

İmam Kadı Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz ed-Dımeşkiel-Hanefi

el-Akîdetü't-Tahâviyye ve Şerhi

Hasbiyallahu ve Ni'me'l-Vekîl (Allah bana yeter, O ne güzel vekildir.)

Hamd Allah'a mahsustur, O'ndan yardım diler, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidayet verdiğini kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını da kimse doğru yola iletemez.

Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bir ve tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki Efendimiz Muhammed O'nun kulu ve Rasûludur. Allah'ın pek çok salât ve selâmı onun, aile halkının ve ashabının üzerine olsun.

Dinin Esasları (*Akaid*) ilim, İlimlerin En ŞerefliSidir

Dinin esasları ilmi, ilimlerin en şereflicidir. Çünkü herbir ilim dalının şerefi, konusunun şerefinden gelir. Bu ise ferî hükümlerin bilgisi demek olan fıkha nis-betle en büyük fıkıh (fıkh-ı ekber)dir. Bundan dolayıdır ki imam Ebu Hanife -*Al-Lah'ın rahmeti üzerine olsun*- dinin esasları ile ilgili ve bir kaç sahifede topladığı görüşlerini "*el-Fıkhu'l-Ekber*" diye adlandırmıştır.

Kulların buna ihtiyaçları herşeyden çoktur. Hiçbir şeyle kıyas edilmeyecek kadar buna zorunlu olarak muhtaçtırlar. Çünkü kalpler rab'lerini, ma'budla-rını ve kendilerini yoktan yaratıcılarını isim, sıfat ve fiilleriyle tanımaksızın hayat bulamazlar. Bütün bunlarla birlikte kalplerin herşeyden çok onu sevmeleri gerekir ve bütün gayretleri diğer yaratıklar bir tarafa, sadece O'na kendilerini yakınlaştırmaya yönelik olmalıdır.

Akılların kendi başlarına bunları etraflı bir şekilde bilip, idrâk etmeleri imkânsız bir şeydir. Bundan dolayı aziz ve rahim olan Allah, rahmetinin gereği olarak kendisini tanıtan, yoluna çağırın, çağrılarını kabul edenleri müjdeleyen, kendilerine muhalefet edenleri korkutup uyaran peygamberler göndermiş; onların davetinin anahtarını, risaletlerinin özünü, şanı yüce ma'bûdu isim, sıfat ve fiilleriyle tanımak olarak tesbit etmiştir. Zira risaletin başından sonuna kadar bütün gerekleri bu bilgi üzerine bina edilir.

Sonra bunun arkasından iki önemli esas gelir:

Birincisi kendisine ulaştıran yolun tanımıdır. Bu da emir ve yasaklarını ihtiva eden şeriatidir

İkincisi kendisine ulaşmalarından sonra bu yolu izleyenlere verilecek olan ebedî nimetleri bildirmektir.

Buna göre insanlar arasında Allah'ı en iyi tanıyanlar kendisine ulaştıran yola en çok uyan ve huzuruna varacakları vakit O'nun yolunu izleyenlerin durumunun ne olacağını en iyi bilen kimselerdir, işte bundan dolayı yüce Allah, Ra-sûlüne indirdiklerine "ruh" adını vermiştir. Çünkü gerçek h-ayat buna bağlıdır. Diğer taraftan hidayet bulmak da O'na bağlı

olduğundan ötürü yine bu yolu "nur" diye adlandırmıştır, işte yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O kavuşma günü (kıyamet) i/e korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderendir." (el-Mu'min, 40/15); "Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu burnazdın, faka! Biz onu kendisiyle kullarımızdan di/ediğimizi hidayete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin. Göklerde ne var, yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yoluna: şunu bilin ki bütün iş/er Allah'a döner." (eş-Şûrâ, 42/52-53)

Buna göre rasûlün getirdikleri dışında hiçbir şeyde "ruh" yoktur. Onun ile

aydınlanmanın dışında da hiçbir yerde nur bulunmaz.

O yine Yüce Allah'ın buyurduğu gibi şuanın da ta kendisidir: "De ki: O. iman edenler için bir hidayet ve bir şifâdır." (Fussilet, 41/44)

O halde o her ne kadar mutlak olarak bir hidayet ve bir şifâ ise de bundan yararlananlar bizzat mü'minler oldukları için özellikle onlar söz konusu edilmişlerdir.

Yüce Allah, Rasûlünü hidayet ile ve hak din ile göndermiştir. Bundan dolayı onun getirdikleri dışında hiçbir şeyde hidayet yoktur.

İcmalî (Toplu) İman Herkese Farzdır

Şüphe yok ki herkesin Allah Rasûlünün getirdiklerine genel ve İcmalî olarak iman etmesi farzdır. Yine Allah Rasûlünün getirdiklerini tafsilatı ile bilmenin farz-ı ki-fâye olduğunda da şüphe yoktur, Çünkü bu, Allah'ın Rasûlü ile gönderdiklerini tebliği kapsamındadır. Kur'ân-ı Kerîm in üzerinde düşünmek, onu akledip kavrayıp anlamının çerçevesi içerisindedir. Kitabın ve hikmetin bilinmesi, zikrin korunması, hayra çağırıp iyiliği emrederek kötülükten alıkonulması, Yüce Rabbin yoluna hikmet ile güzel öğüt ile davet edilmesi, en güzel yol hangisi ise onunla mücadele edilmesi kapsamı içerisindedir. O bakımdan o (tafsili iman) onlara kifâye yoluyla farzdır.

Muayyen olarak herbirerlerine farz olana gelince; bu onların güçlerinin, ihtiyaçlarının, bilgilerinin, tek tek yerine getirmekle emrolundukları şeylerin çeşitliliği kadar çeşitlilik arzeder. ilmin az bir bölümünü dahi dinlemekten âciz olan yahut ta onun inceliklerini kavrayamayan kimselere, elbetteki bunlara gücü yeten kimselere farz olan şeyler farz değildir.

Nassları duymuş ve bunları kavramış kimselere vacib olan şeyler, nasları duymamış kimselere vacib değildir. Müftü, muhaddis ve hakim olmayan kimselere vacib (farz) olmayan şeyler bu konumda olan kimselere vacibtir.

Genel Olarak İtikadî Konularda Sapmanın Sebebi

Şu husus bilinmeli ki. bu konuda genel olarak sapıtanlar yahut bu hususta hakkı bilmekten acze düşenlerin bu hallerinin sebebi, Rasûlün getirdiklerine tabi olmakta kusurlu

hareket etmeleri ve bu yolu bilmeye ulaştıran dikkatli düşünmeyi ve istidlali terketmeleridir. Böyleler! Allah'ın Kitabından yüz çevirdiklerinden sapılmışlardır. Nitekim o şöyle buyurmaktadır: "*Benden size bir hidayet geldiğinde kim Benim hidayetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır ve onu kıyamet gününde kör olarak hasrederiz.*"

"*Der ki: Rabbim niçin beni kör hasrettin, halbuki ben görüyordum.*"

"*Buyurur ki: Böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun; bu günde sen böylece unutulursun.*" (râhs. 20/123-126)

ibn Abbas -*Hadıyâiiahu anı-* dedi ki: Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup, içindekiler gereğince amel eden kimselere dünya hayatında sapıtmamayı, âhi-ret hayatında da bedbaht olmamayı garantilemiştir. Daha sonra da bu âyet-i ke-rîme'yi okumuştur.

Nitekim Tirmizî ve başkaları tarafından kaydedilen Ali -*Radıyallahu anı-* yoluyla gelen hadiste de böyledir. Buna göre Rasûlullah -*saiiiaiiahu aleyhi veseitem-*şöyle buyurmuştur: "Pek yakında bir takım fitneler baş gösterecektir." Ben: Bunlardan kurtuluş yolu nedir? Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Şöyle buyurdu: "Allah'ın Kitabı. Onda sizden öncekilerin bilgisi, sonrakilerin haberi, aranızdaki (anlaş-mazlık)ların hükmü vardır. O hakkı batıldan ayırandır, o bir şaka. bir eğlence değildir. Herhangi bir zorba (zorbalıktan dolayı) onu terke edecek olursa Allah belini kırar. Kim ondan başkasında hidayet ararsa, Allah o kimseyi saptırır. O, Allah'ın kopması mümkün olmayan ipidir. O hikmet dolu zikir (öğüt)dir. O, dosdoğru yoldur. O, nevaların saptırmadığı, dillerin kendisi ile karışmadığı, hayret verici şey-ierj bitip tükenmeyen bir kitaptır. İlim adamları ondan doymaz. Ona dayanarak söz söyleyen doğru söyler, gereğince amel eden mükafat kazanır. Ona göre hükmeden adalet yapar, ona davet edip çağırın dosdoğru yola iletilmiş olur." (1 Tirmizî. 2908; Senedinde çoğu hadis olonlesince oldukça zayıf bir ravı olan el-Hâris b. Abdullah el-A'vet vardır.)

Ve buna benzer manaları ifade eden daha bir çok âyet ve hadis-i şerif bu hususu dile getirmektedir.

Yüce Allah öncekilerden de, sonrakilerden de rasûlleri vasıtası ile teşrî buyurmuş olduğu dinine uygun olmayan, din diye kabul edip izledikleri hiçbir yolu kabul etmeyecektir.

Yüce Allah şu buyrukları ile göndermiş olduğu peygamberler dışında, kulların kendisini nitelendirdikleri her türlü nitelikten kendini tenzih etmiş bulunuyor:

"*İzzet sahibi olan Rabbim onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş peygamberlere selâm olsun, âlemlerin Rabbi Allah'a da hamd olsun.*" (es-Saftaı, 37/180-182) Yüce Allah kâfirlerin kendisini nitelendirmelerinden, zatını tenzih ettikten sonra gönderdiği peygamberlere de selâm olsun, diye buyurmuştur. Buna sebep ise peygamberlerin kendisini nitelendirirken ortaya koydukları nitelendirmelerinin her türlü eksiklik ve kusurdan uzak olmasıdır. Arkasından da kemal derecesinde hamde layık olduğunu ortaya koyan sıfatlara

yalnızca kendisi sahip olduğundan dolayı, haindin kendisine mahsus olduğunu belirtmektedir.

Rasûlullah *-saiiatiahu aleyhi veseitem-* yolunu en hayırlı olan nesiller de aynen takip etti, Bunlar da ashab-ı kiram ile güzel bir şekilde onlara tabi olanlardır. Onların önce olanları, sonra gelenlerine bunu tavsiye ediyor, sonra gelen de bu hususta kendisinden önce gelene uyuyordu. Bütün bunlarda kendileri de Peygamberleri Muhammed *-Saiiaiahu ateyiu veseitem-e* uyuyorlar, onun yolunu izliyorlardı. Nitekim Yüce Allah Kitab-ı Aziz'inde şöyle buyurmaktadır: "*Deki: İşle bu benim yolumdur, ben Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de bana uyanlar da.*" (Yusuf. 12/108)

Eğer "*bana uyanlar da*" buyruğu "*davet ediyorum*" buyruğundaki zamire atfedilmiş ise bu ona uyanların Allah'ın yoluna davet edenlerin ta kendileri olduğuna delildir. Şayet ('ben' anlamındaki) munfasıl zamire atfedilmiş ise o takdirde ona uyan kimselerin peygamberlerinin getirdikleri hususunda herkes bir tarafa bizzat kendilerinin basiret sahibi oldukları noktasında açık bir ifadedir. Her iki anlam da doğrudur.

Rasûlullah *-Saiiaiatu aleyhi veseiem-* dini apaçık bir şekilde tebliğ etmiş, basiret sahibi olanlara delilleri açıkça bildirmiş, nesillerin en hayırlısı da onun yolu-

nu izlemiştir. Fakat daha sonraları nevalarına uyan, günahlar işleyen, iyi olmayan bir takım nesiller de gelmiştir. Ancak Yüce Allah bu ümmetin dininin esaslarını muhafaza eden kimseleri her zaman takdir buyurmuştur. Nitekim doğru sözlü yüce peygamber de şu buyruğuyla bunu böylece haber vermektedir:

'Ümmetimden bir taife (kesim) hak üzere ve kendilerini yardımsız bırakanların kendilerine zarar vermeleri söz konusu olmaksızın muzaffer olarak kalmaya devam edeceklerdir.'" (Buharı 3640, 7311, 7459: Müslim 1920, 1921, Tjrmizt 2230: İbn Mâce 10: Müsned, IV, 244 248 252.)¹

Ebû Ca'fer et-Tahâvî

H. 200. yıldan sonra İslâm âlimleri arasından bu vazifeyi yerine getirenlerden birisi de İmam Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhamrned b. Selâme el-Ezdî et-

Tahâvî *-Allah onu rahmetiyle kuşatsın-ditf.* Bu imarn 239 h yılında doğmuş, 321 h. yılında vefat etmiştir.

imam, *-Allah'ın rahmeti üzerine otsun-* selef-ı salihin izlediği yolu bize haber vermiş ve Kûfe'li imam Ebu Hanife en-Numan b. Sabit ile onun iki arkadaşı Ebu Yusuf Ya'kub b. İbrahim el-Himyerî el-Ensarî ile Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybanî *-Aitah on/ardan razı oisun-n*n itikad edip kabul ettikleri ve böylelikle âlemlerin Rabbinin dinine bağlı buldukları inanç esaslarını onlardan nakletmektedir.

Aradan zaman geçtikçe elbetdeki bid'atler ortaya çıkar ve kabul edilsin diye sahiplerince te'vii diye adlandırılan tahrifler çoğalır. Tahrif ile te'vil arasındaki farkı tesbit edebilenler ise pek azdır. Çünkü sözün zahirinden anlaşılan anlamdan uzaklaştırılarak lafzın genel olarak ihtimal dahilinde kastetmesi mümkün olan bir başka manaya geldiğinin bildirilip açıklanması -ortada bunu gerektirecek bir karine bulunmasa dahi- te'vil diye adlandırılmıştır, işte asıl fesad burdan ortaya çıkmıştır. Onlar bu yanlış yorumlarına te'vil adını verdikleri takdirde kabul görür ve te'vil ile tahrif arasındaki farkı bilemeyenlerce uygun karşılanır, (diye böyle yapmışlardır.)

Bundan dolayı rü'nün delillerin açıklık kazanmasına, deliller ile ilgili şüphelerin ortadan kaldırılmasına ihtiyaçları doğdu. Sözler ve yaygaralar artıp durdu. Buna sebep ise batıl peşinden gidenlerin şüphelerine kulak asmaları ve selef tarafından ayıplanan, tetkik edilmesini, kendisiyle uğraşılmasını, ona kulak verilmesini yasakladıkları, yerilmiş olan kelâma dalmalarıdır. Çünkü bu şekilde davranmaları Rablerinin şu emrini yerine getirmeleri demektir; "Âyetlerimize da-lanları gördüğün zaman onlar başka bîr söze da/ıncaya kadar kendilerinden yüz çevir." (el-En'am. 6/68) Şüphesiz ki âyetin manası onları da kapsamına almaktadır.

Tahrifin de, inhirafın da çeşitli mertebeleri vardır. Kimi zaman küfür olabilir, kimisi zaman lisk olabilir. Kimi zaman bir masiyet olabilir, kimi zaman da hata olabilir.

Peygamberlerin **Sonuncusu** Peygamberimiz **Muhammed -sallal**

lahu aleyhi vessllem-

0 halde farz olan, rasûllere ve Allah'ın onlara indirdiklerine tabi olmaktır. Allah, bu rasûllerin sonuncusu olmak üzere Muhammed -Sallallahu aleyhi vesellem-\ göndermiştir. Onu peygamberlerin sonuncusu kılmış, onun Kitabını kendisinden önce semâdan indirilmiş kitaplar hakkında hakim kılmış, üzerine Kitabı ve hikmeti indirmiştir. Onun davetini cinlere de, insanlara da kıyamet gününe kadar baki kalmak üzere yöneltmiştir. Artık onun peygamberliği ile, kulların Allah'a karşı sürecekleri bir delilleri kalmamıştır.

Yüce Allah onun vasıtası ile herbir şeyi beyân etmiş, herni kendisi hem de ümmeti için dini, gerek haber olarak bildirdikleri, gerek emrettikleri ile kemale erdirmiştir. Peygamberine itaat etmeyi kendisine itaat, ona karşı gelip isyan etmeyi kendisine karşı gelip isyan etmek olarak değerlendirmiştir. Kendi zatına yemin ederek aralarındaki anlaşmazlıklarda hükmüne başvurmadıkları sürece iman etmiş olamayacaklarını bildirmiş, münafıkların da ondan başkasının hükmüne yönelmek istediklerini, Allah'a ve Rasûlüne çağrıldıkları vakit - ki bu Allah'ın Kitabına ve Rasûlünün sünnetine çağrılmaları demektir- alabildiğine uzaklaştıklarını, onların bu davranışları ile de ancak iyilikte bulunmak ve uyumsuzlukları gidermek istediklerini iddia ettiklerini bildirmiştir.

Nitekim kelâmcı geçinen, felsefe ile uğraşanların pek çoğu ve başkaları da böyle demektedirler: Bizler eşyayı hakikatleri ile hissetmek yani idrâk edip bilmek istiyoruz. Bizler -gerçekte bilgisizliklerden ibaret olan- ve "akliyat" adını verdikleri deliller ile Allah

Rasûlünden nakledilen naklî deliller arasında bir uyum sağlamak istiyoruz, yahut ta bizler şeriat ile felsefeyi uyuşturmak istiyoruz, derler.

Zahidlik taslayan ve tasavvufla uğraşan bid'atçilerin pek çoğu da böyle derler: Bizler ancak güzel amelde bulunmak istiyoruz ve kendilerinin hakikat adını verdikleri, gerçekte ise cahillik ve sapıklık olan iddia ettikleri batıllar ile şeriatı uyuşturmak istediklerini söylerler.

Yine bir çok idareci ve yönetici de şöyle der: Bizler güzel siyaset ve idare ile iyilikte bulunmak istiyoruz. Böylelikle siyaset ile şeriatı da birbirine uydurmaya çalışıyoruz... Ve buna benzer çeşitli iddialar.

Hak Olan Herşey Rasûlün Getirdiğindedir; O Hem Yeterlidir, **Hem** Eksiksizdir

Her kim din ile ilgili herhangi bir hususta Rasûlün getirdiğinden başkası ile hükmetmeye kalkışır, bunun da güzel bir iş olduğunu zanneder; böylelikle Rasûlün getirdikleri ile ona muhalif olan şeyleri birbiriyle uyuşturmakta olduğunu iddia ederse şüphesiz o kimsenin bu söylenen olumsuz hükümlerden bir payı vardır.

Buna gerek yoktur Çünkü Rasûlün getirdikleri yeterlidir ve eksiksizdir. Ne kadar hak varsa onun kapsamına girmektedir.

Ancak bu hakka müntesip olanların birçoğu kusurlu hareket etmişlerdir. Rasûlün kelâmî, itikadî hususların, ibadet ile ilgili hallerin, yönetim ve siyaset ile ilgili hükümlerin bir çoğunu bilmemektedirler. Yahut ta kendi zanları ve başkalarını taklid etmeleri sebebiyle Rasûlün getirdiği şeriate, o şeriaten olmayan şeyleri nisbet ettiler ve gerçekte şeriatın kendisinden olan bir çok şeyi de şeriatın dışına çıkardılar.

Bunların cahilliklerinin, sapıklıklarının ve yetersizliklerinin sebebi ile ötekilerinin haksızlıkları, cahillikleri ve münafıklıkları dolayısıyla, münafıklık çoğalmış ve risalet bilgisinin pek çoğu ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Halbuki yapılması gereken Allah Rasûlünün getirdikleri şeylerin tam anlamıyla araştırılması, onlar üzerinde güçlü bir şekilde ve dikkatle durulması, eksiksiz bir şekilde gayret edilmesidir. Ta ki gerekli bilgi elde edilsin, itikad olunsun ve onun getirdikleri gereğince zahiren ve batınen amel edilsin. Böylelikle Kitap hakkıyla okunmuş olur ve ondan hiçbir şey ihmal edilmemiş olur.

Eğer kul bunların bir bölümünü bilemeyecek yahut bir bölümü ile amel edemeyecek olursa, Allah Rasûlünün getirdikleri arasından kendisinin acze düştüğü şeyleri yasaklamalıdır. Aksine o acizliği dolayısıyla kınanmaktan kurtulmuş olmakla yetinmelidir. Bununla birlikte başkalarının kendisinin âciz olduğu şeyi yerine getirmelerinden dolayı sevinmeli, buna memnun olmalıdır ve kendisi de bunları yerine getirmeyi arzu etmelidir. Kitabın bir bölümüne iman ederken, bir bölümünü terk etmemelidir. Aksine Kitabın tümüne iman etmelidir ve ondan olmayan herhangi bir rivayet yahut ta herhangi bir görüşü ona sokmaya karşı kendisini korumalıdır, yahut ta Allah tarafından gelmemiş olan bir şeye itikad veya amel ederek tabi olmamalıdır. Nitekim yüce

Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendiniz bilip dururken hakkı batıla karıştırmayın ve hakkı da gizlemeyin.*" (el-Bakara, 2/42)

İşte öncekilerin izlediği yol bu idi. Kıyamet gününe kadar güzel bir şekilde onların arkasından gidecek olanların da yolu budur. Bu yolu izleyenlerin ilki önce den geçmiş olan seleftir, sonra da onların arkasından gelenlerdir. Vasat ümmet nezdinde ırnaın olduklarına tanıklık edilmiş bulunan dinin imamları da bunlardandır.

Selefin Kelâm İlmini Değerlendirmeleri

Ebu Yusuf -Allah'ın rahme!/ uzenne oteun-dan nakledildiğine göre o Bısr el-Me-rîsî'ye şöyle demiştir: Kelâmı bilmek cahilliğin kendisidir. Kelâm'ın cahilliği ise ilmin kendisidir. Kişi Kelâm'da ileri dereceye varacak olursa, ona zındık denilir yahut zındıklıkla itham edilir.

Burada Kelâm'ı bilmemek ile onun doğru olmadığına inanmayı kastetmiş olmalıdır; çünkü böyle bir bilgi faydalıdır Ya da bu sözleriyle ondan yüz çevirmeyi ve ona itibar etmeyi terki kastetmektedir. Şüphesiz ki böyle bir tutum kişinin ilmini, aklını korur. Bu bakımdan böyle bir şey de bir ilim olarak değerlendirilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: Kim Kelâm ile âlim olmayı isteyecek olursa zındıklasın Kim de kimya ile servet elde etmeye kalkışırca iflas eder. Hadisin garib lafızlarının peşine takılan da yalan söyler.

İmam Şafî -Allah'ın rahmeti üzerine otsun- şöyle demiştir: Benim Kelâm ehli hakkındaki hükmüm şudur: Bunlar kuru hurma dallarıyla ve ayakkabılarla dövülür. Aşiretler ve kabileler arasında dolaştırılarak teşhir edilir ve: Kitabı ve sünneti terkedip Kelâma yönelenin cezası budur, denilir.¹(1 el-Beyhaki. *Menâkıbu's-Şâfir*. 1, 462, el-Hatib el-Bağdâdî, *Şeretu Ashâbi'l-Hadis*, 168, Ibn Hacer, *Tevğîrr-Te'sîs*, s.64; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nubelû*, X, 29.

2 Buhârl 2977. 2978, 7013, 7273; Müslim 523; Nesaî VI, 3,4; Tirmizî 155.)Mezheb alimlerimiz fetvalarda şunu kaydederler: Bir kimse beldesindeki ilim adamlarına bir vasiyette bulunacak olursa Kelâmcılar onun kapsamına girmez. Yine bir kimse kitapları arasından ilim kitapları olanların vakfedilmesini vasiyet edecek olsa selefin fetvasına göre o kitapları arasındaki kelâm kitapları satılır. Bu anlamdaki fetvalar "el-Fetâvâ ez-Zahîriyye"de zikredilmiştir. O halde Rasûlün getirdiğine tabi olmaksızın, usul ilmine (akaid bilgisine) vusul (ulaşmak) nasıl beklenebilir? Şair ne güzel söylemiş:

"Bir ilim talep etmek kastıyla sabah erken yola koyulan kişi,

Bütün ilimler köledir Rasûlün bilgisine,

Sen bir kökü tashih etmek için dalı ararsın,

Peki nasıl olur da asılların aslı olan bilgiyi ihmal edersin."

Peygamberimize -Saiiiiahu aleyhi vesei/em- sözlerin başlangıçları, sözlerin sonları ve cevamiî (en kapsamlıları) verilmiştir.² O bakımdan onunla küllî bilgiler

ilk ve nihaî bilgilerin hepsi en mükemmel şekliyle verilmiştir. Ancak bir kimse bir bid'at ortaya atacak olursa enine boyuna ona cevap vermeye kalkışılır. Bundan dolayı sonrakilerin sözleri çok, bereketi azdır. Öncekilerin sözleri ise bunun aksinedir. Onların sözleri sayıca az. bereket itibariyle çoktur. Kelâmcıların sapık ve cahillerinin söyledikleri gibi değildir: (Nitekim şöyle iddia ederler) "Selefin izlediği yol daha esenlikli ve sağlıklıdır, bizim izlediğimiz yol ise daha sağlam ve daha bilgiye dayalıdır." Nitekim durum, fıkhı intisab eden ve" öncekilerin kıymetlerini takdir edemeyen kimselerin söyledikleri gibi de değildir: .{Bunlara göre) "Selef İkhî hükümleri istinbât etmek için kaidelerini ve hükümlerini tesbit etmek için başka şeyleri bırakıp, yalnızca fıkıhla uğraşmadılar. Ancak sonrakiler herşeyi bırakıp buna yöneldiler, bu bakımdan onlar daha bir fakirtirler."

Bütün bunlar selefin gerçek değerini ve bilgilerinin derinliğini, onların kendilerini az zora koşmalarını ve basiretlerinin kemalini anlamak imkânından mahrumdurlar. Allah'a yemin ederim, onlardan sonra gelenlerin ayrıcalıkları sadece kendilerini zora koşmak ve selefin asıllarına riayet etmeye, kaidelerini tesbit edip düğüm noktalarını bağlamaya gayret ettiği hususların kıyılan, köşeleriyle uğraşmaktan ibaret olmuştur.

Selefin bütün gayretleri her hususta en üstün maksatlara talib olmaya yönelikti. O bakımdan öncekilerin hali ayrı, onların hali ayrıdır. Allah herbir şeyin kadrini ve ölçüsünü ayrı ayrı tesbit etmiştir.

Bu akide metnini birden çok ilim adamı şerhetmiştir. Ancak ben birtakım sarihlerin yerilmiş kelâm ehline kulak verdiklerini, onlardan beslendiklerini ve onların ifadeleri ile konuştuklarını gördüm.

Selefin Bir Takım Sözleri Kullanmaktan Hoşlanmayışının Sebebi

Selef cevher, cisim, araz ve buna benzer lafızları kullanmayı - bunları doğru ve kabul edilir birtakım ilimlerde kullanılan terimler gibi doğru manalar hakkında ki lafızlar olarak görerek - yalnızca yeni birtakım terimler oluşları sebebiyle kerih görmüş değillerdir. Elbette onlar, hakka delalet etmeyi ve batıl ehline karşı delil getirmeyi kötü görüyor değillerdi. Aksine onlar bu gibi şeyleri, yalan ve hakka muhalif işler niteliğindeki birtakım hususları kapsamalarından ve ondan öte kitap ve sünnet'e muhalif oluşlarından dolayı kerih görmüşlerdi. Bundan dolayı bu gibi şeylerle uğraşanların, mü'minlerin, ilim adamlarının bir tarafa, avamdaki yakîn ve bilgiye dahi sahip olamadıklarını görmek mümkündür.

Onların ortaya attıkları önermeleri hem hakkı, hem de batılı kapsadığından ötürü şüphe ve tartışmalar çoğalmış, dedikodular yaygınlık kazanmış, bundan dolayı da sahih şeriate ve sarih akla aykırı, anlatılması ve aktarılması oldukça zor pek-çok görüşleri ortaya atmışlardır, ileride: "Her kim bilemeyeceği şeyleri bilmek ister-se..." sözlerini açıklayacağımız da buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir.

Ben bu "akide"yi, kullandıkları ibarelerinde selefin yolunu izleyerek, onların izinden giderek ve onların ortaya attıkları bilgilerden hareketle şerh etmek istedim. Belki bu yolla ben de onların izledikleri yola katılır, onlardan biri sayılır, onlar arasında haşredilebilirim: "Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, siddik-ier, şehidler ve salihlerie birlikte' olurum. "Onlar ne iyi arkadaşdır/ar. " (en-nisâ, 4/69)

Diğer taraftan insanların daha muhtasar olan kitaplara meylettiğini gördüğümde ben de bu açıklamalarımda uzun uzadıya açıklamalar yapmak yolunu tercih etmedim. "Benim başarım ancak Allah ilemdir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim. " (Hûd, 1/88) O bize yeter, O ne güzel vekildir.

"Yüce Allah'ın tevhidi hakkında -Allah'ın tevfiğins inanarak: Deriz ki: Şüphesiz ki Allah birdir, O'nun hiçbir ortağı yoktur."* Dar alana blok edilen

bu bölümler

İ mam Tahavi'ye ait metni teşkil etmektedir.

Peygamberlerin İlk Daveti: Tevhîd:

Şunu bil ki; tevhid peygamberlerin davet ettikleri ilk husustur. Yoldaki aşamaların ilki ve yüce Allah'a doğru yol alanın ilk mevkiidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Andoisun Biz Nuh'u kavmine gönderdik de: Ey kavmim Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur... dedi.' (el-A'raf, 59) Hûd -Aieyhisseiam- da kavmine: "Ey kavmim, Allah'a ibadet ediniz. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur.' (ei-A-raf, 7/65) demiştir.

Salih -Ateyhisseiam- kavmine: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. " (ei-Mâf. 7/73) demiştir.

Şuayb -Aieyhisse/am- da kavmine: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. " (ei-A'râf, 7/asjdedi).

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: 'Andolsun Biz her ümmet arasında. Allah'a

ibadet edin ve tağut'tan kaçının diyen bir peygamber göndermişizdir. " (en-Nahi, 16/36)

Bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: 'Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilâh yoktur. O halde yalnız Bana ibadet edin. " (el-Enbiya. 21/25)

Peygamber -Sailatianu aleyhi veseliem- de şöyle buyurmaktadır: "Ben insanlarla Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahidlik edinceye kadar savaşmakla emrolundum."¹ Buhârî 25, 1399, 1457. 6924, 7284; Müslim 22.

Mükellefin İlk Sorumluluğu: Şehadet Getirmek

İşte bundan dolayı doğrusu şu ki. Mükellefin ilk yükümlülüğü Allah'tan başka itâh olmadığına şahadet etmektir. Yerilmiş kelâmcıların görüşlerinde ifade edildiği gibi düşünmek, yahut düşünmeye yönelmek ya da şüphe etmek değildir. Selef imamlarının tümü kulun emrolunduğu ilk şeyin iki şehadeî (Allah'ın birliğine ve Muhammed'in O'nun Rasûlü olduğuna şahidlik etmek) olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Ergenlik yaşına gelmeden önce bu şekilde şahadet getiren kimselerin ergenliğin aKabinde bunu yenilemekle emrolunmayacağını da ittifakla kabul etmişlerdir. Bu durumda olan birisine buluşa erdiği vakit yahut ta -bu görüşte olanlara göre- temyiz çağına ulaştığında taharet (abdesi) ve namaz kılması emrolunur. Onlardan hiçbir kimse böyle birisinin velisinin tekrar şahadet kelimesini yeniden getirmesini istemesi gerektiğini söylememişlerdir. Şahadet kelimesinin ikrar edilmesi müslümanların ittifakı ile vacib olup, onun vücubunun namazın vücubundan önce olduğunu söz birliği halinde kabul etseler dahi, o böyle bir görevi zaten buluşundan önce eda etmiş olur.

Burada fukaha'nın söz konusu ettiği bir takım meseleler vardır: Bir kimse şahadet getirmemekle birlikte namaz kılsa yahut ta bunun dışında islâmın özel bir takım fiillerini yerine getirecek olup şahadet kelimelerini diliyle söyleyemeyecek olursa bu kişi müslüman olur mu, olmaz mı? Doğrusu; böyle bir kimsenin islâmın özelliklerinden olan herhangi bir şeyi yerine getirmekle müslüman olacağıdır.

Buna göre ilk olarak islâm'a tevhid ile girilir ve dünyadan da son olarak onunla çıkılır. Nitekim Peygamber -*Saiialiahu aleyhi veseilem*- şöyle buyurmuştur: "Her kimin söylediği son söz la ilahe illallah olursa cennete girer."²ibnHibbân719.

O halde tevhid hem ilk görevdir, hem son görevdir.

Tevhidin Türleri ve Anlamları

Tevhid işin başı ve sonudur. Bundan kastımız ise ulûhiyyet tevhidinin gereklerinin yerine getirilmesidir. Tevhid üç türü ihtiva etmektedir:

- 1- Sıfatlara dair açıklamalar
- 2- Rubûbiyyet tevhidi herşeyi yaratanın yalnızca Allah olduğunun açıklanması! içerir.
- 3- Ulûhiyyet tevhidi Yüce Allah'ın, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın tek kendisinin ibadet olunma hakkına sahip olmasını kapsar.

Sıfatların Tevhidi

Allah'ın sıfatlarının olduğunu kabul etmeyenler, sıfatları kabul etmeyip nefyeymeyi tevhidin kapsamı içerisinde kabul ederler. Cehm b. Safvân ve onun görüşlerini benimseyenler gibi. Bunlar derler ki: Allah'ın sıfatları olduğunu kabul etmek vacib (varlığı zorunlu Allah)'in birden çok olmasını gerektirir.

Bu ise zorunlu olarak tutarsız olduğu anlaşılan bir görüştür. Çünkü hiçbir sığata sahip olmayan, bütün sıfatlardan soyutlanmış bir varlığın kabulü dış dünyada tasavvur olunamaz. Ama zihin bazen imkânsız olan birşeyi varsayabilir ve tasarlayabilir. Böyle bir iddia tatilin (Allah'ın sıfatsız olduğunu kabul etmenin) en ileri derecesidir.

Rubûbiyyet Tevhidi

Tevhidin ihtiva ettiği ikinci husus rubûbiyyet tevhididir. Herşeyi yaratanın O olduğunu, kâinata sıfat ve fiilleri birbirine denk iki (ve daha fazla) yaratıcı bu-lunmadığını kabul etmek, buna örnektir.

Âciemoğullarından bilinen herhangi bir kesimin, bu tevhidin aksine bir kanaate sahip olduğu bilinmemektedir. Aksine kalpler, fitrî olarak O'nun varlığını diğer bütün varlıklardan daha ileri bir derecede ikrar ve itiraf edecek şekilde yaratılmıştır. Nitekim Yüce Allah'ın bize aktardığına göre peygamberler de böyle demişlerdir: "*Peygamberleri şöyle demişti: Gökleri ve yeri yaralan... Allah hakkında mı şüphe ediyorsunuz?*" (İbrahim, 14/10)

Yaratıcının inkarını izhar etmek ve O'nu bilmezlikten gelmek noktasında bilinen en ünlü kişi Firavun'dur. Halbuki o içten içe O'nun yaratıcılığına kesinlikle inanıyordu. Nitekim Musa -Aieyhisseiam- kendisine şöyle demişti: "*Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Habbinden başka kimsenin indirmedini bilmişsindir.*" (el-isrâ, 17/102)

Yüce Allah bir başka yerde ondan ve kavminden şöylece söz etmektedir:

"*Kalpleri on/ara inandığı ha/de zulümle büyük/enmeleri sebebiyle onları (bilerek) inkâr ettiler.*" (en-Neml. 27/14)

Bundan dolayı Firavun bilen bir kimsenin bilmezden geldiğini ortaya koyan bir üslup ile inkâr ve red maksadı ile: "*Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?*" diye sorunca Musa -Aieyhisseiam- kendisine şu cevabı vermiş: "*Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz...*

"(Firavun) etrafında bulunanlara: *İşitmiyor musunuz? dedi.*

"(Musa): *O sizin de Pabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir, dedi.*

"(Firavun) *Dedi ki. Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir.*

"(Musa): *Doğunun batının ve onların aralarında olanların Rabbidir, eğer akıl ederseniz, dedi.*" (leş-Şüarâ, 26/24-23)

Sıfat ve fiilleri itibariyle birbirine denk. kainatın iki tane yaratıcısı vardır diye bir kanâat sahiplenmiş herhangi bir kesimin bulunduğuna dair bir şey bilinmemektedir. Mecusî'lerden (hayır ve şer ilâhlarının varlığına inanan) Seneviyye ile biri nur. diğer karanlık olmak üzere iki esasın bulunduğunu kabul eden ve âlemin de bunlardan meydana geldiğini ileri süren Maniheist'ler dahi nurun karanlıktan hayırlı olduğunu, övülmeye değer ilâhın o olduğunu, karanlığın ise kötü ve yerilmiş olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

Teslis'i (üçlü tanrıyı) kabul eden Hristiyanlara gelince; Bunlar âlemin biri

diğlerinden ayrı üç rabbi olduğunu ileri sürmemektedirler. Aksine onlar âlemin yaratıcısının bir olduğunu ittifakla kabul ediyorlar ve: "Baba, oğul ve ruhu'l-ku-düs'ten ibaret olan bir tek ilâhın adı ile" derler

Onların teslis'e dair görüşleri kendi içerisinde çelişkilidir, tutarsızdır. Hulul (Allah'ın beşerin bedenine girdiğini kabul etmeye dair) görüşleri ise bundan da tutarsızdır. Bundan dolayı hem bunu anlamakta, hem de bunu yorumlayıp ifade etmekte birbirleriyle çelişkiye düşmüşlerdir. Onların hiçbirisi bunu aklın kabul edebileceği bir şekilde ifade edememektedir. Hemen hemen iki kişi dahi bu hususu aynı anlama gelen ifadelerle dile getirmezler. Çünkü onlar "zâtı itibariyle birdir, uknumları itibariyle üçtür" derler. Uknûm'ları da kimi zaman özelliklerle, kimi zaman sıfatlarla, kimi zaman da şahıslarla açıklarlar.

Yüce Allah kullarını, bu görüşleri iyice anlayıp, kavradıktan sonra tutarsızlıklarına hükmedebilecekleri bir şekilde yaratmıştır. Genel olarak onlar, birbirine her bakımdan denk iki yaratıcıyı kabul etmezler.

Burada anlatmak istediğimiz şudur: Kâinatın her bakımdan birbirine denk iki ayrı yaratıcısının olduğunu kabul eden dinî hiçbir kesim yoktur. Bununla birlikte kelâm, mantık ve felsefe ile uğraşan pek çok kimse bunu isbatlamak için çokça uğraşmışlardır. Hatta aralarından akıl yoluyla bunu isbatlamaktan âciz olduklarını itiraf edenler ve bunun ancak sem' (vahiy) yoluyla algılanabileceğini iddia edenler dahi vardır.

Aklî ilimler ile uğraşanlar nezdinde meşhur olan bunun; "Temânû, Delili" ile is batı anm aşdı r. Temanu' Delili de şudur: Şayet kainatın iki yaratıcısı bulunsa -mesela onlardan birisi bir cismi hareket ettirmek isterken diğeri durdurmak istese yahut birisi ona hayat vermek isterken öbürü öldürmek istemesi halinde olduğu gibi- birbirleriyle anlaşmazlığa düşecek olurlarsa, ya ikisinin de maksadı gerçekleşir yahut onlardan birisinin maksadı gerçekleşir ya da onlardan hiçbirisinin istediği olmaz.

Birincisi imkânsızdır, çünkü iki zıt şeyin bir arada bulunmasını gerektirir.

Üçüncüsü de imkânsızdır, çünkü o taktirde cisim hakkında hareketin de sükûnun da söz konusu olmaması gerekir, bu da imkânsızdır. Aynı şekilde her ikisinin de âciz olmasını gerektirir. Âciz bir varlık ise ilâh olamaz. Onlardan birisinin maksadı gerçekleşir, diğerininki gerçekleşmeyecek olursa o vakit maksadı gerçekleşen gücü yeten ilâh demektir, diğeri ise âcizdir ve ilâh olmaya elverişli değildir.

Bu ilkeye dair tamamlayıcı açıklamalar ilgili bahislerde ete alınmıştır.

Ulûhiyyeti Tevhidi, Rubûbiyyet Tevhidini de Kapsar

Yine aklî ilimlerle uğraşanların pek çoğunun iddiasına göre Temânû¹ Delili Yüce Allah'ın; "Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti" (ei-

Enbiyâ, 21/22) buyruğunda ifade edilmektedir. Çünkü onların kanaatine göre açıklayıp ispatladıkları rubûbiyyet tevhidi Kur'ân-ı Kerîmin beyan ettiği, peygamberlerin de kendisine davel ettiği ulûhiyyet tevhidi ile aynı şeydir.

Oysa durum böyle değildir. Aksine peygamberlerin kendisine davet ettiği ve indirilen kitapların dile getirdiği tevhîd, rubûbiyyet tevhidini de ihtiva eden ulûhiyyet tevhididir. Bu ise ona hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. Araplardan Allah'a ortak koşan müşrikler rubûbiyyet tevhidini kabul ediyorlardı. Gökleri ve yeri yaratanın bir ve tek olduğunu itiraf ediyorlardı

Nitekim Yüce Allah onlara dair bize şöylece haber vermektedir. "*Andoisun onlara: Göklerle yeri kim yarattı, diye sorsan, onlar e/beîte; Allah diyeceklerdir.*" (*Lukman, 31/25*). '*De ki: Yer ve oradakiler kimindir, eğer biliyorsanız (söyleyin.) Onlar: Allah'ındır, diyeceklerdir. Sen de ki: O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısın-*

nız?' (*ei-Mu'minun, 23/84-85*) Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer buyruklar ise pek çoktur.

Onlar putların kâinatı yaratmakta Allah'a ortak olduklarına inanmıyorlardı Aksine onlar da Hint, Türk, Berber ve diğer ümmetlerin müşrikleri ile aynı durumda idiler. Kimi zaman bunların peygamber ve salihlerden iyi bir takım kimselerin heykelleri olduklarına inanırlar, onları şefaathçi kabul ederler ve Allah ile kendileri arasında aracı görürlerdi, işte Arapların şirk koşmalarının esası buna dayanır. Yüce Allah Nuh kavminin söylediklerini bize şöylece nakletmektedir: "*Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Ved, Suva, Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr'i ter-ketmeyin, dediler.*" (*Nuh, 71/23*)

Buhârî'nin Sahih'inde, tefsir kitaplarında, peygamber kıssalarında ve diğerlerinde İbn Abbas'tan ve onun dışında seleften bir takım kimselerden şöyle dedikleri nakledilmiştir: Bunlar Nuh kavmi arasında salih bir takım kimselerin isimleridir. Bunlar öldükten sonra kabirlerinin başından ayrılmadılar, sonra onların suretlerini yaptılar. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra onlara ibadet etmeye başladılar. Bizzat bu putlar sonunda Arap kabilelerine geçti. İbn Abbas bu kabileleri tek tek zikretmektedir.¹¹ Buhârî 4920

Müslim'in Sahih'inde, Ebu'l-Heyyâc el-Esedî'den şöyle dediği sabittir:

Ali b. Ebi Talib -*Radıyallahu anlı*- bana dedi ki: Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi*

vesellem-'inbeni gönderdiği şartlarla, seni de göndereyim mi? O bana: "Yükseltilmiş

nekadar kabir görürsen mutlaka onu dümdüz etmemi ve ne Kadar heykel

bulursamonu silmemi emretmişti "² Müslim 969; Ebû Dâvûd 3218; Tîmîzî 1049; Mesâî IV. 68. 89; Müsneö, I, 96. 129.

Buhârî ile Müslim'de, Peygamber -*sav*

vefatilesonuçlanan hastalığında şöyle dediği kaydedilmektedir: "Allah

yahudilerle,hristiyanlara lanet etsin. (Çünkü) onlar peygamberlerinin kabirlerini

mescidedindiler." O bu sözleriyle yaptıklarından (ümmetini) sakındırıyordu.

Âiše-*raan*-te-dedi ki: Eğer bu olmasaydı, onun kabri açıkta bırakılırdı, fakat

kabrinin mescid edinilmesini hoş karşılamadığından bu yapılmadı.)³Buhari 1330, 1390, 444 1; Müslim 528. Yine Buharî ile Müslim'de kaydedildiğine göre; Hz. Peygamber'e vefatı ile sonuçlanan hastalığında Habeşistan'da bulunan bir kiliseden söz edildi. O kilisenin güzelliği ve içindeki resimlerden ona bahsedildi. Şöyle buyurdu: "Onlar öyle kimselerdir ki, aralarından saiih bir kişi öldü mü kabri üzerinde bir mescit bina ederler ve o mescitte bu suretleri yaparlardı. Onlar Kıyamet gününde Allah'ın huzurunda mahlukatın en şerhileridirler."¹Buhari 427, 434. 1341, 3873; Müslim 528.

Müslim'in Sahih'inde deyine Peygamber sav-*in* vefatından beş gün önce şöyle dediği nakledilmektedir: "Sizden öncekiler peygamberlerinin ve aralarından salih olan kimselerin kabirlerini mescit edinirlerdi. Dikkat edin, sakın kabirleri mescit edinmeyiniz. Ben sizlere bunları yasaklıyorum."¹ Müslim 523

Şirkin sebeplerinden birisi de yıldızlara ibadet etmek ve yıldızların tabiatlarına uygun düştüğü zan olunan özelliklere uygun olarak putlar edinmektir. İbrahim -As- kavminin şirki -denildiğine göre- bu kabilden idi, Melekleri ve cinleri Allah'a ortak koşup, onlar adına putlar yapmak ta böyledir,

Bütün bunlar yaratıcının varlığını kabul ediyorlar. Kâinatın iki yaratıcısı bulunduğunu söylemiyorlardı, fakat bu araçları şefaathçi edinmişlerdi. Nitekim Yüce Allah şu buyruğuyla onlar hakkında böylece haber vermektedir: "*Ondan başka velî (dost ve îlâh)ler edinenler- Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz (derler-)*" (ez-zumer-. 39/3)

Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır; "*Onlar Allah'tan başka kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir, derler. De ki: Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Haşa, O ortak tutmakta oldukları herşeyden münezzehtir ve yücedir.*" (Yunus. 10/18)

Peygamberleri yalanlayan geçmiş ümmetler arasındaki müşriklerin durumu da böyledir. Nitekim yüce Allah bize Salih -as kıssası arasında Yüce Allah adına onu ve aile halkını öldüreceklerine dair yemin eden dokuz kişiden söz etmektedir. Bu müfsit ve şirk koşanlar Yüce Allah adına peygamberlerini ve onun aile halkını öldürmeye yemin etmişlerdi. Bu da onların müşriklerin irnan ettikleri şekilde Allah'a inanan kimseler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Böylelikle istenen tevhidin aynı zamanda rubûbiyyet tevhidini de ihtiva eden ulûhiyyet tevhidi olduğu açıkça çıkmaktadır. Yüce Allah'ın: "*Sen yüzünü hanîf olarak dine, insanların üzerine yaratıldığı, Allah'ın fitratına doğru çevir. Allah'ın yaralısını değiştirmek söz konusu değildir. Dosdoğru din işte budur, fakat insanların çoğu bilmezler.*" Buyruğundan itibaren: "... *Hemen ümitlerini kesiverir-ler*" er-Rum. 30/30-36) buyruğuna kadar bu mahiyetiyle tevhid dile getirilmektedir.

Yüce Allah bir başka yerde de: '*Gökleri ve yeri yaratan... Allah hakkında mı şüphe ediyorsunuz?*" (ibrahim, 14/10) diye buyurmaktadır.

Peygamber -sav- de şöyle buyurmaktadır: 'Her doğan (İslâm'ı) fitrat üzere doğar ama anne babası onu yahudi, hristiyan ya da necusî yapar.'²

Muvatta l. 241; Buhârî 1358, 1359. 1385, 4775, 6599; Müslim 2658.

Burada -bazılarının ileri sürdükleri gibi- buyrukların anlamı kişi tevhide de sirki de bilmez bir halde yaratılır, denilemez. Çünkü kaydettiğimiz âyet-i kerîmeler ile Peygamber Sav aziz ve celil olan Rabbinden bize naklettiği (kudsî hadisteki) şu buyruğu böyle olmadığını ortaya koymaktadır: "Ben kullarımı hanifler olarak yarattım. Sonra şeytanlar onları sağa sola sürüklediler..."

Müslim 2865 no'lu uzunca hadisin bit bölümü.

Az önce kaydedilen hadis-i şerifte buna delil olacak bir husus da vardır. Çünkü: "Onu yahudi yahut hristiyan ya da mecusî yaparlar" diye buyurduğu halde onu müslüman yaparlar, diye buyurmamaktadır. Bir rivayette: 'Millet üzere (İslâm dini üzere) doğar" denilirken diğerinde de "bu millet (islâm dini) üzere doğar" denilmektedir. Müslim. 2865

Ebû Hanife -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-den nakledildiğine göre; kelâm ile uğraşan bir takım kimseler rubûbiyyet tevhidinin kabulü ile ilgili olarak onunla bir tartışmaya girişmek istediler, Onlara dedi ki; Bu mesele hakkında sizinle konuşmadan önce bana şu hususta görüşünüzü bildiriniz; Dicle'de bir gemi var, gidiyor. Yiyecek, eşya ve buna benzer pekçok malzemeyi bizzat kendisi kendisine yüklüyor ve yine kendi kendisine dönüyor, kendi kendisine demirliyor. Kendi kendisine yükünü boşaltıyor ve aynı şekilde geri dönüyor. Bütün bunlar herhangi bir kimsenin idaresi söz konusu olmaksızın cereyan ediyor. Ne dersiniz? Onlar: Bu imkânsız bir şeydir. Kesinlikle böyle bir şey olmaz, deyince onlara: Bir gemi için bu imkânsız olduğuna göre yukarıyla, aşağıyla bütün bu kâinata böyle bir şey nasıl olur.

Bu hikaye yine Ebu Hanife dışında başka kimselerin başından geçmiş olarak, da nakledilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Ulûhiyyet Tevhidine Dair Açıklamaları

Kur'ân-ı Kerîm, Tevhid'in bu türünün anlatılması, açıklanması, ona dair misaller verilmesi ile dopdoludur.

Kur'ân-ı Kerîm'in rububiyet tevhidini beyan edip, Allah'tan başka yaratıcı olmadığını açıklaması buna bağlı olarak da O'ndan başka hiçbir kimseye ibadet edilmemesi gerektiğini vurgulaması bunlar arasındadır Böylelikle o rubûbiyyet tevhid'ini ikincisine (yanı Allah'tan başkasına ibadet etmemek demek olan ulûhiy-yet tevhid'ine) delil olarak göstermektedir. Zira onlar birincisini kabul ediyor, fakat ikincisi hakkında tartışıyorlardı. Bundan dolayı şanı yüce Allah'da onlara şunu açıklıyordu: "Sizler Allah'tan başka bir yaratıcı olmadığını bildiğinize ve kullara faydalı olan şeyleri ulaştırmanın, onlara zarar verecek şeyleri kendilerinden uzaklaştırıp önleyen O olduğunu, bu hususta O'nun hiçbir ortağının

bulunmadığını bildiğinize göre; ne diye O'ndan başkasına ibadet ediyor ve O'nunla birlikte başka ilâhların varlığını kabul ediyorsunuz?" Yüce Allah'ın su buyruklarında olduğu gibi:

"Allah'a hamd olsun, seçtiği kullarına da selâm olsun, de. Allah mı hayırlıdır yoksa koştukları ortaklar mı? Göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su indiren mi? Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah i/e birlikte bir ilâh mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur. " (en-Neml, 27/59-60)

Yüce Allah bu âyetlerin herbirisinin sonunda: "*Allah i/e birlikte bir ilâh mı var?*" diye sormaktadır. Yani bunları Allah ile birlikte yapan bir başka ilâh daha mı var? Bu inkar anlamında bir sorudur. Böyle bir şeyin olmadığını ihtiva eder. Onlar da zaten bunları Allah'tan başka yapan bir kimsenin olmadığını kabul ediyorlardı. Böylelikle bunu onlara karşı bir delil olarak göstermiş oluyordu.

Şu aklî ilimlerle uğraşanların ve onlara uygun kanaat belirten sufilerin ileri sürdükleri rubûbiyyet îevhid'i, tevhidin en ileri derecesi olarak kabul ediliyorsa şüphesiz ki bu peygamberlerin getirdiği ve indirilmiş kitaplarda yerini bulan bir tevhid'dir. Şu husus bilinmeli ki yaratıcının isbatına dair deliller ile peygamberlerin doğruluğuna dair deliller gibi bunun pek çok delilleri vardır. Bir ilme insanların ihtiyacı ne kadar çok olursa, Allah'ın kullarına rahmetinin bir tecellisi olarak onun delilleri de daha bir açıktır.

Kur'ân'ın Verdiği Örnekler, Dinin Gereklerini **Ortaya Koyan** Aklî Ölçüleri De Ortaya Koyar

Kur'ân-ı Kerîm insanlara her tür örneği vermiş bulunmaktadır. Bunlar ise dini maksatlar uğrunda ortaya konulmuş faydalı, aklî ölçülerdir. Şu kadar var ki Kur'ân-ı Kerîm hüküm ve delil noktasında hakkı beyan eder. Zaten hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne olabilir ki? İttifakla kabul edilmiş, zorunlu olarak bilinen önermeleri delil olarak ortaya koymakla birlikte onlara dair istidlalde bulunmak ihtiyacını da duymaz. Açıklamalarda açık ve anlaşılır olan bir hususun ayrıca zikredilmesinin gereği yoktur. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in izlediği yoldur. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de delillendirme yönteminin yer almadığını zanneden cahillerin iddiasının aksinedir. Bu hususta şüphe ve tartışmaların aksine olarak Kur'ân-ı Kerîm delillendirme yollarını genişçe açıklar ve maksadına dair delilleri gösterir.

Rubûbiyyeite ortak koşmak, bütün insanlar tarafından -sıfat ve fiillerde birbirine denk iki yaratıcının varlığını kabul etmek anlamında- olabilirliğinin imkânsızlığı kesinlikle bilinen bir husustur. Ancak bir takım müşrikler alemde kıs-

men bazı şeyleri yaratan bir yaratıcının olduğu kanaatine sahip olmuştur. İki tanrı kabul eden (seneviyye)lerin karanlık hakkındaki görüşü ile, Kaderiye'nin canlıların fiilleri ile ilgili görüşü, dehrî filozofların feleklerin hareketi ile ilgili yahut nefislerin hareketleri ya da tabîî cisimlerin hareketleri ile ilgili görüşleri bu kabildendir. Bütün bunlar yüce Allah'ın yaratması dışında, bir takım işlerin yaratılmış olduğunu kabul etmektedirler.

Onlar bu bakımdan rubûbiyyete kısmen ortak koşarlar. Arap ve Arap olmayan müşriklerin pek çoğu kabul ettikleri ilâhlarının yüce Allah'ın yaratması söz konusu

olmaksızın, bir takım faydaları sağlayıp yahut bir takım zararları önlediklerini zannedebilirler.

Yüce Allah'ın Ortağının Bulunmasına İmkân Yoktur

insanlar arasında Allah'a, Rubûbiyyete ortak koşmak görülen bir husus olduğundan dolayı Kur'ân-ı Kerim şu buyruklarında olduğu gibi bunun batıl olduğunu açıkça beyan etmiş bulunmaktadır: "*Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilâh da yoktur. Eğer olsaydı bu takdirde herbir i/âh yarattığını alır, e/bette kimisi kimisine üstünlük sağlardı.*" (el-Mu'miûn, 23/911

Şimdi apaçık, son derece özlü bu lafızlarla ortaya konulmuş bu gözkamaştı-rıcı delil üzerinde dikkatle düşünelim. Hak olan ilâhın mutlaka yaratıcı ve fail olması gerekir. Kendisine ibadet edene fayda sağlamalı ve ona gelecek zararı önleyebil-rnelidir. Eğer şanı yüce Allah ile birlikte mülkünde ortak bir başka ilâh bulunsaydı, onun da bir takım yaratıkları ve fiilleri de olması kaçınılmazdı. O takdirde böyle bir ortaklığa da razı olmaması gerekirdi. Aksine gücü yettiği takdirde o, ortağını kahreder, başına mülke kendisi sahip olur ve tek başına ulûhiyyeti elinde tutardı. Bunu yapabilecek olsaydı, elbette yapardı. Eğer buna güç yetiremeyecek olursa kendi yarattığı ile başbaşa kalır ve bu yarattıklarını alır, bir kenara çekilir. Nitekim dünyadaki hükümdarlar da eğer biri diğerini yenik düşüremiyor ve ötekine üstünlük sağlayamıyor ise Kendi ülkesinin egemenliği ile bir kenarda tek başına durur.

O halde şu üç husustan birisinin olması kaçınılmazdır:

- Ya herbir ilâh kendi yarattığını ve egemenliğini bir başına alır ve sürdürür.
- Yahut biri diğerine üstünlük sağlar;
- Yahut ta hepsi de kendileri üzerinde dilediği gibi tasarrufia bulunan, buna karşılık kendilerinin üzerinde tasarruf imkânını bulamadıkları bir tek kişinin kahrı ve mülkü altında olurlar ve bu kişi tek basına ilâh olur, kendileri ise her bakımdan yenik düşürülen ve kendilerine rubûbiyyetini kabul ettirenin kulları olurlar.

Bütün âlemin işinin düzen içerisinde olması, işinin son derece sağlam yürütülmesi; onu çekip çevirenin, idare edenin, bir tek ilâh, bir tek mâlik ve egemen ve bir tek rab olduğunun en açık bir delilidir. Mahlukatın O'ndan başka hiçbir ilâhı yoktur, O'ndan başka onların bir Rab'leri de yoktur. Nitekim Temanû¹ Delili de kainatın yaratıcısının bir olduğunu, ondan başka hiçbir rabbi bulunmadığını, dolayısıyla bu rabbin dışında bir ilâhlarının da bulunmadığını ortaya koymaktadır. İşte yaratışta ve var edişte temanû' bu olduğu gibi ibadet ve ulûhiy-yette de bu şekilde temanû' söz konusudur. Yani kainatın birbirine denk iki yaratıcı rabbinin bulunması mümteni' (imkânsız) olduğu gibi; bütün kainattaki varlıkların kendisine ibadet edilen iki ilâhının bulunması da imkânsız bir şeydir.

Kainatın birbirine denk iki yaratıcısının varlığının özü itibariyle imkânsız olduğunu bilmek, fıtratta fiilen var olan bir şeydir ve apaçık akıl tarafından batıl olduğu bilinen bir husustur. İşte iki varlığın ilâh olmasının batıl olduğu da böylelikle anlaşılmaktadır.

O halde âyet-i kerîme fitrat'ta yer etmiş bulunan rubûbiyyetin tevhid'i gerçeğine uygundur ve onun bu uygunluğu ulûhiyyetin de tevhid'ini gerektirmekte, ispatlamakta ve ona delil teşkil etmektedir.

Bu anlamı dile getiren işaret edilen âyet-i kerîme'nin manasına yakın bir hususu da şu âyet-i kerîme dile getirmektedir: "*Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulup gitmişti.*" (el-Enbiyâ, 21/22)

Âyet-i kerîme göklerde ve yerde birden çok ilâhın bulunmasının imkânsız olduğunu göstermektedir. Ancak bir tek ilâhın varlığı söz konusudur. Yine âyet-i kerîme bu bir ve tek ilâhın yüce Allah'tan başkasının da olamayacağına, göklerde ve yerde düzenin bozulmasının ikisinde birden çok ilâhın bulunmasının ve bir ve tek Allah'tan başka ilâhların varlığının kaçınılmaz sonucu olduğuna delildir.

Yine âyet-i kerîme şunu göstermektedir. Göklerin ve yerin düzeni ancak her ikisinde de yüce Allah'ın bizzat kendisinin ilâh olmasına bağlıdır. Şayet kainatta kendisine ibadet olunan iki ilâh bulunacak olursa kainatın tümünün düzeni bozulur.

Çünkü kainatın düzeni ancak adalet iledir. Adaletle gökler ve yer dimdik ayakta durur. Kayıtsız ve şartsız olarak en büyük zulüm şirk'tir, en ilen derecedeki adalet ise tevhid'dir.

Ulûhiyyet Tevhidinin, Rubûbiyyet Tevhid'ini Kapsaması

Ulûhiyyet tevhidi rubûbiyyet tevhid'ini de ihtiva eder, ama aksi söz konusu değildir. Çünkü yaratmaya kadir olamayan âciz demektir, âciz varlığın ise ilâh olması uygun değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"*Kendileri yaratılmış oldukları halde hiçbir şey yaratmaya kudreti olmayanları mı eş koşuyorlar?*" (el-A'raf, 7/191) Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Yaratan, yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?*" (en-Nahl, 16/17)

Maksat İtibariyle Tevhid Bilgi ve

Şunu da belirtelim ki; Allah'ın peygamberlerinin kendisine davet ettikleri ve indirilen kitapların ihtiva ettiği tevhid iki türlüdür: isbat ve bilmek bakımından tevhid ile gözetilen maksat itibariyle tevhid.

Birincisi yüce Rabbin hakikatının sıfat, fiil ve isimlerinin isbat edilip kabul edilmesidir. Bütün bu hususlarda hiçbir şey O'nun eşi ve benzeri değildir. Nitekim kendisi de kendi zatı hakkında böylece haber vermiştir, Rasûlü de bize böylece bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm bu türü gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur. ei-Hadîd ve Tâhâ surelerinin baş tarafları ile el-Haşr suresinin sonlarında, es-Secde sûresinin, Al-i imran suresinin başlarında, ihlas suresinin tamamında ve diğer buyruklarda görüldüğü gibi.

ikincisi ise gözetilen maksat itibariyle tevhid'dir. Nitekim; "*De ki: Ey kâfirler...*" (el-Kâfirun. 109 sûre) sûresi ile "*Deki: Ey kitab ehli! Bizimle sizin aranızda adîl olan bir kelimeye*

geliniz..." (Al-i imran, 3/64) âyeti ile "kitabın indirilmesi..." ez-Zumer: 39) diye başlayan surenin başı ve sonları ile Yunus suresinin baş tarafları, ortaları ve sonları el-A'raf suresinin baş tarafları ve sonları ile el-En'âm suresinin tamamının muhtevası buna örnektir

Kur'an Surelerinin Büyük Çoğunluğu Tevhid'i Bütün Türleriyle Dile Getirmektedir

Kur'an surelerinin büyük çoğunluğu hatta surelerinin tamamı her iki türüyle tevhidi ihtiva etmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim ya Yüce Allah'ın İsmi, sıfat ve fiilleri hakkında bize haber vermektedir ki, o takdirde bu ilmî ve haberî bir tevhid'dir.

Yahut ta hiçbir şeyi O'na ortak koşmaksızın yalnızca O'na ibadete, O'nun dışında tapınılan varlıkları terketmeye bir davettir. O takdirde bu iradî ve talebî bir tevhid'dir Yahut bir emir, bir yasak ve itaatine bağlanma isteğini dile getir inektedir. Bu da tevhid'in hukuku ve tamamlayıcı unsurlarıdır.

Ya O'nun tevhid'ini kabul edenlere lütuf ve ihsanlarını haber vermekte, dünyada anlara neler yaptığını, âhirette onlara ne gibi ikramlarda bulunacağını bildirmektedir. Bu da kendisini tevhid etmenin bir mükâfatıdır.

Yahut müşriklere dair ve dünya hayatında onlara verdiği ibretli cezalar ile, âhirette karşı karşıya kalacakları cezaları bildiren haber mahiyetindedir. Bu buyruklar da tevhid'in hükmünün dışına çıkanların cezasını bildirir.

Buna göre Kur'an-ı Kerim'in tümü tevhid, levhid'in hukuku, tevhid'in mükâfatı ile şirk, müşrikler ve onların cezaları hakkındadır.

Yüce Allah aynı şekilde bu tevhid ile kendi zatı hakkında şahitlikte bulunduğu gibi O'nun melekleri, peygamberleri ve rasûlleri de bu hususta O'na şahidlik etmişlerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ılım sahipleri de. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur Mutlak galiptir, Hakimdir. Şüphesiz Allah nezdinde din islam'dır.*" (Al-i imran, 3/18-19}

Bu âyet-i kerîme tevhid'in hakikatini isbatı ve bütün sapık kesimlerin kanaat-ierini reddetmeyi ihtiva etmektedir. O bakımdan bu âyet-i kerîme şahidliklerinin en üstünü, en büyüğü, en adaletlisi ve en doğrusunu, en yüce şahidler vasıtasıyla ve hakkında şahidlik edilen en yüce gerçek hakkındaki şahidliği ihtiva etmektedir,

Şehadetin Anlamı ve Mertebeleri

Selefin "*şahidlik etti*" ifadesinin anlamı ile ilgili açıklamaları hüküm vermek, yargıda bulunmak, bildirmek, açıklamak ve haber vermek anlamları etrafında döner dolaşır. Bunların hepsi doğru açıklamalardır ve aralarında çelişki yoktur. Çünkü şahidlik etmek, şahidin söylediği sözü ve verdiği haberi ihtiva ettiği gibi, onun bir şeyi bildirmesini, haber verip açıklamasını da ihtiva eder.

Eğer maksat sadece şahitlikte bulunmak olsaydı, bunun muhtevasını bilmek imkânı olmaz, şahitlikten gereken fayda sağlanmaz ve şahitlik ile onlara karşı delil ortaya konulmuş olmazdı. Bundan daha ileri olmak üzere şehadet kullara açıklamayı, onlara delâlette bulunmayı ve hakkında şahidlik olunan şeyi onlara bildirmeyi de ihtiva etmiştir. Nitekim kullardan şahitlik eden bir kimsenin nezdinde şahitlik yapacağı herhangi bir husus bulunup da onu açıklamayıp, gizleyecek olursa, kimse ondan faydalanmaz ve onunla herhangi bir delil ortaya konulmuş olmaz.

Şahidlikten ancak açıklanması halinde yararlanılabildiğine göre, Yüce Allah da bu şahitliği: işitmek (sem¹), görmek (basar) ve akıl'dan ibaret üç yolla

tam anlamı ile açıklamış bulunmaktadır.

İşitmek (sem') Yoluyla Açıklaması

Bu O'nun bize bildirmiş olduğu bütün kemal sıfatları, vahdaniyet ve buna benzer diğer bütün hususları en ileri derecede açıklayıp, bize bildirmiş olduğu son derece anlaşılır ve okunan âyet-i kerîmelerle olmuştur. Bu hususta durum, Cehmiye'nin, onlara uygun kanaat belirten Mutezile'nin ve Yüce Allah'ın Kitabını nitelendirmiş olduğu beyan ile şerefli Rasûlünün açıklamasına aykırı, kişiyi hayrete düşüren bir takım ihtimalleri ileri sürerek, Allah'ın bazı sıfatlarını kabul etmeyen Muabtile'nin ileri sürdükleri gibi değildir.

Nitekim yüce Allah Kitabının ve Rasûlünün beyan edici ve açıklayıcı özelliklerini şu buyruklarıyla dile getirmektedir: "*Ha. Mim. Mubîn (açıklayıcı) Kitap hakkı için...*" (ez-Zuhruf, 43/1-2) "*Elif, Lam, Ra. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.*" (Yusuf, 12/1); "*Elif, Lam, Ra. Bunlar Kitabın ve açık açık anlatan Kur'ân'ın âyet/eridir.*" (el-Hicr, 15/1); "*Bu, insanlar için bir açıklamadır. Takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür*" (Al-i imran, 3/138); "*Bilin ki; peygamberimize düşen açıkça tebliğ 'den ibarettir.*" (ei-Maide, 5/92); "*Apaçık belgelerle ve kitaplarla (seni gönderdik.) İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri (Kur'ân 'ı) indirdik.*" (en-Nahl, 16/44)

Aynı şekilde sünnet de, Kur'ân-ı Kerîmin delâlet ettiği hususları açıklamak ve pekiştirmek üzere varid olmuştur. Yüce Rabbimiz bizleri ne filanın görüşüne, ne filanın zevkine, ne de filanın vecde gelişine, dinimizin esasları ile ilgili olarak asla muhtaç kılmamıştır.

Bundan dolayı bizler Kitap ve Sünnete muhalefet edenlerin kendi aralarında da ayrılıklar içerisinde olduklarını, tutarsız iddialarda bulduklarını görüyoruz. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam'ı beğenip seçtim.*" (ei-Maide, 5/3) O bakımdan bu dini tamamlamak için Kitap ve Sünnetin dışında herhangi bir şeye ihtiyaç bulunmamaktadır, işte hocamız Ebu Ca'fer et-Tahâvî -Allah'ın rahmeti üzerine o/sun- ileride gelecek olan şu sözlerinde bu hususa işaret etmektedir: "Bu konuda bizler ne kendi görüşlerimize dayanarak te'vil'de bulunup, ne de hevâlarımızın etkisi ile vehm'e kapılarak bu hususa dalmayız.

Çünkü (bilmediğini) Aziz ve Celi! olan Allah'a ve Rasûlüne teslim edenlerin dışında, kimse dini hususunda selâmete erişemez."

Yüce Allah'ın yaratmış olduğu ve gözle görülen âyet ve belgelerine gelince: Bunlara bakıp, bunlar üzerinde durmak, düşünmek, bunları delil olarak kullanmak, O'nun kavli ve sem'i âyetlerinin delâlet ettiği hususlara delil teşkil etmektedir.

Akıl ise hem bu belgeleri, hem öbür belgeleri bir arada mütalâa eder, peygamberlerin getirdiklerinin doğruluğunu kesin olarak ortaya koyar. Böylelikle sem'in (işitmenin), görmenin, aklın ve fitratın tanıklığı ittifakla aynı gerçeği dile getirmiş olmaktadır.

Yüce Allah'ın göndermiş olduğu bütün peygamberlerle birlikte mutlaka doğruluklarına delil teşkil edecek bir belge vardır

Yüce Allah, adaletinin, merhametinin, ihsanının, hikmetinin kemali dolayısıyla ileri sürülecek bir mazeret bırakmayı istemediği ve delili ile gerçekleri ortaya koymayı sevdiğinden ötürü; göndermiş olduğu her bir peygamberle birlikte de mutlaka haber verdiği hususların doğruluğuna delil teşkil edecek bir âyet (belge ve mucize) de göndermiştir, işte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık defii/erle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik.*" (el-Hadîd, 57/25); "*Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkek/erden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun. (Biz o peygamberleri) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik.)*" (en-Nahi, 16/43-44); "*De ki: Size benden önce nice peygamberler apaçık delilleri ve dediğinizi getirmişlerdi...*" (A-î imran, 3/183); "*Eğer onlar seni yalanlarsa (bil ki) senden önce apaçık delillerle, sahife/erle, aydınlatıcı kitaplarla gelmiş nice peygamberler de yalanlanmışlardır.*" (A-î imran, 3/184); "*Allah hak ile Kitab'ı ve mizanı indirdir-*" (eş-Şura, 42/17)

Peygamberlerin getirmiş olduğu âyetlerden, belgelerden ve kesin delillerden daha güzel bir âyet ve bir belge olabilir mi? Çünkü bunların hepsi Yüce Allah tarafından onların lehine yapılmış ve Yüce Allah tarafından kullarına en ileri derecede açıklanmış birer şahitliktir.

Yüce Allah'ın isimlerinden birisi de "el-Mu'min'dir. Bu ismin iki açıklamasından biri sudur: O doğru söyleyenleri (sadıkları) onların doğruluklarına dair ortaya koymuş olduğu tanıklarla, delil ve belgelerle tasdik edendir. Bundan dolayı O'nun kullarına, rasûllerinin tebliğ etmiş olduğu vahyin hak olduğunu açıkça ortaya koyacak afakî ve enfüsî âyetleri göstermesi kaçınılmaz bir şeydir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onun gerçeğin ta kendisi olduğu, kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem afâk'ta (dış dünyalarında) hem kendi nefislerinde göstereceğiz.*" (Fussilet, 41/53) Burada gerçeğin ta kendisi olduğu, kendilerine gösterileceğinden sözü edilen şey "*Kur'ân-ı Kerîm'dir.*" Çünkü daha Önceden: "*De ki: Söyleyin bana eğer o Allah tarafından ise..*" (Fussilet, 41/52) diye söz edildikten sonra pelen âyet'in sonunda da: "*Habbinin herşeyi gö-*

rüp gözetici olması sana yetmez mi?" (fussilet, 41/53) diye buyurulmaktadır.

Böylelikle Yüce Allah, Rasûlünün lobine bu buyruklarıyla şu hususa şahitlik etmektedir: Onun getirdikleri hak'tır ve kullara buna tanıklık edecek şekilde O'nun yaratacağı ve fiili ile ortaya çıkacak âyetlerini göstereceğini vaat etmek-tedir. Daha sonra da bütün bunlardan daha büyük ve daha üstün olan bir hususu söz konusu etmektedir. Bu da Yüce Allah'ın herşeye şahit (tanık) olmasıdır. Onun isimlerinden birisi de "eş-Şehîd"dir. Yani hiçbir şey O'ndan kaybolmaz, hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Aksine O herşeye muttalî'dir ve herşeye tanıktır. O herşeyi bütün incelikleriyle çok iyi bilir.

işte bu da O'nun isim ve sıfatları ile (Allah'ın vahdaniyetine) bir istidlaldir. Birincisi ise O'nun buyruk ve sözleriyle bir istidlal idi. Âîkî ve enfûsî âyetlerle istidlal ise O'nun fiilleriyle ve yaratıklarıyla istidlaldir.

Yüce Allah'ın İsim, Sıfat ve Fiilleriyle Vahdaniyetine Delil Göstermek

Allah'ın isim ve sıfatları (vahdaniyetine) nasıl delil gösterilir? Çünkü böyle bir yolla delil göstermek ıstılah'olarak alışlagelmiş bir yol değildir, diye sorulursa cevabımız şu olur:

Yüce Allah inkâr, ta'tıl teşbih ve temsil ile kirlenmemiş fitratlara şunu yerleştirmiştir: O isim ve sıfatları ile kamîl'dir. O kendi zatını vafsettiği ve Rasûllerinin kendisini nitelendirdiği sıfatlara sahiptir. Ayrıca O'nun kemaline dair yaratıklarına gizli kalan hususlar, onların bu konuda bildiklerinden çok daha büyüktür.

O'nun kutsal kemalinin bir tecellisi de herşeye tanık olması ve her bir şeye muttali olmasıdır. Öyle ki göklerde olsun, yerde olsun gizli ve açık bir zerre dahi O'nun için gayb değildir. Bu niteliğe sahip olan zata, kulların başkalarını ortak koşmaları, O'ndan başkasına ibadet etmeleri, O'nunla birlikte başka bir ilâh kabul etmeleri nasıl uygun olabilir? Kendisi hakkında en büyük yalanı uydurup, düzen kimsenin ve gerçeğe uygun olmayan şekilde haberler verenin bu haline herhangi bir şekilde tepki göstermeyerek, diğer taraftan bu yolda ona yardım edip, destek vermesi, şanını yüceltmesi, duasını kabul etmesi, düşmanını helak etmesi, O'nun vasıtası ile bütün beşerî güçleri âciz bırakacak şekilde âyetler (belge ve mucizeler) ve deliller ortaya çıkartması; bütün bunları o kimsenin Allah'a karşı yalan söyleyen, iftira düzen bir kimse olmasına rağmen gerçekleştirmesi hiç O'nun kemaline yakışır bir şey midir?

Bilinen bir husustur ki O her bir şeye tanıktır. O'nun kudreti, hikmeti, izzeti ve kemali böyle bir şeyi kabil değildir. Bunun mümkün olacağını kabul edebilen bir kimse insanlar arasında Allah'ı tanımak imkânından en uzak bir kimsedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu yöntem, bu yol dopdoludur. Bu havas'ın izlediği bir yoldur. Onlar yüce Allah'ı, O'nun fiillerine, O'na yakışan fiillerin ve yakışmayanların neler olduğuna delil gösterirler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer bazı sözleri uydurup Bize isnad etseydi. Biz onu elbette kuvvetle yakalardık. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı."* (ei-Hakka, 69/44-47) Bu hususa dair daha geniş açıklamalar -Yüce Allah'ın izniyle- ilerde gelecektir.

Yine Yüce Allah'ın isim ve sıfatları O'nun vahdaniyyetine ve şirkin batıl olduğuna da delil gösterilir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Melik (biricik egemen)dir. Kuddûs'dur* ("noksanlık gerektiren herşeyden münezzehtir), *Selâm 'dır* (zat ve fiillerinde hür türlü kusurdan uzaktır), *Mü'mindir* (peygamberlerini mucizelerle doğrulayıp, tasdik edendir). *Mü-heymin'dir* (kullarının yaptıklarını herşeyi görüp, gözetleyendir}, *Azîzdîr* (herşey O'nun hükmüne boyun eğer, O'nun hükmüne karşı konulamayandır), *Cebbâr'dır* (halleri düzelden ya da hükmüne boyun eğmeye mecbur edendir), *Mütekebbirdir* (büyüklük ve azamette eşsiz olandır), *Allah koştukları ortaklardan münezzehtir.*" (ei-Haşr, 59/239) Kur'ân-ı Kerîm'de daha bunun gibi pek çok âyet-i kerîme vardır.

Bu yolu izleyenler pek azdır. Bu yolu ancak nâs olanlar bulabilirler. Çoğunluğun kullandığı delil gösterme yolu ise, görülen âyet ve belgeler iledir. Çünkü bu hem daha kolay izlenen bir yoldur, hem de daha geniş kapsamlıdır. Yüce Allah da yarattıklarından kimini kimine üstün kılandı.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir araya gelip, toplanmış özellikler ondan başkasında bir araya gelip toplanmış değildir. O hem delildir, hem de kendisi hakkında delil gösterilendir Hem tanıktır, hem de kendisi lehine tanıklık olunandır, işte Yüce Allah, Rasûlünün doğruluğuna delil teşkil edecek bir belge isteyenlere şöyle seslenmektedir: "*Kendilerine karşı okunup duran, sana indirdiğimiz bu Kitap onlara yetmedi mi? Şüphesiz yok ki bunda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır.*" (el-Ankebut, 29/51) ve devamı.

..

Tevhid Bakımından Kemal Derecesinde Olanlar

Peygamberlerin risaletlerinde getirdikleri ve kitapların bildirdikleri tevhid'in, ulûhiyyet tevhidi olduğu -az önce işaret olunduğu üzere- bilindiğine göre; tevhid'i üç ayrı türe taksim edip, bunu avam'ın tevhid'i; hakikatlerle sabit olanı da ikinci tür ve havass'ın tevhid'i, kıdem ile kaim olup havass'ın da havass'ının tevhid'i üçüncü tür tevhid olarak kabul edenlerin; böyle bir kısımlara ayırmalarına iltifat edimez. Hiç şüphesiz tevhid bakımından insanların en mükemmelleri nebilerdir.

Rasûller ise bu hususta onlardan da daha mükemmeldir. Rasûllerden ulu'l-azm

diye bilinenleri ise tevhid bakımından onların en mükemmelleridir. Bunlar ise Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed (*Allah'ın salât ve selâmı hepsine olsun*)

Tevhid bakımından bunların da en mükemmelleri iki halil Muhammed ve İbrahim (As) dirler. Çünkü bu ikisinin ilim, marifet, hâl, insanları davet etmek ve cihad'ları itibari ile tevhid'in gereklerini yerine getirdikleri şekilde hiçbir kimse yerine getirebilmiş değildir. O halde rasûllerin ortaya koydukları, kendisine davet ettikleri diğer ümmetlerle uğruna cihad ettikleri tevhid'den daha mükemmel ve daha ileri tevhid söz konusu değildir. Bundan dolayı Yüce Allah peygamberine bu hususta o rasûllere uymalarını emretmiştir. Nitekim Yüce Allah, İbrahim -As- kavmi ile şirkin tutarsızlığı, buna karşılık tevhid'in doğruluğu ile ilgili

tartışmasını ve onun soyundan gelen peygamberleri söz konusu ettikten sonra: *İşte bunlar Allah 'in hidayet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidayetine uy. "* (ei-En'âm, 6/90) diye buyurmaktadır. O halde Allah'ın Rasûlüne kendilerine uymasını emrettiği kimselerin tevhidinden daha mükemmel bir tevhid söz konusu olamaz.

Peygamber -Sav- da ashab'ına sabahı ettikleri vakit şöyle dua etmelerini emrederdi; *"islam fıtrata, ihlas kelimesi, Peygamberimiz Muham-med'in dini ve hanif bir müslüman olan ve asla müşriklerden olmamış atamız İbrahim'in şeriatı üzere sabahı ettik."* Müsned, III, 406, 407' demelerini öğretirdi.

İbrahim'in milleti (dini, şeriatı) tevhid'dir. Muhammed'in dini de onun Allah'tan getirdiği söz, amel ve itikattir. ihlas kelimesi ise Allah'tan başka ilâh olmadığına şahidiik etmektir, isian fıtrata ise Yüce Allah'ın kullarına emretmiş olduğu kendisini sevmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın O'na ibadet etmek, ubudiyet ile zilletle boyun eğerek, emirlerine bağlı kalarak ve O'na yönelerek teslim olmak demektir.

İşte havass'ın da havass'ının tevhid'i budur. Kim bundan yüz çevirecek olursa beyinsizlerin de beyinsizidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip, seçmişizdir. O âhirette de muhakkak salihlerdendir. Hani Rabbi ona: "Teslim ol" dediği zaman o da: A/em/erin Habbine teslim oldum, demişti. "* (el-Bakara. 2/130-131)

Kelâm'cıların Yöntemlerine Gerek Yoktur

Selim bir hissi ve kendisiyle ayırt etme gücüne sahip olacağı bir akli bulunan bir kimsenin istidlalde kelâmcıların normlarına, cedel'e, onların terimlerine ve yöntemlerine kesinlikle ihtiyaç duymaz. Hatta belki bunlar sebebiyle kendisini şaşkınlığa, sapıklığa, şüphe ve tereddüte ulaştıracak bir takım şüphe ve tereddütlere de düşebilir. Gerçek şu ki tevhid, bir kimsenin kaibi bu gibi olumsuzluklardan kurtulabüdüğü takdirde ancak kişiye faydalı olur. İşte Allah'ın huzuruna ancak kendisi ile varanların kurtulabileceği kalb-ı selim de budur.

Şüphesiz havass'ın ve havass'ın da havass'ının tevhid'i olduğu iddia edilen ikinci ve üçüncü tür tevhid, kişiyi çoğu sūfi'lerin kendisine soyundukları yok oluşa (fena'ya) götürür. Bu da genelde ittihad (halik ile mahluk'un birliği) kanaatine ulaştıran çok tehlikeli bir yoldur.

İşte Yüce Allah'ın Rasûlüne indirmiş olduğu Allah'ın kelâmı budur. Allah Rasûlünün sünneti budur. Rasûlden sonra gelen en hayırlı neslin ve ariflerin önderleri olan imamların kanaatleri, görüşleri budur. Acaba onların sözlerinde görüş ve kanaatlerinde fena bulmaktan hiç sözedilmiş midir? Acaba onlardan herhangi birisi böyle bir taksir'e (tevhid'i kısımlara ayırmaya) kalkışmış mıdır? Bunun ortaya çıkış sebebi Haricilerin aşırıya kaçışlarını andıran dinde ileri derecede aşırıya kaçıştan başkası değildir. Hatta bu, hristiyanların dinlerindeki aşırıya gidişlerinde benzer. Yüce Allah ise dinde aşırıya gitmeyi yermiş ve bunu yasak-

layarak şöyle buyurmuştur: "Ey kitap ehli! Dininizde aşırıya gitmeyin. Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. " (en-Niss, 17i); "De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, bir çok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan sapagelmış bir kavmin hevâ ve heveslerine uymayın. " (el-Maide, 5/77)

Peygamber -Saiiaiahu aleyhi veseiiem- de şöyle buyurmaktadır: " si zora koşmayın, Allah da aleyhinize olmak üzere işi zora koşar. Şüphesiz sizden öncekiler işi zora koştular, Allah da aleyhlerine olmak üzere işi sıkı tuttu, işte onlardan arta kalanlar manastırlarda ve kiliselerdedirler. Bir de "Bizim kendilerine farz kıl-maksızın, kendiliklerinden ortaya koydukları bir ruhbanlık. " (el-Hadid, 57/27) Hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.¹ Ebû Dâvûd 4904.

Hiçbir şey O'nun benzeri Değildir.

Allah'ın Benzersiz Olmasının Anlamı

Ehl-i sünneî zatında da, sıfatlarında da, fiillerinde de hiçbir şeyin Allah'ın

benzeri ve dengi otmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Fakat teşbîh (benzetme) lafzı insanların dilinde birden çok anlama gelme ihtimali olan mücmel bir lafız haline gelmiştir. Bu lafızla kimi zaman doğru manası kastedilebilirnektedir. Bu ise Kur'ân-ı Kerîmin reddettiği, aklın da delâlet ettiği Yüce Rabbin özellikleri itibariyle, yaratıklarının hiçbir sıfatı ile nttelendirilmeyeceği, hiçbir sıfatında mahlu-kat'tan hiçbir şeyin O'nun benzeri olmadığı anlamıdır: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur." (eş-Şûrâ. 42/11) Bu buyruğu ile Yüce Allah *Muşebbihenin* (Allah'ı herhangi bir şekilde mahlukata benzetenlerin) kanaatlerini reddetmektedir.

"O herşeyi işitendir, görendir." buyruğu da Allah'ın sıfatlarının varlığını kabul etmeyen *Muattile'nin* görüşlerini reddetmektedir.

Buna göre yaratıcının sıfatlarını yaratıkların sıfatları gibi kabul eden yerilmeyi hakketmiş, baîl'ın peşinden giden *Muşebbihe'*ye mensup birisi demektir. Yaratıkların sıfatlarını, yaratıcının sıfatı gibi kabul eden bir kimse küfürleri itibariyle hristıyanlara benzeyen birisidir.

Teşbih'in (Allah'ın varlıklara benzetilmesinin) reddedilmesi ile Yüce Allah'ın hiçbir sığata sahip olmadığı anlamını kastedenler de vardır. Bunlara göre O'nun kudreti vardır, ilmi vardır, hayatı vardır denilemez. Çünkü kulun da bu gibi sıfatları vardır. Bu iddianın kaçınılmaz sonucu olarak O hayy'dır, ilim sahibidir, kadir'dir de denilemez. Çünkü kula da bu isimler verilebilmektedir. O'nun kelâmı, işitmesi, görmesi, basar'ı ve benzer sıfatları da aynı durumda olur.

Bunlar (Muattıla) Allah'ın mevcut (var), herşeyi bilen (alîm), herşeye gücü yeten (kadîr), hayy (diri) olduğu hususunda ehl-i sünnet ile aynı kanaattedirler. Yaratılmış bir kimseye de mevcut, hayy, alîm ve kadîr denilebilir. Bu nefye-dilrnesi gereken bir teşbihtir

denilemez. Çünkü bu Kitap ve Sünnetin ve sarih aklın delâlet ettiği bir husustur. Bu hususta akli başında hiçbir kimse de muhalefet etmez. Çünkü Yüce Allah bir takım isimlerle kendi zatını adlandırdığı gibi, kullarının bir bölümüne de bu isimleri vermiştir. Kendi sıfatlarını da bir takım isimlerle adlandırmış ve kimi isimleri de yarattıklarının bazılarına sıfat olarak vermiştir, Ancak bu isimlere sahip olmak birbirinin aynı olmak demek değildir.

O kendi zatına hayy, âlîm, kadîr. raûf, rahîm, azîz, hakîm, semî', basîr, melik, mü'mîn, cebbar ve mütekebbir gibi isimler verdiği gibi; kimi kullarına da bu isimleri vermiştir. Mesela: "O ölüden diriye (hayy) çıkartır." (el-En'âm, 6/95); (er-Rûm. 30/19) diye buyurduğu gibi; "Ve ona alim (çok bilgili) bir oğul müjdesi verdiler." zariyet, 51/28) diye buyurmaktadır.

Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır: "Biz ona halîm (çok tahammülkar, kusurları affedici) bir oğul müjdesi verdik." (es-Saffat. 37/101); "Mü'minlere karşı rauf ve rahîm'dir (çok şefkatli, çok merhametlidir)" (et-Tevebe, 9/128); "Biz onu semî' ve basîr (işitici ve görücü) kıldık." (ei-insan, 76/2); "Aziz'in karısı dedi ki..." (Yusuf, 12/51); "On/arın gidecekleri yerde de bir melik (hükümdar) vardı." (et-Ketf. 13/79); "Hiç mü'min olan kimse..." (es-Secde, 32/18); "Allah büyüklük taslayan her zorbanın (cebbar) kalbini işte böyle mühürler." (et-Mu'min. 40/35)

Kısacası bilinen husus şu ki: Hayy olan herkes hayy olan Allah'a, alim diye adlandırılan herkes alîm olan Allah'a, azîz diye bilinen herkes azîz olan Allah'a benzemez. Diğer isimler de böyledir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O'nun ilminden kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar." (ei-Bakara, 2/255); "O'nu ilmiyle indirmiştir." (en-Ni-sa, 4/166): "O'nun ilmi dışında hiçbir dişi ne gebe kalır, ne de doğurur" (Fatır, 35/1 T); "Çünkü şüphesiz ki Allah 'tır hem rızkı veren hem de çetin kuvvet sahibi olan" (ez-zariyat, 51/58); "Kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha üstün güce sahip olduğunu görmezler mi?" (Fussilet, 41/15)

Câbir Ftaiyya/iahuantitier\ şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah -Saiiai-labu aleyhi veseiiem- bize Kur'ân-ı Kerîm'in bir suresini öğretircesine bütün hususlarda istihare yapmayı öğretir ve şöyle buyurdu: "Sizden herhangi bir kimse bir iş hakkında karar verirse, farzın dışında iki rek'aî namaz kılsın, sonra da şöyle dua etsin: Allah'ım Senin ilminle Senden hayırlısını diliyorum (istihare yapıyorum.) Senin kudretinle bana güç vermeni diliyorum. O pek büyük lütfundan senden dilerim. Çünkü Sen kadifen, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem. Sen gaybları en iyi bilensin. Allah'ını eğer şu işin benim için dinimde, dünya hayatımda ve akıbeti itibariyle hayırlı olduğunu biliyor isen -yahut ta: dünyamda ve âhire-timde diye buyurdu- onu benim için takdir et ve bana onu kolaylaştır. Sonra da onu benim için mübarek kıl. Eğer şu işin benim için dinimde, hayatımda ve akıbeti itibariyle -yahutta dünyamda ve âhiretimde diye buyurdu- kötü olduğunu biliyor isen onu benden uzaklaştır, beni de ondan uzak tut. Hayır nerede ise onu benim için takdir buyur, sonra da beni ona razı kıl. (Peygamber) buyurdu ki: Ve o ihtiyacının adını zikreder (ek bu duayı yapar.)" Hadisi Buharî rivayet etmiştir.¹

1 Buharî 1162, 6382. 7390; Tirmizî 480; Ebû Davûd 1538; ibnMace1373.

Nesai'nin ve başkalarının kaydettiği Ammâr b. Yasîr'in rivayet ettiği hadiste de Peygamber *-saiiaahu aleyhi veseiiem-* şu duayı yaparmış: "Allah'ım, gaybı bilen *ilminle*, bütün mahlukata yeten *kudretinle* Senden istiyorum: Hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat. Eğer ölüm benim için hayırlıysa da canımı al. Allah'ım ben Senden, gizlilikte ve açık hallerimde Senden korkmayı dilerim. Kızgın-

Ken ve hoşnutken hak söz söylemeyi dilerim. Zenginken ve fakırken (israftan uzak) orta yollu olmayı dilerim. Senden bitip tükenmeyecek nimetler, ardı arkası kesilmeyecek göz: aydınlığı dilerim Hakkımdaki kaza ve takdirinden sonra (o hususta) beni hoşnu kılmanı dilerim. Ölümden sonra senden rahat bir yaşayış isterim. O *kerim yüzüne* bakmak lezzetini, sana kavuşma şevkini -hiçbir zarar gör-meksizin, saptırıcı bir fitneye de maruz kalmaksızın- dilerim. Allah'ım Sen bizi iman ziynetiyile süslendir ve hidayete ermiş, doğru yolu bulmuş kimselerden kıl."¹

1 Nesâl, II!, 54-55. Müsned, IV, 264.

Allah'ın sıfatlarının bulunduğu kabul etmek O'nun yaratıklara benzemesini ve cisim olmasını gerektirmez

Allah da, Rasûlü de Yüce Allah'ın sıfatları olan ilim, kudret ve kuvveti (mahlukata) isim olarak kullanmış bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sonra zayıflığın ardından kuvvet... yaratır.*" (*er-Rûm*, 30/54); "*Şüphesiz o kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi.*" (*Yûsuf*. 12/68)

Mahlukatın ilminin Allah'ın ilmi, onların kuvvetinin Allah'ın kuvveti gibi olmadığı bilinen bir husustur. Bunun benzerleri de pek çoktur. Bu da bütün akıl sahipleri tarafından kabul edilen bir husustur. O bakımdan Yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirmiş olduğu *rıza*, *gazap*, *sevgi*, *buğz* ve buna benzer herhangi bir sıfatın varlığını kabul etmeyen ve buna karşılık bunları kabul etmek tesbîhi ve teccîmi gerektirir iddiasında bulunanlara şöyle denilir: Sizler aslında yaratıkların sıfatlarına benzedikleri halde yine de onun *irade*, *kelâm*, *semf* ve *basar* sahibi olduğunu kabul ediyorsunuz. Sizin kabul etmeyip, Allah ve Rasûlünün ise kabul edip ve sizin kabul ettiğiniz hususlardaki kanaatlerinize benzeyen sıfatları da kabul etmelisiniz. Çünkü aralarında herhangi bir fark yoktur.

"Biz hiçbir sıfatın varlığını kabul etmiyoruz" diyecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Sizler O'nun *hayy*, *alim*, *kadîr* gibi bir takım güzel isimlerini kabul ediyorsunuz. Kula da bazen bu isimler verilebilir. Buna karşılık Rabbe ait olduğu kabul edilen bu tür isimlerin, kuldaki bu isimlerin benzerini ifade ettiği de söylenmez. O halde Allah'ın isimleri hakkında söylediğinizin bir benzerini O'nun sıfatları hakkında kabul etmelisiniz.

Halik ile mahluk'un ortak olan (isim ve sıfatlarını reddeden bir kimse batıl

iddiada bulunan bir *Muattil* olur. Her ikisindeki bu sıfatların birbirinin benzeri, misli olduğunu kabul eden kimse de batıl iddiada bulunan bir *Müşebbihe* mensubu olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Çünkü yaratan ile yaratıcı her ne kadar aynı ismi almakta birbiriyle ittifak halinde iseler de; Yüce Allah *vûcud'u* (varlığı), *ilmi*, *kudreti* vesair sıfatları ile bu sıfatların özel anlamı ile mevsuf'tur. Kulun bunlardan herhangi bir hususta O'na ortaklığı söz konusu değildir. Aynı şekilde kulun *vücut*, *ilim* ve *kudret* gibi sıfatları da kendine hâs'tır. Yüce Allah da kulun bu özelliklerinde ona ortak olmaktan münezzehtir,

Yaratan ile yaratıcı *var olmak*, *ilim* ve *kudret* sahibi olmak, ismini taşımakta ittifak etseler dahi, böyle bir müştereklik ancak zihinlerde var olan, fakat eşyada varlığı söz konusu olmayan mutlak bir müşterektir. Eşyada var olan ise özel bir hüviyete sahiptir, onda herhangi bir ortaklık söz konusu değildir.

işte bu akfî yöntem kullananların pek çoğunun tutarsızlıklara düştüğü bir konudur. Çünkü onlar bu gibi hususlarının ismen alınmasındaki uyumun neticesinde Rabbin varlığının, kulun varlığı gibi olması gerektiği vehmine kapılmışlardır.

Bu husustaki hata ve yanlışlığın aslı şudur: Onlar bu genel ve külli eşyanın taşıdıkları mutlak ve külli isimlerin aynen tesbit edilen ve bu ismi taşıyan her varlıkta da bulunması gerektiği kanaatine kapılmışlardır, oysa durum böyle değildir. Çünkü dış dünyada var olan bir şey, mutlak ve külli olarak var demek değildir. Aksine o ancak muayyen ve belli bir özellikte var olabilir. Yüce Allah'a bu isimler verildiği takdirde bu isimlerin müsernmâsı da artık onunla tayin edilmiş ve hususiyet kazanmış olur. Bu isimler kula verilecek olurlarsa artık bu isimleri taşıyan da o isimlerle tahsis edilmiş olur. Buna göre Allah'ın varlığında ve hayatında O'ndan başkasının O'na ortaklığı (onun gibi olması) söz konusu değildir. Hatta muayyen belli bir varlığın varlığında da başkası O'nunla ortak olmadığına göre, yaratıcının varlığında böyle bir ortaklık nasıl düşünülebilir? Mesela, işte bu odur, denildiği vakit kendisine işarette bulunan şey aynı olmakla birlikte ona iki farklı yönüyle işarette bulunulmuştur.

işte bu ve benzer açıklamalarla *Müşebbihe*'nin bu noktadan hareket ettiklerini ve bu konuda hakka fazladan bir şeyler kattıkları için sapıttıklarını görmüş oluyoruz.

Muattile'nin ise bir yönüyle benzerliği kabul etmeyip, yine bu hususta sapıtıncaya kadar hakka birşeyler kattıklarını görmekteyiz. Yüce Allah'ın Kitabı ise sağlıklı ve doğru çalışan akılların kavrayabilecekleri katıksız hakka delâlet etmektedir. Bu ise hiçbir sapması söz konusu olmayan mutedil haktır

Sıfatları nefyedenler Yüce Allah'ı herhangi bir hususta yaratıklarına benzemekten tenzih etmekte iyi ve güzel hareket etmekle birlikte; bizatihi Yüce Allah için sabit olan hususları nefyettikleri için de uygun olmayan bir iş yapmışlardır. *Müşebbihe* ise sıfatları kabul etmekle iyi bir tutum sergilemekle birlikte teşbihi ileriye götürdükleri için kötülükte bulunmuşlardır.

Benzerliğin söz konusu olmaması ortaya çıktığına göre, aradaki farkı açıklamak için yalnızca izafette bulunmak yeterli olur. Eşitliğin söz konusu olmaması ise müşterek (ortak) lafzın medlulü olan müşterek miktarıyla o hususun varlığına engel değildir. Biz bu yolla gaybî hususları kavrayabiliyoruz. Eğer bu müşterek mana bulunmamış olsaydı, bu kavrayışta hiçbir şekilde mümkün olmazdı.

"Hiçbir şey onu âciz bırakamaz."

Yüce Allah'ın Kudreti Kemal Derecesindedir. O'nun İçin Acizlik Sözkonusu Değildir

Kudretinin kemali dolayısıyla hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Muhakkak Allah her bir şeye güç yetirendir.*" (el-Bakara, 2/20;; "*Allah her şeye muktedir olmandır.*" (el-Kehf, 18/45), "*Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı âciz bırakacak değildir. Muhakkak O en iyi bilendir, her şeye güç yetirendir.*" (Fâtır, 35/44); "*O'nun Kürsî'si gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruması O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.*" (el-Bakara, 2/255)

"O'na ağır gelmez." O'nu âciz bırakmaz, güç gelmez. O'na zor ve sıkıntılı gelmez, demektir. Böyle bir şeyin nefyedilmesi zıttının kemal derecesinde O'nun hakkında sabit olduğunu gösterir. Aynı şekilde Kitap ve Sünnette yüce Allah'ın sıfatları hakkında gelen her bir nefy ifadesinde onun zıttının kemalinin onun hakkında sabit olduğunu gösterir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Rabbin hiçbir kimseye zulmetmez.*" (el-Kehf, 18/49) Çünkü O'nun adaleti kemal derecesindedir.

"*Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şey O'na gizli kalmaz.*" (Sebe', 34/3) Çünkü O'nun ilmi kemal derecesindedir.

"*Bize bir yorgunluk da dokunmadı.*" (Kal, 50/38) Çünkü O'nun kudreti kemal derecesindedir.

"*O'nu ne bir uyuklama alır, ne de bir uyku.*" (el-Bakara, 2/255) Çünkü O'nun hayatı ve kayyûmiyyeti kemal derecesindedir.

"*Gözler O'nu idrak etmez.*" (el-En'âm, 6/103) Çünkü O'nun celâl, azamet ve kibriyâsı kemal derecesindedir.

Bunun böyle olmasının sebebi, katıksız nefyin öğünülecek bir tarafının bulunmamasından dolayıdır. Nitekim şair şöyle dernektedir:

"Küçük bir kabilecik., hiçbir kimsenin ahdini bozmazlar,

Ve insanlara hardal tanesi kadar dahi zulmetmezler."

Bu beyitten önce ve sonra sözünü ettiği şekli ile onların ahidlerini bozmayıp, zulmetmedikleri ile birlikte "küçük kabilecik" sözleriyle onları küçültmesi dolayısıyla bu

sözleriyle onların acizliklerini ve zayıflıklarını kastettiği, kudretlerinin kemal derecesinde olduğunu anlatmak istemediği anlaşılmaktadır. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Fakat benim kavmim her ne kadar sayıca çok iseler de, Önemsiz dahi olsa hiçbir zaman kötülük yapmazlar."

Burada onların kötülük yapmadıklarını söz konusu etmekle birlikte, önceki beyitlerde onları yermeye delil teşkil edecek ifadelerin bulunması, maksadının onların acizliklerini ve zayıflıklarını dile getirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Nefy ve İsbat Konusunda Selefin Yolu

Bundan dolayı Yüce Allah'ın Kitabında Allah'ın sıfatları isbat edilirken onlardan etraflı bir şekilde söz edilmekte, nefyedilenlerden de mücmel olarak (özlü olarak) söz edilmektedir. Bu hoş görülme-yen türden kelâm ile uğraşanların yolunun tam aksinedir.

Onlar etraflı bir şekilde nefyi söz konusu ederken, mücmel olarak ta is-battan söz ederler ve şöyle derler: O cisim değildir, şahıs değildir, beden değildir, suret değildir, et değildir, kan değildir, kişi değildir, cevher değildir, araz değildir, renkli değildir, tadı yoktur, kokusu yoktur, elle yoklanmaz, ısısı yoktur, soğukluğu yoktur, rutubeti yoktur, kuruluşu yoktur, boyu yoktur, eni yoktur, derinliği yoktur. Bir araya parçaları toplanmaz, parçaları birbirinden ayrılmaz, hareket te etmez, sakin de değildir. Kısımlara, parçalara ayrılmaz, kısım, parça, cüz organ ve azaları yoktur. Yönleri yoktur, sağı solunun varlığı, önü arkası, yukarısı altı söz konusu değildir. Hiçbir mekan O'nu kuşatmaz, O'nun üzerinden zaman geçmez. Ne O'na temas etmek düşünülebilir, ne de O'nun uzlete çekilmesi düşünülebilir. Mekânlara hulûl'u (İçlerine girmesi) yoktur, yaratıkların hadis oluşlarına delil teşkil eden hiçbir sıfat ile nitelendirilemez. Sonlu olmakla da nitelendirilemez, bir alan kapladığı, herhangi bir cihette yol aldığı da söylenemez. Mahdut değildir, kaderler O'nu kuşatamayacağı gibi perdeler de O'nu kapatamaz. Ve buna benzer Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin Mutezile'den naklettiği diğer sözler.

Bu ifadeler arasında hak olanı da vardır, batıl olanı da vardır. Kitabı ve sünneti bilen bir kimse bunu açıkça anlar. Bu şekildeki mücerred, nefy ifadelerinde övücü herhangi bir söz bulunmamakla birlikte, edebin sınırlarını aşan ifadeler de vardır. Çünkü bir kimse sultana: Sen çöpçü değilsin, odun kıran değilsin, hacamat yapan değilsin, dokumacı değilsin, diyecek olursa her ne kadar bu

sözleri doğru ise de sultan böyle diyen kimseyi bu nitelendirmeleri dolayısıyla te'dib eder. Ancak nefy ifadesinde toplu (icmali) sözlerle O'nu överek. Sen yönettiğin kimselerden hiçbir kimse gibi değilsin. Sen onlardan daha üstün, daha şerefli ve daha değerlisin, diyecek olup bu şekilde toplu bir ifadeyle olumsuzlukları nefyedecek olursa, aynı şekilde toplu bir ifade ile edebe riayet etmiş olur.

Hakkı, Şer'î Lafızlarla İfadelenmek Ehl-i Sünnet'in Yoludur

Hakkı, nebevî ve ilâhî şer'î lafızlarla dile getirmek, ehl-i sünnet ve'l-cema-at'ın izlediği bir yoldur *Muattite* ise şârfın dile getirdiği isim ve sıfatlardan yüz çevirirler. Bu sıfatların anlamları üzerinde düşünmezler. Kendilerinin bid'at olarak ortaya attıkları mana ve lafızları itikad edilip inanılması, güvenilip kabul edilmesi gereken muhkem anlam ve lafızlar olarak kabul ederler.

Hak, sünnet ve iman ehli ise Allah ve Rasûlünün söylediklerini inanılması ve kabul edilmesi gereken hakkın kendisi olarak değerlendirirler. Öbürlerinin söylediklerinden ise ya büsbütün yüz çevirirler yahut ta onun durumunu etraflı bir şekilde açıklarlar. Onun hakkında Kitab ve Sünnete göre hüküm verilir, yoksa onlardan hareketle Kitab ve Sünnet hakkında hüküm verilmez.

Anlatmak istediğimiz şudur: Onların itikadlarında ağırlıklı olarak görülen şey selbiliktir (olumsuz anlatımlardır.) O şöyle değildir, o böyle değildir, isbat {olumlu ifadeler} ise pek azdır. O alirrVdir, kadir'dir, hayy'dır gibi. Sözü edilen nefyin bir çoğu ise Kitap ve Sünnetten alınmış olmadığı gibi, onların dışında sıfatları isbat edenlerin izledikleri aklı yollardan da alınmış değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Hiçbir şey O'nun gibi değildir. O herşeyi işitendir, herşeyi görendir (semî' dir, basîr' dir.)*" (eş-Şûrâ, 42/11)

Bu buyrukta nefyin manasını da ortaya koyan bir isbat vardır. O bakımdan bu buyruktan Yüce Allah'ın kastının şu olduğu anlaşılmaktadır. Kemal sıfatlarına tek başına O sahiptir. Yüce Allah kendi zatını nitelendirdiği, resullerinin kendisini vafettiği sıfatlara sahiptir. Sıfatlarında da, isimlerinde de, fiillerinde de O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ayrıca O'nun, mahlukatından hiçbir kimsenin muttali olmadığı sıfatları da vardır. Nitekim sıkıntılı haller için yaptığı duasında o doğru sözlü rasûlü *saiiaiiahu aleyh: ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah'ım sahip olduğun ve kendi zatını kendisiyle adlandırdığın yahut Kitabında indirdiğin yahut kullarından birisine öğrettiğin yahut ta gayb ilminde kendi nezdinde kimseye bildirmeyip sakladığın her bir ismin ile Senden, Kur'ân-ı Kerîm'i kalbimin baharı, göğsümün nuru, hüznümün uzaklaştırıcısı, keder ve üzüntümün gidericisi kılmanı niyaz ederim."¹

Müsned. I, 391. 452.

Yüce Allah'ın rahmetine nail olmasını dilediğimiz hocamızın (Tahâvî'nin) "Hiçbir şey O'nu âciz bırakmaz" ifadesi yerilmiş nefy türünden değildir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı âciz bırakmaz. Muhakkak O en iyi bilendir, herşeye güç yetirendir.*" (Fstr. 35144)

Böylelikle Yüce Allah âyet-i kerîme'nin sonunda aczinin söz konusu olmayacağına delili zikrederek ona dikkat çekmektedir. Bu ise ilim ve kudretin kemalini iade eder. Çünkü acizlik ya bir işi yapmak isteyen kimsenin o işi yapmaya gücünün bulunmadığının ifadesidir: yahut ta o işi bilmediğinden dolayı âcizdir.

Zerre ağırlığı kadar hiçbir şey de Allah'ın ilminin dışında değildir ve O herşeye kadir olandır. Akıl ve fitratların kabul ettikleri apaçık gerçeklerden birisi de O'nun kudret ve

ilminin kemal derecesinde olduğudur. O halde acizlik O'nun hakkında söz konusu değildir. Çünkü kudret ile acizlik arasında belli bir çelişki vardır. Ayrıca âciz olan bir kimsenin ilâh olması uygun değildir. Yüce Allah bundan alabildiğine yücedir, münezzehidir.

"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."

Kelime-i Tevhid

işte bu, daha önce açıklandığı üzere bütün peygamberlerin kendisine davet ettiği îevhid sözüdür. Hasr'ı gerektiren (yani yalnızca Allah'ın ulûhiyyetini ifade eden) nefy ve isbat itibariyle tevhidin bu sözlerle dile getirilmesi, mücer-red bir isbat halinde, aksi olma ihtimalinin de söz konusu olacağından dolaydır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Nitekim Yüce Allah: "*Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır*" diye buyurduktan sonra: "*O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Rahman'dır, Rahîm'dir.*" (*ei-Bakara, 2/163*) diye buyurmaktadır. Çünkü herhangi bir kimsenin hatırına şeytani bir vesvese kabilinden şöyle bir düşünce gelebilir: Kabul edelim ki bizim ilâhımız bir tek ilâh olsun. Bizden başkalarının da O'ndan başka ilâhları bulunabilir. Böyle bir vehmi bertaraf etmek için yüce Allah: "*O'ndan başka i/âh yoktur*" diye buyurmaktadır.

"(Allah) Başlangıçsız olarak kadim, sonsuz olarak daimdir."

Kıdem ve Beka Sıfatları

Yüce Allah: "*O ilktir ve Sondur.*" (*ei-Hadid, 57/3*) diye buyurmaktadır. Peygamber -sav- de şöyle buyurmuştur: "Allah'ım Sen Evvelsin, Senden önce hiçbir şey yoktur ve Sen Âhirsin, Senden sonra da hiçbir şey yoktur."¹

1 Müslim 2713; Ebû Dâvûd5051; Tirmizî 3397; ibn Mâce 3873: **Müsned**, II, 381, 404

Hocamızın: "Başlangıçsız olarak kadim'dir, sonsuz olarak daim'dir" ifadesi yüce Allah'ın "el-Evvel ve el-Âhir" isimlerinin anlamını ifade etmektedir.

Bu iki sıfatın Allah hakkında sabit olduğunu bilmek fitratlarda yer etmiş bir gerçektir. Çünkü bütün varlıkların -teselsülün ardını arkasını kesmek için- zati itibariyle varlığı zorunlu olan (vacibu'l-vucud)a ulaşması kaçınılmaz bir şeydir.

Bizler canlıların, bitkilerin, madenlerin hadis (sonradan yaratılmış) olduklarını gördüğümüz gibi bulut, yağmur ve daha başka atmosfer olaylarının da sonradan meydana geldiklerini görüyoruz. Gerek bu meydana gelen olaylar, gerek te başkaları mümteni' (var olmaları imkânsız) şeyler değildir Çünkü müm-teni' olan bir varlık asla var olmaz.

Bunlar zatlari itibariyle de varlıkları zorunlu (vacibu'l-vucud) değillerdir. Çünkü zati itibariyle vacibu'l-vucud, yok olmayı kabul etmez. Bu varlıklar ise bir zamanlar yoktu, sonradan var oldu. Bunların bir zaman olmayışları onların vacib olmadıklarını, var oluşları da varlıklarının imkânsız (mümteni') olmadığını ortaya koyar. Var olması da, yok olması da

mümkün olan bir varlığın varlığı kendinden olmaz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Yoksa onlar hiçbir şeyden mi yaratıldılar? Yoksa yaratan/ar onlar mıdır?*" (et-TCr. 52/35) Yüce Allah şöyle buyur-ınakiadın Bunlar kendileri var eden bir varlık olmaksızın mı var oldular yoksa kendi kendilerini var edenler kendileri midir?

Bilinen bir gerçektir ki sonradan var edilmiş bir varlık, kendiliğinden var olmaz. Mümkün denilen varlık, işte varlığı da, yokluğu da kendinden olmayandır. O bizzat kendi kendisini var etmez. Aksine kendisini var eden bulunursa var olur, aksi takdirde yok olur. Yokluğu yerine varlığı mümkün, varlığı yerine de yokluğu mümkün olan herbir varlığın varlığı kendinden olmadığı gibi, yokluğu da onun ayrılmaz bir vasfı değildir.

Kelâm'cıların İzledikleri Doğru Yöntemler Kur'ân'm Zikrettiğine Uygun Olanlardır

Fazilet sahibi bir kimse kelâmçı ve felsefecilerin söz konusu ettiği aklî yöntemlerin nihaî durumu üzerinde iyice düşünecek olursa, bunların doğru olanlarının esas itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'in en açık ve en özlü bir üslûpla söz konusu ettiği aklî bir takım yöntemlerden ibaret olduğunu görür. Yine Kur'ân-ı Kerîm'in izlediği yollardaki beyanın eksiksiz ve mükemmel tahkik derecesinde olduğunu ve onların yanında benzer özellikte yaklaşımlar bulunmadığını da tesbit eder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "*Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir.*" (el-Furkan, 35/33)

Bizler iyice tesbit edilemeyen bir takım öncülleri (mukaddime, önerme) ve nazarî bir takım delilleri delil olarak ortaya koymanın faydasız olduğunu söylemiyoruz. Çünkü gizlilik ve açıklık nisbî bir takım meselelerdir. Kimi insanlar için açıkça ortaya çıkan bir husus, başkaları için gizli ve saklı olabilir. Aynı kimse kimi halde farkedemediği ve kendisi için gizli kalan bir hususu bir başka halde açıkça görüp tesbit de edebilir.

Yine önermeler kimisi için açıkça anlaşılmasa bile bir takım kimseler bunları kabullenebileceği gibi, bazı kimseler de bunlardan çok daha açık ve belirgin olanlar hakkında tartışabilir de.

Kişi netsî araştırma ve inceleme ile öğrendikleri sebebiyle; açık ve zahir hususlar arasından bilip öğrenebildiklerine oranla daha ileri derecede sevinebilir.

Şüphesiz ki yaratıcının isbat edilme bilgisi, O'nun varlığının vacib oluşu, zaruri ve fitri bir husustur. Bazı insanların bu hususta nazarî bir takım yöntemlere başvurma ihtiyacını hissettirecek bir takım şüpheleri ortaya çıksa bile bu, böyledir.

Kelâm'cıların Yüce Allah'ın İsimleri Arasına "el-Kadîm"i Sokmaları

Kelâm'cılar Yüce Allah'ın isimlen arasına "el-Kadîm" ismini sokmuşlardır. Halbuki bu Esmâ-i Hüsnâ'dan değildir. Çünkü Kur'ân'ın kendisiyle nazil olduğu Arap dilinde "el-Kadîm" başkasından daha önce olan hakkında kullanılır. Mesela eski olan bir şeye "bu

kadim'dir" denilir. Yeni olan bir şeye de "bu hadis'dir (yenidir)" denilir ve onlar bu ismi ancak kendisinden önce mütekaddim şeyler bulunan varlıklar hakkında kullanırlar. Kendisinden önce (kendisi hakkında) yokluğun söz konusu olmadığı zat hakkında kullanmazlar Nitekim Yüce Allah (ka-dîm'i bu manada kullanarak) şöyle buyurmaktadır: "*Sonunda o kuruyup incelen eski (kadîm) hurma dalı gibi olur.*" (Yasin, 36/39)

Eski hurma dalı fel-urcunu'1-kadîm) ise ikincisinin varlığı zamanına kadar kalabilendir, yenisi ortaya çıktı mı birincisine kadim denilir.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Onun/a hidâyet bulmadık-*

tan için de: 'Bu eski (kadîm) bir uydurmadır' diyeceklerdir." (ei-Ahkaaf. 46/1 ı) Yani zaman itibariyle önceliklidir. Yine bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gördünüz mü şu sizin ve önceki (ei-akdamun) atalarınızın ibadet ettiklerini*" (eş-Şu-ars. 26/75-76) Burada kullanılan "el-akdem" kelimesi "ei-kadîm" in mübalağalı kipidir.

Yüce Allah'ın isimleri arasında "el-Kadîm" i sokmaya gelince, bu kelâm'cı-ların çoğunun sözleri arasında meşhur olmuştur. Selef ve haleften pek çok kirn-se ise bunu benimsememiştir. ibn Hazm bunlardan birisidir.

Şüphesiz ki bu isim eğer bizatihi tekaddüm hakkında kullanılacak olursa elbetteki bütün hadiselerden önce var olan varlık başkalarına göre mütekaddim olmaya daha bir hak sahibidir. Şu kadar var ki Yüce Allah'ın isimleri kendileri ile övüenin özelliğine delâlet teşkil edecek en güzel isimlerdir. Sözlükte önce oluş (tekaddüm) ise mutlak'tır. Bütün hadiselerden daha önceye has bir ifade değildir. O halde bu Esmâ-i Hüsnâ'dan değildir. Şeriatte ise bu. O'nun "el-Evvel" ismi ile dile getirilmiştir ki bu da "el-kadîm" den daha güzeldir. Zira ondan sonra var olan varlıkların sebebinin ona ait olduğu ve O'na bağlı olduğu anlamını ihtiva etmektedir. "el-Kadîm" ise böyle değildir. Yüce Allah'ın isimleri el-Hüsnâ (en güzel) isimlerdir. Yalın olarak sadece "el-hasene: güzel isimler" değildir.

"Ne sonu gelir, ne de yok olur."

Bu, Yüce Allah'ın beka'sının devamlılığını ifade etmektir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "*Onun (yeryüzünün) üzerindeki her canlı fanidir. Celâl ve*

ikram sahibi Rabbinin yüzü ise kalıcıdır." (er-rahmân, 55/26-27)

Yok olmak (fena) ve sonu gelmek (beyd) mana itibariyle birbirine yakın

kelimelerdir. Bu şekilde onların bir arada zikredilmeleri te'kid içindir, Aynı zamanda bu daha önce belirttiği: "O, sonu gelmez daimdir" sözünü de ifade etmekte ve pekiştirmektedir.

"Yalnız O'nun irade edip dilediği olur."

Bu, *Kaderiyyeve Mutezile'nln* kanaatini reddetmektir. Çünkü onlar Yüce Allah'ın bütün insanlardan iman etmelerini irade ettiğini, ancak kâfirin küfrü murad ettiğini iddia

etmişlerdir. Halbuki onların bu sözleri kitaba, sünnete ve sahih akla aykırı düştüğünden dolayı tutarsızdır ve reddolunur. Bu meşhur "kader meselesi"dir. İleride de buna dair daha geniş açıklamalar Yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

Kaderiyye"ye bu ismin verilmiş sebebi, kaderi inkâr etmeleridir Kaderi gerekçe diye gösteren *Cebriyye*'ye de aynı şekilde Kaderiyye denilmekle birlikte birinci kesime bu adın verilmesi daha çok görülen bir durumdur.

İrade Etmek ve Sevmek

Ehl-ı sünnet ise şöyle derler: Yüce Allah her ne kadar kaderin bir gereği olarak masiyetleri irade etmekte ise de, o masiyetleri ne sever, ne onlardan razı olur, ne de masiyet işlenmesi emrini verir. Bilakis O, masiyetlerden nefret eder, onlara gazap eder ve onlardan hoşlanmaz, onları yasaklar. Bütün selefin görüşü budur. Onlar: Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz, derler. Bundan dolayı fukahâ ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Yemin eden bir kimse: Allah'a andolsun ki eğer Allah dilerse şu işi yapacağım, diyecek olsa ve o işi yapmayacak olursa yeminini bozmuş olmaz, islerse bu vacip ya da müstehab olsun. Eğer Allah bunu severse diyecek olursa o takdirde (gereğini yerine getirmeyecek olursa) eğer bu iş vacip ya da müstehab ise yeminini bozmuş olur.

Ehl-i sünnet'in muhakkik'leri derler ki: Allah'ın Kitabında irade iki türdür. Birisi *kaderi*, *kevnîve halki*" (yani yaratmaya dair) irade, diğeri ise *dinî*, *emri ve serî* iradedir.

- *Sert irade*: Muhabbet ve rızayı da ihtiva eder.

Kevnî irade ise, bütün olayları kapsayan ilâhî meşîettir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "*Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü Islama açar, kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır.*" (el-En'âm, 6/125)

Nuh -*Ateynisseiam*- hakkındaki şu buyruk ta buna benzer: '*Eğer Allah sizi saptırmak isterse ben size öğüt vermek istesem bile, bu öğüdüm size fayda vermez.*" (Hud, 11/34); '*Faka! Allah dilediğini yapar.*" (ei-Bakara, 2/253)

Dinî, şerT ve emrî iradeye gelince; buna da yüce Allah'ın şu buyrukları örnektir- "*Allah size kolaylık diler, güçlük istemez.*" (ei-Bakara, 2/185) "*Allah size açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine iletmek, tevbe/erinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah teobelerinizi kabul etmek ister, şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler. Allah sizden (yükümlülükleri) hafif/etmek ister. Zaten insan zayıf yaratılmıştır.*" (en-N/sâ. 4/26-28); "*Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi iyice temizlemeyi, üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister.*" (et-Maide. 5/6): "*Ey ehl-i beyi, Allah*

sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister." (el-Ahzab, 33/33)

işte çirkin işler işleyen kimselere insanların: Allah'ın sevmediğini, o işe razı olmadığını ve emretmediğini anlatmak maksadı ile: Bu adam Allah'ın istemediği bir işi yapıyor, şeklindeki sözlerinde dile getirilen irade budur.

- *Kevnî iradeye* gelince bu da müslümanların: Allah'ın dilediği olur ve O'nun dilemediği olmaz, şeklindeki sözlerinde dile getirilen iradedir.

İrade sahibi kişinin bizzat bir işi yapmak istemesi ile başka birisinin bir işi yapmasını istemesi arasındaki fark gayet açıktır, irade sahibi kişi bizzat bir işi yapmak isterse işte burada onun fiiline taalluk eden iradenin varlığından söz edilir. Başkasından bir işi yapmasını isteyecek olursa bu da bir başkasının o işi yapmasını istemesi demektir.

insanlar için her iki türüyle de irade aklen kabul edilebilir. Emir etmek ise birincisini değil de ikinci tür iradeyi gerektirir, işte Yüce Allah kullarına bir emir verecek olursa onunla emir verdiği kimseye emrettiği hususu yerine getirmek üzere yardımcı olmayı murat edebileceği gibi, bir fiili yapmasını irâde etse dahi bu yardımcı irade etmeyebilir de.

Yüce Allah'ın emri hususundaki görüş ayrılıklarını nihaî olarak ve açık bir şekilde çözecek surette yapılan tahkîk şöyle ifade edilebilir: O'nun emir vermiş olması iradesini gerektirici midir, değil midir? Yüce Allah, resulleri vasıtası ile insanlara kendilerine faydalı olacak şeyleri emretmiş, onlara zararlı olacak şeyleri de yasaklamıştır. Fakat onlardan kimilerinin fiillerini yaratmayı murat etmiş ve bundan dolayı da Yüce Allah bizzat o fiili yaratmayı dilemiştir. Kişiyi de o işin faili kılmıştır. Kimilerinin de fiillerini yaratmayı diimemiştir. Yüce Allah'ın kullarının fiillerini ve diğer mahlukatı yaratması ile, açıklamak suretiyle ve maksadıyla kullarına emir vermesi ayrı şeylerdir. Çünkü bu şekildeki emri kulun faydasına yahut zararına olan şeyleri açıklamaktan ibarettir.

Yüce Allah Firavun'a, Ebu Leheb'e ve diğerlerine iman etmelerini emretmekle onlara yerine getirmeleri halinde kendilerine faydalı olacak ve hallerini düzelterek şeyleri açıklamış olmaktadır. Onlara emir vermiş olması, onlara yardımcı olmasını gerektirmez. Hatta onlar için böyle bir fiili yaratması, bu hususta onlara yardımcı olması yüce Allah'ın bizzat kendi fiili olması bakımından bunda bir çeşit mefsetet dahi olabilir.

Çünkü O ne yaratırsa bir hikmet ile yaratır. Emretmiş olduğu bir fiilin, em-rolunan tarafından işlenmesi halinde kişinin faydasına olması, bizzat emir vererek o işi yapmasının yahut emrettiği şahsın o işi yapmasını takdir etmesinin de maslahat olmasını gerektirmez. O halde yaratma ciheti ile emrelme ciheti arasında bir fark vardır. Nitekim kimi zaman bir kimse kendisinden başkasına nasihat etmek ve ona faydalı olacak şeyleri açıklamak maksadıyla bir takım emirler verir ve ona bir takım yasaklamalar getirebilir. O bu işte o kimseye yardım etmek istemese dahi böyle emir ve yasaklarda bulunabilir.

Çünkü benden başkasına verdiğim emirler ve nasihatler her ne kadar benim maslahatıma ise de, o hususta benim ona yardımcı olmam, benim maslahatıma olmayabilir. Hatta benim maslahatım bunun zıttını irade etmek doğrultusunda da olabilir, işte bir kimsenin iyiliğini istemek suretiyle başkasına emretmek ayrı bir şeydir, o işin bizzat

kendisinin faydasına yapılması ayrı bir şeydir Yaratıklar hakkında böyle bir ayırım mümkün olduğuna göre Yüce Allah hakkında da böyle bir ayırım mümkündür.

Maksat şudur: Hikmet sahibi bir mahlukun, bir başkasına bir emir vermiş olmakla birlikte ona bu hususta yardımcı olmaması mümkündür. Hikmeti sonsuz olduğu için mutlak yaratıcı hakkında bu öncelikli olarak mümkündür. Bir kimseye bir emir verir ve emrettiği o hususta ona yardımcı olacak olursa, o emrolunan hususu yaratması, emri meydana getirmesi, o işi yaratmakla birlikte onu sevdiğini de ortaya koyar. Yaratmak itibariyle irade ettiği bir şey olduğu gibi, emretmek itibariyle de irade edip dilediği bir şeydir.

Emrolunan işi yapmak üzere yardımcı olmadığı kimseye gelince o takdirde bu emrolunan ile Yüce Allah'ın emri taalluk etmekle birlikte, yaratması taalluk etmez. Buna sebep ise yaratmasının da ona taalluk etmesini gerektiren hikmetin bulunmaması: bunun yerine zıttını yaratmasını gerektiren hikmetin söz konusu oluşudur. Birbirine zıt iki şeyden birisini yaratmak, diğer zıt şeyi yaratmaya aykırıdır.

Kulun, Rabbinin huzurundaki zilletini, duasını, tevbesini, günahlarının kef-fâreti olmasını, kalbinin incelmesini gerektiren ve ondan büyüklenmeyi, azameti, haddi aşmayı gideren hastalığı yaratmak fiili; elbetteki bütün bu maslahatları beraberinde gerçekleştiremeyen sağlığı yaratmanın zıttıdır. Bundan dolayı hastalık sebebiyle meydana gelen iyiliklerin, benzeri mazlum tarafından elde edilmesine sebep teşkil eden zalimin zulmünün yaratılması da bunca maslahatı gerçekleştirilmeyen adaletini yaratması ile çelişmektedir. Her ne kadar bizzat o zalimin maslahatı adaletli davranmasına bağlı ise de bu, böyledir.

Yüce Allah'ın yaratma ve emretmesindeki hikmetlerini geniş geniş açıklayabilmek, insan akimin bilmekten âciz olduğu bir husustur. *Kaderiyye* ise fasit bir yöntem izleyerek bunun sebeplerini açıklamaya çalıştılar ve bu hususta Yüce Allah'ı yaratıklarına benzettiler. O'nun takdirindeki hikmeti hiç göz önünde bulundurmadılar.

"Vehimler O'na erişemez. Kavrayışlar O'nu idrâk edemez."

İnsanlar Yüce Rab'lerini İsim ve Sıfat'larıyla Tanıyabilirler

Yüce Allah: "*Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar.*" (ta hâ. 20/110) diye buyurmaktadır.

es-Sihâh (adlı sözlükte) el-Cevherî şöyle demektedir¹ Bir şeyi vehmetmek, onu öyle zannetmek demektir. Bir şeyi fehmetmek (kavramak) ise onu bilmek demektir.

Buna göre hocamızın (Tahâvi) maksadı şudur: Hiçbir zan O'na ulaşamaz ve hiçbir bilgi O'nu kuşatamaz. Vehm'in, olacağı umulan yani şu nitelikte olduğu zannolunan şey; fehmin ise, aklın elde ettiği ve kendisini kuşattığı şey olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın keyfiyyetini ise kendi zatından başka hiçbir kimse bilemez. Biz O'nu ancak sıfatlarıyla

bilebiliriz. O Ehad'dır, Samed'dir. Do-ğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir kimse de O'nun dengi değildir.

"Allah... O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, Kayyûm'dur. O'nu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. Göklerde ve yerde ne'varsa hepsi yalnız O'nundur..." (el-bakara, 2/255);

"O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, Meik'tir, Kuddûs'ûr, Se-lam'dır, Mü'mindir, Muheymin'dir, Aziz'dir, Cebbar'dır, Mütekebbir'dir. Allah koştukları ortak/ardan münezzehtir. O Allah'tır ki yaratandır, yoktan var edendir. Suret verendir, en güzel isimler yalnız O'nundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu teşbih eder. O Aziz'dir, Hakim'dir." (ei-Haşr, 59/23-24)

"O hiçbir yaratığa benzemez."

Bu sözleriyle başkalarına benzemekten münezzehe yaratıcıyı yaratılmışa benzeten Müşebbihe'nin görüşlerini reddetmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." (eş-Şura, 42/11)

Bundan da kasıt bid'at ehli'nin ileri sürdükleri gibi sıfatları nefyetmek değildir. Ebu Hanife *el-Fıkhul-Ekber* adlı eserindeki ifadeler arasında şu da vardır: "O mahlukatından hiçbir şeye benzemez, yarattıklarından hiçbir şey de O'na benzemez." Bundan sonra da şunları söylemektedir¹ "O'nun bütün sıfatları yaratıkların sıfatlarından farklıdır. O bilir ama bizim bilgimiz gibi değil. O kudret sahibidir ama bizim kudretimize benzemez. O görür ama bizim görmemiz gibi değil."¹ Fıkhul-Ekber Şerri, Aliyyul-Kâri

Nuaym b. Hammad da şöyle der: "Kim Allah'ı yaratıklarından bir şeye benzetirse o kâfir olur. Kim de Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatlarından birisini inkâr ederse o da kâfir olur. Allah'ın da, Rasûlünün de Allah'ın zatını vas-fettiği sıfatların hiçbirisinde teşbih yoktur."

ishak b. Rahaveyh der ki: "Kim Allah'ı sıfatlarını açıklarken O'nun sıfatlarını, Allah'ın yarattıklarından herhangi bir kimsenin sıfatlarına benzetirse o yüce Allah'a kâfir olur."

Yine o şöyle demiştir: "Cehm'in ve onun yolundan gidenlerin alameti alışageldikleri şekilde ve yalan yere ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in müşebbihe olduklarını iddia etmektir. Bilakis onlar (yani Cehm ve Cehmiyye) *Muattile'nm* (Allah'ın sıfatlarını inkâr edenlerin) kendileridir."

Cehmiye'nin Alâmeti

Aynı şekilde selef imamlarının pek çoğu da şöyle demiştir: *Cehmiye'nin* alameti Ehl-i sünneti, "*müşebbihe*" diye nitelemektir. Çünkü Allah'ın sıfat ve isimlerini kabul etmeyen ne kadar kişi varsa mutlaka bu isim ve sıfatları kabul edenleri "*müşebbihe*" d\ye adlandırırılar.

Yüce Allah'ın yarattıklarından hiçbir varlığın O'na benzemediğini söylemek, O'nun yarattıklarından herhangi birisine benzemesini de reddetmeyi ihtiva eder. Bundan dolayı merhum hocamız: "O enâm'a benzemez" sözleriyle yetinmiştir. Enârın ise insanlar demektir. Bütün mahlukattır diye açıklandığı gibi ruh sahibi, herbir varlıktır, insanlar ve cinlerdir, diye de açıklanmıştır. Ancak Yüce Allah'ın: "Yere gelince onu da enâm için atçalttı." (*er-Rahmân*, 55/10) buyruğu diğer açıklamalardan daha çok birinci açıklamanın lehine tanıklık etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O Hayy'dır, ölmez, Kayyûm'dur, uyumaz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah O'dur ki O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir, Kayyûm 'dur, O 'nü ne bir uyuklama alır ne de bir uyku. " (*e/-Bakara*, 2/255)

Bu buyrukta uyuklamanın ve uykunun nefyedilmesi, O'nun hayat ve kayyumiyetinin kemaline delildir. Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Elif, Lam. Mim. Allah O'dur ki O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Diridir ve Kayyûm'dur. O sana kitabı hak ile indirdi." (*Al-i imran*. 3/1-3); "Yüzler Hayy ve Kayyum'a zillet ile boyun eğmiş olacaktır." (*Tâ'hs*, 20/111), "Asla ölmez. Hayy olana dayan ve O'nu hamd ile teşbih et." (*ei-Furkan*, 25/58); "O, Hayy (diri) olandır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur." (*el-Mu'mın*, 40/65)

Peygamber *-saitattahu aleyhi veseilem-* da şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah uyumaz, zaten ona uyumakta gerekmez."¹

Müslim 179/293; Ibn Mâce 195, 196, Mıjsned, IV, 395, 401, 405.

Hocamız (Tahâvî) teşbihi nefyettikten sonra Allah ile O'nun yarattıkları arasındaki ayrılığı ortaya koyan hususlara yüce Allah'ın mahlukatından gayrı olarak ve kendine has olmak üzere sahip olduğu sıfatlara işaret etmektedir, işte bu sıfatlardan birisi O'nun ölmek üzere hayat sahibi (*Hayy*) olmasıdır. Çünkü *Baki* (ebedi kalıcı) hayat sıfatı yalnızca Yüce Allah'a has'tır. O'nun yaratıklarının öyle bir vasıfları yoktur, çünkü onlar ölümler.

Kendine has sıfatlardan birisi de O'nun uyumamak üzere *Kayyûm* olmasıdır. Çünkü O, uyumamak ve uyuklamamak sıfatlarına özel olarak sahiptir. Mahlukatı böyle değildir, onlar uyurlar.

Bu ifadelerle teşbihin nefyedilmesinin sıfatları nefyetmek demek olmadığına da işaret vardır. Aksine O, zatının kemali dolayısıyla bütün kemal sıfatlarına sahiptir.

Ebedi kalıcı hayata sahip olan Hayy elbetteki geçici bir hayata sahip olan hayy'a benzemez. Bundan dolayı dünya hayatı bir meta, oyalanma ve bir oyundur: "Bu dünyaya hayatı bir eğlenceden ve bir oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise asıl hayat yurdu işte orasıdır." (*el-Ankeûût*, 29/64)

Dünya hayatı bir uyku, âhiret hayatı da uyanıklık gibidir. O bakımdan âhi-ret hayatı yaratılmışlar için olduğundan ötürü kamil bir hayattır, denilemez. Çünkü bizler *el-hayy*. hayat zatının ayrılmaz sıfatı olan kimsedir, diyoruz. Yaratılmış bu (ahiretteki) daimi hayatı

bağışlayan da O'dur. O hayatın devamlı olması, Allah'ın onu devam ettirmesiyle olmuştur. Yoksa devamlılık bizatihi onun ayrılmaz bir sıfatı olduğundan değildir. Yüce Rabbin hayatı ise böyle değildir. O'nun diğer sıfatları da aynı şekildedir Kısacası yaratıcının sıfatları kendisine layık olduğu şekildedir. Yaratılmışların sıfatları da kendilerine layık olan şekildedir.

Hayy ve Kayyûm İsimlerinin Diğer Esmâ-i Hüsnâ İle İlişkisi

Buna göre Yüce Allah'ın bütün güzel isimleri (Esmâ-i Hüsnâ) O'nun bu iki ismi etrafında döner, dolaşır. Bütün isimlerin anlamları bu ikisine raci'dir. Çünkü *hayat* bütün kemal sıfatlarını da gerektirir. Kemal sıfatlarından herhangi birisinin bulunmaması ancak hayat sıfatının zayıflığından ötürüdür. Yüce Allah'ın hayatı en mükemmel ve eksiksiz şekliyle söz konusu olduğuna göre; kabul edilmemesi hayatın kemaline aykırı olan her türlü kemalin de onun hakkında kabul edilmesini gerektirmektedir.

Kayyûm'a gelince bu da O'nun kemal derecesinde hiçbir şeye muhtaç olmamasını ve kemal derecesinde kudret sahibi olmasını gerektirmektedir. O kendi zatı ile kâim'dir. Hiçbir şekilde kendisinden başkasına muhtaç değildir. Başkasının varlığını devam ettirir. Kendisi var etmedikçe O'ndan başka hiçbir varlık varlığını sürdüremez. Böylelikle bu iki isim bütün kemal sıfatlarını en mükemmel bir şekilde kapsamış olmaktadır.

"Muhtaç olmamak üzere yaratandır. Külfetsiz olarak rızık verendir."

Yaratma ve Rızık Verme Sıfatları

"Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir mik da istemiyorum, Beni yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızık veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan. " (ez-zanyât, 51/56-58); "Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise O kimseye muhtaç o/mayandır, her hamde layık olandır." (Fâtır, 35/15), "Allah gani olandır (muhtaç değildir). Muhtaç olanlar ise sizlersiniz. " (Muhammed, 47/38); "De ki: Ben gökleri ve yeri yaratan Allah 'tan başkasını mı dost edinecek misim? Ve O yediriyor ama yedirilmiyor. " (el-En'âm. 6/14)

Peygamber -Sallallahu aleyhi vesellem- de Ebu Zerr -ra- rivayet ettiği hadiste şöyle buyurmaktadır: "(Yüce Allah buyuruyor ki): Ey kullarım, eğer ilkinizle, sonunuzla, insanınızla, cinninizle aranızdan en ileri derecede takva sahibi kimsenin kalbi gibi takvâli olsanız bu dahi, Benim mülküne hiçbir şey katmaz. Ey kullarım, ilkinizden, sonuncunuza kadar insanlarınızla, cinlerinizle aranızdan en günahkar kişinin kalbine sahip olsanız, bu dahi Benim mülkümünden hiçbir şey eksiltmez. Ey kullarım ilkinizden, sonuncunuza kadar insanınızla, cinninizle hep bir düzlükte dikilseler ve Ben'den dileklerde bulunsalar, Ben de her-

bir insana dileğini verecek olsam bu bile ancak bir iğne denize daldırıldığı zaman ne kadar eksiltebiliyorsa bendekinden ancak o kadarını eksiltir..." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.¹Müslim 2577; Müsned, V, 160; Tirmizî 2495; İbri Mâce 4257.

"Korkusuzca öldürendir, meşakkatsizce diriltendir."

Ölüm felsefeciler ile onlara uygun kanaat belirtenlerin aksine bir varlık sıfatıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır.*" (ei-Mulk, 67/2) Yok olan bir şey ise yaratılmış olmakla nitelendirilemez. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet gününde ölüm siyah-beyaz renkli bir koç halinde getirilecek, cennet ile cehennem arasında boğazlanacak "² Müsned, III, 9; Buhârî4730; Müslim 2849; Tirmizî 3156.

Eğer ölüm bir araz ise Yüce Allah onu tıpkı salih amel hakkında varid olmuş şu buyrukta olduğu gibi bir ayn'a (cisme) dönüştürecektir: "Salih amel kişiye güzel bir genç delikanlı suretinde gelir. Çirkin amel ise en çirkin bir surette gelir."³ Müsned, IV, 287, 295, 296.

Kur'an-ı Kerîm hakkında da şöyle buyurur: " O (yani Kur'ân okuyanın kıraati) rengi solmuş bir genç suretinde gelir."⁴ Müsned, V, 348. 352; İbn MSc 3781

Bakara suresi ile Al-ı İmran suresi hakkında onların kıyamet gününde gelecekleri ve "sahiplerini (bu sureleri okumaya devam eden kimseyi) gölgelendirecek iki bulut yahut iki gölgelik ya da saf saf dizilmiş iki kuş sürüsü halinde gelecekleri" belirtilmiştir.⁵Müsned, V, 348, 352; Müslim 804.

Sahih hadiste de: "Kulların amellerinin semaya yükseldiği" ⁶Muvatta, I, 211-212; Müsned, IV, 340; Buhârî799. Ebû Dâvûd 770: Nesâî, II, 196. belirtilmektedir. Öldükten sonra diriliş ve kabirlerden çıkış ile ilgili açıklamalar da Yüce Allah'ın izniyle ileride gelecektir.

"O mahlukatı yaratmadan önce de sıfatları ile kadim idi. Onları var etmekle birlikte Önceden sahip olmadığı bir sığata yeniden sahip olmamıştır. Sıfatları ile ezeli olduğu gibi aynı sıfatlara sahip olarak ebedidir."

Yüce Allah Ezel ve Ebed'de Kemal Sıfatlarına Sahiptir

Yüce Allah gerek zatî, gerek fiili sıfatları itibariyle kemal sıfatlarına sahipti Yüce Allah'ın daha önceden sahip değilken, sonradan herhangi bir sığata sahi] olduğuna inanmak

mümkün değildir. Çünkü O'nun sıfatları kemal sıfatlarıdır. Bu sıfatların olmayışı bir eksiklik değildir. Daha önceden zıttı ile muttasıf iken, sonradan ke mali elde etmiş olması düşünülemez.

Fiili sıfatları, ihtiyarî sıfatları ile benzeri sıfatları ileri sürerek bu görüşü: reddedilmesi mümkün değildir. Mesela *yaratmak, suret vermek, hayat vermek öldürmek, daraltmak (kabz), yaymak (bast), dürmek (et-tay), istiva, gelmek, gi mek, nüzul, gazab ve rıza* buna benzer gerek kendisinin, gerek Rasûlünün ken dışını vafettiği sıfatlar (O'nun ezeli ve ebedi olarak kemal sıfatlarına sahip olduğu gerçeğine aykırı olarak görülemez.)

Her ne kadar bizler bunların gerçek tevlinin ne olduğunu ve bunların özünü idrak edemiyorsak ta bu böyledir. Ayrıca bu konuda ne kendi görüşlerimize dayanarak *te'vile* dalarız, ne de kendi devalarımıza uyararak *vehimlerde* bulunuruz. Ancak bunun aslî manası bizim tarafımızdan bilinmektedir.

Nitekim imam Malik *-rh-'a* Yüce Allah'ın: '*Sonra 'Arş'a istiva etti.*' (*el-Araf. 7/54*) buyruğu ile ilgili olarak: Nasıl istiva etti? diye sorulunca o şu cevabı vermişti: '*istivâ'nın ne demek olduğu bilinen bir husustur, keyfiyet ise meç-hul'dür.*' Bu haller bir takım vakitlerde meydana geliyor, bazılarında meydana gelmiyorsa da yine böyledir. Tıpkı şefaât ile ilgili hadisteki şu ifadede olduğu gibi: '*Gerçek şu ki Rabbim bugün daha önceden benzeri görülmedik ve bundan sonra da benzeri görülmeyecek bir şekilde gazaplanmış bulunuyor.*'¹

Buhârî3340, 3361, 3712; Müslim 194; Üsned, II, 336. 435; Tirmirî 2434.

Çünkü bu itibar ile böyle bir hudûs (sonradan meydana geliş) (Allah hakkında) imkânsız (mümtenî¹) değildir ve bu gibi şeyler hakkında önceden bu yoktu, sonradan meydana gelmiştir, ifadeleri kullanılmaz Nitekim dün de konuşabilrne gücüne sahip olmakla birlikte bugün konuşan bir kimse hakkında, o kimse yeni konuşmaya başladı, denilemez. Eğer küçüklük ve dilsizlik gibi bir rahatsızlık sebebiyle daha önceden konuşamıyor, sonra da konuşmaya başlamışsa o takdirde o

konuşmaya başladı, denilebilir. Herhangi bir rahatsızlık olmaksızın susup, ko-mavan bir kimse kuvvet itibariyle (potansiyel olarak) mütekellim'dir. Yani o dileri¹ zaman konuşabilir. Konuşması halinde ise ona fiilen mütekellim denilir. Yazma nasında yazmayı bilen hali de böyledir. O, o durumda fiilen kâtip'tir. Fiilen yazmadığı vakit kâtip (yazmayı bilen) bir kişi olmanın sınırı dışında değildir.

Yerilmiş kelâm ilminde söz konusu edilen hadislerin (yaratılmışların) Yü-Pabbe hulûl'ü ile ilgili açıklamalara gelince ne Kitapta, ne de sünnette buna dair nefyedici bir ifade de yoktur, isbat edici bir ifade de yoktur. Bu ifade kapsamlı ve özlü bir ifadedir. Eğer bununla Yüce Allah'ın mukaddes zatına sonradan yaratılmış mahlukatından hiçbir şeyin hulul etmeyeceği kastediliyor, yahut ta önceden sahip olmadığı yeni bir sığata sahip olmayacağı anlatılmak isteniyorsa bu doğru bir ifadedir. Şayet bununla o istediğini yapmıyor, dilediği vakit dilediği şekilde söz söylemiyor, mahlukata benzemeksizin gazap

etmiyor, hoşnut olmuyor yahutta kendi celal ve azametine yakışacak şekilde inmek, istiva etmek, gelmek gibi kendi zatını vasfeittiği vasıflar ile vasıflandırmayarak bu gibi ihtiyarî sıfatları nefyetmek maksadı ile söyleniyorsa bu da batıl bir nefiydir.

İşte muhterem hocamız (Tahâvi): "O *mahlukatı yaratmadan önce bu sıfatlan ile kadîm idi..*" sözleri ile *Mutezile'nin*, Cehmiye'nin ve onlara uygun kanaat belirten Şia'nın görüşlerinin reddi olduğuna işaret etmektedir. Çünkü onlar şöyle demişlerdir: Yüce Allah önceden kadir değil iken sonradan o fiile veya söz söylemeye (kelâm'a) kadir olmuştur. Çünkü daha önceden imkânsız iken o fiil veya kelâm mümkün olmuştur ve zatî imkânsızlıktan, zatî imkâna bir dönüşüm olmuştur. İbn Küllâb, el-Eş'arî ve onlara muvafakat edenler ise şöyle demişlerdir: Daha önceden bu fiili yapması onun için imkânsız iken fiil onun için mümkün olmuştur.

Onlara göre *kelâm* (söz söylemek) ise *meşîet* ve *kudretin* kapsamı içerisinde değildir. Aksine o başlı başına bir şeydir ve O'nun zatının ayrılmaz bir vasfıdır.

Cehmiyye'nin, Öncesi Olmayan Sonradan Olma Olayların imkânsız Olduğuna Dair İddiası

Bu sözlerin asıl sahipleri Cehmiyye'dir. Onlar şöyle derler. Sonradan olma olayların sürekliliği imkânsızdır. Hadislerin mutlaka bir başlangıcının olması azimdir. Çünkü hadislerin başlangıcının olmaması mümkün değildir. Buna göre yüce yaratıcının ezelden beri kendi meşi.'eti ile fail ya da mütekellim olmasına a imkân yoktur. Hatta buna muktedir olması dahi imkânsızdır, çünkü imkânsız olan bir şeye kadir olmanın da imkânı yoktur.

Böyle bir iddia ise tutarsızdır, çünkü bu alemin sonradan oluşunun mümkün olmadığına delildir. Halbuki o hadistir, hadis ise önceden muhdes değilken, sonradan meydana gelirse bunun mümkün olması kaçınılmazdır. O halde mümkün oluşun sınırlı bir vakti yoktur. İmkanın var olamayacağı bir vakit düşünülemez. Bir fiilin mümkün olmasının caiz olmasının ve bunun sağlıklı olarak kabul edilebilmesinin belli bir başlangıcı söz konusu değildir. O halde (Yüce Allah için) fiilin her zaman için mümkün, caiz ve sahih olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak yüce Rabbin buna kadir olması da gerekir. O halde başlangıcı söz konusu olmamak üzere hadis olayların var olabileceği de kabul edilmelidir.

Hiç şüphesiz bütün inanç sahiplerinin büyük çoğunluğu şöyle derler: Yüce Allah'ın dışındaki her bir varlık yaratılmıştır. Önceden yokken, sonradan var edilmiştir. İşte rasûllerin sözleri de budur, onlara tabi olan müslümanların, yahu-dilerin, hristiyanların ve başkalarının da kabul ettikleri budur.

Fıtraten bilinen gerçeklerden birisi de şudur: Mef'ulün (fiilin eserinin) fail'i ile birlikte olması ve her zaman onunla birlikteliği elbetteki imkânsız ve muhal bir şeydir. Gelecekte hadislerin teselsülü Yüce Allah'ın kendisinden başka hiçbir şeyin bulunmaması vasfına engel teşkil etmediğine göre, geçmişte de hadislerin teselsülünün mümkün görülmesi de Yüce Allah'ın kendisinden önce hiçbir şey bulunmayan ilk (el-Evvel) olmasına aykırı değildir.

Çünkü Yüce Allah ezelden beri ve her zaman için dilediğini yapmak ve dilediği sözü söylemek vasfına sahiptir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *İşte böyle; Allah dilediğini yapar, buyurdu.* " (AI-i imran, 3/40); *"Fakat Allah dilediğini yapar.* " (ei-Bakara, 2/253)', *"Arş'in sahibidir, Mecid'dir, ne dilerse yapandır.* " (ei-Burûc, es/ıs- 16); *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona (mürekkep olup) katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi."* (Lokman, 31/27); *Ve ki: Pabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenir.* " (el-Kehf, 18/109)

"O "el-Halik" adını mahlukatı yarattığından itibaren kazanmadığı gibi, "el-Bâri" ismini bütün yaratıkları meydana getirmekle de kazanmış değildir."

Hocamızın (Tahâvî) ifadelerinin zahirinden anlaşıldığına göre o, geçmişte hâdis'lerin teselsülünü mümkün görmemektedir. Ancak ilerideki ifadeleri arasında gelecekte bunu imkânsız görmediğine delil olabilecek sözleri de vardır. O da şu sözleridir: *"Cennet ve cehennem yaratılmıştır. Ebediyyen fena bulmazlar ve yok olmazlar."* Cumhur'un görüşü budur. Bunun hem geçmişte, hem de gelecekte imkânsız olduğunu kabul edenlerin görüşlerinin tutarsız olduğundan şüphe yoktur. Nitekim el-Cehm ve ona tabi olanların görüşü budur. Bunlar cennet ve cehennem -yüce Allah'ın izniyle- ilende gelecek olan deliller dolayısıyla yok olacağı görüşünü kabul etmiştir.

"O, kendisine Rab'lık edilecek hiçbir varlık yokken rubûbiyye-tin manasına sahiptir. Hiçbir mahluk yokken de halik olmak manasına sahiptir."

Yani Yüce Allah kendisine Rab'lık edilecek hiçbir varlık yokken de "Rab" sıfatı vardı. Hiçbir yaratık var olmadan önce de "halik" sıfatına sahiptir.

Sarih ilim adamlarından kimisi şöyle demiştir: "Burada rububiyetin manası ve halik oluşun manası" ifadesini kullanmış "hâlikıyefi kullanmamıştır. Çünkü *halik* bir şeyi sadece yokken varlık âlemine çıkartandır. Rab'bın ise pek çok manaları vardır. Bunlar ise mülk, hıfz, tedbir ve bir şeyi tedrici olarak kemal derecesine ulaştırmak demek olan terbiye manalarıdır. Şüphesiz ki O bütün bu hususiyetleri kapsayan bir lafız olan Rububiyet tabirini kullanmış bulunmaktadır."

Ancak bu ifadeler tartışılabilir. Çünkü *"halk etmek"* aynı zamanda takdir etmek manasına da kullanılır.

"O hayat verdikten sonra da ölüleri diriltten olduğu gibi onlara hayat vermeden önce de bu isme müstehaktır. Aynı şekilde bütün yaratıkları var etmeden önce de O halik ismine müstafi aktı."

Yani Yüce Allah ölüleri diriltmeden önce de ölüleri diriltmek vasfına sahiptir. Aynı şekilde yaratıkları yaratmadan önce de halik vasfına sahiptir. O bu sözleriyle İvlutezile'yi ve onların görüşlerini kabul edenleri ilzam etmektedir.

"Çünkü O, herşeye kâdir'dir, herşey O'na muhtaçtır. Herbir iş O'nun için pek kolaydır. O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. "Hiçbir şey O'na benzemez. O herşeyi işitendir, herşeyi görür." (eş-Şûrâ. 42/11)

Kudret Sıfatına İlişkin Hususlar

Bu sözleriyle mahlukatı yaratmadan önce ezelde sıfatlarının sabit olduğuna işaret etmektedir. Burada "herşey (kül)" sözü ile bunun kapsamı hakkında açıklamada bulunmamız gerekmektedir. Bu tabirin herbir konumdaki kapsamı ilgili karineler ışığında o makama uygun olarak anlaşılmalıdır. Bu da Yüce Allah'ın izniyle ileride "Kelâm Meselesi" ile ilgili açıklamalar esnasında gelecektir.

Mutezile Yüce Allah'ın: "*Allah herşeye gücü yetendir*". (ei-Bakara, 2/234) buyruğundan anlaşılman manayı tahrif ederek şöyle demişlerdir: O kendisi için kudreti çerçevesinde olan herşeye *kadimdir*. Kulların fiillerine gelince *Mutezi le'*ye göre onlara *kadir* değildir. Kendi aralarında: Bu fiillerin benzerlerine muktedir midir, değil midir? hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Ancak durum onların dedikleri gibi olsaydı, o zaman o iddialarının şu sözlerine benzemesi gerekirdi: O, bildiği herşeyi bilendir. Yarattığı herşeyin yaratıcısıdır... ve buna benzer anlamsız diğer ifadeler onların da bu iddialarını andırırdı. Onlar bu sözleriyle Yüce Allah'ın herşeye kadir olması demek olan kudretinin kemal vasfını reddetmiş olmaktadırlar.

Ehl-i sünnet'e gelince, onlara göre Yüce Allah herşeye kâdir'dir. Mümkün olan bütün varlıklar bunun kapsamına girmektedir. Zatı itibariyle muhal (imkânsız) şeylere gelince bir şeyin aynı anda ve aynı durumda hem var, hem yok olması gibi böyle bir şeyin de hakikati yoktur ve bunun varlığı da düşünülemez. Akıl sahibi kimselerin ittifakı ile de buna "şey" dahi denilemez. Yüce Allah'ın kendi zatının bir benzerini yaratması, kendi zatını yoketmesi ve buna benzer imkânsız şeyler de bu kabildendir.

işte bu esas Yüce Allah'ın umumi ve eksiksiz rububiyetine iman etmektir. Bütün bunlara kadir olduğuna iman etmeyen bir kimse, Yüce Allah'ın herşeyin

Rabbi olduğuna iman etmiş olmaz. O'nun herşeye kadir olduğuna iman etmedikçe de O'nun rubûbiyyetinin eksiksizliğine ve kemaline iman edilmiş olmaz.

Mümkün ve Mevcut Olmayan Bir Şey Hariç'te (Dış Dünyada) Yok Demektir

Onlar mümkün olan ve var olmayan şeyler hususunda; o bir şey midir? değil midir? konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir sin gerçeği şudur: Olmayan bir şey hariçte bir şey değil demektir.

Ancak Yüce Allah olacak şeyleri olmadan önce bilir, bunu yazar ve bazen onu söz konusu eder ve olacağını haber verir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Şüphesiz Kıyametin sarsıntısı pek büyük bir şey'dir.*" (ei-Hacc. 22/1)

O halde bu ilim, zikredilmesi ve Kitapta yazılması itibariyle bir şey'dir. Hariçle var olan bir şey değildir. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*O bir şeyi murad etti mi ona emri sadece ona: ol, demektir, o da derhal oluverir.*" (Yasin, 36/82) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Ben sen önceden bir şey değilken seni yarattım.*" /Meryem, 19/9)

Yani o Yüce Allah'ın ilminde bir şey olarak mevcut olmakla birlikte henüz hariç'te (dış dünyada) daha bir varlık olarak ortada yoktu. Bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: "*İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki o anılmaya değer bir şey değildi.*" (ed-Dehr, 76/1)

"*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*" buyruğu *Müşebbihe'dir* kanaatini reddetmektedir. "*O herşeyi işitendir, görendir.*" (eş-şura, 42/11) buyruğu da *Muatti-/e'nin* görüşlerini reddetmektedir.

Yüce Allah kemal sıfatlarına sahiptir. Sıfatlarında O'na benzeyen hiçbir varlık yoktur. Yarattıkları her ne kadar işiten ve gören olmakla nitelendirilebilir iseler de, mahlukatın işitmesiyle görmesi yüce Rabbin işitmesi ve görmesi gibi değildir. Bu sıfatlardaki benzerlik dolayısıyla teşbihi kabul etmeyi gerektiren bir taraf yoktur. Zira yaratılmışın sıfatları kendisine yakışan şekilde olduğu gibi: yaratanın sıfatları da kendisine yakışan şekildedir.

Yüce Allah'ın kendi zatını yaratıklar arasında Rabbini en iyi tanıyanın O yüce zati, O'nun hakkında vacib ve mümteni' (imkânsız) olan şeyleri en iyi bilen, ümmetine en samimi olarak öğüt veren, ümmetin en fasih'i, maksadını açıklama gücüne en ileri derecede sahip olanın (Muhammed *Salihiarvo aleyhi veseilem'* in) Yüce Allah'ı vasfettiği sıfatları, Allah'tan nefyetsiz gerekir. Çünkü bunlardan herhangi birisini nefyeden kimse Muhammed *Sailallahu aleyhi veseilem'* e indirilene inkâr etmiş olur.

Şayet Yüce Allah'ı kendi zatını vasfettiği sıfatlarla nitelendirecek olursak, O'nu yaratıklarından hiçbirisine benzetmemek gerekir. Çünkü O'nun gibi hiçbir şey yoktur. O'nu yaratıklarından birisine benzeten ise O'nu inkâr eden bir kâfir

olur. Buhari'nin hocası Nuaym b. Hammad el-Huzaî der ki: Allah'ı mahlukatına benzeten kâfir olur. Allah'ın kendi zatını vasfettiği bir sıfatı inkar eden de kâfir olur. Ne Allah'ın kendi zatını, ne de O'nun fiasûlü Muhammed *Saiiaiaftu aleyhi ve sertem'in* O'nu vasfettiği sıfatlarda teşbih diye bir şey yoktur.

ileride Tahâvî -*Allah'ın rahmeti üzerine* olsun-nin: "Her kim (sıfatları) nefyetsizlikten ve teşbihten sakınmayacak olursa ayağı kayar ve tenzihi isabet ettirmemiş olur" ifadeleri açıklanırken bu açıklamalar da gelecektir.

Kemâl'i İhtiva Eden En Yüce Örnek (el-Meselu'l-A'lâ) Yalnız Yüce Allah'a Aittir

Yüce Allah en yüce misalin yalnız kendisinin olmakla kendi zatını nitelendirmiş ve şöyle buyurmuş: "*Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmiyen/erindir. En yüce örnek ise Allah'ındır.*"

" (en-Nahl, 16/60); "Göklerde ve yerde en yüce örnek yalnız O'nundur. O Aziz'dir, Hakim'dir. " (er-Rûm, 30/27)

Bu buyruklarıyla Yüce Allah kusurları, eksiklikleri ve kemalsizliği ihtiva eden kötü. örneği, düşmanları olan müşriklere ve putlarına nisbet ederken, bü-

tün kemal sıfatlarını ihtiva eden en yüce örneğin de yalnız kendisine ait olduğunu bildirmektedir.

Yüce Allah'ın kemal sıfatlarını kabul etmeyen bir kimse kötü örneği Allah'a izafe etmiş ve kendi zatını nitelendirmiş olduğu en yüce örneği reddetmiş olur. En yüce örnek ise mutlak kemal demektir. Bu da hem var olan hususları, hem de ne kadar çok olurlarsa daha çok mükemmel ve başkalarından daha kâmil ve daha yüce oluşunu ifade eden subutf manaları ihtiva etmektedir.

Yüce Rabbin sıfatları en çok ve en mükemmel olduğundan dolayı en yüce örnek te O'nundur ve O kendisinin dışındaki bütün varlıklardan buna daha layıktır. Daha doğrusu mutlak anlamı ile en yüce örneklikte iki kişinin ortak olması imkansız bir şeydir, çünkü her ikisi her bakımdan birbirlerine eşit olacak olurlarsa biri diğerinden daha üstün olamaz. Şayet eşit olmazlarsa, o halde bu sifata aralarından sadece birisi sahip demektir. O halde en yüce örneğe sahip olanın bir benzerinin yahut onu andıran bir varlığın bulunması imkansız bir şeydir

"O bütün mahlukatı ilmivle yaratmıştır."

"Halketti (ha-la-ka)" var etti, meydana getirdi, yoktan vücuda getirdi, demektir. Bu aynı zamanda takdir etti, anlamında da kullanılır. Yaratmak (el-halk) mastardır ve bu da yaratılan (mahluk) anlamındadır.

Yani Yüce Allah mahlukatını bilerek yaratmıştır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "Yaralan bilmez mi hiç o latiftir. Herşeyden haberdardır." (ei-Mnik, 67/14); "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır O'ndan başkası bunları kimse bilmez. Karada ve denizde ne varsa (hepsini) O bilir. Bir yaprak düşmeye görsün mutlaka onu bilir. Yeryüzünün karanlıklarında (düşen) tek bir tane (bile olsa) onu bilir. Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir Kitaptadır. O geceleyin sizi öldüren, gündüzün de ne kazandığımızı bilendir." (el-En'âm, 6/59-60) Bu buyrukta Mutezile'nin görüşlerini reddetmektedir.

İmam Şafiî -ra-in arkadaşı ve onunla birlikte oturup kalkmış olan imam Abdu'l-Aziz el-Mekkî, Bişr el-Merîsî ile birlikte Me'mun'un huzurundaki tartışmasını naklettiği "el-Hayde" adlı kitabında, Bişr'ın Yüce Allah'ın ilmi ile ilgili olarak kendisi ile tartışmasını nakletmektedir. Bişr dedi ki: Ben Allah'ın bilgisiz olmadığını söylüyorum. Bunun üzerine (Abdu'l-Aziz el-Mekkî) ona söylemek maksadı ile ilimin sıfatları ile ilgili sorulan tekrarlayıp durdu. Bişr de: O bilgisiz değildir, deyip durdu. Yüce Allah'ın kendine has ilmiyle alım olduğunu itiraf etmeyince imam Abdu'l-Aziz şunları söyledi: Cahilliğin nefyedilmesi övgü sıfatı değildir. Çünkü benim: Bu sütun cahil değildir, derken onun bilgili olduğunu söylemiş

olmuyorum. Yüce Allah ise peygamberleri, melekleri ve mü'minleri bilgi sahibi olmakla övmüştür, cahil olmamakla değil. Bilgi sıfatını kabul eden cahilliği nefyetmiş olur, ancak cahilliği nefyeden bir kimse ilmi tesbit etmiş olmaz. Bütün insanların Yüce Allah'ın kendi zatı için sabit kabul ettiğini sabit kabul etmeleri, kendi zatı hakkında nefyettiğini nefyemeleri ve kendisinin söz konusu etmediği hususları, söz konusu etmemeleri görevlendirir.

Yüce Allah'ın ilmine dair akli delile gelince: Cahillikle birlikte eşyayı var etmesi de imkansızdır. Çünkü O'nun eşyayı var etmesi iradesi ile olur. irade ise isteneni tasavvur edebilmeyi gerektirir, isteneni tasavvur etmek ise, isteneni bilmektir. O halde var etmek iradeyi, irade de ilmi gerektirmektedir. Var etmek buna göre ilmi gerektiren bir husustur.

Diğer taraftan mahlukat öyle sağlam ve öyle mükemmel yaratılmıştır ki bu, bunları var edenin alim olmasını gerektirmektedir. Çünkü sapasağlam ve mükemmel olarak yapılmış bir fiilin, alim olmayan birisinden sadır olması imkansız bir şeydir.

Diğer taraftan mahlukat arasında alim olanlar da vardır ve ilim bir kemal sıfatıdır. Hâlık'tn ise alim olmaması imkansız bir şeydir. Bunun da iki volu vardır: 1- Bizler zorunlu olarak yaratıcının yaratılmıştan daha mükemmel olduğunu biliyoruz. Varlığı vacib (zorunlu) olanın mümkün olandan daha mükemmel olduğunu biliyoruz. Yine zorunlu olarak şunu bilmekteyiz: Eğer biz birisi alim, diğeri de alim olmayan ıkı şeyin varlığını kabul edersek, alim olan daha mükemmeldir. Eğer yaratıcı alim olmazsa o zaman varlığı mümkün olanın ondan daha mükemmel olması gerekirdi. Bu ise imkânsız bir şeydir.

2- Mahlukat demek olan mümkün varlıklar arasındaki herbir bilgi, O'ndan gelmiştir. Fiili kemal derecesinde olan ve bu şekilde varlıkları yoktan mükemmel olarak var edenin, kemalden uzak olmasına imkan yoktur. Hatta O. kemale en yakın olandır. En yüce örnek yalnız Allah'ındır. O ve mahlukat ne temsili kıyaslarda, ne de kapsamlı kıyaslarda eşit olamazlar. Aksine mahluk lehine sabit olan her bir kemale yaratıcı daha bir layıktır. Herhangi bir mahlukun münezzehe olduğu herbir husustan yaratıcının tenzih edilmesi daha uygundur.

"Ve o yaratıklar için kaderler takdir etmiştir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; *"Herşeyi yaratıp, onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (ei-Furkan, 25/2); *"Çünkü Biz, herşeyi bir kader ile yarattık."* (ei-Kamer. 54/49); *"Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kadedir."* (33/38); *"O ki yaratıp düzenleyendir, O ki takdir edip. yol gösterendir."* (el-Alâ, 87/2-3)

Müslim'in, Sahihinde de Abdullah b. Amr -ra-, Peygamber -Saiiaiiahu aleyhi veseilemdien şöyle dediğine dair rivayet vardır: "Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce bütün mahlukatın kaderlerini takdir buyurmuştur. O vakit Arş'ı su üzerinde idi."1 Müslim 2653; lirinizi 2156; Müsned, II, 169.

"Onlar için eceller tayin etmiştir."

Yani Yüce Allah mahlukatın ecellerini takdir ve tayin etmiştir. Öyle ki onların ecelleri geldi mi ne bir an geri kalırlar, ne de bir an öne geçerler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Artık ecelleri geldiği zaman bir an ne geri kalabilirler. Ne de öne geçebilirler.*" (Yunus, 10/49); "*Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimse ölemez. O vâdesiyle yazılmış bir yazıdır.*" (Al-i imran, 3/145)

Müslim'in, Sahih'inde de Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber -sav-ın hanımı Ummu Habibe dedi ki: Al-

latVım eşim Rasûiullah ile, babam Ebu Sufyan ile kardeşim Muaviye ile gözümü aydın et. Bunun üzerine Peygamber -sav- şöyle buyurdu: "Sen Yüce Allah'tan tesbit edilmiş eceller, sayılı hükümler, paylaştırılmış rızıklar için dilekte bulundun. Yüce Allah hiçbir şeyi vaktinden önce acele etmez, hiçbir şeyi de vadesinden sonraya bırakmaz. Eğer sen Yüce Allah'tan seni cehennem ateşi azabından, kabir azabından korumasını dilemiş olsaydın, bu hem daha hayırlı hem de daha üstün olurdu."¹ Müslim 2663: Müsned, I, 390, 413, 433, 445. 466.

Buna göre maktul kişi de eceliyle ölür. Yüce Allah birisinin hastalık sebebiyle, diğerinin öldürülme sebebiyle, bir başkasının göçük altında kalması sebebiyle, ötekinin yangın, berikinin suda boğulmak sebebiyle ve bunun dışındaki çeşitli sebeplerle öleceğini bilmiş, takdir etmiş ve hükme bağlamıştır. Yüce Allah ölümü ve hayatı da ölüm ve hayatın sebebini de yaratandır.

Şunu bil ki, dua da bazı hususlar hakkında meşru ve faydalıdır, bazıları; hakkında değildir. Bundan dolayı Yüce Allah dua'da haddi aşanları sevmez, imam Ahmed -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kendisine uzun ömür verilmesi için dua edilmesinden hoşlanmaz ve: Bu kestirilip bitirilmiş bir iştir, dermiş.

"Yaratıkları yaratmadan önce hiçbir şey O'na gizli değildi. Onları yaratmadan önce, onların ne şekilde amel edeceklerini biliyordu."

Yüce Allah olmuşu, olacağı, olmamış olanı, eğer olacak olsa nasıl olacağını bilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. "*Eğer geri üöndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler.*" (ei-En'âm. s/28) Her ne kadar onların geri döndürülmeyecekler[^] biliyor ise de bize eğer döndürülecek olurlarsa tekrar aynı şeylere geri döneceklerini haber vermektedir. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "*Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirir-di. Şayet onlara işittirmiş olsaydı yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner, gider/erdi.*" (el-Enfâl, 8/23)

Bu da: O (Allah), birşeyi yaratmadan ve var etmeden önce onu bilemez, diyen Rafız! ve Kaderiyye'n\ n görüşlerini reddetmektedir. Bu da kader meselelerinin, fert meselelerinden birisidir.

"Onlara kendisine itaat etmelerini emretmiş ve kendisine isyan etmelerini yasaklamıştır."

Hocamızın (Tahâvî) yaratmak ve kaderi söz konusu etmesinden sonra emir ve nehyi söz konusu etmesi mahlukatı kendisine ibadet etmek için yaratmış olduğuna işaret etsin diyedir. Yüce Allah -nitekim- şöyle buyurmaktadır: "*Ben cinleri de, insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım.*" (ez-Zariyat, 51/56); "*O, hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır.*" (el-Mülk, 67/2)

"Herbir şey O'nun takdiri ve meşietini ile cereyan eder. O'nun meşietini gerçekleştir. Kulların ise kendileri için dilediğinden başka istekleri geçerli olmaz. Hulâsa onlar için O'nun dilediği şeyler olur, dilemediği hiçbir şey olmaz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onu Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah en iyi bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.*" (el-in-san, 76/30); "*Âlemlerin Rabbi olan Al/ah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz.*" (et-Tekvîr, sı/39); "*Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, Ölümler kendileriyle konuşsalar ve herşeyi karşılıklarına toplasaydık. Onlar yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi... Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı.*" (el-En'âm, 6/111-112); "*Eğer Ftabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi.*" (Yunus, 10/99); "*Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse göğsünü İslama açar, kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü gökyüzüne tırmanıyormuş gibi daraltır, sıkıştırır.*" (el-En'âm, 6/125) Yüce Allah, Nuh - Aieyhisseiam-m, kavmine söylediği şu sözleri de bize aktarmaktadır: "*Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez.*" (Hud, n/34) Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar.*" (el-En'âm, 6/39)

Ve buna benzer Yüce Allah'ın dilediğinin olacağına, dilemediğinin de olmayacağına delil teşkil eden daha pek çok buyruk vardır. Hem kendisinin dilemediği bir şey, O'nun mülkünde nasıl olsun ki? Allah kâfirin iman etmesini isterken, kâfir de kâfir olmayı istemiş ve böylelikle kâfir'in isteği Allah'ın meşietini ye-

nik düşürmüş olduğunu iddia eden kimseden daha kâfir ve yolca daha sapık kim olabilir? Yüce Allah bunların söylediklerinden pek münezzehdir, üstündür.

Denilse ki: Bunun, Yüce Allah'ın: "*Müşrikler: Allah dileseydi, biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık, diyeceklerdir.*" (ei-En'âm, 6/148); "*Ortak koşanlar dedi/er ki- Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmezdik...*" (en-Nahl, 16/35); "*Ve dediler ki. Rahman dileseydi, biz onlara ibadet etmezdik. Onların bu hususta hiçbir bilgi/eri yoktur. Onlar ancak temelsiz bir zanda bulunuyorlar.*" (ez-Zuhruf, 43/20) buyrukları ile birlikte izah edilmesi oldukça zordur. Çünkü Yüce Allah onları Allah'ın meşietini iie şirk koşmalarını gerekçe gösterdikleri için yermektedir. Nitekim iblis de insanları saptırmayı Yüce Allah'a izafe edince onun şu buyruklarla yerilmiş olduğunu görüyoruz: "*Rabbim, beni azdırdığından dolayı yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (sana isyanı) süslü göstereceğim.*" (e!-Hıcr, 15/39)

Böyle bir soruya bir kaç türlü cevap verilmiştir. Bu cevapların en güzellerinden birisi de şudur: Yüce Allah'ın, bu tavırlarını olumsuz karşılama sebebi onların Yüce Allah'ın bu husustaki meşietini yaptıklarına razı oluşuna, onların bu işlerini sevdiğine delil göstermelerinden dolayıdır Çünkü onlar şöyle demişlerdi: Eğer o bu yaptığımızdan hoşlanmasaydı ve gazap etseydi, bunu dilernezd. Böylelikle onlar O'nun meşietini rızasına delil gibi değerlendirdiler, işte Yüce Allah da onların bu kanaatlerini reddetmektedir.

Yahut ta Yüce Allah onların: "Allah'ın meşieti o hususu emrettiğine bir delildir" şeklindeki inanışlarını reddetmiş olmaktadır.

Ya da O, kaza ve kaderini ileri sürerek, şeriatine, rasûlleriyle göndermiş olduğu emrine, kitabındaki hükümlerine karşı çıkışlarını reddetmektedir. Çünkü onlar genel meşieti bu işe itici bir unsur olarak değerlendirmişlerdi. Onlar Allah'ın meşietini tevhid cihetiyle söz konusu etmemişler, aksine meşieti O'nun emrine karşı çıkmak, O'nun şeriatını çürütmek üzere söz konusu etmişlerdi.

Nitekim zındıkların ve cahillerin yaptıkları da budur. Onlara bir emir verildiğinde yahut bir yasak bildirildiğinde kaderi delil gösterirler. Nitekim bir hırsız Ömer *-ra-* karşı kaderi gerekçe göstermeye kalkışmış, o da ona: Ben de Allah'm kaza ve kaderi gereği senin elini kesiyorum, demiştir. Buna da Yüce Allah'ın şu buyruğu tanıklık etmektedir: "*Onlardan öncekiler de azabımızı tadın-caya kadar işte böyle yalanlamışlardı.*" (et-En'âm, 6/148)

Böylelikle onların maksatlarının yalanlamak olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Çünkü onların bu iddiası bizzat fiillerinden öncedir. Allah'ın bunu takdir etmeyeceğini nereden biliyorlardı? Gayba mı muttali olmuşlardı?

Âdem ile Musa (ikisine de Selam olsun) Arasındaki Tartışma İle İlgili Hadis

Adem *-As-*, Musa *-As-a* kaderi gerekçe gösterdiği şu sözleri hakkında ne dersiniz: Sen beni Yüce Allah'ın, yaratılışımdan kırk yıl öncesinden ben hakkımda yazmış olduğu bir iş dolayısıyla mı kınarsın? Peygamber *-Sav-* de Adem'in, Musa *-As-a* karşı susturucu delili getirmiş olduğuna dair tanıklık etmiştir.¹¹ Buhârî^{3409, 4736, 4738, 6614, 7515}: Müslim 2652

Yani onu yenik düşürmüştür.

Buna şöyle cevap verilir: Bu hadis Rasûlullah *-Sav-dan* sahih olarak nakledildiği için bunu kabul eder, dinler ve itaat ederiz. Kaderi-ye'nin yaptığı gibi buna red ile ravi'sini yalanlamakla karşılık vermeyiz. Anlamsız te'villere de başvurmayız. Ancak sahih olan şudur; Adern *-As-* kaza ve kaderi günahına delil ve gerekçe olarak göstermemiştir. Çünkü o Rabbini de günahını da çok iyi bilen birisi idi. Aksine onun mü'mın evlatlarından bir kişi bile kaderi delil göstermez, çünkü bu batıl birşeydir. Musa *-As-* da hem babasını daha iyi bilirdi, hem de kendisi dolayısıyla tevbe ettiği, Allah'ın da tevbe-sini kabul ettiği bir günahı dolayısıyla Adem'i kınamayacak kadar babasını yakından tanırdı. Hem babasını Yüce Allah seçmiş, beğenmiş ve hidayete iletmiştir. Buradaki kınama sadece Adem'in çocuklarını cennetten çıkartan musibettir. Adem *-As-* da işlediği hataya ve günaha değil, musibete

kaderi delil göstermiştir. Çünkü musibetler halinde kader delil gösterilebilir, yoksa ayıplamak ve kusur ortaya koymak maksadıyla kader delil gösterilemez.

Hadis hakkında yapılan en güzel açıklama budur Takdir olunan musibetlere teslimiyet icab eder. Bu da Yüce Allah'ı Rab olarak bilmenin mükemmelliğinin bir göstergesidir. Günahlara gelince; kulun günah işlemek gibi bir hakkı yoktur. Günah işleyecek olursa mağfiret dilemesi ve tevbe etmesi görevidir. Kusurlardan dolayı tevbe eder: musibetlere karşı da sabreder. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "*O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın va'di hak'tır. Günahın için de mağfiret dile.*" (ei-Mu'mın, 40/55)-, "*Şayet sabreder ve sakınırsanız, onların hilekârlıklarınının sîze zararı olmaz.*" (AI-i imran, 3/120)

iblisin söylediği nakledilen: "*Rabbim, beni azdırdığından dolayı yemin ederim W...*"sözlerine gelince; bu sözleri dolayısıyla kaderi günahına delil gösterdiğinden dolayı yerilmiştir, yoksa kaderi itiraf ve kabul ettiğinden dolayı değil. Nuh -*Aleyhisseiam-* şu sözlerine dikkat edelim: "*Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez ve nihaye: ancak O'na döndürüleceksiniz.*" (HUD, 11/34) Şair ne güzel söylemiş:

"Senin dilediğin olur, ben dilemesem bile,

Ve eğer Sen dilemezsen benim dileğim olmaz."

"O'ndan bir lütuf olmak üzere dilediğine hidayet verir, dilediğini korur ve afiyet verir. Adaletinin bir tecellisi olarak da dilediğini saptırır, yardımsız bırakır ve belâlara maruz kılar."

Bu ifadeler *Mutezile* 'nin kulların daha çok menfaatine (aslan) olanı yapmasının vacib olduğu şeklindeki kanaatlerini reddetmektedir. Bu da hidayete iletmek ve saptırmak meselesi diye bilinir.

Mutezile der ki: Allah'tan hidayetin anlamı, doğru yolu açıklaması demektir. Saptırmanın anlamı ise kula sapık (dall) adını vermek yahut ta Yüce Allah'ın kul hakkında kulun kendi nefsinde sapıklığı yaratması esnasında dalalet ile hüküm vermesidir. Bu açıklamanın temeli ise kulların fiilleri, onlar tarafından yaratılır, şeklindeki bozuk kanaatleridir.

Bizim söylediğimizin delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Muhakkak ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, fakat Allah dilediğine hidayet verir.*" (el-Ka-sas, 28/56) Şayet hidayet yolu açıklamaktan ibaret olsaydı, peygamberin hidayete erdirememesini söz konusu etmek doğru olmazdı. Çünkü Peygamber -*Satiai-lahu aleyhi veseilem-* sevne de, sevmeyene de yolu açık açık göstermiş bulunmaktadır. Bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Eğer Biz dileseydik her nefse elbette hidayetini verirdik.*" (es-Secde, 32); "*İşte Allah kimi di/erse böylece saptırır, kimi de dilerse hidayete kavuşturur.*" (ei-Müddessir, 74/31)

Şayet hidayet her kişi hakkında genel bir mahiyette bulunan Allah'ın beyanı demek olsaydı, bunun Allah'ın meşietini kaydı ile birlikte söz konusu edilmesi doğru olmazdı. Nitekim Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "Eğer Habbi-min nimeti olmasaydı ben de (cehennemde) hazır edilen/erden olurum." (es-Saffat, 37/57); "Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar."

(el-En'âm, 6/39)

"Hepsi de O'nun lütfü ve adaleti arasında meşietini çerçevesinde gider, gelirler."

Onların hali Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirdiği gibidir: "Sizi yaratan O'dur Artık kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mü'min oluyor" (et-Teğabun, 64/2) Yüce Allah kimi imana iletir ve hidayet verirse bu, O'nun lutfuyudur. Bundan dolayı hamd yalnız O'nadır. Kimi de saptırırsa bu da O'nun adaleti iledir. Hamd yalnız O'nundur. Yüce Allah'ın izniyle bu hususa dair daha başka açıklamalar da gelecektir. Çünkü imam Tahâvî -Allah ona rahmet etsin-kader'e dair açıklamalarını tek bir yerde, bir arada zikretmeyerek değişik yerlerde söz konusu etmiştir. Ben de bu konuyu onun tertibine uygun olarak ele aldım.

"O zıtları bulunmaktan ve denkleri bulunmaktan pek yücedir."

Zıt ondan farklı ve muhalif demektir. Denk (en-nidd) ise onun benzeri demektir.

Yüce Allah'a karşı çıkacak kimse olamaz. Aksine O'nun dilediği herşey olur, dilemediği hiçbir şey olmaz. O'nun hiçbir benzeri de yoktur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: 'Kimse de O'nun dengi değildir.' (ei-ihlâs, 112/4)

Tahâvî -Allah ona rahmet etsin- Yüce Allah'ın zıddının ve denginin bulunmadığını söylemekle, Mutezile'nin kul kendi fiilini yaratır şeklindeki iddialarının reddedildiğine işaret etmektedir.

"O'nun kazasını reddedecek yoktur. Kimse O'nun hükmüne karşı çıkamaz, kimse O'nun emrine karşı koyamaz."

Hiçbir şey Allah'ın kazasını gen çeviremez, O'na karşı çıkamaz; yani hiçbir kimse O'nun hükmünü erteleyemez, Kimse O'nun emrine karşı koyamaz. Aksine bir ve tek ve Kahhâr olan o Yüce Allah'tır.

"Bütün bunlara iman ettik ve bütün bunların O'ndan geldiklerine kesin olarak inandık."

İman ile ilgili açıklamalar Yüce Allah'ın izniyle biraz scara gelecektir. İkan (kesin inanış) ise suyun havuzda karar kılması anlamında istikrar bulmak, yerleşmek demektir.

Meydana gelen her bir olayın Allah'tan geldiğine inanıyoruz. Yani O'nun Kaderi, kazası, iradesi, meşiet ve (ekvini ile olur herşey. Buna dair açıklamalar da Yüce Allah'ın izni ile yerinde gelecektir.

"Ve muhakkak Muhammed O'nun seçilmiş kuludur. Seçkin peygamberidir, kendisinden razı olunmuş Rasûlüdür."

Seçiliş, seçmek ve razı oluş (istifa, ictibâ ve irtizâ)

Şunu bil ki mahluk'un kemali, Yüce Allah'a ubudiyeti (kulluğu) en ileri derecedeki ortaya koyusuna bağlıdır. Kul ubudiyetini ne kadar ileri derecede gerçekleştirirse kemali o kadar artar, derecesi o kadar yükselir. Herhangi bir şekilde kulun ubudiyetin sınırları dışına çıkabileceğini ve ubudiyetin sınırlarının dışına çıkmanın daha kamil olduğunu vehmedenler hiç şüphesiz insanların en bilgisizleri ve en sapıklarıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Rahman evlat edindi, dediler. O bundan münezzektir. Bilakis onlar mükerrem kullardır.*" (el-Enbi-ya. 21/26) Ve buna benzer daha pek çok âyet-i kerîme.

Yüce Allah makamların en şerefisinde peygamberinden 'abd: kul' diye söz etmektedir, isra ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "*Kulunu geceleyin... götüren (Allah) münezzektir.*" fei-isrâ, 17/1); "*Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu O'na ibadet etmek için kalktığı zaman...*" (ei-cin, 72/19), "*Kuluna vahyettiğini vahyetti.*"

ten-Necm, 53/10); "Eğer kulumuza kısım kısım indirdiğimizden şüphe içinde işe-nız..." (ei-Bakara, 2/23) O, bunun/a dünyada da, ahirette de insanların önüne geçin/meye hak kazanmıştır.

Bundan dolayı Mesih -Ateymsseiam- Kıyamet gününde sair peygamberlerden sonra kendilerine şefaet etmesi için talepte bulunulacağında şöyle diyecektir: "Günahının geçmişi de, geleceği de kendisine bağışlanmış bir kul olan Muhammed'e gidiniz.¹

1 Bubârî4476, 6565, 7410, 7516; Müslim 193. 322.

Böylelikle kâmil manasıyla Yüce Allah'a kulluk etmek suretiyle bu mertebeye ulaşmış olmaktadır.

"Ve muhakkak Muhammed" ifadesi önceden geçmiş bulunan "şüphesiz ki Allah bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur" ifadesine atfedilmiştir. Yani bunlar da onun baştaki: "Allah'ı tevhid hususunda deriz ki...¹¹ sözlerinin bir devamıdır.

Peygamberlerin Nübüvvetlerinin Delilleri

Kelam ve aklî ilimlerle uğraşanlarca izlenmesi adet olmuş yol, peygamberlerin peygamberliğini mucizelerle ispatlamaktır. Ancak onların pek çoğu peygamberlerin peygamberliğini yalnızca mucizeler yoluyla bilmektedir. Onlar bunu birbiriyle çelişen çeşitli yollarla ortaya koymaya çalışmışlar, Onların birçoğu peygamberlerin dışındaki kimselerin olağan üstü olaylar gösterebileceğini de kabul etmezler. Öyle ki bunlar velilerin kerametlerini, büyüyü ve buna benze-hususları inkar etmişlerdir.

Mucizelerin sağlıklı bir delil olduklarında şüphe yoktur. Ancak delil sadece mucizelere münhasır değildir. Çünkü peygamberlik iddiasında ya doğru sözlülerin en doğrusu yahut

yalancıların en yalancısı bulunur. Cahillerin cahili olmadıkça da bu iki şahsiyeti birbirine karıştırmaya imkan yoktur. Hatta onların halleri ve durumları gerçek mahiyetlerini ortaya koyar ve bununla gerçek durumları anlaşılır. Peygamberlik iddiası dışında bile doğruyu yalancıdan ayırd etmenin bir çok yolu olduğuna göre. ya peygamberlik iddiasında bu söz konusu olmaz mı? Hassan -Ra-ın şu beyıtı ne kadar da yerindedir:

"Eğer onda herşeyi açıkça ortaya koyan belgeler bulunmamış olsaydı bile, Onun apaçık durumu sana işin gerçeğini anlatmaya yine yeterdi."

Yalancılar arasında peygamberlik iddiasında bulunmuş herkesin mutlaka cahilliği, yalancılığı, hayasızlığı, şeytanların onu etkileri altına almış oldukları, asgari seviyede ayırdetme gücü bulunan herkes tarafından mutlaka açıkça görülür ve anlaşılır. Şüphesiz ki rasûl insanlara bir takım hususları haber verir bildirir, bir takım hususları emreder. Doğruluğunu açıkça ortaya koyacak bir takım işler yapması da kaçınılmazdır.

Yalancının da vermiş olduğu emirlerde, haberlerde ve yaptığı işlerde pek

çok yönden yalan söylediği mutlaka ortaya çıkar. Hatta aynı iddiada bulunan her iki kişiden mutlaka birisi doğru, diğeri yalancı ise; şüphesiz doğru söyleyenin doğruluğunun, yalan söyleyenin de yalancılığının -bir süre sonra olsa dahi-mutlaka ortaya çıkması kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü doğruluk, iyilikten ayrılmaz. Yalancılık ta kötülükten ayrılmaz.

Nitekim Buhar! ve Müslim'in Sahihlerinde Peygamber -Sav-ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Doğruya sınımsız sarılırsınız, çünkü doğruluk iyiliğe iletir. Şüphesiz ki iyilik te cennete ulaştırır. Kişi doğru söylemeye devam ettikçe doğruluğun yollarını araştırıp, durdukça sonunda Allah nezdinde çok doğru sözlü (sıddik) olarak yazılır. Yalandan da sakınırsınız, çünkü yalan günaha götürür. Günah ise cehenneme ulaştırır. Kişi yalan söyleyip, yalanı araştırmaya devanı edip durdukça sonunda Allah nezdinde de yalancı (kezzâb) diye yazılır."¹

1 Buhar! 6094, (biraz daha kısa); Müslim 2607, Ebû Dâvûd 4979' Tirmizl 1971; Müsned 1, 384. 393...

İşte bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size şeytanların ki-*

min üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkar üzerine iner/er. Ontar (şeytanın yalanlarına) kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler. Şairlere de azgınları uyar Görmedin mi onlar her vadide şaşkın dolaşırlar ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler.' (eş-Şuarâ, 26/221-226)

Kâhin vb.leri her ne kadar bazen gaybî bir takım şeyleri haber veriyor gibi görünüyor ve bu haberleri doğru çıkıyor görünse dahi, onların yalanlan ve dolanları haber verdikleri şeyin bir melekten öğrenilmemiş olduğunu ve onların peygamber olmadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bundan dolayı Peygamber -sav-, ibn Sayyad'a: "Ben sana bir şey sakladım" deyince, O: (Sakladığın) ed-duh'dur demiş. Peygamber -Sallialiahu aleyhi veseilem-

de: "Yıkıl karşımdan! Sen hiçbir zaman gerçek değerinin üstüne çıkamayacaksın diye buyurmuştur."¹

Buhârî 1354, 3055, 6173, 6618, Müslim 2930,

Peygamber *-Saiiatiahu aleyhi veseilem-* bu sözleriyle, sen ancak bir kâhinsin

demek istemişti. Yine bu şahıs, Peygamber *-Sallallahualeyhi veseiiem-e:* "Bana doğru sözlü birisi ile diğeri yalancı birisi gelir"² Buhârî 6273; Müslim 2930 demişti. Yine; "ben su üstünde bir arş görüyorum", demişti.³ Müslim 2925.

Onun bu gördüğü arş şeytanın tahtı idi.

Ayrıca Yüce Allah şairlere, azgınlara (el-ğâvûn) uyduklarını açıklamıştır. Gâvî (azgın) ise hevâ ve arzusunun peşine takılan kimse demektir, isterse sonunda bu kendisi için zararlı olsun.

Rasûlü, onun doğruluğunu, vefakârlığını, sözlerinin ameline uygunluğunu bilen bir kimse; kesin olarak onun şair ya da kâhin olmadığını da bilir.

insanlar çeşitli delillerle doğru olanı yalancıdan ayırt edebilirler Hatta bir takım sanat ve kanaatler ile ilgili iddialarda bulunanlar için dahi bu böyledir. Bir kimse çiftçilik, dokumacılık ve yazı yazmayı bilmek; yahut ta nahiv, tıp, fıkıh ve buna benzer ilimleri bilmek iddiasında bulursa bile (bilip bilmediği) kolaylıkla anlaşılır.

Nübüvvet mutlaka rasûlün sahip olması gereken bir takım ilim ve amelleri ihtiva eder. İlimlerin de, amellerin de en şerefli odur. O halde bu hususta doğru söyleyen ile yalan söyleyen birbirine nasıl karıştırılabilir? Şüphesiz ki muhakkak ilim adamları bir, iki ve üç kişinin verdiği haber ile birlikte bazen zaruri (kesin) bilgiyi hasıl edecek karineler bulunabileceğini kabul etmişlerdir. Mesela bir kimsenin bir başkasının hoşnutluğunu, sevgisini, nefretini, sevincini, kederini ve buna benzer nefsî bir takım hallerini yüzündeki ifadelerden bilmesi buna örnektir. Bunları ifadeye dökmek mümkün olmayabilir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer dilersek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak yüzlerinden tanırđın." (Muhammed, 47/30, Daha sonra da: "Yine de sen onları *-andolsun-* söyleyişlerinden de bitirsin" ti\ye buyurmaktadır. Şöyle denilmiştir: Bir kimse içinden bir şey gizledi mi mutlaka Yüce Allah onu yüzüne ve dilinden kaçırdığı sözler ile dışarıya yansıtır.

Karinelerle, Haber Veren Doğruluğunun Bilinmesi

Haber veren kimsenin doğru ya da yalan söylediği beraberinde bulunan karinelerle binebildiğine göre bir kimsenin kendisinin Allah'ın rasûlü olduğu iddiası nasıl bilinemez? Böyle birisinin doğru mu söylediği, yalan mı söylediği nasıl anlaşılabilir? Bu hususta çeşitli delillerle doğru söyleyen yalancıdan nasıl ayırt edilemez?

Bundan dolayı Hatice *Raiiyallahu* ante'nın, Peygamber *-satiiahtj aleyhi*

veseiemin vahiy kendisine geldiğinde söylediği şu sözlerinde tamamen doğru olduğunu biliyordu: "Ben, bana bir kötülük olacağından korktum. O: Asla, Allah'a yemin ederim ebediyen Allah seni rüsvay etmez. Çünkü şüphesiz ki sen akrabalık bağlarını gözetir, doğru konuşur, bitkin kimseyi bineğin üzerinde taşır, misafire ikram eder, yoksula kazandırır, hak'kın musibetlerine karşı (başkalarına) yardımcı olursun, demişti."

¹Buhârî 3. 4953, 6982; Müslim 160: Müsned, VI. 153. 232

O kasti olarak yalan söylemekten korkmamıştı. O kendisinin yalan söylemediğini biliyordu. Onun korkusu kendisine kötü bir şeyin arız olacağından dolayı idi. İşte bu ikinci konumu da reddedecek şeyleri Hatice *Radiyallahü anha* söz konusu etti. Bu ise onun tabiatında bulunan üstün ahlaki değerler ve güzel karakterleri idi. Yüce Allah'ın övülmeye değer ahlaki özellikleri fıtratında yerleştirdiği, yerilen ve kötü huylardan tenzih ettiği bir kimseyi asla mahcup etmeyeceğ¹ de Yüce Allah'ın bilinen bir sünnetidir.

Nitekim Necaî de, Muhammed *-Saitaitahu aleyhi vesetiemin* haber verdiği hususlara dair huzurunda bulunanlardan soru sorup da onlardan Kur'an okumalarını isteyip, kendisine Kur'an okumaları üzerine şunları söylemişti: "Şüphesiz ki bu ve Musa'nın getirdikleri elbetteki aynı aydınlığın kaynağından gelmektedir."²

Müsned. I. 201-203, V, 290-292

Peygamber *-saiiaiiahu aleyhi veseiem-* Varaka b. Nevfel'e gördüklerini haber verdiğinde de böyle olmuştur. Varaka, hristiyanlığa girmişti, incil'i de Arapça olarak yazardı. Hatice *-Rad/yaiiahu anh-* ona dedi ki: "Amcacığım, kardeşinin oğlunun söylediklerini bir dinle. Peygamber *-Saiiaiiahu aleyhi veseiem-* gördüklerini ona bildirince şunları söylemişti; işte bu Musa'ya vaktiyle gelen Namûs'un (Cebrail'in) kendisidir."³

Buhârî3, 4953, 6982; Müslim 160; Müsneü, VI, 153, 232.

Bizans Kralı Hirakl (Heraklieus) da aynı durumdadır. Peygamber *-sav-* kendisini İslama davet etmek üzere bir mektup yazdığında, o da o vakit oralarda bulunan Arapların getirilmesini istemişti. Ebu Sufyan da Kureyş'e mensup bir grup ile birlikte, bir ticaret kervanı ile Şam'a gelmişti. Hirakl onlara Peygamber *-sav* durumu ile ilgili sorular sordu. Ebu Sufyan'a sorarken, diğerlerine de yalan söyleyecek olursa onu yalanlamalarını emretti. Böylelikle onlar susmak suretiyle Ebu Sufyan'ın vermiş olduğu haberlere muvafakat ettiklerini göstermiş oldular.

Onlara sordu: Ataları arasında hükümdar var mıydı? Hayır, dediler.

Peki bundan önce bu sözü söyleyen bir kimse olmuş muydu? Diye sordu. Y,ne- Hayır dediler.

Onlara: Aranızda soylu birisi midir" Diye sordu. Onlar, evet dediler.

Onlara: Bu sözlerini söylemeden önce onu yalancılıkla itham ediyor muydunuz? Diye sordu. Onlar: Hayır, hiç yalanını tesbit etmedik, dediler.

Onlara: insanların zayıf ve güçsüzleri mi yoksa ileri gelenleri mi ona uydu? Diye sordu. Ona zayıf kimselerin uyduğunu söylediler,

Onlara: Peki ona uyanlar artıyor mu, eksiliyor mu? Diye sorunca, arttıklarını söylediler.

Dinine girdikten sonra beğenmediğinden ötürü dininden çıkan bir kimse oluyor mu? Diye sordu. Hayır, dediler.

Onunla hiç savaştınız mı? Diye sorunca da. evet dediler.

Aralarındaki savaşın durumunu da sorduğunda şöyle dediler: Bazen biz yeniliyoruz, bazen biz ona galip gelebiliyoruz

Onlara: Hiç antlaşmasını bozuyor mu? Diye sordu. Bozmadığını söylediler.

Size neyi emrediyor? Diye sorunca da şöyle dediler: Bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmemizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamızı emretmekte, atalarımızın taptıklarından uzak durmamızı söylemekte, bize namazı, doğruluğu, iffetli olmayı, akrabalık bağlarını gözetlemeyi buyurmaktadır.

işte bunlar toplam olarak on sorudan fazladır. Daha sonra onlara sorduğu bu sorulardaki delilleri açıklayarak şunları söyledi:

Ben size; Ataları arasında bir hükümdar olup olmadığını sordum. Bana: Hayır, dediniz. Ataları arasında hükümdar bulunsaydı, ben atasının hükümdarlığının peşine düşmüş, diyecektim.

Onun bu sözlerini ondan önce aranızda başka bir kimse söyledi mi? Diye sordum size, Siz: Hayır, dediniz. Derim ki: Eğer bunu ondan başka birisi daha önceden söylemiş olsaydı, bu da kendisinden önce söylenmiş sözü tekrarlayan bir adamdır, diyecektim.

Size: Bu sözlerini söylemeden önce onu yalancılıkla itham ediyor muydunuz? Diye sordum. Siz: Hayır, dediniz. Derim ki¹ İnsanlara karşı yalan söyleme-yen bir kimse kalkıp ta Allah'a karşı yalan söylemez.

Size: İnsanların güçsüzleri mi ona uyuyorlar, yoksa ileri gelenleri mi? Diye sordum. Siz: Güçsüzleri, dediniz, işte -işin başında- peygamberlere uyanlar onlar ölür

Sonra şöyle dedi: Size. Ona uyanlar artıyor mu, eksiliyor mu? Diye sordum. Siz. Hayır, artıyorlar dediniz. Tamamlanuncaya kadar imanın durumu budur.

Size: Dinine girdikten sonra beğenmeyerek dininden aralarından dönen oluyor mu? Diye sordum. Siz: Hayır, dediniz, şte iman böyledir. Onun huzuru kalplere karıştı mı kimse artık ondan nefret etmez.

işte bu, doğruluğun ve hakkın alâmetlerinin en büyüklerindendir. Yalan ve batıl'ın işin sonunda ortaya çıkması kaçınılmaz bir şeydir. O vakit, o işin arkasından gidenler dönerler ve baştan beri ona girmeyenler de ondan uzak kalırlar. Yalan ancak kısa bir süre revaç bulur, sonra ortadan kalkar.

Yine ben size: Sizinle, onun arasında savaşın durumu nedir? Diye sordum. Siz: Değişken olduğunu söylediniz. İşte peygamberler böylece sınanırlar ve sonunda akıbet onların olur.

(Devamla) dedi ki: Size antlaşmalarında durmamazlık ediyor mu? Diye sordum. Siz: Hayır, dediniz, işte peygamberler hep böyledir. Onlar antlaşmalarını bozmazlar.¹

Buhârî7, 51.2681,2804. 2941. 2978.3174. 4553, 5980,6260, 7196, 754 l, Musned, l, 262. 273

Hirakl, peygamberlerin adetlerini, Allah'ın onlar hakkındaki sünnetlerin" kimi zaman Allah'ın onları zafere kavuşturup kimi zaman onları sınıdığını, onların sözlerinde durmamazlık etmediklerini bildiğinden bu alâmetlerin rasûllerin alâmetleri olduğunu da bilmişti. Yüce Allah'ın peygamberler ve mü'minler hakkındaki sünnetinin bollukla ve darlıkla onları sınamak olduğunu da bilmişti. Böylelikle şükür ve sabır derecelerine ulaşmaları sağlanmaktadır.

Nitekim, Peygamber *-Saiiaiahu aleyhi vese/fem-den* gelen sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah mü'min hakkında bir kaza takdir buyurdu mu mutlaka o, o mü'min için hayırlıdır ve bu ancak mü'min için böyledir. Ona bir bolluk isabet ederse şükreder, bu onun için bir hayır olur. Yine ona bir darlık ve sıkıntı isabet ederse sabreder, bu da onun için bir hayır olur."^{2muslum 2999}

Yüce Allah, Uhud gününde düşmanlarına zafer verişindeki hikmeti Kur'ân-ı Kerîm'de beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "*Geşemeyin ve üzölmeyin. Siz eğer mü'minler iseniz muhakkak üstünsünüz.*" (Al-i İrnran, 3/139) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Elif, Lam, Mim. insanlar iman ettik demeleri ile btrakılıveri/eceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?*" (*ei-Ankebul*, 29/1-2) ve buna benzer Yüce Allah'ın yarattıklarındaki sünnetine ve akılları hayrete düşüren hikmetine delil teşkil edebilecek pek çok âyet ve hadis daha vardır.

(Herakliyus) devamla dedi ki: Ve ben size onun neleri emrettiğini sordum. Bana: Allah'a ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı emrettiğini, size namaz kılmanızı, zekat vermenizi, doğruluğu, iffetli olmayı, akrabalık bağlarını gözetmeyi emrettiğini ve size atalarınızın tapındıklarını yasakladığını söylediniz, işte bunlar bir peygamberin vasıflarıdır.

Ben bir peygamberin gönderileceğini biliyordum, fakat bu peygamberin aranızdan çıkacağını zannetmiyordum. Onun yanında olmayı, ona ulaşabilmeyi candan arzularım. Eğer bir hükümdar olmasaydım, şüphesiz yanına giderdim ve eğer onun söyledikleri gerçek ise pek yakında şu ayaklarımın bastığı yerlere sahip olacaktır.

Bu sözlere muhatap Ebu Sufyan b. Harb idi. O zamanlar o Peygamber *-Saiiaiahu aleyhi veseiiem-e* insanlar arasında en ileri derecede düşmanlık ve kin

besleyen kâfir bir kimse idi.

Ebu Sufyan b. Harb dedi ki: Yanından çıkarken arkadaşlarıma şunları söyledim: Bu Ebu Kebşe'nin oğlunun işi artık gerçekten ilerlemiş bulunuyor. Gerçek şu ki Sarioğullarının hükümdarı artık onu ta'zim ediyor. Ben o andan itibaren Peygamber *-saiiaiatuu aleyhi veseiiem-ir* işinin ortaya çıkıp, üstünlük sağlayacağına inanıp durdum ve nihayet Allah, islam'ı benim hoşuma gitmiyorken bulunduğum yere kadar soktu.¹

Bilinmesi gereken hususlardan birisi de şudur: Kalpte bir takım hususların toplamı ile bazı haller ortaya çıkabilir ve bunların bir bölümü ile bu hususlar birbirinden ayırt edilemez. Hatta kimi zaman insan tokluk, suya kanmışlık, şükür, sevinç ve gam gibi halleri bir takım hususların bir arada bulunması sonucu bir anda elde edebilir, diğer taraftan bunların bir bölümüne de sahip olmayabilir. Ancak onların bir bölümü bu işin bir kısmını da gerçekleştirebilir.

İşte bir haber ile ilim sahibi olmak ta böyledir. Haber-i vâhid, kalpte bir tür zan hasıl eder. Arkasından bir başka haber daha gelir ve nihayet bu ilim ifade edecek noktaya kadar ulaşır, sonunda artar ve güçlenir. İşte doğruluğa ve yalana dair delillerle benzerleri de bu şekildedir.

Yine Yüce Allah peygamberlerine ve mü'minlere lütuf ve ihsanlarına delâlet edecek, diğer taraftan onları yalanlayanlara verdiği cezayı gösterecek bir takım eserleri dünyada bırakmış bulunmaktadır. Tufan'a dair mütevatir haberler ile Fir'avun'un ve askerlerinin suda boğulmasına dair haberler gibi. Şanı Yüce Allah eş-Şuarâ suresinde Musa, İbrahim, Nuh ve onlardan sonra gelen peygamberlerin kıssalarını tek tek söz konusu ettikten sonra herbir kıssanın sonunda şunları söylemektedir: "*Şüphesiz ki bunda bir âyet (delil) vardır. Fakat çoğu iman etmediler Şüphe yok ki Rabbin Aziz'dir, Rahim 'dir.*" (eş-Şuarâ, 26/67-68)

Özetle; yeryüzünde ben Allah'ın rasûlüyüm, diyen bunlara bir takım kimselerin tabi olduğuna, bir takım kimselerin muhalefet ettiğine, Allah'ın rasûllere ve mü'minlere yardım ettiğine, güzel akıbeti onlara tahsis edip düşmanlarını cezalandırdığına dair bilgi mütevatir bilgilerin en üstünü, en açığıdır.

Bu hususlara dair haberlerin nakledilmesi, geçmiş İran hükümdarları. Hi-pokrat. Calinos, Batlamyus, Sokrat, Eflatun, Aristo ve onlara tabı olmuş tıp ve felsefe bilginlerine dair nakledilegelmiş haberlerden daha açık, daha kat'î ve güçlü delillere dayalıdır.

Bugün bizler peygamberlerin, onlara dost ve düşman olanların durumları ile ilgili bilgileri, tevatür yolu ile bildiğimize göre kesin olarak onların da doğru söyleyen ve hak üzere kimseler olduklarını da pek çok yönden bilebilmekteyiz.

1- Onlar ümmetlere kendilerinin muzaffer olacaklarını, diğerlerinin ise ilahi yardımdan mahrum kalıp, güzel akıbetin de kendilerinin olacağını haber vermişlerdir.

2- Gerçekleşen şekil bilindiği takdirde Yüce Allah'ın onlara nasıl yardım ettiği ve düşmanlarını da nasıl helak ettiği açıkça anlaşılır. Firavun'un suda boğulması, Nuh

kavminin suda boğulması ve diğer halleri bilindiği takdirde; peygamberlerin de doğru söyledikleri anlaşılır.

3- Peygamberlerin getirdikleri şeriatleri ve bu şeriatlerinin teferruatını bilen bir kimse, onların insanların en bilgilileri olduklarını açıkça anlar. Cahil ve yalancı birisinin böyle bir şeyi ortaya koyamayacağını, onların getirdikleri şeriatın rahmet, maslahat, hidayet ve hayrı ihtiva ettiğini, bunların insanlara kendilerine faydalı olacak şeyleri gösterip, zararlı olacak şeylerden de onları alıkoymak istediklerini anlar. Bütün bunlar ise ancak insanlara en ileri derecede hayır ve faydalıyı gerçekleştirmeyi gözetken, son derece merhametli ve iyi bir kimseden sadır olduğunu açıkça ortaya koyar.

Hiç şüphesiz Muhammed -*Satiaitahu aleyhi* vese/tem-in peygamberliğine delil teşkil eden mucizeleri ve bunları etraflı bir şekilde açıklamanın yeri burası değildir. Beyhakî ve buna benzerleri bu hususta özel ve bağımsız eserler yazmışlardır.

Muhammed -sav İN Risaletini İnkâr Etmek, Yüce Allah'a Dil Uzatmak Demektir

Hatta onun rısaleînı inkar etmek, yüce ve mübarek olan Allah'a dil uzatmaktır. Onu zulme ve mantıksızlığa nisbet etmektir. -Yüce Allah bundan pek yüce ve münezzektir.- Hatta tamamıyla Allah'ı red ve inkâr etmektir.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Muhammed -sav- peygamberliğini inkar edenlere göre, doğru sözlü bir peygamber değil de zalim bir hükümdar olup Yüce Allah'a iftira etmiş, O'na karşı yalanlar uydurmuş, arkasından helal ve haram koyacak noktaya kadar işi götürmüş, farzlar koymuş, şer'î hükümler belirlemiş, önceki dinleri neshedip, boyunlar vurmuş, hak ehli oldukları halde peygamberlere tabi olanları öldürmüş, onların kadınlarını esir almış, mallarını, ülkelerini ganimet almış ve yeryüzünü fethini tamamlayıncaya kadar bunları sürdürmüş.

Bütün bunları da Yüce Allah'ın kendisine verdiği emirlere nisbet edip Rab-bi'nin kendisini sevdiğini ileri sürmüş olmakla birlikte; Yüce Rab onun hak ehline bütün bunları yaptığını; yirmiüç yıl boyunca bu iftiralarını sürdürmeye devam ettiğini gördüğü halde, onu destekler, ona yardım etti, şanını yüceltip durdu. Buna karşılık beşerin alışageldiğinin çok ötesinde harikulade şekillerle ona zaferin se-beblerini ve imkanlarını hazırlardı. Bundan daha ileri derecede olmak üzere dualarını kabul etti. Düşmanlarını helak edip, şanını da yücelti... Evet bütün bunlar olurken onu yalanlayanlara göre o, son derece yalancı, iftiracı ve zalim bir kimse olarak görülüyorsa, hiç şüphesiz Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim hiçbir kimse olmayacağına göre; bu peygamber onlara göre sair peygamberlerin şeriatini iptal ettiğine, değiştirdiğine, Allah'ın dostlarını öldürdüğüne ve her zaman da onlara karşı zafer kazanmaya devam ettiğine göre; Yüce Allah da onun bu halini onayladığına, onu azaba çarptırmayıp, onun şah damarını koparmadığı-na göre... onun peygamberliğine itiraz edenlerin de: Kainatın hiçbir yaratıcısı, idare edicisi yoktur, demeleri gerekir. Eğer kainatın herşeye muktedir, hikmeti sonsuz bir idare edicisi olsaydı, elbetteki böyle birisini

yaptıklarından alıkoymalı ve ona en ağır bir şekilde karşılık vermeliydi, onu salih olan insanların intikamını alacak şekilde ibretli bir cezaya çarptırmalıydı. Çünkü hükümdarlara bundan başkası yakışmadığına göre hükümdarların da üstünde mutlak egemen ve hakimler hakimi olanın başka türlü yapması nasıl düşünülebilir?

Şüphesiz Yüce Allah onun adını yüceltmış, davetini muzaffer kılmıştır. Her yerde ve herkesin gözü önünde peygamberliğinin doğruluğuna şahitlik edilmiştir. Bizler bir çok yalancının ortaya çıktığını, bir güç ve kuvvet sahibi olduğunu inkar etmiyoruz, ancak böylelennin işleri kemal noktasına erişmemiş, bunların varlıkları uzun süre devam etmemiştir. Aksine Yüce Allah rasûllerini ve onlara tabı olanları böylelerine musallat kılmış, onların köklerini koparmış, onları imha etmişlerdir. Önceden beri görülegelen Allah'ın sünneti budur. Hatta kâfirler dahi bunu bilirler.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Yoksa onlar. 'O btr şairdir, biz onun zamanın ızdırıp veren musibetine uğramasını bekliyoruz' mu diyorlar? De ki: 'Bekleye durun, şüphesiz Ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim.'*" (et-Tur, 52/30-31) Yüce Allah'ın kemalinin, hikmetinin ve kudretinin kendisine karşı yapılan bir takım iftiraları olduğu gibi kabul edeceğini reddettiğine dikkat etmemiz gerekir. Hatta böylelerini Yüce Allah'ın kullarına ibret kılması da kaçınılmaz bir şeydir. Kendisine karşı iftiralarda bulunanlara uygulayageldiği sünneti böylece cereyan etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Yoksa onlar 'Allah'a yalan iftira etti'mi diyorlar? Al/ah dilerse senin kalbini mühürler.'*" (eş-Şura, 12/24)

Burada şartın cevabı sona ermektedir. Daha sonra Yüce Allah onunla alakası bulunmayan kati olarak şöyle bir haber vermekte ve bununla batılı imha edip hakkı da gerçekleştirdiğini buyurmaktadır. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. Çünkü: 'Allah hiçbir insana bir şey indirmede' dediler.*" (ei-En'âm. 6/91) Bununla Yüce Allah'ın rasûl gönderilmediğini, konuşmadığını ileri süren nefyedenden kimselerin Allah'ı hakkı ile takdir etmemiş olduklarını haber vermektedir.

Nebî ile Rasûl Arasındaki Fark

ilim adamları nebî ile rasûl arasında bir takım farkların varlığından söz etmişlerdir. Bu husustaki açıklamaların en güzeli şudur: Yüce Allah sema'dan kendisine haber verdiği kimseye, eğer başkasına tebliğ'de bulunmasını emretmişse o kişi hem nebî, hem rasûl'dür. Şayet ona başkasına tebliğ etmesini emretmemiş ise o kimse nebî'dir, rasûl değildir. Buna göre rasûl, nebî'den daha özeldir. Her bir rasûl, bir nebî'dir. Fakat her bir nebî, rasûl değildir. Ancak risalet mahiyeti itibariyle daha genel kapsamlıdır. Nübüvvet, risaletin bir parçasıdır. Zira risaleî, nübüvveti de diğer hususları da kapsamına alır. Ancak rasûl'lerin kapsamına nebiler ve diğerleri girmez. Hatta durum tam aksinedir. Buna göre risalet özü ve mahiyeti itibariyle daha geneldir, ona mazhar olan kimseler açısından ise daha özeldir.

Rasûller göndermek Yüce Allah'ın insanlara en büyük nimetlerindedir. Özellikle Muhammed -*Satiaiiahu aleyhi veseitem*A göndermesi. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki Allah mü'minlere içlerinde kendilerinden*

âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar gerçekten apaçık bir sapıklık içinde idi/er. " (Âi-imran. 3/164); "*Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik.* " (el-Enbiya, 21/107;

"O, peygamberlerin sonuncusudur."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Fakat o Allah'ın rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur,* " (ei-Ahzab, 33/40) Peygamber -*Sailallahu aleyhi veseilem*- de şöyle buyurmaktadır: "Benim ve diğer peygamberlerin misali güzel bir şekilde inşa edilmiş ve sadece bir tek kerpiç yen boş bırakılmış bir köşke benzer. Onu seyredenler o köşkü dolaşır, güzel yapılmış olmasına hayret ederler. Ancak o kerpiç'in boş bırakılan yeri dışında hiçbir tarafını da ayıplamazlar, işte o boş kerpiç'in yerini dolduran ben oldum. Benimle bu bina sonuçlanıp, tamamlandı ve benimle bütün resuller mühürlendi." Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.¹

Buharî 3535; Müslim 2286.

Yine şöyle buyurmuştur: "Benim isimlerim vardır. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Mahî (mahvedici)yim Allah benimle küfrü mahveder. Ben Ha-şir'im, insanlar benim ayaklarımın izi üzere hasredilirler. Ben Âkib'im, Âkib ise kendisinden sonra peygamber gelmeyendir."²

Buharî 3532, 489G; Müslim 2354

Müslim'in Sahih'inde de Sevbân'dan şu rivayet kaydedilmektedir: Rasûlullah -*Sailallahu aleyhi vesei/em*- buyurdu ki: 'Gerçek şu ki; benim ümmetimden otuz tane yalancı çıkacak. Onların her birisi bir peygamber olduğunu iddia edecektir. Ben ise peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra peygamber yoktur.'³

Müslim 2889 (yakın ifadelerle); Ebû Davûü 4252; Müsned. V. 278

Müslim'deki bir rivayete göre de Rasûlullah -*sav*- şöyle buyurmuştur: "Altı hususiyet ile sair peygamberlere üstün kılındım. Bana Cevâ-miu'l-Kelim (özlü sözler) verildi. (Düşmanımın kalbine) salınan korku ile bana yardım olundu, ganimetler bana helal kılındı. Yeryüzü benim için hem (teyemmüm ile) temizlenme aracı, hem de mescit kılındı ve ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim ve bütün peygamberlerin sonuncusu da benim.'⁴**Müslim 523**

"Müttakilerin önderidir."

Önder (imam) kendisine uyulan kimse demektir. Peygamber *-Sallallahu*

aleyhi vesellem- ancak kendisine uyulsun diye gönderilmiştir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*" (A1-i imran, 3/31) Şüphesiz ki ona tabi olan ve ona uyan herkes, takva sahibi kimselerdendir.

"Rasûllerini efendisidir."

Peygamber *-Sallallahu aleyhi vesellem-* şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Âdem oğullarının efendisi benim. Kabri, üzerinden yarılacak ilk kişi benim. İlk şefaathçi ve şefaati kabul olunacak ilk kişi de ben olacağım."¹

Müslim 2278; Ebû Dâvûd 4673; Müsned, II, 540.

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Şefaath hadisinin baş taraflarında da: "Ben kıyamet gününde insanların efendisiyim"² Buharî 3340, 4712; Müslim 194; Tirmizî 2436 diye buyurmaktadır.

Müslim ve Tirmizîde Vasile b. el-Eska *-Raüyayiahuanh-\r* şöyle dediğini rivayet ederler: Rasûlullah *-Saiiatiahu aleyhi vesellem-* buyurdu ki: Şüphesiz ki Allah, Js-mailoğulları arasından Kinane (oğullarını) seçti. Kinane arasından da Kureyş'i seçti. Kureyş'ten, Haşimoğullarını seçti. Haşimoğullarından da beni seçti."³Müslim 2276

Peygamberler Arasındaki Fazilet Farkı

Denilse ki: Bu açıklamaya göre Peygamber *-Sallallahu aleyhi vesetiemAn* şu hadisinin açıklanması zordur: "Benim Musa'dan daha faziletli olduğumu söylemeyiniz. Çünkü kıyamet gününde insanlar baygın düşecekler, kendisine gelip ayılacak ilk kişi ben olacağım. Musa'nın Arş'ın bacağını yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum, acaba benden önce mi ayılmış olacak, yoksa Yüce Allah'ın (ilgili âyet-i kerîmede) istisna ettiği kimselerden mi olacak."⁴

Buharî 2411, 3408, 6517, 6518, 7428; Müslim 2373

Bu hadisi Buharî ve Müslim de rivayet etmiştir. Peki bu husus ile onun: "Ben, Âdemoğullarının efendisiyim ama övünmüyorum."⁵Müsned, III, 2; Tirmizî. 3618; İbn Mâce 430S. hadisini bir arada nasıl anlayabiliriz?

Buna cevabımız şudur: Peygamber *-saiiaiahu aleyhi vesetiem-in* bu sözü söylemesinin bir sebebi vardı. Çünkü bir yahudi: Musa'yı seçip insanlara üstün kılan hakkı için, diye yemin etmiş, bunun üzerine bir müslüman ona bir tokat atmış ve şöyle demişti: Rasûlullah bizim aramızda iken sen bu sözleri nasıl söylersin? Bunun üzerine yahudi gelip, kendisine tokat vuran müslümanı şikayet etti. Peygamber *-Saiiaiahu aleyhi vesetiem-e* bu sözü söyledi.

Çünkü üstün tutmak eğer hamiyet ve asabiyet cihetiyle olursa, nefis he-vasi saikiyle yapılırsa yerilen bir şeydir. Hatta bir kimse hamiyet ve asabiyet duygusuyla bir kişi ile savaşıyor dahi olursa, o tekdırde cihad bile yerilen bir şey olur. Çünkü Yüce Allah övünmeyi haram kılmıştır. Bununla birlikte şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki Biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmışızdır.*" (ei-isrs, 17/55); "*işle Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle söylemiş, kimisini de bir çok derecelerle yükseltmiştir.*" (ei-Baka-ra, 2/253) Böylelikle yerilen hususun övünmek cihetiyle üstün tutmak, yahut ta üstünlüğü az kabul edileni eksik görmek maksadıyla üstün tutmak olduğu anlaşılmaktadır, işte -eğer sabit ise- Peygamber -sav-m: "Peygamberler arasında benim üstünlüğümü ieri sürmeyiniz."

Buhârî 2412, 3414, 4638, 6916. 6917. 7427, Müslim 2373, 2374 buyruğu da buna göre açıklanır. Çünkü bu hadis bizzat Musa -Aieyhissetam- hadisinde rivayet edilmiştir. Buhârî'de ve başkasında yer almaktadır.

Ancak bazı kimseler de şöyle derler: Musa, hadisinden farklı olarak bu hadiste bir illet vardır. Diğer hadis ise, hadis alimlerinin ittifakı ile sahih olup onda illet yoktur.

Bazıları da bir başka türlü cevap vermişlerdir ki o da şöyledir: Peygamber -sav-in: "Beni Musa'dan üstün tutmayınız" sözü ile: "Beni peygamberler arasında üstün tutmayınız" buyruğu özel olarak üstün tutmayı yasaklamaktadır. Yani muayyen olarak kimi rasûl, kimisinden üstün kılınmaz. Oysa, Peygamber Efendimizin: "Ben, Âdemoğullarının efendisiyim ve bundan dolayı övünmüyorum" buyruğu ise genel anlamıyla bir üstün tutmadır ve bu ona engel değildir. Bu da şuna benzer: Filan kişi belde ahâlisinin en faziletlisidir, denilecek olursa tek tek onlar hakkında söz konusu edilmez. Halbuki onlardan birisi hakkında filan kişi senden daha faziletlidir, denilirse durum bundan farklıdır. Diğer taraftan ben Tahâvî'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu şekilde "Şerhu Me-âni'l-Âsâr" adlı eserinde cevap verdiğini de gördüm.²Tahâvî, Şerhu Meâni'i-Âsâr. IV, 315-316.

Peygamber -sav-den söylediği rivayet olunan: "Benim, Yunus'tan daha faziletli olduğumu ileri sürmeyiniz." şeklindeki rivayete ve bazı ilim adamlarının: Ben, bana pek çok mal verilmedikçe, size bu hadisi açıklamayacağım demesi üzerine, ona çok miktarda malı verdikten sonra yani Yunus'un Allah'a balığın karnında iken yakınlığı benim miraç gecesinde Allah'a olan yakınlığım gibidir, diye açıklayıp taunu çok büyük bir açıklama olarak değerlendirmelerine gelince; bu, onların hern Allah'ın kelâmını, hem de Rasûlünün kelâmını lafız ve mana itibariyle bilmediklerini göstermektedir.

Şüphesiz ki bu hadisi bu lafzı ile güvenilen hadis kitapları sahiplerinden herhangi bir kimse rivayet etmemiştir. Sahih'teki lafzı şöyledir: "Herhangi bir kulun: Ben, Metla oğlu Yunus'tan daha hayırlıyım, demesi yaraşmaz."¹

Buhârî 3413, 3415, 3416, 3431, 4630; Müslim 2376, 2377.

Bir rivayette de şöyle denilmektedir: "Her kim: Ben Metta oğlu Yunus'tan hayırlıyım derse, yalan söylemiş olur." İşte bu lafız umuma delalet etmektedir. Yani herhangi bir kimsenin kendisini Metta oğlu Yunus'tan daha faziletli görmemesi gerekir. Burada müslümanların Muhammed -sav-i, Yunus -as-dan üstün tutmalarını yasaklayan bir husus bulunmamaktadır.

Çünkü Yüce Allah, Yunus -as- hakkında balığın onu yuttuğunu ve bu haliyle kınanmış olduğunu belirtmektedir. Yani o, kendisi dolayısıyla kınanacak bir işi yapmıştı. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *Ve balık sahibini (Tunus'u da an). Hani (ayrıkısıyla kavmini) gazaplandırıp gitmiş ve Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde: 'Senden başka ilah yoktur, Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum' diye seslenmişti.*" (ei-Enbiya, 21/87)

Bazı kimselerin içinden kendisinin Yunus'tan daha kâmil olduğu kanaati jyanabilir ve böyle bir makama ihtiyacı olmadığını zannedebilir. Zira kendisine göre kınanmayı gerektirecek bir iş yapmamıştır. Her kim böyle bir zanna kapılır-sa, yalan söylemiş olur. Hatta Yüce Allah'ın kullarından herbirisi, Yunus -Aieyhîs-se/am-ın söylediği: *"Senden başka ilah yoktur, Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum"* sözlerini tekrarlar. Peygamberlerin ilki ve sonuncusunun da bu sözleri söylediği gibi.

Peygamberlerin ilki Adem -Aieynisseiam- da şöyle demiştir: *"Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zararlara uğrayanlardan oluruz."* (el-A'raf. 7/23)

Sonuncuları, en faziletli ve efendileri olan Muhammed -satiattahu aleyhi /esefem-in de istiftah hadisi diye bilinen Ali b. Ebi Talib ve başkaları yoluyla gelen sahih hadiste: *Veccehtu vechî: yüzümü yönelttim'den sonra şu duayı yaptığı rivayet edilmektedir: "(s.92) 'Allah'ım sen melik'sin, senden başka ilah yoktur. Sen belim Rabbimsin, ben de Sen'in kulunum. Ben kendime zulmettim, günahımı itiraf etim. Bütün günahlarımı bana bağışla, Sen'den başka günahları bağışlayan yoktur."*²

Müslim 771.

İşte Musa -as- da şöyle demiştir: *'Rabbim, gerçekten ben nefesine zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle dedi, O da ona mağfiret etti. Çünkü O, Ğafûr'dur, Rahim'dir.'*" (ei-Kasas, 28/16) Aynı şekilde Yunus as;am- hakkında

da: *"Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi (Yunus) gibi olma."* (el-Kalem, es/48) denilerek Peygamber -sav-in ona benzemesi yasaklanmış, buna karşılık şu buyruğu ile Ulu'l-Azm peygamberlere benzemesi emredilmiştir. *"Peygamberlerden büyük azim sahipleri gibi sen de sabret."* (el-Ahkaf, 46/35)

O bakımdan, bir kimse: Ben ondan hayırlıyım dese, daha faziletli olanın ise kendisinden daha aşağı mertebede olana karşı övünme hakkı yoksa, kendisi daha faziletli

değilse nasıl övünebilir? Şüphesiz ki Yüce Allah böbürlenene ve övünen hiçbir kimseyi sevmez.

Müslim'in Sahih'inde Peygamber -sav-in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Bana alçak gönüllülük gösteriniz, diye vahyolundu; ta ki kimse kimseye karşı böbürlenip, övünmesin. Kimse kimseye karşı azgınlık etmesin."¹

Müslim 2865

Buna göre Yüce Allah genel olarak bütün mü'minlere karşı övünülmesinin yasakladığına göre; şerefli bir peygambere karşı övünme hakkında ne denilir? İşte o bakımdan şöyle buyurmuştur: "Bir kulun ben Metta oğlu Yunus'tan hayırlıyım demesi yakışmaz," işte bu herkese Yunus as-dan üstün olduğunu iddia etmesini ve ona karşı övünmesini yasaklayan genel bir nehiydir.

Peygamber -sav-in Âdernoğullarının efendisi olduğunu haber vermesine gelince, bizler bunu ancak onun haber vermesi sonucu bilebiliriz, zira ondan sonra onun Allah nezdindeki büyük kadrini bize haber verecek hiçbir peygamber gelmeyecektir. Nitekim kendisinden önceki peygamberlerin faziletlerini de bize bildiren odur. Hepsine Allah'ın salat ve selamları olsun, işte bundan dolayı bu sözlerinin hemen akabinde bir rivayette geldiği üzere: "Bununla birlikte övünmüyorum" demiştir. Acaba Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse: Isrâ (ve miraç) ile, Rabbinin huzuruna götürülen ve kendisi mukarreb. muazzam ve mükerrern bir peygamber olanın makamı, kınanmış olduğu halde, balığın karnına bırakılanın makamı gibidir; diyebilir mi? Tazım olunan ve yakınlştırıla-nın makamı, mihnete düşürülen ve te'dıb edilenin makamı ile kıyas edilir mi?

Bir peygamber yakınlştırmanın en ileri derecesinde iken diğeri te'dıb ile karşı karşıyadır. Şimdi Allah Rasûlünün söylemediği bir lafza dönüştürüp, tahrif edecek şekilde bu manayı delil diye gösterenin yaptığına bir bakınız...

"Âlemlerin Rabbî'nin sevgilisidir."

Peygamber -Sallallahu aleyhi• vesellcm-ln Halil'liği

• Muhabbetin en yüksek mertebesi olan halil'lik mertebesine Peygamber -Saitaiiahu aleyhi veseiiem-in ulaştığı sabittir. Nitekim gelen sahih rivayette onun şöyle dediği kaydedilmiştir: "Şüphesiz ki Allah ibrahim'i halil edindiği gibi, beni de ha-lil edinmiştir."¹; Müslim 532 "Eğer ben yeryüzü ahalisinden bir halil edinecek olsaydım, şüphesiz Ebu Bekir'i halil edinirdim; fakat sizin bu arkadaşınız (mübarek zatını kastediyor} rahman (olan Allah)ın halil'idir."²Müslim 2383; Tirmizi 3656

Her iki hadis de sahih'tir. Bu iki hadis "halil'lik ibrahim'e, muhabbet de Muhammed -Saiiitahu aleyhi vese/tem-e ait bir makamdır. Buna göre; ibrahim hali-lullah, Muhammed de O'nun habibidir" diyenlerin görüşlerini çürütmektedir. Yine sahih hadiste: "Ben herbir halil'in, halil'liğinden uzak olduğumu bildiririm."³

Taberânî, *el-Mu'cema'1-Kebir*, 1686 diye buyurduğu kaydedilmektedir.

Muhabbet ise ondan başkası hakkında sabittir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. "*Allah ihsan edicileri sever.*" (*Al-i imran*, 3/134); "*Şüphesiz Allah takva sahiplerini sever.*" (*Ai-t imran*, 3/76), "*Muhakkak Allah çokça tevhe edenleri ve çokça arınıp temizlenenleri sever.*" (*ei-Bakara*, 2/222)

Böylelikle hainliğin İbrahim'e, muhabbetin Muhammed -*Saüaiiahu aleyhi veseiiem-e* hâs olduğunu söyleyenlerin sözlerinin tutarsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Aksine hainlik her ikisine hâs'tır, muhabbet ise umumdur. "İbrahim, Allah'ın halil'idir. Şunu bilin ki ben ise Allah'ın habib'iyim ve övünmüyorum."⁴

Tirmizî 3620. Senedinde Zayıf iki râvi bulunduğundan dolayı, Tirmizî de bu hadis hakkında: "Bu

garip bir hadistir" demiştir. İfadelerinin de yer aldığı Tirmizî'nin rivayet edip, İbn Abbas -*ra*-dan geldiği belirtilen hadis-t şerif ise sabit değildir.

Şunu bil ki Yüce Allah'ın muhabbet ve halil'lik ile vasıflandırması Allah'ın celal ve azametine yakışacak şekilde söz konusudur. O'nun diğer sıfatları da böyledir. Yüce Allah bu gibi vasıflardan sevgi, muhabbet ve hullet ile nass'larda varid olduğu şekliyle sadece vasıflandırılır.

"Ondan sonraki herbir nübüvvet iddiası aşırı derecede bir sapıklıktır, neyaya tabi oluşturmaktadır."

Çünkü onun peygamberlerin sonuncusu olduğu sabit olmuştur. Buna göre ondan sonra peygamberlik iddiasında bulunan herkesin yalancı olduğu da bilinmiş olur

Eğer peygamberlik iddiasında bulunan bir kimse harikulade mucizeler ve doğru delil ve belgeler ortaya atacak olursa, onun yalancı olduğu nasıl söylenilebilir? denilemez. Çünkü biz buna karşı şöyle cevap veririz: Böyle bir şeyin var olması tasavvur dahi edilemez. Çünkü bu, imkansız var saymak kabilindedir. Yüce Allah, onun peygamberlerin sonuncusu olduğunu haber verdiğine göre; peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin bu iddiasında, yalancı olduğuna dair emare ve delillerin ortaya çıkmaması imkansız bir şeydir.

Sapıklık (*el-ğayy*); doğru yolda oluşun aksidir. Hevâ ise nefsin arzu ettiği şeyden ibarettir. Yani böyle bir iddiada bulunmak delile dayalı olarak değil de nefsin nevasına tabi oluş sebebiyle ortaya atılır. O bakımdan böyle bir dava da batıl olur.

"Bütün cinlere ve bütün insanlara hak ile, hidayet ile, nur ve aydınlık ile genel olarak gönderilmiş bir peygamberdir."

Onun genel olarak bütün cinlere gönderilmiş olduğunu ele alacak olursak, Yüce Allah bizlere cinlerin su sözleri söylediklerini nakletmektedir: "*Ey kavmimizi Allah'ın davetçisinin*

çağrısını kabul edin." (ei-Ahkaf, 46/31) Aynı şekilde el-Cin suresi de onun cinlere de peygamber olarak gönderilmiş olduğuna delil teşkil etmektedir.

Bütün insanlara gönderilmiş bir peygamber oluşuna gelince; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz, seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) olarak gönderdik. " (Sebe\ 34/23); "Deki: Ey insanlar! Şüphesiz ben göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, kendisinden başka hiçbir Hah olmayan, hem dirilten, hem öldüren Allah'ın size, hepinize gönderdiği peygamberiyim." (ei-Araf, 7/158); "Şu Kur'an bana onunla sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup, uyarmam için vahyolundu. " (ei-En'âm, 6/1 9) Yani bu Kur'an kime ulaşırsa onu da uyarmam bana emredilmiştir. Yine bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahid olarak Allah yeter." (en-Nısa, 4/79); "İçlerinden bir adama: insanları uyar, iman edenlere Rableri katında kendi/eri için muhakkak bir kadem-i sıdk olduğunu müjdele diye!' vahiy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki?" (Yunus, 10/2); "Hak ile batıl'/ ayıranı (furkan'ı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir!" (ei-Furkan, 25/1); "Kendilerine kitap verilenlerle, ümmîlere de ki: Siz de İslama girdiniz mi? Eğer İslama girerlerse, muhakkak hidayet bulmuş olur/ar. Şayet yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğ' dir." (AI-i imran, 3/20)

Peygamber -sav- de şöyle buyurmuştur¹ "Benden önce hiçbir peygambere verilmemiş, beş husus bana verildi: Bir aylık mesafeden (düşmanımın kalbine salınan) korku ile bana yardım edildi. Yeryüzü benim için hem bir mescit, hem bir temizlenme aracı (tahûr) kılındı. Ümmetimden herhangi-' bir kimse namaz vaktine erişti mi hemen namazını kılsın. Ganimetler bana helal kılındı, benden önce de kimseye helal kılınmadı. Bana şefaata verildi. Benden önceki peygamberlerin herbiri özel olarak kendi kavmine gönderilirken, ben genel olarak bütün insanlara peygamber olarak gönderildim." Bu hadisi Buharî ve Müslim, Sahih'lerinde rivayet etmişlerdir.¹Buharî 335, 438, 3112; Müslim 521

Yine Peygamber -saiiaiahu aleyhi veseilem- şöyle buyurmuştur: "Bu ümmetten yahudî olsun, hristiyan olsun herhangi bir kimse benim peygamberliğimi işitir de bana iman etmeyecek olursa mutlaka cehennem ateşini boylar." Bunu da Müslim rivayet etmiştir.²Müslim 153.

Onun bütün insanlara bir peygamber olarak gönderiimiş olduğu islâm dininde zarurî (kesin) olarak bilinen gerçeklerdendir.

Bazı hristiyanların: O sadece Araplara gönderilmiş bir peygamberdir, şeklindeki sözlerinin batıl olduğu da açıkça ortadadır. Çünkü onlar eğer risaletinin doğruluğunu kabul ediyorlarsa haber verdiği bütün hususlarda onu tasdik etmeleri icab eder. O da genel olarak bütün insanlara Allah'ın bir Rasûlü olarak gönderilmiş olduğunu söylemiştir. Rasûl ise asla yalan söylemez. O halde onun kesin olarak tasdik edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü o, ayrıca elçilerini dört bir yana göndermiş ve yine onlarla birlikte her tarafa mektuplarını da göndermiştir. Kisrâ'ya, Kayser'e, Ne-caşî'ye. Mukavkıs'a vs. yerlerdeki hükümdarları bu yolla İslama davet etmiştir.

"*Hak ile hidayet ile nur ve aydınlık ile (gönderilmiştir)*"¹ şeklindeki ifadelerine gelince, bunlar Kur'ân'dan vs. deliller yoluyla apaçık göz kamaştırıcı delillerle desteklenmiş, getirmiş olduğu din ve şeriatin niteliklerindedirler. Işık (ziya) nur'dan daha mükemmeldir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Güneşi ışık saçıcı (z/ya), ay'/ nurlu yaratan O' dur.*" (Yunus, 10/15)

Kur'ân Allah'ın Kelamıdır, Yarattılmış Değildir

"Şüphesiz ki Kur'ân, Allah'ın kelâmıdır. Ondan keyfiyetsiz bir şekilde ve sözlü olarak sadır olmuştur. Allah onu rasûlüne vahiy olarak indirmiştir. Mü'minler de bu şekilde onu hak bilerek tasdik etmişlerdir. Onun hakikaten Allah'ın kelâmı olduğuna kesinlikle inanmışlardır. O yaratılmışların sözü gibi mahluk değildir. Her kim Kur'ân'ı işitir de onun insan kelâmı olduğunu iddia ederse kâfir olur. Allah böylesini kınamış, ayıplamış ve onu Sekar (cehennem) ile tehdit etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben onu Sekar'a sokacağım." (*ei-Müddesir*, 74/25) Yüce Allah; "Bu insan sözünden başka bir şey değildir." (*e:- Müdde-sır*, 74/25) diyen kimseleri Sekar ile tehdit ettiğine göre; kesin olarak şunu bilmiş ve inanmış oluyoruz ki: O insanları yaratanın sözüdür ve insanların sözüne hiçbir şekilde benzemez."

Bu oldukça önemli bir kaide, dinin esaslarından büyük bir esastır. İnsanlar arasından bir çok taife bu hususta sapmışlardır. Tahâvî -*Allah'ın rahmeti üzerine o/sun*-nin bu ifadeleri Kitap ve Sünnet üzerinde iyice düşünen kimselerin de göreceği gibi, açıkça delâlet ettikleri hakk'ın kendisidir. Şüphe ve tereddütlerle, batıl görüşlerle değişmemiş, selim fitratların da tanıklık edip kabul ettikleri kanaat te budur.

Allah'ın kelâmını konu eden bu meselede insanlar dokuz farklı görüş ortaya atmışlardır:

1- Yüce Allah'ın kelâmı feyz yolu ile nefislere ulaşan manalardır. Bu ya -bazılarına göre- akl-ı fa'al'dan gelir, yahut başkasındandır. Bu Sabiilerle, felsefecilerin görüşüdür.

2- Allah'ın, onu kendisinden ayrı olarak yaratmış olduğu bir mahluktur. Bu da Mutezile'nin görüşüdür.

3- Kelam, Allah'ın zatı ile kaim başlı başına bir manadır. Bu da emir, ne-hiy, haber, bir takım istekler ve taleplerdir. Eğer bu Arapça olarak ifade edilirse Kur'ân. İbranice ifade edilirse Tevrat'tır. Bu ise İbn Kültâb ile ona muvafakat eden Eş'arîve diğerlerinin görüşüdür.

4- Kelam ezelde bir araya gelip toplanmış, ezeli harf ve seslerdir. Bu da kelam'cılarla, hadis'çilerden bir kesimin görüşüdür.

5- Kelam bir takım harf ve sesler olup Yüce Allah'ın önceleri mütakellim değil iken daha sonradan söylediği sözlerdir. Bu da Kerramiye'nin ve diğerlerinin görüşüdür.

6- Yüce Allah'ın kelamı, Onun ihdas ettiği ve zatı ile kaim ilim ve iradesidir. Bu da "el-Mu'teber" isimli eserin müellifinin¹ görüşüdür. er-Razî de "el-Metali-bu'l-Âhye" adlı eserinde buna meyleder.

7- Yüce Allah'ın kelamı kendi zatı ile kaim bir manayı ifade eder. Bu da onun başkasında halkettiğidir. Bu da Ebu Mansur el-Maturidî'nin görüşüdür.

8- Kelam, kadim ve ilahi zat ile kaim bir mana ile Onun başkasında hal-kettiği sesler hakkında ortak olarak kullanılan bir tabirdir. Bu da Ebu'l-Mealî ve ona tabi olanların görüşüdür.

9- Yüce Allah ezelden beri dilediği takdirde ne zaman ve ne şekilde isterse mütekellirn'dir. O işitilebilecek bir sesle bu vasfı ile konuşur. Nevî olarak kelâm kadim'dir, muayyen olan ses kadim olmasa dahi. Hadis ve sünnet imamlarından nakledilen görüş te budur.

Tahâvî -Allah ona rahmet efs/n-'nın: "Şüphesiz ki Kur'ân Allah'ın kelamıdır", şeklindeki sözleri daha önce söylediği: "Muhakkak Allah birdir, O'nun hiçbir ortağı yoktur" sözleri ile bilahare belirttiği: "Muhakkak Muhammed, Allah'ın seçtiği kuludur" şeklindeki sözlerine atfedilmiştir ve bütün bunlar: "Allah'ın tevhidi hakkında şunu söylüyoruz..."sözleriyle ilgilidir.

"Allah'ın kelamı ondan sözlü olarak ve keyfiyetsiz bir şeki/de sadır olmuştur" sözleri Mutezile'nin ve diğerlerinin kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü Mutezile, az önce görüşlerine işaret edildiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Allah'tan sadır olmadığını iddia eder ve şöyle derler¹ Kelam'ın Allah'a izafe edilmesi iza-fet-i teşrifdir. Beytullah, nâkatullah demek gibidir. Onlar bu sözleriyle kelimeleri yerlerinden oynatıp tahrif ediyorlar ve bu iddiaları batıldır.

Yüce Allah'a izafe edilenler ya bir takım manalardır yahut ta aynî hususlardır. Aynı şeylerin Yüce Allah'a izafe edilmesi, teşrif içindir ve bunlar O'nun yaratıklarıdır. Beytullah ve nakatuillah gibi. Halbuki mana ifade eden hususların O'na izafe edilmesi böyle değildir. Allah'ın izni, kudret'i, izzeti, celal'i, kibriyâ'sı, kelâm'ı, hayatı, yüceliği, kahr-u galebe'si gibi bütün bunlar O'nun sıfatlarından-dır Bunlardan herhangi birisinin mahluk olmasına imkân yoktur.

Kelâm Sıfatıyla İlgili EhUi Sünnet ve'l-Cemaat'in Görüşü

Kelam ile vasfedilmek, kemal sıfatlarındandır. Bunun zıttı ise eksiklik sıfatları arasında yer alır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Musa'nın kavmi onun ardından ziyinet eşyalarından böğüren bir buzağı heykelini (ilah) edindiler. Onun kendileriyle konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar." (el-A'raf, 7/148)

Buzağıya tapanlar, kâfirliklerine rağmen bu hususta Mutezile'd e n daha ileri derecede Allah'ı bilen kimseler imiş. Çünkü onlar Musa'ya: Senin de Rab-bın konuşmuyor, demediler. Yine Yüce Allah o buzağı hakkında şöyle buyurmuştur: "Onun hiçbir sözlerine karşılık

veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?" (Tahâ, 20/39) Böylelikle buzağının söz söyleyemediğini, konuşamadığını ortaya koymanın onun ilah olamayacağına delil teşkil eden bir nakisa (eksiklik) olduğu anlaşılmaktadır.

Onların bu husustaki şüphelerinin en ileri derecesi şöyle söylemeleridir: Allah'ın konuştuğunu söylemek, Onu benzetmeye ve bir cisim sahibi olduğunu (teşbih ve tecsim) ileri sürmeye kaçınılmaz olarak götürür, O zaman onlara şöyle denilir: Bizler, Yüce Allah kendi celaline yakışan bir şekilde konuşur, dersek, onların şüphelen de ortadan kalkmış olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bugün Biz ağızlarına mühür vururuz ve neler kazandıklarını elleri bize söyler ve ayakları şahidlik eder.*" (Ya'sin, 36/65)

Biz bunların konuşacaklarına iman ederiz, ancak nasıl konuşacaklarını da bilemeyiz. Nitekim Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "*Derilerine: 'Niçin aleyhimize şahicilik ettin?' diyecekler. Onlar da diyecekler ki: 'Herşeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu.'*" (Fussilet, 41/21) Çakılların ve yemeklerin konuşması,¹ Buharı 3579; Tirmizî 3633; Müsned, I, 460.

taşın selam vermesi,²Müslim 2277; Tirmizî 3634; Müsned, V, 89, 95, 105.

hep bunlar ciğerden yükselen ve ağızdan çıkan ses olmaksızın, harflerin mahreçlerine dayalı olmadan meydana gelmiş şeylerdir.

işte Tahâvi: "*Keyfiyetsiz ve sözlü olarak ondan sadır olmuştur*" sözleri ile buna işaret etmiştir. Yani bu söz Ondandır çıkmıştır. Ancak Onun bu sözü nasıl söylediği ve bunun keyfiyeti bilinmemektedir. Bu hususu: "*Sözlü olarak*" diyerek te'kid etmiş ve hakikati belirten bu ifadeyi bilhassa zikretmiştir. Nitekim Yüce Allah da mecaz'ı nefyeden ve hakikati ispatlayan mastarı zikrederek, Musa ile konuştuğunu te'kidli olarak şöylece ifade etmiştir: "*Ve Allah Musa ile özel bir surette ve kati olarak konuştu.*" (en-nisa, 4/164) Şimdi söyler misiniz, hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne vardır?

Bazıları yedi kıraat imamlarından birisi olan Ebu Amr b. el-Alâ'ya şöyle demiş: Ben senin bu buyruktaki "Allah" lafzını nasb ile (Musa, Allah ile konuştu anlamına gelecek şekilde) okumanı istiyorum. Böylelikle konuşanın Allah değil, Musa olduğu anlaşılmış olacaktır. Bunun üzerine Ebu Amr ona şu cevabı verdi: Diyelim ki ben bu âyet-i kerîme'yi senin dediğin şekilde okudum ya Yüce Allah'ın: "*Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi de onun/a konuşunca...*" (ei-Maf, 7/143) hakkında ne diyeceksin? Mutezîlî ne diyeceğini şaşırıldı.

Yüce Allah'ın Cennetliklerle ve Başkalarıyla Konuşması

Yüce Allah'ın cennetliklerle ve başkaları ile konuşacağına dair Kitap ve sünnetteki deliller ne kadar da çoktur! Mesela Yüce Allah: "*Çok merhametli Rab 'Serinden: 'Selam' denir (onlara)*" (Yasin, 36/58)

Bununla birlikte Rab'bin kelamının tamamının tek bir mana olarak düşünülmesi nasıl doğru olabilir? Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz Allah'a olan ahid'lerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler, işte onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz...*" (Al-i imran. 3/77) Yüce Allah onlarla konuşmayı terketmekle onları tahkir etmiş olacaktır. Yani O, onlarla onları şereflendirecek şekilde

konuşmayacaktır. Çünkü Yüce Allah bir başka âyet-i kerîme'de cehennemde kendilerine: "Yıkılın içerisine, Bana da söz söylemeyin" (*ei-Mu'minun, 23/107*) diye buyuracaktır. Eğer Yüce Allah mü'min kullarıyla konuşmayacak olsaydı, bu durumda onlar ve düşmanları eşit olacaktı ve düşmanları ile konuşmayacağına dair özelliklerini dile getirmesinin de hiçbir faydası olmazdı.

Buhari, Sahih'inde şöyle demektedir: "Yüce ve Mübarek olan Rabbin cennetliklerle konuşmasına dair bir bab"¹.

1 Buhari'nin son bölümünü teşkil eden "Kitabu't-Tevhtfin 38. babıdır..

Daha sonra burada pek çok hadisleri zikretmektedir. Cennetliklerin en üstün ve değerli nimeti şanı yüce ve mübarek olan Allah'ın yüzünü görmeleri, onlarla konuşması olacaktır. Bunu red ve inkar etmek, cennet nimetlerinin özü. en yücüsü, en faziletlisi ve kendisi olmasaydı cennetliklere cennetin hoş gelmeyeceği böyle bir nimeti inkar etmektir.

Kelam Allah'ın Bir Sıfatıdır ve Mahluk Değildir

Yüce Allah'ın: "*Allah herşeyi yaratandır*" (*er-Rad, 13/16*) buyruğunu delil göstererek Kur'ânda bir şeydir. O halde o da "herşey" genel ifadesinin kapsamına girmektedir. Buna göre o da mahluktur, diye bir delil ileri sürmek, en hayret edilecek işlerden birisidir. Çünkü Mutezile'ye göre kulların bütün fiilleri Allah tarafından

yaratılmamıştır. Aksine bütün fiilleri yaratanlar kullardır, onları Allah yaratmaz. Peki onlar kulların fiillerini buradaki "herşey" genel ifadesinin dışına çıkartırken Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olmakla ve bu sıfat ile eşyanın yaratılmışlar arasına girmesi söz konusu olmakla birlikte, Allah'ın kelamını bu "herşey" ifadesinin genel kapsamına soktular. Çünkü bütün yaratıklar Allah'ın emriyle yaratılırlar. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emriyle musahhar kılınmıştır, iyi bilin ki yaratma da, emretme de yalnız O'nundur.*" (*et-A'raf, 7/54*)

Görüldüğü gibi burada Yüce Allah, *yaratmak* ve *emretmek* arasında bir fark gözetmektedir. Eğer *emr* de yaratılmış olsaydı, onun da bir başka emr ile yaratılmış olması diğerinin de sonsuza kadar bir başka emr ile yaratılmış olması gerekirdi. O takdirde teselsülü kabul etmemiz gerekirdi ki, teselsül batıl'dır. Onların iddialarını sürdürmeleri halinde sonuç olarak ilim, kudret ve buna benzer bütün sıfatlarının da yaratılmış olması gerekir. Bu ise apaçık bir küfürdür. Çünkü O'nun ilmi de bir şeydir, kudreti de bir şeydir, hayatı da bir şeydir. Böylelikle bunlar da "herşey" ifadesinin genel çerçevesine girer ve önceden yokken sonradan yaratılmışlar arasında sayılırlar. Şanı Yüce Allah onların söylediklerinden alabildiğine yüce ve münezzehtir.

Hem Yüce Allah'ın başkası ile kaim (var olabilen) bir kelam ile mütekellim olması nasıl doğru kabul edilebilir? Bunu doğru kabul edecek olursak, p takdirde cansız varlıklarda yaratmış olduğu kelamın da O'nun kelamı olması gerekirdi Aynı şekilde canlılarda yarattığı kelamın da böyle olması icab ederdi ve bu takdirde ise konuşan ile konuşturana arasında

farkın da olmaması gerekirdi. Halbuki derilerin: "*Bizi Allah konuştu.*" (*Fussilet. 41/21*) diyeceği bildirilmektedir. Allah konuştu demeyeceklerdir. Hatta bu iddiaya göre Yüce Allah'ın başkalarında yaratmış olduğu bütün kelimeler söyleyen mütekellem olması gerekirdi. Bu söz ister yalan, ister uydurma, ister küfür, ister hezeyan olsun farketmez. Yüce Allah bundan münezzehtir. Nitekim vahdet-i vücû'cular bu kanaatin peşine takılıp, gitmişlerdir. O bakımdan İbn Arabî şöyle demiştir:

"Varlıktaki herbir kelâm O'nun kelâmıdır.

Farketmez bizim için onun nesir ya da nazım olması."¹

Futûhât-ı Mekkiyye, IV, 141.

"Küll: her" kelimesinin umumi ifadesi, kullanıldığı yere göre değişir. Bu ise karinelerle bilinecek bir husustur. Nitekim Yüce Allah'ın: '*O rüzgar Rabbinin emri ile herşeyi helak eder. Onların meskenlerinden başka birşey görülmez oluverdi.*" (*el-Ahkaf. 46/25*) buyruğundan bunu anlayabiliriz. Onların meskenleri bir şey olmakla birlikte rüzgarın tahrip ettiği "*herşey*" umum ifadesinin kapsamına girmemiştir. Çünkü maksat adeten rüzgarın tahrip etmesi kabil olan ve helak edilip, tahrip edilmeyi hakketmiş olan herbir şeyi tahrip ettiğini anlatmaktadır.

Yüce Allah'ın bize Belkıs'ın söylediğini naklettiği: "*Kendisine herşeyden ve-*

rilmiş." (*en-Neml, 27/23*) buyruğu da bu şekildedir. Buradaki Tierşey'den kasıt hükümdarların gerek duyacakları herşeydir. Böyle bir kayıt ise ifadenin karinelerinden anlaşılmaktadır. Zira hüdhüd'ün maksadı onun hükümdarlık işlerinde eksiksiz bir kraliçe olduğunu ve onun hükümdarlığını tamamlamak için ayrıca başka bir şeye gereğinin bulunmadığını anlatmaktadır. Buna benzer ifadeler pek çoktur.

"Allah Her Şey'in Yaratıcısıdır" Buyruğunun Anlamı

Buna göre Yüce Allah'ın: "*O herşeyi yaratandır.*" (*er-Rad, 13/16*) buyruğundan kasıt, *yaratılmış olan herbir şeydir.* Yüce Allah'ın dışındaki bütün varlıklar ise yaratılmış varlıklardır. Buna göre bu genel ifadenin kapsamına kesinlikle kulların fiilleri de girmekle birlikte; ancak bu genel ifadenin kapsamına Yüce Yaratıcının girmesi mümkün değildir. Çünkü bütün kemal sıfatlarına sahip olan O Yüce Zat'tır. Onun sıfatlarının da, O'nun mukaddes zatından ayrılması kabil değildir. Sıfatlarının, O'ndan ayrı kalması düşünülemez. Nitekim daha önce: "*O, mah-lukatı yaratmadan, öncesinden kadim olarak sahip olduğu sıfatlara halen sahip-tir*" sözleri açıklanırken de buna işaret edilmişti.

Kur'ân'ın Yaratıldığını İddia Edenlerin Delillerinin Tutarsızlığı

Kur'ân'ın yaratıldığını ileri sürenlerin: "*Muhakkak*

Biz onu... Arapça bir Kur'ân kıldık." (ez-zuhruf, 43/3) buyruğunu delil getirmeleri ne kadar çürük ve tutarsız bir delildir! Çünkü Arapçada ("kılmak" anlamını verdiğimiz) bu fiil (ce-a-le), eğer "yaratmak" anlamında kullanılırsa tek bir mef'uiye geçiş yapar:

: "Karanlıkları ve aydınlığı var eden .." (ei-En'âm, 6/1); "

¹¹ *Ve canlı herşeyi sudan yarattık. Hala imana gelmezler mi? Ve yer onları çalkalamasın diye onda sağlamlaştırıcı kazıklar yarattık.*" (ei-Enbiya, 21/30-31) buyruklarında görüldüğü gibi- (Bu anlamıyla bu fiil, hep tek bir mef'uiye geçiş yapmıştır.)

Eğer bu fiil iki mef'ul'e geçiş yapacak olursa o takdirde "yaratmak" anlamına kullanılmaz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır¹

: *Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın hem Allah 'ı üzerinize kefil kılmışken (nasıl bozarsınız?.)"* (en-Nahi, 16/91);

: *Allah'ı yeminlerinize engel kılmayın.*" (ei-Ba-kara, 2/224);

: *Onlar ki Kur'ân'ı parçalara ayırmışlardı.*" (ei-Hicr, 15/91);

^: *Elini boynuna bağlanmış kılma!*"

Allah ile beraber başka bir ilah edinme. " (el-isra, 17/39);

, - ' a.- -, • • - ° - ~ .

-*Onlar Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler.* " (ez-Zuhruf, 43/19) Ve bunun benzeri daha bir çok âyet-i kerîme İşte Yüce Allah'ın:

"*Muhakkak biz onu Arapça bir Kur'ân kıldık.*" (ez-Zuhruf, 43/3} buyruğu da bu şekildedir.

Onların Yüce Allah'ın: "*O mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, o ağaçtan ona şöyle seslenildi.*" (e/-Kasas, 28/30) buyruğunu Yüce Allah'ın kelâmı ağaçta yaratması üzerine, Musa'nın sesi o ağaçtan işitmiş olduğuna dair delil göstermeleri de ne kadar tutarsızdır! Çünkü onlar bu kelimedden önceki ve sonraki sözleri göremeyecek kadar basiretsizlik sergilemişlerdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Musa oraya varınca, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından... seslenildi.*" diye buyurulmuştur. Nida (seslenmek) ise uzaktan söz söy-femek demektir. Musa -*Aleyhisselam*- seslenişi vadinin kıyısından işitti. Sonra da şöyle buyurulmaktadır: "*O mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, o ağaçtan...*" yani nida o mübarek yerde ağacın yakınından olmuştu. Nitekim bizler¹ Ben evden Zeyd'in sözünü duydum, deyince, buradaki "evden" sesin çıkış nokasını (ibtidau'l-ğaye'yi) ifade eder. Yoksa evin konuştuğunu ifade etmez. Eğer *kelam* ağaçta yaratılmış olsaydı: "*Ey Musa, muhakkak Ben*

alemlerin Rabbi olan Allah'ım." (e!-Kasas, 28/30) sözlerini söyleyenin de ağaç olması gerekecekti. Aca-ba alemlerin Rabbi dışında bir kimse: "Muhakkak Ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım" demiş olabilir mi? Eğer bu ifadeler Allah'tan başkasından çıkmış ise o akdirde Firavun'un: "En yüce rabbiniz benim " (en-Nâziât, 79/24) sözünün doğru olması gerekirdi. Çünkü onlara göre her iki söz de mahluktur ve Allah'tan basması tarafından söylenmiştir. Onlar esasen bozuk olan temel kaidelerine dayanarak iki söz arasında fark gözeterek şöyle söylemişlerdir: O, Yüce Allah'ın ağaçta yarattığı bir kelimedir, diğeri ise Firavun'da yarattığı bir kelimedir. Böylelikle onlar tahrif ettiler, tebdil ettiler ve Allah'tan başka bir yaratıcının varlığına inanmış oldular. Kulların fiilleri (efalü'l-ibad) meselesinde de Yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar gelecektir.

Denilse ki: Yüce Allah: "Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür." (ei-Hakka. 69/40); (et-Tekvir, 81/19) diye buyurmuştur. Bu da, bu Kur'ân'ı rasûlün ihdas ettiğine delildir. Bu rasûl ister Cebrail, islerse de Muhammed -Satiallahu aleyhi t/ese/tem-Olsun.

Buna şöyle cevap verilir: Rasûlün söz konusu edilmesi, onun kendisini rasûl olarak gönderen adına tebliğ'de bulunduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü burada: O bir meleğin yahut bir peygamberin sözü denilmemektedir. Böylelikle, onun bu sözleri kendisini bu Kitap ile gönderen adına tebliğ ettiğini anlıyoruz, yoksa kendiliğinden bu sözü meydana getirmiş olduğu anlamına gelmez.

Aynı şekilde rasûl bu iki âyetten birisinde Cebrail'dir, diğesinde Muhammed'dir. Her ikisinde de Kur'ân'ın onlara izafe edilmesi, bu izafetin tebliğ için olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira onlardan birisi bu Kur'ân'ı ihdas etmiş olsaydı, diğersinin ihdas etmesine imkân olmazdı.

Aynı şekilde "güvenilir bir rasûl" diye buyurulmuş olması, onun tebliğ etmek için kendisiyle gönderilen söze hiçbir ilave yapmamış, ondan hiçbir şey eksiltmemiş olduğunun da delilidir. Aksine o kendisi ile gönderilenden yana güvenilir bir kimsedir. O kendisini rasûl olarak gönderen adına tebliğde bulunur.

Diğer taraftan şanı Yüce Allah, Kur'ân'ı bir beşer sözü kabul edenlerin kâfir olduklarını beyan etmiştir. Muhammed de bir beşerdir. Kendisinin ortaya koymuş olduğu anlamı ile Kur'ân'ı Muhammed'in sözü olarak kabul eden bir kimse kâfir olur. Kur'ân-ı Kerîm bir beşer sözüdür, demek ile onun cinlerden yahut meleklerden birisinin sözüdür, demek arasında da fark yoktur. Çünkü söz ilk olarak kime ait ise onun sözü kabul edilir. Tebliğ etmek maksadıyla onu söyleyenin sözü kabul edilmez. Mesela bir kineş birisinin: "Durun, sevgiliyi hatırla-

maktan ve onun evine yakınlaşmaktan dolayı ağlayalım" dediğini işitirse; bu im-riu'l-Kays'ın şiiridir, der. Yine bir kimse birisinin:

"Ameller ancak niyetler iledir ve herkes için ancak niyet ettiği neyse o vardır."¹ 1 Buharı 1, 54, 2529. 3898. 5070, 6689. 6973, Müslim 1907.

sözünü söylediğini duyarsa, bu Allah Rasûlünün sözüdür, der. Eğer o kimsenin: "Elhamdulillahi Rabbi'l-Alemin. er-Rahmani'r- rahiym. Maliki Yev-mi'd-Din iyyake Na'budu ve lyyake /Vesfa/yn" dediğini işitecek olursa eğer bunu bilen birisi ise, bu Allah'ın kelimadır, diyecektir. Aksi takdirde: Ben bunun kimin kelamı olduğunu bilmiyorum, diyecektir. Bir kimse: Hayır biliyorsun diyecek olursa, onu yalanlayacaktır.

işte bundan dolayı bir kimse bir diğerinden nazım yada nesir olarak bir söz işitecek olursa: Bu kimin sözüdür? Bu senin sözün müdür, yoksa bir başkasının sözü müdür? diye sorar.

Allah'ın Kelamının Mahluk **Olmadığı** Ehl-i **Sünnet** ve'l-Cemaat Tarafından İttifakla Kabul Edilmiştir

Özetle dört mezhebe mensup olsun, selef ve halef arasından olup diğerlerine mensup olsun, -bütün ehl-i sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın yaratılmamış kelamı olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Ancak bu noktadan itibaren müteah-hir'ler: Yüce Allah'ın kelamı acaba zatı ile kaim tek bir mana mıdır? Yoksa O, Yüce Allah'ın daha önceden mütekellim değilken sonradan Allah'ın kelam ederek (konuşarak) meydana gelen harfler ve sesler midir? Yoksa o ezelden beri dilediği takdirde ne zaman ve ne şekilde isterse konuşabilen bir mütekellim midir? Kelam nevî olarak mı kadimdir? Hususlarında farklı görüşleri vardır.

Şayet insanlar selim fitratları ve dosdoğru akılları ile başbaşa bırakılmış olsalardı, aralarında herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıkmazdı. Fakat şeytan bazı insanlara mugalatalarından bir mugalata telkin etmiş ve bununla onları birbir-ierine düşürmüş, aralarında ayrılıklar çıkarmıştır: "*Muhakkak ki Kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedir/er.*" (ei-Bakara, 2/176)

Tahâvî -Allah'ın rahmeti üzerine oisun-ri\r\ sözlerinin delalet ettiği husus ise şudur: Yüce Allah ezelden beri ne zaman isterse ve dilediği şekilde mütekellimdir ve O'nun tür olarak kelamı, kadîm'dir. Ebu Hanife -Radıyaiiahuanh-r\ \n el-Fıkhu't-Ekber'deki sözlerinin zahirinden anlaşılan da budur. Çünkü o şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın kelimadır, mushaf'larda yazılıdır, kalplerde hıfzedilip ezberlenmiştir, dillerle okunur, Peygamber -sav-e indirilmiştir. Bizim Kur'ân'ı telaffuz edişimiz ise mahluktur, önu yazmamız mahluktur, onu kıraat edişimiz mahluktur.

Kur'ân'ın kendisi ise mahluk değildir. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de Musa ve diğer peygamberlerden (hepsine salat ve selam olsun) nakletmiş olduğu sözler ile Firavun ve İblis'ten bize naklettiklerinin hepsi de Allah'ın kelamı olup onlar ile ilgili bize verdiği haberlerdir. Allah'ın kelamı da mahluk değildir. Musa'nın ve diğer mahlukların kelamı ise mahluktur. Kur'ân-ı Kerîm ise Allah'ın kelimadır, onların kelamı değildir. Musa -Aleyhisselam-Yüce Allah'ın kelamını işitmiştir. O, Musa -Aleyhisse-lam- ile konuşunca, ezelden beri sıfatlarından bir sıfat olan kelamı ile konuşmuştur. O'nun bütün sıfatları ise mahlukatın sıfatlarından farklıdır. O bilir ama bizim bilgimiz gibi değil, O kudret sahibidir

fakat bizim kudretimiz gibi değil, O görür bizim görmemiz gibi değil, O konuşur ama bizim sözümüz gibi değil."

imam'ın: "Musa ile konuştuğunda sıfatlarından bir sıfat olan kelamı ile konuşmuştur" sözlerinden şu anlaşılmalıdır: Yüce Allah, Musa gelince onunla konuştu, yoksa o ezelden ebede kadar sürekli olarak "ey Musa" deyip durmaz. Nitekim bu husus Yüce Allah'ın şu buyruğundan açıkça anlaşılmalıdır: "*Musa tayin ettiğimiz vakitte gelip, Rabbi de onunla konuşunca...*" (ei-A'raf, 7/143)

Böylelikle bu ifadelerden, onun (Ebu Hanife'nın) mezhebine mensup olup şöyle diyenlerin görüşlerinin reddedildiği anlaşılmalıdır: Kelam nefis ile kaim ve işitilmesi düşünülmeyen bir tek manadır. Yüce Allah sesi havada yaratır. Ebu Mansur, el-Maturidî ve başkaları böyle demiştir

imam'ın: "O. Yüce Allah'ın ezelden beri sıfatlarından bir sıfatı olan kelâmı..." ifadesi de: Yüce Allah daha önceden mütekellim değil iken, sonradan kelam vasfına sahip olmuştur, diyenlerin görüşlerini reddetmektedir.

Özetle söyleyecek olursak Mutezile'nin, kelam'ın Allah'ın rneşiet ve kudreti ile alakalı olduğuna ve dilediği vakit konuştuğuna, onun peyderpey söz söylediğine dair getirdikleri bütün deliller hak'tır, kabul edilmesi gerekir.

Kelam Allah'ın zatı ile kaim'dir. O, O'nun bir sıfatıdır Sıfat da ancak mev-suf ile var olabilir, diyenlerin sözleri de bir hak'tır, kabul edilmesi gerekir ve böyle söylemek icab eder.

Buna göre her ıkı kesimin görüşlerinde doğru olanın alınıp kabul edilmesi gerekir. Onların her birisinin kabul ettiği görüşlerden olup da, şeriat ve aklın reddettiği şeylerden de uzak durmak gerekir.

Bize: Bu, hadislerin (sonradan meydana gelmiş olayların) onunla kaim olmasını gerektirir diyecek olurlarsa, biz de şöyle cevap veririz: Bu mücmel (açıklanması gereken) bir ifadedir. Sizden önce bu anlamı ile hadislerin varlığını ileri gelen imamlardan inkar eden kimlerdir? Diğer taraftan Kur'ân ve sünnetin nass'ları bunu ihtiva ettiği gibi aynı şekilde imamlardan gelen açık ifadeler de aklın apaçık gerçekleri ile birlikte bunu dile getirmektedir.

Şüphesiz insanları muhatap alan ve onlara Yüce Allah'ın söz söylediğini, seslendiğini, özel olarak konuştuğunu ve buyruklar verdiğini haber veren rasûl-ler, onlara bunların Yüce Allah'tan ayrı bir takım mahluklar olduklarını da anlatmaya karışmamışlardır. Aksine onlara anlatmak istedikleri şey şu olmuştur. Bizzat konuşan Yüce Allah'ın kendisidir ve konuşmak (kelam) başkasıyla değil, onunla kaimdir. O sözü söyleyen ve buyuran O'dur. Nitekim Âişe - ra - İfk (iftiraya maruz kalışını anlatan) hadisinde şunları söylemiştir: "Şüphesiz kendi nazarımda ben. Yüce Allah'ın benim hakkımda Kur'ân-ı Kerim'de okunacak bir vahiy suretinde kelam söylemeye değmeyecek kadar önemsiz idim."¹

1 Buhârî2661, 4141. 4750: Müslim 2770.

Şayet bütün bunlardan, mefhumlarından anlaşılardan farklı şeyler kastedilmiş olsaydı, elbetteki bunların da açıklanması icab ederdi. Zira gerek duyulan vakitten sonraya açıklamanın ertelenmesi caiz değildir.

Söz söyleyip, kelim ile konuşmakla birlikte sözün ve kelim'in kendisi ile kaim olmayıp aksine o kelim'in başkası ile kaim olduğu, söz söyleyen ve mütekellim bir kimsenin varlığını, ne akıl bilir, ne de dilde böyle bir şey vardır. Eğer onlar bu iddiaları ile teşbihten çekinip kaçındıklarını ileri sürecek olurlarsa, o takdirde başka sıfatları da kabul etmesinler. Çünkü onlar: O bilir ama bizim bilgimiz gibi değil, diyecek olurlarsa biz de: O da konuşur ama bizim konuşmamız gibi değildir der ve diğer bütün sıfatlarının da böyle olduğunu söyleriz.

Acaba kendisiyle kudretin kaim olmadığı bir kadir, kendisi ile hayatın kaim olmadığı bir hayy'ın varlığı akıl kabul edebilir mi?

Nitekim Peygamber *-sav-* de: "iyinin de, kötünün de asla kendilerinden öteye gidemediği Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a) sığınırım."²

2 Müsned, III, 419.

diye buyurmuştur. Akıllı başında bir kimsenin o mahluk olan bir şey ile sığınmıştır, demesi mümkün olabilir mi? Aksine Hz. Peygamberin şu buyrukları da böyledir: "Gazabından rızana, cezalandırmadan afiyetine sığınırım."³; Müslim 486

"Hissettiğim ve kendisinden çekindiğim şeylerin kötülüklerinden Allah'ın izzetine ve kudretine sığınırım."⁴; Müslim 2202.

"Altımızdan yerin dibine geçirilmekten, Senin azametine sığınırım."⁵

Ebu Dâvûd 5074; Nesat.VIII, 282

İşte bütün bunlar Yüce Allah'ın sıfatlarıdır. Bu hususlar ilgili yerlerinde genişçe açıklanmıştır. Ben burada sadece bir işaretle bulunmak istedim.

Hanefi'lerin müteahhir olanlarının pek çoğu (kelam'ın) bir tek mana olduğunu, birden çok oluşun, çokluğun, parçalanmanın ve kısımlara ayrılmanın, medlul'de değil de delâletlerde hasıl olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ibareler işte mahlukturlar ve Allah'ın kelamına delalet edip, Allah'ın kelamı da bunlarla ifade edildiğinden dolayı bunlara da "kelamullah" adı verilmiştir. Eğer bu Arapça ifade edilirse o Kur'ân-ı Kerîm'dir. İbrance ifade edilirse Tevrat'tır. Farklılık arzeden ibarelerdir, kelim değildir. Onlar: işte bu ibarelere mecazen Allah'ın kelamı denilir, derler.

Ancak bu tutarsız bir görüştür. Zira Yüce Allah'ın: "*Zinayayaklaşmayınız.*" (*ei-isra*, 17/32) buyruğunun anlamının; "*Namazı dosdoğru kılız.*" (*ei-Bakara*, 2/43) buyruğunun anlamı ile aynı olmasını gerektirir. Diğer taraftan Ayete'l-Kürsî'nin ihtiva ettiği mananın deyn (borçlanma âyeti) ile aynı anlama, ihlas suresinin anlamının "Tebbet" suresi ile aynı anlama gelmesini gerektirmektedir. Fakat kişi bu görüşü düşündükçe tutarsızlığını daha yakından kavrar ve bunun selevin konu ile ilgili sözlerine muhalif olduğunu anlar.

Gerçek şu ki Tevrat, incil, Zebur ve Kur'ân hakikat manasıyla Allah'ın kela-mındandır Yüce Allah'ın kelamının ise sonu yoktur. O dilediği vakit ve dilediği şekilde, dilediği şeyleri söylemek vasfına sahip ezelden beri mütekellimdir. Ebediy-yen de böyledir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenir.*" (ei-Kehf, 18/109); "*Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi den/z daha ona katılsa, yine de Allah'ın söz/eri tükenmezdir. Muhakkak Allah Aziz'dir, Hakim'dir.*" (Lokman, 31/27)

Yüce Allah'ın Kelâm'ı

Allah'ın keiarn'ı kalplerde ezberlenip, belleniş, dillerle okunmakta, mus-haf'larda yazıii bulunmaktadır. Nitekim Ebu Hanife -Allah'ın rahmet: üzerine olsun- el-Fıkhu'l-Ekber'inde de böyle demiştir. Yüce Allah'ın bütün bu yerlerdeki kelamı hakikat manasıyla'dır. Eğer: Mushaf'larda yazılı olan Allah'ın kelam'ıdır, denilecek olursa bundan doğru ve gerçek bir mana anlaşılır. Eğer onun hakkında; bu filanın hattı ve yazısıdır, denilecek olursa yine bundan doğru ve gerçek bir mana anlaşılır Eğer: Bunda kendisi ile yazıldığı bir mürekkep vardır, denilecek olursa yine bundan da doğru ve gerçek bir mana anlaşılır. Eğer mushaf'larda mürekkep vardır, denilecek olursa, eibetteki buradaki "zarf" anlamı ile "onda gökler ve yer vardır, onda Muhammed ve isa vardır" ve buna benzer sözlerinden anlaşılacak zarf manasından farklı olacaktır. Bu iki mana da bir kimsenin: Onda filan hattat'ın hattı vardır, sözündeki manadan farklıdır. Bu üç mana da bir kimsenin: Orada Allah'ın kelamı vardır, sözünün ihtiva ettiği manadan farklıdır. Bu manalar arasındaki farklılara dikkat etmeyen bir kimse sapıtır ve doğruyu bulamaz.

Aynı şekilde okuyanın fiili olan kıraat ile yüce yaratıcının sözü olan oku-

nan sözler arasındaki fark da böyledir. Bu farkı tesbit edemeyen bir kimse de aynı şekilde sapıtmış olur. Şayet bir kimse bir kağıtta: "Şunu bil ki Allah'ın dışındaki herşey batıl'dır." mısrasının bilinen bir hattat'ın yazısı ile yazılmış olduğunu görecektir, eibetteki o kimse: Bu gerçek manasıyla Lebid'in sözlerindedir. Bu gerçekten ulan kimsenin hattıdır derse; buradaki herbir şeye dair ifadesi bir hakikattir. Bu da gerçekten bir mürekkeptir, der ve buradaki gerçekler birbirlerine karışmazlar.

"Kur'âri¹ kelimesi aslında mastar'dır. Bazen bu kelime zikredilerek onunla okumak kastedilir Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Sabah Kur'ân'ını da (yani namazda Kur'ân okumayı da) Çünkü sabah Kur'ân'ı (namazı) tanık olunan (bir namaz)dtr.*" (ei-isra, 7/78)

Peygamber -Saltanatın aleyhi veseilem- de şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı seslerinle süsleyiniz."¹

Ebû Dâvûd 1468; Nesai, II, 179-180; Müsned, IV, 283, 285, 296, 304; İbn Mâce 1342

Bazen de "Kur'ân" lafzı ile "makrûl (okunan şey)" kastedilmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kur'ân'ı okuyacağın zaman, o koğumuş şey-tan'dan Allah'a sığın.*" (sn-Nafrt. 1e/98); "*Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunabilirsiniz.*" (ei-

A'rai, 7/204) Peygamber -*Saltaiiahu aleyhi veseitem*- de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki bu Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir."²

Muvatta, l. 201; Buharî 2419, 4992, 5041,6936, 7550; Müslim 818Buna benzer sözü edilen her iki anlama da delalet eden daha pek çok âyet-i kerîme ve hadis-i şerif vardır. Buna göre hakikatlerin aynî, zihnî, lafzî ve resmî (şekilsel) varlıkları vardır. Fakat ayn'lar önce bilinir, sonra onlar zihinde hatırlanır, sonra yazılır, işte bunların (Kur'ân lafızlarının) mushaf'ta yazılması dördüncü mertebedir.

Kelam'a gelince; Kendisi ile mushaf arasında herhangi bir vasıta yoktur. Bilakis zihni ya da dil ile alakalı herhangi bir araç olmaksızın yazılandır. Onun "öncekilerin kitaplarında bulunması" ile "yayılmış bir sahıfede" veya "meknun bir kitapta bulunması" arasındaki fark gayet açıktır.

Kur'ân-ı Kerîm hakkında: "*Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır.*" (*eş-Şuarâ*. 26/196) buyruğundan kasıt onun şanının, niteliklerinin önceki kitaplarda söz konusu edildiği ve indirileceğinin haber verildiğidir. Nitekim Muhammed -*Sailatiahu aleyhi veseliem*- de onların nezdinde bulunan kitaplarda yazılı idi. Zira Kur'ân-ı Kerîmi Yüce Allah, Muhammed'e indirmiştir. Onun dışında hiçbir kimseye asla indirmiş değildir. İşte bundan dolayı Yüce Allah burada "'kitaplarda (ez-zubur)" diye buyurmuş "*sahifelerde*" de, "er-rak" da da dememiştir.

Çünkü "zubur" kelimesi "zebur" kelimesinin çoğuludur. "ez-Zebr" ise yazmak ve toplayıp bir araya gelirmek demektir. Buna göre Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında (zubur) da vardır.*" buyruğu öncekilerde yazılıdır, anlamındadır. Zaten bizzat lafzın kendisinde ve lafzın türeyişinde kastedilen manayı açıklayan ifadeler de vardır. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'in beyanının mükemmelliğini, karışıklıktan uzak ve arınmışlığını da açıklamaktadırlar. Bu da Yüce Allah'ın: "*Onlar ki onu yanlarındaki Tevrat'ta ve incil'de yazılı bulurlar.*" (*ei-A'raf*, 7/757.) buyruğunu andırmaktadır. Bundan maksat ise onun kitaplarında anılmış olduğunu göreceklere, demektir.

Burada Yüce Allah'ın: "*Yayılmış sahifeler içinde (râk)*" (*et-Tur*, 52/3) yahut: "*O levh-i mahfuz'dadır.*" (*ei-Buruc*, 85/22) yahut: "*Korunan bir kitaptadır.*" (*ei-Vakıa*, 56/78) buyrukları ise bundan farklıdır. Çünkü burada zarfta amel eden ya kevn, istikrar, husul ve buna benzer umumi fiillerden bir fiildir yahut ta o bir kitapta yazılıdır, yahut ta bir rak'ta (sahifelerde) yazılıdır şeklinde bir takdiri ifade söz konusudur.

Kitap lafzı kimi zaman yazım yeri anlamında kullanılır, kimi zaman da yazılı söz anlamında kullanılır. Söylenen sözün kitapta yazılması ile dışarıda var olan ayn'ların kitapta yazılışı arasında bir ayırımı gitmek gerekir. Çünkü bu ayn'tarın ancak isimleri orada yazılır. Kişi bu husus üzerinde düşündükçe aradaki farkı da açıkça anlar.

Yüce Allah'ın kelâmının harici hakikatine gelince; bu O'ndan yahut ta O'-nun adına tebliğ edenden işitilendir. Kişi bunu işitecek olursa onu bilir ve beller. Buna göre Yüce Allah'ın kelâmı o kimse tarafından işitilir, bilinir ve belenmiş olur. Onu işiten kişi

söyleyecek olursa o takdirde o kimse, o sözü okumuş ve tilavet etmiş olur. O sözü yazacak olursa, o takdirde bu söz onun tarafından yazılmış ve resmedilmiş olur. Bütün bu yönleriyle o söz bir hakikattir ve sözün nef-yedilmesi sahih olamaz ama mecazi ifadenin nefyi sahih'tir. Buna göre: Mushaf'ta Allah'ın kelamı yoktur demek, caiz olmadığı gibi Kur'ân okuyan bir kimsenin okuduğu Allah'ın kelamı değildir de denilemez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Taki Allah'ın kelamını dinlesin.*" (et-Tevbe. 9/6) Halbuki bu kimse Allah'ın kelamını Allah'tan işitmiş olmayacaktır. O ancak Allah adına onu tebliğ eden kimseden işitecektir. Ayei-i kerîme: işitilen şey Allah'ın kelamının tabiridir. Yüce Allah'ın kelamının kendisi değildir, diyenlerin sözlerinin tutarsız olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Yüce Allah burada: "*Taki Allah'ın kelamını dinlesin*" diye buyurmuş. Bunun yerine: Taki o Allah'ın kelamını anlatan ifadeleri dinlesin, diye bu-

yurmamıştır. Sözlerde de aslolan hakikattir. Bir kimse' Mushaf'larda yazılı olan Allah'ın kelamının anlatımıdır yahut Allah'ın kelamının nakledilmesidir. Mushaf'larda Allah'ın kelamı yoktur; diyecek olursa şüphesiz Kitab'a, Sünnet'e ve ümmetin selefine muhalefet etmiş olur ki. sapıklık olarak bu kadarı yeter.

Tahâvî -Allah'ın rahmeti üzerine olsunun sözleri; O kendisinden işitilmesi tasavvur olunamayan tek bir manadır, işitilen, indirilen, okunan ve yazılan ise Allah'ın kelamı değildir. Sadece onun anlatımıdır, diyenlerin sözlerini reddetmektedir. Çünkü Tahâvî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demektedir: "Allah'ın kelamı Ondan gelmiştir." Seleften başkaları da böyle söylemiştir. Onlar. O, O'ndan gelmiştir, O'na dönecektir derler. "O'ndan gelmiştir" demelerinin sebebi Mutezileye mensub Cehmiye ile diğerlerinin: O kelim'i belli bir yerde halketti ve kelam o yerden ortaya çıkmıştır, demeleridir. O bakımdan selef' "Kelam O'ndan gelir" demişlerdir. Yani, Kur'ân-ı Kerîm'i kelam sıfatı ile söyleyen O'dur. O bakımdan, O'ndan gelmiştir. Bir takım mahlukattan baş göstermiş değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah iarafindandır.*" (az-Zümer, 39/1); "*Fakat benden sadır olan... sözü hak olmuştur.*" (es-Seccfe, 32/13); "*De ki: Onu Ruh'u'l-Kudüs... Rabbinden hak olarak indirmiştir.*" (en-Nahl, 16/102)

Selefin: O'na dönecektir, sözlerinin anlamına gelince, Kur'ân kalplerden ve mushaf'lardan kaldırılacak, geriye ne kalplerde, ne mushaf'larda ondan tek bir âyet kalmayacaktır. Nitekim bu husus bir çok rivayette dile getirilmiştir.

Akıl Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Söylediğini İdrâk Etmekten Âcizdir

"Keyfiyetsiz olarak" ifadesi O'nun kelam sıfatı ile Kur'ân'ı nasıl söylediğinin bilinmeyeceği anlamındadır ve O'nun bu kelamının mecaz olmadığını ifade eder

"Rasûlüne vahiy yoluyla indirmiştir" ifadesi şu demektir: O. Kur'ân'ı Rasûlüne, meleğin dili ile indirmiştir. Melek Cebrail Kur'ân'ı Yüce Allah'tan işitmiş, onun Rasûlü Muhammed -*Saiiaiahu aleyhi veseiem*- melekten işitmiş ve insanlara okumuştur. Nitekim

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz onu insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur'ân olarak (indirdik). Biz onu kısım kısım indirdik." (et-isra. 16/106); "Onukalbinin üzerine uyarıcılardan olası diye apaçık bir Arapça lisan ile Ruh'u-i-Emin indirdi." (eş-Şuara, 26/193-195)

Buna karşı; "O zaman Kur'ân'ın indirilmesi, yağmurun indirilmesi, demirin indirilmesi, davarlardan sekiz çiftin indirilmesi gibi bir şeydir" diye itiraz edilmiştir.

Buna cevabımız şudur: Kur'ân-ı Kerim'in indirilişi ile ilgili olarak onun Allah'tan indirildiği zikredilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi; "Ha. Mîm. Kitabın indirilmesi, hükmünde galip en iyi bilen Allah'tandır." (ei-Mumin, 40/1-2); "Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah taraftındandır." (ez-za-mer, 39/i)'. "(Bu kitap) "Rahman, Rahim olan Allah tarafından indirilmiştir." (Fussûiet, 4j/2); "O hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir" (Fussüe:, 41/42); "Şüphesiz Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Muhakkak Biz, korkutup uyarıyoruz. O gecede hikmetli her bir iş taralımızdan bir emir ile ayrılır. Muhakkak Biz, gönderenleriz." (ed-Duhan, 44/3-5); "Eğer siz doğru söyleyenler iseniz, o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uyayım." (ei-Kasas. 28/49); "Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilir/er." (el-En'âm, e/111); "Onu Ruh'u-i-Kudüs, Rabbinden hak olarak indirmiştir." (en-Naht. 16/102)

Yağmurun indirilmesi ise "semadan indirilmiş olmak" ile kayıtlandırılmıştır. Yüce Allah: "O gökten bir su indirmiştir." (er-rad, 13/17j) diye buyurmaktadır. Gök (sema) yükseklik demektir. Bir başka yerde yağmurun bulutlardan indirildiği, bir diğer yerde sıkıcı bulutlardan indirildiği zikredilmektedir Demirin ve davarların indirilmesi ise mutlak olarak geçmektedir. Peki bu indirme ile diğer indirme birbirine nasıl benzer ve böyle bir indirme ötekine nasıl benzetilebilir?

Demir, hiç şüphesiz dağlarda bulunan maden yataklarından çıkartılır ve dağlar yerden yüksektir. Denildiğine göre demir madeni ne kadar yüksekten çıkıyorsa, o kadar kalitelidir.

Davarlar ise doğmak suretiyle yaratılırlar, bu ise erkeklerin sülblerinde bulunan suyun, dişilerin rahimlerine indirilmesini gerektirir, işte bundan dolayı "indirdi (enzele)" diye buyurulmuş, "nezele (peyderpey indirdi)" diye buyurulmamıştır. Daha sonra da ceninler annelerin karınlarından yerin üzerine inerler. Bilindiği gibi davarların erkekleri çiftleşme esnasında dişilerinin üzerine çıkarlar. Erkeğin suyu da yukardan dişilerin rahmine akar. Dişi yavrusunu doğurduğunda da yukardan aşağı doğru bırakır. İşte buna göre Yüce Allah'ın: "Ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi." (ez-Zümer, 39/6) buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır: Birisine göre buradaki "min:...dan" cinsin beyanı içindir, ikincisine göre bu gayenin başlangıç noktasını bildirmek içindir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu iki açıklamanın kabul edilme ihtimali vardır: "Size kendi nefislerinizden eşler ve davarlardan da çiftler yaratmıştır." (eş-Şura, 42/11;

Tahâvî'nin. "Mü'minler de bu şekilde onun hak olduğunu bilip tasdik etmişlerdir" sözlerinde, sözü edilen şekliyle Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğu ve Allah

tarafından indirildiğine dair açıklamalarına işaret etmektedir. Yani Ashab-ı Ki-ram'ın ve onlara bir surette tabi olanların görüşü budur. İşte selef-i salih denilenler de bunlardır. Elbetteki bu, doğru ve gerçektir.

Kelam-ı Nefsi

Tahâvî-Allah ona *rahmet* etsin-'nin: "Onun gerçek anlamıyla Yüce Allah'ın kelamu olduğuna, mahlukatın kelamu gibi yaratılmış olmadığına kesinlikle inanmışlardır" sözleri, Mutezile'nin ve bu görüşü kabul eden diğerlerinin kanaatlerini reddettiği noktada açık bir ifadedir. Onun "gerçek manasıyla" ifadesi, "kelam, Yüce Allah'ın zatı ile kaim ve ondan kimse tarafından işitilmemiş, o ancak ke!am-ı nefsi olarak vardır" anlamındaki görüşlerini reddettiğini görüyoruz. Çünkü kendisi ile nefsi kelarn'ın kairn olup da o kelamiyle konuşmamış kimsenin kelamu hakkında; bu hakikat anlamı ile bir kelam'dır, denilemez. Aksi takdirde dilsizin de konuşabilen bir kimse olması gerekir ve mutlak olarak söz konusu edilmesi halinde mus-haf'ta bulunan sözlerin de Kur'ân ya da Allah'ın kelam'ı olmaması, aksine Allah'ın kelarn'ı olmayıp O'nun tabiri, ifadesi olması gerekirdi. Nitekim dilsiz bir kimse bir kişiye işaretle bir şeyler anlatmaya kalkışsa, o kişi de onun maksadının ne olduğunu anlayarak bu şahıs o dilsizin kendisine işaret ettiği manayı ifadelendirecek şekilde yazacak olur ise yazılan bu ifadeler, yazan şahsın dilsizin anlatmak istediği manayı ifadelendiren bir tabir olur. Bu örnek onların söylediklerine son derece uygundur. Her ne kadar hiçbir kimse Yüce Allah'a -haşa- "dilsiz" demiyorsa bile onlara göre melek Yüce Allah'tan nefsi ile kairn olan bir manayı kavramış, ancak ondan herhangi bir harf ya da bir ses işitmemiş, aksine mücerred olarak manayı kavramış, sonra onu ifadelendirmiştir. Buna göre Kur'ân nazmını ve Arap diliyle bunun te'lifini ortaya koyan melek'tir. Yahut ta Yüce Allah, melek'ten ayrı hava gibi bazı cisimlerde bu ibareyi halketmiş olmaktadır.

Kelam tek bir manadır, diyen kimselere şöyle denilir: Musa -*Aieyhisseiam*-bu mananın tamamını mı işitmiştir? Yoksa bir bölümünü mü?

Eğer bu kimseler tamamını işitmiştir, diyecek olurlarsa onun Allah'ın kelamının tamamını işittiğini iddia etmiş olacaklardır. Bunun tutarsızlığı ise açıkça ortadadır. Şayet bir bölümünü işitmiştir, diyecek olurlarsa o takdirde bunlar Allah'ın kelam'ının kısımlara ayrıldığını kabul etmiş olacaklardır. Yüce Allah'ın kendisi ile konuştuğu yahut ta ona kelamından bir şeyler indirmiş bulunduğu herkes hakkında da bu söz konusudur.

Yüce Allah meleklere: "*Şüphesiz ki Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım'* (e1-Bakara, 2/30) diye buyurduğunda yine onlara: "*Âdem'e secde edin*" (e1-Bakara, 2/34) diye emrettiğinde ve buna benzer buyrukları ile ilgili olarak; acaba bu Allah'ın kelamının tamamı mıdır? Yoksa bir bölümü müdür? diye sorulacak olur da bunlar: Bu Allah'ın kelam'inin tamamıdır, diyecek olurlarsa; hiç şüphesiz ki bu hakka karşı bile bile bir büyülenme ve inatlaşmadır. Eğer bir bölümüdür, diyecek olurlarsa o takdirde Allah'ın kelam'ının taaddüdünü de itiraf etmiş olacaklardır.

Yüce Allah'ın kelam'ı nefsi ile kaim bir manadır, diyenlerin görüşlerini Peygamber - *Sallaiiahu aleyhi vesellem-in* şu buyrukları reddetmektedir; 'Şüphesiz ki bizim bu kıldığımız namazda insanların kelamından olan bir şeylerin söylenmesi uygun değildir,'¹; Müslim S37; Ebû Dâvûd 930; Nesâl, III, 14-18: Müsned, V, 448-449

Muhakkak Allah emrinden dilediği şeyi ihdas eder. İhdas ettiklerinden birisi de; namazda konuşmayınız, buyruğudur."³

Ebû Dâvûd 924; Mesâî, III, 19; Müsned, I, 376. 377, 409.

ilim adamları namaz kılan bir kimsenin namazın maslahatı için olmayarak ve kasten namazda iken konuştuğu takdirde namazının batıl olacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Yine hepsinin ittifakına göre kalpten geçen düşünceler halinde bir takım dünyevî hususların tasdik ve talep edilmesi namazı iptal etmez. Namazı sadece bunları sözlü olarak söylemek iptal eder. Böylelikle müslüman-ların ittifakı ile kalpten geçen bu ifadelerin bir kelam (söz söyleme) olmadığı an- • laşılmış olmaktadır

Aynı şekilde Buharî ile Müslim'de Peygamber -*saiiatatnu aleyhi veseiiem-In* -şöyle buyurduğu kaydedilmektedir; 'Şüphesiz ki Yüce Allah ümmetime nefisle- ; rinden (içlerinden) geçirdikleri düşünceleri -onları sözlü olarak ifade etmedikçe ; yahut gereğince amel etmedikçe- bağışlamış bulunmaktadır."³

Buharî 2528, 2529, 6664: Müslim 127.

Bu buyruğuyla sözlü olarak söylemediği sürece kişinin içinde geçireceği düşünceleri Yüce Allah'ın affedeceğini haber vermektedir. Böylelikle kişinin içinden geçirdikleri ile sözlü olarak konuşması arasında fark bulunduğunu ve Yüce Allah'ın konuşulmadıkça kişiyi içinden geçireceklerinden dolayı sorumlu tutmayacağını haber vermektedir. Maksat ilim adamlarının ittifakıyla; dil ile bunları söylemedikçe kişinin sorumlu tutulmayacağını anlatmaktır. Bundan anlaşılıyor ki dilde 'kelam' budur Çünkü sari' de bizlere ancak Arap diliyle hitap etmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde Sünen'de kaydedildiğine göre Muaz -*Radıyallahu anh-*; Ey Allah'ın Rasûlü bizler gerçekten konuştuğumuz şeylerden dolayı sorumlu tutulacak mıyız? diye sormuş. Peygamber -*sav-* şöyle buyurmuştur:

•insanları cehennem ateşine başaşağı dillerinin "tırpan!arıyla" biçtiklerinden başka bir şeyin yıktığını mı zannedersin?"¹

Tirmizî2616, itan Mâce 3973; Ahmed, V. 231

Böylelikle kelam'ın ancak dil ile söylenen sözler olduğunu açıklamış olmaktadır. Buna göre "kavi (söz)" ile "kelam {söz söylemek, konuşmak}' lafızları ile bunlardan türeyen ister mazi, ister müzari, ister emir olsun, ister isrn-i fail olsun Kur'ân'da. sünnette ve diğer Arapça

ifadelerde kullanılacak olursa lafız ve mana ile birlikte bulunmaları halini ifade eder. Sahabe ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlar arasında 'kelam'ın neye ad olduğu hususunda herhangi bir görüş ayrılığı ve tartışma olmamıştır. Bu hususta tartışma ancak bid'at ehli alimlerinden müteahhirler arasında ortaya çıkmış, sonra da yayılmıştır.

"Şüphesiz ki: Allah'ın kelamı O'nun yüce zatı ile kaim bir tek manadır. Okunan, ezberlenmiş bulunan, mushaf'larda yazılı olan ve Kur'ân okuyandan dinlenen sözler ise Yüce Allah'ın kelamının nakledilmesi (hikayesi)dir ve o

mahluk'tur" diyen kimseler elbetteki mana itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'in yaratılmış olduğunu -farkında olmadan- söylemiş olurlar.

Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*De ki: 'Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya top/ansa/ar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler.'* (ei-isra, 17/88)

Acaba Yüce Allah bu buyruğunda nefsinde bulunan kelama mı işaret etmektedir, yoksa okunan ve okunduğu zaman duyulan kelamına mı işaret etmektedir? Şüphesiz ki burada işaret şu okunup, işitilen, duyulan kelimadır. Zira Yüce Allah'ın zatında bulunana işaret söz konusu değildir, o indirilmiş de değildir, okunan bir söz de değildir, dinlenen bir söz de değildir.

Yüce Allah'ın: '*Benzerini getiremezler*' buyruğu ile acaba: Onlar hiç işitmedikleri, bilip tanımadıkları, benim nefsimde bulunan kelamın benzerini getiremezler mi demektir? Halbuki yüce yaratıcının nefsinde bulunana ulaşmaya, O'nun nefsinde neler olduğunu bilip vakıf olmaya, asla imkan yoktur.

Eğer: O, bu sözleriyle neisinde bulunan kelamın nakledilenine (hikaye edilenine) ve onun kelamının ifade ve tabirine -ki bu da okunan, yazılan ve dinlenen kelam'dır- işaret etmiştir. Zatındaki kelam'a işareti ise söz konusu değildir, diye cevap verilerse; şunu belirtelim ki; böyle bir görüş Kur'ân'ın açıkça mahluk olduğunu iddia etmek demektir. Çünkü bir şeyin nakledilmesi, onun gibisidir veya ona benzerdir. Bu ise Yüce Allah'ın sıfatlarının hikaye edilen, nakledilen şeyler olduklarını açıkça ifade etmek demektir. Eğer okuduğumuz bu Kur'ân-ı Kerim bir nakil ve hikaye olsaydı, şüphesiz ki insanlar Allah'ın kelamının bir benzerini de ortaya koymuş olacaktı. O vakit onların benzerini ortaya koymaktan aciz kalmalarından nasıl söz edilebilirdi?

Buna bağlı olarak onların iddiasına göre Kur'ân gerçekte ses ve harf olmayan bir kelam'ın ses ve harf ile nakledilmiş olması anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm ise, ancak belli bir takım sureler, satıra geçilmiş âyetler ve tertemiz sahi-felerde kaydedilmiş bir kitaptır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Haydi onun gibi uydurulmuş on sure meydana getirin.*" (HUD. 11/13); "*Aksine o kendilerine ilim verilmiş olanların kalplerinde (hıfzedilmiş) apaçık âyetlerdir. Ayetlerimizi ancak zalim olanlar bi/e bile inkar eder.*" (ei-Ankebut, 29/49); "*O, çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahnelerdedir.*" (Abese. 80/13-14) Kur'ân-ı Kerîm okuyana, okuduğu herbir harf karşılığında on hasene yazılır. Peygamber -Sallallahu aleyhi vesellem- şöyle

buyurmaktadır: " Ama ben sizlere "Elif, Lam, Mim'tek bir harftir, demiyorum. Aksine 'elif bir harftir, 'lam' bir harftir ve "mim" bir harftir."¹

Tirmizi 2910

Kur'ân-ı Kerîm hafızların kalplerinde korunmuş, okuyanların dillerinden dinlenen kelimedir. Hafızu'd-Din en-Nesefî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- "el-Menâr" adlı eserinde şunları söylemektedir: 'Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm hem nazmın (belli sözler dizisinin), hem de manalarının adıdır.¹ Onun dışında başka usul alimleri de böyle söylemişlerdir.

Ebu Hanife -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-ye nisbet edilen "namazda iken fars-ça {Kur'ân meali) okumak yeterlidir" şeklindeki görüşüne gelince o bu görüşünden vazgeçmiş ve şöyle demiştir: Arapça okuma gücü varken, Arapça dışında okumak caiz değildir.

İlim adamları şöyle demişlerdir: Eğer Arapça dışında bir dille okuyacak olursa bu kimse ya tedavi edilmesi gereken bir delidir, yahut ta öldürülmesi gereken bir zındıktır. Çünkü Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'i bu dil ile indirilmiştir ve 1'-caz da Kur'ân-ı Kerim'in hem nazmı hem de manası ile ortaya çıkar.

Kur'an'ın Allah'ın Kelamı Olduğunu İnkâr Etmenin Hükümü

Tahavî'nin: "Kim Kur'ân'ı dinler de şüphesiz ki bu bir insan sözüdür diyecek olursa elbetteki o kâfir olur" sözlerine gelince, Kur'ân'ı Kerîm'in Allah'ın kelamı olduğunu inkâr edip, o Muhammed'in ya da ister melek, ister bir beser olsun onun dışındaki yaratıklardan birinin sözüdür, diyenlerin kâfir olacağına hiçbir şüphe yoktur.

Ama Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğunu ikrar ve itiraf etmekle birlikte, ar-

Kasından te'villerde bulunup, tahriflere sapacak olursa o takdirde bu bazı yönleri ile küfre götüren ifadeler söylemiş ve bu arada: "Su *insan sözünden başka bir şey değildir.*" (*ei-Mudessir*. 74/25) diye ifadeler de kullanmış bulunanların kanaatine uygun sözler söylemiş olur. Böyleleri şeytan'ın ayaklarını kaydıracağı kimselerdir. İleride Tahâvî'nin: "Bizler kible ehline mensup herhangi bir kimseyi bir günah dolayısıyla -onu helal kabul etmedikçe- tekfir etmeyiz" sözlerine dair açıklamalarda bulunurken -yüce Allah'ın izniyle- buna dair açıklamalar gelecektir.

Kur'ân Hem Lafzı Hem de Manası İtibariyle **Mucizedir**

Tahâvî'nin: "(Kur'ân) insan sözüne hiçbir şekilde benzemez" ifadesi şu demektir: Kur'ân-! Kerîm elbetteki en şerefli, en fasih ve en doğru sözdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?" (*en-Ni-sa*, 4/87); "De ki: 'Andolsun bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya top/ansa/ar, birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler.'" (*ei-isra*. 17/88); "De ki: 'Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sure getirin.'" (*Hud*, 1t/13); "De ki: 'Öyleyse eğer doğru söyleyenler iseniz, siz de onun benzeri bir sure getirin.'" (*Yunus*, 10/33)

En ileri derecedeki düşmanlıklarıyla birlikte Arapların en fasihleri de bu sözlere muhatap olanlar olup, onun bir suresinin benzerini dahi meydana getirmekten acze düşmüş olduklarına göre Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi vesellem*-in bu Kur'ân Allah'tan getirdiği iddiasında doğruluğuda ve Kur'ânı Kerîm'in hem nazmı (söz ve ifade dizilişi) hem de manası itibariyle -sadece bunlardan birisiyle değil- mucize olduğu da ortaya çıkmış olmaktadır

Diğer taraftan O, Arapça bir Kur'ândır. Onda hiçbir eğrilik yoktur ve apaçık bir Arapça'dır. Buna göre onun benzerinin söz konusu olmayacağına belir-tıl-nerst sadece kelime ve harfler bakımından değil, aynı zamanda hem onun gibisini söylemek hem de nazım ve mana itibariyle onun benzerini ortaya koymak da nefyedilmektedir. İşte surelerin başlarında bulunan mukatta' harfler de buna işaret etmektedir. Yani, Kur'ân-ı Kerîm onların kullandıkları söz ve konuşma üslu-buyladır. Kendilerinin karşılıklı alarak birbirleriyle hitap ettikleri dil ile gelmiştir.

Nitekim mukatta' harflerden sonra özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in söz konusu edildiğine de dikkat etmemiz gerekir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Etif, Lam, Mim. İşte bu kitap(dır ki) onda hiçbir şüphe yoktur.*" (*el-Bakara. 2/1-2*); "*Elif, Lam, Mim. Allah (O'dur ki) O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Hayy'dır, Kayyum'dur. Sana hak ile kitabı kısım kısım indirmiştir.*" (*Ai'i-imran, 3/1-3*); "*Elif, Lam, Mim, Sad (Bu) sana indirilmiş bir kitaptır.*" (*ei-A'raf, 7/1-2*); "*Elif, Lam, Ha. İşte bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.*" (*Yunus, 10/1-2*)

Bu şekilde başlayan diğer sureler de böyledir. Bunlarla Yüce Alfah şuna dikkatlerini çekmekteydi: Bu şerefli rasûl size, sizin bilmediğiniz, tanımadığınız bir şey getirmiş değildir. Aksine o, size dilinizle hitap etmektedir.

Ancak yanlış görüşlere sahip olanlar, böyle bir yaklaşımı şanı Yüce Allah'ın Kur'ân'ı, kelâm'ı olarak söylemiş olduğunu, Cebrail'in de bunu işitmiş olduğunu nefyetmek ve reddetmek için bir yol olarak kullanmaktadırlar. Nitekim onlar Yüce Allah'ın: "*Hiçbir şey O'nun gibi değildir.*" (*eş-Şûrâ. 42/11*) buyruğunu da O'nun sıfatlarını nefyetmek için bir yol olarak kullanırlar. Halbuki âyet-i kerîme'de onların bu iddialarını reddedecek ifadeler de vardır. Çünkü Yüce Allah hemen¹ "*O, herşeyi işitendir, görendir*" (*eş-şurâ. 42/ii*) diye buyurmaktadır. Nitekim Yüce Allah: "*Onun gibi bir sure gelirin.*" (*Yunus, 10/38*) buyruğunda da harfleri reddedenlerin görüşleri reddedilmektedir. Çünkü Yüce Allah: "*Onun gibi bir sure gelirin*" diye buyurmuş, onun gibi bir harf yahut bir kelime getirin, dememiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de en kısa sure ise üç âyet-i kerîme'den ibarettir. Bundan dolayı Ebu Yusuf ve Muhammed -*Allah'ın rahmeti üzerlerine otsun*- şöyle demişlerdir: Yeterli kıraatin asgari miktarı üç âyet kadar bir uzun bir âyet okumaktır. Çünkü bundan daha aşağısı ile i'caz tahakkuk etmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Yüce Allah'ı insanlara ait hususiyetlerden birisi ile vafeden bir kimse kâfir olur. Artık kim basiretiyle bunları anlarsa gerekli şekilde ibret almış olur ve kâfirlerin sözlerine benzer söz söylemekten uzak kalır. Yüce Allah'ın sıfatlarının insanların sıfatlarına benzemediğini de Kat'i olarak bilmiş olur."

Yüce Allah'ın Sıfatları, İnsanların Sıfatlarına Benzemez

Daha önceden Kur'ân-ı Kerîm'in hakikat manası ile Allah'ın kelâmı olduğunu, O'ndan geldiğini belirttikten sonra burada Yüce Allah'ın sıfatlarının, insanların sıfatları gibi olmadığına dikkat çekerek ısbatın akabinde teşbîhi nefyetmiş olmaktadır.

Yani Yüce Allah her ne kadar mütekellim olmakla nitelendirilse bile, insanın kendileri vasıtasıyla mütekellim sayılabileceği hususlardan herhangi birisiyle vas-

fedilemez. Çünkü Yüce Allah hiçbir şeye benzemez, O herşeyi işitendir, görendir. Tesbih'e ve ta'til'e yönelmeksizin Allah'ın sıfatlarını kabul edenler ile ilgili olarak verilen şu misal ne kadar da güzeldir! Katıksız ve içenlerin rahatlıkla boğazlarından geçen bir süt ta'til'in pislikleri arasından ve teşbih'in kanı arasından çıkar. Muattıl, olmayan bir şeye ibadet ederken; müşebbihe'ye mensup kişi bir puta ibadet eder. İleride Tahâvî -*Allah ona rahmet etsin-'riin*: 'Her kim sıfatlan nefyetmekten ve teşbih'ten sakınmayacak olursa ayağı kayar ve tenzihi isabet ettiremez" sözlerinde ve yine: "(Doğru yol) teşbih ile ta'til arasındır" sözleri de gelecektir. Yani, islam dini bu ikisi arasında izlenen bir yoldur. Şüphesiz ki ta'til -ileride Yüce Allah'ın izniyle belirteceğimiz sebebler dolayısıyla- teşbih'ten de kötüdür. Yüce Allah'ın kendi zatını ve rasûlünün de Yüce Rabbini vafetmiş olduğu ifadelerde asla teşbih söz konusu değildir. Aksine yaratanın sıfatları kendisine yakışan şekildedir. Yaratılmışın sıfatları da kendisine yakışan şekildedir.

"Kim basiretle buları anlarsa ibret alır" sözleri şu demektir: Sıfatlan kabul edip, teşbîhi nefyeden ve teşbih'e sapanlara yönelik tehditleri basiret gözüyle inceleyen bir kimse ibret alır ve kâfirlerin sözlerine benzer söz söylemekten uzak kalır.

"Cennet ehlinin ru'yeti (Allah'ı görmesi) -ihata ve keyfiyetin idraki söz konusu olmaksızın- Yüce Allah'ın Kitabının dile getirdiği şekliyle bir gerçektir: "O günde yüzler var ki apaydınlıktır. Rab'lerine bakıcıdırlar." (*ei-Kıyame, 75/22-23*) Bunun açıklanması ise Yüce Allah'ın muradı ve bildiği şekildedir. Bu hususta bize kadar gelmiş Rasûlullah -*saiiaianu aieyn/ve se/iem-den* rivayet edilmiş, bütün sahih hadisler de onun dediği gibidir ve bunların manası murad ettiği şekildedir. Bizler bu konuda görüşlerimizle te'villerde bulunarak, devalarımıza göre vehimlere kapılarak açıklamalar yapmaya kalkışmayız. Çünkü (bu gibi hususları) Yüce Allah'a ve Rasûlüne teslim edip de kendisi için müteşabih olanların bilgisini bilenlere havale edenler dışında hiçbir kimse dininde selâmete ulaşamaz."

Cennetliklerin Rab'lerini Görmeleri

"Cennetteki" *ru'yetuliah* hususunda muhalefet edenler *Cehmiye, Mutezile* ve onlara tabi olan Haricilerle, *İmamiye'dir*. Bunların görüşleri Kitap ve sünnet gereğince merdut'tur Sahabe-i kiram, tabiîn ve dinde önderlikleri bilinip kabul edilmiş islam'ın imamları, hadis ehli ve sünnet ve cemaate mensup kelâmcılar-dan diğer taifeler hep ru'yeti kabul edegelmişlerdir.

Bu mesele usulu'd-din meselelerinin en şerefliyelerinden ve üstünlerinden-dir. Doğruyu araştırmaya soyunanları ve yarışanlar bunu amaç edinmişlerdir. Ancak Rab'lerinden perdelenmiş, kapısından kovulmuş olanlar ise bu gayeye ulaşmaktan mahrum kalmışlardır.

Tahâvî -*Aiiiah ona rahmet etsin-*, bu husustaki deliller arasında Yüce Allah'ın: '*O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rab Verine bakıcıdırlar.*" *tei-Kıyame, 75/22-23*) buyruğunu zikretmiştir, Bu konu ile ilgili delillerin en açık olanı budur. Kendisine te'vil adı vererek tahriften başka bir yolu kabul etmeyenlere gelince; bunlar şunu bilmeli, ki öldükten sonra diriliş, cennet, cehennem ve hesap ile ilgili nass'ların te'vi-li, te'vil erbabına bu âyet-i kerîme'yi te'vil etmekten daha kolay gelir. Çünkü bu gibi nass'ları te'vil etmeye kalkışan ve onları gerçek yerlerinden ve manalarından tahrif ederek uzaklaştıran, manalarını iptal edici bir kimse; istediği taktirde elbet-teki bu nass'ları te'vil edenlerin bulduğu kadar bunlara da yol bulabilir.

Fasit Te'villerin Zararları

işte dünyayı da, dini de fesada boğan böyle bir te'vildir. Yahudiler ve hristi-yanlar'da Tevrat ve incil'in nass'larını böylece tahrif ettiler. Yüce Allah da onların yaptıklarının bir benzerini yapmaktan bizleri sakındırmıştır. Ancak batılın peşinden koşanlar onların yolunu izlemekten başka bir şey kabul etmek istemediler.

Fasit te'vilin dine ve dindarlara zararı ne kadar da büyüktür! Osman -*Kadı-ya/iahu anlı-* böyle bir fasit te'vilden başka bir gerekçe gösterilerek mi şehit edildi? Cemel ve Şiftin günlerinde cereyan eden olaylar, Hüseyin -*Radıyaaibabu* anlı-ın şehit edilmesi ve Harre günü meydana gelen olaylar da böyle değil midir? Harici'le-rin ayaklanmaları, Mutezile'nin kenara çekilmesi, Rafizi'lerin redleri ve ümmetin yetmişüç fırkaya ayrılması fasit te'vilden başkasıyla mı olmuştur?

Ayet-i kerîme'de görmenin yeri olan (gözlerin bulunduğu yer olan) veçhe (yüze) izafe edilmesi, gözle görmek için açık bir ifade olarak kullanılan bu fiilin "ila: e, a" edatı ile geçişinin yapılması, ifadede hakikatinin hilafına ve bu fiilin gerçek manasından başka bir manaya kullanıldığına delalet teşkil edecek bir kari-ne'nin bulunmaması, Yüce Allah'ın bu ifade ile yüzde bulunan göz ile aziz ve celil olan Rabbe bakılacağını kastetmiş olduğu hususunda açık delil teşkil etmektedir.

Nazar (Bakma)nın, Kullanımına Göre Değişik Anlamlara Gelmesi

"Nazar" kelimesinin sıla'ları ile (onunla birlikte kullanılan lafızlarla) ve kendisi ile teaddi etmesi (geçiş yapması) göre çeşitli kullanımları vardır. Eğer bu ful bizzat geçişli olarak kullanılırsa o takdirde durmak ve beklemek (tevakkuף ve

intizar) anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın: : *Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım*" (*ei-Hadid, 57/13*) buyruğunda olduğu gibi.

Eğer "fi" edatı ile geçiş yapacak olursa o takdirde tefekkür ve ibret almak

fi ^ ' ' î f ** tf * a -* *

anlamlarına gelir Yüce Allah'ın: Onlar *göklerin ve yerin hükümdarlığına... bakmazlar mı?*" (ei-A'raf, 7/185) buyruğu gibi.

Eğer "ilâ: e, a" edatı ile geçiş yaparsa o takdirde gözlerle görmek anlamı-

,,«. ,, - , II

na gelir. Yüce Allah'ın: ' O halde meyvesine, meyve *verdiği zaman bir bakıverin.*' (ei-En'âm. 6/99) O halde eğer görmenin rnahalli'nin bulunduğu yüze izafe edilirse anlamı ne olabilir ki?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Orada onlara diledikleri herşey var. Yanımızda fazlası da var.*" (Kat, 50/35) Tabert dedi ki: Ali b. Ebi Talib ve Enes b. Malik -*Radiyallahu anh-*; burda kasıt aziz ve celil olan Allah'ın vechine bakmaktır, demişlerdir.

Yine Yüce Allah bir başka yerde: "*ihsanda bulunanlara da ei-hüsna ve daha da fazlası vardır*" (Yunus, 10/26) diye buyurmaktadır. Buradaki "el-husnâ"dan kasıt cennettir. Ziyade (daha fazlasından kasıt ise, Yüce Allah'ın kerim vechine bakmaktır.

Rasûlullah -*Saiiiaahu aleyhi veseilem-* ve ondan sonra sahabe-i kiram bunu böylece açıklamışlardır. Nitekim Müslim, Sahihinde yer alan rivayete göre Suhayb şöyle demiştir: Rasûlullah -*Saiiiaahu aleyhi veseilem-* Yüce Allah'ın: "*İhsanda bulunanlara el-hüsna 1/e daha da fazlası vardır*" buyruğunu okudu ve şöyle dedi: "Cennet ehli cennete, cehennemlikler de cehenneme gireceklerinde bir rünadi şöyle seslenecektir: Ey cennetlikler, şüphesiz ki sizin Allah'ın nezdinde verilmiş bir sözünüz vardır. O size vermiş olduğu sözünü yerine getirmek ister. Cennetlikler: O da nedir? derler. Bizim terazilerimizi ağır bastırmadı mı? Yüzlerimizi ağartmadı mı ve bizi cennete sokmadı mı? Cehennem ateşinden kurtarmadı mı? Bunun üzerine Yüce Allah hicab'ı kaldırır ve O'na bakarlar. Kendi zatına bakmalarından daha çok sevecekleri bir şeyi onlara vermiş olmayacaktır.¹

Müslim 18î;Tirmizî2555, 3104, ibn Mâce 187;Müsned. IV, 332, 333.

işte ziyade de budur."

Bunu Müslim'den başkası da çeşitli senedlerle ve farklı lafızlarla rivayet etmişlerdir ki bunların hepsinin ihtiva ettiği mana şudur: Ziyade'den, fazlalık'tan kasıt aziz ve celil olan Allah'ın yüzüne bakmaktır.

Sahabe -*radiyallahu anhuma-* da bunu böylece açıklamışlardır, ibn Cerir, aralarında Ebu Bekir es-Sıddiyk, Huzeyfe. Ebu Musa el-Eş'ar! ve ibn Abbas -*radiyai-lahu anhuma-ın* da bulunduğu bir topluluğun bunu böylece açıkladıklarını rivayet etmektedir.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Hayır, muhakkak ki onlar o günde Rab'lerinden elbette perdelenmiş olacaktırlar.*" (el-Mutaffifin, 83/15) Şafiî ve onun dışında bir takım imamlar bu âyet-i kerîme'yi cennetliklerin ru'yetine delil göstermişlerdir. Bunu Taberî

ve başkaları el-Müzenî'den o da eş-Şafîî'den nakletmektedir. Hakim dedi ki: Bize ei-Asam anlattı, bize er-Rabî' b. Süleyman anlattı, dedi ki: Ben Muhammed b. idris eş-Şafîî -Allah'ın rahmeti üzerine o/sun-nin huzurunda bulundum. Ona es-Said denilen bölgeden bir kağıt gelmişti. Orada şu ifadeler yer alıyordu: Aziz ve celil olan Allah'ın: "*Hayır, muhakkak ki onlar o günde Rab'lehden e/bette perdelenmiş olacaktırlar.*" (ei-Mutaffîîn, 83/tS) buyruğu hakkında ne dersin? Şafîî dedi ki: Bunlar gazaba uğrayarak perdelenmiş olacaklarına göre bu buyrukte O'nun gerçek dostlarının Allah'ın rızasına nail olacakları halde O'nu göreceklerine delil teşkil etmektedir.

1

Ru'yetullah'ı Reddeden Mutezile'nin Kanaatlerinin Çürütülmesi

Mutezile'nin Yüce Allah'ın: "(Allah) buyurdu ki: Beni asla göremezsin." (ei-A'raf, 7/143) buyruğu ile. "Gözler ona erişemez." (ei-En'âm, 6/103) buyruğunu delil göstermelerine gelince, aslında bu iki âyet-i kerîme de onların aleyhlerine delil teşkil etmektedir.

Delil diye ileri sürdükleri ilk âyet-i kerîme'den çeşitli açılardan ru'yeti is-batlayan bir takım istidlallerde bulunmak mümkündür. Şöyle ki:

1- Kendi döneminde insanlar arasında Rabbini en iyi tanıyan, Allah'ın kelimi ve şerefli Rasûlünün mümkün olmayan ve kendisi için caiz de olmayan bir dilekte bulunması düşünülemez. Aksine bu onlara göre de imkansız işlerin en büyüklerinden birisidir.

2- Yüce Allah onun böyle bir istekte bulunmasını reddetmemektedir. Nuh -*Aleyhisseiam*- ise Rabbinden oğlunu kurtarmasını dileyince, onun böyle bir dilekte bulunmasını reddederek: "*Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.*" (Hud. 11/46) diye cevap vermiştir.

3- Yüce Allah: "*Beniasla göremezsin*" diye buyurmuş ama: "Ben görülmem, benim görülmem imkansızdır yahut ben görülen bir varlık değilim" diye buyurma-mıştır. Her iki cevap arasındaki fark ise açıkça ortadadır. Nitekim bir kimsenin elbisesi altında bir taş varsa bir başkası onun yiyecek bir şey olduğunu sansa ve: Onu bana ver de yiyeyim dese, buna verilecek doğru cevap: Bu yenilecek bir şey değildir, şeklindedir. Eğer bu şey yenecek bir şeyse o takdirde. Sen onu asla yiyemezsin demek o zaman doğru olur. İşte bu da şanı Yüce Allah'ın görülen bir varlık olduğunu göstermektedir. Ancak Musa -*Aleyhisseiam*- bu dünya yurdunda Yüce Allah'ı görmeye gücü tahammül edemezdi. Çünkü dünya hayatında insanlar Yüce Allah'ı görebilecek güce sahip değildir. Bunu da şöylece açıklayabiliriz:

4- Yüce Allah: "*Beni asla göremezsin fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse, sen de Beni görebileceksin.*" (ei-A'raf, 7/143) buyruğuyla Allah, kuvvet ve salabetine rağmen dağın dahi bu dünyada Allah'ın ona tecellisi (görünmesi) karşısında sebat gösteremeyeceğini bildirmiş olmaktadır. Peki zayıflık hali içerisinde yaratılmış olan insan buna nasıl tahammül edebilir?

5- Şanı Yüce Allah dağ karar kılabilir, yerinde durabilecek hale getirmeye kadirdir ve bu mümkündür. Yüce Allah, kendisinin görülmesini buna bağlamıştır. Eğer bu imkansız bir şey olsaydı, bu: Eğer dağ yerinde durursa, ben de yemek yiyeyeceğim, içeceğim ve

uyuyacağım demeye benzerdi. Çünkü onlara (ru'yeti inkâr edenlere) göre bunların hepsi aynı şeylerdir.

6- Yüce Allah'ın: "*Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti*" (*ei-*

Araf, 7/143) buyruğunda belirtildiği üzere; mükafatı da, cezası da söz konusu olmayan bir cansız varlık olan dağa tecellisi caiz olduğuna göre, rasûllerine ve gerçek dostlarına lütuf ve ihsan yurdu olan cennette tecelli etmesi nasıl imkansız görülebilir? Ama şanı Yüce Allah, Musa -*Aieytusseiam-a* dağ bu dünya yurdunda Allah'ın ru'yeti karşısında sebat edemeyeceğine göre; insanların daha zayıf olduğunu öğretmiş olmaktadır.

7- Yüce Allah Musa ile konuşmuş, ona seslenmiş, onunla münacatta bulunmuştur. Konuşma ve konuşurması caiz görülen muhatabına vasıtasız olarak kelamını işittirmesi mümkün olan bir varlığın görülmesinin de mümkün olması öncelikle söz konusudur, işte bundan dolayı Allah'ın kelamı inkar olunmadıkça ru'yetinin de inkar edilmesine imkan yoktur, işte bunlar her iki inkarı bir arada işlemişlerdir.

Onların görülmemeyi ifade eden buyruğun "len: asla" ile ebediyet anlamı ifade ettiği ve bunun âhirette de Allah'ın ru'yetinin nefyedildiğine delâlet ettiği iddialarına gelince, böyle bir iddia tutarsızdır. Çünkü eğer bu görülme, ebedilik ifade eden bir kayıt ile zikredilmiş olsa bile bu, nefyin âhirette de devam edeceğine delalet etmez. Hele bu mutlak olarak kullanılırsa, nasıl böyle bir anlam çıkartı-labilir ki? Mesela Yüce Allah: "*Fakat... hiçbir zaman onu temenni etmezler.*" (*ei-Ba-kara, 2/95*), buyruğu ile birlikte: "*Ey malik, Rabbin hakkımızda (ölümle) hüküm versin diye seslenecekler.*" (*ez-Zuhrut, 43/77*) buyruğu ile birlikte düşünelim. Eğer burada bu edat mutlak olarak ebedilik ifade etmek anlamında olsaydı, ondan sonra gelen fiilin tahdit edilmesi de mümkün olmazdı, Oysa burada böyle bir sınırlandırma söz konusudur. Mesela Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Arlık ya babam izin verinceye kadar... katiyyen bu yerden ayrılmam.*" (*Yusuf, 12/80*) Böylelikle "(1): Asla" edatının ebedi nefy anlamını ifade etmediği ortaya çıkmaktadır.

eş-Şeyh Cemalu'd-Din b. Malik -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* de şöyle demiştir: "Her kirn "len" ile nefyin müebbet olduğu görüşüne sahip olursa, Onun o görüşünü reddet ve diğer görüşü destekle."

ikinci âyete gelince (ki o: "*Gözler ona erişemez*" (*ei-En'âm, 6/103*) âyetidir): Bu âyet-i kerîme de gayet güzel ve incelikli bir surette Allah'ın görüleceğine delildir. Şöyle ki: Yüce Allah bu âyet-i kerîme'yi zatını övmek siyakında zikretmiştir. Bilindiği gibi övmek ancak subutî sıfatlarla söz konusu olur. Katıksız yokluk ise bir kemal değildir, onunla kimse övülmez. Yüce Rabbimiz sıfatın nefyi ile, ancak bu nefy varlıkla ilgili bir hususu ihtiva ederse övülebilir.

Mesela, O'nun uyuklamasının ve uyumasının nefyedilmesi suretle övülmesi buna örnektir. Bu Yüce Allah'ın kayyûmiyetinin kemalini de ihtiva eder. Hayatın kemalini ihtiva eden ölümü nefyetmek, kudret kemalini ihtiva eden yorgunluk ve bitkinliği nefyetmek, ububiyetinin. ruluhiyet ve kahrının kemalini ihtiva eden ortağının, zevcesinin, oğlunun ve

yardımcısının olduğunu nefyetmek, O'nun samed oluşunu belirtip muhtaç olmayışının kemalini ihtiva eden yemenin ve içmenin nefyedilmesi, vahdaniyetinin, mahlukatına muhtaç olmayışının kemalini ihtiva eden, izin vermedikçe şefaatin gerçekleşmeyeceğinin belirtilmesi, adalet, ilim ve muhtaç olmayışının kemalini ihtiva eden zulmün nefyediimesi, ilim ve kuşatıcılığının kemalini ihtiva eden unutmanın, herhangi bir şeyin ilmi dışında kalışının nefyedilmesi, zat ve sıfatlarının kemalini ihtiva eden O'na benzer varlığın bulunduğu nefyedilmesi hep bunlara örnektir.

işte bundan dolayı subutî bir hususiyet ihtiva etmeyen katıksız bir yokluk ile övülmek söz konusu değildir. Çünkü yok olan her bir varlık, bu yok kabul edilen hususta yoklukla nitelenen ile ortaktır. Kamil olan bir zat ise kendisi ile olmayan bir varlık arasında ortak bulunan bir özellikle vasfedilemez. O halde buyruğun anlamı şöyledir: O görülür ama idrak edilmez ve kuşatılamaz.

Buna göre Yüce Allah'ın: "Gözler O'na erişemez." (*ei-En'âm, 6/103*) buyruğu O'nun azametinin kemaline, herşeyden büyük olduğuna delil teşkil etmektedir. Azametinin kemali dolayısı ile kuşatılacak bir surette O'nun idrak edilmesi söz konusu değildir. Çünkü "idrâk" bir şeyi kuşatmak, ihata etmek demektir ve bu nı'yeiten (görmekten) daha ileri bir şeydir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *İki topluluk birbirini görünce Musa'nın arkadaşları: İşte şimdi idrak edildik (kıstırıldık)' dediler. (Musa): Asla, dedi." (eş-şuara. 26/62)* Burada Musa -*Aieyhisseiam*- görüldüklerini reddetmedi. Onun reddettiği idrak edilmek (yetişilmek) idi. Buna göre ru'yet ve idrak'in her-birisi diğeriyle de bulunabilir, onsuza da olabilir. Şanı Yüce Allah görülür fakat idrak edilemez. Nitekim bilinmekle birlikte bilgiyle kuşatılamaz.

işte âyet-i kerîme'den ashab-ı kirarn'ın ve imamların anladıkları budur. Nitekim ilgili âyetin tefsirinde onların görüşleri böylece zikredilmiştir. Hatta şu gördüğünüz güneşi bile gerçek mahiyetiyle görenin idrak etmesi mümkün değildir.

Ru'yetullah İle İlgili Hadisler Tevatür Derecesine Ulaşmıştır

Peygamber -*Saitatiahü aleyhi vesetiem-öen* gelen ve ru'yetullah'a delâlet eden hadisi şerifler ile ashabının bu husustaki sözleri mütevatirdir. Bu hadisleri sahih, müsned ve sünen te'lif eden hadis alimleri eserlerinde rivayet etmişlerdir.

Bu hadislerden birisi şudur: Ebu Hureyre -*radıyallahu anh-* dedi ki: "Bazıları: Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyamet gününde Rabbimizi görecek miyiz? diye sordular. Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi vesellem-* şöyle buyurdu: Ondördünde ay'ı görmekte herhangi bir zorluk, bir sıkıntı çeker misiniz? Hayır, ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bu sefer: Önünde herhangi bir bulut yokken güneşi görmekte bir sıkıntı çeker misiniz? Onlar yine: Hayır, dediler. Peygamber -*saitattahu aleyhi vesei/em-* şöyle buyurdu: işte siz O'nu böylece göreceksiniz.¹

Buharî 7437; Muslini 182, Ebû Dâvîd 4730; Timizî 6560

Hadisi uzun uzadıya Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

Yine Ebû Said el-Hudrî yoluyla gelen ve Buharî İle Müslim'de yer alan hadis te buna benzemektedir.²Buharî 7439; Müslim 183

Cerir b. Abdullah el-Becelî'nin rivayet ettiği hadise gelince o şöyle demektedir: Peygamber -*Saiiiaahu aleyhi veseilem*- ile birlikte oturuyorduk. O ondör-dündeki ay'a baktı ve şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki sizler bunu gördüğünüz ve onu görürken herhangi bir şekilde birbirinizi sıkıştırmaya ihtiyaç görmediğiniz gibi, Rabbinizi de ayan beyan göreceksinizdir."³

Buhârî554, 573, 4851,7434,7435, 7436; Müslim 633

Hadisi-Buharî ve Müslim, Sahihlerinde rivayet etmişlerdir.

Daha önceden geçen Suhayb'ın hadisini de Müslim ve başkaları rivayet etmişlerdir.

Ebu Musa -*Radıyaaiahu an/j*-nın rivayet ettiği hadise gelince: Peygamber -*Sai-laiiahu aleyhi veseilem*- buyurdu ki: "Gümüşten iki cennet vardır. Bunların kapları da içindekileri de gümüşten dir. Altından da iki cennet vardır. Bunların da kapları ve içindekileri altındandır. Adn cennetinde bulunanların şanı yüce ve mübarek Rab'lerini görmeleri arasındaki tek engel, yüzü üzerindeki Kibriya Rida'sıdır." Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.⁴**Buharî 4878. 4880. 7444; Müslim 180**

Ru'yet ile ilgili hadisleri yaklaşık otuz şahabı rivayet etmiş bulunmaktadır.

Kim bu hadisleri gereği gibi bilecek olursa kesinlikte bunları söyleyenin Allah Rasûlü olduğuna inanır. Eğer ben bu eserde kısa anlatım yolunu seçme-miş olsaydım, konu ile ilgili bütün hadisleri kaydederdim.

Bu hadisleri bilmek isteyenlerin Nebvî hadisleri dinlemeye gayret göstermeleri gerekir. Çünkü bu hadislerde Yüce Allah'ın görüleceği tesbit edilmekle birlikte, dilediği takdirde, dilediği kimselerle de konuşacağı, Kıyamet gününde

aralarında hükmetmek üzere yaratıkların bulunduğu yere geleceği, O'nun bütün mahlukatın fevkinde olacağı, kullarına tecelli edeceği, O'nun güleceği ve buna benzer Cehmiye tarafından dinlenilmeleri adeta yıldırım çarpmışa döndürecek türden daha başka sıfatlar da yer almaktadır.

Usulu'd-Din (İtikad Meseleleri) Ancak Allah'ın Kitabı ve **Rasû-lünün** Sünnetinden Öğrenilebilir:

Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünneti olmadan islam dininin esasları nasıl öğrenilebilir? Yüce Allah'ın Kitabı, Allah Rasûlünün ve dilleriyle Kur'ân'ın nazil olduğu ashabının tefsir ettiği şekilden başka türlü tefsiri nasıl söz konusu olabilir?

Yüce Allah'ın görülmesinin, güneşin ve ay'ın görülmesine benzetilmesi Allah'ın benzetilmesi değildir. Bu görmenin görmeye benzetilmeğidir. Yoksa görülenin, görülene benzetilmesi değildir.

Dinin esaslarını Kitaptan ve sünnetten değil de şunun bunun sözlerinden öğrenmiş bir kimse dinin esasları hakkında nasıl konuşabilir? Eğer böyle bir kimse bunları Allah'ın Kitabından aldığını iddia etmekle birlikte; Allah'ın Kitabına dair açıklamaları Rasûlü'nün hadislerinden almayan, onlara bakmayan, ashab-ı kiram'ın ve onlara güzel bir şekilde tabi olanların, hadis tenkitçilerinin seçip güvendikleri güvenilir nakılcılardan bizlere ulaştırılmış sözlerine bakmadan Allah'ın Kitabını tefsire kalkıştıklarını söyleyenler şunu bilmelidirler ki; onlar bize yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'in nazmını nakletmekle kalmadılar, onun hem nazmını hem de manasını bizlere naklettiler. Onlar, Kur'ân'ı çocukların öğrendiği gibi öğrenmiyorlardı. Onlar Kur'ân'ı ihtiva ettiği manalarıyla birlikte öğreniyorlardı. Onların yolunu izlemeyen bir kimse ancak kendi görüşüne dayanarak söz söyler. Kendi görüşüne dayanarak ve Allah'ın dini olduğu zannı ile söz söyleyip bunları Kitap ve sünnetten öğrenmeyen kimseler hiç şüphesiz isabet etseler dahi günahkârdırlar. Kitap ve sünnetten alarak söz söyleyen bir kimse hata etse bile ecir kazanır. Ancak isabet ettiği takdirde onun alacağı ecir kat kat fazladır.

Tahâvî'nın *-Allah ona rahmet eis'm-: 'Ru'yet cennetlikler için haktır'* sözlerine gelince, özellikle cennet ehlini söz konusu etmesinden, başkalarının onu görmeyeceği anlaşılmaktadır. Cennet ehlinin cennetle, Rab'lerini göreceklerinde hiçbir şüphe yoktur. Aynı şekilde cennete girmeden önce Mahşer'de de onu göreceklerdir. Nitekim bu, Buharî ve Müslim'in Sahihlerinde Rasûlullah *-sav-*den gelen rivayetlerde de sabit olmuştur. Ayrıca Yüce Allah'ın: *'Ona kavuşacakları gün onlara sağlık dileği selam'dır.'* (*ei-Ahzab>, 33/44*) buyruğu da buna delil teşkil etmektedir.

Mahşerdeki Yüce Allah'ı görmesi hususunda üç farklı görüş vardır:

1- Onu ancak mü'minler göreceklerdir.

2- Orada duranların hepsi, mü'minleriyle kâfirleriyle O'nu görecekler. Sonra kâfirler ile arasına hicap girecek ve bundan sonra kâfirler onu bir daha görmeyeceklerdir.

3- Mü'minlerle birlikte -diğer kâfirler müstesna olmak üzere- münafıklar da Allah'ı göreceklerdir. Mahşerde duranlar ile konuşması hususundaki görüş ayrılıkları da böyledir.

Yüce Allah'ın Dünyada Gözle Görülemeyeceği Hususunda İttifak Vardır

Ümmet, Yüce Allah'ın dünyada, gözleriyle hiçbir kimse tarafından görülmeceğini ittifakla kabul etmişler ve bu konuda sadece Peygamberimiz *-Saiiai-lahu aleyhi vese/tem-in* onu görmesi hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Onlardan kimisi Allah Rasûlünün Yüce Allah'ı gözüyle gördüğünü kabul etmez, kimisi de gördüğünü kabul etmektedir. Kadı İyad "eş-Şifa" adlı eserinde Ashab-ı Kiram'ın ve onlardan sonra gelenlerin Peygamber *-Sailaiihu aleyhi veseiiem-in* Rabbini görüşü ile ilgili görüş ayrılıklarını nakletmiş bulunmaktadır: *Âi-şe -Raötyatihu anha-\r* Allah Rasûlünün baş gözüyle Rabbini gördüğünü kabul etmediği ve bunu kendisine: (vluhammed Rabbini gördü mü? diye soran, Mes-İrûk'un sorusuna olumsuz cevap vererek dile getirdiğini

görüyoruz. O şöyle demiştir: Bu söylediklerinden tüylerim diken diken oldu. Sonra da sözlerine şöyle devam etti. Kim sana Muhammed Rabbini görmüştür diye anlatsa, şunu bil ki yalan söylemiş olur.¹Buhar! 4855, 7380; Müslim 177.

Daha sonra Kadı İyad şunları söylemektedir: Kimisi Aişe -*Radıyaliahu anh- \n* görüşünü kabul etmiştir. İbn Mes'ud'dan nakledilen meşhur görüşüde budur. Ebu Hureyre'den bu hususta farklı rivayetler gelmiştir.

Bunu kabul etmeyip, Yüce Allah'ın dünyada görülmesinin imkansız olduğunu hadis, fıkıh ve kelam alimlerinden bir topluluk da ifade etmişlerdir.

İbn Abbas -*Radıyaliahu an/ı*-dan da şöyle dediği nakledilmiştir: O, Rabbini gözleriyle görmüştür² Buhârî4716

Ata da yine İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: O, Rabbini kalbiyle görmüştür.³Müslim 176

Daha sonra (Kadı İyad) çeşitli görüşler ve faydalı bilgiler zikretmekte ve şunları söylemektedir: Peygamber -*saiiaiafiu aieyti* veseHem-in Allah'ı gözüyle gördüğünün kati olduğunu ileri sürmek ve gözleriyle O'nu gördüğünü kabul etmeye gelince, bu konuda kat'i bir delil ve nass bulunmamaktadır. Bu hususta dayanak en-Necm süresindeki âyet-i kerîme'dir. O âyet-i kerîme ile ilgili görüş ayrılıkları ise nakledilegelmiştir, görüldüğü anlamına gelme ihtimali de mümkündür.

Kadı İyad'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu söylediği hakkın kendisidir. Allah'ın dünyada görülmesi mümkündür, çünkü mümkün olmasaydı Musa -*Aieyhissetam*- böyle bir talepte bulunmazdı. Ama Peygamber -*Saiiaiaftu aleyhi veseiem*Jn Rabbini baş gözüyle gördüğüne dair bir nass varid olmuş değildir, Aksine Rabbini görmediğine dair deliller varid olmuştur. Bu da Müslim'in Sa-hih'inde kaydettiği şu rivayettir:

Ebu Zerr -*Raöiyatiat-ih* anfi-dan dedi ki: Rasûluilah -*Sailaiiahu aleyhi vesellem-e*: Rabbini gördün mü? diye sordum. O: "Bir nur'dur. O'nu nasıl görebilirdim."¹

Müslim 178demiştir. Bir başka rivayette de: "Bir nur gördüm" dediği kaydedilmektedir.

Yine Müslim'in Ebu Musa el-Eş'arî -*flacf/yaferiu* anadan rivayetine göre o şöyle buyurmuştur: Rasûluilah -*Saliaiaahu aleyhi veseilem*- bize ayağa dikilerek irad ettiği hutbesinde beş hususu dile getirip şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah uyumaz, O'nun uyuması da gerekmez. O adalet terazisini kaldırır ve indirir. Gecenin ameli O'na gündüzün amelinden önce yükseltilir. Gündüzün ameli de gecenin amelinden önce. O'nun hicabı nur -bir rivayette de: nar-dir. Eğer onu açacak olursa, O'nun yüzünün parıltıları mahlukatından basar'ının ulaştığı herbir şeyi mutlaka yakardı."²

Müslim 179

Buna göre Ebu Zerr -*Raayatiahu* anh-ın rivayetinde yer alan- "Ben bir nur gördüm" sözünün anlamı -Allah'u a'lem- onun bu hicabı gördüğü demek olur. "O bir nur'dur. O'nu nasıl görebilirim?" sözleri ise şu demektir: Hicab'ın kendisi olan o nur O'nun görülmesine engeldir. Ben, O'nu nasıl görebilirdim? Yani nur benimle O'nun arasında, O'nu görmemi engelleyecek bir hicab iken nasıl onu görebilirdim? İşte bu hadis Yüce Allah'ın dünyada Peygamber -*Sailaiiahu aleyhi veseilem*- tarafından baş gözüyle görülmediğini açıkça ifade etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sahih ve Fasit Te'vil

Merhum Tahâvî'nin: "ihata edilmesi ve keyfiyet söz konusu olmaksızın" sözlerine gelince, O'nun bu şartlarda görülmesi azametinin ve yüceliğinin kemalinden dolayıdır. Çünkü gözler O'nu idrâk edemez, O'nu kuşatamaz. Nitekim varlığı bilinmekle birlikte bilgiyle onun kuşaklamayacağı gibi. Yüce Allah: "Gözler O'na erişemez." (*e/-En'âm. 6/103*) diye buyurduğu gibi: "*Bilgileriyle Onu kuşatamaz-lar.*" (*Tâhâ, 20/1 0*) diye buyurmaktadır.

"Bunun açıklaması da O'nun murad edip bildiği şekilde olur' ...biz bu hususta ne görüşlerimize dayanarak te'vilde bulunarak ne de (levalarımızla vehmederek girişmeyiz." sözleriyle Mutezile'nin ru'yet ile ilgili Kitap ve sünnetin nass'iarında yaptığını yapmayız, demek istemiştir. Çünkü bu hem Yüce Allah'ın hern de O'nun Rasûlünün kelimini yerinden oynatarak tahrif etmektir.

Sahih olan tevil sünnetin getirdiklerine uygun olan tevidir. Bozuk (fasit) te'vil de ona muhalif olandır, ifadelerin akışının delil teşkil etmediği ve beraberinde onu gerektiren bir karinenin de bulunmadığı bir manaya çekilerek yapılan her bir te'vili hiç şüphesiz beyan edici ve hidayete iletenin, kelâmı ile kastetmediği bir te'vildir.

Çünkü onu kastetmiş olsaydı, hiç şüphesiz zahirine muhalif olan manaya delil teşkil eden karineler, söylenen sözün etrafını kuşatmış olurdu ki; böylelikle o sözü dinleyen yanılmaya düşmesin, işi karıştırmasın. Çünkü Yüce Allah, ke-lam'ını apaçık bir beyan ve bir hidayet olarak indirmiştir. Eğer söylediği sözüyle zahirinin hilafını murad etmiş ise ve herkesin hatırına gelen ilk manadan başkasına delil teşkil edecek karineler bulunmayacak olursa, o takdirde bu söz beyan da olmaz, hidayet te olmaz. Çünkü te'vil söz söyleyenin muradını haber vermekten ibarettir. Yeni bir söz söylemek değildir.

İşte bu konuda insanların bir çoğu hataya düşmektedirler. Şüphesiz ki maksat söz söyleyenin sözü ile ne kastettiğini kavramaktır. Şayet; lafzın manası şu, şudur denilecek olursa bu ifadelerle söz söyleyenin kastettiğini haber vermiş oluruz Eğer verilen haber söz söyleyenin maksadına mutabık olmazsa o takdirde bu, söz söyleyen kimse hakkında bir yalan olur.

Bir yolu da şudur: Söz söyleyen kimse sözlükte açık manası bulunan bir lafzı kullanır, bununla birlikte bu manayı kastetmediğini ortaya koyacak şekilde o sözleriyle birlikte herhangi bir karine ile bir beyanda bulunmaz. (Yani sözün açık anlaşılman için

kullanıldığı ortada olur.) Ya sözleri ile birlikte onun, o sözlerin hakikat manasını ve sözlükteki anlamlarını kastettiğini ve böylece kullandığını ortaya koyacak deliller de bulunursa (o zaman ne söylenebilir)!

Yüce Allah'ın: '*Allah Musa ile de konuştu.*' (en-Nisâ, 4/164) buyruğu ile Hz Peygamber'in: "Sizler öğle vaktinde, sizinle güneş arasında bulut olmadığı halde güneşi gördüğünüz gibi Rabbinizi de ayan beyan göreceksinizdir."¹**Buhari** 4581; Müslim 183 - **yakın ifadelerle**-sözleri buna benzer.

işte bu gibi buyrukları işiten bir kimse bu sözleri söyleyenin maksadını kati olarak anlar.

O ayrıca te'kid edici karinelerle birlikte bu lafzın kullanıldığı hakikat manası ile kullanıldığına delil teşkil edecek şekilde maksadını haber verecek olursa, onun verdiği bu haber doğru demektir. Eğer sözü delalet etmediği bir manaya ve o manaya delalet ettiğini ortaya koyacak bir karine de bulunmadığı halde yorumlayacak olursa, böyle bir kimsenin o sözü söyleyenin maksadının bu olduğuna dair vereceği haber; söz söyleyene bir yalandır ve bu mücerred görüşe dayalı bir tevildir, heva'ya dayanan bir vehimdir.

işin hakikati şudur: Bir kimsenin; biz bunu böyle yorumlarız yahut bunu böylece te'vil ederiz demesi, aslında lafzın delalet ettiği ve sözlükteki manasından başka bir manaya yorumlanması demektir. Çünkü bu kimse ile tartışan kişi, bu sözleri delil olarak getirince kendisi de bu buyruğun varid olduğunu reddetme imkanına sahip olamadığından, bu sefer o sözün manasını kabul etmeme yoluna gider ve: Ben bunu zahirinin hilafına göre yorumlar ve öylece kabul ederim, der.

Eğer: Yorumlamanın sizin sözünü etmediğiniz bir başka manası vardır. O da şudur; Lafzın hakikati ve zahirinin kastedilmiş olması imkansız olduğundan ve bu lafzın geçersizliğine hüküm vermek de mümkün olmadığından, biz de o lafzın varid oluşunu, zahirinin de kastedilmemiş olmasını, onun mecazı manasının kastedilmiş olduğuna delil kabul ettiğimizden, baştan bu manaya geldiğini söylemeyerek, delaleten onu bu manaya yorumladık; denilirse;

Buna şöyle cevap veririz: işte bu mana, söz söyleyen kimsenin o manayı kastettiğini haber vermektir. Böyle bir haber ya doğrudur, ya da yalandır. Hem hakikat ve zahir anlamının hilafını kastedecek, hem de o sözü işitene kastettiği manayı açıklamayacak şekilde söz söylemek ise imkansızdır. Aksine; söz söyleyen, mutlaka gerçek maksadını pekiştirecek şekilde karineleri de sözle birlikte açıklar.

Bizler söz söyleyen kimsenin bazen söylediği sözleriyle -uygun düşen yerlerde- dinleyen için sözünü muammaya dönüştürme maksadını güttüğü takdirde, sözlerinin zahirinden anlaşılmanın aksini kastedebileceğin! imkansız görmüyoruz. Ancak burada kabul etmediğimiz husus şudur: Eğer sözleriyle beyanı açıklamayı ve maksadını kavratmayı murad etmiş ise, söyledikleri ile sözlerinin hakikatının ve zahirinin aksini kastetmiş olmasını

kabul edemiyoruz. Peki, ya söz söyleyen kimse sözleriyle mecazi nefyettiğini belirten ifadelerle de te'kid etmiş ve birden çok da tekrarlamış, buna dair misaller de vermiş ise, buna ne denilir?

Sahih Nakil İle Aklın **Kabul** Ettiği **Apaçık** Gerçekler Arasında Çelişki Yoktur

Tahâvî -*Allah ona rahmet etsin-nm*: "Çünkü Allah'a ve Rasûlüne teslimiyet gösterip kendisi için müteşabih olanın bilgisini onu bilene havale eden kimseler dışında kimse dininde esenliğe kavuşamaz." ifadelerinden kasıt, Kitap ve sünnetin nass'larına teslim olmak ve şüphe, tereddüt ve fasit te'viller ile yahut ta: "Akıl, naklin delalet ettiği aksine tanıklık etmektedir, yahut akıl naklin esasıdır. Onunla çelişir ise biz akla öncelik tanırız" diyerek nass'lara itiraz etmeyenler ancak dinlerinde esenliğe kavuşabilirler.

Esasen akıl ile nakil arasında çatışma asla olmaz, fakat böyle bir yanlış kanaat uyanacak olursa eğer nakil sahih ise ma'kul (aklı) olduğu iddia edilen o şey, o takdirde meçhul (doğruluğu bilinmeyen) bir şey demektir. Böyle bir iddiada bulunan kimse eğer gerçek anlamıyla düşünecek olursa, bunu açıkça anlar.

Şayet nakil sahih değilse, o takdirde aklen kabul edilen gerçeklere karşı koymaya elverişli değil demektir. Çünkü hiçbir zaman aklın apaçık kabul ettiği gerçekler ile sahih bir naklin birbirleriyle çelişmeleri düşünülemez

Diğer taraftan çatışma halinde akla öncelik tanıyan kimselerin iddialarına

karşılık olarak şöyle denilebilir: Akıl ile nakil çatışacak olursa bu durumda naklin öncelenmesi gerekir. Çünkü iki şeyin medlulünü bir arada bulundurmak, çelişik iki şeyi bir arada kabul etmek demektir. Onların ortadan kaldırılması ise çelişik iki şeyi ortadan kaldırmak olur.

Akla öncelik tanımak imkansızdır, çünkü akıl sem'in doğruluğuna delil teşkil etmekte ve ayrıca rasûlün haber verdiği kabul edilmesinin vacip olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğer bizler nakli iptal edecek olursak, bu takdirde aklın delalet ettiğini iptal etmiş oluruz. Aklın delaletini iptal edecek olursak, o takdirde aklın nakle muarız olmaya elverişli olmadığı da ortaya çıkar. Çünkü delil olamayan bir şey, herhangi bir şeyle çatışabilmeye elverişli de değildir. O halde akla öncelik tanımak, bu gibi hallerde aklın öncelenmemesini gerektirir. Buna göre aklın öncelenmesi de caiz değildir, bu da çok açık ve belirgin bir gerçektir. Çünkü sem'î delillerin doğruluğuna ve sıhhatine delil teşkil eden sem'in verdiği haberin haber verene mutabık olduğunu ortaya koyan yine aklın kendisidir.

Eğer delaletin batıl olması -nakil batıl olduğu için- mümkün ise bu durumda aklın da sağlıklı bir delil olmaması gerekir. Akıl, sağlıklı bir delil olmazsa öncelenmesi şöyle dursun herhangi bir şekilde ona tabi olmak da caiz olmaz. O halde aklın, nakle takdim edilerek öncelik tanınması bizzat akla karşı değerini küçültücü bir tenkittir.

Rasûl'e Tam Anlamıyla Teslimiyetin Gereği

O halde yapılması gereken Allah Rasûlü'ne tam anlamıyla teslimiyet göstermek, emrine bağlanmak ve ondan gelen haberleri kabul ve tasdik ile karşılamaktır. Akîf'dir, adını verdiği batıl hayallerle ona karşı çıkmamak yahut herhangi bir şüphe ve tereddüt ile onu karşılamamak ya da başka insanların görüşlerini, zihinlerinin çöplerini onun önüne geçirmemektir. Onu Peygamber olarak gönderene ibadet, zilletle itaat, yönelmek ve tevekkül ile tevhid ettiği gibi Allah Rasû-lü'nün de yalnızca onun hükmüne başvurmak, ona teslimiyet göstermek, ona bağlanıp itaat etmek suretiyle tevhid etmelidir. (Bu konuda Allah Rasûlüne başkasını ortak etmemelidir.)

İşte bu ikisini yani peygamber olarak gönderenin tevhidi ile, rasûle tabi olmanın tevhidi şeklindeki iki tevhid bir arada olmadıkça, kulun Allah'ın azabından kurtulması mümkün değildir. O rasûle tabi olmalı, ondan başkasının hükmüne başvurmamalıdır. Onun dışındakilerin hükmüne razı olmamalı ve Allah Rasûlünün emrini uygulayıp haberini; şeyhinin sözüne, imamının yahut ta mezhebine mensup olanların, kendisine bağlı olduğu taifenin, yahut ta'zim ettiği kimselerin kanaatlerine arzetme şartına bağlı olarak tasdike kalkışmamalıdır, işte bu durumda onlar kendisine izin verecek olurlarsa, Allah Rasûlünün buyruğunu uygular, haberini kabul eder.

Aksi takdirde rahatını bozmak istemeyen birisi olursa bu işi onlara havale eder ve kendisi Allah Rasûlünün emrinden ve haberinden yüz çevirir ya da o sözü gerçek manalarından uzaklaştırarak tahrif eder. Bu tahrifini de te'vil ve yorumlamak diye adlandırır, biz bunu te'vil eder ve böyle yorumlarız, der

Şüphesiz ki Allah'a şirk koşmak dışında, kulun Rabbinin huzuruna her türlü günahla çıkması böyle bir durumda ölüp O'nun huzuruna çıkmasından daha hayırlıdır.

Hatta böyle bir kimseye sahih hadis ulaşınca, bizzat kendisi Allah Rasû-lünden onu işitmiş kabul etmelidir. Böyle bir durumda filanın görüşüne, filanın sözüne ve mezhebine sununcaya kadar onu kabul ve gereğince amel etmeyi ertelemesi hiç uygun düşer mi? Aksine başka hiçbir şeye iltifat etmeksizin böy-

ie bir emrin gereğini yerine getirmekte elini çabuk tutması farz olur.

Fılanın görüşüne muhaliftir diye, onun buyruğunu içinden çıkılamayacak bir buyruk olarak görmemelidir. Aksine onun buyruğu dolayısıyla başkalarının görüşleri izah edilemeyecek sözler olarak görülmelidir. Onun nass'ına herhangi bir kıyas ile karşı çıkılamaz. Aksine onun nass'ı dolayısıyla bütün kıyaslar bir kenara atılır.

Görüş sahiplerinin aklî adını verdikleri hayalî gerçekler dolayısıyla onun söylediği sözleri hakikatinden uzaklaştırıp tahrif etmemek gerekir. Çünkü böyle aklî denilen bir şey aslında bilinmeyen bir meçhul'dür, doğru olmaktan uzaktır. Onun söylediği sözü kabul etmeyi, kim olursa olsun filan ve filanın sözlerine uygun düşmesi şartına bağlamak doğru olamaz.

İmam Ahmed dedi ki: Bize Enes b. İyad anlattı. Bize Ebu Hazim, Amr b. Şuayb'dan anlattı. O babasından, o dedesinden naklen dedi ki: Ben ve kardeşim öyle bir mecliste

bulunduk ki onu kırmızı tüylü develere değişmem. Kardeşimle birlikte gittik, bir de baktık ki Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi vesellem-* [r] ashabından yaşlı bir topluluk onun kapılarında birisinin önünde oturuyorlar. Onları birbirlerinden ayırmak istemediğimizden biraz kenarda bir yerde oturduk. Bu sırada Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet-i kerîme'yi söz konusu ettiler, hakkında görüş alışverişinde bulundular ve sonunda yüksek sesle tartışmaya koyuldular. Rasûlullah kızgın bir şekilde dışarı çıktı, yüzü kıpkırmızı kesilmişti, üzerlerine toprak saçıyor ve şöyle buyuruyordu: "Yavaş olun ey kavmim, sizden önceki ümmetler bununla helak oldular. Peygamberlerine muhalefet etmeleri ve Kitapları birbiriyle çarpıştırmaları sebebiyle (helak oldular.) Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm'in bir bölümü, diğer bir bölümünü yalanlayacak şekilde nazil olmamıştır. O biri diğerini tasdik edecek şekilde nazil olmuştur. Ondan bildiğiniz kadarıyla amel ediniz ve bilmediğiniz bölümlerini de bilenlerine havale ediniz."¹

Şüphesiz ki Yüce Allah, zatı hakkında bilgisizce söz söylemeyi haram kılmış bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*De ki: 'Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında aş/a bir delil indirmedeği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır'.* (ei-A'râf, 7/33); "*Bilmediğin bir şeyin ardına düşme.*" (ei-isra, 17/36)

Buna göre kula düşen Allah'ın peygamberleriyle gönderdiği ve kitaplarında indirdiği hususları, tabi olunması gereken bir hak olarak bilip kabul etmektir. Bunların hak ve doğru olduklarını tasdik etmektir, bunların dışında kalan diğer insanların diğer sözleri ise buna arzedilir. Eğer ona uygun düşerse, o da haktır, muhalif olursa batıl'dır.

Şâyet -ifadelerde kapalılık ve sahibinin maksadı bilinmediği için yahut ta maksadı bilinmekle birlikte acaba Allah Rasûlünün getirdikleri bunu tasdik mi ediyor, yoksa yalanlamakta mıdır? Bilemediğinden dolayı Allah Rasûlünün getirdikleri buna muhalif midir, yoksa muvafık mıdır? Bilemeyecek olursa o takdirde

1 Müsned. II. 181, 195, 196, ibn Mâce85.

onun hakkında karar vermez ve bilmedikçe söz söylemez. Çünkü bilgi (ilim) hakkında delil bulunan şeydir, ilmin faydalı olanı da Allah Rasûlünün getirdiğidir. Bazen Allah Rasûlünden başkasından da ilim gelebilir. Ancak bu tıp, hesap, çiftçilik gibi dünyevi işlerle alakalıdır. Uluhiyyete dair meselelerle dini bilgilere gelince bunlara dair ilgi sadece Allah Rasûlünden gelendir, başkasından değil.

"İslâm'ın ayağı ancak tesim oluşun ve teslimiyet gösterişin üzerinde sapa sağlam durabilir."

Teslimiyet

Tahâvî -*Allah onarahmet etsin-* nin kullandığı bu ifade bir çeşit istiaredir. Çünkü bildiğimiz maddi ayak ancak bir şeyin üzerinde sağlamca durabilir. Yani gerek Kur'ân, gerek sünnet şeklindeki iki türlü vahyin nass'larına teslim olup onlara sıkı sıkıya bağlanan, onlara

itiraz etmeyen kendi görüşü, akli ve kıyas'ını ileri sürerek bunlara itiraz etmeyen kimselerin dışında kalanların islamı sağlam bir şekilde yer etmez.

Buharî imam Muhammed b. Şihab ez-Zührî'den *-Allah'ın rahmeti üzerine* şöyle dediğini rivayet etmektedir: Risalet Allah'tan, tebliğ rasûlünün görevi, bize düşen ise teslimiyet göstermektir. Şte bu ifade gerçekten kapsamlı ve anlamlıdır.

Akıl, Naklin Önüne Geçirilmesi Gereği İddiası

Akıl ile birlikte nakle verilen şu misal ne kadar güzeldir: Akli ile birlikte na-

kilin durumu, alim ve müctehid bir kimse ile avamdan olan mukallit' in durumuna benzer. Hatta bundan çok daha da aşağılardadır. Çünkü avamdan olan bir kimsenin alim olma imkanı vardır. Fakat alim olan bir kimsenin rasûl ve peygamber olma imkanı yoktur.

Avamdan mukallit bir kimse bir alimi tanıyıp, avam'dan başka bir kişiye de o alimi gösterirse, daha sonra fetva veren o alimin görüşü ile o alime gitmesini başkasına söyleyen kimse arasında görüş ayrılığı ortaya çıkarsa, bu durumda fetva soran kimsenin kendisine o fetvayı veren kişinin görüşünü kabul etmesi gerekir. Ona o ilim adamına gitmesini söyleyenin görüşünü değil.

Eğer kendisini o alim şahsa gönderen kişi: Doğru benim dediğimdir, müftünün dediği değil, çünkü onun müftü olduğuna dair bilginin kaynağı benim. Şâyeî sen o fetva verenin görüşünü benim görüşümün önüne geçirecek olursan onun fetva verecek durumda olduğunu bilmeni sağlayan asıl kaynağı çürütmüş olursun. Bu ise o aslın fer'î durumunda olanı da çürütmeyi gerektirir.

Bu durumda fetva soran kişi ona şöyle der: Sen onun fetva verecek durumda olduğuna şahitlik edip bu hususta delalet etmekie birlikte seni değil de yalnızca onu taklit etmenin gereğine de tanıklık etmiş oluyordun. Bu belli bilgi noktasında benim sana muvafakat edişim her meselede senin kanaatini kabul etmemi gerektirmez. Senden daha bilgili olan fetva veren o şahsa muhalefet ederken hataya düşmen, senin onun fetva verecek durumda olduğuna dair bilgide de yanılmanı gerektirmez. Bununla birlikte müftü'nin de bazen hata edebileceğini de bilmesi gerekir.

Akıl da Allah Rasûlünün Yüce Allah'tan haber verdiği hususlarda masum (hatadan korunmuş) olduğunu, onun bu hususla hata etmesinin caiz olmadığını, bundan dolayı ona teslimiyet gösterip emrine bağlanmanın zorunlu olduğunu bilir.

Bizler de islam dininden zorunlu (kesin) olarak şunu öğrenmiş bulunuyoruz: Eğer bir kimse Allah Rasûlüne: Senin bize öğrettiğin bu Kur'an-ı Kerim, bize getirdiğin bu hikmeiin her birisi bizim akıllarımız vasıtasıyla bilip öğrendiğimiz pek çok husus ile çelişkiyi de ihtiva etmektedir. Bizler ise senin doğru söylediğini ancak akıllarımızla kavramış bulunuyoruz. Şayet akıllarımızla çelişmekle birlikte söylediğin bütün hususları kabul edecek olursak, o takdirde bu bizim kendisi vasıtasıyla senin doğru söylediğini bildiğimiz akla bir tenkid olur

Bundan dolayı bizler senin söylediğin sözlerden ortaya çıkan çelişkilerin ve kendisine itiraz ettiğimiz sözlerinden ne bir hidayet alabiliriz, ne de bir ilim öğrenebiliriz; diye itiraz eden herhangi bir kimse elbetteki Allah Rasûlünün getirdiklerine iman etmiş olmaz. Rasûl de böyle bir kimsenin bu tutumunu beğenip kabul etmez.

Çünkü akıllar birbirlerinden farklıdır, şüpheler pek çoktur, şeytanlar ise kesintisiz olarak nefislere vesveseler telkin edip dururlar. O bakımdan herkesin, Allah Rasûlünün haber verip emir verdiği bütün hususlar hakkında buna benzer bir itiraz ileri sürmesi mümkündür. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "*Rasûle düşen tebliğden başkası değildir.*" (en-Nur, 24/54); "*Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden baş-ka bir görev var mı?*" (en-Nahi, 18/35); "*Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi -kendilerine apaçık anlatsın diye- ancak kendi kavminin diliyle gönderdik, artık Allah kimi dilerse saplırır, kimi dilerse de doğru yola iletir.*" (ibrahim, 14/4); "*Size muhakkak ki Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.*" (ei-Maide, 5/15); "*Ha, Mim. Herşeyi apaçık bildiren kitaba yemin olsun ki...*" (ez-Zuhruf, 43/1-2 ve ed-Duhan, 44/1-2); "*Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.*" (Yusuf, 12/1); "*O uydurulan bir söz değildir; fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, insanlara gerekti herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidayet ve rahmettir.*" (Yusuf, 12/111); "*Ve biz sana bu kitabı herşeyi açıklayan bir hidayet, bir rahmet ve müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik.*"

(en-Nafii, 16/89) Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer buyruklar da pek çoktur.

O halde Allah'a ve âhiret gününe iman hususunda ya Allah Rasûlü hakkında kendisine delâlet edeceği bir şekilde söz söylemiştir yahut söylememiştir. İkincisinin kabulü mümkün değildir, çünkü batıldır. Eğer o, hakka dair çeşitli anlamlara gelme ihtimali bulunan bir takım sözler kullanarak konuşmuş ise o takdirde bu apaçık, bir tebliğde bulunmamış anlamına gelir. Halbuki nesillerin en hayırlıları onun tam anlamıyla tebliğ ettiğine dair tanıklıkta bulunduğu gibi, o en büyük konumda da Yüce Allah'ı da tanık tutmuştur. Her kim Allah Rasûlünün dinin esasları ile ilgili olarak tam tebliğde bulunmadığını ileri sürececek olursa şüphesiz ki ona iftira etmiş olur.

"Her kim kendisine öğrenilmesi imkanı verilmemiş şeyi öğrenmeye talip olur da, kavrayışı teslimiyet ile huzurlu bir kanaate sahip olmazsa, onun bu talebi kendisinin katıksız tevhid'i, safi marifeti ve sağlıklı imanı elde etmesine engel teşkil eder."

Dini Hususlarda Bilgisizce Söz Söylemek Yasaklanmıştır

Bu da önceki sözleri vurgulamakta ve dini esaslar hakkında, hatta başka hususlarda bile bilgiye dayalı olmaksızın söz söylemekten daha bir sakındırmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur.*" (ei-isra, 17/36); "*İnsanlardan bazıları Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar. Onun hakkında şu yazılmıştır: 'O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür.*" (el-Hacc, 22/3-4); "*Allah'tan bir hidayet olmaksızın hevasına uyandan*

daha sapık kim olabilir ki?" (ei-Kasss, 28/50); "Onlar ancak zanna ve nefislerin hevasına uyarlar. Halbuki andolsun ki Rab'lerinden kendilerine hidayet gelmiştir. " (en-Necm, 53/23) ve buna benzer bu hususu dile getiren daha pek çok âyet-i kerîme vardır.

Ebu Umame el-Bahilî -Radıyailahu ann-üan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûiullah -Satiiaahu aleyhi vesellem- buyurdu ki: "Bir kavim eğer üzerinde bulunduğu hidayetten saparsa, mutlaka ona tartışma (cedel) verilir." Daha sonra da Yüce Allah'ın: "Onlar bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler." (ez-Zuh-ruf, 43/58) buyruğunu okudu. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve: Hasen bir hadistir, demiştir.¹¹ Timizi 3250.

Âişe -Radıyallahu anh-dan da şöyle dediği nakledilmiştir: Rasûlullah -Satiat-

lahu aleyhi vesellem- buyurdu ki: "Şüphesiz ki Allah'ın en nefret ettiği kişi düşmanca ve inat ederek haksızca tartışan kimsedir." Bu hadisi Buharî ve Müslim, Sahihlerinde rivayet etmişlerdir.¹ Buhârî 2457, 4523.

Tevhid'i Eksik Olan Teslim Olmaz

Şüphesiz ki Allah Rasûlüne gereği gibi teslimiyet göstermeyen bir kimsenin tevhidinde eksiklik vardır. Bu kimse Allah'tan herhangi bir hidayete sahip olmaksızın ya kendi görüş ve nevasına göre söz söyler yahut ta aynı türden görüş sahibi birilerini taklit eder. Allah Rasûlünün getirdiklerinin çerçevesinin dışına çıktığı oranda tevhidi de eksik olur. Çünkü bu kişi, bu tavırla Allah'tan başkasını ilah edinmiş demektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kendi hevâ-stnı ilah edinmiş kimseyi gürdün mü?" (ei-Câsiye, 45/23)

Yani nefsinin arzuladığı şeylere ibadet edineni gördün mü? demektir. Esasen dünyaya fesat, Abdullah b. el-Mubarek'in de -Allah'ın rahmeti üzerine oisun-söylediği gibi şu üç kesimden girmiştir:

"Günahların kalpleri öldürdüğünü gördüm.

Hatta bunlar üzerinde ısrar etmek kişiyi zelil bile kılabilir.

Günahları terketmek kalplere hayat verir.

Nefsine baş kaldırmak senin için hayırlı olandır.

Söyle bana hükümdarlardan, kötü "ahbâr" ile kötü "rahipler"den

Başkası mıdır dini ifsat eden?"

Çünkü "zalim hükümdarlar", zalimce politikaları ile şeriata itiraz eder, ona karşı çıkar ve kendi zalimce politikaların; Allah'ın ve Rasûlünün hükmünün önüne geçirirler.

Kötü ilim adamlarına (ahbâr'a) gelince, bunlar da görüşleriyle bozuk kıyasları ile şeriatın dışına çıkan alimlerdir. Onların bu görüşleri Allah ve Rasûlünün haram kıldığını helal, mubah kıldığını haram kılmayı, onun geçersiz kıldığını muteber, muteber kıldığını geçersiz kılmayı, kayıtlı olarak kabul ettiğini mutlak olarak kabulü, mutlak olarak kabul ettiğini de kayıtlı kabulü ve buna benzer yanlış tutumları ihtiva eder.

Burada "rahiplerden kasıt ise cahil mutasavvıflardır. Bunlar zevk, vecd, hayal, batıl ve şeytani keşifleri ile imanın ve şeriatın hakikatlerine itiraz edenlerdir. Halbuki onların bu halleri Allah'ın, hakkında izin vermediği bir dini teşri' etme ma-

nasındadır. Peygamberi vasıtası ile teşri' buyurduğu dini iptal etmek, imanın hakikatlerinin yerine şeytanın aldatmalarını ve nefislerin hazlarını geçirmek demektir.

f

Kötü yöneticiler derler ki: Siyaset ile şeriat çatışırsa biz siyaseti öne geçiririz. Diğerleri derler ki: Akıl ile nakil çatışırsa akla öncelik veririz. Zevk ve vecd sahipleri derler ki: Zevk ve keşif şeriatın zahiri ile çatışacak olursa biz de zevke ve keşfe öncelik veririz.

İmam Gazzalî'nin Cedel ve Kelâm İlmi İle İlgili Görüşleri

Ebu Hamid el-Gazzalinin -*Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- "ihyâu Ulumi'd-Din" adını verdiği eserinde şunları söylemektedir: "Denilse ki: Cedel (diyalektik, tartışma) ile kelim ilimleri, nücüm {yıldız} ilmi gibi yerilmiş midir, mubah mıdır, yoksa teşvik edilmiş midir? "Şunu bil ki bu hususta insanların değişik konularda aşırılıkları ve ileri gitmeleri söz konusudur. Kimisi o bir bid'attir ve haram'dır, kulun şirkin dışında her ne günahla olursa olsun Allah'ın huzuruna gitmesi, O'nun huzuruna kelim öğrenmiş olarak çıkmasından daha hayırlıdır, der. "Kimisi de o ya kifaye yoluyla farzdır, yahut ta farz-ı ayn'dır der, amellerin en faziletlisidir, Allah'a yakınlaştırıcı en üstün bir iştir, çünkü o tevhid ilmini tahkik eder, Allah'ın dinine karşı onunla mücadele verilir. Şafiî, Malik, Ahmed b. Hanbel, Süfyan ve seleften bütün hadis imamları haram olduğu görüşünü kabul etmişlerdir" dedikten sonra bu imamlara ait çeşitli sözleri de nakleder ve sözlerini şöyle sürdürür:

"Hadis alimlerinden, selef bu görüş üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu hususta işi sıkı tuttıklarına dair onlardan gelen rivayetler sayılamayacak kadar çoktur. Onlar şöyle derler: Hakikatleri en iyi bilenler ve başkalarına göre lafızların dizilişi noktasında en fasih olanlar kendileri olmalarına rağmen ashab'ın o hususta söz söylemeyişi sadece ondan ortaya çıkacak kötülüklerden dolayıdır. Bundan dolayı da Peygamber -*Saiiiahu aleyhi veset/em-*: "Mütenattı'lar helak olmuşlardır" ¹

Müslim 2670; Ebû Dâvûd 4608; Müsned, 1, 386 diye buyurmuştur. Yanı işi derinlemesine araştırmaya kalkışan ve gereksiz yere sonuna kadar tetkike koyulanlar helak olurlar, demektir. Yine bu görüşlerine şunu delil gösterirler: Eğer bu (kelam iimi) dinden olsaydı, hiç şüphesiz Rasûlullah -*saiiatiahu aleyhi rese//em-in* emrettiği en önemli hususlardan birisi olurdu. Kelam ilminin yolunu öğretir ve onunla uğraşanlardan da övgüyle söz ederdi"

Daha sonra onların diğer delillerini de zikreder, arkasından öbür kesimin delillerini de belirtir ve sonra;

"Peki senin tercih ettiğin görüş nedir? Diye sorarsan" sorusunu ortaya atar ve buna etraflı olarak cevap vererek der ki: Kelam ilminde bir fayda da vardır, onun bir zararı da vardır. Kelam ilminden yararlanma halinde yararlı olması göz önünde bulundurulur helal yahut mendub ya da vacib olabilir. Bu da durumun gereğine göre değişir. Ondan zarar görülmesi ve zararlı olma hali söz Konusu olursa, zararlı oluşunu göz önünde bulundurarak haram olur.

"Zararına gelince; şüpheleri ortaya çıkarması, akideleri karıştırması, onları kesin ve kaîî kanaatler olmaktan çıkarmasıdır. Bu ise başta hasıl olan bir iştir ve sonunda bu şüpheler, hakkında şüphe bulunan deliller ile geri dönerler. "Bu durumda kişiler arasında da farklılıklar vardır. İşte hakka itikad hususundaki zararı budur." Ayrıca bid'at'çilerin itikadını pekiştirmek, onların kalplerinde bulunan kanaatleri sağlamlaştırmak bakımından da bir zararı vardır. Çünkü böylelikle onların iddiaları da ortaya çıkar ve bu iddialar üzerinde ısrarları daha bir artar. Ancak kelam'ın zararı tartışma dolayısıyla ortaya çıkan îaassub vasıtası ile olur.

"Faydasına gelince, bazen onun hakikatleri gerçek manası ile bilip, ortaya çıkarmak gibi bir faydası olduğu zannedilebilir ama ne yazık ki kelam bu yüce maksadı gerçekleştirmeye yeterli değildir. Hatta ondaki karıştırmacılık ve saptırma özelliği, gerçeği açığa çıkarıp tanıtmaya özelliğinden daha ileri derecededir..."

Devamla der ki: "Sen bu sözleri hadislerle uğraşan yahut Hâşeviyye'ye mensup bir kimseden işitmiş olsaydın, diyebilirdim ki: insanlar bilmediklerinin düşmanıdır ama sen bu sözleri kelam'dan gerçekten haberdar olan bir kimseden işitiyorsun. Sonra bunu gerçek şekliyle öğrendikten ve kelam'cılann ulaştığı derecenin en ileri noktasına varacak kadar bu ilimde derinleşip bu noktadan daha da ileri giderek kelam ilmine uygun diğer ilimlerde de derinleşen birisinin sözleridir bunlar. Bu sözlerin sahibi kesin olarak anladı ki; bu yolla hakikatleri öğrenmeye giden yol kapalıdır. Yemin olsun ki kelam ilmi her ne kadar bazı hususları açıklayabiliyor ve bazı noktaları tanıtabiliyorsa da bu oldukça nadir görülen bir durumdur."

Ihyâu Ulûmi'd-Din, l. 94-97.

Gazzali -*Allah'ın rahmeti üzerine o/sun-den naklettiğim bölümler burada sona ermektedir.*

Bu hususta onun gibi bir kimsenin söylediği söz elbetteki katî bir delildir. Selefin ondan hoşlanmayışlarının sebebi, onun sadece sağlıklı anlamları yeni bir takım terimlerle ifade etmesinden dolayı değildir. Mesela doğru bilgileri anlatmak için bir takım terimleri kabul edişleri gibi. Yine onlar kelamdan, hakka delaletinden ve batıl ehline karşı delil getirmelerinden dolayı hoşlanmamış değildiler.

Onların kelam'dan hoşlanmamalarının sebebi hakka aykırı ve yalan bir takım iddialar ihtiva etmesidir. Bunların Kitaba, sünnete ve sağlıklı ilim ihtiva eden hususlara aykırı

düşmeleri de bu sebeplerden birisidir. Diğer taraftan kelimacılar bu doğru bilgilere ulaşan yolu izlenemez hale getirmişlerdir. Bu konuda faydalarının az olmalarına rağmen bu gerçekleri ispatlamak için de uzun uzadıya söz söylemiş durmuşlardır. Bunların bu yaptıkları ulaşılması çok zor bir dağın tepesinde bulunan son derece cılız bir deve etini andırır. Tepeye giden yol rahat değil ki ulaşılabilir, bu deve eti de semiz değildir ki oradan buraya taşımaya deşsin.

Onların sahip oldukları bilgilerin en güzeli Kur'ân-ı Kerîm'de daha doğru bir şekilde açıklanmış ve daha güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Onların bütün sahip oldukları işi zorlamak, uzatmak ve içinden çıkılmaz bir hale sokmaktan ibarettir. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Eğer dünyalık uğrunda yarış olmasaydı, Münazara kitapları da el-Muğni de, el-Amed de' yazılmazdı, Onlar kanaatlerince bir takım düğümleri çözüyorlarmış, Fakat ortaya attıkları sebebiyle düğümler daha bir artmıştır."

Onlar ortaya koydukları bilgi ile şüphe ve tereddütleri bertaraf ettiklerini iddia ederler. Halbuki fazilet ve zeka sahibi bir kimse bilir ki bu yolla şüphe ve tereddütler daha bir artmıştır.

Lafızların Anlamlarını Sınırlandırmakta Allah'ın **ve Rasûlünün** Buyrukları Esastır

Allah'ın Kitabından ve Rasûlünün sözünden şifanın, hidayetin, ilim ve ya-kîn'in hasıl olmaması, buna karşılık şaşkın bu gibi kimselerin sözlerinden bunların hasıl olması imkansız bir şeydir.

Aksine yapılması gereken şudur: Allah ve Rasûlünün sözleri asıl alınmalı, bu sözlerin manası üzerinde düşünölmeli, akledilmelidir. Bunların delili ve belge yönü bilinmelidir. Aklî mi yoksa semî ve haberi bir delil mi olduğu, buna ya da ötekine delâlet ettiği bilinmelidir, insanların bu hususta ona muvafakat ya da muhalefet eden sözleri ise, mücmel ve müieşabih olarak ele alınmalı ve bu sözlerin sahiplerine şöyle denilmelidir: Bu lafızların şu şu anlama gelme ihtimali olabilir. Eğer onlar bununla Allah Rasûlünün verdiği habere uygun olanı kastettiklerini söylerlerse kabul edilir. Şayet onlara muhalefet eden şeyleri kastettiklerini açıklarlarsa bu görüşleri de reddedilir.

Mesela mürekkebi, cisim, mütehayyiz, cevher, cihet, hayyiz, araz ve buna benzer lafızlar bu kabildendir. Bu lafızlar bu terimleri kullananların kastettikleri anlamlarıyla ne Kitapta, ne Sünnette kullanılmıştır, hatta dilde bile onların terim-leştirdikleri anlamda kullanılmış değildir. Hatta onlar kendilerinden başkalarının ifade etmedikleri anlamda bu kavramları kullanıp ifade etmek gibi bir özelliğe dahi sahiptirler. Böylelikle onlar bu terimleri başka bir takım tabirlerle açıklarlar. Kur'ân-ı Kerîm'in ortaya koymuş olduğu aklî ve semî delillere bakılır. Bu hususta gerekli ve etraflı açıklamalar buradan alınacak olursa neyin hak, neyin batıl olduğu açıkça ortaya çıkar.

Sapıklığın Sebebi, Allah ve Rasûlünün Sözünden Yüz Çevirmektir

Sapıklığın sebebi Allah'ın ve Rasûlünün sözleri üzerinde düşünmekten yüz çevirmek, Yunan menşe'li sözlerle ve çeşitli görüşlerle uğraşmaktır.

Bunlara kelamcılar denilmesinin sebebi onların daha önceden bilinmeyen bir ilmi dile getirmiş olmaları değildir. Onların getirdikleri, bazen faydalı olamayacak fazladan söz söylemiş olmalarıdır. Bu ise onların duyu organlarıyla bilinen hususları izah etmek için yaptıkları kıyaslamalardır. Her ne kadar onların bu kıyasları ve benzeri hususlar, duyularla algılanan şeyleri kabul etmeyenlere ve başka hususlarda faydalı olmakla birlikte bu, böyledir.

Nass'ın varlığına rağmen yahut ta aklen bildikleri şeyler olduğu iddiasıyla nass'a karşı çıkmakla birlikte; kendi görüşünü yahut zevkini ya da politikasını ortaya koyup söz söyleyen herkes, Rabbinin emrine teslimiyet göstermeyen iblis'e benze-miş olur. O teslimiyet gösterecek yerde şöyle demişti: "*Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın.*" (ei-Araf, 7/12); "*Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş o/ur. Kim de yüz çevirirse zaten Biz seni onların üzerine bir gözetleyici göndermedik.*" (en-Nisa, 4/80); "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Gafur'dur, Ra-him'dir.*" (AI-I iman, 3/31>-; "*Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni- hakem yapıp sonra da verdiği hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (en-Nisa, 4/65)

Görüldüğü gibi Yüce Allah peygamberinin hükmüne başvurmadıkça hükmüne razı olarak kabul etmedikçe ve tam anlamıyla teslim olmadıkça iman etmeyeceklerine dair kendi zatına yemin etmektedir.

"(Böyle bir kimse) vesveselere kapılmış, şaşkın, şüphe ve tereddüt içerisinde, yolunu şaşırılmış bir halde; küfür ile iman, tasdik ile yalanlama, ikrar ile inkâr arasında gider, gelir. Ne tasdik eden bir mü'min, ne de yalanlayan ve inkâr eden bir kimsedir."

!•_

Kelam ilmi, bizzat bu ilmin ileri gelenlerinin itirafına göre şaşkınlığa sebeptir

"Gider gelir (yetezebzebu)." Tereddüt ve çalkantı içerisinde gider gelir demektir.

Yüce Allah'ın rahmetinin üzerine olmasını dilediğimiz Tahâvî, Kitap ve sünneti bırakarak yerilmiş olan kelam ilmine yönelen yahut ta kelam ilmi ile Kitap ve sünneti bir arada telif etmeye çalışan, çatışmaları halinde nass'ı te'vil edip görüşe yahut ta farklı görüşlere havale eden ve böylelikle sonunda hayret, sapıklık ve şüpheye varan her bir kimsenin halini nitelendirmektedir.

Nitekim el-Hafid ibn Ruşd -Ki insanlar arasında filozofların ekollerini ve görüşlerini en iyi bilen bir kimsedir- "Tehâfutu't-Tehâfut" adlı eserinde şunları söylemektedir: "Ulûhiyyete dair meselelerde önemsenebilecek bir söz söyleyebilen kim vardır?"

el-Âmidî de aynı şekilde çağdaşlarının arasında en faziletli ve pek büyük meselelere oldukça vakıf bir kimse olmakla birlikte şaşırması kalmıştır. el-Gazzalî de *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* sonunda kelimî meselelerde duraklamaya ve şaşkınlığa ulaşmıştır. Daha sonra bütün bu yollardan yüz çevirmiş, Allah Rasûlünün hadislerine yönelmiştir. Buharî göğsü üzerinde bulunur olduğu halde vefat etmiştir. Abdullah Muhammed b. Ömer er-Razî de böyledir. O "lezzetlerin kısımları" hakkında te'lif ettiği kitabında şunları söylemektedir:

"Akılların öne gitmesinin sonunda varacakları yer ayak bağı olmaktadır.

Alemlerin çabasının nihaî noktası da sapıklıktır.

Ruhlarımız, cisimlerimizden uzak ve yalnız kalmıştır.

Dünyamızdan elde ettiğimiz, eziyet ve vebalden ibarettir.

Ömrümüz boyunca yaptığımız araştırmalardan hiçbir fayda sağlayamadık.

Ömür boyunca toplayıp durduğumuz kıl-u kâl'den başka."

Ben kelimî yolları ve felsefî yöntemleri iyice tetkik ettim. Onların hasta olan kimseye şifa sunamadıklarını, susuz kimsenin susuzluğunu gideremediklerini gördüm. En uygun yol olarak Kur'ân'ın yöntemini gördüm. Allah'ın subutî sıfatları hakkında, mesela: "*Rahman olan Allah 'Arş'a istiva etmiştir.*" (Tâhâ. 20/5); "*Güzel söz yalnız O'na yükselir.*" (Fatır, 35/10) buyruklarını okuyabilirsiniz. Nefyedi-ci (selbî) sıfatlar hususunda da: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*" (eş-Şura, 42/11); "*Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar.*" (Tâ'hâ, 20/110) buyruklarını okuyabilirsiniz. Sonra da şunları söylemektedir: Her kim benim geçtiğim deneylerin benzerlerinden geçecek olursa, benim bildiklerimin benzerine ulaşır.

Aynı şekilde Ebu Abdullah İvluhammed b. Abdu'l-Kerim eş-Şehristanî de; Kelamcılarla, felsefecilerde şaşkınlık ve pişmanlıktan başka bir şey bulamadığını şu beyitleriyle dile getirmektedir:

"Andoisun bütün ilim yuvalarını gezip dolaştım, Ve ben bu belli başlı yerler arasında (hakikati) arayıp durdum. Gördüğüm sadece şaşkın bir kimsenin avucunu koyması Sakalının üzerine yahut ta pişmanlıkla dişlerini gıcırdatmağıydı."

Ebu'l Mealî el-Cüveynî *-Allah'ın rahmeti Özerine* oteun-de böyle demiştir: Arkadaşlarım, kelamla uğraşmayın Eğer ben kelim'in beni şu ulaştığım noktaya ulaştıracağını bilmiş olsaydım, onunla hiç uğraşmazdım.

Vefatı esnasında da şunları söylemiştir: "Ben o çok dalgalı denize daldım. Müslümanları ve ilimlerini bir kenara bıraktım. Onların bana yasakladıkları şeye girdim. Şimdi eğer Rabbim rahmetiyle beni yetismeyecek olursa, İbnu'l-Cüvey-rfî'nin vay haline! işte ben annemin akidesi üzerine ölüyorum, ya da: Nisabur acuzelerinin akidesi üzere ölüyorum" demiştir.

Fahru'd-Din er-Razî'nin en gözde talebelerinden birisi olan Şemsu'd-Din el-Husrev Şahî de bir gün yanına gelmiş fazilet sahibi birisine: Neye inanıyorsun? Diye sormuş. O:

Müslümanların inandıklarına, demişti. Şemsu'd-Din ona: Bunu son derece huzurlu bir kalp ve kesin bir inanca sahip olarak mı kabul ediyorsun? Deyince o: Evet cevabını vermiş, bunun üzerine ona: Bu nimet dolayısıyla Allah'a şükretmelisin. Bana gelince Allah'a yemin ederim neye inandığımı bilemiyorum, neye inandığımı bilemiyorum, neye inandığımı bilemiyorum; demiş ve sakalı ıslanincaya kadar ağlamıştı.

İrak'ta meşhur faziletli İbn Ebi'l-Hadid de şöyle demektedir: "Düşüncenin çözülmez bilmecesi sende, Ne yapacağımı şaşırđım ve ömrümü tükettim. Akıllar senin uğrunda yolculuk yaptı fakat, Yolculuğun eziyetinden başka bir kâr sağlayamadı. Allah'a yemin ederim, yalan yere iddia ettiler.

Senin düşünme ve nazar ile bilineceğini. Yalan söylüyorlar, çünkü sözünü ettikleri, Beşer takatinin dışında bir şeydir."

el-Hunecî ölümü esnasında şunları söylemiştir: Bütün bildiklerim mümkün (varlığı ve yokluğu eşit) olan varlığın onu (varlığını) tercih edene ihtiyacı vardır'dan ibarettir. Arkasından şunları söylemektedir: Muhtaç oluş ise olumsuz bir sıfat'tır. işte ben hiçbir şey bilmemiş olarak ölüp gidiyorum.

Bir diğeri de şöyle demiştir: Yatağıma uzanıyorum, yorganı başıma çekiyorum ve tan yeri ağarınca kadar bir bunların, bir ötekilerin delillerini karşılaştırıyorum ve sonunda onların hiçbirisini tercih edemiyorum.

Bu hale ulaşan bir kimsenin haline Allah merhamet edip acımayacak olursa, zındıklaşır gider. Nitekim Ebu Yusuf -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- böyle demiştir: Kim dini kelim ile öğrenmeye kalkışırsa zındıklaşır, kim de kimya yoluyla mal sahibi olmaya çalışırsa iflas eder. Garibu'l-Hadis'i öğrenmeye kalkışan da yalan söyler.

Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de şöyle demektedir: Kelam'cılar hakkındaki hükmüm şudur: Onlar sopalanırlar, ayakkabılarla vururlar, kabile ve aşiretler arasında dolaştırılarak: Kitap ve sünneti terkedip kelam'a yönelenlerin cezası budur, diye teşhir edilirler.

Yine o şöyle demiştir: Ben kelam ilmiyle uğraşanlar arasından öyle bir takım sözler söylediklerini tesbit ettim ki, bir müslümanın o sözleri söyleyeceğini zannetmiyorum. Yüce Allah'a şirk koşma dışında kulun Allah'ın yasakladığı her-şeye müptelâ olması, hiç şüphesiz kelam'a müptelâ olmasından daha hayırlıdır.

Bunlardan herhangi birisinin ölüm esnasında koca karıların inançta izledikleri yola dönerek, onların ikrar ettiklerini ikrar ve kabul ettiğini, daha önce kat'î olarak kabul edip bellediği ve bu inanç şekline muhalif o inceliklerden yüz çevirdiklerini görüyoruz. Çünkü artık bunların bozukluklarını açıkça görmüş yahut ta doğru ve sağlıklı görüşler olduklarını açıkça görememiştir. Sonunda bunlar -eğer azaptan kurtulabilecek olurlarsa- küçük çocuk, kadın ve (öğrenim görmemiş) bedevî'lerden olup, ilim ehline tabi olanlar seviyesine düştüklerini görüyoruz.

Böyle bir hastalığın faydalı ilacı ise kalplerin gerçek doktorunun *-Allah'ın sa-tat ve selamları üzerine olsun-* gece namazına kalktığında, namazının başında yaptığı nakledilen şu duadır:"

"Cibril'in, Mikail'in ve İsrail'in Rabbi. gökleri ve yeri yoktan var eden, gizliyi ve açığı bilen Allah'ım! Sen kullarının arasında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm verecek olursun, Hakkında anlaşmazlığa düştükleri gerçekler ile ilgili olarak izinle sen beni doğru yola ilet. Çünkü şüphesiz ki sen dilediğini dosdoğru yola iletensin."¹ **Müslim 770.**

Böylelikle o, Rabbine Cebrail, Mikail ve İsrail'in Rabbi oluşunu belirterek dua etmiş ve hak ile ilgili olarak hakkında ihtilaf edilen hususlarda izniyle kendisini doğru yola iletmesini dilemiştir.

Çünkü kalplerin hayatı hidayet iledir. Yüce Allah da bu üç meleği hayat ile ilgili olarak görevlendirmiştir. Cebrail kalplerin hayat bulmasına sebep teşkil eden vahiy ile görevli melektir. Mikail ise bedenlerin ve diğer canlıların hayat bulmasına sebep teşkil eden yağmur ile görevli olan melektir. İsrail ise alemin hayat bulmasına, ruhların tekrar bedenlerine dönmeye sebep teşkil eden Sûr'a üfürmekle görevli olan melektir. Hayat ile görevli bu pek yüce ruhlara ru-bubiyet ettiğini dile getirerek dua etmesinin arzu edilen şeyin elde edilmesinde pek büyük bir tesiri vardır. Yardım Allah'tandır.

"Cennette Allah'ın görülmesini herhangi bir vehim ile kabul eden yahut belli bir anlayışa göre te'vil edenlerin ru'yetullah'a imanları sahih olamaz. Zira ru'yetullah'ın da, rububiyete izafe edilen her bir hususun da, asıl te'vili, te'vili terketmek, teslim yoluna bağlanmaktır. Müslümanların dini de bu yol üzeredir.."

Tahâvî *-Allah ona rahmet etsin-* bu sözleriyle Mutezile'nin ve ru'yetullah'ı reddeden görüşlerini kabul edenlerin, aynı şekilde Yüce Allah'ı yarattıklarından birisine benzetenlerin (Müşebbihe'nin) görüşlerinin merdud olduğuna işaret etmektedir.

Nitekim Peygamber *-Saiiaahu aleyhi veseiiem-* şöyle buyurmaktadır; "Sizler ondördündeki ay'ı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksinizdir."²Buhârî 7437; Müslim 182

Burada görül-

düğü gibi benzetme görülene değildir. Benzetme görme ile ilgilidir. Bu da ru'ye-tin gerçekleşmesinin kastedildiği ve bunun tahakkuk edeceği hususunda konu ile ilgili ihtimalleri bertaraf etmek noktasında gayet açık bir ifadedir. Bundan daha ileri bir ifade ve açıklama olabilir mi?

Eğer böyle bir nass'ın te'viline kalkışılacak olursa, nass'ın delil olarak kullanılması nasıl mümkün olabilir? Bu nass'ın: Sizler ayın ondördünde ay'ı bildiğiniz gibi Rabbinizi de bileceksiniz, anlamına gelme ihtimali olabilir mi?

Bu yanlış teville de Yüce Allah'ın: "*Rabbinin Fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi?*" (*ei-Fii. los/n* âyeti ile buna benzer "kalbi (manevi) fiiller" diye bilinen ve "görmek." fiilinin

kullanıldığı diğer fiiller delil gösterilerek; böylece açıklanamaz mı? Şüphesiz ki "görmek" bazen basar (göz) ile bazen de kalp ile olur. Kimi zaman da rüyada görmek ve buna benzer şekillerle gerçekleşir. Ancak kullanılan ifadelerde bir manayı diğerlerinden ayırarak öne çıkartan bir takım karineler de mutlaka bulunur. Aksi takdirde konuşan kimsenin sözlerinde anlamlardan herhangi birisini ön plana çıkartacak bir karine bulunmayacak olursa, o vakit o ifade mücmel ve bilmece halini alır. Beyan edici ve açıklayıcı olmaz. Hz. Peygamberin: "Önünde bulut bulunmayan öğle vaktindeki güneşi gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz"¹ Buharı 7439; Müslim 183.

ifadesindeki karine ve beyandan daha ilerisi olabilir mi? Acaba bu gibi ifadelerdeki görmek, gözle görmekle mi alakalıdır, yoksa kalp ile görmekle mi alakalıdır? Böyle bir husus Yüce Allah'ın, kalbine körlük verdiği kimseler dışındakilere hiç gizli, saklı kalır mı?

Bizi bu te'vile mecbur kılan aklın Yüce Allah'ın görülmesinin imkansız olduğunu kabul etmesi, O'nun görülmesinin düşünülemeyeceği şeklindeki hükmüdür, denilecek olurlarsa cevabımız şudur:

Bu sizin iddianızdır. Akıl sahibi kimselerin çoğunluğu bu hususta size muhalefet etmektedirler. Aklen bunu imkansız kabul etmeyi gerektiren hiçbir husus yoktur. Hatta akla bizatihi var olan fakat görülmesi imkansız olduğu söylenen bir varlıktan söz edilecek olsa, akıl böyle bir şeyin imkansız olduğuna hüküm verecektir.

"Cennette Allah'ın görülmesini herhangi bir vehim olarak kabul eden,," yani Yüce Allah'ın şu sıfatta görüleceği vehmine kapılarak bir çeşit teşbihi hatırlatan kanaate sahip olan, demektir. Bu vehimden sonra eğer vehim sonucu sahip olduğu bu vasfı kabul edecek olursa, şüphesiz bu kişi Müşebbihe'den olur, Eğer bu vehmi dolayısıyla görüleceğini kökten inkar ederse, o takdirde bu ta'til edici bir inkarcı olur.

O bakımdan yapılması gereken yalnızca bu vehmi (yanlış kanaati) bertaraf etmektir. Bu nefyi hak ve batıl olan herşeyi kuşatacak şekilde umumileştir-rnemektir. O bakımdan batıl olan bir şeyi reddetmek maksadıyla hakkı da, batıl'ı da reddetmeye kalkışmamalıdır. Aksine yapılması gereken batıl'ı reddedip hakkı kabul etmek olmalıdır.

İşte: "Her kim nefyden ve teşbihten kendisini korumayacak olursa ayağı kayar ve tenzihi isabet ettiremez" sözleriyle Tahâvî. bu hususa işaret etmiş bulunmaktadır.

İşte Mutezile'ye mensup bu kimseler bunu (ru'yeti) nefyetmek ile Allah'ı tenzih ettiklerini iddia ediyorlar.

Hiç kemal sıfatlarının nefyedilmesiyle tenzih olur mu? Şüphesiz ki ru'yetin nefyedilmesi bir kemal sıfatı değildir. Çünkü olmayan bir şey görülmez. Kemal ancak ru'yetin isbat edilmesi (kabulü) ile olur ve gören kimsenin bu görme idrakinin kuşatıcı bir idrak olduğunu iddia etmektir. Tıpkı ilimde olduğu gibi. Onun bilinmesinin nefyedilmesi kemal değildir. Aksine kemal, ilmin isbatı ve ilimle O'nun kuşatılmasının nefyi ile söz konusu olur. Yani Yüce Allah bilgi ile kuşaklamayacağı gibi görmekle de kuşatılmaz.

Te'vil'in Muteahhirin'e Göre Anlamı

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*; "Yahut belli bir anlayışa göre fe'vil edenlerin..." ifadesi şu demektir: Yani bu kimse nass'ın zahirine ve herbir Arab'ın ru'yetin manasından anladığına muhalif bir te'vilde bulunup böyle bir anlayışa sahip olduğunu iddia edecek olursa... demektir.

Sonraki alimlerin ıstılahına göre "te'vil" lafzın zahirinden başka bir manaya yorumlanması anlamında kullanılmıştır. Böylelikle tahrif ediciler nass'lara musallat olmuşlar ve: Bizler görüşümüze muhalif olan nass'ları te'vil ederiz, demişler ve tahrife onu süslemek, kabul edilmesini sağlamak amacıyla da allı pullu göstermek maksadıyla tevil adını vermişlerdir. Yüce Allah ise batılı allayıp pullayan-ları yermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler fısıldadılar."* (el-En'am. 6/112)

Asıl muteber olan anlamlardır, lafızlar değildir. Nitekim hakkın deliline karşı kendisiyle çıkılmış nice allanıp pullanmış ve delil diye ileri sürülmüş pek çok Katıl vardır.

Tahâvî'nin *-AHah ona rahmet etsin-* buradaki ifadeleri daha önce geçen: "Bu

hususla görüşlerimize dayanarak te'vilde bulunup nevalarımıza dayanarak vehimlerle girişmeyiz¹¹ sözlerini andırmaktadır.

Daha sonra bu hususu: "Çünkü ru'yetin te'vili ile rububiyetin anlamına izafe olunan herbir hususun te'vili, te'vili terk etmek, teslime sarılmaktır. Müslümanların dini de bu yol üzeredir" sözleriyle pekiştirmektedir.

Maksadı ise gerçekte tahrif olan ve te'vil adını verdikleri türden te'vili ter-ketmektir. Ama Tahâvî Yüce Allah'ın: buyruğunda emretmiş olduğu gibi edepi bir yol tutup, en güzel yol ile mücadelesini sürdürmüştür. *Ve on/arla en güzel yol hangisi ise onunla mücadele et."* (en-Nahi, 1 e/125)

Yoksa onun maksadı kendisine te'vil denilen herbir şeyi terketmek olmadığı gibi, Kitap ve sünnettaki tercihi gerektiren bir delil dolayısıyla bir takım kimselerin hatırı için zahir olarak anlaşılan gerçeklerden herhangi birisini terketmek te değildir. Kitap ve sünnetin yanlışlığına delil teşkil ettiği selefın mezhebine aykırı bid'at olarak ortaya çıkmış fasit tevilleri ve Yüce Allah hakkında bilgiye dayanmaksızın söz söylemeyi terki kastetmektedir.

İşte fasit tevillerden birisi de ru'yetullah'ın delillerini, Allah'ın yüceliğinin

delillerini te'vil etmektir. Onun Musa *-Saiiianu aleyhi vesellem-* ile özel bir şekilde konuşmadığını İbrahim'i halil edinmediğini ileri sürmektir.

Daha sonra "te'vil" lafzı asıl manası dışında kullanılır olmuştur.

Kitap ve Sünnet'te Te'vil'in Anlamı

Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünnetinde te'vil, sözün sonuçta ulaştığı hakikat demektir. Buna göre haberin te'vili, haber olarak verilen şeyin kendisi dernektir, sin te'vili de emrolunan fiilin kendisi demektir. Nitekim Âişe -ra-şöy\|e demiştir: Rasûlullah -Sallallahu aleyhi vesellem- rukûunda şöyle derdi:

"Allah'ım, Rabbimiz Seni teşbih eder ve Sana hamdederiz. Allah'ım bana mağfiret buyur." O bu sözleriyle Kur'ân'ı te'vil ediyordu.¹Buhârî 794,817,4293, 4297,4968

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin gerçek/eşmesinden {te'vilinden} başkasını mı bekliyorlar? Onun bildirdiklerinin çıkacağı (îe'viiinin gerçek/eşeceği) günde evvelce onu unutanlar: Gerçekten de Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi... derler.*" (ei-A'raf, 7/53)

Rüyanın te'vil edilmesi (yorumlanması), amelin te'vil edilmesi de buradan gelmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Babacığım, işte bu ön-çeleri gördüğüm rüyanın te'vilidir (gerçekleşmesidir.)*" (Yusuf. 12/100); "*Bu hem daha hayırlı, hem de te'vil (sonuç) itibariyle daha güzeldir.*" (e-n-Nısa, 4/59); "*Dayana-mad/ğın şeylerin te'vilîni sana haber vereyim*" buyruğundan itibaren; "*işte senin dayanamadığın şeylerin te'vili(içyüzü) budur.*" (e!-Kehi, 18/78.82)

Böyle bir te'vilin söz konusu olduğunu ve bunun ile alakalı emir ve nehiy-lerin bilindiğini kim inkar edebilir?

Allah ve ahiret günü hakkında haber vermek gibi haber türünden olan hususlara gelince; bunun hakikati demek olan te'vili bilinemeyebilir. Çünkü bunlar mücerred haber vermekle bilinmeyen şeylerdir. Zira haber veren kimse eğer haber verilen hususu tasavvur edememişse yahut bundan önce bunu bilmiyor ise hakikati demek olan te'vilini mücerred haber vermekle bilemez, işte Yüce Allah'tan başka kimsenin bilmediği te'vil budur. Ancak böyle bir te'vilin söz konusu olamayacağını söylemek muhataba kavratma kastı güdülen mananın da bilinemeyeceğini söylemeyi gerektirmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de üzerinde iyiden iyiye düşünülmesini Allah'ın emretme-miş olduğu hiçbir âyet yoktur. Kendisiyle neyin kastedildiğini bilinmesini sevmediği hiçbir âyet indirmemiştir. Her ne kadar onun te'vilinin bir bölümü ancak Yüce Allah tarafından bilinebiliyor ise de bu böyledir, işte Kitap, sünnet ve selefin sözlerinde te'vilin anlamı budur. Bu te'vil ister zahire uygun olsun, ister olmasın farketmez.

Müfessirlere Göre Te'vil Allah'ın Kelâmının Açıklanması ve Anlamının Beyan Edilmesidir:

ibn Cerir ve benzeri bir çok müfessire göre te'vil'den kasıt, sözün açıklanması ve beyan edilmesi demektir. Bu ister ifadenin zahirine uygun olsun, ister olmasın farketmez. Bu da bilinen bir terimdir. Bu te'vil de tefsir gibidir. Doğru olanı övülmeye değer, batıl olanı da reddedilmelidir.

Yüce Allah'ın: "*Halbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez, ilimde derinleşmiş olanlar ise...*" (Al-i Imran, 3/7) âyetinde iki kıraat şekli vardır. Bir kıraate göre; : "Allah'tan başka" lafzı

üzerinde vakıf (durak) yapılır. Bir diğer kıraate göre ise burada vakıf yapılmaz. Her iki kıraat te doğrudur.

Birinci kıraat şekline göre Yüce Allah'ın te'vilinin ilmini yalnız kendisine tahsis ettiği ve özü itibariyle müteşâbih olanlar kastedilir, ikincisi ise ilimde de-

rinleşmiş olanların tefsirini bildikleri izafî (göreceli) müteşâbih kastedilir. Buradaki tefsir'den kasıt da te'vil ile aynı şeydir.

"Allah" lafzı üzerinde durak yapanların maksadı te'vilin, manayı açıklamak şeklindeki tefsir anlamını kastetmezler. Çünkü bu takdirde Yüce Allah'ın, Rasûlü üzerine bütün ümmetin de, rasûlün de manasını bilemediği bir söz indirmiş olması anlamına gelir. O takdirde ilimde derinleşmiş olanların da; "*Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz nezdindedir*" (*Al-Imran, 3/7*) demenin ötesinde anlamı ile ilgili herhangi bir pay sahibi olmaları söz konusu olmaz. Bu kadarcık bir sözü ise ilimde derinleşmiş olmayan mü'minler de söyler, ilimde derinleşmiş olanların bu hususta diğer mü'minlerin avamından ayrıcalıklarının olması gerekir.

Nitekim ibn Abbas *-Radıyallahü anh-* şöyle demiştir: Ben te'vilini bilen ilimde derinleşmiş olanlardan birisiyim. Gerçekten de doğru söylemiştir. Çünkü Peygamber *-Saiiiahu aleyhi veseilem-onun* için şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret."¹ Müsned, I, 266, 314, 328, 335

Bunu Buharî ve başkaları rivayet etmişlerdir. Peygamber *-sallallahu aieyhî vesellem-in* duası ise asla reddolunmaz.²Müslim 2889, 2890

Mücahid dedi ki: Mushaf'ı basından sonuna kadar ibn Abbas'a arzettim. Her âyette onu durduruyor ve onun hakkında ona soru soruyordum.³

Taberi, 90; ibn Sa'd, Tabakaat, V, 466; ez-Zehebi, Tezkiretu'l-Huftâz, I, 92; ibn Hacer, Tezhibu'tjezbîb, X, 43

Kur'ân-ı Kerîmin tamamının manaları ile ilgili açıklamalarda bulunup, söz söylediğine dair ondan gelen nakiller mütevatir derecesine ulaşmıştır. O herhangi bir âyet hakkında: Bu, Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin te'vilini bilemediği müteşâbih türündendir. dememiştir.

Usul'de mezhep alimlerimizin: Müteşâbih surelerin baş taraflarında bulunan mukatîa' harflerdir, şeklindeki sözlerine gelince -bu görüş ibn Abbas'tan da rivayet edilmektedir- bu harflerin anlamı hakkında çoğu kimseler söz söylemiş bulunmaktadır. Eğer bunların manaları bilmiyor ise o takdirde müteşâbih'in manası bilinmiş demektir. Eğer bilinmiyor ise işte müteşâbih denilen buyruklar bunlardır, bunların dışında kalanlar ise manası bilinen buyruklardır, anlatılmak istenen işte budur.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın: "*Ondan bir kısım âyetler muhkem'dir. Bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir.*" (*Ai-ı imusn, 3/7*) diye buyurmaktadır.

Buradaki harfler ise mushaf'ın âyetlerini sayanların çoğunluğuna göre âyet değildirler.

ukahâ ve mütekellim'in müteahhir olanlarının açıklamalarına göre te'vil ise gerektirici herhangi bir delâlet dolayısı ile tercihe değer olan bir ihtimali bırakıp, ikinci derecede tercih edilebilecek bir ihtimale göre iafzı yorumlamak demektir.

İşte gerek haber kipi ile gerek talep üslubu ile varid olmuş bir çok ifade hakkında insanların anlaşmazlığa düştükleri te'vil şekli budur. Bu tür tevillerin sahih olanları ise Kitap ve sünnetin nass'larının delalet ettiği'dir. Bunlara aykırı olan te'vil fasit tevildir.

Bu tür açıklamalar, ilgili yerlerinde genişçe yapılmıştır. et-Tabsira adlı eserde belirtildiğine göre Nusayr b. Yahya el-Belhî, Ömer b. ismail b. Hammad b. Ebi Hanife'den, o Muhammed b. el-Hasen'den *-Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun-* rivayet ettiğine göre; kendisine Yüce Allah'ın sıfatlarını söz konusu edip te zahiri itibariyle teşbihe götüren âyet ve haberler hakkında soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: Biz bunları geldiği şekilde alırız, onlara iman ederiz ve bu nasıl, bu da nasıl olur demeyiz.

Ayrıca şunun da bilinmesi gerekir: Küfrü gerektiren fasit mana ne nass'ın zahirinden anlaşılabilir, ne de nass'ın muktezasıdır. Nass'tan bunu anlayan kimsenin bu anlayışına sebep ise kavrayışındaki bir kusur ve bilgisinin eksikliğidir.

insanların bazılarının söyledikleri sözlerin anlaşılıp, aktarılmasıyla ilgili olarak: "Nice doğru sözü ayıplayan kimse vardır ki bunun asıl sebebi hastalıklı anlayıp kavramadır" denildiğine göre; sözlerin en doğrusu ve en güzeli olan Yüce Allah'ın buyruklarının (yanlış anlaşılması) hakkında ne denilebilir? Çünkü 0'-nun bu Kitabı: "*Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hâkim ve Habir olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır*" (Hud, 11/1) Bu gibi yanlış te'vil-lerde bulunanların sözlerinin gerçek manası şudur: "Kur'an ve hadisin zahiri ifadeleri küfür ve sapıklıktır. Onda inanılmaya elverişli yeterli bir açıklama yoktur. Tevhid ve tenzih onlarda gereği kadar açıklanmamıştır." işte yanlış tevillerde bulunanların ifadelerinin gerçek anlamı budur.

Hakikat şu ki: Kur'an'ın delalet ettiği herbir şey, hakkın kendisidir. Batıl olan bir şeye Kur'an'ın delalet etmesi mümkün değildir. Bu hususta tartışanlar ise mutlaka başka türlü yorumlanması gereken batıl'a delalet ettiğini iddia etmektedirler.

Yanlış Te'vil'in Sakıncaları

Bunlara şöyle denilir: Sizin açtığınız bu kapı ile ve bu yolla eğer size gerçek anlamıyla ve pek az alanlarda mü'min kardeşlerinize karşı zafer kazanaca-

ğınız iddiasında iseniz şunu biliniz ki; çeşitli müşrik ve bici'atçiler önünde de asla kapatamayacağınız ve aleyhinize sonuç verecek bir kapı açmış oluyorsunuz.

Çünkü sizler seri herhangi bir delil olmaksızın Kur'an-ı Kerim'in ifadelerinden anlaşılabilir delâleti başka cihetine yönlendirmeyi ve başka türlü anlamayı uygun bir yol olarak

seçerseniz, peki hangi nass'ın te'vil edilmesinin uygun olacağı, hangisinin uygun olmayacağı hususunu tesbitte kullanılacak ölçü ne olacaktır?

Şayet: Aklî delilin kat'î bir şekilde imkansız olduğuna delalet ettiği şeyi te'vil ederiz. Aksi takdirde kabul ederiz; diyecek olursanız size şöyle denilir: Aklî bakımdan kat'î olanı hangi akıl ile tartacağız? Şüphesiz ki Karmatî ve Batınî olan bir kimse kati delillerin şeriatın zahirinden anlaşılan hükümlerin batıl olduğuna delalet ettiğini iddia eder.

Filozof kendisine göre kat'î delillerin, cesetlerin öldükten sonra diriltilme-sinin batıl olduğuna delalet ettiğini iddia etmektedir.

Mutezile'ye mensup bir kimse kat'î delillerin Yüce Allah'ın görülmesinin imkansız olduğunu ortaya koyduğunu iddia ederken aynı zamanda Yüce Allah'ın zatı ile ilim, kelim ya da rahmetin kaim olmasının imkansız olduğunu da ileri sürmektedir...

Kısacası sahipleri tarafından aklî delillerin gerektirdiği te'viller olarak ileri sürdükleri te'vil çeşitleri burada sayılamayacak kadar pek çoktur.

O vakit iki büyük sakınca da kaçınılmaz olur:

1- Böyle bir şeyin aklen mümkün olup olmadığı hususunda enine boyuna oldukça uzun ve etraflı araştırmalar yapmadan önce Kitap ve Sünnetin anlamlarından hiçbir şeyi kabul etmeyeceğiz. Kitap hakkında anlaşmazlığa düşmüş her bir kesim de aklın kabul ettiği kanaatlere delâlet ettiğini iddia etmekte ve sonunda iş şaşkınlığa varmaktadır.

2- Artık kalpler Rasûlün verdiği haberlerinde hiçbir şeyi katiyetle kabul etmez bir hal alır. Çünkü maksadın zahir'den anlaşılan olduğuna güvenilmez. Te'viller ise birbiriyle çatışıp durmaktadır. O bakımdan Kitap ve Sünnetin Allah'ın kullarına haber verdiği hususlara delalet ve irşad etme özelliğinden uzaklaştırılması gerekir. Halbuki peygamberin özelliği ise haber vermektir. Kur'an ise en büyük haberdır (en-Nebeu'l-Aziym'dir.) Bundan dolayı te'vilcilerin Kitap ve Sünnetin nass'larını dayanak almak için değil, görüşlerini desteklemek için zikrettiklerini görüyoruz. Şayet aklın kendisine delâlet ettiğini iddia ettikleri hususa uygun düşerse bu nassları kabul ederler, eğer muhalif olursa ona göre te'vil ederler. Bu ise zındıklık ve ahkamdan sıyrılıp kurtulmanın kapısını açmaktır. Yüce Allah'tan esenlik dileriz.

"(Sıfatlan)n Nefy etmekten ve teşbihten sakınmayan bir kimsenin ayağı kayar ve tenzihi isabet ettiremez."

Nefy ve Teşbih Kalp Hastalıklarındandır

Nefy ve teşbih kalp hastalıklarındandır. Çünkü kalbî hastalıklar iki türdür. Şüphe hastalığı ve şehvet (arzu) hastalığı. Her ikisi de Kur'ân-ı Kerîm'de söz konusu edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *'Edalı ve yumuşak söylemeyin. O takdirde kalbinde hastalık bulunan kimse umutlanır'* (ei-Ahzab, 33/32) Bu şehvet hastalığıdır.

Bir başka yerde Yüce Allah: "*Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırdı.*" (*ei-Bakara, 2/10*) diye buyurmaktadır. Bir başka yerde de: "*Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince, onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı.*" (*-Teobe, 9/125*) Bu da şüphe hastalığıdır ve şehvet hastalığından daha aşağı-laticıdır, Çünkü şehvet hastalığının şehvetinin gereğini yerine getirmekle şifa bulacağı umulabilir. Şüphe hastalığının ise -eğer Yüce Allah o kimseye rahmetiyle yetişmeyecek olursa-şifası yoktur.

Sıfatlar ile ilgili meseledeki şüphe hastalığı ise sıfatların nefyedilmesi ve teşbihidir. Nefy şüphesi de teşbih şüphesinden daha aşağılık bir şüphedir. Çünkü nefy şüphesi hem Rasûlun getirdiklerini yalanlamak, hem de reddetmektir. Teşbih şüphesi ise Allah Rasûlünün getirdiklerinde aşırıya gidip, haddi aşmaktır. Yüce Allah'ın yaratıklarına benzetilmesi ise bir küfürdür, çünkü O: "*O'nun gibi hiçbir şey yoktur*" (*eş-şûrâ, 42/11*) diye buyurmaktadır. Sıfatların nefyedilmesi de küfürdür, zira Yüce Allah: "*O herşeyi işitendir, herşeyi görendir*" (*eş-şura, 42/11*) diye buyurmaktadır.

Teşbih'in İki Çeşidi

Bu teşbih'in iki çeşidinden birisidir, çünkü teşbih iki türdür. Birisi yaratıcıyı yaratılmışa benzetmektir, işte kelimacıların reddetmek ve iptal etmek (çürütmek) için çalışıp durdukları teşbih budur, insanlar arasında bu teşbih'e yönelenler ikinci tür teşbihle bulunanlara göre daha azdır.

ikincileri ise yaratılmışı yaratana benzetirler. Mesih'e ibadet edenler, Uzeyr'e, güneşe, ay'a, putlara, meleklerle, ateşe, suya, buzağıya, kabirlere, cinlere ve buna benzer sair varlıklara ibadet edenler, hep bu kabildendir. İşte peygamberlerin kendilerine gönderildiği ve kendilerini Allah'a hiçbir şey ortak koş-

maksızın bir ve tek olarak ibadet etmeye davet ettikleri kimseler bunlardır.

"Şüphesiz ki Yüce ve Celil olan Rabbimiz vahdaniyet sıfatları ile mevsuftur. Bir ve tek olmak vasıflarına sahiptir. Yaratıklar arasında O'nun (sıfatlarındaki manaya sahip) gibi hiçbir kimse yoktur."

Yüce Allah'ın Tenzih/i

Tahâvî -*Allah ona rahmet etsin-*, Yüce Rabbin tenzih'inin kendi zatını olumlu ya da olumsuz olarak vafettiği şekilde bilmekle gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Onun buradaki ifadeleri İhlas suresinin manasından alınmıştır.

"Vahdaniyet sıfatları ile mevsuftur" sözleri Yüce Allah'ın: "*De kî: Ê Allah'tır, bir ve tek'tir*" buyruğundan alınmıştır.

"Bir ve tek olmanın vasıflarına sahiptir" sözleri ise Yüce Allah'ın: "*Allah Sa-med'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır*" buyruğundan; "*mahlukat arasından hiçbir kimse O'nun gibi değildir*" sözleri de Yüce Allah'ın: "*Ve hiç kimse O'nun benzen ve dengi değildir*" buyruğundan

alınmıştır. Aynı zamanda bu ifadeler daha önce geçen sıfatların isbatı ve leşbih'in nefyedilmesi ile ilgili ifadeleri de pekiştirmektedir.

Vasıf ve *nât* ise eş anlamlı iki kelimedir. (Tercümeden de anlaşıldığı gibi.) Anlamlarının birbirlerine yakın olduğu da söylenmiştir. Buna göre vasıf zat hakkında kullanılır, nât ise fiil hakkında kullanılır.

Vahdaniyet ile *ferdaniyet* de (bir ve tek olmak) böyledir. Aralarında fark olduğu da söylenmiştir. Buna göre vahdaniyet zat içindir, ferdaniyet de sıfatlar içindir.

O halde Yüce Allah zatında bir ve tek, sıfatlarında da eşsizdir. Bu mana ise gerçektir, bu konuda hiçbir kimsenin tartışması yoktur. Fakat kullanılan ifadelerde bir çeşit tekrar vardır. Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-* akidesinde buna benzer bir kaç yerde tekrarı vardır.

Yüce Allah'ın: *'Hiçbir şey O'nun gibi değildir.'* (*eş-Şura, 42/11*) buyruğu Yüce Allah'ın tenzihini ifade etmek bakımından, O'nun: *"Yaratıklar arasında O'na benzer hiç bir kimse yoktur"* ifadelerinden daha mükemmeldir.

"O. sınırlardan ve nihaî noktalardan yüce ve münezzehtir. Erkân, organ ve araçlardan münezzehtir. Alî cihet -sonradan yaratılmış diğer mahlukat gibi- O'nu ihata etmez."

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-* bu ifadelerini açıklamaya geçmeden önce bir mukaddime bulunmak istiyorum. O da şudur: Bu gibi lafızların kullanılması hususunda insanların üç farklı görüşü vardır:

Bir kesim bunları kabul etmez Bir başka kesim kabul eder, bir diğeri ise konu ile ilgili etraflı açıklamalarda bulunur. Bunlar ise selef tabi olanlardır. O bakımdan bu lafızları kullanan bunlarla neyi kastettiğini açıklamadan benimsemediklerini, onlarla neyi nefyettiğini belirtmeden nefyetmediklerini görüyoruz.

Çünkü müteahhirûn nezdinde bu lafızların terim manalarında bir çeşit kapalılık ve müphemlik ortaya çıkmıştır. Diğer terimsel lafızlarda olduğu gibi. Çünkü onların hepsi bu gibi terimleri lafzi manalarında kullanmamaktadırlar.

Bu lafızları kabul etmeyenler bunlarla hakkı da batılı da nefyedebilmekte ve bunları kabul edenlerden benimsemedikleri görüşleri böylelikle nakletmektedirler.

Bu lafızları kabul edenlerin bazılarının kastettiği anlam çerçevesinde ise selefin görüşüne muhalif Kitabın ve mizan'ın (sağlıklı ölçülerin) delil teşkil ettiği hususlara muhalif batıl bir anlama sokabilmederler. Halbuki bu hususta ne Kitapta, ne de sünnet'te bunların nefyedilmelerine de, isbat (kabul) edilmelerine dair de bir şey varid olmamıştır.

Bizim Aliahu Teâla'yı, kendisinin ve Rasûlünün nitelendirmediği vasıflar ile nefy ya da isbat (olumlu ya da olumsuz olarak vafsetme) hakkımız yoktur. Çünkü bizler ancak tabi kimseleriz, bîd'atçı kimseler değiliz.

O halde bu hususta yani sıfatlar meselesinde konunun iyice tetkik edilmesi gerekir. Allah ve Rasûlünün sabit olarak belirttiklerini biz de kabul ederiz. Allah ve Rasûlünün nefyettiklerini biz de nefyederiz. Nefy ve isbat hususunda nass ile varid olmuş lafızlara bağlı kalarak, Allah ve Rasûlünün isbat ettiği lafız ve manaları biz de kabul ederiz, onların nass'larının reddettikleri lafız ve manaları da reddederiz.

Nass'larda Varid Olmuş Lafızları Kullanmak

Nefyleri de, isbatları da varid olmamış lafızlara gelince, bu lafızları kullananların

rın maksadı incelenmeden mutlak olarak kullanılmazlar, Eğer maksat doğru ise kabul edilir. Şu kadar var ki, bu maksatları nasslarda varid olmuş lafızlarla ifadelendirmek ve gerek olmadıkça mücmel (kapalı) lafızlar kullanma yoluna gitmemek gerekir.

Bu lafızlar kullanılacak olursa, onlarla beraber maksadın ve gereğin ne olduğunu açıklayan karinelerle birlikte kullanılmalıdır Mesela eğer bu hitaplar kullanılmayacak olursa, maksadın tam anlamıyla ifade edilememesi gibi bir durum söz konusu ise. bu gibi lafızları kullanma yoluna gidilebilir.

Tahâvî -*Allah ona rahmet etsin-buradaki* ifadeleriyle Müşebbihe'nin görüşlerini reddetmek istemiştir. Şüphesiz ki Allah bir cisimdir, O'nun cüssesi ve organları vardır ve buna benzer kanaatler ileri süren Davud el-Cevaribî ve benzerlerinin görüşlerini reddetmektedir. Yüce Allah böylelerinin söylediklerinden alabildiğine yücedir.

Burada Tahâvî'nin nefy'den kastettiği mana, doğrudur. Ancak ondan sonra gelen bir takım kimseler bu nefylerinin genel çerçevesine hak ve batıl olan şeyleri de sokmuşlardır. Bundan dolayı bu hususun açıklanmaya ihtiyacı vardır. Şöyle ki: Selef, insanların Yüce Allah'ın haddini (sınırını, tanımını) bilemeyeceklerini ve O'nun sıfatlarından hiçbirisini aynı şekilde sınırlandırmayacaklarını ittifakla kabul etmişlerdir.

Ebu Davud et-Tayalisi der ki; Süfyan, Şu'be, Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme, Şerik ve Ebu Avane ne bir had'den söz ederler, ne benzetirler, ne temsil ederlerdi. Onlar hadisi rivayet ederler ve: Nasıl? demezlerdi. Onlara soru sorulacak olursa, bu hususta bildikleri sağlam rivayetlerle cevap verirlerdi. Nitekim ileride Tahavî'nin: "O mahlukatını kendisini kuşatabilmekten yana aciz bırakmıştır" ifadeleri açıklanırken bu husus bir daha ele alınacaktır.

Böylelikle onun maksadının şu olduğu anlaşılmaktadır: Yüce Allah herhangi bir kimse tarafından sınırlarıyla kuşatılmaktan yüce ve münezzehtir. Yoksa bu; O, mahlukatından ayrı değildir, onlardan ayrı bir varlık ve onlardan farklı değildir, manasına kullanılmamıştır.

Rükünler, azalar ve araçlar gibi lafızlara gelince, bunları kabul etmeyenler kafi delillerle sabit bir takım sıfatları da reddetmeye yol edinmektedirler, el ve yüz gibi. Ebu Hanife -*Radıyaaıahu anh.* 'el-Fıkhu'l-Ekber' adlı eserinde şunları söylemektedir: "Onun eli,

yüzü ve nefsi vardır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Ke-rîm'de el'den, yüz ve nefis'ten söz etmektedir. O halde bunlar O'nun keyfiyetleri bilinmez olarak sıfatıdır. O'nun eli, kudreti ve nimeti demektir denilmez. Çünkü o takdirde sıfat iptal edilmiş olur."

imam (Ebu Hanife -*Radıyaliahu an/ı*-)ın bu söyledikleri kafî delillerle sabittir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendi ellerim/e yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu?*" (*sad*, 38/75); "*Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile durulmuş olacaktır.*" (*ez-ZOmer*, 39/67); "*O'nun yüzünden başka herşey helak olacaktır.*" (*ei-Kasas*, 28/88); "*Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi (yüzü) ise kalıcıdır.*" (*er-rahman*, 55/27)

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sen nefsimde olanı bilirsin ama Ben senin nefsinde olanı bilemem.*" (*ei-Maide*, 5/116); "*Rabbiniz kendi nefsi üzerine rahmeti yazdı.*" (*ei-En'âm*, e/54); "*Ve seni kendi nefsim için seçtim.*" (*Tâha*, 20/41); "*Allah size kendisinden sakınmanızı emrediyor.*" (*Al-i imran*, 3/28)

Şefaât hadisi diye bilinen hadiste de Peygamber -*saiiiaihu aleyhi veseliem*- insanların Âdem'in yanına gideceklerini ve ona şunları söyleyeceklerini bildirmektedir: "*Ve Allah seni eliyle yarattı, meleklerine sana secde ettirdi ve sana herşeyin isimlerini öğretti.*"¹Buhârî4476

El'den kasıt kudrettir, diyenlerin te'villeri doğru değildir. Çünkü Yüce Allah'ın: "*Ellerimle yarattığım*" (*sad*, 38/75) buyruğunun kudretimle yarattığım anlamına gelmesi doğru olamaz. Bu doğru kabul edilecek olursa o takdirde İblis'in de: Beni de aynı şekilde kudretimle yarattın. Bundan dolayı onun bana bir üstünlüğü söz konusu değildir, diye cevap vermesi söz konusu olurdu. O bakımdan İblis, kâfir olmasına rağmen Rabbinin Cehmiye fırkasından daha iyi tanıyordu.

Onların: "*Görmezler mi ki Biz onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davalar yarattık, işte kendileri bunlara sahiptirler.*" (*Yasin*, 36/71) buyruğunda lehlerine delil olacak bir taraf yoktur, Çünkü Yüce Ailah burada "ellen" çoğul zamirine izafe ettiğinden dolayı, çoğul olarak zikretmiştir k! lafzî olan iki çoğul kelime arasında bir uyum olsun ve böylelikle bu mülkiyete ve azamete delalet etsin. Burada tekil zamire izafe edilerek "iki elimle" diye buyurulmadığı gibi, çoğul zamire eli izafe ederek "iki elimizle" şeklinde de iki lafız da kullanılmamıştır. Buna göre Yüce Allah'ın: "*Ellerimizle var ettiğimiz*" ifadesi Yüce Allah'ın: "*İki elimle yarattım*" buyruğunun bir benzeridir.

Peygamber -*Sallallahu aleyhi vesellem*- de aziz ve celil olan Rabbi hakkında şöyle buyurmuştur: "*O'nun hicabı nurdur. Eğer O'nu açacak olursa, yüzünün parıltıları man lu katı n d an gözünün ulaştığı herbır şeyi mutlaka yakardı.*"²

Müslim 179

Bununla birlikte bu sıfatlar hakkında "bunlar organlar, azalar, araçlar yahut rükünlerdir," denilmez. Çünkü rükün mahiyetin bir parçasıdır. Yüce Allah ise

bir ve tek'tir, samecl'dir. Asla parçalara ayrılmaz, O bundan yüce ve münezzehtir. Organlarda ise ayırma ve parçalara bölme anlamı vardır, Yüce Allah bundan münezzehtir. Nitekim Yüce Allah'ın: "*Onlar Kur'ân'ı azalara (parçalara) ayırdılar.*" (*ei-Hicr, 15/91*) buyruğu da bu kabildendir.

Azalarda, onlar vasıtasıyla kazanmak ve faydalanmak manası vardır. Araçlar da bu şekildedir, bir takım menfaatleri sağlamak ve bir kısım zararları önlemek için onlardan yararlanılır. Bütün bu hususlar ise Yüce Allah'tan uzaktır. Bundan dolayı Yüce Allah'ın sıfatları arasında bunlardan hiç söz edilmez.

O halde şer" lafızların manaları da doğrudur yanlış ihtimallerden uzaktır. Bundan dolayı Allah hakkında nefy ya da isbat kastıyla kullanılacak şer'i lafızlardan uzaklaşmamak lazımdır. Böylelikle fasit herhangi bir mana tesbit edilmesin, doğru herhangi bir mana da nefyedilmesin. Bütün bu mücmel (açık ve net olmayan) lafızlar ise haklı olan tarafından da batıl peşinde olan tarafından da kullanılabilir durumdadır.

"Cihet" Lafzı

Cihet lafzı ile bazen var olan şey kastedilebilir, bazen de olmayan bir şey kastedilebilir. Bilindiği gibi varlık sadece yaratan ve yaratılandan ibarettir. Eğer "cihet" lafzı ile Yüce Allah'tan başka bir varlık kastediliyor ise o takdirde bu bir mahluktur. Yüce Allah'ı ise hiçbir şey kuşatamaz, yaratıklarından hiçbir şey O'nu kuşatamaz. O bundan yücedir.

Eğer "cihet" ile olmayan bir şey kastediliyor ve bu da alemin üstünde olarak kabul ediliyor ise şunu belirtelim ki alemin dışında var olan sadece Yüce Allah'tır. Eğer: O bu itibarla bir cihettedir, denilecek olursa bu maksat doğru olabilir. Yanı O, alemin fevkindedir. O bütün mahlukatın nihayetinde, bütün mahluka-tın üstünde ve onlardan yücedir.

Allah'ın yücelerde oluşunu nefyetmek kastı ile cihet lafzını kabul etmeyenler, delilleri arasında şunları zikrederler. Bütün cihetler (yönler) yaratılmıştır, O ise yaratılmış olan bu yönlerden önce vardır. O'nun bir cihette olduğunu söyleyen kimsenin o takdirde alemin bir parçasının kadim olduğunu kabul etmesi de gerekir, yahut ta Yüce Allah'ın önceleri cihetten müstağni iken, sonradan bir cihette bulunduğunu kabul etmesi gerekir.

Bu ve benzeri lafızlar ancak şunu ifade eder: O mahlukatından hiçbir şeyin içinde değildir. Ona ister cihet adını verelim, ister vermeyelim, elbetteki bu doğru bir kanaattir. Ancak cihet var olan bir şey değildir, aksine itibari bir şeydir ve şüphesiz ki cihetlerin sonu yoktur. Sonsuz olan bir şeyde var olmayan bir şey ise yok demektir.

Tahâvî'nin; "Altı cihet O'nu kuşatamaz" sözünden maksat:

Tahâvî'nin -*Allah ona rahme! etsin*-: "Diğer mahlukat gibi altı yön (cihet) O'nu kuşatamaz" sözü mahlukatından hiçbir şey O'nu kuşatamaz demektir ve anlamı itibariyle doğrudur, gerçektir. Aksine O, herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstünde olandır, işte

Tahâvî'nin kastettiği mana budur, çünkü ileride o şöyle diyecektir: "O Yüce Allah herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir." İşte; "Diğer yaratıklar gibi altı yön O'nu kuşatamaz" sözleri ile "O herşeyi kuşatandır ve üstündedir" sözlerini bir arada ele alacak olursak, onun maksadının Yüce Allah'ı hiçbir şeyin ihtiva edemediğini, hiçbir şeyin onu kuşatmadığını, O'nun dışındaki yaratıklara benzemediğini, Yüce Allah'ın herşeyi kuşatan ve herşeyin üstünde olduğunu kastettiği anlaşılır.

"Mi'rac haktır. Peygamber *-satiitahu aleyhi vesellem-* isra ile (geceleyin) yürütülmüştür. Uyanırken bedeni ile mi'rac'la semavata yükseltilmiştir. Daha sonra da yüce Allah'ın dilediği Yüceliklere çıkartılmıştır. Allah, ona dilediği ikramlarda bulunmuş ve vahyettiği şeyleri vahyetmiştir. "Kalp gördüğünü yalanlamadı" (*en-Necm, 53/11*), dünyada da, âhirette de Yüce Allah'ın salât ve selâmı olsun ona."

Mi'rac (yukarı doğru yükselmek) anlamındaki "el-uruc"dan gelen ve kendisi ile yukarı doğru çıkılan alet anlamındadır. Bu da merdiven ayarında bir şeydir, ancak onun nasıl olduğunu bilemeyiz. Bu da diğer gayb-ı hususlar hükmündedir. Ona iman eder, keyfiyetini bilmek için ayrıca uğraşmayız.

İsra ve Mi'rac

Tahâvî *-Allan ona rahmet etsin-*: "Uyanırken bedeniyle Peygamber *-Sallallahu aleyhi vesellem-* isra ile (geceleyin) yürütülmüştür." diyerek Isra'ya işaret etmektedir.

İsra ile ilgili hadislerden anlaşılan sahih kanaate göre isra uyanırken ve beden ile gerçekleşmiştir. Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksa'ya kadar Cebrail *-Aleyhissetam-\r* arkadaşlığı ile birlikte ve Burak'ın üzerinde binerek gerçekleşmiştir. Mescid-i Aksa'da inmiş ve peygamberlere imam olarak namaz kıldırması, Bu-

rak'ı mescidin kapısının halkasına bağlamıştır. Onun Beytu Lahm'de inip, orada namaz kıldığı söylenmiş ise de hiçbir şekilde ondan böyle bir rivayet sahih olarak gelmemiştir.

Daha sonra Beytu'l-Makdis'ten aynı gece dünya semasına yükseltilmiştir. Cebrail ona kapının açılmasını istemiş ve ona kapı açılmıştır. Orada insanların ilk atası Adem'i görmüş, ona selam vermiştir. Adem *-Aieyhisseiam-* ona; hoşgeldin demiş, ve selamını almış ve peygamberliğini ifade etmiştir.

Daha sonra ikinci semaya çıkartılmış, yine ona kapının açılması istenmiştir. Orada da Zekeriya oğlu Yahya'yı ve Meryem oğlu İsa'yı görmüş, onlarla karşılaşmış, onlara selam vermiş, onlar da onun selamını alarak güzel bir şekilde onu karşılamış, peygamberliğini ifade etmişlerdir.

Daha sonra üçüncü semaya çıkartılmış, orada da Yusuf *-Ateyhisseiam-* görmüştür. Ona selam vermiş, o da selamını almış, güzel bir şekilde karşılamış, peygamberliğini ifade etmiştir.

Daha sonra dördüncü semaya yükseltilmiştir. Orada idris *-Aieybi\$seiam-* görmüş, ona selam vermiş ve onu güzel bir şekilde karşılayıp peygamberliğini dile getirmiştir.

Arkasından beşinci semaya çıkartılmıştır. Orada da imran oğlu Harun'u görmüştür. Ona selam vermiştir. O da onu güzel bir şekilde karşılayarak, peygamberliğini ifade etmiştir.

Daha sonra altıncı semaya yükseltilmiştir. Orada da Musa *-Aieyhisseiam-* ile karşılaşmıştır, ona selam vermiş, o da onu güzel bir şekilde karşılayarak, peygamberliğini dile getirmiştir. Onun yanından ayrılıp gidince Musa *-Aieyhisseiam-* ağlamıştır, ona ne diye ağladın diye sorulunca bu sefer: Benden sonra pey-gamber olarak gönderilen bir kimsenin ümmetinden cennete gireceklerin sayısı, benim ümmetimden oraya gireceklerin sayısından daha fazladır diye ağlıyorum, diye cevap vermiştir.

Daha sonra yedinci semaya çıkartılmıştır. Orada da ibrahim *-Ateyhisseiam-* ile karşılaşmış ve ona selam vermiştir. O da onu güzel bir şekilde karşılayarak, peygamberliğini dile getirmiştir.

Sonra Sıdretu'l-Müntehâ'ya çıkartılmıştır. Daha sonra da el-Beytu'l-Ma'-mur ona yükseltilmiştir. Sonra da yüce ve isimleri mukaddes, cebbar olan Allah'ın huzuruna çıkartılmıştır. O'nun huzuruna bir yayın kirişlerinin bağlandığı noktalar kadar yahut daha da yakın olacak şekilde yaklaşmıştır.

Orada kuluna vahyettiklerini vahyetti. Ona elli vakit namazı farz kıldı, geri döndü, Musa'nın yanına vardığında, ona: Sana ne emrolundu? dedi. Peygamber *-sallallahu aleyhi vesellem-*: Elli namaz, deyince o: Senin ümmetin bunun altından kalkamaz. Rabbinin huzuruna dön ve O'ndan ümmetinin yükünü hafifletmesini dile, dedi. Bu hususta Cebrail *-Aleyhûsselam-m* fikrini almak istercesine Cebrail'e dönüp baktığında, dilersen böyle yap 'diye işarette bulundu.

Bunun üzerine Cebrail, Peygamber *-Sallallahu aleyhi vesellem-i* yüce ve mübarek olan Allah'ın huzuruna *-O* yerinde iken- çıkarttı. *-Buhari'nin Sahih'indeki ve bazı rivayet yollarındaki lafız bu şekildedir-* Bunun üzerine Yüce Allah üzerinden on vakti kaldırdı. Tekrar indi ve Musa'nın yanından geçti, durumu ona haber verdi. Yine ona: Rabbine geri dön, O'ndan yükünü hafifletmesini dile, dedi.

Bu şekilde Musa *-as-* ile yüce ve mübarek olan Allah arasında gidip geldi ve sonunda bu elli vakit beş vakte indi. Musa ona tekrar Rabbine geri dönüp yükünün hafifletilmesini dilemesini istediği halde, o: Artık Rabbimden haya etmeye başladım. Bunun yerine razı oluyor ve teslim oluyorum, dedi.

Bu sefer bir münadi'nin şöyle seslendiği işitildi: Ben farzımı aynen emret-tim ve kullarımın yükünü de hafiflettim.

Peygamber *-Sallallartu aleyhi vesellem-* aziz ve celil olan Rabbini baş gözü ile görüp görmediği hususunda ahab'ın farklı görüşlerinden, doğru olanın onu kalbiyle gördüğü, baş gözü ile görmediği olduğuna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı." -Necm, 53/11); "Andolsun ki onu diğer bir inişle de görmüştü." (en-Necm, 53/13) buyruklarına gelince, Peygamber -Sallallahu aleyhi vesellem-in sahih olarak gelen rivayete göre; burada görüldüğünden söz edilen kişinin Cebrail olduğu bildirilmektedir. Onu iki sefer yaratılmış olduğu aslı suretinde görmüş bulunmaktadır

isra'nın uyanıklık halinde ve beden ile birlikte olduğunun delillerinden birisi de Yüce Allah'ın: 'Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götürün (Allah) münezzektir." (ei-isra, 17/1) buyruğudur. Nasıl ki insan beden ve ruhun toplamını ifade ediyorsa, kul da beden ve ruh'un toplamından ibarettir İfadenin mutlak olarak kullanılması halinde bilinen anlamı budur. Doğrusu da budur, o halde isra da bu şekilde gerçekleşmiştir ve aklen bu imkansız bir şey değildir.

Önce Beytu'l-Makdis'e, İsra'nın hikmeti nedir? diye sorulacak olursa, cevabı şudur: - Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Bu, Rasûlullah -Saltatiahü aleyhi veseiiem-\r\ mı'rac'a yükseldiği iddiasının doğruluğunun ortaya çıkması için olmuştur. Kureyş ona (iddiasının doğruluğunu isbatlamak için) Beytu'l-Makdis'in sıfatlarının neler olduğunu sormuştu. O da onlara sıfatlarını, niteliklerini anlatmış¹Buhârt 3886. 4710; Müslim 170; Müsned, 1,309 ve yolda gelmekte olan kervanlarının halini dahi onlara haber vermişti.²Müsned, 1. **374; İbn Kesir**, III, 15

Eğer onun semaya yükselişi doğrudan Mekke'den olsaydı, bu husus gerçekleşmezdi. Zira onlara sema ile ilgili haber vermiş olsaydı, buna muttalî olmalarına da imkan olmazdı. Halbuki onlar Beytu'l-Makdis'i tanıyorlardı. Onlara da bunun niteliklerini haber vermişti.

Mi'rac hadisinde konu üzerinde iyice düşünen kimsenin açıkça anlayacağı gibi değişik akımlardan Yüce Allah'ın uluvv (yücelik) sıfatının sabit olduğuna delil bulunmaktadır. Başarı Allah'tandır.

"Yüce Allah'ın ona ikram ve ümmetine de bir yardım olmak üzere lütfedeceği Havz da hakır."

Havz ve Nitelikleri

Havz'dan söz eden hadisler tevatür derecesine ulaşır. Bu hadisleri otuz küsur sahabi -radiyatiatü anhumâ- rivayet etmiştir. Hocamız İmadu'd-Din İbn Kesir -Allan onu rahmetine gark etsin- "el-Bidaye ve'n-Nihâye" adını taşıyan¹ tarihe dair büyük eserinin son taraftarında bu rivayetlerin bütün yollarını tesbit eîmiş bulunmaktadır.

Bu hadislerden birisini Buharî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- rivayet etmektedir. Enes b. Malik -ra rivayete göre Rasûlullah -sav-şöyle buyurmuştur; "Benim Havz'ımın ölçüleri Eyle ile Yemen'deki San'a arası kadardır. Onda bulunan ibriklerin sayısı ise semadaki yıldızların sayısı kadardır."²

Buharı 6580; Müslim 2303

Yine ondan gelen rivayete göre Peygamber -*Sallallahu aleyhi veseliem*- şöyle buyurmuştur: "Ashab'ımdan bir takım insanlar Havz'ın etrafında yanıma geleceklerdir. Ben onları tanıyacağım ama benden uzaklaştırılmış olacaklardır. Bu sefer ben: Arkadaşlarım? diyeceğim, bana şöyle diyecek(ler): Senden sonra ne gibi bid'at'ler ortaya çıkardıklarını bilmezsin."³ Bulhârî 6582; Müslim 2304

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. imam Ahmed'in rivayetine göre de Enes b. Malik -*Hadıyâianu ann*- şöyle demiştir. Rasûlullah -*Saiiiaihu aleyhi vese/lem*- bir uykuya daldı, tebessüm ederek başını kaldırdı. Ya o kendilerine söyledi, yahut onlar ona: Ne diye güldün? diye sormaları üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu; 'Az önce bana bir sure indirildi." Sonra da: "*Bismillahirrahmanirrahim. Muhakkak Biz sana Kevser'i verdik*" suresini sonuna kadar okudu ve sonra şöyle buyurdu: "el-Kevser'in ne olduğunu bilir misiniz?" Onlar; Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Şöyle buyurdu: "O aziz ve celil olan Rabbimin bana cennette vermiş olduğu bir nehirdir. Onun üzerinde pek çok hayırlar vardır. Kıyamet gününde ümmetim o nehre geleceklerdir. Onun üzerindeki kaplar yıldızların sayısı kadardır. Onlardan bir kul (ona yaklaşmaktan) alıkonulunca, ben şöyie diyeceğim: Rabbim, o benim ümmetimdendir. Şöyle denilecek: Senden sonra ne bid'atler çıkardıklarını bilemezsin."⁴

Müslim 400; Müsned. II. 102

Bu hadisi Müslim de rivayet etmiş ve ondaki lafız şöyledir: "O Rabbimin bana vaadettiği bir nehirdir. Üzerinde pekçok hayır vardır. O kıyamet gününde ümmetimin kendisine gelecekleri bir havuzdur" geri kalan bölümleri ise az önceki rivayet gibidir.

Bunun anlamı şudur: Bu Kevser'den Havz'a doğru iki kanal bol bol su akıtmaktadır. Havz ise Sırat'tan önce Arasat'tadır. Çünkü ondan ayrılmaktadır ve

topukları arkasına gerisin geri dönmüş bir takım kimseler ona yaklaştırılmaya-caktır. Bu gibi kimseler ise Sırat'ı da geçemeyeceklerdir.

Buharî ve Müslim, Cündeb b. Abdullah el-Becelî -*ra-dan* böyle dediğini rivayet etmektedirler: Ben Rasûlullah -*Sav-i* şöyle buyururken dinledim: "Ben sizden önce Havz'a ulaşmış olacağım."¹

Buharî 6589, Müslim 2289

Buharî'deki rivayete göre Sehl b. Sa'd el-Ensarî -*ra-* dedi ki: Rasûlullah -*sav-* şöyle buyurdu: "Şüphesiz sizden önce Havz'a varmış olacağım, benim yanıma gelen (ondan) içen içen ise ebediyyen bir daha susamaz. Benim yanıma hiç şüphesiz kendilerini tanıdığım, kendilerinin de beni tanıdıkları bir takım kimseler de gelecektir. Sonra benimle onların arasına engel konulacaktır." Ebu Hazim dedi ki: Ben onlara bu hadisi anlatırken, en-Nu'-man b. Ebi Ayyaş benim sözlerimi işitince dedi ki: Sen bunu Sehl'den böylece mi dinledin, ben:

Evet, dedim. O da dedi ki: Ben de şahitlik ederim ki Ebu Said el-Hudrî'den bunu dinledim ve o fazladan şunları da söylüyordu: "Bunun üzerine ben şöyle diyeceğim: Onlar benim ümmetimdendirler. Bana; Senden sonra neleri (bid'at olarak) ihdas ettiklerini bilmezsin denilecek, bu sefer ben: Benden sonra değişiklikler yapanlar, benden uzak olsunlar, benden uzak olsunlar."²

Buhârî 7050; Müslim 2290. 2291Hadislere Göre **Havz'ın** Nitelikleri

Havz'ın niteliklerine dair varid olan hadislerden çıkan sonuç şudur: O Havz, pek büyüktür. Orası çok şerefli bir su kaynağıdır. Bunun suyu süttten daha beyaz, kardan daha soğuk, baldan daha tatlı, kokusu miskten daha güzel olan Kevser ırmağından gelir. Bu Havz son derece geniştir, eni ve boyu aynıdır. Her bir köşesi arasındaki mesafe bir aylıktır. Bazı hadislerde de: "Ondan içildikçe o daha da artar ve genişler. O misk'ten olan yumuşak toprak ve çakıllar arasından çıkar. Mücevherat rengi bitirir."

Hiçbir şeyin acze düşürmediği yaratıcının şanı ne yücedir!

Bazı hadislerde de varid olduğuna göre: "Herbir peygamberin bir Havzı vardır. Peygamberimizin Havzı ise bunların en büyüğü, en değerlisi ve gelip su içeceklerinin sayısı en fazla olanlarıdır." Lütuf ve keremiyle Yüce Allah bizi onlardan kilsin.

"Haberlerde de rivayet edildiği üzere onun, onlara (ümmetine) sakladığı şefaati de hakır."

Şefaate ve Çeşitleri

Şefaate çeşitlidir. Bunların kimisi ümmet tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Kimisinde de Mutezile ve onlara benzer bid'at ehli olanlar muhalefet etmişlerdir.

• *Birinci Türden Şefaate*: Bu ilk şefaate olan büyük şefaattir. Peygamber ve rasûllerden sair kardeşleri arasından bizim peygamberimize mahsustur. Allah'ın salatve selamı hepsine olsun.

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde ve başka eserlerde, çok sayıda saha-bi'den *-Allah hepsinden razı olsun-* şefaate dair hadisler gelmiş bulunmaktadır.

Bunlardan birisi Ebu Hureyre *-ra* dan rivayet edilmektedir. Dedi ki: Rasûluliah *-sav-e* bir et getirildi. Bu etten ona kol kısmı verildi. O, kolu severdi, ondan bir lokma koparıp aldı. Sonra şöyle buyurdu: Kıyamet gününde ben insanların efendisiyim. Bunun niye böyle olduğunu biliyor musunuz? Allah öncekileri ve sonrakileri bir düzlükte toplayıp bir araya getirecek. Davetçi onların seslerini işitir, göz onlara nüfuz eder. Güneş oldukça yaklaşır, insanlar güç yetiremeyecekleri ve kaldıramayacakları kadar gam, keder ve sıkıntı duyarlar, insanlardan kimisi diğerine şöyle der: içinde bulunduğunuz durumu görmez misiniz? Neyle karşı karşıya olduğunuza bakmaz mısınız? Rabbi-nizin yanında size şefaateçi olacak bir kimseyi ne diye arayıp bulmuyorsunuz?

insanların kimi diğerine: Babanız Âdem(e gidiniz), diyecek. Bunun üzerine Adem'in yanına giderler. Ey Adem derler, sen insanlığın atasısın. Allah seni eliyle yarattı, sana ruhundan üfledi. Meleklerle emir verdi, sana secde ettiler. Haydi Rab-binın huzurunda bize şefaet et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Nelerle karşı karşıya olduğumuza bakmaz mısın?

Adem der ki: Rabbim bugün bundan önce benzeri görülmedik ve bundan sonra da asla benzeri görülmeyecek bir şekilde gazaplanmış bulunuyor. O bana ağaca yaklaşmayı yasaklamıştı, bense emrine karşı geldim. Nefsim, nefsim(ı), nefsim(i kurtarayım bana yeter.) Benden başkasına gidiniz, Nuh'a gidiniz. Bunun üzerine Nuh'a giderler ve: Ey Nuh derler. Sen Allah'ın yeryüzü insanlarına gönderdiği ilk rasûlsün. Allah seni şükreden bir kul diye adlandırdı. Rabbinin huzurunda bizim için şefaet et, içinde bulunduğumuz bu durumu görmez misin? Ne hale geldiğimize bakmaz mısın?

Bunun üzerine Nuh -As- şöyle diyecek: Bugün Rabbim öyle bir gazaplanmış ki, ne bundan önce böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. Benim kabul edilecek bir duam vardı, onu da kavmime

karşı beddua ederek kullandım. Şimdi nefsim, nefsim, nefsim (kurtulsun yeter, diyorum) Benden başkasına gidiniz, İbrahim'e gidiniz.

Bunun üzerine İbrahim'e giderler ve şöyle derler: Ey İbrahim, sen Allah'ın nebisi ve yeryüzü insanları arasından Halilisin. İçinde bulunduğumuz bu durumu görmez misin? Sıkıntılarımızın ulaştığı bu dereceye bakmaz mısın? Şöyle der: Bugün Rabbim öyle bir gazaplanmış ki ne bundan Önce böyle gazaplan-mıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. Sonra İbrahim -Ateybisseiam-söylediği yalanları zikreder.'

Buharî'de Eyyub'dan, o Muhammed b. Sîrin'den, o Ebu Hureyre -ra-dan rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: İbrahim -Ateytussetam- sadece üç defa yalan söylemiştir Bunlardan ikisi yüce Allah'ın zatı uğrındadır. "Ben hastayım" sözü ile. "Hayır, onu bu büyükleri yapmıştır" sözleridir. (Devamla] dedi ki. Bir gün Sara ile birlikte zorbalardan bir zorbanın bulunduğu bir yere geldi. O zorbaya şöyle denildi; Burada beraberinde insanların en güzellerinden bir kadın

bulunan bir adam vardı'.

Bunun üzerine bu zorba kişi ona bir adam göndererek Sara hakkında soru sordurdu: Bu kimdir? dedi. O da. Kızkardeşimdir. dedikten sonra Satâ'ya varıp şunları söyledi: Ey Sara. yeryüzünde benden ve senden başka iman eden bir kimse yoktur. Bu kişi bana senin kim olduğuna dair soru sordu, senin kızkardeşim olduğunu söyledim. Beni yalancı çıkarma.

Zorba Sarâ'ya elçi gönderdi. Sara. onun yanına girince, eliyle onu yakalamak istedi takat ona engel olundu. Bu seter: Sen Allah'a dua el ve ben sana hiç zarar vermeyeceğim, dedi. Allah'a

dua etti ve eski haline kavuştu.

İkinci bir deta onu yakalamak isteyince, önceki gibi hatta dana da şiddetli bir şekilde alıkonul-

du. Yine: Benim için Allah'a dua el, ben sana zarar vermeyeceğim dedi. Tekrar Allah'a dua etti

ve serbest bırakıldı.

Perdedarlarından birisini çağırarak şöyle dedi: Sizler bana bir insan getirmediğiniz, sizler olsa olsa bana bir şeytan getirmiş bulunuyorsunuz. Bunun üzerine ona Hacer'i hizmetçi olarak verdi. Sara, İbrahim -*Aieyttisseiam*- ayakla durmuş namaz kılıyorken yanına geldi ve eliyle. Ne oldu? diye sordu, o: Allah o kâfirin -ya da (acıрын- tuzağını başına geçirdi ve Hacer'i hizmetçi olarak verdi. Ebu Hureyre dedi ki: Ey semanın suyunun oğulları, işte anneniz budur, (Bh. *Fethu't-Bârî*, VI, 391-394]

Nefsimi, nefsimi, nefsimi (kurtarayım bana yeter) Haydi Musa'ya gidiniz. Musa'ya giderler ve Ey Musa derler: Sen Allah'ın Rasûlüsün, Allah seni ri-saletleriyle ve seninle konuşmasıyla diğer insanların üstüne seçip çıkarmıştır. Rabbinin huzurunda bize şefaata eyle. içinde bulunduğumuz bu hali görmez misin? Sıkıntılarımızın ne dereceye ulaştığına bakmaz mısın?

Musa onlara şöyle der: Bugün Rabbim öyle bir gazaplanmıştır ki ne bundan önce böyle gazaplanmıştır, ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. Ben ise öldürmekle emrolunmadığım bir canı öldürdüm. Nefsimi, nefsimi, nefsimi (kurtarayım yeter) Benden başkasına gidiniz, İsa'ya gidiniz.

Bunun üzerine İsa'ya giderler. Ey İsa, derler: Sen Allah'ın Rasûlü, Meryem'e ilka ettiği kelimesisin ve O'nun emrinden bir ruh'sun. Dedi ki: O böyledir. Beşikte iken insanlar ile konuştun, Rabbinin huzurunda bize şefaata eyle. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Sıkıntılarımızın ne derece olduğuna bakmaz mısın?

Bunun üzerine İsa onlara şöyle der: Şüphesiz Rabbim bugün öyle bir ga-zaplanmıştır ki ne bundan önce böyle gazaplanmıştır. ne de bundan sonra böyle gazaplanacaktır. -Ve herhangi bir günahından söz eimeyerek-: Benden başkasına gidiniz, Muhammed -*sav-e* gidiniz, der.

Bunun üzerine bana gelirler ve: Ey Muhammed, derler. Sen Allah'ın Ra-sûlüsün, peygamberlerin sonuncususun, Allah geçmiş ve gelecek günahlarını sana bağışlamıştır. Rabbinin huzurunda bize şefaata eyle, içinde bulunduğumuz hali görmez misin? Sıkıntılarımızın ne dereceye ulaştığına bakmaz mısın?

Bunun üzerine kalkar, Arşın altına gelirim. Aziz ve Celil Rabbimin huzuruna secdeye kapanırım. Sonra Yüce Allah, bana lutufta bulunur ve benden önce hiçbir kimseye ilham etmediği türden O'na güzel övgüler ve hamd-u senalarda bulunmayı ilham eder. Bunun üzerine Ya Muhammed denilir, başını kaldır, iste, o sana verilecek, şefaatta bulun şefaatin

kabul olunacak. Bunun üzerine: Rabbim, ümmetimi, ümmetimi isterim. Rabbim, ümmetimi ümmetimi isterim. Rabbim, ümmetimi ümmetimi isterim, diyeceğim. Şöyle denilecek: Ümmetinden aleyhine hesap bulunmayan kimseleri cennet kapılarından sağ kapıdan girdir, ayrıca diğer kapılarda da onlar insanlarla ortak gireceklerdir.

Peygamber -sav- sonra şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki cennet kapılarım her iki kanadı arasında Mekke ile Hecer yahut ta Mekke ile Busra arası kadardır."

Bu hadisi bu manada Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Lafız imam Ah-med'indir.¹ Müsned, II, 435-436; ayrıca Buharî 4712; Müslim 194

Çokça hayret edilecek bir husus var ki, o da şudur: Hadis imamları bir çok rivayet yollarıyla bu hadisi kaydetmekle beraber -bu husus Sur hadisinde varid olduğu gibi-² Yüce Allah'ın insanlar arasında hüküm vermek üzere gelmesi için yapılan ilk şefaati söz konusu etmezler. Çünkü burada maksat budur ve hadisin başının nakledilmesi bunu gerektirir, insanlar Adem ve ondan sonraki diğer peygamberlerin şefaathlerini, insanlar arasında hükmedilmesi ve buldukları sıkıntılardan rahatlamaları için isteyeceklerdir. Nitekim hadisin diğer rivayet yollarından açıkça anlaşılan da budur. İşte onlar bu noktaya vardıldıktan sonra, ümmetin isyankarlarına şefaati ve cehennem ateşinden çıkartılmalarını söz konusu ederler.

Selefin hadisin sadece bu bölümünü nakletmekle yetinmekten maksatları sanki cehenneme girdikten sonra herhangi bir kimsenin oradan çıkartılacağı-

nı inkar eden Hariciler ile Mutezile'den onlara tabı olan kimselerin görüşlerini reddetmek gibi görünmektedir. Bu sebepten dolayı onların görüşlerini açıkça reddeden ifadeler taşıyan hadisin bu kadarlık bölümünü zikretmekle yetinirler, böylelikle hadislere aykırı olan ve bid'at olarak benimsedikleri görüşlerini de nass ile reddetmiş olurlar.

• *İkinci ve üçüncü tür şefaath* Peygamber -sav-in, hasenatı ve seyyiâtı birbirine eşit kimseler hakkındaki şefaathidir. Bunların cennete girmeleri için şefaath edecektir. Ayrıca cehenneme götürülmeleri ernrolunmuş bir takım kimseler hakkında da cehenneme girmemeleri için şefaath edecektir.

• *Dördüncü tür şefaath* Peygamber -sav- cennete giren kimselerin amellerinin mükâfatının gerektirdiği derecelerden daha yukarıya çıkartılması hususundaki şefaathidir. Mutezile sadece bu şefaathi kabul etmekle (selefe) muvafakat etmiş, bunun dışındaki diğer konular hakkında -bu hususlardaki hadislerin mütevatir olmasına rağmen- muhalefet etmişlerdir.

» *Beşinci tür şefaath* ise bir takım kimselerin hesapsız olarak cennete girmeleri için yapılacaktır. Bu tür şefaath Ükkeşe b, Mihsan'ın hadisinin delil gösterilmesi uygundur. Çünkü Rasûlullah -saiiiahu aleyhi veseiiem- cennete hesapsız olarak girecek yetmişbin kişi arasına kendisinin de girmesi için Rasûlullah'ın duasını istemişti. Hadis Buharî ile Müslim'de rivayet edilmiştir.¹Buharî 5811,6442; Müslim 216, 217

• *Altıncı tür şefaati* azabı hakeden kimselerin azabının hafifletilmesi için olacaktır. Amcası Ebu Talib'in azabının hafifletilmesi için şefaati etmesi gibi.²Buhârî 3883. 6208, Müslim 209

Bu tür şefaati söz konusu ettikten sonra Kurtubî, et-Tezkire adlı eserinde şunları söylemektedir: Şayet Yüce Allah: "*Şefaatiçilerin şefaati onlara fayda vermez.*" (et-Muddessir, 74/48) diye buyurmuştur, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Cehennemden çıkartılıp cennete giren günahkâr muvahhidlere sağladığı fayda gibi, böylesine cehennem ateşinden çıkmak şeklinde bir faydası dokunmayacaktır denilir.

• *Yedinci tür şefaati*, önceden de geçtiği üzere bütün mü'minlere cennete girme izninin verilmesi için yapacağı şefaattir. Müslim'in Sahihinde, Enes -ra-dan rivayete göre Rasûlullah -sav- şöyle buyurmuştur: "Ben cennetteki ilk şefaatiçiyim."³Müsned, 111,213.

• *Sekizinci tür şefaati* ümmeti arasından cehenneme girmiş bulunan, büyük günah işlemiş kimselere yapacağı şefaattir. Bu şefaati sebebiyle onlar, cehennem ateşinden çıkartılacaklardır. Bu tür şefaati ile ilgili hadisler mütevatir olarak gelmiştir. Hariciler ile Mutezile ise bunu bilememişlerdir. O bakımdan hadislerin sıhhatini bilmediklerinden ve bunu bilenlerinin de inat edip, bid'atlerini sürdürmelerinden ötürü bu hususa muhalefet etmişlerdir.

Melekler, peygamberler ve mü'minler de onun gibi bu şekilde şefaati edeceklerdir.

Peygamber -*Saiiaiahu aleyhi veseilem*- bu şefaati dört defa yapacaktır.

Bu türden rivayet edilmiş hadislerden birisi Enes b. Malik -*Raiiyailahu anı*-yoluyla gelen hadis-i şeriftir. O dedi ki: Rasûlullah -*Satialiahu aleyhi vesetlem*- şöyle buyurmuştur; "Şefaatiim ümmetim arasından büyük günah işlemiş kimselere olacaktır." **1 Müsned. 111.213.**

¹ Bu hadisi imam Ahmed rivayet etmiştir.

Buhârî de -*Allah'ın rahmeti üzerine otsun*- kitabının "et-Tevhid" adlı bölümünde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Süleyman b. Harb anlattı, bize Hanmad b. Zeyd anlattı. Bize Ma'bed b. Hilal el-Anezî anlattı, dedi ki: Basra halkından bir kaç kişi bir araya geldik ve hep birlikte Enes b. Malik'in yanına gittik. Bizim için şefaati hadisini sorsun diye beraberimizde Sabit el-Bünanî'yi de alıp gittik. Onu evinde bulduk, kuşluk namazını kıldığını gördük. Yanma girmek üzere izin istedik, o da bize izin verdi, döşegi üzerinde oturuyordu.

Biz Sabit'e: Şefaati hadisinden önce ona hiçbir şey sorma, dedik. Dedi ki: Hamza'nın babası, bunlar senin Basra ahalisinden kardeşlerindir. Sana şefaati hadisini sormaya geldiler. Dedi ki: Bize Muhammed -*saiiaitahu aleyhi veseilem*- anlattı dedi ki: "Kıyamet gününde insanlar dalgalar gibi birbirlerinin arasına karışacaklardır. Adem'in yanına varacaklar ve Rabbinin huzurunda bizim için şefaati et, diyecekler. O: Ben bu işin ehli değilim, diyecek ama size İbrahim'i tavsiye ederim. Çünkü o Rahman'ın halil'idir.

Bunun üzerine İbrahim'e gidecekler, o da: Ben bu işin ehli değilim diyecek ama ben size Musa'yı tavsiye ederim, çünkü o kelimullahtır.

Bunun üzerine Musa'ya gidecekler, o da: Ben bu işin ehli değilim diyecek ama size isa'yı tavsiye ederim, çünkü o Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Bu sefer isa'ya gidecekler, o da ben bu işin ehli değilim diyecek arna size Muham-med'i tavsiye ederim.

Bunun üzerine yanına gelecekler ben de: işte bu işin ehli benim diyeceğim. Rabbimin huzuruna varmak üzere izin isteyeceğim, bana izin verilecek. Şu

anda hatırlayamadığım övücü sözlerle O'na hamdetmek üzere bana ilham verecektir. Ben de bu övücü sözlerle O'na hamdedeceğim ve huzurunda secdeye kapanacağım. Ey Muhammed, başını kaldır denilecek. Söyle sözün dinlenecek, şefaet et şefaatin kabul edilecek, dile dilediğin sana verilecek. Ben de şöyle diyeceğim: Rabbim ümmetimi (isterim) ümmetimi. Bunun üzerine şöyle denilecek: Git, kalbinde arpa ağırlığı kadar iman namına bir şey bulunan herkesi çıkart. Ben de gidip denileni yapacağım, sonra dönecek ve o övücü sözlerle O'na hamdedeceğim, tekrar O'nun için secdeye kapanacağım. Ey Muhammed, başını kaldır, denilecek, söyle sözün dinlenecek, şefaet et şefaatin kabul olunacak, dile istediğin verilecek. Ben, Rabbim ümmetimi (isterim) ümmetimi diyeceğim.

Bu sefer: Git, kalbinde zerre yahut ta bir hardal tanesi ağırlığınca imandan eser bulunan herkesi çıkart denilecek. Ben de gidip denileni yapacağım, sonra tekrar geri dönüp Yüce Allah'a o övücü sözlerle hamd-u sena'da bulunacağım. Sonra tekrar O'nun için secdeye kapanacağım. Ey Muhammed, başını kaldır denilecek, söyle sözün dinlenecek, dile isteğin verilecek, şefaet et şefaatin kabul olunacak. Ben: Rabbim ümmetimi (dilerim) ümmetimi diyeceğim. Bu sefer bana şöyle diyecek: Git kalbinde iman namına hardal tanesi ağırlığından daha, daha, daha küçük eser bulunan kimseleri bul ve onları ateşten çıkart. Ben de gidip denileni yapacağım."

(Ma'bed devamla) dedi ki¹ Enes'in yanından çıkıp gidince, bir de el-Ha-sen'e uğrasak dedim O, o sırada Ebu Halife'nin evinde saklı bulunuyordu, gücü kuvveti yerindeydi, işte ona gitsek de bize Enes b. Malik'in naklettiği hadisi ona da nakletsek (dedim), onun yanına gittik. Ona selam verdik. Yanına girmek üzere bize izin verdi. Ona Ey Ebu Said dedik, yanına kardeşim Enes b. Malik'in yanından geldik. Biz şefaet hususunda bize naklettiği hadisin bir benzerini görmedik. (Hasan-ı Basrî) Dedi ki: O neymiş deyince, biz de ona hadisi naklettik ve buraya kadar geldik, ondan sonra: Devam edin, dedi. Biz: Bize bundan fazlasını söylemedi, dedi ki: O gücü kuvveti yerindeyken bu hadisi yirmi sene öncesinden önce bana nakletti. Bilemiyorum size neden nakletmedi? Unuttuğundan mıdır? Yoksa sizin buna bel bağlayacağınızdan çekindiğinden midir?

Biz de: Ey Ebu Said o zaman sen bize anlat, dedik. Bunun üzerine güldü ve: İnsan çok aceleci yaratılmıştır dedi. Bunu size hatırlatmamın sebebi size bunu nakletmek isteyişimden başkası değildir. Size naklettiği şekilde hadisi bana da nakletti (sonra) dedi ki: "(Peygamber) buyurdu ki: Sonra dördüncü defa geri dönerim, o öğücü sözlerle yine O'na hamd-u sena'larda bulunurum. Sonra O'nun huzurunda secdeye varırım. Ey Muhammed, başını kaldır denilecek, söyle sözün dinlenecek, dile isteğin verilecek, şefaet et şefaatin kabul edilecek.

Bunun üzerine şöyle diyeceğim: Rabbim la ilahe illallah diyen kimseleri çıkartmam için bana izin ver. Şöyle buyuracak: İzzetim, celalim, kibriyam ve azametim hakkı için ben oradan la ilahe illallah diyeni mutlaka çıkartacağım."¹ Buharı 7510; Müslim 193. Bu hadisi Müslim böylece rivayet etmiştir.

Sahihfi Müslim) de de Ebu Said el-Hudri -*Radıyaliahu anh*- Peygamber -*Saitat-iahu aleyhi veseiem-dien* şunu rivayet etmektedir: "Yüce Allah buyuracak: Melekler, peygamberler, mü'minler hep şefaati etti. Geriye merhametlilerin en merhamelli-sı(mn şefaati) kaldı. Bunun üzerine ateşten bir avuç alır ve oradan hayır namına hiçbir şey işlememiş bir topluluğu çıkartır."² Müslim 183;Müsned.III,94

Şefaati hususunda insanların üç görüşü vardır:

Müşrikler, hristiyanlar ve şeyhler ve başkaları hususunda aşırıya kaçmış olan bid'at'çiler ta'zim ettikleri kimselerin Allah nezdindeki şefaati dünyada bilinen şefaati gibi değerlendirirler.

Mutezile ve Harici'ler ise peygamberimizin ve başkalarının büyük günah işlemiş kimseler hakkındaki şefaati kabul etmezler.

Ehl-i sünnet ise Peygamberimiz -*sav*-in büyük günah işlemiş kimseler hakkındaki şefaati de, başkalarının şefaati de kabul ederler. Fakat hiçbir kimse Allah kendisine izin vermedikçe ve onun için belil bir sınırı tesbit etmedikçe şefaati edemeyecektir. Nitekim Sahih'te yer alan şefaati hadisinde de böyle denilmektedir: "Onlar Adem'e, daha sonra Nuh'a, sonra ibrahim'e, sonra Musa'ya, sonra İsa'ya giderler, isa -*as*- da onlara şöyle diyecek: Muhammed'e gidiniz, çünkü o Allah'ın günahlarının geçmişini de, geleceğini de kendisine bağışladığı bir kuldür. Bunun üzerine bana gelecekler, ben de yola koyulup gideceğim. Rabbimi gördüğümde O'nun huzurunda secdeye kapanacağım. O vakit şu anda güzelce ifade edemeyeceğim, bana ilham edeceği övücü sözlerle Rabbime hamd edeceğim. Ey Muhammed başını kaldır diyecek, söyle sözün dinlenecek, şefaati et şefaatin kabul olunacak. Bunun üzerine, Rabbim ümmetimi (isterim) diyeceğim Bana bir sınır çizilecek onları cennete girdireceğim. Sonra tekrar gidip secdeye kapanacağım, yine bana bir sınır tesbit edilecek..."³ Buhar! 4476, 7516; Müslim 193; İbn Mâce 4312 Bunu üç defa zikretmektedir.

Dünyada Peygamber'den ve Başkalarından Şefaati İstemenin Hükümü

Dua esnasında dünyada Peygamber -*sav*-ı ve başkalarını şefaatiçi kılmaya ve bu yolla dilekte bulunmaya gelince; bunun etraflı bir şe-

kilde ele alınması gerekir. Çünkü dua eden kimse bazen 'peygamberinin hakkı' yahut "filanın hakkı için" diyerek Allah'ın mahlukatından herhangi bir kimseyi zikredip. Allah'a and vermektedir. Bu, iki açıdan sakıncalıdır:

1- Evvela bu Allah'tan başkasının adı ile yemin etmektir,

2- ikinci olarak herhangi bir kimsenin Allah'ın üzerinde hakkı bulunduğuna inanmaktadır.

Allah'tan başkası adına yemin caiz değildir. Allah'ın kendisi üzerinde bir hak olarak tesbit etmiş olması hali dışında, kimsenin de Allah üzerinde hiçbir

hakkı yoktur. Yüce Allah'ın Şu buyruğunda olduğu gibi: "*Mü'min/ere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır.*" (er-Rûm, 30/47)

Yine Buharî ve Müslim'de sabit olduğu üzere Peygamber -sav, Muaz -Radıyaiiafiu anh-a -terkisinde bulunuyor iken- şöyle dediği sabit olmuştur: "Ey Muaz! Allah'ın kullan üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun? Ben Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim. Şöyle buyurdu: Onun kullan üzerindeki hakkı O'na ibadet etmeleri, O'na hiçbir şeyi ortak koşmam alan dır. Peki onlar bunu yaptıkları takdirde, kulların Allah'ın üzerindeki haklarının ne olduğunu biliyor musun? Ben, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedim. Şöyle buyurdu: O'nun üzerindeki hakları onlara (O'na hiçbirşeyi ortak koşmayanlara) azab etmemektir,¹ Buhar! 2846, 5967, 6500, 7373; Müslim 30.

Bunlar Yüce Allah'ın eksiksiz kelimeleriyle ve sadık olan vadi ile yerine getirmesi vacip olmuş haklardır. Yoksa kulun bizzat kendisinin Allah üzerinde -mahlukun mahluk üzerinde olduğu şekilde- hiçbir hakkı yoktur. Çünkü Yüce Allah, her türlü hayrı kullarına nimet olarak ihsan edendir. Onlara va'di dolayısıyla kendilerine verilmesi gereken hakları ise, onlara azab etmemektir ve azablandırmamaktır. Bu ise kendisi adına yemin edilmeye elverişli olmayan bir husustur. Bundan dolayı da (bu hakkı ileri sürerek) O'ndan bir istekte bulunulmaz, bu vesile edilemez. Çünkü ancak Yüce Allah'ın sebep olarak tayin ettiği şey sebep olabilir.

Müsned'de yer alan Ebu said -ra Peygamber -sav-den rivayet ettiği hadise gelince. Orada namaza yürüyerek giden kimsenin: "Senden bu yürüyüşümün hakkı adına ve dilekte bulunanların senin üzerindeki hakkı adına dilekte bulunuyorum."² Müsned, 11,21; İbn Mâce 778 şeklinde söylediği sözlerine gelince, bu Allah'ın kendi zatına vacip kılmış olduğu ve kendisine dua eden kimselerin kendi üzerindeki hakkını dile getirmektedir. Dua eden ve istekte bulunanlara dualarını kabul etme hakkını veren O'dur. ibadet edenlere mükafat elde etme hakkını veren O'dur. Şu beyitlerin sahibi ne güzel söylemiş:

. "Kulların O'nun üzerinde vacib (yerine getirilmesi gereken) bir hakları yoktur,

Asla; ama hiçbir çaba da O'nun nezdinde boşa gitmez.

Onlara azab edilirse, adaleti iledir yahut nimet verilirse, lütfü iledir.

O Kerim'dır, lütfü bol olandır."

Şayet dua eden kimsenin: "Dua edenlerin üzerindeki hakkı için senden istiyorum." sözü ile "Peygamberinin hakkı" ya da buna benzer ifadeler arasındaki fark nedir? diye sorulacak olursa cevap şudur:

Dua eden kimsenin: "Dua edenlerin senin üzerindeki hakkı için..." sözünün manası şudur: Sen dua edenlerin, duasını kabul edeceğini vaatetmiş bulunuyorsun. İşte ben de dua edenler arasındayım, benim duamı kabul buyur. Halbuki "filanın hakkı için" denildiği vakit, o filan kişinin her ne kadar Allah'ın sadık va'di gereğince Allah üzerinde bir hakkı var ise de; bunun ile o dilekte bulunan kimsenin duasının kabul edilmesi arasında herhangi bir ilişki yoktur. Şöyle denilmiş gibidir: Filan kişi senin şalin kullarından olduğu için benim de duamı kabul et. Bu iki şey arasındaki ilişki nedir? Ve bunların birinin diğerini gerektirmesi neye dayanarak söylenebilir? Bu hiç şüphesiz duada haddi aşmak (üründendir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "*Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmeyiz.*" (e/-A'raf, 7/55)

Bu ve benzeri dualar bid'aî olarak ortaya çıkan dua şekilleridir. Peygamber -*Saiialiaftu aleyhi* vesetfem-den olsun, ashab-ı kiram'dan olsun, tabiîn'den olsun, imamlardan herhangi birisinden olsun -*Allah hepsinden razı olsun*- böyle bir dua şekli nakledilmiş değildir. Bu gibi ifadeler cahillerin ve bir takım tarikatçıların yazdıkları muska ve hamayılarda bulunur.

Dua ise en faziletli ibadetlerdendir, ibadetlerin esası ise sünnet ve peygambere tabi olmaktır, neva ve bid'atler değildir.

Allah'tan Başkası Adına Yemin Caiz **Değildir**

Şayet kastı "falancanın hakkı" diye Allah'a and vermek ise bu da sakıncalıdır. Çünkü mahluk'un adı ile mahluk'a and vermek caiz değilken Halik'a karşı bu nasıl caiz olabilir? Peygamber -*sav*- de: "Her kim Allah'tan başkasının adıyla yemin ederse (Allah'a) ortak koşmuş olur."¹ Müsned, II. 69, 87. !25: Ebü Dâvûd 3251 diye buyurmaktadır.

Bundan dolayı Ebu Hanife ve arkadaşları (Ebu Yusuf ile Muhammed) - şöyle demişlerdir: Dua eden bir kimsenin, filanın hakkı ile Sen'den istiyorum, yahut peygamberlerinin ve rasûllerinin hakkı ile yahut Beyt-i Haram'ın, Meş'ar-T Haram'ın hakkı ile istiyorum ve buna benzer ifadeleri duada kullanması mekruhtur. Hatta Ebu Hanife ve Muhammed (*Allah ikisinden de razı olsun*) bir kimsenin: Allah'ım ben Sen'den Arş'ının izzet makamı hakkı için dilekte bulunuyorum, demesini dahi mekruh görmüşlerdir. Ebu Yusuf ise bu hususta kendisine ulaşan rivayet sebebiyle bunu mekruh görmemiştir.

Bazen de; "filanın Sen'in nezdindeki makamı hürmeti için" yahut ta: "Peygamberlerin, rasûllerin ve velilerinin yüzü suyu hürmeti için" diye bir ifade kullanılır. Bundan kasıt ise filan kişinin Sen'in yanında değeri, şerefi ve mevkiî vardır. Bundan ötürü de Sen bizim duamızı kabul buyur, demektir. Ancak bu da sakıncalıdır. Çünkü eğer Peygamber -*Satiaitahu aleyhi vesettem*-\r\ hayatta olduğu sırada Ashab-ı Kiram'ın tevessülü bu şekilde olsaydı, elbetteki ölümünden sonra da bunu yaparlardı. Ancak onlar peygamber hayatta iken, onun duası ile tevessül ediyorlardı.¹ Tirmizî 3578 Ondan kendilerine dua etmesini istiyorlardı, kendileri de onun duasına amin diyorlardı.

Nitekim istiska (yağmur duası) ve diğerlerinde bunu görüyoruz. Peygamber -*SafeHafiu aleyhi veseitem*- vefatından sonra Ömer -*Radtyallahu anfr* yağmur duasına çıktıkları

sırada da şöylece dua etmişti: "Allah'ım bizler kuraklıkla karşı karşıya kaldığımızda Peygamberimiz ile sana tevessül ediyor, Sen de bize yağmur yağdırıyordun. Şimdi de peygamberimizin amcası vasıtası ile sana tevessül ediyoruz."² Buhârt **1010**, 3710

Bu ise biz onun duasıyla, onun şefaatiyle ve onun dilemesi ile sana tevessül ediyoruz demektir. Yoksa onunla sana and veriyoruz yahut onun Sen'in nezdindeki mevkiî dolayısıyla Sen'den diliyoruz, demek değildir. Çünkü maksat bu olsaydı, elbetteki Peygamber *-saitatiahü aleyhi vese'fem-in* mevkiî, Abbas *-Radıyai-iahuanh- \ r * mevkiinden çok daha büyüktür.

Bazen dua edenler: Benim Rasûlüne tabi oluşum, ona olan sevgim ve imanım için diğer peygamberlerinin, resullerinin hakkı için ve onları tasdik etliğim için... gibi ifadeler de kullanılabilir. Bunlar dua sırasında, tevessül ve şefaet istemek üzere kullanılan ifadelerin en uygun olanlarıdır.

Çünkü bir şahıs ile tevessül ve onun aracılığı ile yönelmek mücmel bir tutumdur. Bundan ötürü anlamını bilemiyenler hata etmişlerdir. Şayet bu sözlerle dua eden; şefaati umulan bir kimse olduğu için onu sebep kılmak maksadını güder ve bunu o hayatla iken yapar yahut dua eden kimse onu seven, emrine itaat eden, ona uyan bir kimse olmakla birlikte; bu kişi de sevmeye, itaat edilmeye ve uyulmaya layık ise, o takdirde onun vesile kılınması ve şefaatinin kabul edilmesi için dua ederken tevessülde bulunulursa yahut ta dua edenin o şahsı sevmesi ve ona tabi olması ile tevessül olunursa; bu şekildeki dua *ve* tevesüiler meşrû'dur. Eğer bu sözlerden kasıt kimsenin adı ile and vermek ve bizzat onun şahsıyla tevessülde bulunmak olursa, işte seief'in mekruh gördüğü ve yapılmamasını istediği tevessül budur.

Aynı şekilde bir şey vasıtasıyla dilekte bulunmakla da bazen onu -istenenin elde edilmesinde sebep olusu dolayısıyla- sebep olması kastı güdülebilir. Bazen de onun ile and verilmek istenebilir.

Oua'da birinci türden vesile edilmeye örnek, mağaraya sığınan üç kişi ile ilgili hadis-i şerifte görülebilir. Bu, Buharî ve Müslim'de ve başka eserlerde yer almış meşhur bir hadistir. Büyükçe bir kaya parçası gelip, onların sığındıkları mağaranın kapısını kapatmıştı. Onlar ihlas'ia yapmış oldukları şalin amellerini söz konusu ederek Yüce Allah'a tevessül ettiler ve onların her birisi şöylece dua etti: Eğer ben bu işi senin rızan için yaptım içinde bulunduğumuz sıkıntıdan bizi kurtar. Bunun üzerine o kaya parçası mağaranın kapısından çekildi, onlar da yürüyerek oradan çıkıp gittiler.¹Buhari 2215,Muslim 2743

İşte onlar salih amelleri ile dua ettiler. Çünkü salih ameller kulun kendileriyle Yüce Allah'a tevessül edip yöneldiği ve onlar vasıtası ile dileklerde bulunduğu en büyük islerdendir. Zira Yüce Allah iman edip, salih amel işleyenlerin duasını kabul edeceğini ve iütfundan onlara daha fazlasını vereceğini vaadel-

miş bulunmaktadır.

Allah Nezdinde Şefaât, İnsanlar Nezdindeki Şefaatten Farklıdır

Velhasıl Allah nezdinde şefaât, insanlar nezdindeki şefaât gibi değildir. Çünkü insanlar nezdinde şefaâtçilik eden bir kimse, isteği olan ile birlikte isteğinde ona katılmış olur. Yani o daha önce bu hususta yalnızken onunla birlikte şef (çift) konuma gelir. Aynı şekilde nezdinde şefaât olunan ile birlikte de şef (çift) olmuş olur. Yani o şefaati ile istenen işin bir faili olur ve hem istekte bulunan, hem kendisinden dilekte bulunan ile şef (çift) olmuş olur.

Yüce Allah ise bir ve tek'tir (vitr'dir) Kimse onunla beraber şef (çift) oluşturmaz. O'nun izni olmaksızın da kimse O'nun nezdinde şefaât edemez, emir bütünüyle O'nundur. Hiçbir bakımdan O'nun ortağı yoktur.

Kıyamet gününde şefaâtçilerin efendisi, Yüce Allah'ın huzurunda secdeye kapanıp hamd-u sena'da bulunacağında, Yüce Allah ona şöyle diyecektir: 'Başını kaldır, söyle sözün kabul edilecek, dile isteğin verilecek, şefaât et şefaatin kabul edilecektir,' Bunun üzerine ona bir miktar tesbit edilecek ve onları cennete girdirecektir.

Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi emir bütünüyle yalnız Allah'ındır: "*De ki- Emir bütünüyle yalnız Allah'ındır.*" (Ai-i imran. 3/154); '*Emirden sana ait hiçbir şey yoktur.*' <Ai-i imran, 3/128>; "*Şunu bilin ki yaratmak ta, emretmek te yalnız O'nundur.*" (e/-A' raf, 7/54)

Sahih(i Buharî)deki rivayete göre Peygamber -Saitatiahü aleyhi veseiiem- şöyle buyurmuştur: "Ey Abdi Menaf oğulları! Benim, Allah'a rağmen size yapabilecek hiçbir şeyim yoktur. Ey Allah Rasûlünün halası Safiye, benim Allah'a rağmen sana yapabilecek hiçbir şeyim yoktur. Ey Allah Rasûlünün amcası Abbas, benim Allah'a rağmen sana yapabilecek bir şeyim yoktur."¹ Buharî 2753, 3527, 4771; Müslim 203

Yine Sahih'de şöyle denilmektedir: Kıyamet gününde sizden herhangi birinizi boynuna böğüren bir deve yahut meleyen bir koyun yahut dalgalanan bir kumaş parçası ile gelip de: Beni kurtar, beni kurtar dediğini, buna karşılık benim de kendisine: Ben sana tebliğ ettim, Allah'a rağmen benim sana yapabilecek bir şeyim yoktur, diyeceğim bir halde geldiğini sakın görmeyeyim."² Buharî 3073; Müslim 1831

Eğer bütün insanların efendisi, şefaâtçilerin en faziletlisi, kendisine en yakın insanlara: "Allah'a rağmen benim size yapabilecek bir şeyim yoktur" diyorsa, ya başkası hakkında ne düşünülebilir?

Yüce Allah'a dua edildiği, O'nun nezdinde şefaatte bulunulduğu takdirde şüphesiz ki O duaları işitir, şefaati kabul eder.

Ancak bu konuda dua ve şefaatin etkisi, hiçbir zaman bunların mah-luk'un mahluka olan etkisi gibi değildir. Zira dua edenin, dua etmesini sağlayan, şefaâtçinin şefaatinin hazırlayan, takdir eden O'dur. Kulların fiillerini O yaratır. Kulu tevbeyle muvaffak kılan, sonra da O'nu kabul eden O'dur. Kulu amelde bulunmaya muvaffak kılan, sonra da O'na mükâfat veren O'dur. Kula dua etmek, başarısını ihsan edip sonra da duayı kabul eden yine O'dur.

İşte bu, kadere ve herşeyi yaratanın Allah olduğuna iman eden ehl-i sünnetin kabul etmiş olduğu temel itikad esasları ile uyum arzeden bir inanıştır.

"Yüce Allah'ın Âdem'den ve onun zürriyetinden almış olduğu mîsak haktır."

Yüce Allah'ın Adem ve Zürriyetinden Aldığı Mîsak söz: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Hani, Kıyamet günü: 'Bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz diye Rabbin, Ademoğullannın sırt/anndan zürriyet-lerini (çıkarp) almış ve onları kendilerine şahit tutup: 'Ben sizin Habbiniz değil miyim?' (diye buyurmuştu.) Onlar da: 'Evet (Rabbimizsin) şah/d olduk' demiş-lerdi.*" {el-A'rai. 7/172)

Yüce Allah bu buyruğunda Ademoğullarını sulblerinden kendilerine karşı Allah'ın Rableri, mutlak egemenleri, sahipleri olduğuna. O'ndan başka hiçbir ilah bulunmadığına dair şahit tutmuş olduğunu haber vermektedir. Adem -A/ey-his\$eiam-\r\ sulbünden hürriyetinin alınmış olduğu ve onların Ashab-ı Yemin ve Ashab-ı Şimal olmak üzere birbirlerinden ayırt edildiklerini belirten hadisler va-rid olmuştur. Bunların bazılarında da Yüce Allah'ın Rableri olduğuna dair şahit tutma da, dile getirilmektedir.

Şunu bilelim ki: müfessirler Yüce Allah'ın Adem'in sırtından soyundan geleceklerini çıkartmış olup, onları kendilerine karşı şahit tutup, sonra tekrar geri iade etmiş olduğundan başka bir şey zikretmemektedirler.

es-Sa'lebî, el-Begavî ve diğerleri gibi. Bunların bir kısmı bunu söz konusu da etmeyerek yerine Yüce Allah'ın onlara karşı rububiyetinin ve vahdaniyetinin delillerini ortaya koymuş olduğunu; yapılarında var etmiş olduğu akıl ve basiretlerinin de bunlara şahidlik ettiğini söz konusu etmekle yetinmektedir. ZemahşerT ve diğerleri buna örnektir. Kimisi de her iki görüşü de zikretmiştir. el-Vahicfi, er-Razî, el-Kurtubîve başkaları gibi.

Şüphesiz ki âyet-i kerîme birinci görüşe yanı Adem -Aieynissetam-\v\ zürriye-tının soyundan çıkartılıp alınmış olduğuna delalet etmemektedir. Ayet-i kerî-me'de Ademoğullannın sırtlarından alınmadan söze di im ektedir. Adem'in sırtından zürriyetinin alınması ve o vakit onlara karşı şahit tutulması hususu bir takım hadislerden çıkartılmaktadır.

Bu hadislerin kimisinde zürriyetin alınması söz konusu edilmekte, bazılarının cennete, bazılarının cehenneme gideceklerine dair hüküm verildiği belirtilmektedir. Nitekim Ömer -Radtyaiiahu an/j-ın rivayet ettiği hadiste böyledir.

Kimisinde de zürriyetin alınması söz konusu edilip bu zürriyetin -haklarında herhangi bir hüküm ve şahit tutma söz konusu edilmeksizin- Adem'e gösterildikleri belirtilmektedir. Ebu Hureyre hadisinde olduğu gibi.

Birinci görüşün kabul ettikleri şekilde şahit tutmanın söz konusu edildiği hadis ise ibn Abbas ve ibn Ömer'e kadar ulasan mevkuf bir hadistir. Hadis alimleri de onu tenkit etmişlerdir. Sahih hadis ravileri arasında bunu sadece el-Hâklm "el-Müstedrek ale's-Sahihayn" adlı eserinde rivayet etmektedir ki Hâkîm *Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* işi Sıkı tutmamakla tanınan birisidir.

Kimilerinin cennete, kimilerinin de cehenneme gideceklerine dair ilâhî hükmün söz konusu edildiği hadis de kader meselesine delildir. Bunun tanıkları da pek çoktur. Bu hususta ehl-i sünnet arasında da görüş ayrılığı yoktur. Bu konuda sadece sıfatları iptal eden bid'at ehli Kaderiye'nin muhalefeti vardır

Birinci görüşe gelince selef ve halefe mensub ehl-i sünnet alimleri arasında görüş ayrılığı vardır. Şayet ben muhtasar bir eser yazmayı hedeflememiş olsaydım, bu konuda varid olmuş hadisleri ve bu hadisler ile ilgili söylenen sözleri enine boyuna açıklayacaktım. Bu hadislerle ilgili olarak aklen anlaşılan manaları ve âyet-i kerîme'nin lafızlarının delaleti ile ilgili zikredilenleri de ortaya koyardım.

Kurtubî der ki: Bu âyet-i kerîme müşkil bir âyettir. İlim adamları bu âyetin te'vili hususunda değişik açıklamalarda bulunmuşlardır. Biz de tesbit edebildiğimiz kadarıyla onların bu açıklamalarını söz konusu edeceğiz.

Kimileri şöyle demiştir: Ayetin anlamı şudur: Yüce Allah, Ademoğullarını gelecekleri suretle birbirinin sırtından çıkartmıştır. Bunlara göre âyetin manası şudur: "... ve onları kendilerine şahit tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim (diye buyurmuştu.]" Böylelikle onları yaratmış olmasını birliğine delil olarak göstermektedir. Çünkü baliğ olan herbir kimse zorunlu olarak kendisinin bir ve tek Rabbinin olduğunu bilir. "Sen *sizin Rabbiniz değil miyim?*" buyruğu da şu demektir: O'nun bu şekilde soru sorması, kendilerine karşı şahit tutması ve onlar tarafından da bunun kabul edilmesi konumundadır. Nitekim Yüce Allah göklerle yer hakkında şöyle buyurmaktadır: "*ikisi de: isteyerek geldik' dediler.*" (*Fussüet, 41/11*) el-Kaffâl bu görüşü benimsemiş ve bu konuda geniş açıklamalarda bulunmuştur. Bir başka açıklamaya göre Yüce Allah bedenleri yaratmadan önce ruhları yaratmıştır ve ruhlarda kendilerine yapılan hitabı kavrayabilecek bir bilgi kabiliyetini yaratmıştır.

Daha sonra Kurtubî bu hususta varid olmuş hadisleri de kaydeder ve açıklamalarını sürdürür.

Bu hususlaki birinci görüşün doğruluğunun en güçlü delillerinden birisi de Buharî ve Müslim'de yer alan ve şu ifadelerin bulunduğu Enes yoluyla gelen hadis-i şeriftir: "Ben senden bundan çok daha kolay bir şey istemişim. Adem'in sırtından {çıkardığımda) senden Bana hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere söz almış olduğum halde, sen Bana ortak koşmaktan başka bir yolu kabul etmedin."¹ Buharî 3334, 6557; Müslim 2805

Fakat bu hadisin bir başka rivayetinde şöyle denilmektedir: "Ben senden bundan daha azını ve kolayını istemişim, fakat yapmadın. Bundan dolayı cehennem ateşine geri döndürülür."

Bu rivayette ise "Âdem'in sırtından" ifadesi olmadığı gibi, birinci rivayette birinci görüşün savunucularının söz konusu ettiği şekilde Adem'in sırtından zür-riyetinin çıkartılmasından da söz edilmemektedir.

Hatta birinci görüş hayret edilecek iki hususu da bir arada ihtiva etmektedir:

1- O sırada insanlar konuşmuş ve imanını ikrar etmişler, böylelikle de Kıyamet gününde onlara karşı delil ortaya konulmuş olacaktır.

2- Ayet-i kerîme de buna delâlet etmektedir Ayet çeşitli sebeplerden ötürü bu hususa delildir:

a- Yüce Allah: "Ademoğullarından" diye buyurmuş "Adem'den" dememiştir.

b- Yüce Allah: "Ademoğullarının sırtlarından" diye buyurmuş "Adem'in sırtından" dememiştir. Bu ise ya bedel-i ba'z'dır (Ademoğullarının bir parçası olan sırtlarından anlamına), yahut bedel-i iştimal'dir (onların bünyesinden anlamına). Bu da daha uygundur.

c- Yüce Allah: "Zürriyetlerini" diye buyurduğu halde "onun zürriyetini" dememiştir.

d- Yüce Allah: "Ve onları kendilerine şahit tutup..." diye buyurmuştur. Yani onları kendilerine şahit kılmıştır. Şahidin ise, hakkında şahitlik ettiği şeyi hatırlaması kaçınılmaz bir husustur. O ise şahitliğini -ileride de buna işaret edileceği üzere- ancak bu yurda çıkıp geldikten sonra hatırlayabilmektedir. Bundan önce herhangi bir şahitlik hatırlayamamaktadır.

e- Yüce Allah bu şahit tutmanın hikmetinin onlara karşı delil getirmek olduğunu haber vermektedir. Taki Kıyamet gününde: "Bizim bundan haberimiz yoktu demesinler". Onlara karşı ise delil peygamberlerle ve yaratılışları ve fitratları ile ortaya konulmuş bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: '*Müjdecî ve korkutucu peygamberler olarak (gönderdik) ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın.*' (en-Nisa, 4/165)

i- Kıyamet gününde: "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeleri için bu husus onlara hatırlatılmaktadır. Bilindiği gibi onlar tümüyle Adem'in sulbünden çıkarılışlarından ve o vakit hep birlikte buna şahid tutulmaktan yana gafildiler. Onlardan hiçbir kimse bunu hatırlamamaktadır.

g- Yüce Allah'ın: "*Yahut: Daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık.*" (ei-Maf, 7/173) buyruğunda bu şekilde zürriyeti alış ve şahit tutuşun iki hikmetini söz konusu edilmektedir Evvela bu işten haberdar olmadıklarını iddia etmemeleri, diğeri ise atalarını taklit etmek iddiasını gütmemeleri.

Habersiz (gafil) olanın şuuru olmadığı gibi, mukallid olan kimse de taklidinde başkasına uymaktadır. Bu iki hikmet ise ancak raaül ve fitrat gibi kendileri vasıtasıyla delilin ortaya konulabilmesi halinde söz konusu olur.

h- Yüce Allah'ın: "*Şimdi o batıl'a sapananların işledikleri yüzünden bizi helak mi edeceksin?*" (ei-A'raf, 7/173) buyruğu şu demektir: Eğer onları inkar ve şirk koşmalarından ötürü azaplandıracak olursa, onlar böyle diyeceklerdi. Halbuki Yüce Allah'ın onları helak etmesinin tek sebebi rasûllerine muhalefet etmeleri ve onları yalanlamalarıdır.

Eğer onlara karşı peygamberler göndermek suretiyle, delil ortaya koy-maksızın, şirk koşmakta atalarını taklit ettiklerinden dolayı helak etmiş olsaydı, batıl'a sapanların

yaptıklarından dolayı onları helak ederdi. Yahut ta izlemekte oldukları yolun batıl olduğunu bilmemekle birlikte onları helak ederdi. Ancak Yüce Allah kendileri bilmedikleri halde onlara haksızlık ederek şehirler ahalisini helak etmeyeceğini haber vermektedir. Onları ancak peygamberler göndermek suretiyle uyarıp korkutmak ve ileri sürebilecekleri bir mazeretleri kalmayacak hale getirdikten sonra helak eder.

i- Yüce Allah herkesi Allah'ın kendisinin Rabbi ve yaratıcısı olduğu hususunda kendisine karşı şahit tutmuş ve Kitabında birden çok yerde bu şahit tutmayı ona karşı delil göstermiştir. Yüce Allah'ın: "*Andolsun onlara: 'Göklerle yeri kim yarattı?' diye sorsan, onlar elbette: 'Allah' diyeceklerdir.*" (Lukman, 31/25) buyruğu gibi.

işte muhtevası ile Yüce Allah'ın kendilerine şahit tutmakla ortaya koymuş olduğu ve peygamberlerin şu buyruğunda belirtildiği şekilde kendilerine hatırlattığı delil budur. "*Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında mı şüphe ediyorsunuz?*" (İbrahim, 14/10)

j- Yüce Allah bunu bir âyet (belge) kılmıştır. O ise -medlul'ün kendisinden geri kalması söz konusu olmayacak bir şekilde- medlul'ünü gerektiren apaçık delâlet demektir. Yüce Rabbin âyetlerinin özelliği işte budur. Çünkü bunlar belli bir maksada dair ve o hususu bilmeyi gerektirici muayyen delillerdirler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*işte biz âyetleri böyle açıklarız. Belki (tev-hid'e) dönerler diye.*" (İbrahim, 7/174)

Bu ise ancak Yüce Allah'ın, insanları üzerinde yaratmış olduğu fitrat ile olur. Allah'ın yaratması ise değiştirilemez. Her doğan elbetteki bu fitrat üzere doğar, bu fitratın dışında herhangi bir surette hiçbir kimse doğmaz. Bu olmuş bitmiş bir iştir, değişmez değiştirilmez. Önceden de buna işaret edilmiş idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Atiyye ve başkaları bu hususun inceliğini kavramış, ancak şanı Yüce Allah'ın Ademoğullarını zürriyet olarak çıkartmış olduğunu, kendilerine karşı kendilerini şahit tuttuktan sonra tekrar yerlerine iade ettiğini açıkça belirten ifadeler taşıyan bu tür hadislerin zahirine muhalefet etmekten çekinmişlerdir.

Aynı şekilde bu iki görüşü de eş-Şeyh Ebu Mansur el-Maturidî "*Şerhu't-Te'vilât*" adında eserinde nakletmiş, birinci görüşü tercih etmiş; bu hususta açıklamalarda bulunup, onu tercihe yönelmiştir.

Şüphesiz ki rububiyeti ikrar ve kabul etmek fıtri bir husustur. Şirk ise sonradan ortaya çıkmış bir hadisedir. Daha sonra gelen evlatlar taklit yoluyla bunu atalarından öğrenmişlerdir. Eğer bunlar Kıyamet gününde atalarının ortak koşmuş olduklarını delil diye ileri sürecek olurlarsa ve: Biz insanlar yiyecek, giyecek ve mesken hususlarında atalarının alışkanlıklarını devam ettirdikleri gibi bu hususta da onların geleneklerini sürdürdük diyecek olurlarsa, kendilerine şöyle denilecektir: Sizler yaratıcının varlığını kabul ediyor, Allah'ın ortağı bulunmakss-zın Rabbiniz olduğunu itiraf ediyordunuz. Bu hususta kendinize karşı da şahitliğiniz vardı. Kişinin kendisine karşı şahitliği ise o şeyi ikrar ve kabul etmek demektir. Başka bir manası yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler, adaleti*

titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şahitlik edenler olur. Kendinizin. .. aleyhine dahi olsa." (en-Nisa. 4/135)

Yoksa maksat: Ben kendime karşı şu hususta şahitlik ediyorum, demek değildir. Aksine kim bir şeyi ikrar ve kabul ederse, o hususta kendisine karşı şahitlik etmiş olur. Durum böyle olduğuna göre kendinize karşı şahitlik edip, kabul ettiğiniz bu bilgiden ne diye yüz çevirdiniz de şirke yöneldiniz? Hatta sizler kat'î olarak bilinen bir hususu bırakıp, gerçekle ilgisi olup olmadığı bilinmeyen bir şeye yöneldiniz. Bunu beraberinde hiçbir delil bulunmayan kimseleri taklit ede-

rek yaptınız bu ise dünyevi gelenek ve göreneklerde onlara tabi olmaktan farklı bir şeydir. Çünkü bu gelenek ve göreneklerin tutarsızlıklarına, bozukluklarına dair elinizde bir delil yoktu. Bunlara uymakta da sizin maslahatınız vardı, fakat şirk böyle değildi. Çünkü sizler şirkin bozukluğunu ve şirk koşmakla sizin doğru yoldan sapmış olduğunuzu açıkça ortaya koyacak ve bu hususta kendinize karşı şahitlik ettirecek yeterli bir bilgiye sahip bulunuyordunuz.

Küçük çocuğun anne babasından öğrendiği din, bir eğitim ve bir gelenek dinidir ve bu dünya maslahatı içindir. Çünkü çocuğa bakacak, bakımını üstlenecek birilerinin olması kaçınılmaz bir şeydir. Buna en layık olan kimseler ise çocuğun anne ve babasıdır. Bundan dolayı şer'î hükümler gereğince çocuk anne babasıyla birlikte ise; zahiren ortada olan dünya hükümleri bakımından anne babasının dini üzere kabul edilir. Böyle bir dine tabi olmaktan dolayı -sahih kabul edilen görüşe göre- Yüce Allah bu çocuğu akil ve baliğ oluncaya kadar ve ona karşı delil ortaya konuluncaya kadar cezalandırmaz. İşte bundan sonra o kimsenin artık ilim ve akıl gereği olarak hak dine tabi olması gerekir. Hak din ise onun bağımsız aklıyla doğru ve sahii din, diye bildiğidir.

Şayet çok doğru sözlü Yusuf'un durumu gibi; annesi, babası, ataları hidayet bulan kimseler iseler... Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum.*' (Yusuf, 12/33} Ya'kub -*Aieyhisseiam-* da oğulları şunları söylemişti: '*Senin ilahuna ve ataların ibrahim, ismail ve ishak'ın ilahuna... ibadet edeceğiz,*' (e/-Sahara, 2/133) - Bu takdirde onlara uymak gerekir.-

Eğer atalar peygamberlere muhalif kimseler iseler o vakit onların evlatlarına düşen, peygamberlere tabi olmaktır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Biz insana anasına babasına iyi davranmasını emrettik. Eğer onlar hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme.*' (et-Ankebul. 29/8)

Kirn basiretsiz ve bilgisizce atalarının dinine uyarısa, hatta kendisi tarafından bilinen haktan sapacak olursa işte böylesi hevâsına uymuş bir kimsedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; '*Onlara. 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiği zaman onlar. 'Hayır. Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız' derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış idiyseleler.*' (si-Bakara, 2/170)

İslam üzere dünyaya gelmiş insanların çoğunun hali budur. Onlardan herhangi bir kimse atalarının izleyegeldiği inanış ve mezhep ne ise ona tabi olur. Vele ki bu, atasının basiretsizce izlediği bir hata olsun. Hatta çoğu insanlar yaşadıkları yurda bağlı olarak müslumandırlar, kendi iradeleriyle İslamı seçmiş değillerdir. İşte böyle birisine kabrinde. Rabbin kimdir? Diye sorulacağında, o: Ha, ha bilemiyorum. İnsanların bir şeyler söylediklerini duydum. Ben de onu söyledim, diyecektir.

Aklı başında olan, bu hususu iyice düşünsün ve kendisine iyilik yapmaya çalışsın. Allah için ayağa kalksın ve bu iki kesim arasında kimin Allah'ın muvaffakiyetine mazhar olduğuna dikkatle baksın. Şüphesiz ki rububiyetin tevhid'inin delile ihtiyacı yoktur. Çünkü bu fitratlarda yerleşmiş bir gerçektir.

Kişinin en yakınında ibretle izleyeceği husus bizzat kendisidir, o Önceleri bir nutfe idi. Göğüs kemikleri ile sulbün arasından çıktı, sonra bu nutfe sapasağlam bir yerde karar kıldı. Üç tane karanlık içerisinde, anne babanın ve diğer bütün mahlukatın herhangi bir şekilde onu idare etmesi, işlerini çekip çevirmesi mümkün değildi...

İnsan bu husus üzerinde iyice düşünecek olursa, bu nutfenin bir halden bir hale intikal ettiğini düşünürse böylelikle rububiyetin tevhid'ini de bilmiş olur. Buradan da uluhiyetin tevhid'ine intikal eder, çünkü o akli ile kendisini var eden bir Rabbinin bulunduğunu bilecek olursa, Ondan başka birisine ibadet etmesi ona hiç yakışır mı? Düşünüp tefekkür ettikçe yakîni daha da artar, ievhid'i daha da köklesin Başarıya ulaştıran Allah'tır, O'ndan başka Rab, O'ndan başka ilâh yoktur.

"Yüce Allah ezelden beri cennete gireceklerin sayısını, cehenneme gireceklerin sayısını bütünüyle ve bir defada bilmıştır. Bu sayıya ne bir şey eklenir, ne ondan bir şey eksiltir. Yine onların yapacaklarını bildiği fiillerini de aynı şekilde bilmıştır."

Allah Cennet'lik ve Cehennemlikleri Ezelden Beri Bilir

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz Allah herşeyi çok iyi bilendir.* * (el-Enfal, 28/75); "*Allah herşeyi çok iyi bilendir.* " (el-Ahzab, 33/40)

Demek ki Yüce Allah ezelden ebede kadar herşeyi bilmek vasfına sahiptir. Eşya'ya dair bilgisizliğinin söz konusu olduğu bir zaman yoktur. "*Rabbin unu-tUCU değildir.* * (Meryem, 19/64)

Ali b. Ebi Talib -*Ftaayiaahu* anft-dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bakî el-Ğarkad'de bir cenaze dolayısıyla bulunuyorduk. Rasûlullah -*Saitaiiahu aleyhi veseitem-*yanımıza geldi, oturdu. Biz de etrafında oturduk, yanında bir bastonu vardı. Başını önüne eğdi, elindeki baston ile yere vurmaya başladı. Sonra şöyle buyurdu: Sizden nefes alan herbir canın mutlaka Allah, cennet ya da cehennemdeki yerini yazmıştır. Mutlaka onun bedbaht mı yoksa bahtiyar mı olduğu yazılmıştır. (Ali -*Racfiyaaiahtı anft-* devamla) dedi ki: Bir adam şöyle sordu: Peki, ey Allah'ın Rasûlü, niye biz hakkımızda yazılanı kabullenerek amelde bulunmaya bir son vermiyoruz? Şöyle buyurdu:

Mutlu olanlardan olan kişi, mutlu kimselerin ameliyle amel edecektir. Bedbaht olanlar da da bedbaht olan kimselerin amelleriyle amel edecektir. Daha sonra şöyle buyurdu: Siz amel ediniz. Herkes ne için yaratılmış ise o ona kolaylaştırılacaktır. Mutlu olan kimselere mutlu kimselerin amelinde bulunmak kolaylaştırılacak, bedbaht olan kimselere de bedbaht olan kimselerin amelini işlemek kolaylaştırılacaktır.

Daha sonra da şu buyrukları okudu: "*Artık kim verir ve sakınırsa o e/-Hüs-nâ'yı da doğrularsa. Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız. Amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür, o e/-Hüs-nâ'yt da yalanlarsa Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız.*" (ei-Leyt, 93/5-10) Bu hadisi Buharî ve Müslim, Sahih'lerinde ri. vayet etmişlerdir.¹ Buharî **1362**. 4945-4949, **6217**, **6605**; Müslim **2647**

"Herkes ne için yaratılmışsa, ona o kolaylaştırılır. Ameller de sonuçlardır. Mutlu olan kimse Allah'ın kazası gereği mutlu olandır, bedbaht olan kimse de Allah'ın kazası gereği bedbaht olandır."

Ali -ra rivayet ettiği hadis-i şerif ile Peygamber -sav bu hadisteki: "Amel ediniz. Herkes ne için yaratıldı ise o ona kolaylaştırılacaktır" ifadesi az önce geçti.

Züheyr'in Ebu'z-Zübeyr'den rivayetine göre o, Cabir b. Abdullah -ra-dan şöyle dediğini nakletmektedir: Süraka b. Malik b.- Cu'şum gelip: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bize dinimizi şu anda yaratılmışız gibi bize açıkla, bugün için amel neye yarar? Acaba kalemlerin yazdıktan sonra kuruduğu ve takdirle rin cereyan ettiği bir şey uğrunda mı amel ediyoruz yoksa gelecek uğrunda mı?

Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, aksine kalemlerin yazdıktan sonra kuruduğu ve takdirlerin kendisi hakkında cereyan ettiği (tesbit edilmiş olduğu) bir şey uğrunda..." O zaman ne diye amel edelim ki? Dedi. Züheyr dedi ki: Sonra Ebu'z-Zübeyr anlayamadığım bir söz söyledi. Ben: Ne dedi? Diye sordum, bu sefer: 'Amel edin, herşey kolaylaştırılmıştır' dedi. Bunu da Müslim rivayet etmiştir.¹ Müslim 2648

Sehl b. Sa'd es-Sâidî -ra rivayete göre de Rasûlullah -sav- şöyle buyurmuştur: "Kişi gerçekte cehennem ehlinde olduğu halde insanlar tarafından görüldüğü kadarıyla cennet ehlinin ameliyle amel eder. Yine kişi gerçekte cennet ehlinde olduğu halde insanlar tarafından görüldüğü kadarıyla cehennem ehlinin ameli ile amel eder." Bu hadisi Buharî ve Müslim, Sahihlerinde rivayet etmişlerdir.² Buharî 2898, 4202, 4207, 6493, Müslim 112.; Müsned, V, 332 Ayrıca Buharî şunu ilave eder: 'Ameller ancak sonuçlardır.'³ Buharî 6493, 6607

Yine Buharî ile Müslim'de, Abdullah b Mes'ud -ra şöyle dediği rivayet edilmektedir: O doğru sözlü, o sözü doğrulanan Allah Rasûlü bize şunu anlattı: "Sizin herbirinizin yaratılışı annesinin karnında kırk gün bir arada tutulur.⁴ Fethu' t-Bâri, XI, 479'da belirtildiği gibi, Ebhu Avâne: 'Nutfe halinde' fazlalığı ile rivayet etmiştir Sonra bunun kadar bir süre alaka (sülük gibi yapışan bir kan parçası) olur. Sonra yine onun kadar bir süre bir lokmacık et olur Sonra

ona melek gönderilir ve ona ruh üfler. Dört kelime (yazmak) ile emrolunur: Onun rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu yoksa bedbaht mı olduğunu yazar. Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki; sizden herhangi bir kimse cennet ehli ameliyle amel eder, öyle ki kendisi ile cennet arasında ancak bir arşınlık bir mesafe kalır, kitap (takdir) onun aleyhine olmak üzere ileri geçer ve bu sefer cehennem ehlinin ameliyle amel eder ve oraya girer. Yine sizden herhangi bir kimse cehennem ehlinin ameliyle amel eder. Nihayet kendisiyle cehennem arasında sadece bir arşın kalır, ilahi takdir onun hakkında ileri geçer ve bu sefer cennet ehlinin ameliyle amel eder ve oraya girer."⁵ Buhâri 3208, 3332, 6594, 7454; Müslim 2643.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr, "et-Temhîd" adlı eserinde ⁶ şunları söylemektedir: Bu kabilden hadisleri insanlar çokça rivayet etmektedirler. Bu hususta söz söyleyenler de çok söz söylemişlerdir. Ehl-i sünnet ise icma ile bu rivayetlere iman edip itikad etmiş, bunlar hakkında tartışmayı terketmişlerdir. Haladan koruyan ve başarıya ulaştıran Allah'tır.

"Kader asıl itibariyle yüce Allah'ın mahlukatındaki bir sırrıdır. Buna ne mukarreb bir melek, ne mursel bir peygamber muttali olmuştur. Bu hususta derinliğine dalmak ve üzerinde çokça düşünmek, ilahi yardımdan uzak kalmaya götüren bir yol, mahrumiyete ulaştıran bir merdiven, tuğyana ulaştıran bir basamaktır O bakımdan bu husustaki kıyas, düşünce ve vesveselerden alabildiğine sakınmak lazımdır. Çünkü yüce Allah kader ilmini mahlukatına karşı kapalı tutmuştur. Onun hakkında tartışmayı da yasaklamıştır. Nitekim yüce Allah Kitabında şöyle buyurmaktadır: "O. yaptığından sorgulanmayandır Ama kendilerine sorulacaktır." (*si-Enbiya*, 21/23) Buna göre kim- Niye yaptı? Diye soracak olursa, Kitabın hükmünü reddetmiş olur. Kitabın hükmünü reddeden de kâfirlerden olur."

Kader'in Aslı

Kader 'in aslı Allah'ın mahlukatındaki bir sırrı oluşudur. O'nun var edip yok edici, fakir kılıp zengin kılıcı, öldürüp diriltici, saptırıp hidayete tletici olduğudur. Ali *ra.* şöyle demiştir: Kader, Allah'ın sırrıdır, onu acmayasın.

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'in Kader Görüşü

insanların kader meselesiyle ilgili görüş ayrılıkları meşhurdur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in kabul ettiği görüş de şudur: Herşey Allah'ın kaza ve kaderi ilelerdir. Kulların fiillerini de yaratan Yüce Allah'tır. Nitekim O şöyle buyurmaktadır: "*Muhakkak Biz herbîr şeyi bir kader ile yarattık.*" (*ei-Kamer*, 54/49); "*Herşey/ yaratıp, onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir.*" (*ei-Furkan*, 25/2)

Kâfirin küire sapması, Allah'ın irade ve meşîeti ilelerdir. Ancak küfrü sevmediği gibi ondan razı da olmaz. Oluşu açısından onun meşîeti ile olur, fakat dinen ondan razı değildir.

Ancak Kaderiye ve Mutezile bu hususta muhalefet etmişler Yüce Allah'ın kâfirin iman etmesini istediği halde kâfirin de küfrü istediğini iddia etmişlerdir. Onların böyle bir iddiaya kaçışlarının sebebi hem kâfirin küfrünü istemiş, hem de bundan dolayı onu azaplandırmış olacaktır, dememek içindir.

Fakat onlar bu görüşleriyle sığağa karşı korunmak isterken, ateşe sığınanın durumuna düşmüşlerdir. Çünkü onlar birşeyden kaçayım derlerken, ondan daha kötü bir şeye düşmüşlerdir, Zira bu durumda kâfirin meşîetinin, Yüce Allah'ın meşîetine galip geldiğini kabul etmek zorundadırlar. Çünkü Yüce Allah onların görüşlerine göre, kâfirin iman etmesini istediği halde kâfirde kâfir olmayı istemiş ve böylelikle kâfirin iradesi Yüce Allah'ın iradesinin önünü kapatmış olmaktadır. Bu ise en çirkin itikadlardandır, ayrıca buna delil de yoktur. Aksine bu iddia delile aykırıdır.

Ömer b. el-Heyssem'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir gemide yolculuğa çıktık. O gemide bizimle birlikte biri Kaderiye'ye mensup birisi de Mecu-sî iki kişi vardı. Kaderiye'ye mensup MecusTye: Müslüman ol, dedi. Mecusî: Allah dileğinceye kadar (olmam) deyince, Kaderiye'den kişi dedi ki: Allah diler ama şeytan dilemez. Bu sefer Mecusî şöyle dedi: Allah diledi, şeytan da diledi. Eğer bunun sonucunda şeytanın dileği olmuşsa o takdirde bu güçlü bir şeytan demektir. Bir rivayete göre de o mecusî: Ben bu ikisinden güçlü olanları ile beraberim, diye cevap vermiştir.

Bir bedevi Amr b. Ubeyd'in de bulunduğu bir ders halkasının başında durdu ve dedi ki: Ey adamlar, benim devem çalındı. Allah'a devemi bana gen döndürmesi için dua ediniz. Amr b. Ubeyd dedi ki: Allah'ım sen bunun devesinin çalınmasını murad etmediğin halde çalındı. Bu deveyi ona geri çevir. Bede-vî Arap dedi ki: Senin dua etmene benim ihtiyacım yok. Amr: Niye? Deyince, şu cevabı verdi: O dilemediği halde devem çalındığı gibi, geri döndürülmesin! istediği halde, geri döndürülmeyeceğinden korkarım, dedi.

Ebu isam el-Kastalanî'ye bir adam şöyle demiş: Bana görüşünü söyle Benim hidayete ulaşmama engel olmakla birlikte, beni sapıklığa duçar eder. sonra da azaplandırırsa bu durumda bana karşı adil olmuş olur mu? Ebu İsam

şu cevabı verdi: Eğer hidayet O'na ait bir şey ise O, bu hidayeti dilediğine vermek ve dilediğine de vermemek hakkına sahiptir.

Kitap ve sünnetten delillere gelince: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Eğer Biz ctileseydik, her nefse elbette hidayetini verirdik. Fakat Benden sadır olan. 'Cehennemi bütünü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım' sözü hak olmuştur (yerini bulacaktır.)*" (es-Secde, 32/13); "*Eğer Habbin di/esitydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi. Böyle iken sen iman etsinler diye insanları zorlayıp, duracak mısınız?*" (Yunus. 10/99); "*Alemlerin Ftabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz.*" (et-rekon, at/29); "*Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah en iyi bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.*" (ei-insan, 76/30); "*Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar.*" (ei-En'âm, 6/39); "*Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslama açar. Kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğsünü gökyüzüne tırmanıyormuş gibi daraltır, sıkıştırır.*" (ei-En'am, 6/125)

Sapıklığın Menşei

Sapıklık meşiet ile iradeyi, muhabbet ile rızayı birbirine eşit görmekten kaynaklanmaktadır. Cebriye ile Kaderiye bunları birbirlerine eşit görürler. Ancak aralarında görüş ayrılığına düşmüşler ve Cebriye şöyle demiştir: Ne oluyorsa herşey Allah'ın kaza ve kaderi ile olur, dolayısıyla hepsi de sevilen ve razı olunan işlerdir.

Bunu kabul etmeyen Kaderiye de şöyle demektedir: Masiyetler Allah tarafından seviliyor olamaz, onlara razı da olamaz. Dolayısıyla bunlar ne takdir

edilmiştir, ne de haklarında hüküm (kaza) vardır. Bunlar O'nun meşiet ve yaratmasının dışındadırlar.

Ancak meşiet ile muhabbet (sevmek) arasındaki farka hem Kitap ve sünnet. hem de sağlıklı fitrat açıkça delalet etmektedir. Kıtapda meşiet ve iradeye dair nass'ların bir bölümünü daha önceden zikretmiştik. Muhabbet ve rıza ile ilgili nass'lara gelince; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah fesadı sevmeyiz.*" (*ei-Bakara. 2/205*); "*Kullan için külte razı olmaz.*" (*sz-Zümer, 39/7*)

Yüce Allah şirk, zulüm, hayasızlık ve kibri (büyüklenmeyi) yasaklayan

buyruklarının akabinde şöyle buyurmaktadır. "*Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir.*" (*el-isra, 17/38*)

Sahih(i Buharî)de, Peygamber -sav-in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz ki Allah sizin için üç şeyden hoşlanmaz: Kıyl-u kal (dedikodu), çok soru ve malı zayı etmek."¹ Buharî 1477. 2408, 5975. 6473, 7292; Müslim 1593.

Müsned'de de şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz Allah masiyeti-nin işlenmesinden hoşlanmadığı gibi, ruhsal kıldığı şeylerin alınmasını da sever."¹ Müsned, II, 106.

Peygamber -sav yaptığı dualardan birisi de şudur: "Allah'ım gazabından, rızana sığınırım. Cezalandırmandan, ihsan edeceğin afiyetine sığınırım. Sen'den, Sana sığınırım."² Müslim 486; ibnMâce3841; Ebö Dâvûd 879; Müsned, VI. 8. 201.

Burada Peygamber -Sattaiiahu aleyhi vesetiem-in Allah'ın gazap sıfatından rıza sıfatına, cezalandırma fiilinden afiyet ve esenlik fiiline sığınması üzerinde iyice düşünelim. Birincisi sıfat ile ilgilidir, ikincisi ise bu şifalın sonucu ile ilgilidir. Daha sonra bütün bunları Onun zatı ile irtibatlandırmıştır. (Velhasıl Sen'den Sana sığınırım sözünde) bütün bunlar yalnızca O'na -başkasına değil- raci'dir. Benim kendisinden Sana sığındığım şey, Sen'in meşiet ve iradenle olur. Sen'in kendisine sığındığım rızan ve afiyetin de Sen'in meşietin ve iradenle olur. Şayet Sen bir kulundan razı olmak ve ona afiyet vermek istersen, onu yaparsın. Eğer ona ga-zab etmek ve cezalandırmak istersen onu yaparsın.

Hoşuma gilmeyen şeylerden benim Sana sığınışım ve Sen'in, onun benim başıma gelmesini engelleyişin de yine Sen'in meşîetin iledir. Sevilen ve sevilmeyen herşey Sen'in kazan ve Sen'in meşîetin iledir. Benirn Sen'den Sana sığınışım. Sen'in gücün, kudretin, adaletin ve hikmetinin tecellisi olarak meydana gelen şeylerden benim gücüne kuvvetine, kudretine ve rahmetine sığınışım da böyledir.

Ben Sen'den, asla Sen'den başkasına sığmamam ve Sen'in meşîetinin dışında bir kaynaktan sadır olmuş hiçbir şeyden de Sana sığınmam söz konusu değildir. Aksine hepsi Sen'dendir.

Bu sözlerdeki tevhid muhtevasını, manfetullahı ve ubudiyeti ancak Allah'ı bilmekle, O'na kulluğu tanımakta derinleşmiş olanlar bilebilir,

Eğer: Yüce Allah nasıl bir işi irade etmekle birlikte, ondan razı olmaz ve onu sevmez ve o işi nasıl isler ve yaratır, aynı işi nasıl hem irade eder, hem de o işe buğzeder ve hoş görmez denilirse;

Cevabımız şudur: iste insanların çeşitli fırkalara ayrılmasına ve böylelikle farklı yollar izleyip değişik görüşler ortaya atmalarına sebep iешkil eden soru da budur.

Yapılması İstenen Şey (Murad) İki Türdür: Bizatihi Murad ve Liğayrihi Murad

Şunu bilelim ki murad: Bizatihi murad ve liğayrihi murad olmak üzere iki türdür.

Bizatihi murad demek, bizzat kendisi ve muhtevasındaki hayırları dolayısıyla istenen ve sevilen şey demektir, işte bu gaye ve maksatları itibariyle istenen şey'dir.

Liğayrihi murad ise, bazen istekte bulunan irade sahibinin maksadı olmayabilir. Zati itibariyle kendisinin herhangi bir faydası-her ne kadar maksat ve murad olunan şeye ulaştırıyor olsa dahi- bir maslahatı da bulunmayabilir ve bu, bizatihi ve kendisi itibariyle hoşlanılmayan bir şey olmakla birlikte; kişiyi maksadına götürüp ulaştırması bakımından istediği bir şey olarak ortaya çıkar Buna göre böyle bir maksatta iki husus bir arada bulunmaktadır, Bir taraftan o şeye buğze-dilirken, diğer taraftan o şey istenmektedir. Bunların alakalı oldukları husus farklı olduğundan dolayı aralarında çelişki ve zıtlık yoktur. Buna, hoşlanılmayan fakat bu ilacı alacak olanın, bununla şifa bulacağını bildiği ilacı örnek verebiliriz. Kanseri olmuş bir organın kesilmesi halinde vücudun geri kalan bölümünün kurtarılacağı bilinmesi şartıyla o organın kesilmesi, kişinin maksadına ve istediği şeye ulaştıracağı bilindiği takdirde katedilmesi çok zor mesafeyi katetmek gibi.

Hatta akli başında olan bir kimse kesin sonuç onun için aydınlık kazanmasa zannı galib ile de olsa, bu gibi sonuçları elde edeceğini bilen bir kimse, bu hoşlanılmayan işi tercih eder ve ister. Peki ya bu konuda herhangi bir kapalılık yoksa durum ne olur?

İşte Yüce Allah, bir şeyden hoşlanmamakla birlikte, bu durum başkasından ötürü ve böyle bir şeyin kaçırılmasındansa daha çok sevilen bir sonuca sebep olacağı için. o şeyi irade etmesine aykırı değildir.

Buna onun, dinlerin, amellerin, itikad ve iradelerin fesat bulmasının ana kaynağı ve sebebi olan iblis'i yaralmış olması örnek gösterilebilir. O pekçok kulların bedbaht olmasına; Yüce ve Mübarek Rabbi gazaplandırarak işler yapmalarına sebeptir. Yüce Allah'ın sevip razı olduğu şeylere muhalif durumlara düşülmesi için çalışıp çabalayan odur. Bununla birlikte o, Yüce Rabbin mahlukatı üzerinde ortaya çıkması gereken bir çok sevilen şeyin meydana gelmesinin de vesilesidir ve bu gibi şeylerin var olmasını Yüce Allah yokluğundan daha çok sever.

Buna verilecek örneklerden birisi de şudur: Bu yolla Yüce Rabbin birbirine zıt ve birbirine karşıt şeyleri yaratma kudreti kullar tarafından açıkça görülür. Varlıkların en kötü ve en şerlileri olan ve aynı zamanda yaratılmış zatların en şerefli, en temiz, en arı ve durusu olan, her türlü hayrın ana maddesini teşkil eden Cibril'in zatının tam karşı konumunda yer alan iblis denilen zati yaratması böyle bir kudreti açıkça ortaya çıkarmaktadır. Tıpkı O'nun gece ile gündüzü, ilacı ve hastalığı, hayatı ve ölümü, güzeli ve çirkini, hayır ve şerri yaratmasında kudreti ortaya çıktığı gibi.

O bu zıt şeyleri yaratıp bunların birini diğerinin karşıtı olarak var etmiştir. Bunları tasarrut ve tedbirinin ortaya çıktığı hususlar olarak yaratmıştır. Bunların bir bölümünün dahi varlık aleminde hiçbir şekilde bulunmaması O'nun hikmetini, tasarrufunun kemalini, mutlak egemen olduğu kainatın yönetim ve idaresini işlemez hale getirmektedir.

Bu hikmetlerden bir diğeri de Yüce Allah'ın kahredici isimlerinin etkilerinin ortaya çıkmasıdır. Kakhâr, Muntekim (intikam alıcı), Adi, Dırr (zarar veren), Şedı-du'l-ikab (cezası pek çetin), Serıu'l-hisab (hesabı pek hızlı), Zu'l Batşı's-şedıd (şiddetle yakalayan), Hâfid (alçaltan), Müzill (zelil kılan) gibi.

Şüphesiz ki bu isimler ve fiiller kemali ifade eder. Bunların taalluk ettiği bir varlık kaçınılmazdır. Eğer cin ve insanlar da meleklerin tabiatı gibi bir tabiata sahip olsalardı, bu isimlerin eserleri, tecellileri ortaya çıkmazdı.

Bir diğerk hikmet de Yüce Allah'ın hilm, afv, mağfiret, setretmek (kötülükleri gizlemek), hakkını bağışlamak, kullarından dilediğini azad etmek gibi muhtevalara sahip isimlerin etki ve tecellilerinin ortaya çıkmasıdır.

Şayet Yüce Allah bu isimlerin tecellilerinin ortaya çıkması sonucunu veren ve kendisinin hoş görmediği bir takım sebepleri yaratması olmamış olsaydı. bütün bu hikmet ve faydalar ortaya çıkmazdı. Nitekim Peygamber *-saiiatiahu aieyn, veseiiem-* bu gerçeğe şu buyruğuyla işaret etmektedir: "Eğer sizler günah işlemeyecek olursanız, Allah stzi yok eder ve yerinize günah işleyen bundan sonra mağfiret dileyen ve kendilerine de mağfiret olunan bir kavim getirir."¹ **Müslim 2749**

Bir diğerk hikmet de Yüce Allah'ın Hakim ve Habir oluşunu ifade eden isimlerin tecellilerinin ortaya çıkmasıdır, O Hakim ve Habir olandır. Herbir şeyi olması gereken yerine koyar, ona yakışan konumunda bulundurur. Hiçbir şeyi olmaması gereken yere koymaz,

ilminin kemalinin, hikmetinin ve herşeyden haberdar oluşunun gerektirdiği gerçek konumundan başka bir konumda tutmaz.

O risaletlerini nerede bırakacağını (kimlere peygamberlik vereceğini) en iyi bilendir. Bu risaleti kabul edebilmeye kimlerin elverişli olduğunu, böyle bir r'-salet kendisine verildiği için kimlerin şükredeceğini ve bunlara kimlerin elverişli olmadığını en iyi O bilir.

Şayet hoşlanılmayan sebeplerin olmadığını var sayacak olsaydık. Pek çok hikmetler ortaya çıkmaz, sayılamayacak kadar çok maslahatlar, menfaatler elde edilemezdi. Eğer bu gibi sebepler ihtiva ettikleri serler dolayısıyla var edil meyecek olsalardı bu sebeplerde bulunan serden çok daha büyük olan hayır ortaya çıkmazdı. Mesela sebep oldukları serlerin kat kat fazla menfaatler ihtiva eden güneş, yağmur ve rüzgar buna örnektir.

Bir diğer hikmet de şudur: Şayet iblis yaratılmamış olsaydı, çeşitli yönleriyle ortaya çıkması da söz konusu olmayacak ubudiyetin hasıl olmasıdır. Şüphesiz ki cihad ile kulluk, Yüce Allah'ın en çok sevdiği kulluk çeşitlerindedir. Eğer insanların tümü mü'mün olsalardı, bu ibadet ve kulluk ile buna bağlı olan Yüce Allah'ı dost ve veli edinmek, O'nun uğrunda düşmanlık etmek kulluğu ortaya çıkmazdı. Aynı şekilde iyiliği emredip münkerden alıkoymak kulluğu, sabır Kulluğu, hevâya muhalefet etmek, Allah'ın sevdiklerini tercih etmek, tevbe ve istiğfar kulluğu, düşmanından kendisini korumak için düşmanın hile, tuzak ve eziyetlerine karşı kendisini muhafaza etmek için Allah'a sığınmak kulluğu .. ve buna benzer akılların idrak etmekten acze düştüğü daha bir çok hikmet de ortaya çıkmayacaktı.

Bu sebepler olmaksızın bu tür hikmetler var olamaz mı? Diye bir soru tutarsız bir sorudur. Çünkü bu, böyle bir şeyi gerektiren husus olmadan sonucun varlığını var saymak kabilindedir. Tıpkı baba olmadan oğlun varlığını, harekete geçiren olmadan hareketin varlığını, tevbe eden kişi bulunmadan tevbenin varlığını var saymak gibi bir şeydir.

Şayet: Eğer bu sebepler sonuç olarak neden oldukları bir takım hikmetler dolayısıyla meydana gelmeleri istenen şeyler ise, bu bakımdan kendilerinden razı olunan ve sevilen şeyler midirler yoksa bütün yönleriyle kendilerine gazap duyulan şeyler midirler? Diye sorulacak olursa cevap şudur:

Böyle bir sorunun iki bakımdan sorulmaması gerekir (reddolunur.) Evvela Yüce Rab cihetinden ve bu acaba sevdiği şeye ulaştırması bakımından -bizatihi ona buğzetse dahi-onun sevdiği bir şey olabilir mi cihetinden, ikincisi de kul cihetinden. Zira kul'un kendisi dahi bu açıdan böyle bir şeye razı olabilir mi? Bu oldukça önemli bir sorudur.

Şunu bilelim ki; kötülük bütünüyle yokluğa yani hayrın yokluğuna ve buna götüren sebeblere raci'dir. Bu yönüyle bu şer'dir, ancak katıksız olarak varlığı bakımından onda herhangi bir şer yoktur. Mesela kötü ruhların, şahısların varlığı var olması bakımından bir hayırdır. Ancak onlardaki hayır kaynağının kurutulması suretiyle onlar için şer hasıl olmaktadır. Bu varlıklar aslı itibariyle hareketli varlıklar olarak yaratılmışlardır, eğer onlara ilim ile hayra ilham edip yönlendirmekle yardım edilecek olursa, bunlar da o şekilde hareket

ederler. Şayet oldukları halde bırakılacak olurlarsa tabiatları gereği aksi yönde hareket ederler. Bunların hareketleri harekel olmak itibariyle bir hayırdır. Bunların şer olmaları ise başkalarına nisbetledir, yoksa bizatihi hareket olması açısından değildir.

Şerrin tümü ise bir zulümdür, zulüm de bir şeyi olması gereken yerden başka yere koymak demektir. Eğer olması gereken yere konulacak olursa, şer oimaz. Böylelikle böyle bir şeydeki şer yönünün nisbî ve görecelî olduğu anlaşılmaktadır.

işte yerli yerince uygulanan cezaların özleri itibariyle hayır olmaları -gerçekleştikleri yer bakımından kötü olsalar dahi- bundan dolayıdır. Gerçekleştikleri yerde bir acıya sebep olduklarından dolayı o yere nisbetle kötüdürler. Halbuki o yerin tabiatı onun zıttı olan lezzeti alma kabiliyetine de sahipti ve bu istidadı taşıyordu. İşte böylelikle duyulan o acı bu yere nisbetle şer olmuştur. Halbuki yerli yerince uygulanması bakımından da, bu işi yapan açısından da hayırdır.

Yüce Allah bütün yönleriyle ve bütün bakımlardan katıksız bir şer yaratmış değildir. Çünkü O'nun hikmeti buna kabil değildir. Allahu Teala için bir şeyin her bakımdan fesat olmakla; o şeyin yaratılmasında hiçbir açıdan bir maslahat bulunmamakla birlikte o şeyi irade buyurması imkansızdır. Bu muhal (imkansız) olarak görülen şeyden dahi daha açıktır. Çünkü hayır bütünüyle O'nun elindedir, şer ise O'na nisbet edilmez. Aksine O'na nisbet edilen herşey hayırdır.

Şerrin ortaya çıkması sadece bu izafetin ve bu nisbetin O'na yapılmayışından dolayıdır. Eğer bu iş O'na nisbet edilecek olursa, şer olamaz. Bu husus üzerinde iyice düşünmek lazımdır. Yanı bir şeyin O'na olan nisbetinin ortadan kalkması o şeyi şer yapan asıl sebeptir.

Şayet: Şerrin yaratılması ve meşieti itibariyle O'na nisbet edilmesinde bir kesinti yoktur, denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu şer olmaması cihetinden böyledir. Çünkü o şeyin varlığıdır, asıl O'na nisbet edilen ve o bu yönüyle bir şer değildir, Ondaki şer hayrın ve hayır sebeplerinin o işe ulaştırılmaması, verilmemesi dolayısıyladır. Olmayan bir şey (adem, yokluk) ise, hayrı elinde bulundurana nisbet edilmedikçe, yok demektir.

Hayrın Üç Sebebi

Şayet bu hususta daha fazla bir açıklama istenecek olursa şunu belirtelim ki hayrın üç sebebi vardır. Birincisi var etmek, ikincisi hazırlamak, diğeri de gerekli desteği sağlamak (icad, i'dâd, imdâd.)

Böyle bir şeyi var etmek hayırdır, bu da Yüce Allah'a aittir. Aynı şekilde onu hazırlamak ve bu konuda ona destek vermek de böyledir.

Eğer onda herhangi bir hazırlama ve destekleme meydana gelmeyecek

olursa, o takdirde faile nisbet edilmeyen, ancak onun zıttına nisbet edilen bu yokluk sebebiyle o şeyde şer husule gelir.

Onu var ettiği vakit niye ona gereken desteği vermedi? Diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir¹ Hikmet onun var edilmesini ve desteklenmesini gerektirmemiştir. Sadece onun var edilip, destek vermenin de terkedilmesini gerektirmiştir. O halde onu var etmek bir hayırdır, şer ise ona gereken desteği vermemekten ötürü meydana gelmiştir.

Niye bütün varlıklara destek vermemiştir? Diye bir soru tutarsızdır. Büyük bir ihtimalle böyle bir sorunun sorulmasına sebep bütün varlıkların birbirine eşit olmasının daha bir hikmetli olduğu zannıdır. Ancak bu, cehaletin ta kendisidir, aksine bu hususta tam ve kamil hikmet, eşyalar arasındaki pek büyük farklılığın var edilmesindedir. Bunların herbir çeşidinin yaratılmasında bir farklılık yoktur. Bunların herbir türünün yaratılmasında bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık yaratmaya taalluk etmeyen ve var olmayan bir takım hususlarda meydana gelmektedir. Yoksa yaratmada bir farklılık bulunmamaktadır. Şayet bu hususu kavramakta zorlanılacak ve gereği gibi anlayılamayacak olursa, o vakit şairin şu beyitine başvurmamız uygun düşer:

"Bir şeye güç yetiremiyorsan bırak onu, Güç yetirebildiğin şeylerle uğraş."

Şayet: Kulu için bir şeye razı olmakla birlikte o hususta ona nasıl yardımcı olmaz? diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü o hususta kula yardımcı olmak, bazen Yüce Allah'ın o kişinin yapmasından razı olduğu söz konusu itaatin husulünden daha büyük çapta sevilen bir şeyin ele geçirilmemesine sebep teşkil edebilir. Bazen kulun o itaati yapması, Yüce Allah tarafından o itaatin sevilmesinden daha ileri oranda hoşlanılmayan bir mefsedet dahi ihtiva edebilir. Nitekim Yüce Allah bu gerçeğe şu buyruğuyla işaret etmektedir: *"Eğer onlar çıkmak isteselerdi, elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların çıkmalarını hoş görmedi de kendilerini alıkoydu ve (onlara): 'Oturanlarla beraber oturun' denildi. Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, sizde şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar. Aranıza fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı. .," (et-Tevebe, 9/46-47)*

Bu buyruğuyla Yüce Allah onların Rasûlü ile birlikte gazaya çıkmalarını hoş karşılamadığını haber vermektedir. Oysa bu bir itaattir, fakat onların cihada çıkmalarından hoşlanmadığı için bu konuda onları cihada çıkmaktan alıkoydu. Daha sonra Yüce Allah onların Rasûlü ile birlikte cihada çıkmaları dolayısıyla söz konusu olabilecek bir takım fesatları ve kötülükleri dile getirerek şöyle buyurmaktadır: *'Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, sizöe şer ve fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar. Aranıza fitne sokmak fesat ve kötülük çıkarmak kastıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır...'* (et-Tevebe, 9/47)

Yani aranızdan onların çağrılarını kabul edecek kimseler vardır. Bir taraftan onların fitne ve fesatta koşuşmaları, diğer taraftan berikilerin onların bu kötülüklerini kabul etmeleri, onların cihada çıkmak maslahatlarından daha büyüktür, O bakımdan hikmet ve rahmet onların cihada çıkmayıp oturmalarını sağlamaktır.

işte bu örneği bir esas kabul edip başka hususları buna kıyas edebilirsiniz.

Kul cihetinden olan ikinci bakıma gelince; bu da mümkündür, hatta fiilen va-ki'dir. Çünkü kul fasıklığa ve masiyete kızar. Kulun fiili olması, onun kazanmasıyla meydana

gelmesi, irade ve ihtiyarı (tercihi) ile ortaya çıkması cihetinden ondan hoşlanmaz. Bununla birlikte Yüce Allah'ın ilmine, yazıp takdir ettiğine, meşietine, iradesine ve kevnî emrine razı olur. Allah'tan gelene razı olur ve kendisinden meydana gelene de kızar, öfkelenir, işte bu irfan ehli bir kesimin izlediği bir yoldur.

Bir başka kesim ise bunu mutlak olarak hoş karşılamamaktadır. Bunların görüşleri de sonuç olarak bu görüşe racidir. Çünkü bunlar hoşlanmama ifadesini kullanırken bununla Rabbin ilmini, kitabet ve mesîetini de kapsamayı kastetmezler.

Meselenin sırrı şudur. Bu hususta Rabbe ait olan hoş karşılanmayan bir şey değildir. Kula ait olan ise hoş değildir.

Bundan kula ait bir şey yoktur, denilecek olursa, buna da şöyle cevap verilir: İşte kişinin böyle bir dar makamdan kurtulabilmeye imkan bulamadığı, batıl cebrî görüş budur. Kaderi inkar eden kişinin ise böyle bir yanlış kanaatten kurtulma ihtimali Cebriye'ye mensub olana göre daha fazladır. Kaderiye ile Cebriye arasında orta yolu tutan Ehl-i Sünnet ise her iki kesimden kurtulmakla bahtiyar olmuşlardır.

ilahi takdirde hikmetin görülmesi, kayyumiyet ve etkin meşiete tanık olunması ile birlikte pişmanlık duymak ve tevbe etmek nasıl söz konusu olabilir? diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

işte basiretleri körelmiş olan kimseleri meseleyi gerçek durumdan farklı görmek konumuna düşüren budur. Böyle bir kimse fiilleri meşiet ve kadere uygun düşmesi dolayısıyla itaatler olarak değerlendirir ve: Eğer ben O'nun emrine isyan etsem dahi, O'nun iradesine itaat ediyorum, der İşte şu beyit de bu hususu dile getirmektedir:

"Ben senin benim için seçtiğin şeyin edilgeniyim, O halde benim bütün fiillerim itaatlerden ibarettir,"

Böyleler! insanlar arasında en kör basiretli, Allah'ın, O'nun dinî ve kevnî hükümlerinin en cahilidirler. Çünkü itaat, kader ve meşiete uygunluk değil, seri ve dinî emre uygunluk demektir. Eğer kadere uygunluk itaat olsaydı, şüphesiz ki iblis Allah'a itaatkârların en büyüklerinden olurdu ve elbetteki Nuh, Hud, Salih, tut ve Şuayb'in kavimleri ile Firavun kavimlerinin tamamı itaatkâr olmalıydılar, bu ise cehaletin en ileri derecesidir.

Fakat kul kendisinin acizliğini, kaderin kendisinde etkin olduğunu, Rabbi-ne kemal derecesinde muhtaç olup O'nun kendisini koruma ve himaye etmesinde bir göz açıp kırpacak kadarlık bir süre dahi müstağni kalamayacağını gördüğü takdirde; işte böyle bir durumda o kişi kendi nefesine güvenip dayanan değil, Allah ile birlikte olan bir kimsedir. Şüphesiz ki bu durumda olan bir kimsenin günaha düşmesi beklenemez, Çünkü böylesinin üzerinde "benimle iştir, benimle görür, benimle yakalar, benimle yürür" ifadelerinin dile getirdiği çok sağlam bir zırh bulunur.

Böyle bir durumda bu kimsenin günah işlemesi düşünülemez. Bu konudan uzak tutulup, nefsiyle başbaşa kalacak olursa o vakit nefsin hükmü onu istila eder. İşte o vakit onun aleyhine olmak üzere ağlar ve tuzaklar kurulur. Avcılar onun üzerine hücum ederler.

Bu tabî varlığının sisleri üzerinden açılıp gittiği takdirde; işte o vakit pişmanlık, tevbe ve Allah'a yönelmeye koyulur. Çünkü o rnasiyet halinde kendi nefsi ile Rabbinden perdeli idi. Bu varlıktan ayrılmaya başlayınca bir başka varlıkla birlikte olur. Artık o kendi nefsi ile değil, Rabbi ile başbaşa kalır.

İlahi Takdir ve Kaza'dan Razi **Olunan** ve Olunmayan

"Küfür Allah'ın kaza ve kaderi ile olduğuna; bizler de Allah'ın kazasına razı olmakla ernrolunduğumuza göre bunu nasıl inkar ederiz, nasıl hoşlanmayabiliriz? dıys sorulacak olursa buna şöyle cevap veririz:

1- Bizler Allah'ın kaza ve kaderi ile takdir ettiği herşeye razı olmakla em-rolunmuş değiliz. Bu hususta ne Kitapta, ne sünnette herhangi bir nass vand olmamıştır. Aksine ilahi kazanın kimilerinden razı olunur, kimilerine gazap edilir ve hoşlanılmaz. Nitekim hakimde O'nun kazalarına (bir takım kimselerin suç işlemelerine karşı aleyhteki hüküm vermek suretiyle) razı olmamaktadır. Aksine bir takım kazalar gazaplandırabilir, öfkelenirebilir. Nitekim muayyen kazalar dolayısıyla gazaplanılır, onlara öike duyulur, lanetlenir ve yenilirler.

2- Burada iki husus vardır. Allah'ın kazası ki bu Yüce Allah'ın zatı ile kairn bir fiildir. Diğeri ise kaza olunan şey, bu da ondan apayrı ve kendisinde kazanın cereyan ettiği husustur. Kaza tümüyle hayırdır, adalettir, hikmettir. Onun tümüne rıza gösterilir. Makzi (kaza ile hükm olunan) da iki kısımdır. Bunların bir bölümüne razıdır, bir bölümünden de razı değildir.

3- Kazanın iki yönü vardır Birincisi Yüce Rabba taalluk edip O'na nisbel edilmesi. Bu yönüyle kul o kazaya razıdır, ikinci yönü ise kula taalluku ve ona nisbet edilmesi. Bu bakımdan da kaza onun razı olduğu ve kendisinden razı olmadığı şey olmak üzere ikiye ayrılır. Mesela can öldürmenin iki ayrı değerlendirmesi vardır. Yüce Allah'ın kaderi, kazası, yazması ve onu dilemiş olması bakımından ve onu maktulün eceli, ömrünün sonu olarak takdir etmiş olması bakımından; biz bu kazaya razı oluruz. Fakat katil tarafından bu fiilin işlenip yerine getirilmesi ve onun kazancı olup kendi iradesiyle buna kalkışarak, fiiliyle Allah'a asi olması açısından da bu fiile gazaplanırız ve buna razı olmayız.

"Ou hususta derinlemesine dalmak ve kafa yormak ilahi yardımdan mahrum kalmaya götüren bir yoldur" sözlerine gelince. .

Kader Hususunda Söz Söylemekte Aşırıya Kaçmak

Teammuk (derinliğine dalmak), bir şeyi ele geçirmek istemekte, öğrenmek maksadında aşırıya gitmek demektir. Yanı kaderi öğrenmekte aşırıya kaçıp bu hususta söz söylemeye derinliğine dalış, ilahi yardımdan mahrum kalmaya götüren bir yoldur.

(Musannifin kullandığı} Zeria (yol); vesile ve araç demektir. Zeria, derece (basamak), süilem (merdiven) mana itibariyle birbirlerine yakın kelimelerdir.

Hızlan (ilâhî yardımdan mahrum kalmak), hirman (mahrumiyet) ve tuğyan da aynı şekilde mana itibariyle birbirine yakın terimlerdir. Fakat hizlân yardımın zıttı, hirman zaferin zıttı, tuğyan da istikametın zıttıdır.

"O halde; bundan gerek kıyas ve mantık, gerek düşünce, gerekse de vesvese itibariyle alabildiğine sakınmak gerekir."

Ebu Hureyre *-ra-*dan, dedi ki: Peygamber *-sav-*in ashabından bir kesim Rasûlullah *-sav-* yanına gelerek ona şunu sordular; Bizler kendi nefislerimizde herhangi birimizin açıkça söylemeyi çok büyük bir iş olarak kabul ettiği şeyleri hissediyoruz. Peygamber *-sav-*! Siz gerçekten içinizde böyle bir duygu sezdiğiniz mi? diye sordu. Onlar da: Evet. deyince: "İşte bu, imanın apaçık halidir" diye cevap verdi. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.¹ Müslim 132

Hz. Peygamber'in: "İşte imanın apaçık hali budur" sözleri ile onların böyle bir şeyi söylemeyi çok büyük bir iş gördüklerine işaret etmektedir.

Yine Müslim'de yer alan bir rivayete göre Abdullah b. Mes'ud *-ra-* şöyle demiştir: Rasûlullah *-saiiatahu aleyhi veseitem-e* vesvese hakkında soru soruldu da, o da: "İşte imanın katıksız hali budur" dedi,¹

Bu Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadisin anlamını ifade etmektedir. Nefsin vesvesesi, bu vesveselere karşı savunmaya girişmek, iki kişi arasındaki konuşmaya benzer. Şeytanı vesveseye karşı savunmaya geçip onu büyük bir şey olarak değerlendirmek imanın en açık halidir, imanın katıksız ve yalın şeklidir.

İşte Ashab-ı Kiram'ın *-ra-*, onlara güzel bir şekilde tabi olanların izledikleri yol budur. Daha sonra bunların arkalarından şüphe ve tereddütlerin ta kendisi olan bu vesveselerle sahifeleri karalayan bir nesil geldi. Hatta bunlar sahifeleri değil, kalpleri dahi karaladılar. Hakkı kendisiyle bertaraf etmek maksadıyla batıl'ı öne sürerek mücadele ettiler, işte bundan dolayı Tahâvî *-Allah ona rahme! etsin-* kader hususunda ileri gen konuşarak dalmayı ve bu konuda incelemelere girişmeye kalkışmayı yerip, geniş açıklamalarda bulunmuştur.

Âişe *-ra-*dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah *-Sat-taitahu aleyhi veseilem-* buyurdu ki: "Şüphesiz ki Allah tarafından kendisine en çok buğzedilen kişi tartışması sürekli ve uzlaşmaz düşmandır."² Müslim 2668: Timuz, 2976; NesaT, V..I. 248. Müsned. VI, 55, 62, 205

İmam Ahrned de şöyle demektedir: Bize Ebu Muaviye anlattı, bize Davud b. Ebi Hind, Amr b. Şuayb'dan anlattı. O babasından, o dedesinden rivayetle dedi ki: İnsanların kader hakkında konuştukları bir günde Rasûlullah *-Satiatfahu aleyhi vesetlem-çıkageldi.* Kızgınlığından ötürü yüzünde adeta nar tanecikleri gibi kabarcıklar belirdi ve şöyle buyurdu: "Ne oluyor size ki Allah'ın Kitabının bir bölümünü diğeriyle çarpıştırıyorsunuz? Sizden öncekiler de bu yolla helak oldular." (Amr'ın dedesi) dedi ki: Rasûlullah *-sav-* bulunup da benim hazır bulunmadığım o meclis dolayısı ile memnun olduğum kadar, bulunmadığım başka herhangi bir meclis dolayısı ile memnun olmuş değilim.³ Müsned.II. 178. 1B1. 185. 195; İbn Mâce 85 Bu hadisi İbn Mâce de rivayet etmiştir. Yüce Allah da şöyle

buyurmaktadır: "Onlar payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi: siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar (batıla) daldıkları gibi siz de daldınız." (et-revbe, 9/69); 'Ahi-efte ise onun hiçbir payı yoktur." (ei-Bakara, 2/200)

Yani sizden öncekiler kendi paylarından yararlandıkları gibi siz de dünyadaki payınızdan yararlandınız. Onların dalgalar halinde batıl'a daldıkları gibi siz de onlar gibi batıl'a daldınız.

Dinin Bozulmasının Sebebi Şüpheler ve Arzulardır

Yüce Allah bu buyruğunda paydan yararlanmak ile dalmayı bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü dinin fesadı, bozulması ya amel bakımından ya itikad bakımından söz konusu olur. Birincisi şehvet ve arzuların neticesi, ikincisi ise şüphelerin neticesidir.

Buharî, Ebu Hureyre -*Radıyalıahu anh-* yoluyla kaydettiği bir rivayete göre Peygamber -*saiiaiiahu aleyhi veseiiem-* şöyle buyurmuştur: "Andolsun benim ümmetim de kendisinden önceki nesillerin yolunu karış karış, arşın arşın izleyecektir." Ashab (bunlar) Pers'lerle, Rum'lar mıdır? diye sorunca, Peygamber -*sallat/ahu aleyhi veseilem-*: "Ya bunlardan başka (arkasından gidilecek) başka insanlar var mı ki?" diye buyurdu.¹ Buharî 7319

Ebu Hureyre rivayete göre Rasûlullah -*sav-* şöyle buyurmuştur: "Yahudiler yetmişbir yahut yetmişiki fırkaya ayrıldılar, hristiyanlar da bir o kadar fırkaya ayrıldılar, benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılacaklardır."² Ebu Dâvûd 4596, Tirmızl 2650; ibn Mâce 3991. Bu hadisi Ebu Davud, ibn Mace ve TirmizT rivayet etmiştir. Tirmizî: Hasen, sahih bir hadistir, demiştir.

Ümmet arasında görüş ayrılığının ortaya çıktığı en büyük mesele kader meselesidir. Bu husustaki sözler ve açıklamalar oldukça geniş ve etraflıdır.

Tahâvî'nin -*Allah ona rahmet etsin-*: "Her kim: Niye yaptı? diye sorarsa o, Kitabın hükmünü reddetmiş olur. Kitabın hükmünü reddeden de kâfirlerden olur."

Ubudiyyetîn ve İman'ın Esası Teslimiyettir

Şunu bilelim ki ubudiyyetin Allah'a, kitaplarına ve rasûllerine imanın esası teslimiyettir. Emir, nehiy ve şerT hükümlerdeki hikmetlerin tafsilatı ile ilgili olur olmaz soru sormamaktır, işte bundan dolayı Yüce Allah kendisine gönderilen peygamberi tasdik edip getirdiklerine iman etmiş herhangi bir ümmetin kendilerine verdiği emir ve yasaklardaki, Rablerinden kendilerine tebliğ ettiği şeriatteki hikmetlerin tafsilatına dair soru sorduklarını belirten bir olay nakletmemiştir. Zaten bu ümmet böyle bir şey yapmış olsaydı, peygamberine de ınnan etmiş ol mazdı. Aksine her bir ümmet emre bağlanmış, teslimiyet göstermiş ve boyun eğmiştir. Hikmetlere dair bilebildiği kadarını bilmiş, bilme imkanını bulamadığı hallerde ise itaat ve teslimiyet göstermek için bilme şartını koşmamıştır. Böyle

bir şeyi de uğraşma alanına sokmamıştır. Her bir ümmetin rasûlü de zaten böyle bir soruya muhatap olmayacak kadar büyük bir şahsiyetti.

işte bundan dolayı akıl, bilgi ve marifet bakımından bütün ümmetlerin en mükemmeli olan bizim ümmetimizin salih selefi peygamberine Allah ne diye bunu emretti? Niçin bunu yasakladı? Niçin böyle bir şeyi takdir etti? Niye böyle bir şey yaptı? diye sormamışlardır. Çünkü onlar böyle bir soru sormanın imana ve teslimiyete aykırı düştüğünü, diğer taraftan teslimiyet derecesi dışında İslam ayağının zemine sağlam basamayacağını iyice biliyorlardı.

O halde bir emri ta'zim etmenin ilk mertebesi onu tasdik etmektir. Sonra ona sıkı sıkıya bağlanmak üzere kesin ve kafi karar vermektir. Daha sonra onu yerine getirmek üzere eli çabuk tutmak ve engelleri de ortadan kaldırmaktır. Arkasından en mükemmel şekliyle onu yerine getirmek üzere tam samimiyetle bütün gayretini ortaya koymak, sonra da o işi yerine getirmekle emrolunduğu için o işi yapmaktır. Öyle ki onu yerine getirmek, onun hikmetine bağlı kalmamalı, bu hikmeti açıkça bilirse yapacak, bilmezse onu ihmal edecek duruma düşmemelidir. Çünkü böyle bir iuilim emre bağlılığa aykırıdır, emre tam anlamıyla riayet etme haline gölge düşürür. Kurtubî, ibn Abdi'l-Berr'den naklederek der ki: Bir kimse ilme duyduğu arzu ve bilgisizliğini gidermek, diyaneten bilinmesi gerekli bir hususu araştırmak kastıyla soru soracak olursa bunda bir sakınca yoktur. Çünkü bilgisizliğin şifası soru sormaktır. Ancak bilgisini arttırmak ve öğrenmek kastıyla değil de, işi yokuşa sürmek maksadıyla soru soran kimsenin bu sorularının az olması da çok ol-rnası da durumu değiştirmez, helal değildir.

ibnu'i-Arabî de der ki: ilim ile uğraşan alime yakışan da delilleri geniş geniş açıklamak, hükümlerin elde edildiği yolları açıklığa kavuşturmak, ictihad için gerekli ön bilgileri ve şartları elde etmek, hükümleri çıkarmak için yardımcı olacak araç ve gereçleri hazırlamaktır, Herhangi bir olay ile karşı karşıya kalınacak olursa ele alınması gereken şekilde ele alınır ve çözümü bulunabileceği kabul edilen yollardan çözülmeye çalışılır. Bu hususta da Yüce Allah doğru yolu gösterir.

Peygamber -*Saiialiahu aleyhi veseilem*- de şöyle buyurmaktadır: "Kişinin kendisini ilgilendirmeyen hususları terketmesi İslamın güzelliğindedir."¹ Tirmizi 2317 Bu hadisi Tirmizi ve başkaları rivayet etmiştir.

Kitab'ın Hükümünü Reddedenin Küfründe Şüphesizdir

Kitab'm hükümünü reddedenin kâfir olacağı şüphesizdir. Fakat karşı karşıya kaldığı bir şüphesizlikle Kitabın hükümünü te'vil eden kimseye de doğruya dönmesi için doğru husus ne ise açıklanır. Yüce Allah'a ise -Cehm'in ve ona uyanların söyledikleri gibi- sadece kahr ve kudreti dolayısıyla değil, aynı zamanda hikmetinin, rahmet ve adaletinin kemali dolayısıyla da yaptığı hakkında soru sorulmaz. Buna dair daha geniş açıklamalar, Tahâvî'nin -*Allah ona rahmet etsin*-: '*Biz helal kabul etmediği sürece kible ehlinden herhangi bir kimseyi işlediği bir günah dolayısıyla tekfir etmeyiz*'² sözlerini açıklarken gelecektir.

"İşte bunlar Yüce Allah'ın dostlarından (veli kullarından) kalpleri (iman) nuru ile aydınlanmış kimselerin gerek duyduğu şeylerin özetidir ve bu, ilimde derinleşmiş olanların mertebe-sidir. Çünkü ilim iki türlüdür: Birisi mahlukat arasında var olan (onlar tarafından bilinen) bir ilimdir, diğeri ise mahlukat arasında bulunmayan bir ilimdir. Var olan ilmin inkârı küfürdür, olmayan ilmi bilmek iddiasında bulunmak da küfürdür. İman var olan ilmi kabul edip bulunmayan ilmi elde etmeyi terket-medikçe sabit olmaz."

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*: "*İşte bunlar./*sözleri ile şeriatın getirdiği ve daha önce kendisine işaret edilen, inanılması ve gereğince amel edilmesi gereken hususlara işaret etmektedir.

"*İşte bu, ilimde derinleşmiş olanların mertebesidir*" sözleri de Allah Rasûlünün icmali ve tafsil? olarak nefy ve isbat (red ve kabu) e dair getirdiklerinin bilgisidir.

"*Olmayan /V/m'den kastı* Yüce Allah'ın yarattıklarına bildirmeyip, gizlediği ve onun elde edilmesi için çalışmalarını yasakladığı kader ilmidir. "Mevcut (var olan) ilim"den kastı ise şeriatı, şeriatın usûl ve furuû (itikadî, sert ve fikhî) hükümleridir.

Allah Rasûlünün getirdiklerinden herhangi bir şey inkâr eden bir kimse kâfirlerden olacağı gibi, gayb ilmini bildiği iddiasında bulunan kimse de kâfirlerdendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. °0 gayb; bilendir, O kendi gaybına hiç-bir kimseyi mutta/ / kılmaz. Meğer ki beğenip seçtiği bir peygamber ola." *jei-cin, 72/26-27*); "*Saatın (kıyametin ne zaman kopacağını) ilmi şüphesiz Allah'ın nez-dindedir. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir, hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez, hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdardır.*" (Lukman, 31/34)

Bizim Yüce Allah'ın hikmetini bilemeyişimiz, bunun bize gizli kalması o hikmetin bulunmamasını, bizim o hikmeti bilmeyişimiz, var olmamasını gerektirmez. Nitekim bizler zarardan başka bir şeylerini bilemediğimiz yılanların, akreplerin, haşeratın yaratılışındaki hikmeti bilememekteyiz. Bu Yüce Allah'ın, bunları yaratmadığı manasına gelmediği gibi, bunlarda bizim için belli olmayan bir takım hikmetlerin bulunmamasını da gerektirmez. Çünkü bir şeyin bilinmemesi o şeyin yok olduğunun bilinmesi demek değildir.

"Biz Levh'e ve Kalem'e de iman ederiz. (Levh'e kalem ile) yazılan herşeye de."

Levh-i Mahfuz'a **ve Kalem'e** İman Etmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Daha doğrusu o çok şerefli bir Kur'ân'dır. Levh-i Mahfuz' dadır.*" (ei-Buruc, 85/21-22)

Sözü geçen Levh, Yüce Allah'ın bütün mahlukatın kaderlerini, ölçülerini, kendisinde yazdığı Levh'tir. Kalern'den kasıt ise Yüce Allah'ın yaratıp kendisi ile sözü edilen Levh'e ilahî takdirlerini yazdığı şeydir, Nitekim Ebu Davud'un Sü-nen'inde yer alan rivayete göre Ubade b. es-Samit *-Raöiyaiiahu ann-* şöyle demiştir; Rasûlullah *-saiiatiahu aleyhi veseiiemi* şöyle buyururken dinledim: "Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey Kalem'dir. Ona: Yaz diye buyurdu, o: Rabbim neyi yazayım? diye sordu. Kıyametin kopacağı ana kadar her bir şeyin takdirini yaz, diye buyurdu."¹ **Ebû Dâvûd 4700; Tirmizî 2155.,**

Kalem ve Arş'ın Yaratılışları

İlk yaratılan Kalem midir, yoksa 'Arş mıdır, hususunda ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır. Bunları Hafız Ebu'l-A'la el-Hemedanî söz konusu etmektedir.

Bunların sahih olanına göre Arş Kalem'den önce yaratılmıştır Çünkü sahih(i Müslim)de yer alan rivayete göre, Abdullah b. Amr -*Radıyai/ahu anh-* şöyle demiştir: Râ-sulullah '*Saiiaitahu aieyn> veseüem-* buyurdu ki: "Yüce Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce bütün mahlukatın kaderlerini tayin etti, Arşı da su üzerinde idi."¹ **Müslim 2653**

işte bu buyruk, takdirin Arş'm yaratılmasından sonra meydana geldiği hususunda açık bir ifadedir. Takdir (kaderlerin tayini) de Kalem'in ilk yaratılışı sırasında meydana gelmiştir. Bunu da az önce geçen Ubade b. es-Sarnıt -*Radıyaiiahu anh-* yoluyla gelen hadisten anlıyoruz. Bu hadisteki: "Allah'ın ilk yarattığı şey Ka-lem'dir..." ifadesi ya [ek bir cümledir, yahut iki ayrı cümledir. Eğer tek bir cümle ise -ki doğru olan da budur- manası şudur: Kalem, Allah'ın ilk halkettiği ve kendisine "yaz" diye buyurduğu yaratıdır. Nitekim ifadenin lafzında da şöyle denilmektedir: Allah'ın ilk halkettiği şey kalem'dir, ona: Yaz diye buyurmuştur. Buradaki •ilk" anlamındaki kelime ile "Kalem" anlamındaki kelime nasb ile okunmuştur.

Eğer iki cümle ise -ki bu rivayet "ilk" ile "Kalem" kelimelerinin ref'i ie rivayet edilmiştir- o takdirde bu hadisi şuna yorumlamak gerekir: Kalem, bu alem arasında yaratılmış mahlukatın ilkidir. Böylelikle bu iki hadis arasında ittifak (uyumluluk) söz konusu olur. Çünkü Abdullah b. Amr'ın hadisi arşın ilahi takdirden Önce yaratılmış olduğu hususunda açık bir nasıttır. Mahlukatın takdiri ise Kalem'in yaratılması ile birlikte olmuştur. Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir: 'Allah Kalem'i halkedince ona: Yaz diye buyurdu."

İşte bu Kalem, Kalem'lerin ilki, en faziletlisi ve en değerlisidir. Tefsir alimlerinden birden çok kişi de şöyle demektedir: Bu Kalem Yüce Allah'ın: "*Nün. Kaleme ve yazmakta oldukları şeylere andolsun ki...*" (*ei-Kaiem, 68/1-2*) buyruğunda kendisine yemin ettiği kalem'dir.

İkinci Kalem ise vahiy kalem'idir. Kendisi ile Yüce Allah'ın peygamberlerine ve rasûllerine göndermiş olduğu vahyi yazdığı kalem'dir. Bu kalem'in sahipleri âleme hakim olan (melekler)dir. Bütün kalemler onların kalemlerine hizmet eder. Peygamber -*Saiiaiiahu aleyhi vesetiem-* İsra gecesinde kalemlerin cızırtısını duyduğu bir yere kadar çıkartılmıştır, işte bu kalemler Yüce Allah'ın yüce ve alt âlemin her türlü işini tedbir edip, çekip çevirdiği hususlar ile ilgili olarak bildirdiği vahiylerin kendileri ile yazıldığı kalemlerdir.

"Yüce Allah'ın orada olacak diye yazdığı bir şeyin olmamasını sağlamak üzere bütün mahluka! bir araya gelip toplansa-lar, buna güç yetiremezler. Aynı şekilde Yüce Allah'ın orada olmayacak diye yazmış olduğu bir şeyin olması için hepsi bir araya gelecek olsalar, yine buna güç yetiremezler. (Çünkü) Kalem kıyamete kadar olacak şeyleri yazmış ve artık (mürekkibi) kurumuştur."

Kıyamete Kadar Olacaklar Kalemle Yazılmış ve Bitmiştir

Câbir -*Raünyatlahu anh- \n*, Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi vesetiem-Öen* naklettiği ŞU hadis daha önceden geçmişti: Suraka b. Malik b. Cu'sum gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Şu anda yaratımışızcasına bize dinimizi açıkla. Bugün amel ne içindir? Kalem'lerin yazıp kuruduğu ve takdirlerin kendisi doğrultusunda cereyan ettiği bir şey uğrunda mı, yoksa gelecekte (belirlenecek) şeyler uğrunda mı? Peygamber -*Saiiatahu aleyhi veseilem-* şöyle buyurdu. "Hayır. Kalem'lerin yazıp kuruduğu ve takdirlerin kendisi hakkında cereyan ettiği şey hakkındadır."¹ **Müslim 2648; Müsned. III. 292, 293**

İbn Abbas -*Radıyallahü anhu* anı-dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir-gün Peygamber -*saiiaihualahü aleyhi vese//em-in* terkinde idim. "Ey genç!" diye buyurdu. "Sana bazı sözler öğreteceğim, dikkat et; Allah'ı(n hükümlerini) koru ki O da seni korusun. Allah'ı koru ki O'nu yöneldiğin cihette bulasın, dilekte bulunacak olursan Allah'tan dile. Yardım isteyecek olursan Allah'tan iste. Şunu bil ki bütün ümmet (insanlar) sana herhangi bir hususta faydalı olmak için bir araya gelip toplanacak olsalar Allah'ın senin için yazmış olduğu bir şey müstesna sana, fayda sağlayamazlar ve eğer sana bir hususta zarar vermek için bir araya top-lansalar, Allah'ın senin aleyhine yazmış olduğu bir şey olması müstesna, sana zarar veremezler. (Çünkü artık) Kalemler kaldırılmış, sayfeler(in mürekkebi) kuru-muştur." Bunu Tirmizî rivayet etmiştir ve: Hasen, sahih bir hadistir, demiştir.² **tirmizT2516; Müsned. 1,293.**

Tirmizî'den başkalarının rivayetinde ise şu da vardır: "Sen Allah'ın hü kümelerini) Koru, O'nu önünde bulacaksın. Rahat ve bolluk zamanlarında Allah'ı lanı (Allah yolunda işler yap) ki zorluk ve darlık zamanında O da seni tanısin (imdadına yetişsin, yardımına koşsun.) Şunu da bil ki sana gelip çatmayan bir şey, asla sana isabet edecek değildi. Sana isabet eden bir şeyin de seni gelip bulmaması imkansızdır. Şunu bil ki yardım sabırla b.rliktedir, kurtuluştaki sıkıntıyla beraberdir ve muhakkak zorlukla birlikte bir kolaylık vardır."³ **Müsned. I. 307**

Bu hadislerde ve başkalarında "kalemler" tabiri çoğul olarak gelmiştir, işte bu da ilâhî takdirlerin -daha önce Levh-i Mahfuz ile birlikte sözü edilen- ilk kalemin dışında, başka kalemlerinin de olduğuna bir delildir.

Sünnetin delâlet ettiği üzere kalemler dört tanedir ve bu taksim daha önce sözü edilen taksimden farklıdır:

1- Birinci kalem bütün mahlukatı kapsayan umumi kalemdir. Levh ile birlikte daha önce sözü edilen kalem budur.

2- ikinci kalem, Adem -*Saiiaihahu aleyhi ve se/iem- \r* yaratılması zamanındaki kalemdir. Bu da umumi bir kalemdir, ancak AdemoğuluNanna hass'tır. Bu kaleme dair Yüce Allah'ın Ademoğullannın amellerini, rızıklarını, ecellerini ve mutluluklarını ilk atalarını yaratmasının akabinde takdir ettiğine delalet eden bir takım âyetler varid olmuştur,

3- Üçüncü kalem meleğin, annesinin karnında bulunan cenine gönderildiği zaman kullanılır. Melek o vakit cenine ruh üfler ve dört kelimeyi yazmakla emrolunur: Rızkını,

ecelini, amelini ve mutlu yahut bedbaht olduğunu *yazar*,² Buharı 3208, 3332. 6594, 7454; Müslürn 2643; Ebû Dâvûd 4708; Tirmizî 2138, ibn Mâce 76; Müsned, 1,382,414,430. Nitekim bu hususta varid olmuş sahih hadisler de vardır.

4- Dördüncü kalem, kulun bulûğa ermesi halinde konulan kalemdir. Bu Kiramen katibiyn'in ellerinde bulunur, ve onunla Ademoğullannın yaptıklarını yazarlar. Yine bu hususta Kitap ve sünnetten buyruklar vardır.

Herşey Bir Kader İle Olduğuna Göre Yalnız Allah'tan Korkmalı

Kul, herşeyin Allah'tan geldiğini bildiğine göre yalnızca Yüce Allah'ın huzurunda korku ve saygı duymalı ve yalnızca O'na karşı takvalı davranmalıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun.*" (et-Mâide, 5/44); "*Ve yalnız Benden korkun.*" (ei-Bakata. s/40); "*Ve yalnız Benden korkun.*" (e'-Bakara, 2/üi); "*Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa işte onlar kurtuluşa erenlerin fa kendileridir.*" fen-Nur. 34/52); "*İşte O kendisinden korkulmaya layık olandır, bağışlamak da O'na yaraşır.*" (ei-Muöüessir, 74/56)

Kur'ân-ı Kerîm'de bu anlamdaki buyruklar gerçekten çoktur.

Kulun bir takım şeylerden sakınması kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü kul, kendisine itaat olunan bir hükümdar olsa dahi tek başına yasayamaz. Bir hükümdar bile yönetimi altındaki insanların iyiliğini düşünerek bazı şeylerden sakınmak zorundadır, O halde herbir insan mutlaka sakınmalı (takva sahibi olmalıdır).

Eğer Allah'tan korkmaz ve sakınmazsa bu sefer mahlukattan korkmak ve sakınmak zorunda kalır. Bütün mahlukatın ise aynı anda bir kişiye sevgi ve nefret duymaları imkansız bir şeydir. Aksine birisinin istediğini diğeri nefretle karşılayabilir. Hepsini razı etmeye imkan yoktur. Nitekim Şafîi -*Raünyaiattu anh-* böyle demiştir: İnsanları razı etmek, ulaşılamayan bir amaçtır. O halde senin halini düzelten işe bak, ondan ayrılma, onun dışındaki herşeyi de bir kenara bırak, onu önemseme. Yaratıkları razı etmek ne gücün çerçevesinde olan bir şeydir, ne de emrolunmuş bir şeydir. Yaratanı razı etmek ise güç yetirilebilen ve emrolunan bir husustur.

Aynı şekilde yaratığın insana Allah'a karşı hiçbir faydası yoktur. Kul, Rab-binden korkarsa insanları razı etmek külfetinden Allah onu kurtarır. Nitekim Âişe -*Radtyatiahu an/*- . Muaviye'ye böyle yazmıştır ve bu yazdığı mektup merfu olarak rivayet edildiği gibi yalnız ona mevkuf olarak ta rivayet edilmiştir: "*Kim insanları öfkelenmek pahasına Allah'ı razı ederse, Allah kendisinden razı olur; insanları da kendisinden razı etmiş olur. Kim de Allah'ı gazaplandırmak suretiyle insanları razı etmeye kalkışırsa, insanlar arasından onu övenler, onu yermeye koyulurlar.*"¹ ibn Hibbân 276; el-Kudâi, *Müsnedu's-Şihâb* 499. 500; el-Humeyûi, Müsned 266.

Allah'ı razı eden bir kimseyi Allah insanları razı etmek külfetinden kurtardığı gibi, ondan da razı olur. Daha sonra onlar da O'ndan razı olurlar, çünkü güzel akıbet takvanındır.

Allah böyle bir kulu sever, insanlar da onu sever. Nitekim Buharî ile Müslim'de, Peygamber -Ssiiaihualeyh: veseiem-\n şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah kulunu sevdi mi, Ey Cebrail diye nida eder. Ben filanı seviyorum, sen de onu sev. Bunun üzerine Cibril onu sever, sonra Cibril semada şöyle seslenir: Şüphesiz Allah filanı seviyor, siz de onu seviniz. Bunun üzerine semadakiler onu severler. Daha sonra o kimse için yeryüzünde kabul görme vasfı yerleştirilir."² Buharî 3209. 6040, 7485: Müslim 2637

Peygamber buğz ve nefret hakkında da buna benzer ifadeler kullanmıştır.

(Hadis-i Şerit) her mahlukun mutlaka ya bir yaratılmıştan yahut ta yaratıcıdan korkmasının kaçınılmaz olduğunu açıklamaktadır. Yaratılmıştan korkmanın zararı bir çok bakımdan faydalarından daha ağır basmaktadır. Allah'tan korkmak (takva) ise dünya ve âhîret saadetinin sebebidir.

Yüce Allah kendisinden korkulmaya gerçekten layıktır. Aynı şekilde O mağfirette bulunmaya da ehildir. Günahları bağışlayan O'dur, hiçbir yaratılmış günahları bağışlamaya kadir değildir. Allah'tan başka hiçbir kimse de bu günahların azabından kimseyi koruyamaz. O koruyandır, Ona rağmen kimse kimseyi koruyamaz

Seleften birisi şöyle demiştir: Takva sahibi bir kimse asla muhtaç olmaz, çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden nzik verir.*" (et-Taiâk, 65/2-3)

Görüldüğü gibi Yüce Allah takva sahiplerine insanların darlanıp, zorlandıkları şeylerden bir çıkış yolu göstermeyi, ummadıkları bir yerden kendilerini n-zikiandırmayı taahhüt etmektedir. Eğer bu gerçekleşmeyecek olursa takvada bir hâle olduğunu gösterir. O bakımdan Yüce Allah'tan mağfiret dilesin, O'na tevbe etsin. Daha sonra da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'a tevekkül ederse O, kendisine yeter.*" (et-Taiâk, 65/31) Yani Allah o kimseye kafi gelir ve onu başkasına muhtaç kılmaz.

Sebepleri Yerine Getirmek Tevekküle Aykırı Değildir

Bazıları tevekkülün kazanç yollarına başvurmaya ve sebepleri yerine getirmeye aykırı olduğunu, işler takdir edilmiş olduğuna göre esbabı yerine getirmeye gerek bulunmadığını zannedebilir. Ancak bu yanlıştır, çünkü kazanç yollarına başvurmanın kimisi farzdır, kimisi müstehabtır, kimisi mubah, kimisi mekruhtur, kimisi de haramdır. Peygamber -sav- tevekkül edenlerin en faziletlisidir, fakat o savaşa giderken zırh giyerdi. Kazanç elde etmek için pazarlarda dolaşırdı. Öyle ki kâfirler onun hakkında: "*Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer ve pazarlarda dolaşır?*" (el-Furkan, 25/7) demişlerdi.

Bundan dolayıdır ki kazanç yollarına başvurmayı tevekküle aykırı gören bir çok kimsenin ya sadaka yahut hediye suretiyle başkalarının kendilerine verdikleri ile rızıklarını elde ettiklerini görüyoruz. Ancak (sadaka yada hediye veren) bu kimse bir vergi memuru, yahut bir güvenlik amiri ya da buna benzer (kazancı arasında çoğunlukla haram bulunan) bir kimse olabilir.

Yüce Allah'ın: "*Allah dilediğini siler ve (dilediğini) bırakır. Ana kitap ise O'nun nezdindedir.*" (*er-Rad. 13/39*) buyruğunun tefsiri ile ilgili bir takım görüşlere daha önceden işaret etmiş bulunuyoruz.

Yüce Allah'ın: '*O her gün bir iştedir.*' (*er-Rahman, 55/S9*) buyruğuna gelince, el-Beğavî şöyle demektedir: Mukaîl dedi ki: Bu âyet-i kerîme yahudilerin: Şüphesiz Allah cumartesi günü hiçbir şey hakkında hüküm vermez, demeleri üzerine nazil olmuştur.¹ Begavî Tefsiri, IV, 270

Tefsir alimleri derler ki: Hayat vermek, Öldürmek, rızık vermek, bir takım kimseleri aziz kılıp başkalarını zelil kılmak, hastaya şifa vermek, bir esiri esaretten kurtarmak, sıkıntı içersinde olan birisini kurtarmak, dua eden birisinin duasını kabul etmek, bir dilekte bulunana istediğini vermek ve bir günahı bağışlamak ve buna benzer sayılamayacak pek çok fiilleri ve yarattıklarında dilediğini yaratması O'nun şanındandır.² ibn Kesir. VII. 469-470.

"Kula isabet etmeyen bir şey hiçbir şekilde ona isabet edecek değildi. Ona isabet eden herhangi bir şeyin de ona isabet etmemesi imkânsızdır."

Bu, daha önce geçen takdir olunmuş herbir şey kaçınılmaz olarak meydana gelir, şeklindeki gerçeğe binaen kullanılmış bir ifadedir.

"Kul şunu bilmelidir: Yüce Allah'ın yarattığı ve meydana gelen herbir hususa dair bilgisi ezeldendir. O bakımdan O, bunu son derece muhkem ve kat'î bir şekilde takdir etmiştir. Göklerde ve yerdeki yaratıklardan hiçbir kimse bunu nak-zedemez; kimse onu bozamaz, izale edemez, değiştiremez, başka bir yere havale edemez, eksiltemez, O'na bir şey ilave edemez."

Yüce Allah'ın Kâinata Dair Bilgisi Onların Yaratılmasından

Öncedir

Bu da, daha önce sözü edilmiş "Yüce Allah'ın kainat hakkındaki bilgisi ezeldendir ve O varlıkları yaratmadan önce bunlara dair kaderleri (ölçüleri) takdir etmiştir" şeklindeki ifadeler binaen söylenmiştir. Nitekim Peygamber *-Sati'ai-lahu a/eym veseiiem-* şöyle buyurmaktadır: 'Yüce Allah gökleri ve yeri yaratmadan ellibin sene öncesinden bütün mahlukatın kaderlerini takdir etmiştir, Arşı da su üzerinde idi,'¹ Müslim 2653.

O halde; Yüce Allah'ın, zamanı gelince sonsuz hikmetinin gereğine uygun olarak varlık alemine çıkmadan önce eşyayı bildiğini görüyoruz. Varlık alemine de O'nun bilgisine uygun olarak ortaya çıkar. Çünkü mahlukatın sahip buldukları akıl almaz pek çok hikmetler ile birlikte var edilmeleri, ancak varlıklarından önce hallerini bütünüyle bilen bir işi tarafından var edilmeleri ihtimalini geçerli kılabilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, herşeyüen haberdardır.*" (*ei-Muik, 67/14*)

Mutezile'ye mensup aşırı kimseler Yüce Allah'ın ezelden beri bilen olduğunu kabul etmeyerek şöyle derler: Yüce Allah, kullar fiillerini işlemedikçe onları bilemez. Yüce Allah onların söylediklerinden pek yücedir.

İmam Şafiî *-yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle demiştir: Kaderiye ile (Allah'ın) ilmi(ni) ileri sürerek tartışınız. Eğer Allah'ın ilim şifalını kabul ederlerse, yenik düşerler, inkar ederlerse, küfre saparlar. Şüphesiz ki Yüce Allah belli bir kişinin güç sahibi olduğunu ve gücünün yettiği şeyleri yaptığını bilir. O bakımdan ona da mükafat verir. Diğeri ise yine güç yetiren olmakla birlikte, güç yetirdiği şeyi yapmadığını bilir. Bundan ötürü de onu azaplandırır. Onu azaplandır-masının biricik sebebi, kudret sahibi olmakla birlikte (emrolunduğu hususu) yapmamasıdır. Yüce Allah onun bu halini bilmiştir. Güç yetiremeyen kimseye de ne emir verir, ne de güç yetiremediği şeyi yapmadığı için azaplandırır.

Şayet, "o takdirde kulun Yüce Allah'ın bilgisini değiştirmeye kadir olması gerekir. Çünkü Yüce Allah onun, o işi yapmayacağını bilmiştir. Şayet o işi yapabilecek gücü bulursa o takdirde Allah'ın bilgisini değiştirmeye kadir demektir" denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bu bir kelime oyunudur, çünkü kulun mücerred olarak bir fiili yapabilecek durumda olması, ilmin değiştirilmesini gerektirmez, ilmin değişikliğine uğradığı nı zanneden kimseler, fiilin meydana gelmesi halinde bir değişiklik olduğunu zannediyorlar. Eğer fiil meydana gelecek olursa, elbetteki Allah tarafından bilinen husus o fiilin meydana geleceğidir, meydana gelmeyeceği değildir.

Yüce Allah'ın bir işin meydana gelmeyeceğini bilmekle birlikte, o işin meydana gelmesi imkansız bir şeydir. Hatta böyle bir şey meydana gelecek olursa, elbetteki Yüce Allah o işin meydana geleceğini biliyordu. Şayet meydana gelmeyecek olursa, şüphesiz ki Yüce Allah o işin meydana gelmeyeceğini biliyordu.

Bizler Yüce Allah'ın ilminin bir olay ile ilgili olarak nasıl olduğunu ancak o işin açıkça ortaya çıkmasıyla bilebiliriz. Yüce Allah'ın ilmi meydana gelene mutabıktır. Dolayısıyla O'nun ilminin değiştirilmesini gerektirecek bir şeyin meydana gelmesine imkan yoktur. Aksine ne olursa, ne meydana gelirse malûm olan (Allah'ın ilminde bilinen) da onun o durumudur. Herhangi bir iş yapmayan bir kul Allah'ın ilmini değiştiren bir iş yapmış olmaz. Aksine o, meydana gelmeyen bir işi yapabilmeye kadir bir kimse demektir. Şayet o iş meydana gelirse elbetteki Yüce Allah o işin meydana geleceğini bilmiştir, meydana gelmeyeceğini (bildiği halde meydana gelmiş) değildir.

Denilse ki: Bir işin meydana gelmemesi ile birlikte Yüce Allah onun da meydana gelmeyeceğini bilir. Şayet kul o işi meydana getirmeye kadir olursa, ilmi de değiştirmeye kadir, olur demektir.

Burda şöyle cevap verilir: Durum böyle değildir. Aksine kul öyle bir işi meydana getirme gücüne sahip olmakla birlikte, onu meydana getirmemiştir. Onu meydana getirecek olursa, Allah tarafından bilinen o işin meydana geleceği şeklindedir, başka türlü olamaz.

Kulun güç yetirebildiği bir iş meydana geldiği takdirde, Allah tarafından bilinen de sadece o işin meydana geleceği şeklindedir.

Bu şekilde soru soran kimseler meydana gelen bir işin meydana gelmeyeceğinin Allah tarafından bilinmesi halini var sayarak soru soruyorlar. Bu ise imkansız bir varsayımdır ve böyle bir varsayım bir kimsenin; meydana gelmemekle birlikte, meydana geldiğini varsay, demesine benzer ki bu da iki çelişik Önermeyi aynı anda kabul etmek demektir. (Bu da imkânsızdır.)

"işte bunlar inanılması gereken esaslar, marifetin temelleri, Yüce Allah'ın tevhid ve rubûbiyetini kabul etmenin kapsamı içerisindedir. Nitekim Yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde şöyle buyurmaktadır: "Ve O herşeyi yaratıp inceden inceye takdir ve ta'yin etmiştir." (*el-Furkan*, 25/2); "Allah'ın emri yerini bulan bir kaderdir." (*el-Ahzab*. 33/38)"

Kader'e İman, Tevhid'in ve Allah'ın Rubûbiyetini Kabul Etmenin Bir Gereğidir

Burada az önce sözü edilen kadere imana, Yüce Allah'ın meydana gelen bütün olay ve varlıklara dair ilminin ezeli olduğu hususuna işaret edilmektedir. Peygamber *-Saiiat-tahu aieyti vesellem-* imanın ne olduğu hakkında soru sorana verdiği cevabında şöyle buyurmuştur: "(İman) Allah'a, meleklerine, kitaplarına, ra-sûllerine ve ahiret gününe iman etmendir Ayrıca hayrı ile şerri ile kadere de iman etmendir." Hadisin sonlarında da Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ey Ömer, o soru soranın kim olduğunu biliyor musun!" (Ömer): Allah ve Rasûlu en iyi bilendir, dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "O, Cebrail idi, size dininizi öğretmek için geldi." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.¹ Müslim 8

'Yüce Allah'ın tevhid ve rubûbiyetini kabul etmek' sözleri şu dernektir: Yüce Allah'ın sıfatlarına iman etmedikçe, tevhid ve rububiyetin itirafı ve kabulü tamam olmaz. Allah'tan başka bir yaratıcının varlığını kabul eden bir kimse Allah'a şirk koşmuş olur. Peki herkes kendi fiilini yaratır, diye iddia edenin durumu ne olacaktır?

ibn Abbas *-ra-*dan şöyle dediği nakledilmiştir: Kader, tevhid'in <apsamı içerisindedir. Allah'ı tevhid ederken, kaderi yalanlayanın bu yalanlaması levhid'ini nakzeder. Bunun böyle olmasına sebep ise: kader'e iman etmenin Yüce Allah'ın ezeli ilmine ve hitabıyla mahiukatın kaderlerini yazması ile ilminden açığa çıkardıklarına iman etmeyi de ihtiva etmesinden dolaydır. Bu hususta Yüce Allah'ın :üz'iyata ya da başka hususlara dair bilgisini inkar eden müşriklerden, sabilardan, filozoflardan ve başka kesimlere mensup pek çok kişi sapıtmuş bulunmaktadır. Pünkü bütün bunları yalanlamak, kaderi yalanlamanın kapsamı içerisine girer.

Yüce Allah'ın herşeye kadir olmasına gelince, genel çerçevesi ile Kaderiye'nin 'alanladığı bir husustur. Çünkü onlar kulların fiillerini yaratmadığını söyleyerek kulların iillerini O'nun kudret ve yaratması çerçevesinin dışına çıkartmış olmaktadırlar.

Kitabın, sünnetin ve icma'nın delâlet ettiği kaderi inkâr edenler tartışmasız olarak katıksız kaderiye'dendirler Onlar Yüce Allah'ın kulların takdirleri ile ilgili olarak tayin ettiği

Kaderini inkâr ederler. Gerek Ashab-ı Kiram'ın, gerek önder il im adamlarının Kaderiye'yi yermeye dair sözleri ile bunlar kastedilmektedir. Mesela ibn Ömer -*Hadyaitahu anh-a*: Bunlar kader diye bir şey olmadığını ve meydana gelen olayların önceden ilahi ilim söz konusu olmaksızın meydana geldiğini iddia ediyorlar, denilince söylediği: Onlara şunu bildir ki, ben onlardan uzak olduğum gibi, onlar da benden uzaktırlar, sözleri bu kabildendir.

Kader'i n İhtiva Ettiği Esaslar

Yüce Allah'ın ilmine uygun olan takdir demek olan kader, pek büyük esasları da ihtiva etmektedir;

1- Yüce Allah, takdir edilmiş olan herbir hususu meydana gelmeden önce bilir. Böylelikle Onun kadim ilmi de sabit olur. Bu kabul ile Yüce Allah'ın kadim ilmini inkâr edenler de reddedilmiş olmaktadır,

2- Yüce Allah'ın herşeyi takdir etmiş olması bütün mahlukatın miktar ve ölçülerinin de takdir edilmiş olmasını ihtiva eder. Mahlukatın miktar ve ölçüleri ise onlara has muayyen nitelikleridir. Şüphesiz ki Yüce Allah herbir şey için belli bir kader (miktar ve ölçü) tayin etmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O, herşeyi yaratıp, inceden inceye takdir ve tayin etmiştir.*" (*ei-Furkan, 25/2*)

Buna göre yaratmak takdiri de ihtiva eder. Bir şeyin bizzat takdir edilmesi ise onun için bir miktar tayin etmekle olur. Onun miktarının tayini ise var oluşundan öncedir. Yüce Allah, herbir mahlukun kemiyet ve keyfiyeti itibariyle kendisine has takdirini yazmış olması, elbetteki muayyen ve cüzT hususlara dair bilgisini en ileri derecede ortaya koyar ve bu, bu hususu inkâr eden ve; O, külliyyatı bilir takat cüziyyatı bilmez, diyenlerin kanaatine aykırıdır. O halde kader hem kadim ilmi, hem de cüziyyatı bilmeyi kapsamaktadır.

3- ilahi takdir aynı zamanda onun bunu haber vermiş olmasını ve mahlukatın varlığından önce bunu ortaya koyup etraflı bir şekilde buna dair bilgileri bildirmiş olması gerçeğini de ihtiva eder. Bu da şunu gerektirmektedir: Kullanın bir takım hususları var olmadan önce etraflı bir şekilde bilmeleri mümkündür. Bu da Yüce Allah'ın böyle bir bilgiye öncelikle sahip olması gerekliliğine dikkatimizi çekmektedir. Çünkü kullan (kısmen de olsa) böyle bir şeyi bilebildiklerine göre kendisinin bilmemesi nasıl düşünülebilir?

4- Kader, Yüce Allah'ın dilediğini yapmakta serbest olduğunu ve takdir ettiği her bir hususun bizatihi var olması gerektiği için değil, kendi meşîet ve iradesiyle onu yaratmış olduğunu hususunu da ihtiva eder.

5- Takdir edilen herbir hususun sonradan yaratılmış olduğuna ve daha önceleri yokken meydana geldiğine de delildir. Çünkü Yüce Allah herbir hususu önceden takdir etmiş, sonradan yaratmıştır.

"Kader hususunda kalbi hastalanan -bir nüshada: hastalıklı kalbini kaybeden-kimselere yazıklar olsun! Çünkü böyileri vehimleriyle gaybta son derece gizli bir sırrı

ortaya çıkarmaya çalışmışlar; buna dayanarak söyledikleri ile de günahkâr bir iftiracı olup çıkmışlardır."

Kalbin Hayat Bulması ve Hastalanması

Kalbin hayatı, ölümü, hastalığı ve şifası söz konusudur. Bu ise beden hakkındakinden daha ileri çaptadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ölü iken kendisini (iman ile) dirilttiğimiz, insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi mi-d/r?*" (ei-En'âm, 6/122)

Küfür ile (kalbi) ölmüş iken, iman ile dirilttiğimiz demektir.

Buna göre sağlıklı ve diri bir kalbe batıl ve çirkin şeyler arız olduğunda tabiatı gereği onlardan nefret eder, onlara buğz eder, onlara iltifat etmez. Ancak ölü bir kalp böyle değildir, böyle bir kalp güzel ile çirkin arasında fark gözetmez. Nitekim Abdullah b. Mes'ud da böyle demiştir: Kendisi ile ma'rufu ve münkeri bilip tanıyacağı kalbi bulunmayan bir kimse helak oldu demektir.¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'/-Kebîra*8564

Şehvetler ve hastalığa yakalanmış kalp de böyledir. Böyle bir kalp zayıflığı sebebiyle bu hastalığın ileri derecede olup olmamasına bağlı olarak, karşı karşıya kaldığı arzu ve isteklerine meyleder.

Önceden de geçtiği üzere kalbin hastalığı iki türdür: Şehvet hastalığı ve şüphe hastalığı. Bu iki hastalığın daha kötüsü şüphe hastalığıdır Şüphelerin en kötüsü ise kader ile ilgili şüphelerdir.

Kalp kimi zaman hastalanır, hastalığını da arttığı halde bu kalbin sahibi, kalbin nasıl sağlık bulacağını, bu sağlığın sebeplerini bilmeyip başka şeylerle uğraştığından dolayı bu hastalığı bilmeyebilir.

Hatta kişinin haberi olmadan kalbi ölebilir de. Bunun alameti ise çirkin iş lerin açtığı yaralardan acı duymaması, hakkı bilmemesinden rahatsız olmamasıdır. Çünkü kalp hayatta ise çirkin şeylerden ötürü acı duyar, hakkı bilmemekten ötürü de hayatta olduğu oranda ızdırap duyar:

"... Ölmüş ise yaralanmaktan ötürü acı duymaz."

Kalbin hastalığını farketmesi de mümkündür. Ancak ilacın acı tadına ve bu tada sabretmeye tahammül ona ağır gelebilir. O bakımdan o hastalığın kalmasının acısını ilacın sıkıntısına tercih eder.

Şüphesiz ki kalbin hastalığının tedavisi hevâya muhalefet etmektir. Bu ise nefse en ağır gelen bir şeydir; arınma hastalığı bundan faydalı bir şey de yoktur,

Bazen kişi kendisini sabra alıştıtırır fakat sonradan azmi kırılır, ilim, basiret ve sabrının zayıflığı dolayısıyla sabrı sürekli olamaz Bu son derece güvenli bir yere götüren, korkulu bir

yola koyulana benzer. Böyle bir kimse eğer bu korkulara sabredek olursa, korkuların biteceğini ve arkasından güvenliğin geleceğini bilir.

işte bunun güçlü bir sabra ve ulaşacağı sonuç ile ilgili son derece sağlam bir inanca ihtiyacı vardır. Sabrı ve inancı zayıflayacak olursa, yoldan geri döner, yolun sıkıntlarına katlanamaz. Hele hele yol arkadaşı da yoksa, yalnızlıktan dolayı da korkar ve bu sefer: insanlar nereye gitti? Ben de onları örnek alayım, der.

insanların çoğunun hali budur, onları helak eden de bu haldir. Samimi ve basiret sahibi bir kimse ise yol arkadaşlarının azlığından dolayı ve hatta hiç arkadaşı olmamaktan ötürü - eğer kalbi ilk ve önder kafilenin yol arkadaşı olduğu şuuruna sahipse- yalnızlık duygusuna sahip olmaz. O ilk kabile ki: "*Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, siddikler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır!*" (en-Nısa. 4/69)

Ebu Şâme diye bilinen Ebu Muhammed Abdu'r-Rahman b. ismail'in "el-Havadis ve'l-Bidâ" adlı eserinde yer alan şu sözleri ne güzeldir: "Nerede cemaate bağlanma emri varsa ondan kasıt, hakka sımsıkı yapışmak ve ona uymaktır, isterse ona yapışanların sayısı az. muhalefet edenler çok olsun. Çünkü ta Peygamber -*Saiiaiiahu aleyhi veseilem*- ve ashabı (Allah tümünden razı olsun) döneminden itibaren ilk müslüman cemaatin izlediği hak yol bu idi. Onlardan sonra gelen batıl ehlinin çokluğuna itibar edilmez."

Hasan-ı Basrî -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- de şöyle demiştir: "Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan hakkı için sünnet aşırı giden ile büsbütün terkedenin izlediği yolların arasındadır. O bakımdan -*Allah size rahmet eöesice*- bu yol üzere sabredin. Çünkü ehl-i sünnet geçmiş dönemlerde de insanların en azı idiler. Geriye kalanlar arasında da en az sayıda olanlardır. Bunlar öyle kimselerdirler

ki, aşırı lüks içerisinde olanlarla birlikte lükse koyulmadılar. Bid'at sahibi kimsemle beraber de bid'atlere dalmadılar, onlar Rab'lerinin huzuruna çıkıncaya ka-lar sünnetleri üzerinde direndiler. Siz de artık böyle olunuz."

Kalbin hastalığının alâmeti ona uygun düşen faydalı gıdaları terkedip za-arlı gıdalara yönelmesi, ona fayda sağlayacak ilaçları bırakıp zarar verecek açlara doğru gitmesidir.

O halde ortada dört husus vardır: Faydalı gıda, şifa veren ilaç, zararlı gı-a ve helak eden ilaç.

Sağlıklı olan bir kalp, faydalı ve şifa vereni, zararlı ve eziyet verene tercih der. Hasfa kalp ise bunun tam zıddıdır.

En Faydalı Gıda İman, En Faydalı İlaç Kur'ân

En faydalı gıda iman gıdası, en faydalı ilaç da Kur'ân ilacıdır. Bunların srbirisi asıl gıda ve ilacı bünyesinde taşımaktadır. Kim Kitap ve sünnetin dışın-a şifa arayacak olursa, o cahillerin cahili, sapıkların en sapığıdır. Çünkü Yüce lah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: 'O iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır, ian etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o onlar için bîr körlüktür.' te onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir gibidir/er.*" (Fussilet, 41/44):

'ur'ân'dan mü'minler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalim/e-i ise ancak hüsrânını arttırır." *tei-Isra, 17/82*)

"Kur'ân'dan" buyruğunda yer alan "min...dan" teb'iz (kısmilik) bildirmek n değil, cinsin beyanı içindir. (Yani Kur'ân bütün türüyle mü'minlere bir şifa-'.) Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Ey insanlar, size Rabbi-?den bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'minler için de bir hidayet ve rah-3i gelmiştir.*" (*Yunus, 10/57*)

O halde Kur'ân tüm kalbî ve bedeni hastalıklara tam bir şifadır. Dünya ve irtın ilacı ondadır. Ancak herkes ondan şifa bulabilecek ehliyetinde değildir. er hasta olan bir kimse onunla güzel bir şekilde tedavi olabilirse, samimiyet ve an ile îam bir kabul, kesin bir itikad ile ve gerekli şartlarını da yerine getirerek stalığını onunla tedavi edecek olursa, katiyyen hastalık onun karşısında dura-ız. Hem hastalıklar yerin ve göklerin Rabbi kelamı karşısında nasıl direnebilir!

O'nun kelamı eğer dağlara indirilmiş olsaydı, dağları darmadağın ederdi. 'e inseydi, parampaça ederdi. Kalp ve beden hastalıklarından olup da Yüce

Allah'ın Kitabını kavramayı nasip etmiş olduğu kimseler için tedavi yolunu, sebebini ve ondan korunmayı göstermediği hiçbir hastalık yoktur.

Tahâvî'nin -*Allah ona rahmet etsin-*: "Böyle bir kimse vehmi ile son derece gizli bir gayb sırrını araştırmaya koyulmuş olur" sözleri şu demektir: Böyle bir kimse gaybı araştırmakla, vehmiyle son derece gizli bir sırrı öğrenmeye kalkışmıştır. Çünkü kader Yüce Allah'ın mahlukatındaki sırrıdır. Böyle bir kişi ise onu araştırmakla, gayba muttali olmayı amaçlamış demektir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "*O gaybı bilendir, O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz.*" (*et-Cin, 72/26.. ve surenin sonuna kadar*)

"*Bu hususta*"yani kader hakkında "*söyledikleri ile o günahkar*" günah kazanmış "*bir iftiracı olarak döner.*"

'Arş ve Kürsî

Nitekim Yüce Allah da Kitabında böyle açıklamıştır: "*Arş'ın sahibidir, Mecîd'dır.*" (*ei-Buruc, 85/15*); "*O dereceleri yükseltendir, 'Arş'ın sahibidir.*" (*ei-Mu'mîn, 40/15*); "*Rahman 'Arş'a istiva etti.*" (*Tana, 20/5*); "*Sonra 'Arş'a istiva etti.*" (*ei-Araf, 7/54*) ve Kur'ân-ı Kerim'de daha bir çok âyet-i kerîme'de 'Arş'tan söz edildiğini görüyoruz.

"*O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, şerefi büyük Arş'ın Rabbi O'dur.*" (*ei-Müminûn. 23/116*) "*Allah O'dur ki O'ndan başka ilah yoktur. Çok büyük Arş'ın Rabbidir.*" (*en-Nemi, 27/26*): "*Şu Arş't yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rablerini hamd ile teşbih ederler, O'na iman ederler.*" (*ei-Mu'min 40/7*); "*O gün de üst/erinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin 'Arş'ını yüklenirler.*" (*el-Hâkka, 69/17*); "*Melek/eh de 'Arş'ın etrafını kuşatmış görürsün. Rablerini hamd ile teşbih eder/er.*" (*ez-Zumer, 40/75*)

Sahih'te rivayet olunmuş, sıkıntı anlarında yapılacak duada da şu ifadeler geçmektedir: "*Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O pek büyüktür, Halım'dir. Allah'tan başka ilah yoktur.*

O büyük 'Arş'ın Rabbidir. Allah'tan başka ilah yoktur. Göklerin Rabbidir, yerin Rabbidir, kerim olan Arş'ın Rabbidir."¹ Buharı 6345, 6346, **7426**, 7431, Müslim 2730

Buharı'nın Sahih'inde de Rasûlullah -sav şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah'tan cenneti istediğiniz zaman Ondan Firdevs'i is leyniz. Çünkü o cennetin en yükseği, cennetin en orla yendir, O'nun üstünde de Rahman'ın 'Arş'ı vardır."¹ Buharı 7423, Müsned, III, 335.

"O'nun üstünde" anlamındaki kelime zarf olarak anlaşılacak şekilde nasb ile rivayet edildiği gibi, onun tavanı Rahman'ın 'Arş'ıdır, anlamına gelecek şekilde mübtedâ olarak ref, ile de rivayet edilmiştir.

Kelam bilginlerinden bir kesimin kanaatine göre 'Arş, bütün yönleri ile dairesel ve her yönden kâinatı kuşatan bir yörünge şeklindedir. Kimi zaman 'Arş'a "el-Feleku'l-Atlas" ile 'el-Feleku't-Tasi' (dokuzuncu felek)' adını verdikleri de olur.

Ancak bu doğru değildir, zira şeriatte sabit olduğuna göre 'Arş'ın bacakları vardır ve melekler onu taşır. Nitekim Peygamber -sav- şöyle buyurmaktadır: "insanlar baygın düşecekler, ilk ayılan kişi ben olacağım. Bir de ne göreyim, Musa 'Arş'ın bacaklarından birisini yakalamış. Bilemiyorum, benden önce rni ayılmış olacaktır, yoksa Tur'daki baygınlığının karşılığı mı ona verilmiş olacaktır?"² Buhar! 2411,3408, 6518. 7428; Müslim 2773; Ebû Dâvûd 4671; Müsnect. II, 264.

; Sözlükte 'Arş hükümdara ait olan tahttan ibarettir. Nitekim Yüce Allah Bel-kıs'in arşı ile ilgili olarak: "*Onun bir de büyük bir arşı (tahtı) var.*" (*en-Nemi*, 27/23) diye buyurmaktadır.

'Arş bir felek değildir. Araplar da ondan böyle bir mana anlamazlar, Kur'ân-ı Kerim'de Arapça inmiştir. O halde 'Arş meleklerin taşıdığı ve bacakları olan bir tahttır. Âlemin üzerinde kubbe biçimindedir, o bütün mahlukatın tavanı durumundadır

Allah'ın kelamını tahrif ederek 'Arş'ı mülk ve egemenliğin ifadesi olarak yorumlayanlar acaba Yüce Allah'ın şu buyruğunu nasıl açıklarlar: "O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin 'Arş'ını yüklenir." (*el-Hâkka*, 69/17); "Arş'ı da su üstünde iken..." (*Hud*, 11/7)

Acaba bunlar: O gün Yüce Allah'ın mülkünü sekiz melek yüklenir, O'nun mülkü su üzerinde idi mi, diyorlar? Buna göre Musa -as- da mülkün banklarından birisini mi yakalamış olacaktır? Hiç ne söylediğini bilen, aklı başında bir kimse böyle bir şey söyler mi?

Kürsî'ye gelince Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O'nun Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır*" (*ei-Bakara*. 2/255)

Kürsî'nin 'Arş ile aynı şey olduğu söylenmiştir. Ancak doğru olan ondan :>aşka bir şey olduğudur. Bu husus ibn Abbas -ra yanısıra İbn Ebi Şeybe'nin Sıfatu'l-Arş kitabında ve Hâkim'in İviüstedrek'inde kaydettikleri gibi başkalarından da rivayet edilmiştir.

O'nun Kürsî'sinin ilmi olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama ibn Abbas'a da nisbet edilmiştir.¹ Taberî. Câmiu'l-Beyân. 5787, 5788.

Ancak ondan gelen sağlam rivayet az önce geçtiği üzere ibn Ebi Şeybe'nin naklettiği rivayettir. Bundan başka açıklamalarda bulunanların ise mücerred zan-nın dışında herhangi bir delili yoktur. Açıkça anlaşıldığı kadarıyla bu gibi açıklamalar da 'Arş hakkında söylenen sözler gibi yerilmiş kelamcıların dağarcıklarındandır. Kürsî olsa olsa seleften birden çok kimsenin söylediği gibi 'Arş'ın önündedir "O'nun Arş'a da, Arş'ın dışındaki varlıklara da ihtiyacı yoktur.

O herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir. Bütün mahlu-
kat ise böyle bir kuşatıcılıktan âcizdir."

Tahâvî'nin -Allah ona rahmet etsin-: "O'nun Arş'a da, Arş'ın dışındakilere de ihtiyacı yoktur" sözüyle ilgili olarak Yüce Allah'ın şu buyruklarını hatırlatalım: "*Şüphesiz ki Allah âlemlere muhtaç değildir.*" (Al-i imran, 3/97); "*Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz, Allah ise O, kimseye muhtaç olmayandır. Her hamde layık olandır.*" (Fâtır. 35/15)

Tahâvî'nin-Atfan ona rahmet ets/n- burada bu ifadeleri kullanmasının sebebi şudur: O 'Arş ve Kürsî'yi söz konusu ettikten sonra O'nun 'Arş'a da, 'Arş'ın dışındaki varlıklara da muhtaç olmadığını dile getirerek, 'Arş'ı yaratıp üzerine istiva etmesinin, bu ona olan bir ihtiyacından ileri gelmediğini açıklamak istemiştir. O bunu ihtiyacı dolayısıyla yaratmamıştır, Aksine bunu gerektiren bir hikmeti vardır,

Üstte olanın, altta olanın üzerinde olması altta olanın, üstte olanı ihtiva edip onu kuşatmasını, onu taşıyor olmasını gerektirmediği gibi; üstte olanın, altta olana muhtaç olmasını da gerektirmez. Yüce Rabbimiz bundan çok daha büyüktür, yücedir. O'nun yüceliğinin böyle bir hususu gerektirmesinden münezzehtir, Aksine O'nun yüceliğinin gerekleri kendine has özelliklerindedir. Bu da kendi kudretiyle altta olanı taşımasıdır. Altta olanın, O'na muhtaç olmasıdır. Kendisinin ise alttakine muhtaç olmaması ve O'nu kuşatıcı olmasıdır.

Yüce Allah 'Arş'ın üstündedir. Bununla beraber O 'Arş'ı ve 'Arş'ı taşıyan-arı kudretiyle birlikte taşır, 'Arş'a da muhtaç değildir. Buna karşılık 'Arş'ın (var :lmak için) ona ihtiyacı vardır. O 'Arş'ı da kuşatır, fakat arş onu kuşatmaz. O 'Ari'm sınırlarını hasretmiştir, ancak 'Arş onu hasredemez. işte bunlar Yüce Allah lakkında söz konusu olup mahlukatta bulunmayan özelliklerdir.

Allah'ın yüceliğini nefyeden Muattile şayet bu hususu bu şekilde etraflı alarak ele alınış olsalardı dosdoğru yola hidayet bulurlar, aklın indirilen vahye nutabık olduğunu anlarlar, delilin peşinden yol alırlardı. Fakat onlar delilden jzak düştükleri için yolu da kaybettiler. Bu hususta mesele imam Malik -Allah'ın ahmeti üzerine o/sun-in dediği gibidir. Ona Yüce Allah'ın: "*Sonra 'Arş'a istiva etti.*" *ei-A'raf, 7/54*) buyruğu hakkında: Nasıl istiva etti? diye sorulunca şu cevabı ver-niştir: "*istivanın ne demek olduğu bilinmektedir, keyfiyet ise meçhuldür.*"

Aynı cevap Ummu Seleme -Raöyatiahu anh-dan mevkuf olarak da Peygamber -sav. merfu olarak da rivayet edilmektedir.

"O herşeyi kuşatandır ve O, herşeyin üstündedir." ifadesi bazı nüshalarda: O'nun üstündeki herşeyi kuşatıcıdır" şeklindedir. Ancak doğru olan birinci nüsha-ır. Bunun da anlamı şudur: O herşeyi ve herşeyin üstündekileri kuşatıcıdır, ikinci-:inin anlamı da: O 'Arş'ın üstündeki herşeyi kuşatıcıdır, şeklindedir. Bu da -doğru-.unu en iyi bilen Allah'tır ya-ya bazı müstensih'lerin yanılarak düşürdüğü bir harf onucudur, sonra bazıları bu nüshadan istinsah edegelmişlerdir, yahut ta sapık tazı tahrifçiler fesat kastıyla ve Yüce Allah'ın fevkiyyet sıfatını inkar amacıyla bile-3k düşürmüş olabilirler Yoksa 'Arş'ın bütün mahlukatın üstünde olduğuna dair leltl açıkça ortadadır. Mahlukattan O'nun üzerinde de hiçbir varlık yoktur. Dolayı-ı ile durum bu olduğuna göre; "'Arş'ın üstündeki herşeyi kuşatıcıdır" şeklindeki adesinin bir anlamı olamaz. Zira arşın üstünde kuşatılacak bir yaratık bulunma-laktadır. Buna göre doğru olan birinci şekilden başkası olamaz, anlamı da şöyle iur: Yüce Allah herşeyi kuşatandır ve herşeyin üstündedir.

Onun herşeyi kuşatıcı olmasına gelince, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Halbuki Allah onları arkalarından kuşatandır." (ei-8urQc, 85/20); "Uyan/k olun, mu-akkak O herşeyi kuşatandır." (Fussıief, 41/54); "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi

Allah'ındır. Allah herşeyi kuşatıcıdır." (en-Nisa, 4/126)

Burda O'nun mahlukatını kuşatıcılığından kasıt, O'nun felek gibi olduğunu nlatrnak ve mahlukatın O'nun mukaddes zatının içinde kaldığını söylemek de-ildir. Yüce Allah bundan yücedir, münezzehtir. Bundan kasıt ancak şudur: Bu üşatıcılık azamet, genişlik, ilim ve kudret kuşatıcılığdır. Mahlukatın onun aza-letine nisbeti ancak bir hardal tanesi gibi olabilir. Nitekim ibn Abbas -

an/ı-dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yedi semavat, yedi arz, onların içindekiler ve onların aralarında bulunanlar Rahman olanın elinde ancak sizden herhangi birinizin elindeki bir hardal tanesi gibidir.

-En yüce misal elbette ki Allah'a mahsustur- bilindiği gibi bizden herhangi bir kimsenin elinde bir hardal tanesi varsa, dilerse onu avucunun içerisine alır ve avucu onu çepeçevre kuşatır. Dilerse onu altında bırakır. Her iki halde de o bu hardal tanesinden ayrı ve farklıdır. Ondandır yücedir ve bütün yönleriyle onun üstündedir.

Hiçbir vasfın azametini kuşatamayacağı o azim olanın azametini nasıl tasavvur etmeliyiz? Eğer dilerse o bugün dahi semavatı ve arzı avucu içerisine alır ve kıyamet gününde bunlara yapacağıın bir benzerini bugün yapabilir. Çünkü kıyamet gününde şu anda sahip bulunmadığı bir kudrete o vakit yeniden sahip olacak değildir. Bununla birlikte akıl Yüce Allah'ın kainatın bir takım parçalarına -semavatının üzerinde 'Arş'ının üstünde olmakla birlikte- yakınlaşmasını yahut ta yarattıklarından dilediği kimseyi kendisine yaklaştırmasını nasıl uzak görebilir? Bunu kabul etmeyen, Yüce Allah'ı layıkı veçhiyle takdir etmiş olamaz.

Üstte Oluş

Yüce Allah'ın kainatın üstünde oluşu ile ilgili olarak da şöyle buyurulmuş-tur: "Kullarının üstünde kahir olandır O." (ei-En'âm, 6/18 ve 61); "Üstlerinde o/an Rabler'inden korkarlar..." (en-Nahl, 16/50)

Ebu Hureyre -ra rivayete göre Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur: "Allah mahlukatı yaratma hükmünü verdiğinde, kendisinin nezdinde 'Arş'in üstünde bulunan bir kitaba şunları yazdı: Şüphesiz Benim rahmetim, gazabımı geçmiştir."¹ Bir başka rivayette de; "Rahmetim gazabıma galip gelir" şeklindedir. Bu hadisi Buharî ve başkaları rivayet etmiştir.

Müslim de Peygamber sav-in Yüce Allah'ın: "O hem ilk'tır, hem âhır'dır, hem zahir'dir, hem batın'dır." (ei-Hadid. 57/3) buyruğunu şu sözleriyle açıkladığını rivayet etmektedir¹ Buharî 3194, 7404, 7422, 7453, 7553, 7554. Müslim 2751

"Sen ilksin, Sen'den önce hiçbir şey yoktur, Sen âhirsin, Sen'den sonra hiçbir şey yoktur. Sen zahir'sin, Senin üstünde hiçbir şey yoktur Sen batın'sın, Sen'den öte hiçbir şey yoktur."² Müslim 2713; EbûDâvûd 5051; Tirmizî 3397; Ibn Mâce 3873; Müsned, II, 381, 404.

Burada zahir olmaktan kasıt üstte, yukarda oluştur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu kelime bu anlamda kullanılmıştır: "Artık O'na zahir olamadılar." (ei-Kehf, 18/97) yani O'nun üstüne çıkamadılar.

Bu dört isim karşıt isimlerdir. Bunların ikisi Yüce Rabbimizin ezeli ve ebedi oluşu ile, ikisi de yüceliği ve yakınlığı ile ilgilidir. Kureyza oğulları günü Sâd b. Mu'az onlar hakkında savaşçıların öldürülmesi, çoluk çocuklarının da esir alınması şeklinde hüküm vermesi üzerine Peygamber -Saiiaihu aleyhi vesetlem- şöyle buyurmuştu: "Andolsun ki onlar hakkında yedi semanın üstünden mutlak melik (egemen olan Allah) in hükmü ile hüküm vermiş bulunuyorsun." Bu sahih bir hadistir, bunu el-Umevî, Meğazî'sinde rivayet etmiş olup, aslı Buharî ile Müslim'in Sahih'lerindedir.¹ Buharî 3043, 3804, 4121, 6262; Müslim 1768, Müsned,

Buharî'de yer alan rivayete göre Zeyneb -Radıyai/ahu an/ı-, Peygamber -Sai-latıahu aleyhi veseitem-\r\ diğer hanımlarına karşı övünür ve şöyle dermiş: "Sizleri akrabalarınız evlendirdi, beni ise Allah yedi semanın üzerinden evlendirdi."² Buharî 7420, Tirmizî 3213, Nesaî, VI, 80

Ömer -Radtyaitahu aofı-dan rivayete göre bir seferinde yaşlı bir kadının yanından geçerken, bu kadın onu durdurmuş o da onunla birlikte durup onunla konuşmaya koyulmuş. Bir adam: Ey mü'minlerin emiri. bu yaşlı kadından ötürü sen insanları beklettin deyince, şöyle cevap vermiş: Yazık sana, sen bunun kim olduğunu biliyor musun? Bu, Yüce Allah'ın şikayetini yedi semanın üstünden dinleyip kabul ettiği kadındır. Bu, Yüce Allah'ın hakkında: "Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah 'a şikayet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitm/ştir." (ei-Mücadeie, 58/1) buyruğunu indirdiği Havle'dir. Bu hadisi de Darimî rivayet etmiştir.³ er-Redd Ale'l-Cehmiyye, s. 26'da

Rasûlullah -saiiatahu aleyhi veseiem-'m hadislerini, selevin sözlerini duyan bir kimse bu sözler arasından Yüce Allah'a fevkiyyet (yukarda oluş)in izafe edildiği, sayılamayacak kadar çok ifade tesbit edebilir.

Şüphe yok ki Yüce Allah, mahlukatı yarattığında onları kendi mukaddes zatı içerisinde yaratmamıştır. O bundan pek yücedir, O Ehad'dir, doğmamış ve doğurmamış olan Samed'dir. O halde onları kendi zatı dışında yaratmış olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Yüce Allah kendi nefsiyle kaim, âleme karışmamış alemle içice olmamak vasıfları ile birlikte zatı ile fevkîyyet (yukarda oluş) sıfatına sahip kabul edilmezse, bunun zıttı sıfatlara sahip demektir. Çünkü bir şeyi kabil olan o şeyden yahut onun zıttından uzak kalamaz.

Bizler O'nun fevkîyyeti kabil olduğunu -onu nefyetmekten ötürü ziftinin sabit oluşu söz konusu olmasın diye- kabul edemeyiz, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Eğer Yüce Allah, uluvv (yüksekte oluş) ve fevkîyyet (yukarda oluş)u kabil değil ise, O'nun kendi başına var olan bir hakikati söz konusu olamaz. Sizler O'nun kendi başına varlığı ortada olan bir zat olduğunu ve âlem ile içice yahut karışık olmadığını, âlemin dışında var olduğunu kabul ettiğinize göre; O'nun varlığı sadece bir zihni varlık olmasa gerektir. Aksine O'nun, zihinlerin dışında kat'i olarak varlığı söz konusudur.

Bütün akıl sahibi kimseler kesin olarak şunu bilirler: Bu şekilde bir varlığa sahip olan bir zat ya âlemin içindedir, ya âlemin dışındadır. Bunu inkâr etmek ise hiç şüphesiz kesin ve apaçık işlerin en açık ve belirgin olanını inkar etmek demektir. Buna dair hangi delil getirilirse getirilsin mutlaka O'nun kainattan ayrı bir varlık olduğuna dair bilgi daha açık ve daha kesinlikle ortada olan bir gerçektir.

Üstte oluş ve yukarda oluş bir kemal sıfatı olup bunda bir eksiklik yoktur, eksikliği gerektirmediğine, bir mahzur taşımadığına, Kitaba, sünnete ve icma'a aykırı olmadığına göre bunun hakikatini nefyetmek, batıl'ın ta kendisi ve kesinlikle hiçbir şer'i hükmün ifade etmediği imkansız bir iddia olur,

O halde bunu (üstte ve yüksekte olsun) kabul etmeksizin O'nun varlığını kabul etmek, peygamberlerini tasdik etmek, Kitabına ve rasûlünün getirdiklerine iman etmek, söz konusu olmayacağına göre; bir de bunlara sağlıklı akılların, dosdoğru fitratların, Yüce Allah'ın mahlukatının üstünde oluşuna ve kullarının fevkinde bulunuşuna dair yaklaşık yirmi tür civarında çeşitli ve muhkem nass'ların varid olduğunu da katacak olursak (O'nun ulviyyetini ve fevkîyyetini kabul etmeksizin bütün bunlara iman nasıl mümkün olabilir?)

Yüce Allah'ın Fevkîyyetini Ortaya Koyan Çeşitli Nass'lar

1- Bizzat fevkîyyeti tayin eden "min:...den, dan" edatı ile birlikte açıkça fevkîyyetin zikredilmesi, Yüce Allah'ın: "*Üstlerinde olan Rablerinden korkar/ar.*" (en-Nahl, 16/50) buyruğu gibi.

2- Bu edat olmaksızın yine fevkîyyetin (yukarda oluşun) söz konusu edildiği buyruklar. Yüce Allah'ın: "*Kullarının üstünde kahir olandır O*" (ei-En'âm, 6/1 e ve si) buyruğu gibi.

3- O'na doğru yükselişin açıkça zikredildiği buyruklar; "*Melekler ile Ruh O'na miktarı ellibin yıl olan bir günde yükselirler.*" (ei-Meâric, 70/4) buyruğu gibi. Peygamber -Saiiaiahu aleyhi

vese/lem-in da." Onlar arasında geceyi geçiren melekler yukarıya çıkarlar (urûc ederler.) O da onlara... sorar."¹ **Buhârî** 555, 3223, **7429**, 7486; **Müslim** 632.

4- O'na doğru yükselişin (suûd) açıkça ifade edilmesi; "Güzel söz yalnız O'na yükselir (suûd)." (Fatır, 35/10) buyruğu gibi.

5- Bir takım mahlukaî kendisine doğru yükseltip kaldırdığına dair açık ifadeler. Yüce Allah'ın: "Bilakis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır." (en-Nisâ. 4/158); "Muhakkak Ben seni öldüreceğim, seni kendime yükselteceğim." (Âi-i imran. 3/55)

6- Hem zat, hern kadr. hem şeref itibariyle uluvvun bütün mertebelerine delâlet eden mutlak uluvv (üstünlük, yücelik) lafzının açıkça ifade edilmesi. Yüce Allah'ın: 'Ve O, aliydir (en yücedir), az/ym'dir." (et-Bakara, 2/255); 'Ve O, aliydir, pek büyüktür. " tSeüe: 34/23); 'Şüphesiz ki O aliydir, hakimdir.' (eş-Şura, 42/51) buyrukları gibi.

7- Kitabın kendi nezdinden indirilmiş olduğunun açıkça ifade edilmesi. Şu buyruklarda olduğu gibi: "Kitabın indirilmesi mutlak galip her işi hikmet dolu Allah taraltndandır." (ez-Zümer. 39/1); "Kitabın indirilmesi hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır." (ei-Mu'min. 40/2); "(Bu kitap) Rahman. Rahim olan tarafından indirilmiştir" (Fussieef. 41/2); "O hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir." (Fussi-ter, 41/42); "De ki: Onu Ruhul-Kudüs (Cebrail)... Rabbinden hak olarak indirmiştir." (en-Nanî, 16/102); "Ha. Mim. Mubin Kitaba yemin olsun ki şüphesiz Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Muhakkak Biz korkutup, uyarmanız- O gecede hikmetli herbir iş taralımızdan bir emir ile ayrılır. Muhakkak Biz gönderenleriz." (ed-Dutian, 44/1-5)

8- Bazı yaratıkların kendi nezdinde bulunmak özelliğine sahip olduklarını, bazılarının diğerlerine göre kendisine c'aha yakın olduğunu açıkça ifade eden buyruklar: "Şüphesiz yok ki Rabbin nezdindeki/er..." (ei-A'raf, 7/206); "Gök/erde ve yerde kim varsa O'nundur. O'nun yanında olanlar ise..." (ei-Enöiya, 21/19) Bu buyrukte görüldüğü gibi genel olarak "kendisinin olanlar" ile özel olarak kulları ve emri altında bulunanlardan "nezdindekiler" arasında bir fark olduğunu vurgulamaktadır. Peygamber -Saiiaiatu aleyhi veSeilem-\r\ Yüce Rabbin kendisi hakkında yazmış olduğu kitap ile ilgili: "O kitap O'nun nezdinde "Arş'ın üstündedir."¹ seklindeki sözleri de bu kabildendir.

9- Yüce Allah'ın semada olduğunun açıkça ifade edilmesi. Bu ehl-i sünnete mensub müfessirlere göre iki şekilden birisi ile açıklanır. Ya bu gibi ifadelerdeki "fi: ...de, da" edatı "ala: üstünde, üzerinde" anlamındadır, yahut ta "sema" ile üstte oluş kastedilmektedir. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur ve bunun dışında bir anlama yorumlanması da caiz değildir.

10- Özellikle mahlukatın en üstünde bulunan 'Arş'a has olarak "ala: ...e, a" ile birlikte açıkça *istiva* lafzının kullanılması. Çoğunlukla bunun tertibe (sıraya) ve mühlete delâlet eden "sürme: sonra" edatı ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

11- Yüce Allah'a ellerin kaldırılması ifadesinin açıkça kullanılması. Peygamber -saliaiahu aleyhi vesetlemJn şu buyruğu gibi: "Şüphesiz Allah kulu kendisine doğru ellerini kaldırdığı takdirde onları bomboş olarak geri çevirmekten haya eder."¹ Müsned. V, 43S; Ebû

Dâvûd 1488, TirmiZt 3551; ibn Mâce 3865. Sadece yüksekte oluş. duanın kiblesidir, demek hem kati olarak, hem de fıtrat gereği batıl'dır. Çünkü böyle bir şeyi ileride Yüce Allah'ın izniyle geleceği gibi dua eden herkes, zaten kendi içinde hisseder.

12- Yüce Allah'ın dünya semâsına her gece indiğinin açıkça ifade edilmesi.

13- Hissedilir (müşahhas) bir şekilde O'nun yüksekte oluşuna işaret etmek. Nitekim O'nu, O'nun hakkında kabul edilmesi gerekenleri, O'nun için imkansız olanları bütün insanlardan daha iyi bilen (son peygamber) O'na böylece işaret etmiştir:

Hiçbir kimsenin benzeri bir topluluğun etrafında bulunmadığı, o en büyük topluluğun bir araya geldiği, en büyük günde ve en büyük yerde onlara şöyle demişti: "Sizlere benim hakkımda soru sorulacaktır. Ne diyeceksiniz?" Onlar şöyle cevap verdiler: Senin tebliğ ettiğine, görevini eksiksiz yerine getirdiğine, gereken şekilde nasihatta bulunduğuna şahitlik edeceğiz. Bunun üzerine parmağını semaya doğru kaldırdı. Parmağını semanın da, herşeyin de üstünde olana kaldırarak; "Şahid ol Allah'ım" dedi.² Peygamber -*Sailaiianu aleyhi* vesefem-Veda Haccı ile ilgili uzunca hadisin bir bölümüdür. Müslim 1218; Ebû Dâvûd 1905; Ibn Mâce 3074

Biz adeta o değerli parmağın Yüce Allah'a doğru kaldırılmış olduğunu görüyor; o şerefli dilin parmağını kaldırdığı zata "şahid ol Allah'ım" diye seslendiğini işitiyor gibiyiz. Bizler onun apaçık bir tebliğde bulunduğuna, emrolundu-ğu şekilde Rabbinin risaletini eksiksiz yerine getirdiğine, ümmetine de son derece nasihatta bulunduğuna şahitlik ediyoruz.

Artık onun beyanı, tebliği, açıklaması ve izahı ile birlikte aşırıya kaçıp olmadık sözler söylemeye ve olur olmaz, yerli yersiz izahlarda bulunmaya ihtiyaç yoktur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

14- "Eyne: Nerede" lafzının açıkça kullanılması. İnsanlar arasında Yüce Allah'ı en iyi bilen, ümmetine en samimi olarak öğüt veren, doğru manayı en fasih bir şekilde açıklayan o yüce peygamberin hiçbir şekilde batıl bir anlam vehmettirmeyen 'eynallah: Allah nerede?'³ Müslim 537 lafzını birden çok yerde kullanmış olması buna örnektir.

15- Rabbinin semada olduğunu söyleyen kimse lehine Peygamber -*satiai-lahu aleyhi vese!tem-* \n iman sahibi olduğuna dair şahitlikte bulunması.

16- Yüce Allah'ın Firavun hakkında, onun Musa'nın ilahı olduğunu görmek maksadıyla semaya doğru yükselmek istediğini haber vermesi ve böylelikle Firavun'un, Musa -*A/eyhi\$elam-* \n haber vermiş olduğu, O'nun semavatın üzerinde olduğunu yalanlamaya kalkışması. Bu maksatla Firavun şöyle demişti: "*Ey Haman! Benim için yüksek bir kule yap. Belki o yollara ulaşırım, göklerin yollarına. Sonunda belki Musa'nın ilahının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki ben onu yalancı sanıyorum.*" (ei-Mu'min, 40/36-37)

O halde Cehrniye'den olup Yüce Allah'ın yüceliğini kabul etmeyenler

Fir'avnî'dirler. O'nu kabul edenler ise Musa ve Muhammed'in yolundadırlar.

17- Peygamber *-saiiaiahu aleyhi ve\$e!iem-\r* namazın hafifletilmesi maksadıyla Mi'raç gecesinde Musa *-Aieyhisse/am-* ile Rabbi arasında defalarca gidip geldiğini haber vermiş olması. Her seferinde Rabbine doğru yükseliyor, sonra da Musa *-Aieyhisseiam-a* dönüyordu ve bu bir kaç defa tekrarlanmıştır.

18- Cennet ehlinin Yüce Allah'ı göreceklerine delalet eden Kitap ve sünnetteki pek çok nass ile Peygamber *-ssiaiahu aleyhi vesel/em-m* onu arada bulut bulunmaksızın güneşi ve ondördündeki ay'ı gördükleri gibi göreceklerini haber vermesi. Onlar, O, yüce zatı ancak onların üstünde olduğu halde göreceklerdir.

Yüce Allah'ın yukarda oluşunun inkârı, ancak görüleceğinin inkarı ile mümkün olabilir.

Bundan dolayı Cehmiye'ye mensup olanlar her ikisini de inkâr etmişlerdir. Ehl-i sünnet ise her ikisini de tasdik edip kabul etmişlerdir. Görmeyi kabul edip, yukarda oluşu kabul etmeyenler ise ikisi arasında bir yerde kalmıştır. Ne bunlardan olmuş, ne ötekilerden olabilmışlerdir,

işte bu tür deliller eğer birer birer serdedilmeye kalkışılacak olursa, yaklaşık bin delil kadar olur. Bunu te'vi! etmeye kalkışan kimsenin bütün bunlara ayrı ayrı cevap vermesi gerekir. Hepsine cevap vermek bir tarafa, bunların bir bölümüne dahi sağlıklı ve doğru cevap vermek imkanı nereden bulunacak ki?

Selefin Uluvv (**Yukarda Oluş**) Sıfatının Kabulünü **Ortaya Koyan Bazı** Sözleri

Yüce Allah'ın uluvv (üstünlük, yücelik) sıfatını kabule dair selefin sözleri oldukça çoktur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Şeyhu'l-islam Ebu ismail el-Ensarî "el-Faruk" adlı eserinde senedini kaydederek Ebu Mutî' el-Belhî'den şunu nakletmektedir: Ebu Mutî', Ebu Hanife'ye:

Ben Rabbimin semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum, diyen bir kimsenin durumu hakkında soru sormuş. Ebu Hanife'de: Bu kimse kâfir olur demiştir. Çünkü Yüce Allah: "*Rahman Arş'a istiva etti.*" (*Tahâ. 20/5*) diye buyurmaktadır. O'nun Arş'ı ise yedi semanın üstündedir. Ben: Eğer O Arş'ın üzerindedir, dediği halde bilemiyorum Arş semada mıdır, yoksa yerde midir? diyecek olursa (durumu ne olur) diye sordum. Yine: O kâfirdir, çünkü o Yüce Allah'ın semada olduğunu inkar etmiş olur. O'nun semada olduğunu inkar eden de kâfir olur, dedi. Başkası da şunu da ilave etmektedir: Çünkü Allah a'lâ'yı illiyyindedir. O'na yukarıdan dua edilirken, eller yukarıya kaldırılır aşağıya indirilmez.

Ebu Hanife'nin mezhebine müntesib olanlardan bunu kabul etmeyenlerin bu reddedişlerine iltifat edilmez. Çünkü ona Mutezile'den ve başkalarından onun kabul ettiği itikadî esasların birçoğunda ona muhalefet eden pek çok kesimler intisab etmiştir. Malik, Şafiî ve Ahmed'e de inandıkları bazı hususlarda onlara muhalefet eden bir takım kimseler de inisab edebilirler. Ebu Yusuf'un, Bîsr el-Merîsî'nin Yüce Allah'ın Arş'ın üzerinde olduğunu inkar etmesi üzerine tevbe etmeye çağırması olayı oldukça meşhurdur. Bunu Abdu'r-Rahman b. Ebi Hatim ve başkaları rivayet etmişlerdir,

Her kim "fevk: yukarda oluş"u kullarından daha hayırlı ve onlardan daha faziletli, O'nun Arş'tan daha hayırlı ve daha faziletli olması anlamına yorumlayacak olur ve bu sözleri: Emir vezirin fevkindedir, dinar dirhem'in fevkindedir sözlerine benzetecek olursa, şunu belirtelim ki bu selim olan akılların nefret ettiği, sağlıklı kalplerin tiksindiği bir açıklama şeklidir.

Çünkü bir kimsenin doğrudan Allah kullarından hayırlıdır ve Arş'ından hayırlıdır demesi, o kimsenin kar soğuktur, ateş sıcaktır, güneş kandit'den daha aydınlıktır, sema evin tavanından daha yukarıdadır, dağ çakıldan daha ağırdır, Allah'ın Rasûlü filan yahudi'den daha faziletlidir, sema arzın üstündedir demesi kabilinden bir sözdür. Böyle bir ifadede Yüce Allah'ı ne temcid, ne ta'zim söz konusudur, ne de övmek. Aksine bu gibi ifadeler en bayağı, en sıradan ve en çirkin ifadeler arasındadır.

Cinlerin ve insanların benzerini meydana getirmek için bir araya gelecek olsalar dahi biri diğerine yardımcı olsa bile benzerini getiremeyecekleri Allah'ın kelimasına bu kabil ifadeler nasıl yakıştırılabilir? Hatta bu gibi ifadelerde çokça kullanılan meselde görüldüğü gibi, şanı eksiltmek dahi söz konusudur:

"Görmez misin ki kılıcın kadrini düşürmektir, Kılıç asadan daha keskindir, denildiği vakit."

Mesela bir kimse, mücevher balığın pulundan, soğanın kabuğundan daha üstündür, diyecek olsa akıl sahibi herkes aralarındaki pek büyük farklılıktan dola yi bu söze güler. İşte yaratan ile yaratılmış arasındaki fark bununla kıyas edilmekten bile çok daha büyüktür. Ancak eğer batıl peşinde bulunan bir kimseye karşı bir delil getirmek maksadıyla konum bu kabilden söz söylemeyi gerektiriyorsa durum farklıdır. Nitekim Yusuf es-Sıddiyyk - *Aieyhissetam-* \n şu sözleri bu kabildendir: '*Darmadağınık bir çok rabler mi hayırlıdır, yoksa bir tek olan ve herşeyi hükmü ve iradesi a/tında tutan Allah mı?*' (Yusuf, 12/39) Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu türdendir: "*Allah hem daha hayırlıdır, hem de daha kalıcıdır.*" (Tâhâ, 20/73)

Fevkinde oluşun bu anlamı, her bakımdan söz konusu olan mutlak fevkî-yetin kapsamı içerisindedir. Yüce Allah, herşeye galip gelmek (Kahhâr) fevkîye-tı, değer ve üstünlüğünün fevkîyeti, zatının fevkîyei ile yukardadır. Bu fevkîyetle-rin bir bölümünü kabul ederken, diğer bir bölümünü reddeden bir kimse fevkî-yetin kemal derecesini eksiltmiş demektir,

Yüce Allah'ın yüceliği fuluvv) de her yönüyle mutlaktır. Eğer hayır kasıt, makam ve mevki üstünlüğüdür, mekansal bir üstünlük değildir, denilecek olursa şunu belirtelim ki; mevki (el-mekâne) mekanın müennes halidir. Müennes olan da hem lafız, hem mana itibariyle müzekker'in bir fer'idir ve ona tabidir. Zihinde mevzu bahis olan misal ve örneklik yüceliği, hakikat manasıyla yüceliğe tabidir. Eğer bu örnek hakka mutabık ise haktır, değilse batıldır.

Bundan kasıt kalplerdeki üstünlüktür ve kalplerde O herşeyden üstündür, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

O gerçekten de böyledir. Böyle bir üstünlük özü itibariyle O'nun herşeyden üstün oluşuna da mutabıktır. Eğer O, bizatihi herşeye üstün olmazsa, O'nun kalplerdeki üstünlüğü gerçeğe de mutabık olmaz. Tıpkı üstün olmayan bir varlığı üstün olarak değerlendirme halinde olduğu gibi.

Yüce Allah'ın Yukarda Oluşunun (Uluvv) Aklî Delilleri

Yüce Allah'ın yukarda oluşu (uluvv) sem'i delillerle sabit olduğu gibi, akıl ve fıtrat ile de sabittir. Uluvv'ünün aklî bakımdan sübutu çeşitli şekillerde ortaya konulabilir;

1- iki varlıktan herbirisi ya diğeri ile içiçedir ve sıfatlarda olduğu gibi onun varlığı ile var olabilmektedir. Yahut ta kendi başına vardır ve diğerinden ayrıdır; gerçeği kesindir ve apaçık bir bilgidir.

2- Yüce Allah kainatı ya kendi zatı içerisinde yaratmıştır, yahut ta zatı dışında yaratmıştır. Birincisi batıl'dır. Evvela böyle bir şeyin batıl olduğu ittifakla kabul edilmiştir, ikinci olarak böyle bir şeyi kabul edecek olursak, o takdirde Yüce Allah'ın değersiz, adi şeylere ve pisliklere de -haşa- mekân olması gerekir.

Yüce Allah bundan çok yücedir, pek büyüktür.

ikinci durum ise, kainatın Yüce Allah'ın zatı dışında olmasını gerektirmektedir. Bu durumda kainat O'ndan ayrıdır. O halde O'nun kainattan ayrı olduğu da kaçınılmaz bir sonuçtur. Çünkü "O alem ile bir arada değildir" derken aynı zamanda "O alemden ayrı da değildir" denilmesini akıl kabul edemez.

3- Yüce Allah'ın kainatın içinde de, dışında da olmaması O'nun büsbütün varlığını reddetmeyi gerektirir. Zira böyle bir şeyi akıl kabul edemez. O halde, O ya kainatın içinde vardır, ya kainatın dışında. Birincisi batıldır, o halde ikincisi gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da O'nun kainattan ayrı olmasını gerektirir.

Allah'ın Yüceliğinin Fıtrat İle İsbatı

Yüceliğinin fıtrat ile isbatına gelince, bütün insanlar tabiatları ve selim kalpleri ile dua ettikleri vakit ellerini yukarıya kaldırırılar. Yüce Allah'a yalvarıp ya-kardıklarında kalpleriyle de yukarı ciheti kastederler.

Muhammed b. Tahir el-tvlakdisi'nin naklettiğine göre Şeyh Ebu Ca'fer el-Hemedanî, imamul-Haremeyn diye bilinen Üstad Ebu'l-Meâlî el-Cuveyhî'nin meclisinde hazır bulunuyorken, Ebu'l-Meâlî Yüce Allah'ın "uluvv sıfatı"nı nefyetme hakkında açıklamalarda bulunuyor ve şöyle diyormuş: Allah ezelden beri Arş yokken dahi vardı ve şu anda O önceden nasıl var idiyse öylece vardır.

Bunun üzerine Şeyh Ebu Ca'fer şöyle dedi. Sayın Üstad, bize şu kalplerimizde hissettiğimiz zorunlu hal hakkında haber verir misin? Allah'ı tanıyan herkes "ya Allah!" dedikçe mutlaka kalbinde zorunlu olarak bir yücelik hissi duyar Sağa da, sola da dönmez. Biz kendi içimizden böyle bir zorunlu hali nasıl bertaraf edebiliriz?

Bunun üzerine Ebu'l-Meâlî eliyle başına vurarak, kürsüden indi, zannederim ağladı da, dedi el-Cüveynî inerken şöyle diyordu: el-Hemedanî beni şaşkına çevirdi, el-Hemedanî beni şaşkına çevirdi.

Şeyh şunu kastetmişti; Bu Yüce Allah'ın kullarında fitri olarak yerleştirdiği bir histir. Onlar bunu bir öğretmenden öğrenmemişlerdir, bunu kalplerinde Yüce Allah'a yöneldiklerinde hissettikleri bir zaruret olarak görmektedirler ve onlar bu zarureti uluvv'de (yüce oluştta) görmektedirler.

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*. 'Mahlukatı O'nu kuşatmaktan âciz düşürmüştür" sözlerine gelince; yani onlar ne bilgileriyle, ne görmeleriyle O'nu kuşa-tamazlar. Bunun dışındaki diğer kuşatma şekillerinin hiçbirisiyle de kuşatamaz-lar. Aksine O herşeyi kuşatandır ve hiçbir şey O'nu kuşatamaz.

"Bizler deriz ki: Muhakkak Allah İbrahim'i haail edinmiş, Musa ile özel bir şekilde konuşmuştur. Buna iman eder, tasdik eder ve teslimiyetle kabul ederiz."

Yüce Allah'ın Kelam ve Muhabbet Sıfatları

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah İbrahim'i hali! (dost) edinmiştir.*" (*en-Nisa. 4/125*): "*Allah Musa ile de konuştu.*" (*en-Nisa, 4/164*)

Hülle (halii, dost edinme), muhabbetin kemal derecesidir.

Cehmiyye her iki cihetten de muhabbetin hakikatini kabul etmezler. Çünkü onların iddiasına göre muhabbet ancak seven ile sevilen arasındaki bir ilişki halinde söz konusu olur. Kadim iie muhdes (sonradan yaratılmış) arasında ise muhabbeti gerektirecek böyle bir ilişki söz konusu değildir. Onlar aynı şekilde -önceden de geçtiği üzere- konuşmanın hakikatini de inkar etmişlerdir.

İslam'da bu bid'ati ilk olarak ortaya koyan kişi ise hicri ikinci yüzyılın başlarında el-Câ'd b. Dirhem olmuştur. Irak ve doğu bölgelerinin emiri Halid b. Abdullah el-Kasrî Vâsıfta onu kurban gibi boğazlamıştır. Kurban bayramı günü insanlara hutbe irad etmiş ve şöyle demişti: Ey insanlar, kurbanlarınızı kesiniz, Allah keseceğiniz kurbanları kabul etsin. Ben de el-Ca'd b. Dirhem'i kurban diye keseceğim. Çünkü o Yüce Allah'ın İbrahim'i halil edinmediğini ve Musa ile de özel bir şekilde konuşmadığını iddia etmektedir. Daha sonra Halid minberden indi ve el-Ca'd'ı kesti.¹

O, çağdaşı tabiîn alimlerinden aldığı fetva ile bunu yapmıştı. Dine ve bu dinin mensuplarına geçen bu hizmeti dolayısıyla Allah onu mükâfatlandırsın.

Daha sonra el-Cehm b. Safvan, Ca'd'ın bu görüşünü almış, bunu açıkça ortaya koymuş ve bu görüşü esas alarak başkaları ile tartışmıştır. Cehmiyye de ona izafe edilmiştir. el-Cehm'i de Horasan emiri Selm b. Ahvez öldürmüştür.

Daha sonra bu görüş Amr b. Ubeyd'in izinden giden Mutezile'ye intikal etmiştir. Onların da bu görüşleri Me'mun'un halifeliliği döneminde güç kazanmış ve 3ü İslam m önder ilim adamları bu hususta mihnete maruz kalıncaya ve bu hususta onlara muvafakat etmeye davet edildikleri zamana kadar devanı etmiştir.

Ayet-i kerîme'nin delalet ettiği gerçeğe Sahihfi Buhari)deki hadisler de ielâlet etmektedir. Ebu Said el-Hudrî, Peygamber – *sav* şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Eğer ben yeryüzü insanlarından bir halil edinecek olsaydım, şüphesiz Ebu Bekir'i halil edinirdim. Fakat sizin bu arkadaşınız Allah'ın halilidir."¹ Buhâfi 3654; Müslim 2382, 2383; Tirmizl 3656; ibn MSce 93; Müsned, 1, 377, 379, 409, 433 Bununla kendi şahsını kastediyordu

Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Ben herbir halile, halillik etmekten uzak olduğumu bildiririm. Eğer yeryüzü insanlarından bir halil edinecek olsaydım, elbetteki Ebu Bekir'i halil edinirdim."² Müslim 532.

Bir başka rivayette de¹ "Muhakkak Allah İbrahim'i halil edindiği gibi, beni de hali! edinmiştir."³ Müslim 532

Böylelikle Peygamber -*Saitaiiahu aleyhi veseilem*- yaratılmışlardan herhangi bir kimseyi kendisine halil edinmesinin uygun olmadığını ve eğer böyle birşey mümkün olsaydı, insanlar arasında buna en layık kişinin Ebu Bekr es-Sıddiyk olacağını açıkça belirtmektedir, Bununla birlikte o kendi zatını bir takım kimseleri sevmekle de nitelendirmiştir. Mesela Muaz'a: "Allah'a yemin ederim, gerçekten ben sent seviyorum."⁴ Ebu Dâvûd 1522; Müsned, V. 245, 247 demiştir. Ensar'a da böyle söylemiştir. Zeyd b. Harise de Rasûlullah -*Sailaitahu aleyhi vesetiem*-\n sevdiği kişilerdendi, oğlu Üsame de ve buna benzer başkaları da böyleydi. Amr b. el-'As ona: İnsanlar arasında en çok kimi seviyorsun, diye sorduğunda, Âişe'yi diye cevap vermişti. Ya erkeklerden deyince, bu sefer: Babasını diye cevap vermişti.⁵ Buhari 3662. 4358; Müslim 2384; Tirmizî 3885

Halillik Muhabbet'ten Daha Özel Bir Makamdır

Böylelikle halillığın mutlak olarak muhabbetten daha özel bir makam olduğu anlaşılmaktadır. Halillik derecesinde sevilen kimse bu tür sevginin kemali dolayısıyla başka bir sebepten ötürü değil, bizzat kendisi kendisi olduğundan ötürü sevilir. Zira başka bir sebepten ötürü sevilen kimse böyle olmayan kimseye göre sevgide daha geri bir mertebede dernektir.

Halillik kemal derecesinde bir sevgi olduğu için ne başkasının ortaklığını kabildir, ne de başkası ile birlikte söz konusu olabilir. Çünkü halillikte, tevhidin ve muhabbetin kemali söz konusudur.

Önceden de geçtiği gibi Peygamberimiz -*Saiiiaahu aleyhi veseilem*-, İbrahim -*Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun*- hakkında sabit olan halillik mertebesinde onunla ortak olduğu gibi, Musa -*Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun*- için sabit olmuş, teklim (özel konuşmak)

konumunda da aynı şekilde onunla ortakdır. Nitekim bu husus isra hadisinde açıkça sabit olmuştur.

"Meleklerle, peygamberlere, rasûllere indirilen kitaplara iman ederiz. Onların hepsinin apaçık hak üzere olduklarına da şahitlik ederiz."

Meleklerle, Kitaplara ve Peygamberlere İman

Bunlar imanın esaslarıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti, mü'minler de. Onların herbiri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı...*" (ei-Bakare.. 2/285); "*Yüzlerinizi doğu ve batı'ya döndürmeniz iyilik demek değildir, fakat as/ / iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere iman edenin... kidir.*" (ei-Bakara, 2/177)

Görüldüğü gibi Yüce Allah imanı, bu esaslara iman diye tarif etmiştir. Bu esaslara iman edenleri de mü'min diye adlandırmıştır. Nitekim şu buyruğunda da bu esasları inkar edenleri de kâfirler olarak adlandırmıştır: "*Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkar ederse artık o hiç şüphesiz uzak bir sapıklığa düşmüştür.*" (en-Nisa. 4/130)

Sahih olduğu Buhari ve Müslim tarafından ittifakla kabul edilen ve Cibril hadisi diye bilinen hadiste Cebrail'in Peygamber -*Saiiaitahuaiyri vesei/em-e* imana dair soru sorması üzerine şöyle buyurmuştu: "(iman) Allah'a, meleklerine, kitaplarına, rasûlüne ve ahiret gününe iman etmendir. Ayrıca hayrı ile şerri ile kadere inanmandır."¹Buharı 50, 4777; Müslim 8,9; Ebû Dâvûd 4695; Tirmızı 2610; Mesaî, VIII, 101-103; ibn Mâce 63, 64;Müsned. I, 28,51,52, II, 426.

İşte bütün peygamberlerin ve rasûllerin -*Allah'ın salat ve selamlar üzerlerine olsun*- ittifakla tebliğ ettiği iman esasları bunlardır. Bu esaslara ancak peygamberlere tabi olanlar gerçek anlamıyla iman eder.

Ehl-i Sünnet'in İnanıcı Peygamberlerin Getirdiklerine Tabî Olmaya Dayanır

Ehl-i sünnetin iman esasları peygamberlerin getirdiklerine tabi olmaktan ibarettir.

Dinin aslı daha önceden de açıklandığı gibi Rasûlün getirdiklerine iman etmektir. Bundan dolayı Bakara suresinin son iki âyet-i kerîme'si bu temel esasları ihtiva ettiklerinden ötürü başkalarının sahip olmadığı büyük bir önem taşırlar. Buharî ile Müslim'de, Ebu Mes'ud Ukbe b. Amr, Peygamber -*sav*-den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kim bir gecede Bakara suresinin sonundan iki âyet-i kerîme okuyacak olursa, o iki âyet ona yeter."²Buhâti 4008, 5008, 5009. 5040, 5051; Müslim 808.

Müslim'in Sahihinde de ibn Abbas -*ra*-dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Cebrail, Peygamber - *sav* yanında oturuyor-ken üst taraftan bir ses işitti. Başını kaldırdıktan sonra

şöyle dedi: Bu, semanın bugün (ilk olarak) açılan bir kapısıdır. Bugünden başka asla açılmış değildir.

O semadan bir melek indi, onun hakkında da şunları söyledi: Bu yeryüzüne (ilk defa) inen bir melektir. Bugünden önce asla inmiş değildir. (Melek gelip) selam verdi ve dedi ki: Sana verilen iki nurun müjdesini veriyorum. Bunlar senden önce hiçbir peygambere verilmiş değildir: Fatihatu'l-Kitab ile Bakara suresinin sonları, Bunlardan okuduğun herbir harfin (karşılığı) mutlaka sana verilir."2Müslim 806

Ebu Talib el-Mekkî de şöyle demektedir: imanın rükünleri yedi tanedir. -Bu beş esas ile birlikte- kadere iman ve cennet ile cehennem ateşine iman etmektir.

Bu doğrudur, buna dair deliller sabit, muhkem ve katî'dir. Tevhid ve risa-lete dair delillere daha önceden değinmiş bulunuyoruz.

Melekler ve Yapmakla Görevli Oldukları İşler:

Melekler semavat ve arz ile görevlidirler. Kainattaki herbir hareket meleklerden ortaya çıkar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Her bir işi yürütmekle görevli olan meleklerle (andolsun.)*" (en-Nâziât, 79/5); "*Herbir emri paylaştıranlara ki...*" (ez-Zariyat, 51/i)

Bunlar ise iman ehli ile rasûllere tabi olanlara göre meleklerdir. Peygamberleri yalanlayıp, yaratıcıyı inkar edenler ise bunlar yıldızlardır, derler.

Kitab ve sünnet çeşitli tip meleklerin varlığını göstermektedir. Bu meleklerin çeşitli yaratıklarla görevli olduklarına delalet etmektedir. Aynı şekilde Yüce Allah'ın dağlara melekler görevlendirdiği gibi; bulutlara ve yağmurlara, nutfenin hilkati tamamlanuncaya kadar işlerini yürütmek üzere rahimlere melekler görevlendirdiğine, kulun amelini tesbit etmek, saymak ve yazmak üzere melekler görevlendirdiğine, ölüm ile ilgili kabirde soru sormakla görevli, yıldızların hareketlerini düzenlemekle görevli, güneş ve ay'la görevli melekler olduğuna delâlet etmektedir.

Yine Kitab ve sünnete göre cehennem ateşi, onu yakmak, oradakileri azaplandırmak ile melekler görevlendirdiği gibi; orayı korumak üzere de melekler görevlendirmiştir. Yine cennet ile cennetin imarı ile bahçe ve araçlarıyla da melekler görevlendirmiştir.

Melekler Allah'ın en büyük ordularıdır. Bunlardan kimisi; "*Ardarda gönderilenler, şiddetlice esenler, iyice yayanlar, tam anlamı ile ayırd edenler, zikri (vahyi) getirip bırakanlar*" dır.(ei-Murselat, 77/1-5)

Kimisi kâfirlerin ruhlarını şiddetlice söküp çıkararak (en-Naziat), kimisi mü'minlerin ruhlarını yumuşaklıkla çıkararak, dalıp yüzenler, al el acele koşanlar (bk en-Naziât 79/1-4)

Kimisi saf saf duranlar, haykırarak sürenler, zikir okuyup duranlardır. (Bk.

es-Sâffât, 37/1-3)

Bütün burada çoğul müennes kullanılması tekili "fırka, taife ve cemaat" olarak gelen fırkalar, taifeler ve cemaatlara delâlet etmelerinden dolayıdır.

Kimi melekler rahmet, kimileri azab melekleridir. Arş'a taşımakla görevlendirilmiş melekler vardır, gökleri namaz, teşbih ve takdis ile ma'mur etmekle görevlendirilmiş melekler vardır ve bunun dışında Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin sayısını bilemediği çok çeşitli tür melekler vardır.

Melek Kendisini Elçi Gönderenin Emrini Yerine Getiren Bir Rasûldür

"Melek" lafzı, onun kendisini elçi olarak gönderenin emrini yerine getiren bir elçi olduğu anlamını zaten hissettirmektedir. Onların elinde emir namına hiçbir şey yoktur. Emir bütünüyle bir ve tek, gücü herşeye galip, kahr olan Allah'ındır. Onlar Yüce Allah'ın emrini yerine getirirler sadece: *"Söz/eri ile onun önüne geçemezler, onlar O'nun emri gereğince iş görürler. Onların dünündekini de, arkalandakinin de bilir. O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaahat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (et-Enbiya. 21/27-28); *"Üstlerinde olan Rablerinden korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar."* (en-Nahl, 16/50)

O halde onlar ilahi ikrama mazhar olmuş kullardır. Onlardan kimi saf saf durur, kimi teşbih eder dururlar. Aralarından belli bir makam ve mevki bulunmayan hiçbirisi yoktur ve onların hiçbirisi bu konumundan daha öteye gitmez. Her-birisi kendisine emrolunan bir iş ifa eder. Bu işte kusurlu hareket etmez ve onun dışına çıkmaz. O'nun nezdinde bulunanlar onların en yüce ve üstün mertebede olanlarıdır: *"O'nun yanında olanlar ise O'na ibadete karşı büyüklemezler ve usanmaz/ar. Gece ve gündüz aralıksız teşbih ederler."* (ei-Enbiyâ, 21/19-20)

Onların başı Cibril, Mikail ve İsrail adındaki üç melektir. Bunların her üçü de hayat ile görevlidirler.

Cibril kendisiyle kalplerin ve ruhların hayat bulduğu vahiy ile görevli olan melektir.

Mikail ise arzın, bitkilerin ve canlıların kendisiyle hayat bulduğu yağmur ile görevli olan melektir.

İsrail ise yaratıkların ölümlerinden sonra tekrar kendisiyle hayat bulacakları Sur'da üfürmekle görevli olan melektir.

O halde melekler Allah'ın yarattıkları arasında ve emri hususunda elçilik yaparlar. Kendisi ile kulları arasında elçidirler. Onlar, O'nun nezdinden aldıkları emir ile kainatın herbir yerine inerler ve ilahi emirlerle O'na yükselirler. Artık "gökler onlardan dolayı gıcırdamaktadır. Gıcırdamak ta onun hakkıdır, çünkü Allah için kıyamda, yahut ruku'da ya da secde de duran bir meleğin bulunmadığı dört parmaklık bir yer dahi yoktur."¹Tirrni. 2312; ibn Mâce 4190; Müsned, V, 173. Hergün yetmişbin melek el-Beytu'l-Ma'mur'a girerler ve tekrar bir daha oraya girmek için onlara sıra gelmez.²Buhari ve Müsüm ile diğer kaynaklarda yer alan uzunca "isrâ Hadisi"ndert bir bölüm.

Meleklerden ve Mertebelerinden Söz Eden Buyruklar

Kur'ân-ı Kerîm, meleklerden, çeşitlerinden ve mertebelerinden söz eden buyruklarla dolup taşmaktadır. Kimi zaman Yüce Allah onları kendi adı ile birlikte zikreder. Onların salavât getirmelerini, kendisinin salavâtıyla beraber anar ve onların şereflerine işaret etmek istediği yerlerde o melekleri kendisine izafe eder.

Bazen onların 'Arş'ın etrafında dolup taşıklarını, 'Arş'ı taşıdıklarını söz konusu eder ve günahlardan uzak olduklarını bildirir.

Bazen ikram ve kerem sıfatlarıyla yakınlaştırılmış olmakla ve yücelikle nitelendirir. Tertemiz olmakla, güçlü ve ihlas'la Allah'a ibadet etmekle vafeder. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların herbiri Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı.*" (et-bakara, 2/285); "*Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, adaleti ayakta tutarak açıkladı. Melekler de, ilim sahipleri de (buna iman ettiler.)*" (Al-i imran, 3/18); "*O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için, size salat getirendir, melekler de.*" (ei-Ahzab, 33/43); "*Şu 'Arş'ı yüklenenler ve etrafında (taoafıta) bulunanlar, Rablerini hamd ile teşbih ederler, O'na iman ederler, mü'rrunlere de mağfired dilerler.*" (ei-Mu'mm, 40/7); "*Melekleri de 'Arş'ın etrafını kuşatmış görürsün, Rablerini hamd ile teşbih ederler.*" (ez-Zumer, 39/75); "*Bilakis onlar mükerrem kullardır.*" (ei-Enbiya, 21/26); "*Şüphesiz yok ki Rabbin nezdindekiler O'na ibadet etmekten asla büyülenmezler, O'nu teşbih ederler ve yalnız O'na secde ederler,*" (ei-A'raf, 7/206); "*Şayet büyülenmek ister/erse Rabbinin yanında bulunanlar hiç usanmadan O'nu gece ve gündüz teşbih eder, dururlar. ~ (Fussi/et, 41/38); "Çok şerefli yazıcılar vardır."* (ei-infıtar, 82/11); "*Emrine itaatkâr, oldukça değerli (melekler).*" (Abese, so/16); "*Mukarreb olan (melek)ier O'nu müşahede ederler.*" (ei-Mutaffifin, 83/21); "*Onlar (itaatin dışına çıkmış şeytanlar) Mele-i a 'la 'yi dinleyemezler.*" (ss-Salfat, 37/8)

Nebevî hadisler de aynı şekilde meleklerden söz eden ifadelerle dolup taşmaktadır, işte bundan dolayı meleklerle iman etmek, imanın esaslarını teşkil eden beş esastan birisi olmuştur.

Nebi ve Rasûllere **İman** Etmek

Nebilere ve rasûllere gelince, Yüce Allah'ın kitab-ı kerîm'inde ismini verdiği rasûllere iman etmekle yükümlüüz. Ayrıca sayılarını ve isimlerini, kendilerini gönderen Yüce Allah'ın dışında hiçbir kimsenin bilmediği, bunların dışında bir çok rasûller ve nebî'ler gönderdiğine de iman etmekle yükümlüüz.

Bunların hepsine icrinalı olarak iman etmeliyiz. Çünkü peygamberlerin sayıları hususunda herhangi bir nass gelmiş değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik.)*" (en-Nisâ, 4/164); "*Ando/sun Biz senden önce de peygamber/er gönderdik. Onlardan kiminin kıssalarını/ sana anlattık, kiminin de kıssalarını sana anlatmadık.*" (el-Mu'min, 40/78)

Bize düşen ise onların Yüce Allah'ın kendilerine emrettiği şekilde kendileri ile gönderilen mesajların tamamını tebliğ ettiklerine ve onların bunu kendilerine peygamber olarak gönderildikleri herhangi bir kimsenin bilmemek iddiasında bulunamayacağı ve ona

muhalefet etmesinin de helal olamayacağı bir şekilde açık ve seçik beyan ettiklerine iman etmekle yükümlüyüz,

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?*" (en-Nahl, 16/35); "*Eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak açıkça bir tebliğden ibarettir.*" (en-Nam, 16/82); "*O'na itaat ederseniz, hidayet bulursunuz. Peygambere düşen de ancak apaçık tebliğdir.*" (en-Nur, 24/54); "*Peygambere de itaat edin, eğer yüz çevirirseniz peygamberimize düşen ancak apaçık tebliğdir.*" (et-Teğabun, 64/12)

Ulu'l-Azm Peygamberler

Ulu'l-Azm rasûllere gelince; bu hususta farklı görüşler vardır. Bunların en

güzeli el-Bağavî ve başkalarının ibn Abbas ve Katade'den naklettikleri şu görüştür; Bunlar Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed -Allah'ın sala: ve selamları üzerlerine o/sui7- dir. ibn Abbas dedi ki: Bunlar Yüce Allah'ın şu buyruklarında sözü edilen peygamberlerdir: "*Hani Biz peygamberlerden senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahîdlerin almıştık.*" (ei-Ahzab, 33/7); "*O 'dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin' diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğimizi, İbrahim, Musa ve İsa 'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı.*" (es-Şura. 42/13)

Muhammed -Sai/aiiahu aleyhi veseitem-e iman etmeye gelince, bu onu tasdik etmektir. Onun getirmiş olduğu şer'i hükümlere icmalen ve tafsilen tabi olmaktadır.

Kitaplara İman

Peygamberlere indirilmiş kitaplara imana gelince, Yüce Allah'ın Kitab-ı Kerîm'inde ismen zikrettiği Tevrat, İncil ve Zebur'a iman ederiz. Bizler Yüce Allah'ın bunların dışında çeşitli peygamberlere indirmiş olduğu başka kitaplarının olduğunu da iman ederiz. Bunların isim ve sayılarını Allah'tan başkası bilemez.

Kur'ân'a iman etmeye gelince, bu da onu ikrar ve kabul etmektir, içindeki hükümlere tabi olmaktadır. Bu ise Kur'ân'ın dışındaki kitaplara iman etmeye ek bir özelliktir. Bizler Allah'ın peygamberlerine indirilmiş olan kitapların Allah tarafından geldiğine, onların hak olduklarına, bir hidayet, bir nur, bir beyan ve bir şifa olduklarına iman etmekle yükümlüyüz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Deyin ki: 'Biz Allah'a ve bize indirilene... ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilen/ere iman ettik.'*" (ei-Baka-ra, s/136); "*Elif, Lam, Mim. Allah (O'dur ki) O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Diridir ve kayyumdur, O sana kitabı hak ile ondan önceki/eri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat, incil'i de indirdi... Furkan'ı da indirdi.*" (AI-i i/man, 3/1-4); "*O peygamber kendisine Rabbinden indirilene iman etti.*" (ei-Bakara, 2/286); "*Hala onlar Kur'ân 'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan bir çok şeyler bulurlardı.*" (en-Nisa, 4/82) ve buna benzer Yüce Allah'ın bu kitapları kelimeler olarak indirmiş olduğuna ve bunların kendi katından indirilmiş olduğuna delil teşkil eden bir çok âyet-i kerîme daha.

Bu buyruklarda hem kelam sıfatı, hem de uluvv (yükseklik, yücelik) sıfatı isbat edilmektedir.

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere gönderdi, beraberlerinde. .. hak ile kitabı da indirdi.*" (ei-Bakara, 2/213); "*Halbuki o hiç şüphesiz pek azız (güçlü) bir kitaptır. Önünden de, arkasından batıl ona erişemez. (Çünkü o) hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir.*" (Fussiet, 41/41-42); "*Kendilerine ilim verilenler bilirler ki: Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir.*" (Sebe; 34/6); "*Ey insanlar: Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'minler için de bir hidayet ve rahmet gelmiştir*" (Yunus. 10/57); "*De ki: 'O iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır.*" (Fussiet, 11/44); "*O halde Allah'a, O'nun peygamberlerine ve indirdiğimiz nur'a (Kur'ân'a) iman edin.*" (et-Teğabun, 64/8)

Buna benzer buyruklar Kur'ân-ı Kerîm'de oldukça çoktur.

"Biz kiblemiz ehlini, Peygamber *-saitatiahü aleyhi ve seiim-\r* getirdiklerini itiraf edenler olarak kaldıkları, söylediği ve haber verdiği herşeyi tasdik ettikleri sürece müslümanlar ve mü'minler olarak adlandırırız."

Ehl-i Kible

Rasûlullah *-Saiiaiahu aleyhi veseiim-* şöyle buyurmuştur: "Kim bizim kıldığımız namazı (aynen) kılar, kiblemize yönelir ve kestiğimizi yerse işte müslüman odur. Bizim lehimize olan onun da lehinedir, bizim yükümlülüğümüz aynen onun için de söz konusudur."¹

Tahâvî *-Allah ona rahmet elsin-* bu sözleriyle İslam ile imanın bir olduğuna, müslüman olan bir kimsenin helal görmediği sürece herhangi bir günahı işlediğinden ötürü islamın dışına çıkmayacağına işaret etmektedir.

"Kiblemiz ehli" ifadesinden kasıt da müslüman olmak iddiasında bulunan ve kibleye yönelen kimselerdir. İsterse çeşitli hevâlara (yanlış fırkalara) mensup kimselerden yahut ta m'asiyet işleyenlerden olsun. Elverir ki rasûlün getirdiklerinden herhangi bir şeyi yalanlamasın, ileride Tahâvî'nin *-Allah ona tahmet etsin-*; "Bizler kible ehlinde herhangi bir kimseyi helal görmediği sürece herhangi bir günah dolayısıyla tekfir etmeyiz" sözleri ile "İslam ve iman aynı şeydir, iman ehli imanın aslı hususunda birbirlerine eşittirler" sözleri açıklanırken bu iki hususa dair daha geniş açıklamalar da gelecektir.

"Allah'ın zaî hakkında ileri geri konuşmayız, Allah'ın dini hakkında da tartışmalara girmeyiz."

Allah hakkında ileri geri konuşmak ve dini hakkında tartışmak

Tahâvî *-Allah ona rahmet etsin-* burada keianYıcıların batıl sözlerinden uzak durmaya, onların sahip oldukları bilginin yerilen türden olduğuna işaret etmektedir. Çünkü onlar

bilgisizce ve kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Yüce Allah hakkında konuşmaktadırlar; "Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Halbuki andolsun ki Rablerinden kendilerine hidayet gelmiştir. " (en-Necm, 53/23)

Ebu Hanife -Yüce Allah'ın rahmen üzerine olsun- şöyle dediği nakledilmektedir: Yüce Allah'ın zatı hakkında hiçbir kimsenin bir söz söylememesi gerekir. Aksine O'nu kendi zatını vasfettiği şekilde nitelendirmelidir.

"Allah'ın dini hususunda tartışmaya girişmeyiz" sözleri şudemektir: Bizler hevâ ehlinin şüphelerini öne sürerek, hak ehli ile -onları tartışmalara sokmak ve o tartışmalara yönlendirmek maksadıyla- tartışmayız. Çünkü bu bir anlamda ba-tıl'a çağırarak, hakkı karıştırmak ve İslam dinini ifsad etmektir.

"Kur'ân hakkında mücadele etmez, onun âlemlerin Rabbinin kelâmı olduğuna tanıklık ederiz. Onu er-Ruhu'l-Emin indirmiştir, Rasûllerin efendisi Muhammed -Satiitaho aleyhi ve Şettem-e öğretmiştir. O, Yüce Allah'ın kelâmıdır, yaratıkların hiçbir sözü ona denk olamaz. Onun mahluk olduğunu söylemeyiz, müslüman cemaate muhalefet etmeyiz."

Kur'ân Hakkında Tartışmanın Yasaklanması

Kendisi "Kur'ân hakkında mücadele etmeyiz" sözleri ile şunu kastetmiş olabilir: Bizler sapıkların Kur'ân hakkında söz söyleyip, anlaşmazlığa düştükleri gibi ve hakkı bertaraf etmek, maksadıyla batıl'ı öne sürerek tartıştıkları gibi tartışmayız. Aksine biz şöyle deriz: "O âlemlerin Rabbinin sözüdür, onu Ruh'u'l-Emin indirmiştir..."

Şunu da kastetmiş olabilir: Bizler sağlam senetlerle sabit kıraatler hakkında tartışmaya girişmeyiz. Bunun yerine Kur'ân-ı Kerîm'i sabit olmuş ve sahih yolla gelmiş bütün rivayetlerle okuyabiliriz.

Her iki mana da haktr. İkinci anlamın doğruluğuna da Abdullah b. Mes'ud -ra- gelen şu rivayet tanıklık etmektedir: Ben bir adamın Kur'ân-ı Kerîmin bir âyetini Rasûlullah -sav- işittiğim okuyuşun hilâfına okuduğunu duydum. Onu elinden tutup Rasûlullah -Süüaiiahu aleyhi vesei/em-e götürdüm ve ona bu durumu anlattım. Yüzünden bundan hoşlanmadığını tesbit ettim. Şöyle buyurdu: "İkiniz de güzel okudunuz, ihtilâfa düşmeyiniz. Sizden öncekiler ihtilâfa düştüler de helak oldular."¹Buhârî 2410, 3476. 5062; Müsned. 1, 393

Peygamber -sav-, ihtilâf edip anlaşmazlığa düşenlerin her birisinin diğerinin sahip olduğu hakkı inkâr etmesi anlamındaki ihtilâfı yasaklamıştır. Çünkü o buyruğu okuyanların herbirisinin okuyuşu güzeldi. Bu tür ihtilâfı yasaklamasına gerekçe olarak da bizden öncekilerin anlaşmazlığa düşüp, helak olmalannı göstermiştir. Bundan dolayı Huzeyfe -ra-, Osman -ra-a şöyle demişti: Bu ümmeti yetiş, kendilerinden önceki ümmetlerin ihtilâfa düştükleri gibi ihtilâfa düşmesinler.²Buhari 4987.

Bunun üzerine Osman *-ra-* da bütün insanları doğru ve uygun şekilde bir kıraat etrafında topladı. Ümmet ise sapıklık üzere bir araya gelip, söz birliği etmekten yana korunmuştur. Yapılan bu işte farz olan bir iş terkedilmediği gibi, haram olan bir iş de işlenmemiştir. Çünkü Kur'ân'ın yedi harf üzere okunması caizdi, vacib değildi. Yüce Allah'tan gelmiş bir ruhsat idi. Onları seçip beğendikleri herhangi bir kıraate uygun olarak okuma tercihini yapmakta serbest bırakmıştı.

Nitekim Kur'ân surelerini tertib ile okumak ve sıralamak onlar için nass ile vacib kılınmış bir şey değildir. Bundan dolayı Abdullah b. Mes'ud'un Mushaf'ının tertibi, Osman *-ra-* emriyle tertib edilen Mushaf'ın tertibinden farklı idi. Başkalarının Mushaf'ı da bu şekildeydi. Surelerinin âyetlerinin tertibine gelince, bu nass ile tesbit edilmiş bir tertiptir.

Surelerden farklı olarak bir âyeti öne almak, bir başkasını geriye bırakmak yetkileri yoktu,

Ashab-ı Kiram ümmetin tefrikaya düşüp ihtilâf edeceklerini görünce eğer belli bir kıraat etrafında toplanmayacak olurlarsa biribirleriyle savaacaklarını tesbit edince, Ashab-ı Kiram onları belli bir kıraat etrafında bir araya getirip, topladılar. Selefe mensub ilim adamı ve kıraat alimlerinin büyük çoğunluğunun görüşü budur. Bu açıklamayı ibn Cerir¹*Câmiu'l-Beyân, 1, 56-59.* ve başkaları yapmıştır.

"Biz onun âlemlerin Rabbinin kelâmı olduğuna tanıklık ederiz" sözleri ile ilgili açıklamalar bundan önce geçen": Ve şüphesiz Kur'ân Allah'ın kelâm'ıdır. Söz olarak ve keyfiyetsiz bir şekilde O'ndan geldi..." sözleri açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

Tahavî'nin: '*Onu Ruhu'l-Emiri indirmiştir*' sözlerinde kasıt Cibril *-Aieyhisse-/am-*dır. Ona "ruh" adının verilmesi, kalplere hayat veren vahyi insanlar arasından rasûllere taşıyanın o oluşundan dolayıdır. O emindir, hem de gerçekten ve tam anlamıyla bir emin'dir. Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onu Ruhu't-Emin indirdi. Uyarıcılardan olası diye kalbin üzere, apaçık bir Arapça ile.*" (*eş-Şuara, 26/193-^5*); '*Şüphesiz ki o çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür. Büyük bir güç sahibi, 'Arş'in sahibinin nez-dinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin sözü hem orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.*' (*et-Tekvîr. 31/19-21*)

Buradaki buyruklar Cibril *-as-* vasfı ile ilgilidir. Ancak: "*Muhakkak ki o şerefli bir elçinin (okuduğu) sözüdür. O bir şair sözü de değildir.*" (*ei-Hak-ka, 69/40-41*) buyruklarından farklıdır, çünkü burada geçen "elçi: rasûl"den kasıt, Muhammed *-sav-*

"Onu Rasûllerin efendisine öğretmiştir" ifadesi açıkça Cibril'in Kur'ân'ı Peygamber efendimize öğrettiğini ifade etmektedir. Bu sözleriyle Karmati'lerin ve onların dışındaki çeşitli fırkaların "peygamber Kur'ân'ı kendi nefsinde bir ilham olarak tasavvur etmiştir" şeklindeki vehmi kanaatlerini çürütmek kastıyla dile getirmiştir.

"Onun mahluk olduğunu söylemez ve müslüman cemaate muhalefet etmeyiz" sözlerinde de Kur'ân-ı Kerîm'in mahluk olduğunu söyleyenlerin müslüman cemaate

muhalefet ettiklerine dikkat çekmektedir. Ümmetin selefinin tamamı Kur'ân-ı Kerîm'in mahluk olmayıp, hakikat manasıyla Allah'ın kelâmı olduğunu ittifakla kabul etmektedirler.

Hatta onun "ve biz müslüman cemaate muhalefet etmeyiz" sözleri mutlak olarak kabul ediiir yanı bizler müslüman cemaatin üzerinde ittifak etmiş olduğu bütün hususlarda onlara muhalefet etmeyiz, çünkü müslüman cemaate muhalefet etmek bir haktan sapıştır, bir delalettir ve bir bid'attir.

"Kible ehlinde hiçbir kimseyi bir günah sebebiyle -helâl kabul etmediği sürece- tekfir etmez ve: İman ile birlikte günah işleyene günahı zarar vermez, demeyiz."

Tekfir Meselesi

Tahâvî -Allah ona rahmet etsin- "Kible Ehli" ifadesiyle daha önce "biz kiblemiz ehline, müslümanlar ve mü'minler deriz" sözlerinde anılan kimseleri kastetmektedir. Tahâvî -Allah ona rahmet etsin- bu sözleriyle ne olursa olsun herbir günah sebebiyle günahkârı tekfir eden Haricilerin kanaatlerinin reddine işaret etmektedir.

Şunu bilelim ki tekfir edip etmemek meselesi fitne ve mihnetin pek büyük olduğu bir bahistir. Burada çokça tefrikaya düşülmüş, hevâlar ve görüşler farklılaşmıştır. Tarafların konu ile ilgili delilleri birbiriyle çatışmaktadır.

Allah'ın rasûlü ile göndermiş olduğu hatta gerçek anlamda ya da kendi kanaatlerine göre muhalefet eden değişik görüş ve bozuk inanca sahip kesimlerin tekfiri hususunda insanlar iki uç nokta ile orta yoldadırlar Bu konuda da tıpkı amelî büyük günah işleyenlerin tekfiri hususundaki ihtilaf gibi ihtilâf etmişlerdir.

Bir kesim: Biz kible ehline mensup hiçbir kimseyi tekfir etmeyiz deyip genel olarak tekfir'i kabul etmemektedir. Bununla birlikte Kible Ehli arasında münafıklar da vardır ve onlar arasında Kitabı, sünneti ve icmaı yahudi ve hristiyanlar-dan daha ileri derecede inkâr eden daha şiddetli kâfirler vardır. Onlar arasında imkan bulunduğu takdirde, bu küfürlerini kısmen açığa vuranlar da bulunur. Buna rağmen onlar kelime-i şehadet'i söylediklerini de izhar ederler.

Yine/müslümanlar arasında görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın kabul edilen bir gerçek de şudur: Kişi açık ve mütevatir farzları, açık ve mütevatir haramları ve buna benzer kati hükümleri açıktan açığa inkâr edecek olursa tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse kabul edilir, aksi takdirde kâfir ve mürted olarak öldürülür. Münafıklık ve mürted'lik ise bid'at ve günah işleyen kimseler arasında bulunma ihtimali yüksektir.

Nitekim el-Hallâl "es-Sünne" adlı eserinde senedini kaydederek Muhammed b Sîrin'in şöyle dediğini zikretmektedir: İnsanlar arasında en çabuk irtidad edenler, hevâlarının peşinden giden kimselerdir. Onun görüşüne göre şu âyet-i kerîme

bu gibi kimseler hakkında inmiştir: "Âyetlerimize dalanları gördüğün zaman onlar başka bir söze daıncaya kadar kendilerinden yüz çevir..." (et-En'âm, 6/68)

İşte bu sebepten dolayı önder ilim adamlarından pek çok kimse mutlak olarak bizler hiçbir günah sebebiyle kimseyi tekfir etmeyiz, demekten kaçınmış, bunun yerine şöyle demek yolunu tercih etmişlerdir: Biz Haricilerin yaptıkları gibi her günah sebebiyle, günahkarları tekfir etmeyiz.

Umumi nefy ile umumun nefyi arasında ise fark vardır. Yapılması gereken ise her günah dolayısıyla tekfir eden haricilerin sözlerinin aksine umumu nefyettir, işte -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Tahâvî bu ifadelerinde "helal görmedikçe" sözü ile bundan dolayı bir kayıt getirmiştir.

Tahâvî'nin. "Bununla birlikte bizler iman ile birlikte hiçbir günah, işleyenine zarar vermez... demeyiz" sözlerine gelince, o bu sözleriyle Mürcie'nin kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü onlar: Küfür ile beraber hiçbir itaatin faydası olmadığı gibi, iman ile birlikte hiçbir günahın da zararı olmaz demektedirler.

İşte bunlar (Mürcie) bir tarafta, Hariciler ise bir taraftadırlar. Hariciler de biz her günah yahut ta büyük her günah dolayısıyla müslümanın kâfir olduğuna hükmederiz, derler. Büyük günah dolayısıyla imanı boşa çıkar ve beraberinde iman namına birşey kalmaz, diyen Mutezile de aynı kanaati paylaşmaktadır. Ancak Hariciler imandan çıkan küfre girer derken. Mutezile imandan çıkar ancak küfre girmez. İşte, el-Menziletu Beyne'l-Menziletayn (iman ile küfür arası) bu demektir. Onlar imandan çıktığını söylemekle böyle bir kimsenin cehennemde ebedi kalacağını da söylemiş olmaktadır,

Kelam, fıkıh ve hadis ehlinin pek çoğu ameller ile ilgili olarak bu kanaati paylaşmamaktadırlar. Ancak onlar bid'at özelliğini taşıyan, itikadî meselelerde -bu görüşlerin sahipleri te'vilci olsalar dahi- şöyle derler: Bu görüşe sahip herkes kâfir olur.

Onlar bunu söylerken hata eden müçtehd ile başkası arasında da fark gözetmezler. Ya da bu kesimlere mensup olanlar bid'atçı olan herkesin kâfir olduğunu da söylerler.

Ancak böyleleri umumi isbat hususunda pek büyük bir durumla karşı karşıya Kalırlar. Çünkü mütevatir nasslar açıkça şunu göstermektedir.:Kalbinde zerre kadar imandan eser bulunan herkes cehennem ateşinden çıkacaktır, işte bu delilleri kabul eden vaadedici nasslar berikilerin delil olarak ileri sürdükleri tehdit edici nasslarla çatışmaktadır.

Burada maksat şudur: Bid'atler bu türdendirler. Kişi zahiren ve batınen mü'min olmakla birlikte ya içtihad ederek yahut kusurlu davranıp günaha girmek suretiyle hataya düştüğü bir te'vilde bulunur. Böyle bir kimse hakkında sırf bundan ötürü imanı boşa çıkmıştır, denilemez. Ancak buna (küfrüne) dair serî bir delilin bulunması hali müstesnadır.

Hatta bu tür iddia Hariciler'le Mutezili'lerin görüşleri türündendir. Bizler bununla birlikte böyle bir kimse kâfir olmaz da demeyiz. Aksine adil olan yol orta ve mutedil olan yoldur. O da şudur: Allah Rasûlünün sabit olduğunu belirttiği bir hususu nefyettirmeyi yahut nefyettiği hususu sabit kabul etmeyi yahut yasakladığını emri ya da emrettiği hususu yasaklamayı ihtiva eden batıl bid'at ve haram olan görüşler ile ilgili olarak hak olan ne ise o söylenir ve nassların bu hususta delalet ettiği tehdit ne ise o tesbit edilir. Bunların da küfür

olduğu beyan edilir ve: Bu (peygamberin bildirdiklerinin tam aksini belirten) görüşleri kabul eden kâfirdir denilir ve benzeri şeyler söylenir. Tıpkı can ve mal hususlarında zulmün söz konusu olduğu hallerde tehdidin söz konusu edildiği gibi.

Diğer taraftan ehl-i sünnetin meşhur bir çok ilim adamı Kur'ân-ı Kerîm'in yaratılmış olduğunu, Allah'ın âhirette görülmeyeceğini, Allah'ın eşya'yı meydana gelmeden önce bilmeyeceğini söyleyenlerin kâfir olduğunu belirtmişlerdir. Ebu Yusuf *-Allah'ın rahmeti üzenne oisun-dan* şöyle dediği nakledilmiştir: Bir süre Ebu Ha-nife *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* ile tartışım, sonunda ikimiz şu kanaate vardık: Kur'ân yaratılmıştır, diyen kimse kâfirdir.¹

Belli Bir Kimsenin Tekfir'i

Belli kimsenin tekfir edilmesine gelince, şayet: Siz o kimsenin tehdide maruz kalan kimselerden olduğuna ve kâfir olduğuna şahidlik eder misiniz? diye sorulacak olursa, böyle bir kimse hakkında ancak şahitliğin yapılabileceği belli bir husus bulunması halinde şahitlik ederiz. Çünkü muayyen bir kimseye Yüce Allah'ın mağfiret etmeyip ona merhamet etmeyeceğine, aksine onu cehennemde ebediyyen bırakacağına dair şahitlikte bulunmak, haddi aşmanın en büyük bir şeklidir. Çünkü böyle bir hüküm kâfir olarak ölenin, ölümden sonraki hükmüdür.

Bundan dolayı Ebu Davud Sünen'inde Edeb bölümünde: "Bağyin yasaklanması bahsi" diye bir başlık açmış ve bu başlık altında Ebu Hureyre *-ra* -dan galen şu rivayeti kaydetmiştir: Ben Rasûlullah *-sav* şöyle buyururken dinledim: Israiloğulları arasında kardeş olmuş iki kişi vardı. Onlardan birisi günah işlerdi, diğeri ise olanca gayretiyle ibadet ederdi. Gayretle ibadet eden kişi diğeri sürekli günah üzere görür dururdu. Ona bu işten

vazgeç, derdi. Yine bir gün bir günah işlemekte olduğunu gördü ve ona¹ Vazgeç, dediği halde bu sefer adam: Beni Rabbimle başbaşa bırak, sen benim üzerime bir bekçi mi gönderildin? Bu sefer öbürü şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, Allah sana mağfiret etmeyecektir yahut ta seni cennete sokmayacaktır. Yüce Allah ruhlarını kabzetti, her ikisi de âlemlerin Rabbinin huzurunda bir araya geldiler. Gayretle ibadet eden bu kimseye: Sen Beni biliyor muydun, yoksa sen Benim elimde bulunana kadir miydin? Günah işleyene de: Haydi git rahmetimle cennete gir, dedi. ibadet eden kimse hakkında da: Bunu alın cehenneme götürün, diye buyurdu. Ebu Hureyre dedi ki: Nefsim elinde olana yemin olsun ki o dünyasını da ahiretini de mahveden bir söz söylemişti." Bu hasen bir hadistir.¹Ebu Dâvûd 4901

Çünkü muayyen şahsın hata eden, günahı bağışlanmış bir müctehid olması mümkün olabildiği gibi, elindeki nassların dışında bulunan bir takım nass-lann kendisine ulaşmaması kimselerden olması da mümkündür. Onun pek büyük bir imanı ve Allah'ın rahmetine mazhar olmasını gerektiren bir çok iyilikleri de bulunabilir. Nitekim Yüce Allah: "Ölecek olursam (beni yakınınız) ve öğütünüz, sonra külümü savurunuz" diyen kimseye de mağfirette

bulunmuştur. Allah'ın buna mağfiret etmesinin sebebi onun sahip olduğu Allah korkusu idi.²Buhâti 3481, 75Ü6; Müslim 2756. O bununla birlikte Yüce Allah'ın tekrar kendisinin azalarını bir araya getirip yeniden dirilteceğine kadir olmayacağını zannediyor yahut bu hususta şüphe ediyordu. Ancak onun ahiret hakkındaki bu belirgin olmayan kanaati böyle bir kimseyi bizim dünya hayatında -onu bid'atinden engellemek ve tevbe etmesini istemek maksadıyla- cezalandırmamıza mani değildir.

Diğer taraftan herhangi bir söz bizatihi küfür ise; bu söz küfürdür denilir. O sözü söyleyen kimsenin kâfir olması ise bir takım şartların bulunmasına ve bir takım engellerin olmamasına bağlıdır. Bunların bu şekilde olabilmesi ise ancak o kimsenin münafık ve zındık olması halindedir. Müslüman olduğunu açığa vuran kible ehlinde herhangi bir kimsenin kâfir olması ancak münafık ve zındık olması halinde düşünülebilir.

Yüce Allah'ın Kitabı da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Allah insanları üç kısma ayırmıştır. Bir kısmı müşriklerden ve kitap ehlinde olan kâfirlerdir, bunlar şehadet kelimesini ikrar ve kabul etmezler. Bir kısım içte de, dışta da mü'min olanlardır, üçüncü kısım ise zahiren imanı ikrar edip, batınen kabul etmeyenlerdir.

İşte bu üç kısım el-Bakara suresinin baş tarafında söz konusu edilmiştir. Bizzat kâfir olmakla birlikte şehadet kelimesini ikrar eden kimse, ancak zındık olur. Zındık da münafığın ta kendisidir.

İşte burada her iki kesimin de yanlışlığı ortaya çıkmaktadır, içten içe bid'at olan bir görüşü kabul eden herkesin kâfir olduğunu söyleyen kimse, batı-nen münafık olmayan bir takım kimselerin de kâfir olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Bu gibi kimseler halbuki batında Allah'ı ve Rasûlünü severler. Allah'a ve Rasûlüne -günahkâr olsalar dahi- iman ederler.

Nitekim Sahih-ı Buhârî'de sabit olan rivayete göre Ömer -Raa'ıyaaiahu anh- \n azadlısı Eşlem ondan şunu rivayet etmektedir: Peygamber -Saiiaiahu aleyhi veseilem-döneminde Abdullah adında bir adam vardı. Bu kimsenin lakabı (essek anlamına): Himar idi. Bu Rasûlullah -Sallallahualeyhi veseilem- \ güldürürdü. Rasûlullah -Sallal-lahu aleyhi veseilem- de içki içtiğinden dolayı ona sopa cezası vurmuştu. Yine bir gün getirildi, tekrar peygamber ona sopa vurulmasını emretti. Orada bulunanlardan birisi: Allah'ım ona lanet et, bu adam (bundan dolayı) ne kadar da çok buraya getiriliyor, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah -Salla/lalın aleyhi veseliem- şöyle buyurdu: "Hayır, ona lanet etme, çünkü o Allah'ı ve Rasûlünü seven birisidir."¹ Buhârî 6780

İşte bu pek çok taife ve ilim ve din önderleri hakkında kesin olarak bilinen bir husustur. Buna rağmen bunlar Cehmiye, Mürcie, Kaderiye, Şia ya da Haricilerin bir takım görüşlerini de kabul edebilmektedirler. Fakat ilim ve dinde imam olan kimseler bütünüyle bu bid'ati işlememektedirler. Aksine bunun sadece bir bölümünü işlemektedirler.

Bid'at ehlinin kusurlarından birisi de birbirlerini tekfir etmeleridir, ilim ehlinin övülmeye değer özelliklerinden birisi de; onların hata ettiklerini söylemekle birlikte tekfir'e yanaşmamalarıdır.

Bazı Nass'larda Bir Takım Günahlara "Küfür" Denilmesinin Açıklaması

Burada Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-* sözleri ile ilgili olarak açıklanması gereken bir husus vardır. O da şudur: Sari' bir takım günahları "küfür" diye adlandırmıştır. Mesela, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın indirdikleriyim hükmetmeyenler onlar kâfirlerin â kendî/eridir."* (ei-Maide, s/44)

Peygamber *-Sallallahu aleyhi veseilem-* de şöyle buyurmuştur: "Müslümana sövmek fasıklıktır. Onunla (öldürmek kastıyla) çarpışmak da küfürdür." Bu hadisi İbn Mes'ud -*Rzünyaiiatnj anh-* rivayet etmiş, Buhârî ve Müslim'de kitaplarında ittifakla kaydetmişlerdir.² **Buhârî 48, S044, 7076; Müslim 64.**

Yine Peygamber *-Sallallahu aleyhi veseliem-* şöyle buyurmaktadır: "Benden sonra biriniz diğerinizin boynunu vuran kâfirler olarak gerisin gen dönmeyiniz."¹ Buhârî 4403, 6166. 6785, 7077; Müslim 66, 120.; "Bir adam kardeşine Ey kâfiri diyecek olursa, onlardan birisi bu unvanı alır."² Buhârî6103 Bu iki hadis de İbn Ömer *-Raünyaiiahu anh-dan* gelmekte olup Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivayet edilmişlerdir.

Yine Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Dört husus vardır ki bunlar kimde bulunursa o halis münafık olur. Bunlardan birisine sahip olan kimsede de onu terkedinceye kadar münafıklık özelliklerinden birisi bulunur: Konuşursa yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, ahdedtiği vakit yerine getirmez ve tartışırca haddi aşar." Abdullah b. Amr -*Radıyaliahu ann-* yoluyla gelen bu hadis de Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.³ Buhârî 34, 2459, 31 73; Müslim 58

Peygamber *-sav-* bir başka hadiste şöyle buyurmaktadır: "Zina eden, zina ettiği vakit mü'min olarak zina etmez. Hırsızlık yapan, hırsızlık yaptığında mü'min olarak hırsızlık yapmaz. İçki içen, içki içtiğinde mü'min olarak içmez. Bundan sonra da tevbe arz olunur."⁴ Buhâfi2475, 5578, 6772, 6810; Müslim 57.

Bir başka hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "Müslüman ile küfür arasındaki sınır namazı terketmektir." Bu hadisi de Müslim, Câbir *-ra-* yoluyla gelen rivayetle kaydetmektedir.⁵ Müslim 82

Peygamber buyuruyor ki: "Kim bir kâhine gider de onu tasdik ederse yahu! bir kadına arkadan yaklaşırsa Muhammed *-Sallallahualeyhi veseiiem-e* indirilene küfretmiş olur."⁶ Ebû Dâvûd 3904; Tirmizî 135. Bir başka hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Allah'tan başkasının adı ile yemin eden küfretmiş olur." Bu lafzıyla bu hadisi Hakim rivayet etmiştir.⁷ Müsned. II, 69, 87, 125; Ebû Dâvûd 3251; Tirmizî 1535, Hâkim, *el-Mûstedrek*, I, 18.

Bir diğerk hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "Ümmetim arasında iki hususiyet vardır ki bunlar küfürdür: Neseb'lere dil uzatmak ve ölüye ağıt yakmak."⁸ Müslim 67, Müsned. II. 377. 441, 496. ve buna benzer daha bir çok nass.

Buna verilecek cevaba gelince; Ehl-i sünnetin tümü büyük günah işleyen kimsenin - Hariciler gibi- bütünüyle dinden çıkartacak şekilde kâfir olmayacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü kişiyi dinden çıkartacak şekilde kâfir olursa, o takdirde her durumda öldürülmesi gereken bir mürted olur. Kısas hakkına sahip kimsenin, onu affetmesi de kabul edilmez. Zina, hırsızlık ve içki içmek hallerinde de hadlerin uygulanması diye bir şey söz konusu olrnaz. Ancak böyle bir görüşün batıl ve fasit olduğu İslam dininin ihtiva ettiği hükümlerden kesin olarak bilinmektedir.

Yine ehl-i sünnet ittifakla şunu kabul ederler: Büyük günah işleyen bir kimse Mutezile'nin dediği gibi iman ve islam'dan çıkmaz küfre de girmez, kâfirlerle birlikte cehennemde ebedi kalmayı da hakketmez. Çünkü Mutezile'nin de bu husustaki görüşü batıldır. Zira Yüce Allah büyük günah işleyen kimseleri mü'minler arasında saymıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı... fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa arlık örfu uyarak istesin...*" (et-Bakara, 2/178) Görüldüğü gibi burada katili iman edenler arasından çıkartmamış, onu kısas talep etme hakkına sahip olan kimsenin kardeşi olarak nitelendirmiştir. Surdaki kardeşlikten kasıt ta hiç şüphesiz din kardeşliğidir.

Bir başka yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ite çarpışarlarsa onların aralarını düzeltin... mü'minler ancak kardeşirler, o halde iki kardeşinizin arasını düzeltin.*" (ei-Hucurat. 49/9-10)

Kitap ve sünnetin nassları ile icma, zina eden, hırsızlık yapan, zina iftirasında bulunan kimsenin öldürülmeyeceğine delalet etmektedir Bilakis bunlara had uygulanır. Bu da bu günahları işleyen kimselerin rnürted olmadıklarının delilidir.

Sahih(i Buharı) de sabit olduğuna göre Peygamber -*Sai/aüahu aleyhi vesellem*- şöyle buyurmuştur: "Her kimin yanında bir dünya malı yahut bir şey do-layısı ile bir haksızlık bulunmakta ise dirhem ve dinar'ın bulunmayacağı bir vakit gelmeden önce bugün o kimseden helallik dilesin. (Çünkü o gün haksızlık yapanın) şayet salih bir ameli varsa yaptığı haksızlık kadarıyla ondan alınır. Eğer hasenatı yoksa bu sefer haksızlık yaptığı kimsenin kötülüklerinden alınır, ona bırakılır, sonra da cehenneme atılır."¹Buhârî 2449, 6534; Tirmizî 2419.

Bununla zalim bir kimsenin bir takım hasenatının bulunduğu ve maz-lum'ün hakkını o hasenattan alacağı sabit olmaktadır.

Aynı şekilde Sahih(i Müslim) de sabit olduğuna göre Peygamber -*saiiiiahu aleyhi vesellem*- şöyle buyurmuştur: "Siz kendi aranızda müflis diye kime dersiniz, onlar: Aramızda müflis dirhemi, dinarı bulunmayan kimsedir. Şöyle buyurdu: Müflis Kıyamet günü dağlar gibi iyilikleri olduğu halde gelip de şuna sövmüş, ötekinin malını almış, berikinin kanını

akıtmuş, bir diğerine iftirada bulunmuş, ötekini doğmuş olarak gelen bundan dolayı da onun iyiliklerinden (öbürünün lehine) eksiltip, yine onun iyiliklerinden (başkasının hakkı karşılığında) alınan kimselerdir. Nihayet iyilikleri üzerindeki haklar bitmeden tükenecek olursa, öbürlerinin günahlarından alınır, onun üzerine bırakılır, sonra da cehenneme atılır." Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.¹ Müslim 2581.

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.*" (Hud, 11/114) işte bu şuna delildir: Mü'min kimse kötülük işlemekle birlikte o günahlarını silecek iyilikler de yapar.

Burada ahiretteki hüküm itibariyle Mutezile'nin görüşü Harıcı'lerinkine uygundur. Onlar da büyük günah işleyen kimsenin cehennemde ebedi kalacağını kabul etmektedirler. Ancak Hariciler büyük günah işleyene kâfir deriz derken, Mutezile biz buna fasık deriz, demektedirler. Aralarındaki görüş ayrılığı sadece lafızdadır

Ehl-i sünnet de büyük günah işleyen kimsenin o günah hakkındaki tehdidi -bu hususta varid olmuş nasslar'da olduğu üzere- hakkettiğini ittifakla kabul ederler. Yoksa Mürcie'nın belirttiği gibi iman ile birlikte hiçbir günahın zararı yoktur, küfür ile birlikte de hiçbir itaatın faydası yoktur demezler. Mürcie'nin delil diye kullandığı vaad nassları ile Haricilerle Mutezile'nin delil olarak kullandıkları vaid (tehdit) nassları bir araya getirilecek olursa, her iki görüşün de yanlışlığı ortaya çıkar. Bu kesimlerin sözlerinde hiçbir fayda yoktur. Tek fayda, her bir kesimin açıklamasından, karşı görüşü savunan diğer kesimin izlediği yolun yanlışlığını açıkça anlayabiliyor olmamızdır.

Bir Takım Ameller Hakkında Küfür Lafzını Kullanmak Lafzı Bir İhtilaftan İbarettir

Ehl-i sünnet arasında bu hususta ittifak bulunmakla birlikte bir yanlışlık doğurmayacak şekilde kendi aralarında lafzi bir ayrılık içerisindedirler. O da şudur: Küfrün mertebeleri var mıdır, bir küfür diğerine göre daha aşağıda olabilir mi? Nitekim imanın da mertebeleri var mıdır? Bir iman diğerine göre daha aşağıda olabilir mi, hususunda da görüş ayrılıkları vardır.

Bu husustaki görüş ayrılıkları neye iman denileceği hususundaki ayrılıklarından ortaya çıkmıştır, iman söz ve amel olup artar ve eksilir mi, yoksa eksilmez mi?

Ancak kendi aralarında Yüce Allah'ın ve Rasûlünün kâfir diye adlandırdığı kimseye bizim de kâfir diyeceğimizi ittifakla kabul etmektedirler. Zira Yüce Allah, Allah'ın indirdiğinden başkasıyla hükmeden kimseye kâfir derken az önce sözü edilenlere de Rasûlü kâfir demişken, bizim bu kimseler hakkında kâfir demememiz imkansız bir şeydir.

Ancak iman, söz ve amel'dir, artar ve eksilir diyenler; böyle bir küfür itika-dî bir küfür olmayıp amelî bir küfürdür derler ve bunlara göre küfrün çeşitli mertebeleri vardır. Kimi küfür, kimisine göre daha aşağıdadır. Nitekim bunlara göre imanda da aynı durum söz konusudur.

iman tasdik'ten ibarettir. Ameller imanın kapsamı içerisine girmez, küfür de inkar demek olup her ikisi de ne artarlar, ne eksilirler, diyenler ise bu hususta şöyle derler: Bu gibi küfürler hakiki değil, mecazi küfürdür. Çünkü hakiki küfür kişiyi dinden çıkartan küfürdür.

Aynı şekilde bir takım amellere iman adının verilmesi hakkında da bu tür açıklamalarda bulunurlar. Yüce Allah'ın: "*Allah sizin imanınızı boşa çıkartacak değildir*" (*el-Bakara, 2/U3*) buyruğundaki "iman, beytu'l-makdis'e doğru dönerek kıldıkları namaz" demektir.¹Buhâri 40, 4486

Namaza iman adı mecazen verilmiştir. Çünkü namazın sahih olabilmesi imana bağlıdır. Yahutta namaz imanın delili olduğundan dolayı bu ismi alınmıştır. Zira namaz, namazı eda eden kimsenin mü'min olduğuna delildir, işte bundan dolayı kâfir bizim narnaz kıldığımız gibi namaz kılsa müslüman olduğuna hüküm verilir.

Günahkar kimseler eğer zahiren ve batnen Allah Rasûlünün getirdiklerini

ikrar ile kabul ediyorlarsa -onlardan tevâtüren nakledilene göre- tehdide maruz kimseler olduklarında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Fakat yanlış görüşler. Haricî ve Mutezile mensupları gibi -bunların cehennemde ebedi kalacaklarını söyleyenlerin görüşleridir. Bundan da daha kötüsü karşılıklı taassubları ve kendi kanaatlerine muhalefet eden kimseler hakkında söylenemeyecek şeyleri söylemeleri, onları kötü bir şekilde ayıplamalarıdır.

Bizler kâfirlerle tartışma halinde bile adaletle emrolduğumuza, onlarla en güzel yol hangisi ise o şekilde mücadele etmemiz istendiğine göre böyle bir ayrılık dolayısıyla birbirimize karşı nasıl adaletli olmayız? Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "*Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin, adil olun. Çünkü o takvaya daha yakın olarıdır*" (*ei-Maide. 5/8*)

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da şudur: Allah'ın indirdiklerinden başkası ile hükmetmek, bazen kişiyi dinden çıkartan bir küfür olabilir. Bazen de küçük ya da büyük bir masiyet olabilir. Küfür olması halinde ya az önce sözü edilen görüşlere göre ya mecazi ya da küçük bir küfür olur. Bu da hükmedenin durumuna göre değişir.

Eğer o Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin gereksiz olduğuna inanır ve bu konuda serbest olduğu kanaatini taşıyorsa, yahut o hükmün Allah'ın hükmü olduğuna kesin inanmakla birlikte onu küçümsüyor ise bu büyük küfürdür.

Saye! Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin farziyetine inanmakla ve o olay ile ilgili Allah'ın hükmünü bilmekle birlikte -cezayı hakkettiğini itiraf etmekle beraber- Allah'ın hükmünü terkederse böyle bir kimse asi günahkardır ve buna mecazi küfür yahut küçük küfür ile kâfir olmuş denilir.

Şayet o muayyen meselede Allah'ın hükmünü -bütün gayretini ortaya koymak ve Allah'ın hükmünü bilmek maksadıyla bütün çabası ile çalışmakla birlikte-bilemeyecek olup da bu hususta hata ederse; böyle bir kimse hata etmiş ve yanılmış bir kimse demektir, içtihadı dolayısıyla bir ecir alır, hatası da bağışlanır.

Tahâvî *-Allah ona rahmet etsin-*, "Biz iman ile birlikte hiçbir günahın onu işleyen kimseye zarar vermeyeceğini söylemeyiz" sözünden kasıt, Mürcie'nin kanaatine muhalefeti ortaya koymaktır. Onların bu husustaki şüpheleri daha önceden geçmiş bir takım kimselere de arız olmuştur. Sahabe bu kanaatlerinden vazgeçemedikleri takdirde bu görüşe sahip olanların öldürüleceğini ittifakla kabul etmişlerdir.

Kudame b. Maz'un ve bir topluluk haram kılınmasından sonra içki içmişler ve Yüce Allah'ın, *"iman edip, salih amel işleyenlere sakınır, iman eder ve şalin amel işledikleri, sonra da sakınıp iman ettikleri, sonra yine sakınıp ihsanda buldukları takdirde tattıklarından dolayı bir vebal yoktur."* (el-Maide, 5/93) âyetini te'vil ile içki içmişlerdi. Ömer b. el-Hattab *-ra-a* bu husus anlatılınca Ali b. Ebi Talib ve sair ashab ile birlikte eğer içkinin haram olduğunu kabul edecek olurlarsa onlara sopa cezası verileceğini, helal olduğu üzerinde ısrar ettikleri takdirde ise öldürüleceklerini ittifakla kabul etmişlerdi. Ömer *-Hadıyalıanu ann-* da Kudame'ye şöyle demişti: Sen îamamiyle yanlış bir kanaattesin, eğer gerçekten sakınan ve iman eden, salih amel isleyen bir kimse olsaydın, hiç içki içmezdin.

Çünkü bu âyet-i kerîrne'nin nüzul sebebi şudur; Yüce Allah içkiyi haram kıldığında *-ki bu Uhud'dan sonra olmuştu-* kimi ashab şöyle demişti: içki içmeye devam ederken (önceden) vefat etmiş arkadaşlarımızın durumu ne olacak? Bunun üzerine Yüce Allah bu âyet-i kerîmeyi indirdi ¹Tirmizi 3050, 3051

Bu âyetle de haram kılınmamış olduğu o halde bir şeyler içmiş olanın durumunu açıklayarak eğer mü'min, takva sahibi ve şalin amel işleyenlerden birisi ise bundan dolayı vebal altında olmayacağını belirtti. Nitekim Beytu'l-Mak-dis'e yönelerek namaz kılmakla emrolunanların hali de buydu

Diğer taraftan bu yanlış te'vil ile içki içmiş bulunanlar yaptıkları işten pişman oldular, hata ettiklerini öğrendiler ve tevbelerinin kabul edilip, edilmeyeceğinden yana ümitsizliğe düştüler. Ömer *-ra-* da Kudame'ye şu mektubu yazdı: *'Ha, Mim. Kitabın indirilmesi hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır. O günahları başıslayan, tevbeleri kabul edendir.'* (et-Mu'min, 40/1-3) Bilemiyorum senin iki günahından hangisi daha büyük? Önce haram kılınmış bir şeyi helal kabul etmen mi, yoksa daha sonra Allah'ın rahmetinden ümit kesmen mi?

İşte Ashab-ı Kiram'ın ittifakla kabul ettiği bu husus, islamın önder ilim adamları tarafından da ittifakla kabul edilmiştir.

"Mü'minler arasından ihsan edicileri (yüce Allah'ın) affedeceğini, onları rahmetiyle cennete girdireceğini ümit ederiz. Bununla birlikte onlar hakkında (azab görmeyeceklerine dair) emin olmayız. Onların cennetlik olduklarına şahitlik etmeyiz. Günahkârlarına mağfaret diler ve onlar için korkarız, hiçbir ümitlerinin olmadığını söylemeyiz."

Korku ile Ümit Arasında Bulunmak

Mü'min olanın, kendisi ve başkaları hakkında -Tahâvî'nin -Allah ona rahmet etsin- söylediği şekilde- inanması gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İşte onlar da Rablerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakını/maya değer.*" (ei-isra. u/57) \ 'Eğer gerçek mü'minlerseniz onlardan korkmayın, Benden korkun.' (Ai-i imran, 3/175); " *Ve yalnız Benden sakınıınız.*" (ei-Baksra, 2/4);" *Ve yalnız Benden korkunuz.*" (ei-Bakara. 2/40); "O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun." (el-Maide, 5/44)

Yüce Allah kendisinden korkanlardan övgü ile söz ederek şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz yok ki Hablerinden korkuları sebebiyle titreyenler, Rab/erinin âyetlerine iman edenler, Rablerine ortak koşmayanlar, verdiklerini verirlerken*

Rab/erinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler... işte bunlar hayırlarda yarışır, onlar bu iş/erde ellerini çabuk tutanlardır." (ei-Mu'minin, 23/57-61;

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ile Tirmizi'de kaydedildiğine göre, Âişe -*8a-dıya/iahu anr**- şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim; "*Verdiklerini verirlerken Ftablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler*" (ei-Mu'mtn, 23/60) buyruğunda sözü edilen kimse, acaba zina eden, içki içen ve hırsızlık yapan kimse midir? Şöyle buyurdu: 'Hayır, ey Sıddıyk'ın kızı. Oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren, bununla birlikte kendisinden kabul olunmayacağından korkan kimseden söz edilmektedir;Tirrnizi3175, Ibn Mâce 4198; Müsned, VI, 159,205.

el-Hasen -*Radıyatıahu anh-* şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki onlar itaatlerle amel ettiler. Bu konuda gayretlerini ortaya koydular, bununla birlikte yüzlerine çevirteceğinden de korktular.

Gerçekten mü'min, bir taraftan iyilikte bulunurken diğer taraftan korkar, münafık ise kötülük işlerken aynı zamanda kendisini güvenlik altında hisseder.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz iman edenler, hicret edip de Allah yolunda cihad edenler (var ya): işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah günahları bağışlayandır, merhamet edendir.*" (ei-Bakara, 2/218)

Burada dikkat etmemiz gereken husus şudur: Yüce Allah bu itaatlerde bulunmakla birlikte, onların ümitli olduklarını da söz konusu etmektedir. Ümit ancak Yüce Allah'ın hikmetinin gerektirdiği Şer! ve kaderi sebepleri yerine getirmekle birlikte söz konusu olur. Çünkü O'nun, mükafat ve ihsanı hep hikmetlidir. Eğer bir kimsenin gelirinden faydalanmayı ümit ettiği bir arazisi varsa bu kişi o araziyi ihmal edip orayı sürmez, lohum ekmezse bununla birlikte arazisini süren, eken ve ona gerekliliği gibi bakan kimsenin elde ettiği gelire sahip olmayı ümit ederse, insanlar böyle birisini akılsızların akılsızı kabul eder.

Aynı şekilde bir kimse evlenmeksizin çocuğunun olacağını hüsn-ü zan ederek ümit edenin yahut ta ilim talep etmeksizin ve bu uğurda tam bir gayret ortaya koymaksızın çağının en alimi olacağını umanın ve benzeri temennilerde bulunanın durumu ise, şüphesiz ki hiçbir itaatte bulunmaksızın Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirerek, yasaklarından

sakınarak O'na yakınlaşmaya çalışmaksızın, en yüksek mertebelere ulaşacağını kuvvetle ümit eden ve bu hususta hüsn-ü zan besleyen kimsenin durumu da aynen böyledir.

Bir şeyler ümit eden kimsenin şunu bilmesi gerekir ki; bu ümidi bir takım hususları da yerine getirmesini gerektirir:

- 1- Ümit ettiği şeyi sevmelidir,
- 2- Onu elden kaçırmaktan korkmalıdır,
- 3- İmkan ölçüsünde onu ele geçirebilmek için çalışmalıdır.

Bunlardan hiçbirisinin de bulunmadığı bir ümide gelince, bu kuruntular kabindendir. Ümit etmek bir başka şeydir, kuruntularda bulunmak başka şeydir. Ümit eden herkes korkar ve korktuğu takdirde de umduğunu elde geçiremez korkusuyla izlediği yolda mümkün olan en büyük hızla yol almaya çalışır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını/ mağfiret etmez, ondan başkasını da dilediğine bağışlar.*" (en-Niss, 4/48 ve 116)

Müşrik'in mağfirete nail olması ümit edilemez. Çünkü Yüce Allah onun mağfiret edilmeyeceğini belirtmiştir. Onun dışında kalan günahlar ise Allah'ın dilemesine bağlıdır, dilerse Allah o kimseye günahını bağışlar, dilerse onu azapiandırır.

Büyük günahlar ile küçük günahlar arasındaki farka dair iürn adamlarının sözleri farklı farklıdır. İleride Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*. "Muhammed ümmetinden büyük günah sahipleri cehennem ateşinde ebediyyen kalmayacaklardır" sözleri açıklanırken buna değinilecektir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da şudur; Bir kimse büyük günah işlemekle birlikte bazen öyle haya eder, öyle korkar ve o günahı öyle büyük görür ki bu hali büyük günahını küçük günahlar seviyesine indirir.

Bazen de küçük günah işlemekle birlikte az haya, aldırırsızlık, korkuyu terketmek ve onu önemsememek dolayısıyla o küçük günah büyük günahlar arasına katılabilir. Bu hususu belirleyecek olan ise kalbin halidir ve bu mücerred fiilde bulunmaktan ayn bir şeydir. İnsan bu açıdan kendi durumunu da, başkasının durumunu da bilebilir.

Günahın Cezasını Düşürmesi Mümkün Olan Sebebler

Aynı şekilde pek büyük ihsanda bulunmuş kimselere başkalarının affedilmedik günahları affedilebilir. Çünkü kötülükler işlemiş olan kimsenin -yaklaşık on dolayında- bir takım sebeplerden ötürü cehennem cezası düşer. Bu sebebler de Kitap ve sünnetin incelenmesi ile tesbit edilmiş sebeblerdir.

• 1- *Tevbe etmek'* Yüce Allah: "*Tevbe eden müstesna*" (Meryem, 19/60) ile (ei-25/70), "*Tevbe edenler müstesna...*" diye buyurmaktadırlar. (ei-Bakara, 2/160)

Nasûh tevbe ise katıksız ve halis ievbe demektir. Tevbe bir takım günahlara has değildir. (Bütün günahlardan tevbe mümkündür.) Tevbe dolayısıyla gûnahtan sorumlu olunmayacağı ümmet arasında görüş ayrılığı bulunmayan hususlardandır. Tevbe dışında bütün günahların bağışlanmasına sebep teşkil eden hiçbir şey yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: 'Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder.'* Muhakkak o çok mağfiret edendir, rahmet edendir." (ez-Zümer, 39/53) Bu, tevbe edenler hakkındadır, bundan dolayı Yüce Allah: "*Ümit kesmeyin*" diye buyurduktan sonra: "*Rabbimize dönün...*" (ez-Zümer, 39/54) diye buyurmaktadır.

• 2- *İstiğfar*. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azaplandırarak değildir.*" (ei-Enfai, 8/33) Ancak kimi yerde istiğfar tek başına söz konusu edilirken bazen tevbe ile birlikte söz konusu edilmektedir. Tek başına söz konusu edildiği takdirde tevbe de onun kapsamı içerisindedir. Nitekim tek başına tevbe zikredildiği yerde, istiğfarı da kapsar ve tevbe istiğfarı da ihtiva eder, istiğfar da tevbeyi kapsar. Onların herbiri mutlak olarak kullanıldığı takdirde, diğerini de kapsamına alır. İki lafızdan biri diğeriyle birlikte kullanıldığı takdirde ise istiğfar, geçmiş günahların kötülüklerinden korunmayı talep etmek demek olur, ievbe de gûnahtan dönüp gelecekte âmelerinin korktuğu kötülüklerinden korunmayı istemeyi ifade eder.

Bunun bir benzeri de "fakir" ve "miskin" kavramlarıdır. Bu iki lafızdan bin tek başına kullanılırsa, ötekini kapsar. Bir arada zikredilecek olurlarsa, herbirisi-nin kendine göre bir anlamı olur. Yüce Allah: "*On fakiri (miskini) doyurmak...*" (ei-Maioe, 5/89); "*O zaman altnmış yoksul (miskin) doyurulmalıdır.*" (ei-Mücade/e, 58/4), "*Şayet onları gizler ve fakirlere (miskinlere) verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır.*" d\ye buyurmaktadır. (et-Bakara. 2/271}

Bu âyet-i kerîmelerde her iki isimden birisinin tek başına kullanılması halinde, az bir şeye sahip olanı da hiçbir varlığı olmayanı da kapsadığında görüş ayrılığı yoktur Ancak Yüce Allah'ın¹ "*Sadakalar (zekatlar) ancak fakirlere ve miskinlere... dir.*" (et-Tevbe, 9/60) buyruğunda birlikte zikredildiklerinden; o zaman bu lafzın birisi ile -her ne kadar hangisiyle hangisi kastedildiği noktasında görüş ayrılığı varsa da- az malı bulunan, diğeri ile hiçbir malı bulunmayan kimse kastedilmektedir.

ism ve udvân (günah); bir (iyilik) ve takva, fasıklık ve isyan kavramları da böyledir. Aradaki anlam benzerliği açısından küfür ve nifak da bu kabilden görülebilir. Küfür daha genel bir mana taşır, küfür tek başına zikredilecek olursa nifak'ı da kapsar. Hep birlikte zikredildikleri takdirde herbirisinin ayrı bir anlamı olur. İle ride Yüce Allah'ın izniyle açıklaması geleceği üzere iman ve islâm da böyledir.

• 3- *Hasenat (iyilikler)*: Çünkü bir hasenat on misli ile mükâfatlandırılır Seyyie (günah) ise misliyle ceza görür. Birer birer kazandığı kötülükleri, onar onar kazandığı iyiliklerini bastıran kimsenin vay haline! Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.*" (Hûd, 11/114) Peygamber -*Saiiai/ahu aieym veseilem-* de: "*Kötülüğün arkasından iyiliği yetiştir ki onu silsin*"¹Tirmizî 1987; Müsned, V, 153. 158 diye buyurmaktadır.

• 4- *Dünyevî musibetler*: Peygamber -sav- şöyle buyurmaktadır: "Mü'mine isabet eden herhangi bir hastalık, yorgunluk, gam, keder, üzüntü hatta bir tarafına batan bir dikenini dahi, mutlaka Allah günahlarının keffareti kılar."²Buhârî 5641, 5642; Müslim 2573.

Musibetlerin bizzat kendileri, günahların keffaretine sebeptir. Onlara sabr etmekle kul sevap kazanır. Musibetlere tahammülsüzlük ve bunlardan tiksirmek dolayısıyla da kul günah kazanır. Sabretmek ve tahammülsüzlük göstermek ise, musibetin dışında başka birer durumdur.

Musibet kulun fiili değildir, Allah'ın fiilidir ve kulun günahına karşılık Allah'ın bir cezasıdır, onunla günahları keffaret olur, Kişi ancak yaptığı işler dolayısıyla mükâfat görür ya da günah kazanır. Sabır ve tahammülsüzlük ise kulun fiil-lerindedir. Bununla birlikte bazen kulun ameli olmaksızın sevap ve mükâfat hasıl olabilir. Bunun başkasının hediyesi yahut ta sebepsiz olarak Yüce Allah'ın bir lütfü olarak elde edilmesi mümkündür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ' *Ve O, kendi nezdinden pek büyük bir ecir verir.*' (en-Nisâ, 4/40)

Hastalığın bizzat kendisi geçmişin bir cezası ve keffâretidir. Çoğu zaman ecir (mükâfat)den, günahların bağışlanması anlaşılacakla birlikte, onun manası bu değildir. Bu onun bir sonucudur.

- 5- *Kabir azabı*: İleride Yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar gelecektir.
- 6- *Mü'minlerin hayatta iken de, ölümden sonra da kişiye dua etmeleri ve mağfiret istemeleri.*
- 7- *Ölümden sonra kişiye yapılan bağışlar*. Bir sadakanın sevabı, okunan bir Kur'ân'ın yahut yapılan bir haccın ve buna benzer bir amelin sevabı gibi. Yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar da ileride gelecektir.
- 8- *Kıyamet gününün sıkıntılı halleri ve dehşetli durumları.*
- 9- Buhârî ile Müslim'de sabit olan şu hadiste belirtildiği gibi: "Mü'minler Sırat'tan geçtikten sonra cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde durdurulurlar. *Birinin diğerindeki hakkı kısas yoluyla alınır Nihayet tertemiz edilip, arındırıldıktan sonra cennete girmeleri için onlara izin verilir.*" Buhârî 2440, 6535; Musned, III, 13, 57, 63, 74.[^]
- 10- *Daha önce şefaahat bahsinde ve şefaatin kısımlarında açıklandığı üzere şefaahatçilerin şefaati.*
- 11- *Şefaatsız olarak da merhametliler merhametlisinin affetmesi*. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " *Bunun dışında kalanları da dilediğine bağışlar.*" (en-Nisâ, 4/48 ve 116)

Eğer kişi Yüce Allah'ın -günahlarının büyüklüğü dolayısıyla- mağfiret etmek istemediği kimselerden ise; artık kimsenin tertemiz olan imanı, masiyetleri-nin pisliklerinden arınması için körüğe maruz kalmaktan başka yolu kalmaz. Ta ki cehennem ateşinde kalbinde zerre ağırlığından çok çok daha küçük bir miktarda dahi imanı bulunan hiçbir kimse, hatta - daha önce Enes -*Radıyaaıahu anıh*-yoluyla gelen hadiste belirtildiği üzere- la ilahe illallah diyen hiçbir Kimse kalma-yıncaya kadar.

Durum böyle olduğuna göre Rasûlullah -sav-in cennetlik olduklarına dair şahitlik ettiği kimseler dışında ümmet arasında muayyen herhangi bir kimse için kafi olarak cennetlikdir, demeye imkan kalmaz. Ancak bizler iyilikte bulunanlar namına ümit besleriz ve {günahları dolayısıyla} da onlar için korkarız.

"Güven duymak ve ümit kesmek İslam dininden çıkmaya sebeptir. Hak yol ise ehl-i kiblenin yolu olan ikisi arasındır."

Korku ile Ümit Arasında **Olmak**

Kulun korku duyan ve ümit eden bir halde olması gerekir. Övülmeye değer ve samimi korku (havf), kişi ile Allah'ın haram kıldıkları arasında engel olandır. Bu sınırı aşacak olursa o takdirde kişinin ümitsizliğe ve ye'se düşmesinden korkulur.

Övülmeye değer ümit (recâ) ise Yüce Allah'tan bir nur üzere Allah'a itaat ile amel eden kimsenin ümit edişidir. Böyle bir kimse Yüce Allah'ın mükâfatını umar ya da bir günah işleyip o günahından Allah'a îevbe ettikten sonra onun mağfiretini ümit edenin halidir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz îman eden/er, hicret edip de Allah yo/unda cihad edenler; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar Allah günahları bağışlayandır, Rahimdir.*" (ei-Bakara, 2/218)

Ancak kışı kusurlu hareket etmeyi ve günah işlemeyi sürdürüp giderse, herhangi bir amelde bulunmaksızın Allah'ın rahmetini de umarsa, bu bir aldanış, gereksiz bir temenni ve yalancı ümit (recâ)dır.

Ebu Ali *er-Rûzban* -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Korku ve ümit (havi ve recâ) bir kuşun iki kanadı gibidir. Eşit oldukları takdirde kuş da dengede durur ve güzel bir şekilde uçar. Bu kanatlardan birisi eksik olursa, uçuşunda da eksiklik olur. Her ikisi de olmazsa, bu sefer kuş, ölüm sınırına doğru yaklaşır.

Yüce Allah korku ve ümit halinde olanlardan şu buyruğunda övgü ile söz etmektedir: "(Böyle bir kimse mi) yoksa âhiretten korkarak, Pabbinin rahmetini umarak, gece saat/erinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır)?" (ez-zumer, 49/9);" Yanlan yataklarından uzak kalır. Rablerine korkarak ve ümit ederek dua eder/er." (es-secüe, 32/16)

Ümit korkuyu gerektirir, zaten böyle olmasa tam bir güvenlik duygusu hasıl olur. Korku da ümidi gerektirir, böyle olmazsa tam bir ümitsizlik ve ye's hali söz konusu olur. Bir kimseden korkulacak olursa, sürekli ondan kaçılır. Yüce Allah müstesna. Çünkü O'ndan korkan, kaçıp O'na sığınır. O halde havf sahibi Rabbinden kaçan ve yine O'na sığınan kimse demektir.

"Menâzilu's-Sâirîn" adlı eserin müellifi -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-: "Recâ, müridin en zayıf (aşağı) mertebesidir" demektedir. Ancak onun bu sözü tartışma götürür. Aksine recâ ve havf (ümit ile korku) sözü edilen şekilde mürid'in en şerefli mertebelerindedir. Sahih'de, Peygamber -sav- şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Aziz ve celil olan Allah şöyle buyuruyor: " Ben kulumun yanında, kulumun hakkımdaki zannı

gibiyim. O bakımdan Benim hakkımda nasıl istiyorsa, öyle zanda bulunsun.¹ Müsned, 111.491; IV, 106.

Müslim'in, Sahih'inde de Câbir *-ra-* şöyle dediği kaydedilmektedir: Ben Rasûlullah *-sav-* vefatından üç gün önce şöyle buyururken dinledim: "Sizden her kim olursa olsun, ölüm esnasında mutlaka Rabbi hakkında hüsn-u zan besleyerek ölsün."²Müslim 2877; EbûDâvûd 3113; ibnMâce. 4167, Müsned III, 293

işte bundan dolayı şöyle denilmiştir: Kul, hastalık dönemlerinde sağlık dönemlerinin aksine ümidi korkusundan daha ağır basmalıdır. Sağlık döneminde ise korkusu ümidinden daha ağır basmalıdır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Her kim yalnızca sevgi ile Allah'a ibadet ederse, o kimse zındık'tır Her kim yalnızca korku ile Allah'a ibadet ederse, o kimse Harurî (harıcı)dır. Kim sadece recâ ile O'na ibadet ederse o kimse Mür-ci'dir. Kim hem sevgi, hem korku, hem de recâ ile O'na ibadet ederse işte o mü'min ve muvahhiddir.

feû U

"Kul kendisini imana girdiren bir şeyi inkâr etmedikçe, imandan çıkmaz."

Tahâvî *-Allah ona rahmet etsin-* bu sözleriyle, büyük günah işlemekle kul imandan çıkar, şeklindeki Harici'lerle Mutezile'nin görüşlerinin reddedildiğine işaret etmektedir. Bu ifadeler aynı zamanda daha önce söylediği: "Kıble ehline mensup bir kimse, helal kabul edilmedikçe herhangi bir günahattan ölürü tekfir edilmez" sözlerini pekiştirmektedir. Bu hususa dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

"İman dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. Rasûlullah *-saiiaiihü aleyhi* ve sefen-den sahîh olarak gelen şeriat ve beyan (açıklamaların tamamı haktır. İman birdir, iman ehli imanun esası bakımından birbirlerine eşittir. Aralarında fazilet ve üstünlük farkı, haşyet, takva, hevâya muhalefet ve evlâ olanı yapmaya devam etmekle onaya çıkar."

İman'ın Mahiyeti

Neye iman denileceği hususunda pek çok görüş ayrılıkları vardır; Malik, Şafî, Ahmed, Evzaî, İshak b. Raheveyh ve diğer hadis ehli alimler ile Medine alimleri *-Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun-* Zahirîler ve bir kısım kelimciler imanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve azalarla amel olduğunu söylemişlerdir.

Bizim mezhebe mensub bir çok kimse de Tahâvî'nin sözünü ettiği şekilde imanı dil ile ikrar ve kalp ile tasdik olarak kabul etmişlerdir.

Aralarından: Dil ile ikrar zaid bir rükün'dür, asli bir rükün değildir, diyenler de vardır. Ebu Mansur el-Maturidî *-Allah'ın rahmeti üzerine o/sun-* bu kanaattedir. Bu görüş Ebu Hanife *-Radıyaiiatu anti-dan* da rivayet edilmektedir.

Kerrâmiye ise imanın sadece dil ile ikrardan ibaret olduğu kanaatindedir. Onlara göre münafıklar da imanı kâmil mü'mindir Ancak Yüce Allah'ın tehdit ettiği azabı hakkederler. Bu görüşlerinin ne kadar tutarsız olduğu açıkça ortadadır.

el-Cehrn b. Safvân ile Kaderiye'nin önderlerinden birisi olan Ebu'l-Huseyn es-Saiihî ise imanın kalp ile bilip tanımak olduğu kanaatindedirler. Bunun yanlışlığı ise öncekinden daha açıktır. Çünkü buna göre Firavun ve kavminin mü'min olmaları icab eder. Zira onlar Musa ile Harun (ikisine de salat ve selam olsun) doğru söylediklerini biliyorlardı ve ona iman etmemişlerdi. İşte bundan dolayı Musa -Aieyhisse/am- Firavun'a şöyle demişti: "*Andolsun ki bun/an birer ibret olmak üzere gök/erin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir.*" (ei-isra. 17/102); "*Kalpleri onlara inandığı halde, zulümle büyükleme/eri sebebi ile onları inkar etliler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.*" (en-Neml, 27/14)

Kitab ehli de Peygamber -sav- peygamberliğini kendi öz çocuklarını tanır gibi tanıyorlardı. Fakat ona iman etmediler, aksine onu inkar eden kâfirler oldular, ona düşmanlık ettiler. Nitekim Ebu Talib de aynı şekilde bunlara göre mü'mindir, çünkü o şöyle demiştir:

"Ben bildim ki Muhammed'in dini,

Yeryüzündeki dinlerin en hayırlısıdır.

Eğer kınanmaktan yahut bana sövüleceğinden çekinmemiş olsaydım,

Bunu gönül hoşluğuyla kabul ettiğimi ve açıkladığımı görecektin."

Hatta İblis dahi el-Cehm'e göre imanı kâmil bir mü'mindir, çünkü o Rabbini bilmeyen birisi değildi. Aksine o Pabbini bilen birisiydi. "*Dedi ki: Rabbim, diriltilecekler! güne kadar bana mühlet ver.*" (ei-H/cr, 15/36); "*Ftabbim, beni azdırdığın için...*" (ei-Hicr, 15/39); "*Dedi ki: izzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım.*" (SSd, 38/32)

Cehm'e göre küfür de yüce Rabbi bilmemektir Halbuki ondan daha çok Rabbini bilmeyen kimse de yoktur. Çünkü o Yüce Allah'ı mutlak varlık olarak kabul etmiş ve bütün sıfatlarını selbetmiştir, bundan daha büyük bir cahillik de olamaz. Buna göre bizzat kendisinin kendisi hakkındaki tanıklığıyla, kendisi de kâfir olur.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şu ki: İman ya kalp, dil ve diğer azalar ile birlikte kaim'dir. Nitekim selefin cumhur'unu teşkil eden üç imam ve diğerleri -az önce geçtiği gibi- bu kanaattedir,

Azalar dışında kalp ve dil ile kaim'dir. Tahâvî'nin, Ebu Hanife'den ve onun mezhebini kabul edenlerden -Allah'ın rahmet/özerlerine olsun- naklettiği gibi.

Yahut sadece dil ile kaim'dir, Kerramiye'nin görüşü gibi.

Yahut ta sadece kalp ile kaim'dir, bu da ya Cehm'in dediği gibi marifettir (bilip tanımaktır) yahut ta Ebu Mansur el-Maturidî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dediği gibi tasdik'tir. Kerrâmiye ile Cehm b. SaEvan'ın sözlerinin tutarsızlığı açıkça görülmektedir.

İman'ın Mahiyeti Hususunda Ebu Hanife İle Sair İmamlar Arasındaki Görüş Ayrılığı Şekilden İbarettir

Ebu Hanife ile ehl-i sünnet'in diğer imamları arasındaki ayrılık şekildedir. Çünkü amellerin azalarla yapılması, kalp ile imanın bir gereğidir yahut ta imandan bir parçadır. Bununla birlikte büyük günah işleyen kimsenin imandan çıkmadığını da ittifakla kabul etmektedirler. Aksine böyle bir kimsenin durumu Allah'ın meşîetine kalmıştır. Allah dilerse onu azaplandırır, dilerse onu affeder. O halde buradaki görüş ayrılığı lafzîdir ve buna bağlı olarak bir tarafın itikadının bozuk olması sonucunu doğurmaz.

Namaz kılmayı terkedenin kâfir olduğunu kabul edenler ise bu hususa başka bir takım delilleri de ilave etmektedirler. Yoksa Peygamber -sav- zina edenin, hırsızlık yapanın, içki içenin, başkasının malını talan edenin mü'min olmadığını belirtmiş olmakla birlikte bunun, bu gibi kimselerden iman adının tamarniyle zail olmasını gerektirmeyeceği de ittifakla kabul edilmiştir.

Ehl-i sünnet arasında şu hususta görüş ayrılığı yoktur: Yüce Allah kullarından söz ve amelde bulunmalarını istemiştir. Sözden kasıt kalp ile tasdik, dil ile ikrardır, işte iman söz ve amel'dir ifadesi mutlak olarak kullanıldığında anlamı budur. Ancak kullardan istenen bu hususu iman adı kapsamakta mıdır, yoksa iman bunlardan sadece birisi midir? Yani o. yalnızca sözden ibaret midir? Amel ondan ayrı bir şey olup -her ikisi hakkında mecazen kullanılsa dahi- tek başına zikredildiği takdirde iman adının ameli kapsamadığı söylenebilir mi? işte anlaşmazlık noktası buradadır.

Ehl-i sünnet alimlerinin icma ile kabul ettiklerine göre; Bir kimse kalbi ile tasdik eder, dili ile ikrar eder ve azalarıyla amelden imtina ederse, Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiş, âhiret azabı ile tehdidi hak etmiştir.

Ancak ameller iman denilen şeyin kapsamı içerisine girmez diyen kimseler arasında şöyle diyenler vardır: iman tek bir şey olduğuna göre benim imanım Ebu Bekr es-Sıddık ve Ömer (*Attan ikisinden de razı olsun*) imanını gibidir. Hatta benim imanım peygamberlerin, rasûllerin, Cibril ve Mikail'in (*hepsine selam olsun*) imanını gibidir, derler.

Ancak böyle diyenlerin bu sözleri bir aşırılıktır. Çünkü iman ile küfrün durumu görmeye körlüğe benzer. Şüphesiz ki gözleri görenlerin, görme kuvveti ya da zayıflığı arasında farklılık vardır. Kimisi aydınlıkta iyi görmez, kimisi alaca karanlıkta gözleri kamaşır. Kimisi kalınca çizgileri görebilir, kimisi ince çizgileri ancak mercekle ve benzer bir aletle görebilir. Kimisi ancak oldukça yakından görebilir, kimisi tam bunun aksinedir.

İşte bundan dolayıdır ki -Allahu a'iem- Tahâvî şöyle demiştir: "İman ehli imanının aslında birbirine eşittirler." O bu sözleriyle eşitliğin imanın aslında olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu her bakımdan bir eşitliği gerektirmez, bir nur farkı vardır. La ilahe illallah'ı kabul edenlerin kalplerinde Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin tesbit edemeyeceği kadar farklılık vardır. Kimisinin kalbinde bu kelimenin nuru güneş gibidir, kimisinin kalbinde

parlak bir yıldız gibidir, kimisinin kalbinde büyük bir meşaleyi andırır, kimisinin kalbinde apaydınlık bir kandili, kimisinin kalbinde de zayıf bir çıra gibidir.

İşte bundan dolayı kıyamet gününde iman ehlinin nurları bu miktarda sağlarında ve önlerinde ortaya çıkacaktır. Bu nurları kalplerindeki iman ve tev-hüd'in ilim ve amel nuruna göre olacaktır.

Bu kelimenin nuru ne kadar çok ve büyük ise gücü oranında şüphe ve arzuları yok eder. Öyle ki iman nuru bazen ne kadar arzu, şüphe ve günahla karşı karşıya kalırsa mutlaka onu yok edecek hale gelebilir. İşte bu tevhid'inde sadık olan kimsenin halidir. Onun imanının seması, attığı taşlarla herbir hırsıza

karşı korunmuştur.

Bu gerçeği anlayan bir kimse Peygamber -sav: "Muhakkak Allah Yüce Allah'ın rızasını arayarak la ilahe illallah diyen kimseye cehennem ateşini haram kılar."¹Buhârî 425. buyruğu ile "La ilahe illallah diyen cehennem ateşine girmez"²Müslim 29 buyruğunu ve bu kabilden varid olmuş diğer hadislerin ne anlama geldiğini çok iyi kavrar. Halbuki bu tür hadisler pek çok kimse tarafından müşkil (anlaşılması zor) olarak değerlendirilmiştir. Hatta kimisi bu tür hadisleri mensuh zannetmiş, kimisi bunların emir ve nehiylerin varid oluşundan önce söylenmiş olduğunu sanmış, bazıları buradaki cehennem ateşini müşrik ve kâfirlere ait ateş diye yorumlamış, bazıları da cehennem ateşine girmeyi ebedi kalmak üzere girmekle ve buna benzer şekillerle yorumlamak zorunda kalmıştır.

Safî¹ (Peygamber aleyhi's-salatu ve's-selam), bunun sadece dil ile söylenmekle elde edileceğini bildirmiş değildir. Bu İslam dininden anlaşılan zorunlu gerçeklerden birisidir.

Şüphesiz ki münafıklar dilleriyle la ilahe illallah'ı söylerler, fakat onlar diğer inkarcıların da altında cehennem ateşinin en alt bölgesindedirler. Çünkü ameller şekilleri ve suretleri itibariyle birbirinden üstün olmazlar. Ameller arasındaki üstünlük, kalplerde bulunanın üstünlüğü ile değişiklik gösterir.

Şimdi terazinin bir kefesine konulan kelime-i tevhidin yazılı olduğu parça ile onun karşısında herbirisi gözün alabildiğine kadar uzayıp giden ve doksandokuz ayrı sicilin (âmel sahifelerinin)karşı kefedeki konulduğunu, buna karşılık kelime-i tevhidin yazılı olduğu parçanın ağır basarak diğer doksandokuz sicilin hafif bastığını anlatan ve bu şekilde kelime-i tevhidi söyleyen kimsenin azab edilmeyeceğini bildiren hadis¹Sahih bir hadis olup, ilende kaynakları gösterilecektir üzerinde dikkatle düşünmemiz gerekmektedir. Bilindiği gibi -pek çoğu cehenneme girmeyi hak etmiştir- her muvahhid'in böyle bir belgesi olacaktır.

Yine yüz kişinin katilinin kalbinde bulunan² Buhârî 3470: Müslim 2766 iman hakikatleri üzerinde düşünelim. Bu kimse beraber yaşamak üzere yola koyulduğu kasaba yolunda ölüm sekerâtı halinde iken bile; göğsüyle kendisini gideceği o kasabaya doğru itmeye çalışacak hale getirmiştir.

Fahiş bir kadının, ayağından ayakkabısını çıkartıp, su birikintisinden bir köpeğe su taşıyıp sulaması esnasındaki kalbinde bulunan imanı ve bundan dolayı Allah'ın ona mağfiret etmesini de iyice düşünelim.³ **Buharı** 3467; Müslim 2245.

Akıl da aynı şekildedir. Akılda üstünlük kabildir, fakat asıl akıl itibariyle insanlar deli olmamak ve akıllı oimak bakımından birbirlerine eşittirler, ama biri diğerinden daha akıllıdır.

Farz ve haram kılmak da aynı şekildedir. Bazı farzlar diğerlerinden daha kuvvetlidir, bazı haramlar da diğerlerine göre daha aşağıdır, doğrusu da budur.

Bazılarının akıl ve hükümlerin vücubunda da böyle bir eşitlik olacağını söylese dahi, durum dediğimiz gibidir.

İcmalî ve **Tafsili** Bakımdan İman'ın Artışı

icmalî ve tafsili bakımdan imanın artışına gelince; bilindiği gibi ilkin farz kılınanlar ile Kur'ân'ın nüzulünün tamamlanmasından sonra farz kılınanlar aynı değildir. Rasûlün haberinin ulaştığı kimseler hakkında farz olduğu şekilde tafsili bir iman, herkes hakkında vacib olmayabilir. Necaşî ve benzerleri gibi.

Kalp ve azaların amelde bulunmasını gerektiren amel ve tasdik ile imanın fazlalığına gelince, elbetteki bu, tasdikin kapsamı içerisinde bulunmayan anlamdan daha mükemmel bir mertebedir. Yani bildiğiyle amel eden bir kimse, bildiğiyle amel etmeyenden daha mükemmeldir. Eğer lazım olan bir şey meydana gelmezse bu onu gerektiren şeyin zayıflığını gösterir.

Musa -*Aieyhisseiam-a* kavminin buzağıya taptıkları haberi ulaşınca Tevrat levhalarını atmadı. Onların buzağıya taptıklarını görünce levhaları yere bıraktı. Bu onun Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu haberde şüphe ettiğinden ötürü değildi, fakat haber verilen kimse, haber verenin doğruluğunu kesinlikle bilmekle birlikte, bizzat görmesi halinde olduğu gibi, kendisine verilen haberi gereği gibi canlandıramaz.

Nitekim İbrahim el-Halîl de -*Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun-* böyle demişti: "*Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, inanmadın mı yoksa? diye buyuranca, o da: inandım, fakat kalbimin mutmain olması için soruyorum (demişti.)*" (ei-Bakara, 2/260)

Aynı şekilde mesela bir kimseye hac ve zekat farz olsa, o kimsenin mu-

hatab olduğu bu emirleri bilip iman etmesi ve başkası için ancak icmalî bir şekilde inanılması vacib olan bu hususu, Allah'ın kendisine farz kılmış olduğuna inanması gerekir; ona bu hususa tafsili olarak iman etmek düşer.

İlk İslam'a girme halinde de insanın durumu budur. Öncelikle onun icmalî bir ikrarda bulunması gerekir. Daha sonra namaz vakti girdi mi namazın farziye-îne iman ederek onu eda etmesi gerekir. Kısacası insanlar emrolundukian iman bakımından birbirlerine eşit değildirler

Kalbinde herhangi bir şehvet (arzu) ve şüphenin karşı koyamayacağı türden kat'î bir tasdik bulunan bir kimsenin herhangi bir masiyet işlemeyeceğinde şüphe yoktur. Çünkü böyle bir şehvet ve şüphenin yahut ta birilerinin hasıl olmaması halinde isyan da söz konusu olmaz. Bunlardan birisi ya da ikisinin bulunması

halinde ise kişinin kalbi işlemekte olduğu masiyet ile meşgul olur. O vakit kalbinden tasdik kaybolur, tehdit hatırlanmaz olur ve böylelikle isyanda bulunulur, işte bundan dolayı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Peygamber -sav-: "Zina eden. zina ettiği vakit mü'min olarak zina etmez"¹ Müslim 57; Ebû Dâvûd 4689; Tirmizî 2625; ibn Mâce 3936; diye buyurmuştur. Çünkü kişi zina ettiğinde zinanın haram oluşu dolayısıyla kalbindeki tasdik kaybolur. İman aslı itibariyle kalbinde kalsa bile. Daha sonra bu tasdik tekrar gen döner.

Gerçek şu ki takva sahibi kimseler Yüce Allah'ın şu buyruğunda nitelendirdiği şekildedirler: "*Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese gelirse iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile.*" (ei-A'raf, 7/201)

Leys, Mücahid'den naklen şöyle demektedir: Burda sözü edilen kişi bir günah işlemeyi içinden geçirdikten sonra Yüce Allah'ı hatırlayarak, O'nu terke-den kimsedir. Şehvet ve gazab bütün kötülüklerin başlangıç noktasıdır. Kişinin basireti açılıp, hakkı görünce o verdiği karardan geri döner. Daha sonra Yüce Allah: "*Kardeşlen ise onları sapıklığa sürükler, sonra da el/erini yakalarından çek-mezler.*" (ei-A'raf, 7/202) diye buyurmaktadır. Yani şeytanların kardeşleri, şeytanları sapıklıkta sürekli kılmaya çalışırlar ve sonra da onları bir türlü bırakmazlar.

ibn Abbas -Radıyaiihuanh- şöyle demiştir: Ne insanlar kötülükten el çekerler, ne de şeytanlar onları bırakırlar. Eğer basireti açılmayacak olursa, kalbi körlük içerisinde kalmaya devam eder. Şeytan da onun azgınlığında sürekli kalmasını sağlar, Şayet kalbinde tasdik var ise işte kendisi ile basiretin açıldığı nur budur. işte kalbinden çıkıp ayrılan haşyet ve korku da budur. Bu şuna benzer: insan gözlerini kapatırsa etrafını görmez, körlük olmasa dahi. Kalp de günahların oluşturduğu perde ile örtülürse bu hale düşer, hakkı göremez olur. Kâfirin körlüğü türünden bir körlük olmasa dahi. İşte bu mana Peygamber -Satiatiahu aleyhi veseiiem-e kadar ulaşan merfu bir senet ile şöylece dile getirilmiştir: "Kul zina ettiği vakit iman ondan çekilip, alınır. Eğer tevbe ederse tekrar ona geri iade olunur."² Ebû Dâvûd 4690

İman'ın Artıp Eksilmesi

Bu hususta ehl-i sünnet arasındaki ihtilaf lafzî bir ihtilaf olduğuna göre her iki kesimin diğerine karşı gösterdiği bir haksızlıktan ve bundan dolayı ayrılığa düşmekten başka hiçbir sakıncası yoktur. Diğer bir sakıncası da bunun yerilmiş kelam ehline mensub Mürcie ve benzerlerinin bir takım bid'at görüşlerinin, fasıklığın ve masiyetlerin ortaya çıkmasına sebep teşkil etmesidir. Çünkü bu tutuma bazılarının akıl ve hükümlerin vücubunda da böyle bir eşitlik olacağını söylese dahi, durum dediğimiz gibidir.

İcmalî ve Tafsili Bakımdan İman'ın Artışı

İcmalî ve tafsili bakımdan imanın artışına gelince; bilindiği gibi ilkin farz kılınanlar ile Kur'ân'ın nüzulünün tamamlanmasından sonra farz kılınanlar aynı değildir. Rasûlün haberinin ulaştığı kimseler hakkında farz olduğu şekilde tafsilî bir iman, herkes hakkında vacib olmayabilir. Necaşî ve benzerleri gibi.

Kalp ve azaların amelde bulunmasını gerektiren amel ve tasdik ile imanın fazlalığına gelince, elbetteki bu, tasdikın kapsamı içerisinde bulunmayan anlamdan daha mükemmel bir mertebedir. Yani bildiğiyle amel eden bir kimse, bildiğiyle amel etmeyenenden daha mükemmeldir. Eğer lazım olan bir şey meydana gelmezse bu onu gerektiren şeyin zayıflığını gösterir.

Musa -*Aleyhisselam*-a kavminin buzağıya taptıkları haberi ulaşınca Tevrat levhalarını atmadı. Onların buzağıya taptıklarını görünce levhaları yere bıraktı. Bu onun Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu haberde şüphe ettiğinden ötürü değildi, fakat haber verilen kimse, haber verenin doğruluğunu kesinlikle bilmekle birlikte, bizzat görmesi halinde olduğu gibi, kendisine verilen haberi gereği gibi canlandıramaz.

Nitekim İbrahim el-Halîl de -*Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun*- böyle demişti: "*Habbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, inanmadın mı yoksa? diye buyurun-ca, o da: inandım, fakat kalbimin mutmain olması için soruyorum (demişti.)*" <ei-Bakara. 2/280>

Aynı şekilde mesela bir kimseye hac ve zekat farz olsa, o kimsenin mu-hatab olduğu bu emirleri bilip iman etmesi ve başkası için ancak icmalî bir şekilde inanılması vacib olan bu hususu, Allah'ın kendisine farz kılmış olduğuna inanması gerekir; ona bu hususa tafsilî olarak iman etmek düşer.

İlk İslam'a girme halinde de insanın durumu budur. Öncelikle onun icmalî bir ikrarda bulunması gerekir. Daha sonra namaz vakti girdi mi namazın farziye-iirne iman ederek onu eda etmesi gerekir. Kısacası insanlar emroldukları iman rakımından birbirlerine eşit değildirler.

Kalbinde herhangi bir şehvet (arzu) ve şüphenin karşı koyamayacağı türben kati bir tasdik bulunan bir kimsenin herhangi bir masiyet işlemeyeceğinde şüphe yoktur. Çünkü böyle bir şehvet ve şüphenin yahut ta birilerinin hası! olma-Tiası halinde isyan da söz konusu olmaz. Bunlardan birisi ya da ikisinin bulunması

halinde ise kişinin kalbi işlemekte olduğu masiyet ile meşgul olur. O vakit kalbinden tasdik kaybolur, tehdit hatırlanmaz olur ve böylelikle isyanda bulunulur, işte bundan dolayı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Peygamber -*sav*-. "Zina eden, zina ettiği vakit mü'min olarak zina etmez"¹Müslim 57; Ebû Dâvûd 4639, Tirmizî 2625, İbn Mâce 3936; Nesai VIII, 64, 65, 313: Müsned, II, 243, 317, 376, 386, 479. diye buyurmuştur. Çünkü kişi zina ettiğinde zinanın haram oluşu dolayısıyla kalbindeki tasdik kaybolur, iman aslı itibariyle kalbinde kalsa bile. Daha sonra bu tasdik tekrar geri döner.

Gerçek şu ki takva sahibi kimseler Yüce Allah'ın şu buyruğunda nitelendirdiği şekildedirler: "*Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese gelirse iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile.*" (ei-A'raf. 7/201)

Leys, Mücahid'den naklen şöyle dernektedir: Burda sözü edilen kişi bir günah işlemeyi içinden geçirdikten sonra Yüce Allah'ı hatırlayarak, O'nu terke-den kimsedir. Şehvet ve gazab bütün kötülüklerin başlangıç noktasıdır. Kişinin basireti açılıp, hakkı görünce o verdiği karardan geri döner. Daha sonra Yüce Allah: "*Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çek-mezier.*" (ei-A'raf, 7/202} diye buyurmaktadır. Yani şeytanların kardeşleri, şeytanları sapıklıkta sürekli kılmaya çalışırlar ve sonra da onları bir türlü bırakmazlar.

ibn Abbas -ra}- şöyle demiştir: Ne insanlar kötülükten el çekerler, ne de şeytanlar onları bırakırlar. Eğer basireti açılmayacak olursa, kalbi körlük içerisinde kalmaya devam eder. Şeytan da onun azgınlığında sürekli kalmasını sağlar. Şayet kalbinde tasdik var ise işte kendisi ile basiretin açıldığı nur budur, işte kalbinden çıkıp ayrılan haşyet ve korku da budur. Bu şuna benzer: insan gözlerini kapatırsa etrafını görmez, körlük olmasa dahi. Kalp de günahların oluşturduğu perde ile örtülürse bu hale düşer, hakkı göremez olur. Kâfirin körlüğü türünden bir körlük olmasa dahi. işte bu mana Peygamber -sav-e kadar ulaşan merfu bir senet ile şöylece dile getirilmiştir: "Kul zina ettiği vakit iman ondan çekilip, alınır. Eğer tevbe ederse tekrar ona geri iade olunur."²

İman'in Artıp Eksilmesi

Bu hususta ehl-i sünnet arasındaki ihtilaf lafzî bir ihtilaf olduğuna göre her iki kesimin diğerine karşı gösterdiği bir haksızlıktan ve bundan dolayı ayrılığa düşmekten başka hiçbir sakıncası yoktur. Diğer bir sakıncası da bunun yerilmiş kelimelere mensub Mürcie ve benzerlerinin bir takım bid'at görüşlerinin, (aşıklığın ve rnasiyetlerin ortaya çıkmasına sebep teşkil etmesidir. Çünkü bu tutuma sahip bir kimse; ben gerçekten müslümanım, iman ve islamı kamil bir kimseyim, Allah'ın velilerinden birisiyim, der ve işlediği masiyetlere aldırılmaz, işte bu anlama gelecek şekilde Mürcie şöyle demiştir: "iman ile birlikte hiçbir günahın o günahı işleyene bir zararı yoktur", ancak bu görüşün kat'i olarak batıl olduğu ortadadır.

İmam Ebu Hanife -A/tah ondan razı olsun- şarî'in Keiam'ında yer alan deliller ile birlikte imanın sözlük anlamı itibariyle ihtiva ettiği gerçek manayı göz önünde bulundurmuştur. Diğer imamlar -Allah'ın rahmeti özerlerine olsun- ise yalnızca şarî'in örfünde imanun gerçeğinin ne olduğunu göz önünde bulundurmuşlardır. Çünkü şarî' tasdik'e bir takım vasıf ve şartlar daha katmış bulunmaktadır. Namaz, oruç, hac ve benzerlerinde olduğu gibi.

Ebu Hanife'nin Kanaatini Kabul Edenlerin Delilleri

Hanefî mezhebine mensub ilim adamlarının Ebu Hanife -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- lehine delillerinden bir kısmı şöyledir: iman, sözlükte tasdikten ibarettir. Nitekim Yüce Allah Yusuf -as- kardeşlerinin şu sözleri söylediklerini bize haber vermektedir: "*Bununla birlikte sen bize iman edici değilsin.*"

(*Yusuf, 12/17*) Yani sen bizi tasdik etmiyorsun, demektir.

Hatta aralarından dil bilginlerinin bu hususta icma ettiğini iddia edenler dahi vardır. Diğer taraftan bu sözlük anlamı -ki bu da kalb ile tasdikdir- kulun üzerinde yerine getirilmesi gereken Allah'ın bir hakkıdır. O da Rasûlullah -*Saiiatahu aleyhi veseiiem*- \ Allah'tan getirdiği bütün hususlarda tasdik etmektir. Buna göre Allah Rasûlünün, Allah'tan getirmiş oldukları hususlarda tasdik eden bir kimse, kendisi ile Allahu Teala arasında mü'mindir. Dil ile ikrar ise, dünyada islam ahkâmının ona uygulanması için bir şarttır. Bu önceden de geçtiği gibi, iki görüşten birisidir. Çünkü böyle bir iman küfrün ziftidir, küfür ise yalanlamak ve inkar etmek demektir. Bunlar da kalp ile olurlar, o halde onların ziftini teşkil eden (iman) da böyledir.

Yüce Allah'ın: "*Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlanan müstesna olmak üzere...*" (*en-Nahl, 16/106*) buyruğu imanın yerinin kalp olduğunu, dil olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan eğer iman kavi ve amelden oluşan bir şey olsaydı, onun bir bölümünün zail olmasıyla tümünden zail olması gerekirdi. Çünkü amel imana atfedilmiştir, atf ise (atfedilen ile kendisine atf olunanın) farklı olmasını gerektirmektedir. Yüce Allah ise Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok yerinde "iman edenler ve salih amel işleyenler" diye buyurmaktadır.

Bu görüşü savunanların "iman sözlükte tasdikten ibarettir" şeklindeki görüşlerine, tasdik ile iman kelimelerinin eş anlamlı olmadıkları belirtilerek itiraz edilmiştir. Bir yerde bunların eş anlamlı oldukları doğru görülse bile; mutlak ola-

rak eş anlamlı olmayı gerektirdiğini neye dayanarak söyleyebiliriz?

Aynı şekilde islam ile irnan'ın eş anlamlı olduğu iddiasına da itirazlar yapılmıştır. Bunların eş anlamlı olmadıklarını gösteren hususlar arasında şu da vardır; Haber veren kimseyi tasdik eden kişi hakkında "onu tasdik etti" denilir ama ile : Ona iman etti, denilmez. Bunun yerine : Ona inandı, denilir. Nitekim

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Lut O'na inandı, iman etti.*" (*el-Ankebut, 29/26*); "*Musa'ya kavminden bir takım gençler dışında, kimse iman etmedi.*" (*Yunus, 10/33*); " •Allah'a inanır ve mü'minlere (sözlerine) inanır." (*et-Teobe. 9/61*)

Görüldüğü gibi bu fiilin "be" harfi ile geçiş yapması ile "lam" harfi ile geçiş yapması arasında bir fark vardır. Birincisi haber verilen şey ile ilgili kullanılırken, ikincisi haber veren hakkında kullanılır. Burada "sen bizi tasdik edici değilsin" ifadesinde "lam" harfi ile geçiş yapılabilmesi bu kanaati reddetmek için yeterli değildir. Çünkü böyle bir manada "lam" harfi, âmilin amel gücünü pekiştirmek içindir. Tıpkı -ilgili bahislerde açıklandığı üzere.-ma'mül'ün tekaddüm etmesi yahut âmilin ism-i fail ya da mastar olması gibi.

Hulasa; hiçbir zaman -ona inandım- anlamında: denilmeyeceği gibi; da denilmez. Bunun yerine sadece ile Ona ikrarda bulundum, denilmesi gibi. Buna göre (iman ettim) tabirinin diye açıklanması diye açıklanmasından daha uygundur. Bununla birlikte aralarında bir fark da vardır, çünkü aralarındaki fark, mana itibariyle sabittir. Çünkü ister görülebilen, ister görülemeyen (gayb) hakkında haber veren her bir kimseye dilde; : Doğru söyledin" de denilir, ": Yalan söyledin" de denilir. Mesela sema bizim üstümüzdedir, diyen kimseye doğru söyledin denilirken tasdik kökünden gelen fiil kullanılır.

İman lafzına gelince, iman lafzı ancak gaib'ten haber vermek halinde kullanılır. Mesela güneş doğdu, diyen kimse hakkında; biz onu tasdik ettik, denilir ama; ona iman ettik, denilmez. Çünkü iman etmekte asıl mana "emn ve itimad (güvenmek ve güven duymak)"dır. Bu da ancak gaibe dair haber vermek halinde söz konusu olur. Ancak gaib olan husus hakkında haber veren kimseye iman etmek söz konusudur. Bundan dolayı ne Kur'ân-ı Kerîm'de, ne de başka

sözlerde ifadesi ancak bu türden olan anlatımlar hakkında kullanılır.

Zira tasdik lafzının zıttı olarak tekzib (yalanlama) kullanıldığı gibi, iman lafzı karşısında bu kökten bir lafız kullanılmayıp bunun karşıtı olmak üzere küfür kökü kullanılır. Küfür ise yalanlamaya has bir tabir değildir. Hatta bir kimse: Ben senin doğru sözlü (sadık) olduğumu biliyorum, ancak sana uymuyorum. Aksine düşmanlık ediyorum, buğzediyorum ve muhalefet ediyorum, diyecek olsa, böyle birisinin küfrü daha büyük çapta olur.

Böylelikle imanın tasdikten ibaret olmadığı, küfrün de sadece yalanlamaktan ibaret olmadığı ortaya çıkmaktadır. Hatta eğer küfür varsa tekzib olabildiği gibi, bazen tekzib olmaksızın muhalefet ve düşmanlık da olabilir, iman da aynı şekildedir. Tasdik, muvafakak, dostluk (muvalat) ve inkıyad (itaat) ile birlikte bulunur. İmanda mücerred tasdik yeterli değildir, O hafde İslam da "iman" adının kapsamı içerisinde bir parçadır.

Bunların eş anlamlı oldukları kabul edilecek olsa dahi, tasdik fiillerle de olur. Nitekim Sahih'de Peygamber -sav- şöyle buyurduğu sabittir: "Gözler zina eder, zinaları bakmaktır. Kulaklar zina eder, zinaları işitmektir... fere ise bunu tasdik eder yahut yalanlar."¹Buhârî 6243, 6612; Müslim 2657; Mus'ıed, II. 276; Ebû Dâvûd 2152

Hasan-ı Basrî -Allah'ın rahmeti üzere olsun- der ki: iman hoş şeyler istemek, temennilerde bulunmak değildir. Lakin o, kalbe yerleşen ve amel ile tasdik edilendir.² ibn Ebi Şeybe, *el-Musannet*, XI, 22

Eğer iman tasdik diye anlaşılırsa, bu özel bir tasdik çeşididir. Namaz ve benzeri tabirlerde olduğu gibi. Nitekim daha önceden buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bu, lafzı nakil (başka manaya taşımak) olmadığı gibi, onu tağyir (değiştirme) de değildir. Çünkü Yüce Allah bize mutlak olarak bir imanı emretmiyor, aksine niteliklerini belirttiği ve mahiyetini açıkladığı özel bir şekilde iman etmeyi emretmektedir.

iman demek olan tasdik'in asgari hali, genel tasdik'in bir çeşidi olmasıdır. O halde iman ve tasdik, umum ve husus bütün durumlarda birbirine mutabık değildir. Aksine iman

şârî'in dilinde umum ve hususdan meydana gelir. Tıpkı insanın konuşan bir hayvan olmakla nitelendirilmesi gibi, Yahut ta kalb ile yapılan tam bir tasdik, kalbin ve azaların gerektirdiği bir takım amelleri de gerekli kılan bir tasdiktir, işte bunlar eksiksiz bir imanın gerekleridir. Gerektiricinin bulunmaması, gerekli olanın da bulunmamasının bir delilidir.

Biz diyoruz ki- Bu gerekli olan şeyler kimi zaman lafzın ad olduğu şeylerin kapsamına girer, kimi zaman bu kapsamın dışına çıkar. Yahut ta lafız sözlük anlamı üzere kalmaya devam eder. Ancak şârî' buna bir takım hükümler de katmış ya da şârî' bu lafzı mecazî anlamı ile kullanmıştır. O takdirde bu serî bakımdan hakikat, sözlük bakımından mecazi bir mana taşır ya da şârî bu lafzın anlamını nakletmiş olabilir. İşte bunlar bu yolu izleyenlerin bu husustaki görüşleridir.

Bu görüşün sahipleri şunu da söylerler: Allah Rasûlü bize imanın muhtevasını göstermiş ve bize bundan neyi kastettiğini kesin olarak öğretmiştir. Mesela tasdik ettiği söylenen ancak gücü yetmekle birlikte diliyle iman ettiğini telaffuz etmeyen, namaz kılmayan, oruç tutmayan, Allah'ı ve Rasûlünü sevmeyen,

Allah'tan korkmayan, hatta Allah Rasûlüne buğzeden, ona düşmanlık ederek onunla savaşan bir kimse asla mü'mün değildir

Amellerin İmanın Kapsamına Girdiğini Gösteren Hadisler

Ondan öğrendiklerimize göre kurtuluş ve umduğunu elde edebilmek, ihlâs ile birlikte şahadet kelimelerini söylemeye ve gereklerince amel etmeye bağlıdır. O şöyle buyurmuştur: " iman yetmiş küsur şubedir. Bunun en üstünü la ilahe illallah demektir, en ait mertebesi ise yolda giden gelene rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır."¹**Buharı 9, Müslim 35, Ebû Dâvûd 4676; Tirmizi2614; İbn Mâce 57** Başka hadislerde de şöyle buyurmaktadır: "Haya, iman'dan bir şubedir/

"Mü'minier arasında imanı en kamil olan ahlakı en güzel olanlarıdır."²Ebû Dâvûd 2682; Tirmizî 1163; Müsneû. II, 250, 472, 527

"Gösterişsiz elbise giymek imandandır."³Ebû Dâvûd 4161; ibn Mâce 4118

O halde iman asıldır. Onun bir çok şubesi vardır, Herbir şubesine de

iman denilebilir. Namaz imandandır, zekat, oruç, hac, haya, tevekkül, Allah'tan korkmak ve O'na yönelmek gibi batnî ameller de imandandır. Nihayet bu şubeler yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaya varıncaya kadar dallanıp budaklanır. Çünkü bu da imanın şubelerindendir.

İşte bu şubelerden kimisinin zail olmasıyla iman da zeval bulur, şahadet şubesi gibi. Kimisinin de zail olmasıyla iman zeval bulmaz, yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırmayı terketmek gibi. Bu ikisi arasında çok büyük çapta farklılıklar arzeden pekçok şube vardır. Kimileri şahadet şubesine yakındır, kimileri de yolda rahatsızlık veren şeyleri kaldırma şubesine yakındır.

İmanın şubeleri iman olduğu gibi, küfrün şubeleri de aynı şekilde küfürdür. Mesela Allah'ın indirdikleriyle hükmetmek, imanın şubelerindedir. Allah'ın indirdiğinden başkalarıyla hükmetmek de küfrün şubelerindedir.

Peygamber *-sav-* de şöyle buyurmuştur: "Sizden kim bir rünker görürse, onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse diliyle, gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsin.) İşte bu imanın en zayıf halidir." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.¹Müslim 49, Ebû Dâvûti 1140, 4340; Tirmizî²172 Bir başka lafızda da: "Bunun ötesinde ise iman namına hardal tanesi kadar dahi hiçbir şey yoktur."²Müslim 50, Müsried, I, 458, 461, 462 diye buyurulmaktadır.

Tirmizî'de yer alan rivayete göre Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Allah için seven, Allah için buğzeden, Allah için veren, Allah için alıkoyan kimsenin imanı kemale ermiş demektir."³Musned, III, 433, 440; Ebû Dâvûd 4681

Bunun anlamı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- şudur: Sevgi ve buğz (nefret) kalbin harekete geçmesinin esasıdır. Malı vermek ve alıkoymak da bunun kemal derecesidir. Çünkü mal nefse taalluk eden şeylerin sonuncusudur. Beden ise kalb ve mal arasında ortada bir yerdedir, işinin başı da, sonu da Allah için olan kimsenin Allah her hususta ilahı demektir. Onda şirk namına hiçbir şey bulunmaz, Şirk ise Allah'tan başkasını murad etmektir. O'ndan başkasına yönelmek, O'ndan başkasından ummak demektir, işte hadiste belirtilen durumda olan kimsenin imanı da kemale ermiş olur. Buna benzer imanun kuvvetine ve zayıflığına -amellere göre- delâlet eden diğer hadisler de bu kabildendir.

ileride Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*, sahabe *-ra-un* durumu hakkında şu ifadeleri kullandığı görülecektir: "Onları sevmek dindir, imandır ve ihsandır. Onlara buğz etmek ise bir küfürdür, nifaktır ve tuğyandır." Görüldüğü gibi o sahabeyi sevmeyi iman, onlara buğz etmeyi küfür diye adlandırmıştır.

Sözü geçen imanun şubelerine dair hadisin delil gösterilmesine karşı

Ebu'l-Muîn en-Nesefî ile başkalarının verdikleri cevap gerçekten şaşırtıcıdır. Onların verdiği cevap şöyledir: Ravi "altmış küsur yahut yetmiş küsur" demiştir. Böylelikle bizzat ravi kendisinin yanlış olduğu (gafletine) tanıklık etmiş oluyor. Çünkü o şüpheye düşmüş ve: Altmış küsur yahut yetmiş küsur demiştir. Bu hususta Rasûlullah *-sav-* şüpheye düşmesi düşünülemez, ayrıca bu hadis Kitaba Kur'ân'a da muhaliftir.

Böylelikle Ebu'l-Muîn bu hadisi ravi'nin yanlış olması ve kitaba muhalif olması dolayısıyla tenkid etmiştir. Bu tenkid gerçekten şaşırtıcıdır. Ravi'nin altmış ya da yetmiş deyip tereddüde düşmüş olması bu hadisi iyice zabt etmemiş olmasını gerektirmez, kaldı ki Buharî şüphe olmaksızın "altmış küsur" diye rivayet etmiştir. Bu hadisi Kitaba muhalif olmak ile tenkide gelince, bunun Kitaba muhalif olduğuna delâlet eden Kitaptan delil nerede? Aksine Kitapta bunun Kitaba muvafık olduğuna delil olan buyruklar vardır. Şüphesiz ki böyle bir tenkit ancak taklid ve taassubun kötü bir meyvesidir.

Yine şöyle demişlerdir: Burada başka bir esas vardır, o da şudur: Söz söylemek iki kısımdır. Kalbin sözü olan itikad, bir de dilin sözü olan İslam'a girdiğini sözlü olarak

söylemektir. Amel de iki kısımdır kalbin ameli olan niyet ve ihlas'i ile azaların ameli. İşte bu dört unsur ortada olmadı mı, iman da kemal ile ortadan kalkar. Kalbin tasdiki bulunmadı mı diğer bölümlerin faydası olmaz. Çünkü diğer bölümlerinin muteber olması ve fayda sağlayabilmesi için kalbin tasdiki bir şarttır. Kalbin tasdiki kalıp da diğerleri bulunmazsa, işte çatışmanın cereyan ettiği nokta da burasıdır.

Azaların itaatsizliğinin, kalbin itaatsizliğinin bir gereği olduğunda şüphe yoktur. Çünkü kalb itaat edip boyun eğse, azalar da itaat eder ve boyun eğler. Kalbin itaat etmeyip, boyun eğmemesi de itaati gerektiren tasdikinin olmamasını gerektirir. Peygamber -Saiiailahu aleyhi veseietn- şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki kalbte bir çiğnemlik et parçası vardır. Bu düzelirse, bunun düzelmesinden dolayı bedeninin tümü düzelir. Bozulursa onun bozulması dolayısıyla, bedeninin diğer bölümleri de bozulur Haberimiz olsun ki o kalb'tir."¹Buhâri 52; Müslim 1599, Ibn Mâce 3984

Kalbi düzelen kimsenin, bedeni de kesinlikle düzelir. Halbuki aksi böyle değildir.

İmanın bir bölümünün zeval bulmasının, tamamının da zeval bulmasını gerektirmesine gelince, eğer bu ifade ile kastedilen önceki toplu ve birlikteki hali olup önceki haliyle birlikte ve toplu olarak kalmaz, denilmek isteniyorsa bu doğrudur. Fakat bir bölümünün zeval bulması, diğer bölümlerinin de zeval bulmasını gerektirmez. Bu gibi hallerde sadece imanın kemali zeval bulur

Kitab ve Sünnet'ten İman'm Artıp Eksildiğine Dair Deliller

imanın artıp eksildiğine dair Kitab ve sünnetten deliller ile seleften gelen rivayetler gerçekten çoktur. Bunların bir bölümü Yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

"Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını arttırır." (et-Enfat, 8/2); "Allah hidayete erenlerin hidayetini arttırır." (Meryem, 19/76); "İman edenlerin de imanını artsın." (ei-Muddessir. 74/31); "imanlarına îman katarak arttırmaları için mü'min-lerin kalbine sükûn ve huzur indiren O'dur." (ei-Feth, 48/4); "Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: 'Düşmanlarınız size karşı bir ordu hazırladılar O halde onlardan korkun' dediklerinde bu onların imanlarını arttırdı ve- 'Allah bize yeter, O ne güzeler! vekildir' dediler.' (Al-i imran, 3/173)

Bu âyet-i kerîme ile ondan önceki âyet hakkında; buradaki artıştan kasıt, kendisine iman edilen hususların artışıdır, nasıl denilebilir? insanların söyledikleri bir söz olan; "insanlar size karşı bir ordu hazırladılar. O halde onlardan korkun" sözünde teşrîf olarak bildirilen bir artış var mıdır? Mü'minlerin kalblerine huzur ve sükûnun indirilmesinde teşrîf bakımından bir artış var mıdır?

Mü'minlerin kalblerine huzur ve sükûn Hudeybiye'den dönüşlerinde indirilmesinin sebebi, itmi'nan ve yakîn'lerinin artması içindi. Bunu da Yüce Allah'ın şu buyrukları desteklemektedir: "Onlar o gün imandan çok küfre daha yakındılar. " (Al-i imran, 3/167); "Bir sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları: 'Bu hanginizin imanını arttırdı? ' derler, iman etmiş olanlara gelince, (bu) daima onların imanını arttırmıştır ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler. Kalplerinde

hastalık bulunanlara gelince, onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler." (et-Tevebe. 9/124-125)

Fakih Ebu'l-Leys es-Semerkindî -Allah'ın ranmeü üzenne o/sun-nin tefsirinde bu âyet-i kerîme'yi açıklarken naklettiği şu hadise gelince: Bize Fakih anlattı dedi ki; Bize Muhammed b. el-Fadl ile Ebu'l-Kasım es-Sâbâzî anlattılar, dediler ki: Bize Faris b. Merdeveyh anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b- el-Fadl b. el-Âbid anlattı, dedi ki; Bana Yahya b. isa anlattı, dedi ki: Bize Ebu Mutî¹, Hammad b. Seleme'den anlattı, o ibn el-Muhazzim'den, o Ebu Hureyre -*Radıya/ia/ıu* anadan naklen dedi ki: Sakîf'liler, Rasûlullah -sav-e gelip dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü iman artar ve eksilir mi? O: "Hayır, iman kalbte mükemmeldir, onun artması ve eksilmesi küfürdür"

Hocamız eş-Şeyh irnadu'd-Dın ibn Kesir'e -*Yüce Allah'ın rahmet/üzerine otsun*-bu hadisin durumu hakkında soru sorulmuş ve şu cevabı vermişti; Ebu'l-Leys'ten itibaren Ebu Mutîa kadar senette yer alan ravî'lerin hepsi meçhuldürler. Meşhur tarih (hadis ravîlerinin biyografilerin) hiçbirisinde bunlar bilinmemektedirler. Ebu Mutî' ise el-Hakem b. Abdullah b. Mesleme el-Belhi'dir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Amr b. Ali el-Fellâs, Buharî, Ebu Davud, Nesaî, Ebu Hatim er-Razî. Ebu Hatim Muhammed b. Hibban el-Bustî, el-Ukaylî, ibn Adî, Dara-kutnî ve başkaları onun zayıf bir ravî olduğunu belirtmişlerdir. Ebu Hureyre'den rivayet eden asıl kişi ise (sened'de kaydedildiği şekliyle ha ile ibn Muhazzim değil; he ile) Ebu'l-Muhazzim'dir. Yazıcı bunu tashif etmiş (harflerde değişiklik yapmış)dır. Adı Yezid b. Süfyan'dır. Onu da birden çok kişi zayıf ravî olarak kabul etmiş; Şu'be b. el-Haccac ondan rivayeti terkemiştir. en-Nesaî: *Û metruk bir ravî'dir, demektedir. Şu'be ise onu: Ona iki kuruş verecek olsalar, kendilerine*

yetmiş hadis nakleder, sözleriyle hadis uydurmakla itham etmiştir.

Peygamber -sav- de kadınları akıl ve din bakımından noksanlık ile nitelendirmiş¹Müslim 79. ve şöyle buyurmuştur: 'Sizden herhangi bir kimse beni çocuğumdan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz.'²Buhârt 15; Müslim **44**; **Müsned**, III, 207, 275, 278 Maksat kemalin söz konusu olmayacağını bildirmektir. Bunun benzerleri pek çoktur.

imanın şubeleri hadisi, şefaathadisi, cehennem ateşinden kalbinde bir zerrenin asgarisinin de asgarisi kadar bir miktarda iman sahibi olan kimsenin çıkarılacağına dair hadis gibi.

Artık bütün bunlardan sonra: "Semavattakilerin ve yerdekilerin imanı birbirine eşittir. Aralarındaki fazilet farkı, imanın dışında başka bir takım hususlardan ileri gelir" demek nasıl mümkün olabilir?

Ashab -Allah hepsinden razı olsun-ın bu kabilden sözleri de gerçekten pek çoktur. Onlardan bazıları:

Ebu'd-Derdâ *-ra- arttı-* şöyle demiştir: Kişinin zaman zaman imanını gözden geçirmesi, ondan neyin eksildiğine bakması fıkındandır. Yine imanının artmakta mı yoksa eksilmekte mi olduğunu bilmesi de kulun fıkındandır.

Ömer *-ra anlı-* arkadaşlarına: Gelin, imanımızı arttıralım der ve bunun üzerine aziz ve celil olan Allah'ı zikrederlerdi.³İbn Ebi Şeybe, *İman* 108; *el-Musannet*, XI, 26

İbn Mes'ud *-ra-* da dua'sında: Allah'ım imanımızı, yakîn'imizi ve fıkımızı arttır, derdi.⁴Taberânî *el-Mu'cemu'l-Kebır*, 8549; *el-Heysemî*, *Mecmauz-Zevnd*, X, 185

Muaz b. Cebel *-ra-* bir adama: Gel, beraber oturalım da bir saat (an, süre) iman edelim, dedi.⁵ İbn Ebî Şeybe. *İman* 116; *el-Musaime!*. XI, 43 Bunun bir benzeri Abdullah b. Revaha'dan da rivayet edilmiştir.⁶. Buharı, iman bölümünün başlarında; İbn Ebi Şeybe, *iman* 105

Ammar b. Yasir *-ra-*ın da şöyle dediği sahih olarak rivayet edilmiştir: Üç özellik kimde bulunursa, o kimse imanını kemale erdirmiş demektir. Kendisine karşı (kendisini kayırmaksızın) adil davranması, az varlığına rağmen infak etmesi ve herkese selamı yayması. Bunu Buharî *-Allah'ın rahmeti üzerine oisun-Sahih'*inde zikretmektedir⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*. XI. 43 Bu kadarı da yeterlidir, başarı Allah'tandır.

"imanın amele atfedilmesi, onun farklı olmasını gerektirir. Dolayısıyla amel iman denilen şeyin kapsamına girmez" görüşüne gelince, şüphe yok ki iman kimi zaman amel anılmaksızın. kimi zaman da islam anılmaksızın mutlak olarak zikredildiği gibi, bazen sahih amel ile birlikte, bazen de islam ile birlikte zikredilebilir. Mutlak olarak zikredilmesi halinde ameli de gerektirir,

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını arttırır.*' (*el-Enfal*, 8/2): "*Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen... kimselerdir,*" (*ei-Hucurat*, 49/15); "*Mü'min-ler ancak o kimselerdir ki onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler...*" (*en-Nur*, 24/62); "*Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı, onları veli edinmezlerdi.*" (*el-Maide*, 5/8 T)

Peygamber *-sav-* de şöyle buyurmaktadır: "*Zanî, zina ederken mü'min olarak zina etmez.*"¹İcmârî ve Tafsilî Bakımdan imanın Artışı' başlığında zikredilen bu hadisin kaynakları da orada

gösterilmiştir.; "*Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız.*"²Müslim 54.; "*Bizi aldatan, bizden değildir.*"; "*Bize karşı silah taşıyan bizden değildir.*"³Müslim 101.

Burada "*bizden değildir*" buyruğunu bizim gibi değildir diye açıklayanların açıklaması gerçekten ne kadar da uzaktır: Bu bir tarafa, hiç aldatmayan kimse Peygamber ve ashab'ı gibi olabilir mi?

iman'a 'salıfı amel' atfedilecek olursa, şunu bilelim ki bir şeyin, bir şeye atfedilmesi, atfedilen ile kendisine atfedilenin farklılığını gerektirmekle birlikte; her ikisi için söz konusu

edilen hükümde ortak olmalarını da gerektirmektedir. Farklılık (muğayeret)in de çeşitli mertebeleri vardır:

En ileri mertebesi bunların birbirlerinden farklı olmalarıdır. Biri ötekinin kendisi olmadığı gibi, onun bir parçası da değildir ve bunların arasında gerekti-ricilik (birinin varlığını diğerinin var olmasını gerektirmesi) yoktur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden...*" (ei-En'âm. 6/1); "*Tevat'ı ve incil'i de indirdi.*" (Ai-ı imran, 3/3) çoğunlukla görülen atıf şekli budur.

Bundan sonra aralarında gerektiricilik ilişkisinin bulunmasıdır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Kendiniz bilip dururken, hakkı batıla karıştırmayın ve hakkı gizlemeyin.*" (ei-Bakara. 2/42); "*Allah 'a itaat edin ve Rasl'e de itaat edin.*" (el-Maide, 5/92)

Üçüncü mertebeye bir şeyin bir parçasını, kendisine atfetme mertebesidir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Namazları ve özellikle de orta namazı koruyunuz.*" (et-Bakara, 2/238); "*Kim Allah'a ve meleklerine ve peygamberlerine ve Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa...*" (ei-Bakara. 2/98); "*Hani biz peygamberlerden.. ahudlerini almıştık ve senden de*" (ei-Ahzab, 33/7)

Bu türden atıflarda iki durum söz konusudur:

1- Atfedilenin birincisinin kapsamına girmesi hali. O takdirde iki defa söz konusu edilmiş olur.

2- Atfedilmesi bu yerde onun, kapsamına girmemesini gerektirmektedir. Tek başına söz konusu edilmesi halinde, kapsamına girse dahi. Mesela "fakirler ve miskinler" lafızları ile buna benzer tek başlarına olmaları halinde ayrı, birlikte bulunmaları halinde ayrı ve farklı manaları ifade eden diğer lafızlar ile ilgili yapılan açıklamada görüldüğü gibi.

Dördüncü mertebeye, sıfatlarının farklılığı dolayısıyla bir şeyin, bir şeye atfe-dilmesidir. Yüce Allah'ın: "*O, günah/an başıslayandır ve teobeleri kabul eden-dir.*" (ei-Mu'min, 40/3) buyruğunda olduğu gibi. Şiirde de sadece lafzın farklılığı do-layısı ile atıf yapıldığı görülmüştür. Şairin: "*O, onun sözlerinin yalan ve dolan olduğunu gördü*" mısrasında böyledir.

Sözde atıf bu şekillerde görüldüğüne göre biz de şari'in sözüne bakarız. Onun sözlerinde iman lafzı nasıl varid olmuştur? Mutlak olarak zikredildiği takdirde bir takva, ed-din ve İslam dini lafızları ile kastedilen şeylerin kastedildiğini görürüz.

Ayetin nüzul sebebinde söz konusu edildiğine göre, Ashab-ı Kiram, iman ne olduğuna dair soru sormuş, bunun üzerine Yüce Allah da şu: "*Yüzlerinizi doğu ve batı'ya döndürmeniz bir (iyilik) demek değildir...*" (ei-Bakara, 2/177) buyruğunu indirmiştir.

Sahih(-ı Buharî)de, Peygamber -satiatiahu aleyhi veseitem-\n Abdu'l-Kays heyetine söylediği şu sözler de bu kabildendir: "Ben size bir ve tek olarak Allah'a iman etmenizi emrediyorum. Allah'a iman etmenin ne demek olduğunu biliyor musunuz? Bir ve tek olarak Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, ortağının bulunmadığına şahadet etmek, namazı

dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve ganimetin beşte birini vermenizdir."¹Buharı 53, 87, 523, 1398, 3095, 4368, 4369: Müslim 171.

Kalbte iman bulunmaksızın bu amelleri işlemenin, Allah'a iman etmek demek olduğunu kastetmediği bilinen bir husustur. Çünkü başka yerlerde kalbin imanının kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Böylelikle bunların, kalbin imanını ile birlikte iman olacağı bilinmiş olmaktadır.

Arılık bu delilin ötesinde amellerin de iman adının kapsamına girdiğini ortaya koyacak başka bir delil olabilir mi? Bu hadis imanı ameller ile açıklamakta ve tasdiki söz konusu etmemektedir. Çünkü inkar ile birlikte bu amellerin bir faydasının olmadığı bilinen bir husustur. Müsned'de yer alan rivayete göre Enes *-Hadıyayı/afıu antı-*, Peygamber *-sav-* şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "İslam aleniliktir, iman ise kalptedir."¹ Müsned, III, 135.

"Din" İman, İslam ve İhsan'ı Kapsar

Yine bu hadis-ı şerifle İslam ile iman'ın birbirinden farklı olduğuna delil vardır. Bunu ayrıca Cibril hadisi de desteklemektedir. Peygamber *-sav-* sözü geçen Cibril hadisinde buyurmuştur: "Bu Cibril'di, size dininizi öğretmek için geldi."²

Böylelikle Peygamber *-sav-* dini İslam, iman ve İhsan'ın bütünü olarak açıklamış ve dinimizin bu üç hususu bir arada ihtiva ettiğini beyan etmiştir Ancak din üç derecedir- Önce müslüman, sonra mü'min, sonra müşin {İhsan edici} gelir.

İman ile İslam ile birlikte zikredilenlerin de kast edildiği katıdır. Nitekim İhsan ile de iman ve İslam diye anılanlar da kastedilmiştir. Yoksa İhsan'ın, imandan ayrı ve mücerred olması kastedilmiş olamaz, böyle bir şey imkansızdır. Bu da Yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: '*Sonra Ki-tabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir. kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah 'in izni ile hayır/arda öne geçmiştir. ' (Fatır, 35/32)*

İtidal üzere olan ile hayırlarda öne geçenlerin her ikisi de ceza görmeksizin cennete gireceklerdir. Nefsine zulmeden ise böyle değildir, o günahkârlar hakkında söz konusu olan tehdide maruz kalabilir.

Aynı şekilde kalb tasdiki ile birlikte zahir ameller demek olan İslam'ın gereğini yerine getirip de batini iman'ın gereğini yerine getirmeyen kimse de, bu gibi kimseler için söz konusu olan tehdide maruzdur,

İhsan ise c muhtevası itibariyle daha geneldir, fakat ona sahip olan kimseler bakımından daha özeldir. İman kendi muhtevası itibariyle daha genel, ancak imana sahip olanlar açısından İslam'ın gereğini yerine getirmeleri bakımından daha özeldir, İhsan'ın kapsamına iman da girer, iman'ın kapsamına İslam da girer. Muhsinler, mü'minlerden daha özeldirler, mü'minler de müslürnanlardan daha özeldirler.

Bu da risalet ve nübüvvete benzemektedir. Nübüvvet risaletin kapsamı içerisindedir. Risalet özü ve muhtevası itibariyle daha geneldir. Ancak ona mu-hatab olan kimseler

bakımından daha özeldir. Çünkü her bir rasûl aynı zamanda nebî'dir, ama aksı söz konusu değildir.

İslam Neye **Denir**?

Neye islam'ın denileceği hususunda üç görüş vardır.

Bir kesim islam sözün kendisidir, diye kabul eder.

Bir başka kesim İslam'ın ne olduğu sorusuna. Peygamber *-sav-e* iman ve İslam'a dair soru sorulduğunda verdiği cevabı verirler. Bu cevabında Peygamber *-sav-* İslamı zahir ameller, imanı ise beş esasa iman etmek, diye açıklamıştır.

Bir diğer kesim ise İslam ile imanı eş anlamlı kabul etmiş ve Peygamber *-sav-* "islam Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmek ve namaz kılmaktır...¹Müslim 8; Ebû Dâvûd 4695; Nesaî. VIII, 97-101; ibnMâce63 sözünün anlamı islamın şiarları olarak değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte bu görüşün sahiplen şöyle derler: iman kalb ile tasdik demektir. Yine bunlar derler ki: İslam ile iman aynı şeydir. Bu durumda da yine islam da tasdik demek olur.

Ancak bircilerden hiçbir kimse böyle bir şey söylemiş değildir Çünkü islam inkıyad (boyun eğmek) ve itaat etmek demektir. Peygamber *-sav-* de şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, ben Sana teslim oldum ve Sana iman ettim."²**Buhârî 1120, 6317, 7385, 7442. 7499; Müslim.** diye buyurmuş ve İslamı zahir ameller, imanı ise iman esaslarına inanmak diye açıklamıştır.

O halde bizler her ikisini bir arada zikredecek olursak, Peygamber *-sav-*in bu hususta kendisine sorulan soruya verdiği cevaptan başkasıyla cevap verme hakkımız yoktur.

iman adı tek başına zikredilecek olursa, İslamı da kapsar. İslam lafzı da tek başına kullanılacak olursa, islam ile birlikte kişinin mü'min olacağı tartışma yoktur; kabul edilmesi gereken budur. Böyle bir kimse müslüman olur, amma ona mü'min denilir mi, denilmez mi? hususuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde islam imanı gerektirmekte midir? Bu hususta da daha önce sözü edilen görüş ayrılığı vardır. Ancak Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîrrvde cenneti ve cehennemden kurtuluşu iman adına sahip olanlara vaatmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip takvalı davrananlardır.*" (Yunus, 11/62-63): "*Rabbinizden bir mağfîret ve Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış, eni yerle göğün eni gibi olan bir cennet için birbirinizle yarışın.*" (ei-Hadid, 57/21)

Kur'an-ı Kerim'de islam adı yalnız başına zikredilip, buna bağlı olarak cennete girmenin söz konusu edildiği bir yer yoktur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de islam farz kılınmış ve Yüce Allah onu hiçbir kimseden başkasını kabul etmediği ve peygamberle gönderdiği dini olduğunu haber vermiştir: "*Kim Islamdan başka bir din ararsa, asla ondan kabul olunmaz.*" (Al-i imran, 3/85)

İman ve İslam Lafızlarının Ayrı Ayrı ve Birlikte Zikredilmeleri

Velhasıl islamın iman ile birlikte kullanılması hali ile bunların herbirisinin ayrı ayrı kullanılması hali arasında farklılık vardır, islamın, imana göre durumu kelime-i şehadet'in birinin ötekine olan durumu gibidir. Risaletle şahidlik etmek, vahdaniyete şahidlik etmekten ayrıdır. Bunlar farklı iki şeydir ama bunlardan biri mana ve hüküm itibariyle tıpkı aynnt şeymiş gibi birbirine bağlıdır. İşte İslam ve iman da böyledir, islamı olmayanın imanı yoktur, imanı olmayanın da İslamı da yoktur. Zira mü'minin kendisi ile imanını muhakkak olarak ortaya koyacağı bir İs-lamının bulunması kaçınılmaz bir şeydir. Aynı şekilde hiçbir müslüman kendisiyle islamın sahih olabileceği bir imanının bulunmaması düşünülemez.

Allah'ın ve rasülünün kelâmında, insanların kelâmında, bunun yani ayrı ayrı ve bir arada kullanımın benzerleri pek çoktur.

Mesela *küfür* ve *münafıklık* lafızları böyledir. Küfür tek başına âhiretteki ceza tehdidini söz konusu ederek zikredildiği takdirde münafıklar da bunun kapsamına girer. Yüce Allah'ın: "*Kim imanı inkâr ederse, âmeli boşa gitmiş olur ve o âhirette en çok zarara uğrayanlardandır.*" (*ei-Maiöe*, s/5) buyruğunda olduğu gibi. Bunun benzerleri de pek çoktur.

Eğer bir arada zikredilecek olurlarsa kâfir, kâfir olduğunu açığa vuran kimse, münafık ise kalbiyle iman etmediği halde diliyle iman ettiğini belirten kimse anlamına gelir.

Birr ve *takva* lafızları ile *ism* (günah) ve *udvân* lafızları, *tevbe* ve *istiğfar* lafızları, *fakir* ve *miskin* lafızları ve buna benzer diğer lafızlar da bu türdendir.

iman ile *islam* arasında fark bulunduğu delillerinden birisi de Yüce

Allah'ın:" *Bedevi Araplar: İman ettik'dediler. Deki: 'Siz iman etmediniz, fakat islam olduk deyiniz...'*" (*ei-Hucurai*. 49/14) buyruğundan itibaren surenin sonuna kadar olan buyrukları tanıklık etmektedir.

Bu delillendirmeye âyet-i kerîme'deki: "islam olduk deyiniz" buyruğunun biz, zahiren itaata girdik anlamına geldiğini ve hakikatte onların münafık kimseler oldukları belirtilerek itiraz edilmiştir.

Bu, bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak müfessirlerin iki görüşünden birisidir. Daha ağır basan ikinci görüş ile de buna cevap verilmiştir. Bu görüşe göre onlar, münafık değil de imanı kamil mü'minler değillerdi. Burda onların mü'min olmadıklarının belirtilmesi katilin, zina edenin, hırsızın, emanete riayet etmeyeninin imanının bulunmadığını söylemesine benzemektedir. Ayetin öncesindeki buyruklarla, sonra gelen buyruklar da bu görüşü pekiştirmektedir. Çünkü sûre. başından itibaren buraya kadar masiyetleri yasaklamaya, bir takım günahkarların bazı hükümlerini belirtmeye ve buna benzer hususlara dairdir. Surede münafıklardan söz edilmemektedir. Bundan sonra da şöyle buyurulmaktadır:

"Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz, amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez." (*iet-Hucurat*. 49/14) Eğer bunlar münafık kimseler olsalardı, itaatin onlara hiçbir faydası olmazdı.

Daha sonra da şöyle buyurulmaktadır: "*Mü'minler ancak Allah'a ve Ftasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen... kimselerdir.* ' (el-Hucurat. 49/15)

Yani -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- imanları kamil olan mü'minler işte burada nitelikleri belirtilenlerdir, sizler değilsiniz. Aksine sizler, kamil imana sahip olmayan kimselersiniz.

Bu açıklamayı da şu husus desteklemektedir: O kendilerine, biz İslam olduk demelerine izin vermiş ya da emir buyurmuştur. Münafık kimseye ise böyle bir şey söylenmez. Eğer bunlar gerçekten münafık kimseler olsalardı, onların iman sahibi olmadıklarını belirtip müslüman oldular diye minnet etmelerini yasakladığı gibi, müslüman olmadıklarını da belirtirdi. Ama bunun yerine onların bir çeşit müslüman olduklarını ortaya koymakta ve Rasûlüne müslüman oldukları için minnet etmelerini yasaklamaktadır.

Şayet onların İslama girişleri sahih olmasaydı, siz müslüman olmadınız, aksine sizler yalan söylüyorsunuz, derdi. Nitekim onların: "*Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün.*" (ei-MOnafaun. 63/1) şeklindeki sözlerinin yalan olduğunu belirtmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Artık bu geniş açıklamalarla iman ile İslamın eş anlamlı olduğu iddiasının kabul edilemeyeceği ile 'eğer islam zahiren görülen işler olsaydı, başka türlü nün kabul edilmemesi ve ihlas sahibi kimsenin imanının da kabul edilmemesi icab ederdi" diyen kimselerin bu sözlerinin tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşımın yanlış olduğu ortadadır

Daha önceden de iman ile İslamın (aralarındaki farkın) şehadeî kelimesindeki iki unsura ve diğer hususlara benzediği, bunların ayrı ayrı zikredilmeleri ile bir arada zikredilmelerinin farklı durumları anlattığına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Mesela şehadet kelimesine dikkat edelim; Peygamber -*Saitallabu aleyhi veseiim*- şöyle buyurmuştur: "Ben insanlarla la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum." Şayet la ilahe illallah deyip, risaleti inkar edecek olurlarsa, kanlarının himaye altına alınması hakkını elde ederler miydi? Aksine onların la ilahe illallah deyip, bunun gerektirdiği hukuku yerine getirmeleri kaçınılmazdır. Risaleti tasdik etmeyen bir kimsenin ise "la ilahe ila[lah]"ın haklarını layıkıyla yerine getirdiği asla söylenemez.

Aynı şekilde Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahidlik eden bir kimse bu şahidliğin hakkını, bu rasûlü bütün getirdiklerinde tasdik etmedikçe yerine getirmiş olamaz. Böylelikle bu şehadet tevhid'i de ihtiva etmiş olmaktadır. Şayet la ilahe illallah şehadeti ile birlikte Ivluhammedu'r- Rasûlullah şehadeti de zikredilecek olursa, o vakit la ilahe illallah şehadeti ile tevhid'in kabulü, Muhammedu'r-Rasûlullah şehadeti iie de risaletinin kabulü dile getirilir, işte iman ve islam lafızları da bir arada zikredildikleri takdirde durum böyledir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar...*" (el-Ahzab, 33/35) Peygamber -*saiiatiahu aleyhi vesettem*-

m şu buyruğunda da böyledir: 'Allah'ım sana teslim oldum ve sana iman ettim.' Burada bu lafızlardan birisiyle kastedilen, diğerinden kastedilenden farklıdır.

Eğer bunlardan birisi tek başına kullanılacak olursa, diğerinin manasını ve hükmünü de kapsar. Fakir ve miskin kelimelerinde ve benzerlerinde olduğu gibi. Çünkü fakir ve miskin lafızları bir arada kullanılacak olursa, anlamları farklıdır. Aynı ayrı kullanılacak olurlarsa, aynı anlama gelirler. Acaba Yüce Allah'ın: "*On miskine yemek yedirmek gerekir.*" (*et-Maide, 5/89*) buyruğu ile ilgili olarak sadece az miktarda malı bulunana verilir, hiç olmayana verilmez, yahut bunun aksi denilebilir mi? Yine Yüce Allah'ın: "*Eğer onu (sadakaları) gizler ve fakir/ere verirsiniz, şüphesiz ki bu sizin için hayırlıdır.*" (*el-Bakara, 2/271*) buyruğunda da durum böyledir.

Aynı şekilde bu açıklama ile iman edip de müslüman olmayanın yahut ta müslüman olup ta iman etmeyenin dünya ve ahiretteki hükümleri nedir? şeklindeki bir itiraz da bertaraf edilmiş olur. Bu durumda bunlardan birisi hakkında

kabul ettiği bir hükmü, diğeri hakkında kabul etmeyen bir kimsenin böyle bir kanaatinin batıl olduğu açıkça ortaya çıkar.

Ve böyle bir itiraz ile karşı çıkana şöyle denilir: Sizler müslüman mü'minin kendisidir diyorsunuz. Yüce Allah ise: "*Muhakkak müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar.*" (*et-Ahzab. 33/35*) diye buyurmakta ve bunları birbirlerinden ayrı ayrı zikretmektedir. Rasûlullah -*Saiiaiiahu aieyni veseitem-e* da: Filan kişi hakkında ne dersin? Allah'a yemin ederim ki ben onu mü'min görüyorum, denilince, o: "Yahut müslüman"¹ Buhârî³⁷, 1478; Müslim 150 diye cevap vermiştir. Bu sözünü üç defa tekrarladığı halde peygamber onun müslüman olduğunu belirtmiş, ancak iman adını vermemiştir.

Buna göre her ikisi de eşittir, diyen bir kimse buna muhalefet etmiş olmaktadır, Takınılması gereken tutum ise, anlaşmazlık konularını Allah'a ve Rasû-lüne havale etmektir. Bazı nasslarda bir çatışma görülüyor olabilir; fakat Allah'a hamdolsun ki herhangi bir çatışma yoktur. Fakat mesele nassları birbiriyle uygun olarak anlamak meselesidir, başarı Allah'tandır.

Yüce Allah'ın: "*Biz de orada bulunan mü'mînleri çıkardık; ama orada müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık.*" (*ez-Zânyât, 51/35-36*; buyruğunu İslam ile imanın eş anlamlı olduğuna dair delil göstermeye gelince, bunun delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü çıkartılan ev halkı hem islam, hem iman vasfına sahip idiler. Hane halkının her iki vasfa sahip olmaları bu iki vasfın eş anlamlı olmasını gerektirmez.

Açıkça görüldüğü kadarıyla bu gibi çelişik ifadeler, Ebu Hanife -*rh*-dan sabit olmuş değildir. Bu ifadeler onun mezhebine uyan kimselere aittir. Bu ifadelerin çoğunun pek kıymeti yoktur, Ebu Hanife de bunlardan memnun olmaz. Tahâvî, Ebu Hanife'nin, Hammad b. Zeyd ile başından geçen bir olayı nakletmektedir. Hammad b. Zeyd'e; "İslamın hangisi daha faziletlidir."²Musned,IV, 114. hadisi rivayet edilince, ona: Acaba senin görüşüne göre hangi islam daha faziletlidir diye sorduğunda, o: İmandır diye mi cevap vermiş olmakta,

sonra da hicret ve cihadı imandan mı saymakta? Bunun üzerine Ebu Hanife sesini çıkarmayıp susunca, arkadaşlarından birisi de ona: Ey Ebu Hanife, ona cevap vermeyecek misin? diye sormuş. Ebu Hanife şöyle cevap vermiş: O bana bunu Rasûlullah -sav-den hadis diye naklediyorken, ben ona ne ile cevap verebilirim ki?

İman'da (İnsaallah Diyerek) İstisna Yapmak

Bu görüş ayrılıklarının bir sonucu da imanda istisnada bulunmak meselesinde ortaya çıkmaktadır.

İstisna yapmak kişinin ben İnsaallah mü'minim demesidir. Bu hususta ikisi aşırı uç ve biri orta yol olmak üzere üç görüş vardır. Kimisi bunu vacib kabul eder, kimisi haram, kimisi bir bakıma göre caiz görürken bir bakıma göre de kabul etmemektedir. Bu da bu görüşlerin en sahih olanıdır.

İstisna yapmayı vacib kabul edenlerin iki dayanağı vardır. Birincisi şudur: İman, insanın üzerinde öldüğü haldir, insan vefat edeceği hal ve Yüce Allah'ın ezeli ilmine göre varacağı durum itibariyle mü'min ya da kâfirdir. Bundan önceki hali ise muteber değildir. Derler ki: Arkasından küfrün bulunacağı ve netice olarak sahibinin kâfir olarak ölmesi ile sonuçlanacak bir iman iman değildir. Bu tıpkı tamamlanmadan önce sahibi tarafından ifsad edilen namaz ile gün batımın-dan önce kişinin orucunu açmasına benzer. Bu, Küliâbiye ve diğer fırkaların bir çoğunun dayanağını teşkil etmektedir.

Daha sonra bu hususta aşırıya giden bir kesim de bu görüşü kabul etti ve nihayet bunlara mensub insanlar işledikleri salih amellerde bile istisna yapmaya koyuldular, İnsaallah namaz kıldım vb. sözler söylemeye başladılar. Bundan kasıtları da; İnsaallah kabul edildi demektir. Yine onların bir çoğu herşeyde istisna yapar oldu ve mesela İnsaallah bu bir elbisedir, İnsaallah bu bir halattır diyecek hale kadar geldiler. Kendilerine bunun böyle olduğunda bir şüphe yoktur denilecek olursa onlar, evet böyledir ama Allah onu değiştirmeyi dilese değiştirebilir, diye cevap verirler.

İstisna yapmayı vacib görenlerin ikinci dayanağı da şudur: Mutlak iman Yüce Allah'ın kuluna yapılmasını emrettiği işlerin tümünü yapmayı, yasakladıklarının tümünü de terketmeyi ihtiva eder. Buna göre bir kimse ben mü'minim diyecek olursa, kendi lehine emrolunduğu bütün işleri yerine getiren, yasak kılındığı herbir şeyi de terkeden, ebrâr ve muttekilerden olduğuna şahidlik etmiş olur. Buna göre o, Yüce Allah'ın mukarreb velilerinden biri demektir. Böyle bir iddiada bulunmak ise, insanın kendi nefisini tezkiye etmesi türündendir. Eğer böyle bir şahitlik doğru kabul edilirse, o kimsenin aynı şekilde bu hal üzere öldüğü takdirde, kendisinin cennetlik olduğuna da şahitlik edebilmesini gerektirir.

İşte istisna yapan selefın genel olarak dayanağı budur. Bununla birlikte ileride Yüce Allah'ın izniyle belirteceğimiz gibi bir başka bakımdan istisnada bulunmayı terki de caiz görmüşlerdir. Bu görüşte olanlar aynı şekilde şüphe bu-

İnmayan hususlarda istisna yapmanın caiz oluşunu da delil gösterirler. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Elbette ve inşaallah Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyet içerisinde... gireceksinizdir.*" (el-Feth, 48/27) Peygamber -saiiai-lahualeyhi vesetiem- de kabristan'da: "Ve inşaallah bizler de size kavuşacağız."¹Müslim 249, Ebû Dâvûd 3237, İbn Mâce 4306. diye buyurmuştur. Yine: "Ben aranızda Allah'tan en çok korkan kişi olacağımı ümit ederim."²Müslim 1110; Ebû Dâvûd 2389; Muvatta, 1, 289; Müsned, VI, 67, 156,245 diye buyurmuştur ve buna benzer başka hadisler de vardır.

İmanda istisnada bulunmayı haram kabul edenlere gelince, imanı tek bir bütün olarak kabul eden herkes bu görüştedir. Bunlar: Ben şahadet kelimesini söylediğimi bildiğim gibi, mü'min olduğumu da bilirim, der. Benim ben mü'minim demem, ben müslümanım demem gibidir, imanında istisna yapan bir kimse onda şüphe ediyor demektir.

Bunlar imanlarında istisna yapan kimseleri şek edenler diye adlandırırlar ve Yüce Allah'ın: "*Elbette ve İnşaallah Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyetle... gireceksinizdir.*" (el-Feth, 48/27) buyruğundaki istisnaya şu sözleriyle açıklık getirmektedirler Buradaki istisna korkusuzca ve güvenlik içerisinde girmeye aittir. Oraya girileceği hususunda ise herhangi bir şüphe yoktur. Şöyle de açıklanmıştır: Siz oraya hepiniz yahut bir bölümünüz gireceksinizdir çünkü onların bazılarının öleceği Allah tarafından bilmen bir husustur.

Her iki tür cevap da su götürür. Çünkü onlar bu sözleriyle kaçındıkları mahzurun içine düşmüşlerdir. Güvenlik ve korku diye açıklamalarını ele alalım: Yüce Allah bunu bilmekle birlikte; güvenlik içerisinde gireceklerini haber vermiştir, O halde oraya gireceklerinde şüphe olmadığı gibi. güvenlikle gireceklerinde de şüphe yoktur. Hepsinin ya da bir bölümünün gireceklerinde de. Çünkü Yüce Allah kimin gireceğini, kimin girmeyeceğini bilmiştir. Bu hususta da şüphe söz konusu olamaz. O halde Yüce Allah'ın burada "İnşaallah" diye buyurması, girişin muhakkak gerçekleşeceğini belirtmektir. Nitekim bir kimse mutlaka yapacağını kararlaştırdığı bir iş hakkında: Allah'a andolsun ki -İnşaallah- ben bu işi yapacağım, der ve o bu sözlerini irade ve kararlılığında şüphe ettiği için söylemez. Ancak bu kimse böyle bir durumda da (istediğini yerine getiremeyecek olursa) yeminini bozmuş sayılmaz, çünkü o maksadının mutlaka gerçekleşeceği noktasında kesin ifade kullanmış değildir.

İstisnada bulunmayı ya da terketmeyi caiz kabul edenlere gelince, bunlar her iki kesime göre delil itibariyle daha güçlüdürler. İşlerin en hayırlısı da orta yollu olanıdır.

Eğer istisnada bulunan kimse imanının esasında şüpheyi kastediyorsa istisnada bulunması yasaktır. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Eğer kendisinin Yüce Allah'ın: "*Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Ayetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını artırır ve onlar ancak Rablerine güvenip, dayanırlar. Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizizden de infak eder/er, işte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir. Onlar için Rab/eri katında dereceler, mağfiret ve bitmez, tükenmez bir rızık vardır.*" (ei-Enfai. 8/2-4) buyruğu ile; "*Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheyi düşmeyen, sonra da malları ve canları ile Allah yo/unda cihad eden kimselerdir, işte*

onlar sadık olanların ta kendileridir." (ei-Hucurat, 49/15) buyruğunda nitelendirdiği rnü'minlerden bir mü'min olduğunu kastetmekse; o takdirde istisnada bulunması caiz olur. Aynı şekilde akıbeti bilemeyeceğini belirtmek maksadıyla istisnada bulunan da işi imanında şüphe ettiği için değil de işin Allah'ın meşîetine bağlı olduğunu belirtmek maksadıyla istisnada bulunanın durumu da böyledir.

Bu görüşün ne kadar kuvvetli olduğu da görülmektedir.

Tallâvî'nin-/1//aft ona rahmet etsin-. "Rasûlullah -SaHailahu aleyhi vesellem-d.er\ sahih olarak gelen şeriat ve beyanın tümü hakır." sözlerine gelince;

Nass'ların Askıya Alınması:

Tahâvî-/Wa/1 ona rahmet etsin- bu sözleriyle haberleri mütevatir ve ahad olmak üzere iki kısma ayıran *Cehmiye*, *Muattile*, *Mutezile* ve fla/fzf lerin görüşlerini redde işaret etmektedir.

Bunlara göre mütevatir senedi kat'i olsa bile, delaleti kat'i değildir. Çünkü lafzî deliller yakîn ifade etmez. Bu görüşleriyle onlar Kur'ân-ı Kerîm'in sıfatlara delaleti hususunu da zayıflatmış olmaktadır.

Yine derler ki; Ahad rivayetler ise ilim ifade etmez ve geliş yolu itibariyle olsun, metni itibariyle olsun delil gösterilmez.

Böylelikle onlar kalplerin önünde, Yüce Rabbi, O'nun isim ve sıfatlarını ve fiillerini Allah Rasûlünden gelen yolla tanımayı kapatmış olmaktadır, insanları esası vehmî olan bir takım yargılara, hayali bir takım önermelere havale ettiler. Bunlara aklen kati deliller ve yakîn burhanlar adını verdiler. Ama bunların hepsi tahkik edildikleri takdirde; "Susuz kimsenin, su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihayet ona yak/aşınca, onun bir şey olmadığını görür. Halbuki kendisinin ameli) yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını lamamen öder, Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut (bu) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerlerinde ise bulutlar vardır, birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime bir nur vermemişse onun nuru olmaz." (en-Nur, 24/39-40)

Hayret edilecek hususlardan birisi de şudur: Onlar bu önerme ve delillerini vahyin nasslarının önüne geçirmişler, bunlar uğruna nassları terketmişlerdir. O bakımdan kalpleri nasslarla hidayet bulmaktan yana çoraklaşmıştır. Ayrıca selim fıtratın ve nebevî nassların te'yid ettiği sağlıklı akılların verdiği hükümlere de ulaşamamışlardır. Eğer vahyin nasslarının hakemliğini kabul etmiş olsalardı; hiç şüphesiz selim fıtratlara uygun düşen doğru, sahih, aklî gerçeklere de ulaşırlardı.

Hatta bid'at sahiplerinden herbir kesim nassları kendi bid'atleriyle ve aklî zannettiği yargılarla ölçüp değerlendirir, bunlara uygun düşen nass'a muhkem der, kabul eder, delil diye gösterir. Muhalif olan nass'a da rnütesâbihtir der, sonra reddeder. Bu reddedişine de tefvîz (işî Allah'a havale etme) adını verir. Yahut ta tahrif eder, bu tahrifini de te'vil diye adlandırır. İşte bundan dolayı ehl-i sünnetin bunlara karşı tepkileri de çok çetin olmuştur.

Ehl-i Sünnet Nass'tan Ayrılmazlar

Ehl-i sünnetin izlediği yol ise sahih nass'tan ayrılmamak ve nass'lara şu akli bir yargıdır, yahut ta bu filanın sözüdür diye karşı çıkmamaktır. Nitekim Ta-hâvî de buna işaret ettiği gibi, Buhârî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* de şöyle demiştir: el-Humeydî'yi şöyle derken dinledim: Şafiî *-Allah'ın rahmeti üzerine o/sun-*nin yanında bulunuyorduk. Bir adam ona gelerek bir husus hakkında soru sordu, ona bu hususta Rasûlullah *-sav-* şöyle ve şöyle hüküm verdi, dedi. Adam Şafiî'ye: Sen ne dersin? diye sorunca, Şafiî şu cevabı verdi: Subhanallah, sen benim bir kilisede, bir havra'da olduğumu mu zannediyorsun? Belime zü'n-nar bağladığımı mı görüyorsun? Ben sana Rasûlullah *-Saiisilahu aleyhi vesellem-* hükmetti diyorum, sen bana: Sen ne diyorsun? diye soruyorsun.¹Ebû Nuaym, Hilye, IX, 106: İbn Asâkır, Tarihu Dimaşk, VI/X, 2; Beyhaki Menâkıhu's-Şafiî, I, 474.

Buna benzer selefin sözleri pek çoktur. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadına o işlerinde istediklerini yapma hakları yoktur.*" (el-Ahzab. 33/36)

Ümmet Tarafından **Kabul** Gören Vahid Haber:

Vahid haberi, ümmet gereğince amel ederek ve onu tasdik ederek, kabul ile karşıladığı takdirde ümmetin çok büyük çoğunluğuna göre yakîn (kesin) bilgi ifade eder. Bu da mütevatirin iki kısmından birisidir. Ümmetin selefi arasında bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ömer b. el-Hattab *-ra-*nın rivayet ettiği: "Muhakkak ameller niyetlerledir"² Buhârf 1, 54, 2529, 3898. 5070, 6689, 6953; Müslim 1907; Ebû Dâvûd 2201; Tirmidî 1647; İbn Mâce 2427, Nesahi, I, 58-60, VI, 153-159, VII, 13... haberi bu kabildendir.

Yine İbn Ömer *-ra-*nın naklettiği: "Peygamber vela'nın satışını ve hibe edilmesini yasaklamıştır."¹ Buhârî 2535, 6756; Müslim 1506 haberi, Ebu Hureyre *-ra-*: "Kadın halası üzerine de, teyzesi üzerine de nikahlanmaz."²Buhârf 5109, 5110; Müslim 1408; Muvalta, II, 532 haberi; "Neseb yolu ile ne haram oluyorsa, emmek yolu ile de haram olur"³Buhârî 2645, 5100; İbn Mâce 1938 haberi ve bunların benzerleri gibi. Aynı şekilde Küba Mescidi'ne gidip de Kible'nin, Mescid-i Aksa'dan, Kabe'ye döndürüldüğünü bildirenin haberi üzerine bunu duyan namaz kılanların Kabe'ye dönmesine dair haber de buna benzemektedir.⁴Buhârî 403, 4488,4490-4494, 5251; Müslim 526.

Rasûlullah *-sav-* elçilerini birer birer gönderirdi Mektub-larını da bir kişi ile birlikte gönderirdi. Kendilerine bu mektub ya da elçi gönderilen kimseler; bu vâhid bir haber olduğu için bunu kabul etmeyiz, demezlerdi. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*O dini bütün din/ere üstün kılmak için ra-sûlünü hidayetle ve hak din ile gönderen O'dur.*" (et-Tevebe, 9/33) O halde Yüce Allah'ın delil ve açıklamalarının çürütülmemesi için insanlara karşı bu dinin delil ve belgelerini de koruması kaçınılmaz bir şeydir.

İşte bundan dolayı Yüce Allah. Rasûlü adına yalan uyduranları hayatta iken de, ölümlerinden sonra da rezil ve rüsvay etmiş, onların gerçek durumlarını insanlara açıkça

göstermiştir. Süfyan b. Uyeyne der ki: Yalan hadis söylemiş hiçbir kimseyi Allah setretmiş değildir. Abdullah b. el-Mubarek de şöyle demiştir: Bir adam seher vakti yalan bir hadis nakletmeyi içinden geçirse, sabah olur olmaz insanlar; filan kişi yalancıdır, demeye koyulurlar.

Vahid haberin doğru ve yalan olma ihtimali varsa da sahih haberler ile sahih olmayan haberleri birbirinden ayırt edebilmek, ancak vakitlerinin büyük bir bölümünü hadisle uğraşmaya; ravilerin siyretlerini, hallerini ve sözlerinin durumuna vakıf olmak maksadıyla araştırmaya, bu hususta çok ileri derecede haddi aşmaktan ve yanılmaktan gayret gösterenlere nasib olabilir. Bunlar öldürülecek olsalar dahi, hiçbir kimseye Rasûlullah -sav- hakkında tek bir söz dahi uydurmasına müsamaha etmezler, bizzat kendileri de böyle bir şey yapmazlar. Bunlar bu dini bizlere kendilerine nakledildiği gibi naklettiler. Onlar İslamın öncü kafilesi, imanın belkemiğidirler. Onlar haberlerin sarrafları. hadislerin gerçek doktorlarıdır. Kişi onların bu durumlarını, bu hallerini doğruluklarına dair haberleri ne kadar takvalı ve güvenilir olduklarını bilirse; onların yaptıkları nakil ve rivayetlerdeki ilmin derecesini de açıkça görür.

. Akıl ve bilgi sahibi olan bir kimse hadis alimlerinin, peygamberlerinin sıy-ret ve haberlerini bildikleri kadar, başkalarının bilmesi yahut böyle olduğunu zannetmeleri bir tarafa, hatırlarından geçirmediikleri şeyleri dahi bildiklerini anlar. Nitekim nahivciler de Sibeveyh ve el-Halil'e dair haberler ve sözlerden, görüşlerden bildiklerini başkaları bilemez. Doktorların da Hipokrat ve Calinos'un sözleri ile ilgili bildikleri başkaları tarafından bilinmez.

Kısacası herbir sanat sahibi sanatını başkasından daha iyi bilir. Eğer bak-kal'a güzel kokulara dair soru sorulsa yahut güzel koku satıcısına manifatura'ya dair soru sorulsa ve buna benzer kimselere meslekleri ile uymayan sorular sorulursa elbetteki bu pek büyük bir cahillik olarak değerlendirilir.

Ancak Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyenler Yüce Allah'ın: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*" (eş-Şura, 42/11) buyruğunu sahih hadisleri reddetmek için dayanak kabul etmişlerdir. Benmisedikleri görüş ve kaidelere, düşünce ve içlerinden geçen duyguların kaide diye ortaya koydukları ilkelere muhalif bir hadis geldikçe, bunu "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" buyruğuna dayanarak reddetmeye kalkışır. Böylelikle onlar, kendilerinden olan kalbi körelmiş kimselere karşı hakkı ba-tıl'a karıştırıyorlar ve âyeti gerçek manasından uzaklaştırarak tahrif ediyorlar.

Onlar, Allah'ın sıfatlarına dair haberlerden Allah'ın da, Rasûlünün de mu-rad etmediğini, islam'ın önder ilim adamlarından hiçbir kimsenin anlamadığını anlamışlardır. Onlara göre bu sıfatları kabul etmek yaratılmışların sahip oldukları sıfatlara yaratıcıyı benzetmektir. Bu iddialarından sonra bu sıfatların kabulü batıl olduğuna da her iki nass'ı tahrif ederek "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" buyruğunu delil gösterirler. Kitaplar yazarlar ve: Allah'ın emrettiği ve Allah'tan gelmiş şekliyle İslam dininin esasları bunlardır, derler.

Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok bölümünü okurlar fakat onun anlamını Allah Rasûlünün beyan ettiği ve Allah'ın murad ettiği manayı haber verdiği anlamlar üzerinde düşünmeksizin manasını Allah bilir diye, O'na havale ederler.

Yüce Allah bu üç nitelikleri dolayısıyla, önceden kendilerine kitab verilmiş olanları yermiştir. Bizlere onların bu konudaki tutumlarını haber vererek anlatmıştır. Böylelikle biz ibret alalım, onların gittikleri yolun benzerini izlemekten uzak kalalım, işte Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey iman edenler) artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Halbuki onların bir fırkası vardır ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile tahrif eder/erdi." (el-Bakara. 2/75)

Nihayet Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onların arasında kuruntu dışında Kitabın ne olduğunu bilmeyen ümmîler de vardır. Onlar yalnız zannediyorlar." (2/78) Kuruntudan kasıt ise, mücerred okumaktır.

Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Elleriyle Kitabı yazıp, sonra az bir paha ile satabilmek için: 'Bu Allah'ın kalındandır' diyenlere yazıklar olsun! Vay elleriyle yazdıklarından başlarına geleceklere, kazandıkları yüzünden vay onların ha/ine!" (el-Bakara, 2/79)

Görüldüğü gibi Yüce Allah, yazdıklarını Allah'a nisbet ettiklerinden ötürü

ve bu yolla kazandıkları sebebiyle yermiş bulunmaktadır. Her iki vasıf da yerilmeye değer: Allah'tan gelmedik bir şeyi, Allah'a nisbet etmek de bunun karşılığında mal yahut başkanlık gibi bir karşılık almak da.

Yüce Allah'tan söz ve amellerimizde lütuf ve ihsanıyla bizleri yanılmaktan korumasını dileriz.

Sünnet Ya İbtidâ'dir (Kitapta Olmayan Bir Hükmü Koyar) Ya-hutta Allah'ın Şeriatını Beyan'dır:

Tahâvî-/v/a/7 ona rahmet etsin- "şeriat ve beyan" sözleriyle Peygamber -Saii-lahu aleyhi veseiiem-öen sahih olarak gelenlerin iki tür olduğuna işaret etmektedir: Ya ibtidâ (Kitapta bulunmayan bir hükmü koyan) bir şeriattir, yahut ta Yüce Allah'ın aziz Ki-tabında teşrî' buyurduğunu bir beyandır. Bunların hepsi de uyulması gereken bir haktır.

Tahâvî'nirM//ah ona rahme! elsin- "iman ehli, imanın aslı itibariyle eşittir. Aralarında fazilet farkı ise hakikat, hevâ'ya muhalefet ve evlâ olana devam etmek itibariyledir." ifadelerinde geçen nüshalarda "hakikat" ifadesi "haşyet ve takva iledir" şeklindedir.

Birinci ibarede herkesin tasdikini aslı itibariyle ortak olduğuna işaret etmektedir. Ancak tasdikini bazısı, diğer bazısından daha güçlü ve sağlam olabilir. Nitekim bundan önce buna görmenin sağlam olması ile zayıf olması örnek olarak gösterilmişti, ikinci ibare ile de mü'minler arasında farklılığın kalblerin amelleri ile olduğuna işaret etmektedir. Tasdikte ise herhangi bir farklılık bulunmamaktadır, ancak birinci mana daha güçlü görülmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Mü'minlerin hepsi Allah'ın velileridir."

Veliler ve Velilik

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyenler de. Onlar imarı edip takvâli davrananlardır.*" (Yunus, 10/62-63)

Veli terimi, düşmanlığın zıttı olan {ve dostluk anlamına gelen} -vav harfi üstün olarak "velâyef'ten gelmektedir. Hamza. Yüce Allah'ın: "*Sizin on/arla hiçbir velayetiniz yoktur.*" (ei-Enfal. 8/72; buyruğundaki "velayet" kelimesinin "vav" harfini esre olarak "vilâyet" diye okumuş; diğerleri üstün olarak "velayet" diye de okumuşlardır. Bu iki okuyuşun iki ayrı söyleyiş olduğu söylendiği gibi; "velayet" şeklindeki okuyuşun yardım etmek anlamında, "vilayet" okuyuşunun emirlik anlamında olduğu da söylenmiştir.

ez-Zeccâc dedi ki: Esreli okuyuşun caiz olması, bir takım kimselerin bir takım kimseleri veli edinmesinde bir çeşit sanat ve iş (amel) bulunduğundan

dolayıdır. Bu tür bir anlam ihtiva eden bütün kelimelerde aynı durum söz konusudur. e!-Hiyâta (terzilik) gibi...

Mü'minler -buna göre- Allah'ın velileridir. Yüce Allah da onların velisidir. O şöyle buyurmaktadır: "*Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkartır. Kâfir olanların velileri ise azgınlar (Tağût)dır. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkartırlar.*" (el-Bakara, 2/257); "*Bu böyledir. Çünkü Allah iman edenlerin velisidir. Kâfir/erin ise hiçbir velisi yoktur.*" (Muhammed, 47/11)

Mü'minler de birbirlerinin velisidirler: "*Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin ve/şisidirler.*" (et-Teobe. 9/71); "*Gerçek şu kî, iman eden/er, hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd edenler, (muhacirleri) barındıranlar ve (Allah'ın dinine) yardımcı olanlar (var ya), işte onlar birbirlerinin velisidirler.*" fei-Enfâi, 8/72) surenin sonuna kadar...

Bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Sizin veliniz ancak Allah'tır, O'nun Rasûlüdür, namazı dosdoğru kılan, rükû ederek zekatı veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, Rasûlünü ve iman edenleri veli edinirse; (bilsin ki) muhakkak Allah'ın (dininin) taraftarları galip gelecek olanların ta kendileridir.*" (ei-Maide, 5/55-56)

Bütün bu nasslarda, mü'minlerin birbirlerinin velisi oldukları, Allah'ın da onların hem velileri, hem de mevlâları olduğu tespit edilmektedir. Allah, mü'min kullarını veli edinir. O onları sever, onlar da O'nu. O onlardan razı olur, onlar da O'ndan hoşnut olurlar. Kim Allah'ın bir velisine dahi düşmanlık ederse, Allah'a karşı tek başına savaş ilan etmiş demektir.

Allah'ın mü'minleri bu şekilde veli edinmesi, O'nun rahmet ve ihsanından-dır. Yarattığın yaratığa muhtaç oluşu dolayısıyla veli (dost) edinmesine benzemez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ve de ki: 'Çocuk edinmemiş,-mülk (ve hak/miyetin)de hiçbir ortağı olmayan,*

acizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamd olsun.' O'nu tekbir ettikçe et!" (ei-isra, 17/111)

Buna göre acizliğinden ötürü Yüce Allah'ın velisi (dost ve yardımcı) yoktur. Aksine izzet bütünüyle Allah'ındır. Kendisine yardımcı olacak bir veli edinmeye ihtiyacı bulunan h ü küm d arlara ve başkalarına benzemez O.

Velilik, bir bakıma imana benzer. O takdirde hocamızın maksadı şu olur: Veliliğin aslı itibariyle bütün veliler birbirine eşittir. Ancak bunun kamil olanı var, eksik olanı var. Kemal derecesinde velilik, takva sahibi mü'münler için söz konusudur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip îakvâ'ı davrananlardır Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.*" (Yûnus, 10/62-64)

Buradaki "onlar iman edip takvâlı olanlardır" buyruğu, iman edip takva sahibi olanların "Allah'ın velisi" olduklarını, bunun onların bir özelliği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu üç âyet-i kerîmede sözü edilen vaadlere layık olanlar onlardır. Bu ise, çok oruç tutmakla, çok namaz kılmakla ya da üstü başı yırtık pırtık olmakla, riyazetle (bedeni mahrumiyetlere katlanmakla) olacak bir şey değil; sevdiği ve gaza(.. ettiği hususlarda O'na uygun düşmektir, (Yani sevdiklerini sevip gazap ettiklerine gazaplanmaktadır.)

Bu hususta daha önce iman meselesinde geçtiği üzere, ehl-i sünnet arasında lafzî onlarla ehl-i bid'at arasında da mana ile ilgili bir anlaşmazlık bulunmakla birlikte, mü'rnin bir kimsede bir bakıma velilik (dostluk), bir bakıma düşmanlık bir arada bulunabilir, Nitekim bazen onda küfür ve iman, şirk ve tevhid, takva ve fücur, nifak ve iman da bulunabilir. Ancak Şarî'e hern lafız, hem mana itibariyle muvafakat etmek, yalnızca mana itibariyle O'na muvafakat etmekten iyidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların pek çoğu Allah'a şirk koşmadıkça, bir türlü O'na iman etmezler.*" (Yusuf. 12/106); "*De ki: iman etmediniz. Ancak teslim olduk, deyiniz.*" (ei-Hucurât, 49/14)

Bu âyete dair açıklamalar ve buradaki muhatapların, konu ile ilgili iki görüşten doğru olanına göre münafık olmadıklarına dair izahlar, daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Peygamber -*Saïïïïïahu aleyh! veseliem-* de şöyle buyurmaktadır: "Dört haslet vardır ki, kimde bulunurlarsa katıksız münafık olur. Kendisinde bunlardan bir tanesi bulunan kişide de. -onu terkedinceye kadar- münafıklık hasletlerinden birisi var demektir: Konuştu rnu yalan söyler, antlaştı mı bozar, söz verdi mi sözünde durmaz, tartıştı mı haddi aşar."¹Buhârî 34. 2459, 3178; Müslim 58; Ebû Dâvûcf 4688; Tirmizî 2632; Nesaî, VIII, 117; Müsned, II, 189. Bir rivayette de "söz verdi mi sözünde durmaz" yerine: "ona bir emanet verildi mi hainlik eder" denilmektedir. Buharî ve Müslim bunu, Sahihlerinde rivayet etmişlerdir.

İmanın şubelerine dair hadis de daha önceden geçmiş bulunmaktadır.¹ Buhâf 9; Müslim 35; Ebû Dövdü 4676, TirmîHi2614; IbnMSce57; Müsned, II, 414, 445. Hz. Peygamber'in: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan kimse,

cehennem'den çıkacaktır"²Buhârî 7510; Müslim 193, 326; ibn Mâce 4312; Müsned, III, 116, 244, 247, 248. hadisi de daha önceden geçmişti.

Bundan anlaşılıyor ki; bir kimsede münafıklığın bir çok hasleti bulunsa dahi, imanın (esasını teşkil eden) en az bir miktarına sahip olmuş ise, o kişi ebedî olarak cehennem'de kalmayacaktır. Bu kimse sahip bulunduğu münafıklık hasletleri miktarınca azab görecektir, sonra da cehennem'den çıkartılacaktır.

Buna göre itaatler imanın şu'beleri, masiyetler küfrün şu'beleridir. Küfrün şu'belerinin en başı inkar, iman şu'belerinin en başı da tasdiktir.

Peygamber -saiiaahu aleyhi veseitem-m söylediği rivayet edilen: "Bir araya gelip toplanan her bir topluluk arasında mutlaka Allah'ın dostu (veli) bir kimse vardır; ne o, onlar onun varlığını bilirler, ne de kendisi kendisini bilir" sözü ise asılsızdır ve bu batıl bir sözdür. Çünkü bu topluluğun fertleri kâfir olabilirler; ya da fâsık olarak öleceklerden olabilirler.

Allah'ın kamil velilerine gelince; bunlar. Yüce Allah'ın şu buyruklarında nitelikleri belirtilen kimselerdir: "*Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvâlı davrananlardır. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.*" (Yunus, 10/62-64)

Takva ise Yüce Allah'ın buyruğunda şöylece anlatılmaktadır: "*Yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz berr (iyilik, takva) değildir. Fakat asıl berr, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitaba, peygamberlere iman edenin, ona olan sevgisine rağmen malı akrabaya, yetimlere, yoksul/ara, yolculara, dilenenlere, kölelere verenlerin, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren, ahitleşince ahitlerin! yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin yaptığıdır. Sadakat gösteren/er işte bunlardır. Takva sahibi olanlar da ancak, bunlardır.*" (et-Bakara, 3/177)

Takva sahipleri: *Muktesid* (orta yollu) olanlar ile *mukarreb* (yakın 1 aştırılmış) olanlar, olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Muktesid olanlar, kalp ve azalar ile ifa edilen amellerin farz olanlarını işleyerek Yüce Allah'a yaklaşan kimselerdir.

Sâbikun (ileri geçen ve yakınlaştırılmış olan mukarrebler) ise; Yüce Allah'a farzlardan ayrı olarak nafilerle yaklaşan kimselerdir Nitekim Sahih-i Buhârî'de ki rivayete göre; Ebu Hureyre -ra-den, Rasûlullah -Sav-, şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Kim benim bir veli'me düşmanlık ederse, bana tekelek savaş ilan etmiş demektir. Hiçbir kulum bana kendisine farz kıldığım şeyleri eda etmeye denk bir amelle yakınlaşmış değildir. Kulum nafilerle bana yakınlaşmaya devam edip durursa sonunda Ben de onu severim. Onu sevdim mi, artık Ben onun kendisiyle işittiği kulağı, kendisi ile gördüğü gözü, kendisi ile yakaladığı eli, kendisi ile yürüdüğü ayağı olurum. Eğer Benden dilekte bulunursa, andolsun ki ona (dileğini) veririm. Eğer Bana sığınır, Ben de onu himayeme alırım. Yapmayı murad ettiğim işler arasında kendisi Ölümden hoşlanmadığı, Ben de kendisine kötülük yapmayı istemediğim için mü'min kulumun canını almakta tereddüt ettiğim kadar hiçbir hususta tereddüt etmem."¹Buhârî 6502.

Veli: Düşmanın zıttıdır. Bu kelime, yakın olmak, yakınlaşmak anlamındaki "el-veiy'den türemiştir. Buna göre veliyullah (Allah'ın velisi), Allah'ın sevdiği şeyler hususunda O'na muvafakat etmek suretiyle Allah'a yakın olan ve O'nun razı olacağı işleri yaparak O'na yakınlaşmaya çalışan kimsedir. Bunların durumu ise Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirdiği gibidir: "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir.*" (et-Talâk. 65/2-3)

Ebu Zerr *-ra-* dedi ki: Bu âyet nazil olunca Peygamber *-sav-* şöyle buyurdu: "Ya Ebu Zerr, şayet insanlar bu âyet gereğince amel ederlerse, hiç şüphesiz onlara yeter."¹İbrîMâce4220

Yüce Allah, insanlar için darlık olan hususlarda takva sahiplerine çıkış yolu gösterir ve ummadıkları yerlerden kendilerine rızık gönderir. Böylelikle Yüce Allah, zararlı şeyleri kendilerinden uzaklaştırır, faydalı şeyleri elde etmelerini sağlar ve onlara açıklaması uzun vakit alacak türlü keşib ve tesirler bağışlar.

"Allah nezdinde en kerim olanları, Allah'a en çok itaat edenleri ve Kur'ân'a en çok uyanlarıdır."

Yani mü'minlerin en kerim (üstün ve değerli) olanları, Allah'a en çok itaat edip Kur'ân'a en çok uyanlardır, işte en muttaki olan budur. En müttakî olan da en kerim olan demektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Muhakkak Allah nezdinde en kerim olanınız, en takvâlı olanınızdır.*" (el-Hucurât, 49/13)

"Sünen" diye bilinen hadis eserlerinde de şu hadis-i şerif kaydedilmektedir: Peygamber *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Arap olanın Arap olmayana, beyazın siyaha, siyahın beyaza, -takva dışında- hiçbir üstünlüğü yoktur. Bütün insanlar Âdem'dendir, Âdem de topraktır."¹Müsned, V. 411.

İşte bu delil dolayısıyla, "sabırlı fakir mi, yoksa şükreden zengin mi faziletlidir?" meselesi ile ilgili olarak ilim adamlarının görüş ayrılığına düşmelerinin, birini ötekine tercih etmelerinin pek yerinde olmadığı; tahkikin gereğinin şu sonuca varılması gerektiği ortaya çıkmaktadır: Birinin diğerine üstünlüğünde fakirlik ya da zenginliğin herhangi bir ilgisi yoktur. Mesele amellerle, hallerle ve hakikatlerle ilgilidir. Dolayısıyla böyle bir sorunun ortaya atılması yanlıştır Çünkü Allah nezdinde faziletli olmak, takva ve imanın hakikatle riyle ilgilidir. Zenginlik ya da fakirlikle ilgisi yoktur. Herhalde Ömer *-ra-* şu sözünü söylemesinin de sebebi bu olmalıdır: "Zenginlik ve fakirlik iki binektir. Hangisine binersem bineyim, umurumda değildir."

Zenginlik ve fakirlik, Yüce Allah'ın bir imtihanıdır. Nitekim şöyle buyurmaktadır; "*Ama insan, Rabbi kendisini sımayıp da ona ikramda bulunup, nimetler verse: 'Rabbim beni şereflendirdi, bana lütfetti' der.*" (ei-Fecr 89/15)

Eğer sabırlı fakir ile şükreden zengin, takva itibarıyla birbirine eşit olursa, dereceleri de eşit olur. Onlardan birinin takvası, diğerinden üstün olursa, Allah nezdinde daha faziletli o

olur. Çünkü fakirlik ile zenginlik bizatihi ameller arasında tartıya girmezler. Tartıya giren yalnızca sabır ya da şükürdür.

-OJÎ

"İman: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kadere ve (hepsinin) Allah'tan geldiğine iman etmek demektir." Bu hususların dinin esaslarını teşkil ettiğine, sahih olduğu ittifakla kabul

edilmiş Cibril Hadisinde Hz. Peygamber'in bunları sayarak cevap vermiş olduğuna dair açıklamalar, önceden geçmiş bulunmaktadır.

Cebraîl -as- bedevi bir arap kılığında ona gelmiş ve ona İslam'ın

ne olduğunu sormuştu. O da buyurmuştu ki: "(İslam), Allah'tan başka hiçbir ilah

olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik etmen, namazı dosdoğru kılman, zekalı vermen, Ramazan (ayı) orucunu tutman, oraya yol bulabilirsen Beyt(ullah)'ı hac etmendir.

Ona imanın ne olduğuna dair soru sorunca da şu cevabı vermişti: '(İman) Allah'a, meleklerine, Kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe iman etmendir. (Ayrıca) hayıyla, şerriyle kadere de iman etmendir.

Ona, ihsan'ın ne olduğunu da sormuş ve şu cevabı almıştı: '(ihsan) Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan dahi O, seni görür."¹ Buhârî 50, 4777; Müslim 8, 9; Ebû Davûd 4695; Nesâî. VIII, 97, 101-103, Ibn Mâce 63, 64; Müsned, I, 28, 51.52.

Sahih(-i Müslim) de Peygamber -sav- sabah namazının (sünnet olan) iki rek'atinde "ihlas sureleri" diye bilinen, el-Kâfirûn ile el-ihlâs surelerini okuduğu² Müslim 726. da iman ve İslam'ı anlatan iki âyeti okuduğu da sabittir. Bunlardan birisi el-Bakara suresindedir: "*Deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene. .. iman ettik-..*" (el-Bakara, 2/132)

Diğeri de Al-i İmrân süresindeki şu âyet-i kerimedir: "*De ki: Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz...*"³Müslim 727. (AL-î imran. 3/64)

Sahih olduğu ittifakla kabul edilmiş Abdu'l-Kays Heyeti ile ilgili hadisinde de iman, onlara söylemiş olduğu şu sözleriyle açıklamış bulunmaktadır: "Size bir ve tek olarak Allah'a iman etmeyi emrediyorum. Allah'a imanın ne olduğunu biliyor musunuz? Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, bir ve tek olduğuna, O'nun ortağının bulunmadığına şahadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve ele geçirdiğiniz ganimetlerin beşte birini vermektir."⁴Buhârî 53, 87, 523, 1398, 3095, 4368, 4369, 6176, 7266, 7556; Müslim 17; Tirmizî 2611; Ebû Dâvûd 3692; 4677; Nesai, VIII, 120, 323; Müsned. I. 228

Kalbî iman olmadıkça bu amellerin iman demek olduğunu kastetmemiş olduğu bilinen bir husustur. Çünkü başka yerlerde kalbî imanın varlığının kaçınılmaz olduğunu bildirmiş

bulunmaktadır. Bunların kalbî iman ile birlikte (imandan olacağı) böylece bilinmiş olmaktadır. Zaten bu hususa dair açıklamalarımız daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Tasdik ile birlikte olmadıkça yalnızca amel ile kişi hakkında iman hükmünün sabit olmayacağına delil olan buyruklar. Kitap ve sünnette dolup taşmaktadır. Bu, namaz ve zekatın ihtiva ettiği anlamdan daha ileri birşeydir. Çünkü namaz ile zekatın ne demek olduklarını (mahiyetlerini) sünnet açıklamış olduğu halde; imanın anlamını hem Kitap hem sünnet açıklamış bulunmaktadır.

Kitap'ta bu husustaki buyrukların bazıları: "*Gerçek mü'minler, ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer...*" (et-Enfâi, a/2); "*Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen... kimselerdir.*" (ei-Hucurât, 49/15); "*Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiği hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (en-Ntss, 4/65)

Nihaî amaç olan bu hakem yapma ve teslimiyetin varlığı gerçekleşmedikçe, imanın da söz konusu olmayacağına belirtilmiş olması, bu nihaî amacın insanlara farz olduğunu göstermektedir. Bu amacı gerçekleştirmeyen, tehdide muhatap kimselerden olur. Sahiplerine azabsız olarak cennete gireceklerine dair vaatte bulunmuş ve gerçekleştirilmesi farz kılınmış olan iman ehlinden olmaz.

Peygamber -sav-in Cibril hadisinde imanı açıklaması ile Abdu'l-Kays Heyeti ile ilgili hadisteki açıklaması arasında çelişki vardır, denilemez. Çünkü Cibril hadisinde iman, islam'ı açıkladıktan sonra açıkladı. Buna göre o hadiste iman, islam'ı açıklarken sözünü ettiği amellerle birlikte; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe iman demek olur. Nitekim, ihsan da, daha önceden açıklanan hususları da kapsamaktadır.

Abdu'l-Kays Heyeti ile ilgili hadiste ise durum böyle değildir. Çünkü bu hadiste ilk olarak imanı açıklamaktadır. Ondan önce islam'a dair herhangi bir açıklama geçmemiştir.

Ancak hocamız Tahâvî'nin "iman"a dair açıklamaları ile bizim bu cevabımız arasında bir uygunluk yoktur. Onun açıklamasına göre; Abdu'l-Kays Heyeti hadisini açıklamak zordur.

Sorulan hususlardan birisi de şudur; Yüce Allah'ın farz kılmış olduğu zahirî ameller, Peygamber -sav-. sözü geçen Cibril hadisinde verdiği cevabın da söz konusu ettiği beş hasletten daha çok olduğuna göre, o neden İslam'ın bu hususlardan ibaret olduğunu söylemiştir?

Bazıları; bunlar, islam şearinin en açık ve en büyükleridir. Bunları yerine getirmek suretiyle kişinin teslimiyeti tamam olur; bunları terketmesi ise, onun islam'a olan bağlılığının gevşediği ya da çözüldüğü intibahı verir, derler

İşin gerçek mahiyeti ise şudur; Peygamber -sav- kulun Rabbine mutlak olarak teslimiyeti demek olan dini söz konusu etmiştir. Bu dinde, muayyen olarak herkesin katıksız bir şekilde Allah'a ibadet etmesi gerekir. O bakımdan buna güç yetiren herkesin Yüce Allah'a dinini halis kılmak suretiyle bu amellerle ibadet etmesi gerekir. Söz konusu ameller ise sözü

edilen bu beş esas ile birlikte, bunların dışında kalan diğer amellerdir. Bunlar da bir takım maslahatlar sebebiyle vacib olduklarından, bunların vacib oluşu bütün insanları kapsamamaktadır. Aksine cihad, emr-i bi'l-ma'ruf, nehy ani'l-münker ve buna bağlı olarak emirlik, hakimlik, fetva vermek, Kur'ân okutmak, hadis nakletmek ve buna benzer kifaye yoluyla farz olan ameller de vardır.

Ya da bir takım ameller insanların (kulların) hakkı sebebiyle vacib olmaktadır. Bu vacib ameller ise kendisi lehine vacib olan ile kendisi üzerine vacib olana hastırlar. Kimi zaman hak sahibinin vazgeçmesiyle bu haklar sakıt olabilmektedir. Borçların ödenmesi, emanetlerin ve gasbedilenlerin geri verilmesi, kan, mal, namus, şeref ve haysiyet ile ilgili haksızlıkların hakkının alınması, eş ve çocukların hakları, sıla-i rahim ve benzeri haklar böyledir. Bu gibi haklardan Zeyd'in üzerine vacib olanlar, Amr'ın üzerine vacib olmayabilir.

Oysa Ramazan orucu, Beytullah'ın haccedilmesi, beş vakit namaz ve zekat böyle değildir.

Zekat her ne kadar malî bir hak ise de Allah için yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Sekiz sınıf ise zekatın harcanacağı yerleri göstermektedir. O bakımdan zekatta niyet farzdır, Başkasının mükellef adına onun izni olmaksızın yerine getirmeye kalkışması caiz değildir. Zekat kâfirlerden de istenmez.

Kul hakları için ise niyet şartı yoktur. Mükelleften başkası onun izni olmaksızın, onun adına eda edecek olursa mükellefin zimmeti ibra olur (sorumluluktan kurtulur) ve bu hakların yerine getirilmesi kâfirlerden de istenir.

Keffareî gibi Yüce Allah için yerine getirilmesi gereken haklar ise, kulun kendisi sebebiyle söz konusu olur ve bunlarda bir çeşit ceza manası da vardır. Bundan dolayı zekât vermek için mükellefiyet şarttır ve -ilgili yerlerde belirtildiği üzere- Ebu Hanife ve arkadaşlarına -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- göre küçük çocuk ve deli zekâtla mükellef değildir.

Hayrıyla Şerriyle Kader'e İman Etmek

Tahâvî'nin--: "Hayrıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kader'e -Allah'tan geldiğine- iman etmek..." sözlerine gelince; daha önce Peygamber -sav- Cibril -Aleyhisselam- hadisinde: "Hayrıyla şerriyle kader'e iman etmelidir." hadisi geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "De ki: 'Allah'ın bizim için yazdığından başkası asla bize isabet etmez.'" (et-Teobe. 9/51;; "Şayet onlara bir kötülük dokunursa: 'Bu sendendir' derler. De ki: 'Hepsi Allah'tandır' Böyle iken bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü an/amaya yanaşmıyorlar? Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindedir." (an-Nisa, 4/78-79}

Şayet: "De ki: Hepsi Allah'tandır" buyruğu ile "sana gelen her fenalık da kendindedir" buyruğu ile birlikte nasıl doğru bir şekilde anlaşılabilir, denilirse şöyle cevap verilir: Yüce Allah'ın: "De ki: Hepsi Allah'tandır" buyruğu şu demektir: Bolluk, kuraklık, zafer ve yenilgi... hepsi Allah'tandır. "Her fenalık da kendindedir" buyruğu da sana isabet eden Allah'tan gelen herbir kötülük senin işlediğin günah sebebiyle sana verilen bir cezadır. Nitekim Yüce

Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir.*" (eş-Şura, 42/30) Yine bu kanaate ibn Abbas -*Raünyatihü anh- \r * bu buyruğu "*sana isabet eden kötülük de kendindedir*" ve onu senin hakkında ben yazdım, şeklinde okuması da buna delil teşkil etmektedir.¹SuyûII, ed-Durru'l-Mensûr, II, 185.

Burada geçen "iyilik (el-hasene)^o -en sahih görüşe göre- ni'met, "kötülük (es-seyyie)^a ise belâ ve musibettir, iyiliğin itaat, kötülüğün masiyet olduğu da söylenmiştir, ikinci anlam ise birincisi kastedilmiyorsa kesinlikle kastedilmiş olamaz. Bununla birlikte herşey Allah tarafından takdir edilmiş olmakla beraber, amelin kötülüğünün de, cezanın kötülüğünün de kişinin kendinden olması arasında bir çelişki yoktur. Çünkü ikinci bir masiyet, birincisinin cezası olabilir. Buna göre yapılan bu iş kötü amelden olmakla birlikte cezanın sebep olduğu kötülüklerden olabilir, ikinci iyilik de birincisinin sevabının bir parçası olabilir. Nitekim Kitab ve sünnet te buna delâlet etmektedir.

Kaderiye'nin Yüce Allah'ın: "Sendendir" buyruğunu (görüşlerine) delil diye ileri sürmelerine imkan yoktur. Çünkü onlar şöyle derler: Kulun fiili -ister iyilik, ister kötülük olsun- kendindedir, Allah'tan değildir. Kuran bunlar arasında ayırım gözetmiştir. Kendileri ise bu hususta ayırım gözetmezler. Diğer taraftan Yüce Allah: "Hepsi Allah'tandır" diye buyurmakta ve böylelikle kötülükleri Allah'tan olmakla tayin ettiği gibi, hasenatı da Allah'tan olmakla tayin etmektedir. Kaderiye ise ameller hususunda bu görüşü benimsemezler. Onlar ceza (amelin karşılığı) hakkında bu kanaati taşırlar. Bundan sonra Yüce Allah'ın: "Sana isabet eden bir iyilik" ile "bir kötülük" buyrukları "onlara isabet eden bir iyilik" ile "onlara bir kötülük isabet ederse..." buyrukları gibidir.

Yüce Allah ni'metler demek olan iyilikler ile musibetler demek olan kötülükler arasında bir fark gözetmiştir, iyilikleri Allah'tan, ötekilerini insanın kendi nefsinden diye tesbit etmiştir. Çünkü iyilik Yüce Allah'a izafe edilir. Zira her bakımdan bu iyiliği ihsan eden O'dur. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın iyiliğin mutlaka Ona izafe edilmesi gerekir. Kötülüğe gelince, O kötülüğü ancak bir hikmet dolayısıyla yaratır. Kötülük bu hikmet göz önünde bulundurulacak olursa, yine O'nun ihsanı arasındadır. Çünkü Yüce Allah asla hiçbir kötülük yapmaz, aksine O'nun bütün fiilleri hayırdır ve güzeldir.

Allah Katıksız Şer Yaratmaz

Bundan dolayı Peygamber -*sav*- istiftah duasında (iftitah tekbirinden sonra yaptığı duada) şöyle derdi: "Hayır tümüyle senin elindedir. Kötülük ise sana değildir."¹Müslim 771: Ebü Dâvûd 760; Tirmizî 3422, Nesaî II, 130 Yani sen katıksız bir kötülük, şer yaratmazsın. Aksine bütün yarattıklarında bir hikmet vardır, o hikmet itibariyle şer gibi görünen, bir hayırdır. Ancak bazı insanlar için onda bir şer bulunabilir, bu ise cüzî ve izafi (göresel) bir serdir. Külli yahut mutlak bir şer yaratmaktan ise şanı yüce Rabbi-miz münezzehtir, işte böylesi bir şer, O'na nisbet edilemez.

Bundan dolayı tekil olarak, tek başına şer, Yüce Allah'a asla izafe edilemez. Aksine ya genel mahlukatın kapsamı içerisine sokulur, Yüce Allah'ın: "*Allah herşeyin yaratıcısıdır.*" (ez-Zümer, 39/82): "*De ki: Hepsi Allah'tandır.*" (en-Nisa. 4/78) buyruklarında olduğu gibi. Ya da bir

sebebe izafe edilir, Yüce Allah'ın: "*Yarattıklarının şerrinden*"(et-Feiak. 113/2) buyruğunda olduğu gibi. Yahut ta faili hazfedilir. Cinlerin: "*Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi, yoksa Rab/eri onlar hakkında hayır mı murad etli bilmiyoruz.*" (ei-cin, 72/10) buyruğunda olduğu gibi.

Bazı canlıların rahatsız olduğu şeyleri yaratmış olması, o yaratılarda hikmet yoktur, anlamına gelmez. Aksine Yüce Allah'ın onu yaratmakta yine Yüce Allah'tan başkasının takdir edemeyeceği çapta rahmet ve hikmeti vardır. Bir takım mahlukatta göreceli bir şekilde cüzi bir şerrin meydana gelmiş olması, o şerrin küllî ve genel olması demek değildir. Aksine küllî ve genel işler kullar için ancak bir hayır ve bir maslahattır. Genel olarak yağın bir yağmur ve herkese gönderilen bir peygamber gibi.

Yüce Allah'ın: "Sendendir" buyruğunda dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır: Kul, kendinden mutmain olmamalı, nefsinin yapıp ettiklerinden sükûn ve huzur bulmamalıdır. Çünkü onda şer saklıdır, kötülük yalnız kulun kendi nefsinde gelir. İnsanlar kendisine kötülük yapacak olurlarsa, onları kınamak ve yermekle uğraşmamalıdır. Çünkü bunlar da ona isabet eden kötülüklerdendir. Bu kötülükler de ona ancak kendi günahları sebebiyle isabet etmiştir ve bu günahlarına raci'dir.

O bakımdan kul, kendi nefsinin şerrinden ve amelinin kötülüklerinden Allah'a sığınmalıdır, Yüce Allah'tan kendisine itaat etmek üzere yardımını dilemelidir. Böylelikle kul, her türlü hayrı elde eder ve her türlü kötülük te ondan uzaklaşmış olur.

En Faydalı Dua Fatıha Duasıdır

İşte bundan dolayı en faydalı, en büyük, en hikmetli ve muhkem dua, Fa-tiha'daki dua ifadeleridir. "Bizi dosdosru yola ilet. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."

Çünkü Yüce Allah, kulu bu yola iletmiş mi artık kendisine itaat etmesi, masi-yetini terketmesi için de ona yardımcı olur. Ona dünyada da, ahirette de, kötülük isabet etmez.

Fakat günahlar insan nefsinin ayrılmaz parçalarıdır. Kul her an hidayete muhtaçtır. Onun hidayete olan ihtiyacı yemeye ve içmeye olan ihtiyacından fazladır. Yoksa durum bazı müfessirlerin: Allah kuluna zaten hidayet vermiştir, neden hidayet istemektedir? Bundan kasıt hidayet üzere sebattır, yahut hidayet arttırılmasıdır, şeklindeki açıklamalarında değindikleri gibi değildir.

Hayır, kul Yüce Allah'ın kendisine ahvalini bütün teferruatıyla öğretmesine, hergün yapıp edeceği ve terkedeceği işlerin teferruatını bilmeye ve bu şekilde amelde bulunma ilhamına mazhar olmaya muhtaçtır.

Eğer Yüce Allah, kulunu bildikleri ile amel etme iradesine sahip kılmayacak olursa, mücerred olarak bilgi sahibi olmak ona yeterli değildir. Bildiğiyle amel etmeyecek olursa, bilgileri ona karşı bir delil olur ve hidayet bulmuş da olmaz. Kul Yüce Allah'ın kendisini bu salih irade gereğince amel etmeye güç ye-tiren bir hale getirmesine muhtaçtır. Çünkü bizim için hakkın meçhul olan bölümleri bildiğimizin kat kat fazlasıdır.

Önemsemediğimiz ve tembellik ettiğimiz için yapmayı istemediğimiz şeyler, yapmak istediklerimiz kadardır yahut daha fazladır veya ondan daha azdır. Yapmak istediklerimiz arasından güç yetirebildiklerimiz de aynı durumdadır.

Biz hakkın tamamını bilemeyiz ve bunun bütün tafsilatını bilmeye yol bulamayız. Bu işin bütün teferruatını tesbit etmek imkansız bir iştir. Bizlerin tam ve eksiksiz bir hidayete ihtiyacı vardır. İşte bütün bu hususlara kemali ile sahip olan bir kimsenin Allah'tan dilekleri hak üzere sebat doğrultusundadır ve bu da rütbelerin en sonuncusudur.

Bütün bunların dışında bir başka hidayet daha vardır. O da ahirette cennete giden yola hidayettir. Bundan dolayı insanlar her namazda dualarında bunu istemekle emrolunmuşlardır. Çünkü buna olan ihtiyaçları çok fazladır. Bu duadan daha çok hiçbir şey ihtiyaçları yoktur.

Yüce Allah'ın lütuf ve rahmetiyle bu duayı, hayra götüren ve şer'den alıkoyan en büyük sebeplerden kılınmış olduğunu bilmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm, kötülüklerin -Allah'ın kaderi ile olsa dahi- insan nefsinden olduğunu, hasenatın tümüyle de Yüce Allah'tan olduğunu açıkça beyan etmiş bulunuyor.

Durum böyle olduğuna göre; Yüce Allah'a şükretmek gerekir. Kulun günahları dolayısıyla O'ndan mağfiret dilemesi, O'ndan başka hiçbir kimseye tevekkül etmemesi gerekir, iyilikleri O'ndan başka kimse veremez, işte bu O'nu tevhid etmeyi, yalnızca O'na tevekkül etmeyi, yalnızca O'na şükretmeyi ve günahlar dolayısıyla O'ndan mağfiret dilemeyi gerektirmektedir.

İşte bütün bu hususları Peygamber *-Satiiaiiahu aleyhi veseiiem-* namazda birlikte söz konusu ediyordu. Nitekim. Sahih(-i Buharî)de sabit olduğuna göre rü-kû'dan başını kaldırdığında şöyle derdi: "Rabbimiz, sana pek çok, pek hoş ve mübarek kılınmış hamd-u senalar olsun. Gökler ve yer dolusu kadar ve bundan sonra senin istediğin herbir şey dolusu kadar, ey hamd-u senalara, övgülere layık olan! Kulun söylediği en hak söz -ki hepimiz senin kulunuz."¹ Buharî 799; Nesaî, II. 196; Ebû Dâvûd 770; Müsned, IV, 340; Muvatta, 1,211, 212.

İşte bu ifadeler Yüce Allah'a bir hamd-u sena'dır, O'na bir şükürdür. O'na harndetmenin kulun söylediği en hak söz olduğunu açıklamaktadır. Bundan sonra da kul şunları söyler: "Sen'in verdiğini engelleyecek yoktur. Engellediğini de verecek yoktur. Varlık sahibi kimsenin bu varlığının Sana karşı hiçbir faydası da olmaz."² Müslim 876, 477; Ebû Dâvûd 846, 847; Müsned III, 87, IV, 353, 354, 356; Nesaî, II, 198, 199, Tirmizî3541; ibn Mâce 878.

İşte bu Yüce Allah'ın vahdaniyetini, rububiyetinin tevhid'ini -yaratmak, takdir etmek, ilkin vareimek ve hidayete iletmek bakımından- bir tevhiddir. O verendir, engelleyendir. O'nun verdiğini kimse engelleyemez, engellediğini kimse veremez.

Diğer taraftan şeriat, emir ve nehiy koyucu olarak ulûhiyetinin tevhidini de dile getirmektedir. Şöyle ki; Kullar her ne kadar varlık, mülk, azamet, imkan ve riyaset'e -zahiren

ya da mükâsefe ve hal'ika tasarruflarda bulunanlarda olduğu gibi batinen-imkanlara sahip kılınıyor iseler dahi, bu varlıklarının Sana karşı kendilerine bir faydası olmaz, yani bunlar o kimseyi kurtarmaz, kurtuluşa erdiremez, işte bundan dolayı burada "o kimseye Sana karşı faydası olmaz" diye buyurmuş, "Senin nezdinde ona faydası olmaz" diye buyurmamıştır. Çünkü böyle denilmiş olsaydı, bu ifadeden bunlarla Sana yakınlaşılmaz, ama bunların ona zararı olmayabilir gibi bir mana anlaşılabilirdi.

Sebebler Bağımsız Olarak İstenen Şeyler Değildir

Bu ifadeler aynı zamanda tevhid'in hakikatini de Yüce Allah'ın: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz" buyruğunun da hakikatini ihtiva etmektedir. Sebeblerden hiçbirisi tek başına ve bağımsız olarak istenen birşey olamaz. Herşey ancak Allah'ın meşietini ve yoluna koymasıyla olur O halde Allah'tan başkasından ümitvar olmamak, O'ndan başkasına tevekkül etmemek, O'ndan başkasından dilekte bulunmamak, O'ndan başkasına sığınmamak, O'ndan başkasından yardım dilememek gerekir. Hamd yalnız O'nadır, şekva sadece O'na yapılır. Yalnız O'ndan yardım istenir, yalnız O'na sığınılır, itaate gücü de O verir, masiyetten korunma imkanını da O verir. Çünkü hiçbir sebep tek başına istenen bir şey değildir. Aksine herbir sebebe başka bir takım sebeblerin de katılması gerekir. Diğer taraftan engellerin ve onunla çatışan şeylerin de bertaraf edilmesi icab eder ki maksat hasıl olabilsin. Herbir sebebin bir ortak sebebi vardır ve zıttı vardır. Ortağı ona yardımcı olmayacak olursa ve onun zıttı da uzaklaştırılmayacak olursa, Kişinin istediği husule gelmez.

Yağmur tek başına bitkiyi yeşertmez, ancak onunla birlikte hava, toprak ve diğer sebeblerin de bir arada olması lazım. Diğer taraftan ekinin yetişebilmesi için onu telef edecek çeşitli afetlerden de uzak kalması gerekir. Yiyeceğin, içeceğin besleyici bir gıda olabilmesi, ancak bedendeki aza ve güçler ile tamam olabilir. Bütün bunlar da bunu ifsad edecek hususlar bertaraf edilmedikçe hiçbir fayda sağlayamaz.

Sana bir şeyler veren yahut sana yardımcı olan mahluk, Allah'ın onda irade, güç ve fiili yaratmış olmasına rağmen, O'nun yaptığının tamamlanabilmesi, kendi kudreti dışında ve istediğini yapmasına yardımcı olabilecek pek çok sebep olmadıkça tamam lanamaz. isterse kendisine itaat olunan bir hükümdar olsun. Bununla birlikte maksadı ile çatışacak ve ona engel olabilecek birbiriyle bu hususta yardımlaşan sebepleri de bertaraf etmesi kaçınılmaz bir şeydir. O halde istenen bir şey, ancak istenenin gerektirici bütün sebeblerinin varlığı ve engellerin de bulunmaması ile ortaya çıkabilir. Muayyen herbir sebep ancak gerektirici hususun bir parçasıdır. Varlık aleminde tek başına ve tam bir gerektirici yoktur, isterse ona gerektirici adı verilsin ve diğer yardımcı hususlara da şart denilsin. Bu lafzî bir ihtilaftır. Mahlukat arasında ma'lulünü (sonucunu) gerektirecek tam bir illetin (sebebin) varlığına gelince, bu batıldır.

Bunu gerçek anlamıyla bilen bir kimsenin önünde, Yüce Allah'ı tevhid'in kapısı açılır ve O'ndan başkasına ibadet etmek şöyle dursun, O'ndan başkasından dilekte bulunmaya

kimsenin layık olmadığını, başkasına tevekkül olunamayacağını, başkasından ümitvar olunamayacağını da iyice anlar.

"Biz bütün bunlara iman edenleriz. Peygamberleri arasında kimseyi diğerinden ayırmayız. Hepsinin getirdiklerini tasdik ederiz."

Peygamberlere İman

Bu sözlerle tafsil? olarak iman edilmesi gereken ve daha önce geçen hususlara işaret etmektedir. "Peygamberleri arasında kimseyi diğerinden ayırt etmeyiz..." sözlerinin anlamı da şudur: Bazılarına iman ederek, bazılarını inkar ederek peygamberler arasında fark gözetmeyiz. Bilakis hepsine iman eder, hepsini tasdik ederiz. Çünkü onların kimisine iman edip kimisini inkâr eden hepsini inkâr etmiş olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz, diyenler böylece bunun arasında bir yol tutmaya yeltenir-ler. İşle onlar gerçek kâfirlerin ta kendileridirler.*" (en-Nisa. 4/150- 151)

Çünkü peygamberlerden herhangi birisine iman etmeyi gerektiren husus, (diğerlerine iman edilmemesi halinde) kendisine iman edilmeyen peygamberde de mevcuttur. Çünkü kendisine iman edilen peygamber, diğer peygamberleri tasdik etme emrini de getirmiştir. Peygamberlerin bazısına iman edilmeyecek olursa, iman ettiğini iddia ettiği peygamberi dahi inkâr etmiş olur. Çünkü iman ettiği rasûl bütün peygamberlerin tasdik edilmesi hükmünü de getirmiştir. Bir $\leq$ ısmını inkâr etmekle, inkâr eden kişi gerçekten kâfir olur Halbuki o, iman ettiğini zannetmektedir. Böylelikle dünya hayatında yaptıkları boşa gitmekle birlikte, kendilerinin güzel iş yaptığını zanneden, amel bakımından en hüsranda olan kimselerden olur.

"Muhammed -sav- ümmeti arasından büyük günah işleyen kimseler muvahhid olarak öldükleri, Allah'ın huzuruna O'nu bilip tanıyanlar olarak çıktıkları takdirde, tev-be etmemiş olsalar dahi cehennem'de ebedi kalmazlar, unlar Allah'ın meşiet ve hükmüne tabidirler. Dilerse onlara mağfiret eder, onları lütfuyla affeder. Yüce Allah Kitabında buyurduğu gibi: "Ve bundan başkasını dilediği kimselere bağışlar."

(en-Nisa. 4/48 ve 116)

"Dilerse adaleti gereği onları cehennem ateşinde azaplandı-rır, sonra da onları oradan rahmetiyle ve kendisine itaat eden şefaathçilerin şefaatiyle çıkartır. Sonra da onları cennetine gönderir. Çünkü Yüce Allah kendisini bilip tanıyanların mevlâ-sidir. Onları her iki diyarda da kendisini inkâr eden, hidayetinden uzaklaşıp hüsrana uğrayan ve O'nun dostluğuna nail olamayan kimseler gibi kılmaz, Allah'ım, ey islam'ın ve müs-lümanların gerçek mevlası! islâm ile senin huzuruna çıkıncaya kadar, sımsıkı bir şekilde İslâm'a sarılmamızı sağla!"

Büyük Günahlar ve Bu Günahları İşleyenler

"Muvahhid olarak öldükleri takdirde, Muhammed ümmetinden olup büyük günah işlemiş olanlar, ebedi olarak cehennemde kalmazlar..." sözleri Haricilerle Mutezile'nin görüşlerini reddetmektedir. Çünkü onlar büyük günah işleyen kimselerin cehennem ateşinde ebediyen kalacaklarını savunurlar. Ancak Hariciler büyük günah işleyenlerin kâfir olduklarını söylerken, Mutezile imandan çıktıklarını söyler, fakat küfre girdiklerini söylemezler. Bunun yerine onların iki menzile arasında bir yerde olduklarını kabul ederler. Nitekim bunlar, daha önce Tahâvinin -- "kible ehline mensub hiçbir kimseyi helal kabul etmediği sürece bir günah sebebiyle tekfir etmeyiz" sözünü açıklarken geçmiş bulunmaktadır

"Muhammed ümmetinden büyük günah işleyenler" ifadesi ile Muhammed ümmetini tahsis etmesinden, Muhammed ümmetinden olmayan ve onun getirdiği şeriatle, şeriatleri nesh olunmadan önce büyük günah işleyen kimselerin hükmünün, Muhammed ümmeti arasından olup büyük günah işleyen kimselerin hükmünden farklı olduğu manası anlaşılmaktadır. Ancak böyle bir anlayış tartışılır, çünkü Peygamber -sav- bize şunu haber vermiştir: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan kimse cehennem ateşinden çıkar."

Bu ifadeyle Muhammed -sav- özellikle kendi ümmetini tahsis etmemektedir, imanı mutlak olarak zikretmiştir. Bunu dikkatle düşünmek gerekir. Bazı nüshalarda da "ümme" lafzı zikredilmemektedir.

Büyük Günahlar

İlim adamları büyük günahların mahiyeti ve sayısı hususunda farklı görüşlere sahiptirler:

Büyük günahlar hakkında:

- Yedidir, denilmiştir.
- Onyedidir.
- Bütün şeriatlerin haram olduğunu ittifakla belirttiği hükümlerdir.
- Allah'ı tanıma kapısını kapatanlardır.
- Mal ve bedenlerin gitmesidir.
- Kendisinden daha küçük günahlara nisbetle diğerlerine büyük günah denilmiştir.

¹ Büyük günahların ne oldukları asla bilinemez yahut ta kadir gecesini gibi saklı tutulmuştur.

- Yediden ziyade yetmiş daha yakındır.
- Allah'ın yasakladığı her şey büyük günahdır.
- Büyük günah had'di gerektiren, yahut işlenmesi halinde cehennem ile tehdit olunan, yahut lanel ya da ilahi gazabın söz konusu olduğu belirtilen günahlardır.

Bu (sonuncusu), bu husustaki görüşlerin en güzelidir. Bu görüşü benimseyenlerin kullandıkları ifadeler de farklı farklıdır: Kimisi şöyle der: Küçük günah cezası iki ceza yurdu olan, dünya ile ahi-ret cezalarının altında bulunan günahdır.

Bir başkası: Lanet, gazab yahut ateş ile sonuçlanmayan her bir günahdır. Bir başkası. Küçük günah dünyada bir had cezası, ahirette de bir tehdidi bulunmayan günahdır. Tehdit'ten kasıt ise ateş, lanet yahut gazab gibi özel teh-dit'tir. Çünkü ahiretteki Özel ceza, dünyadaki özel ceza gibidir. Yani dünyada miktarı belirli cezalara benzer. Dünyada ta'zir ise cehennem ateşi yahut lanet ve gazab dışında yapılan tehdidi andırır.

Böyle bir sınırlandırma bunun dışındaki sınırlandırmalara yöneltilen ten-kidlerden kurtulmuştur;-

Bunun kapsamına nass ile büyük günah olduğu sabit olan bütün günahlar girer. Şirk, adam öldürmek, zina, büyü, mü'min ve bir şeyden haberi olmayan namuslu ve iffetli kadınlara iftirada bulunmak ve buna benzer... Savaştan kaçmak, yetim malını yemek, faiz yemek, anne-baba haklarına riayet etmemek, ğamûs (bilerek yalan yere) yemini, yalancı şahitlik ve buna benzer günahlar. Çeşitli sebepler dolayısıyla bu görüş tercih edilir:

1- İbn Abbas, İbn Uyeyne, İbn Hanbel ve bunlara benzer seleften nakledilen açıklama budur.

2- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (diğer) günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir mekana sokarız.*' (en-Nisa. 4/31)

Yüce Allah'ın gazabı, laneti ve cehennem ateşi ile tehdit olunan bir kirmse böyle şerefli ve bir va'de hak kazanamaz. Aynı şekilde kendisine had uygulanmayı hakeden bir kimsenin günahları büyük günahlardan kaçınmak suretiyle örtülmez. 3- Böyle bir sınırlandırmanın esast Yüce Allah'ın ve Rasûlünün günahlarla ilgili nasslara dayanır. O bakımdan bu şari'in hitabından çıkartılmış bir tanımdır.

4- Böyle bir tesbit ile büyük ve küçük günahlar birbirinden ayırt edilebilir. ancak diğerleri böyle değildir. Yedi, onyediy, yetmişe daha yakın gibi kanaal sahiplerinin bu sözleri mücerred iddiadan ibarettir.

Bütün şeriatlerin haram olduğunu ittifakla kabul ettikleridir -ihtilal ettikleri

değil- diyenlerin görüşüne göre içki içmenin, savaştan kaçınmanın, kendileriyle evlenilmesi haram olan mahremlerle evlenmenin, süt emmek yoluyla ve evlilik akrabalığı (sıhriyet) dolayısı ile evlenilmesi haram kılınanların ve buna benzer diğerlerinin keba'ir'den olmaması gerekir. Buna karşılık yetimin malından bir habbe almak, bir habbe çalmak, önemsiz tek bir yalan ve buna benzer davranışlar da büyük günahlardan sayılmalıdır. Ancak böyle bir görüş fasittir,

Allah'ı tanıma kapısını kapatan yahut mal ve bedenlerin telef olmasını gerektiren şeylerdir, sözüne gelince; içki içmenin, domuz, meyte ve kan yemenin, iffetli kadınlara iftira etmenin büyük günahlardan olmaması gerekir, bu da yanlıştır. Kendilerinden daha aşağı

olanlara nisbetle büyük günahlara, büyük denilmiştir. Yahut ta Allah'ın yasakladığı her bir şey büyük günahdır, diyenlerin görüşlerine göre de; günahların kendi bünyeleri içerisinde büyük ve küçük diye bir ayırımı tabi olmamaları gerekir, bu da yanlıştır. Çünkü günahların büyük ve küçük olmak üzere kısımlara ayrıldığına delâlet eden nasrlara aykırıdır.

Büyük günahlar asla bilinemez yahut müphemdirler, diyenlerin görüşlerine gelince, böyle bir kimse kendisi adına onları bilemeyeceğini haber vermiş olabilir. Ancak bu, büyük günahların başkası tarafından bilinmiş olmasına mani değildir, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tahâv'î'nin-Allah ona rahmet etsin- "Tevbe etmemiş olsalar dahi" sözlerine gelince, çünkü tevbenin günahları sildiğinde görüş ayrılığı yoktur, görüş ayrılığı levbe etmeyen hali ile ilgilidir.

"Yüce Allah'ı bilen ve tanıyanlar olarak huzuruna çıktıkları takdirde..." sözlerine gelince, şayet "bilip, tanıyanlar" yerine "iman edenler olarak" demiş olsaydı, daha uygun olurdu. Çünkü Allah'ı bilip tanımakla birlikte O'na iman etmeyen bir kimse de kâfirdir.

Yalnızca bilip tanımakla Cehm yetinmiştir. Onun sözü ise önceden geçtiği üzere batıl ve merdut'tur. Çünkü iblis de Rabbini bilen ve tanıyan b/risi idi. "*Rab-bim diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.*" (*el-Hicr. ts/36*); "*Dedi ki: İzzetin hakkı için, onları toptan azdıracam. Arşlarından ihlas'a erdirdiğin kulların*

müstesna." (*sad. 38/82-83*) Firavun da, kâfir'lerin çoğu da böyledir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "*Andolsun ki onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorarsan hiç şüphesiz: 'Allah' diyeceklerdir.*" (*Lokman, 31/25*); "*De ki: Yer ve orada bulunanlar kimindir? Eğer biliyorsanız, (söyleyiniz.) Allah'ındır, diyeceklerdir.*" (*el-Mu'minun, 23/84-85*) Buna benzer bu anlamı dile getiren daha pek çok âyet-i kerîme vardır.

Sanki Tahâvî -*Aiih ona rahmet etsin-* bu ifadeleriyle tarikat ehlinin işaret ettiği, hidayet bulmak için gerekli kâmil marifeti kastetmiş gibi görünüyor. Bu halde olanların ise, büyük günah işleyenlerden olmaları düşünülemez. Aksine böylele-

ri insanların ileri gelenleri ve havassıdırlar.

"Onlar Allah'ın meşîetinde ve hükmündedirler. Dilerse onlara mağfiret buyurur, dilerse lütfuyla onları affeder..." sözlerine gelince, Yüce Allah şirk ile diğer günahları birbirinden ayırmıştır. Çünkü şirk, Peygamber -*sav-*de belirttiği gibi büyük günahların en büyüğüdür. Yüce Allah da şirkin bağışlanmayacağını haber vermiştir. Şirkin dışındaki günahların bağışlanmasını da me-şîetine bağlı kılmıştır. Caiz olan bir şey ise meşîete bağlı olarak söz konusu edilebilir. Mümteni¹ (imkansız) olan şey ise böyle değildir. Eğer bütün günahlar bu açıdan birbirine eşit olsalardı, böyle bir ayırımın anlamı olmazdı. Çünkü Yüce Allah şirkin dışındaki günahların bağışlanmasını meşîetine bağlamışken, büyük ve küçük günahların tevbeden sonra bağışlanmasının ise meşîete bağlı olmaksızın kat'i olduğunu bildirmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle bildirmiştir;

"De ki: Ey nefis/eri aleyhine Heri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Muhakkak o çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir." (ez-zümer. 39/53)

Buna göre ilahi meşîete bağlı olan mağfiret, tevbe etmeksizin ve Allah'a şirk koşmanın dışında kalan günahların mağfiret edilmesi olmalıdır.

"Çünkü Allah kendisini bilip, tanıyanların mevla'sıdır" ifadesinde az önce geçtiği üzere, üzerinde durulması gereken ince bir nokta vardır.

"Allah'ım, ey islam'ın ve müslümanların gerçek mevlası! İslam ile senin huzuruna çıkıncaya kadar, islam'a sınımsız sarılmamızı -bir nüshada; İslam üzere sebat göstermemizi sağla." Şeyhu'l-islam Ebu ismail el-Ensârî, "el-Faruk" adlı eserinde senedini kaydederek Enes -Radiyâiatiu an/ı-dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah -satiiahu aleyhi veseilem- dualarından birisinde şöyle demiştir: Ey İslam'ın ve müslümanların gerçek mevla'sı! islam üzere Senin huzuruna çıkıncaya kadar İslam'a sınımsız sarılmamı sağla."¹**el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâiü. X, 176.**

Az önce geçen sözler ile sonunda bu duanın yapılması arasındaki ilişki açıktır. Bu duanın bir benzerini de Yusuf es-Sıddîk -Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun- dua etmiş ve şöyle demiştir: "*Rabbim, Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin (Kitap ve rüyaların) te'vi'inden (bilgiler) öğrettin- Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da, âhirette de benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni salihlere kat.*" (Yusuf, 12/101) Musa (ona ve peygamberimize saiat ve selamları olsun) ya ilk iman eden kimseler olan sihirbazlar da şu sözleriyle benzeri bir duayı yapmışlardır: "*Rabbimiz üzerimize sabır yağdır ve müslümanlar olarak canımızı al!*" (el-A'raf, 7/126}

"Ehl-i Kible mensubu olan iyi ve günahkâr herkesin arkasında namaz kılınacağı ve onlardan ölenlerin cenaze namazının kılınacağı görüşünderiz."

İyi ve Günahkâr Kimselerin Arkasında Namaz Kılmak

Sahih-ı Buhârî'de¹Bk. ibn Hacer, et-Teltis, II, 43; ibn Şeybe, el-Musannef. II, 378, Beyhakl, es-Sunenu'l-Kubrâ 122. belirtildiğine göre Abdullah b. Ömer -ra- el-Haccac b. Yusuf es-Sakafî arkasında namaz kılmış, Enes b. Malik de böyle. Haccac ise fasık ve zalim bir kimseydi.

Yine Sahih-i Buhârî'de belirtildiğine göre. Peygamber -sav-şöyle buyurmuştur; "Onlar size namaz kıldırırlar. İsalet ederlerse sizin de onların da lehine, hata ederlerse sizin lehinize, onların aleyhinedir."²**Buhârî 694.**

Şunu bil ki -Allah sana da, bize de merhamet buyursun- kişinin, bid'atçı ya da (asık olduğunu bilmediği kimsenin arkasında namaz kılması, imamların ittifakı ile caizdir. İmam'a uyanın, imamının itikadını bilmesi de, onu imtihan ederek, sen neye inanıyorsun? diye

sorması da imama uymasının şartlarından değildir. Aksine kişi, hali mestur (örtülü) kimsenin arkasında namaz kılar.

Bid'atne insanları davet eden bir bid'atçı yahut ta fasıklığı açıkça ortada olan bir fasığın arkasında namaz kılan bir kimsenin arkasında namaz kıldığı bu imam, şayet cuma ve bayram namazları imamı ile Arafe'de, hac'da namaz kıldırma görevli imam ve buna benzer başkası arkasında namaz kılma imkanını bulamadığı muayyen (görevlendirilmiş) bir imam ise; genel olarak selef lef'e göre imam'a uyacak kimse, böyle bir imamın arkasında namaz kılar.

Günahkâr bir imamın arkasında namaz kılmayarak cuma ve cemaati terkeden kimse ise, ilim adamlarının çoğunluğuna göre bid'atçı bir kimsedir. Sahih olan böyle bir namazı kılıp tekrar onu iade etmeyeceği şeklindedir. Çünkü As-hab-ı Kiram *-Aiih onlardan razı olsun-* günahkâr imamlar arkasında cuma ve cemaat namazlarını kılar ve tekrar iade etmezlerdi. Az önce geçtiği üzere Abdullah b. Ömer, Haccac b, Yusuf'un arkasında namaz kılar; Enes *-ra-* da.

Sahih(-i Buhari)de kaydedildiğine göre Osman b. Affan *-ra-* evi muhasara altına alınca insanlara bir kişi namaz kıldırdı. Birisi Osman'a: Sen genel olarak bütün müslümanların imamısın, şu insanlara namaz kıldıran kişi ise bir fitne (zamanının) imamıdır. Osman *-ra-* şöyle dedi: Ey kardeşimin oğlu! Namaz insanların yaptıkları işlerin en güzellerindedir. Eğer güzel iş yaparlarsa, sen de onlarla birlikte güzel iş yap. Şayet kötülük işlerlerse sen onların kötülüklerinden uzak dur.'Buhâri 695.

Fasık ile bid'atçinin namazı özü itibariyle sahihtir. İmam'a uyan bir kimse böyle bir kişinin arkasında namaz kılacak olursa, namazı batıl olmaz ama böy-lelerinin arkasında namaz kılmayı mekruh görenlerin bundan hoşlanmayı se-bebleri; iyiliği emredip münker'den alikoymanın vacib oluşundan dolayıdır.

Bu kabilden olmak üzere bid'at ve günahını açıkça ortaya koyan bir kimse müslümanlara imam olarak tayin edilmez. Böyle bir kimse tevbe edinceye kadar ta'zir edilmeye müstehaktır. Böyle bir kimsenin tevbe edinceye kadar terkedilme imkanı bulunur, bu güzel bir şey olur. Şayet bazı kimseler onun arkasında namaz kılmayı bırakıp, başkasının arkasında namaz kıldıkları takdirde bu durum tevbe edinceye yahut azledilinceye ya da insanlar onun işlediği günahın benzerinden vazgeçinceye kadar münker'in reddedilmesinde bir etkisi bulunursa, böyle bir kimse arkasında namaz kılmayı terketmekte heryer'de bir maslahat olur, hem de imama uymak durumunda olan kimse, bir cuma'yı da. cemaati de terketmemiş olur.

Şayet böyle birisinin arkasında namaz kılmayı terketmek cemaate katılan kimsenin cuma ve cemaatleri kaçırmaya sebep teşkil ediyorsa, işte o takdirde böyle bir kimsenin arkasında namaz kılmayı Ashab-ı Kiram'a muhalefet eden bir bid'atçiden başkası terketmez.

Eğer imamı yöneticiler tayin etmiş iseler, onun arkasında namaz kılmayı terketmekte de ser" bir maslahat yoktur. Böyle bir durumda bu gibi kimsenin arkasında namaz kılmak

terkedilmez. Aksine namaz daha faziletli olan kimsenin arkasında kılınırsa, daha faziletlidir. Eğer bir kimsenin münker'i açıkça işlemeyen bir kimseyi imamete geçirme imkanı varsa, bunu yapması vacib olur. Ancak başkası onu görevlendirmiş ve böyle bir kimseyi imamlıktan alma imkanı yoksa yahut ta onu imamlıktan alma imkanı ancak onun açığa çıkardığı mün-ker'in verdiği zarardan daha büyük bir zarar ve kötülükle mümkün olabiliyorsa, hiç şüphesiz büyük bir fesad ile küçük bir fesadı önlemeye kalkışmak caiz değildir, iki zarardan daha hafif olanının da daha büyük bir zararla defedilmesi caiz olmaz. Çünkü şerT hükümler, maslahatları elde etmek ve onları tamamlamak ile fesadı işlemez hale getirmek ve -imkan ölçüsünde- azaltmak maksadıyla gelmiştir. Buna göre cuma ve cemaatlara katılmayı kaçırmak, bu iki namazda günahkar imama uymaktan daha büyük bir fesattır. Özellikle cemaate katılmamak herhangi bir günahı önlemiyor ise bu böyledir. Geriye serî maslahatın, böyle bir fesat önlenmeksizin işletilmemesi kalır.

Eğer cuma ve cemaat namazları iyi kimselerin arkasında eda edilebiliyor-sa, elbetteki bu günahkar kimselerin arkasında eda edilmesinden daha uygundur. İşte o vakit, mazeretsiz olarak günahkâr bir kimsenin arkasında namaz kılacak olursa, bu ilim adamlarının içtihad ettikleri bir konu olarak karşımıza çıkar. Kimisi böyle bir namazı iade eder derken, kimisi de iade etmez, demektedir. Buna dair geniş açıklamalar ise fûrûa dair (fıkıh) kitablardadır.

Kitabın ve sünnetin nassları ile ümmetin selefinin icması şuna delâlet etmektedir: Veliyyu'l-Emr, namaz kıldırmak için tayin edilmiş imam, hakim, harb emiri, sadaka âmiline içtihad edilecek konularda itaat olunur, içtihad edilecek konularda bu gibi kimselerin, kendilerine uymak durumunda olanlara itaat etmek yükümlülükleri yoktur. Aksine itaat etmek durumunda olanların bu hususlarda ona itaat etmesi ve onun görüşünü benimseyip kendi görüşlerini ferketmeleri gerekir. Çünkü cemaat ve uyuşma maslahatı ile tefrika ve ayrılığın mefseleti cüzî meselelerden daha büyüktür. Bundan dolayı hakimlerin birinin diğerinin hükmünü nakletmesi caiz görülmemiştir.

Kat' olarak bilinen doğru ise sudur; Bu gibi kimselerin birinin diğeri arkasındaki namazı sahihtir. Ebu Yusuftan rivayet edildiğine göre o, Harun er-Reşid ile birlikte hac ettiğinde halife (Harun) hacamat yaptırmıştı. Malik de ona abdest almasının gerekmediği doğrultusunda fetva vermişti. Halife bu haliyle insanlara namaz kıldırdı. Ebu Yusuf'a: Arkasında namaz kıldın mı? diye sorulunca, O: Sub-hanallah, Emiru'l-Müminîn'dir o, diye cevap vermişti. Bu sözleriyle yöneticiler arkasında namaz kılmayı terketmenin bid'at ehlinin fiillerinden olduğunu kastetmiştir.

Buhârî'nin rivayet ettiği Ebu Hureyre yoluyla gelen hadise göre de Rasû-lullah -sav- şöyle buyurmuştur: "Onlar size namaz kıldırırlar.

İsabet ederlerse, sizin de, onların da lehinedir. Hata ederlerse, sizin lehinize. onların aleyhinedir."**Buhârî 694**

Bu hadis imam hata ettiği takdirde, bu hatası imamın aleyhinedir, imama uyan aleyhine değildir, gerçeğini ortaya koyan açık ve sahih bir nasstır. Müçtehid nihayet vacib olmadığına inandığı bir vacibi terketmekle yahut ta yasak olmadığına inandığı bir yasağı

işlemekle hata etmiş olabilir. Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kimsenin böyle bir hadis kendisine ulaştıktan sonra, bu açık ve sahih hadise muhalefet etmesi helal olmaz.

Ayrıca bu hadis, irnam eğer "imama uyanın vacib olduğuna inandığı bir şeyi terkecek olursa, o imama uyması sahih değildir" ifadesini mutlak olarak kullanan, Hanefi, Şafîi ve Hambeli'lere rnen sub kimselerin kanaatlerine karşı da bir delildir. Şüphesiz ki bir arada olmak, birlikte bulunmak göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır. Fesada götüren ayrılıkların da terkedilmesi gerekir.

İyilerin de Günahkârların da Cenaze **Namazı Kılınır**

"Ve onlardan ölenlerin üzerine..." sözlerine gelince, şu demektir: Biz iyilerden de, günahkârlardan da ölen kimselerin namazlarının kılınacağı görüşündeyiz. Bâği'ler ve yol kesiciler bu genellemenin dışında ve müstesnadırlar. -Ebu Yusuf'a hilafen- kendisini öldüren de böyledir, ilgili yerlerde belirtildiği üzere, Malik ve Şafîi'ye hilafen şehit ise böyle değildir.

Ancak Tahâvî -*Allah ona rahmet eisin-*, bu sözleri bizim bid'at ehli ile günahkârlardan ölen kimselere namaz kılmayı terketmeyeceğimizi açıklamak üzere bu zikretmiştir, yoksa herkesi kapsayan genel bir ifade olmak üzere kaydetmiş değildir.

Ancak İslam'ı izhar edenler iki kısımdır. Bunlar ya mü'mindir, ya münafıktır. Münafıklığı bilinen kimselerin namazlarını kılmak, onlara mağfiret dilemek caiz değildir. Münafık olduğu bilinmeyen kimsenin ise namazı kılınır. Bir kimse bir kişinin münafık olduğunu bilirse, onun cenaze namazını kılmaz. Onun münafık olduğunu bilmeyenler namazını kılar. Ömer -*ra-*, Huzeyfe -*ra-* cenaze namazını kılmadığı kimselerin namazını kılmazdı. Çünkü Huzeyfe, Tebûk Gazvesi'nde münafıkların kim olduklarını bilmişti. Yüce Allah ise Rasûlü-ne münafıkların namazını kılmayı yasaklamış ve onlara mağfiret dilemesi halinde bile günahlarını bağışlamayacağını haber vermiş, buna sebep ise onların Allah'ı ve Rasûlünü inkar ederek kâfir olmalarını göstermiştir.

Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimsenin namazını kılması ise yasaklanmış olamaz. Onun gerek bid'at türünden itikadı günahları, gerekse de amelî günahları ne olursa olsun. Aksine Yüce Allah, peygamberine, rnü'minlere mağfiret dilemesini emrederek şöyle buyurmaktadır: "*Onun için bil ki: 'Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.'* Hem kendi günahın, hem de mü'min erkek/er/e, mü'min kadınlar için mağfiret dile." (Muhammed, 47/19) Yüce Allah ona tevhid'i, hem kendisi için, hem de mü'min erkeklerle, rnü'min kadınlar için mağfiret dileğinde bulunmayı emretmektedir.

Tevhid dinin esasıdır. Kendisi için ve rnü'minler için mağfiret dilemek te tev-hid'in kemâlidir. Onlara mağfiret, rahmet ve sair hayırları dilemek ya vacibdir, ya müstehabtır. Bu da iki türlüdür, genel ve özel olmak üzere. Bunun genel olması bu âyet-i kerîme'de olduğu gibi açıktır. Özel duaya gelince bu da, ölüye namaz kılmaktır. Ölen herbir mü'minin cenaze namazını kılmaları mü'minlere mutlak olarak emredilmiştir. Onlar kıldıkları namazlarında ona dua etmekle em rol ünmiş l ardı r. Nitekim Ebu Davud ve ibn Mace'nin kaydettikleri rivayete göre Ebu Hureyre -*ra-* şöyle demiştir; Rasûlullah -*sav-i* şöyle buyururken dinledim:

"Ölünün namazını kıldığınız vakit ona ihlasla, samimiyetle dua ediniz."¹Ebu Dâvûd 3199; ibn M3ce 1497

"Onlardan herhangi bir kimse hakkında kesin olarak cennetlidir ve cehennemlidir demeyiz."

Muayyen Kimselerin Cennetlik Yada Cehennemlik Olduklarını Söylemek

Tahâvî -Allah ona rahmet etsin- şunu anlatmak istiyor: Biz Kible ehline men-sub muayyen herhangi bir kimse için: O cennet ehliendir, yahut cehennem ehliendir demeyiz. Doğru sözlü peygamberin cennet ehlienden olduklarını haber verdiği kimseler müstesna. Aşere-i Mübeşşere²Aşere-ı Mübeşşere. yani Hz. Peygamber tarafından cennetlik oldukları ismen belirtilmiş on sahabe Ebu Bekir. Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avt, Sa'd b. EbîVakkas, Said b. Zeyd. Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh ve ez-Zubeyr b. el-Awâm -*Raünyatihü an/ı*- dir. gibi.

Bizler her ne kadar: Büyük günah işlemiş olanlardan Allah'ın dilediği kimseler cehenneme mutlaka girecektir, sonra da şefaathçilerin şefaati ile çıkacaklardır diyorsak da muayyen kimseler söz konusu olunca bunu söylemeyiz ve bilgi sahibi olmadıkça kimse hakkında cennetlidir ya da cehennemlidir, demeyiz. Çünkü bu bizim için gizli olan bir hakikattir. Ölenin ne üzere öldüğünü de bilgimizle kuşatamayız. Ancak iyilikte bulunanlar için Ümit besleriz, günahkar kimseler için de korkarız.

"Mü'minler bu hususta herhangi bir şeyi açıkça ortaya koymadıkça, onlar hakkında küfür, şirk ya da münafıklık ettiklerine dair şahitlikte bulunmayız, onların iç hallerini yüce Allah'a bırakırız."

Muayyen Kimselerin Kâfir Yada Münafık Olduklarını Söylemek

Çünkü bizler zahire göre hüküm vermekle emrolunmuş; zan ve hakkında bilgi sahibi olmadığımız şeylerin arkasından düşmemiz yasaklanmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler! Erkekler topluluğu, başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin...*" (ei-Hucurat, 49/11) Yine Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Zannın bir çoğundan kaçın, çünkü zannın bir kısmı günahdır...*" *tei-hucurat. 49/12*) diye buyurmaktadır.

Başka yerde de Yüce Allah: "*Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur.*" (ei-Isra, 17/36) diye buyurmaktadır.

"Biz -kendilerine karşı Kılıç çekmek vacib olanlar müstesnâ-Muhammed -sav- ümmetinden herhangi bir kimseye karşı kılıç çekileceği görüşünde değiliz."

Müslümanlarla Savaşmak

Sahih(-i Buharî)de. Peygamber *-sav-* şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına ve benim Allah'ın Rasûlu olduğuma şahadet eden bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden birisi dolayısıyla helal olabilir: Evli zinakâr, cana karşılık can, dinini terk edip islam cemaatinden ayrılan kimse."¹Buhirt 6878; MüsMm 1676; Ebû Dâvûd 4352, 4353; Tirmitf 1403: Nesaî, VII, 90, 91, 101,102. VI». 13, 23; ibn Mâce 2534; Müsned, 1, 382, 428, 444, 465, VI, 181.

"(Şer'î yönetimde) bize yöneticilik edenlere ve emir sahiplerimize karşı çıkıp ayaklanmayı -haksızlık etseler dahi- uygun görmeyiz. Onlara beddua etmeyiz, onlara itaat etmekten el çekmeyiz. Onlara itaati Aziz ve Celil olan Allah'a itaatin bir parçası ve bir fariza olarak görürüz. Elverir ki bize bir masiyet emretmesinler. Onların salah bulmaları ve esenlik için dua ederiz."

Yöneticilere İtaat Etmek

Yüce Allah: "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de*" (en-Nisa, 4/59) diye buyurmaktadır.

Sahih(-i Buharî)de Peygamber *-sav-* şöyle buyurduğu kaydedilmektedir; "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Bana isyan eden, Allah'a da isyan etmiş olur. (Benim tayin ettiğim) emir'e itaat eden bana itaat etmiş olur, emir'e isyan eden bana isyan etmiş olur."¹Buharı 7137; Müslim 1835

Ebu Zerr *-ra-dan* dedi ki: Can dostum bana, Habeş'li, azaları kesik dahi olsa (basımdaki hak yöneticiye) dinleyip, itaat etmemi tavsiye etti."² Müslim 648. 1837; ibn Mâce 2862. Buharî'de, ki rivayette de: "isterse başı kuru üzüm tanesi gibi Habeş'li olsa dahi. ..."3Buharı 693, 696, 7142; Müsned, III. 114; ibn Mâce 2860. ifadesi de vardır.

Yine Buharî ve Müslim'de şu hadis yer almaktadır: "Masiyet ile emrolun-ması hali müstesna müslüman kişiye hoşuna ve gitmeyen hususlarda dinleyip, itaat etmek görevi vardır. Şayet masiyet ile emrolunursa ne dinlemek, ne de itaat söz konusudur."⁴Buharî 2955, 7144; Müslim 1839

Huzeyfe b. el-Yeman'dan şöyle dediği nakledilmektedir; insanlar Rasûlul-lah *-sav-e* hayra dair sorarlardı. Ben de ona, beni gelir bulur korkusuyla şerre dair sorardım, Ey Allah'ın RasûKJ! dedim. Biz cahiliye döneminde ve şer arasında idik. Allah bize bu hayrı gönderdi, bu hayırdan sonra bir şer olacak mı? O: "Evet" buyurdu. Peki bu şer'den sonra bir hayır olacak mı? diye sordum. O: "Evet, ancak bünyesinde bir parça fesad bulunacak" dedi. Ben: Peki bünyesindeki fesadı nedir⁹ diye sordum. Şöyle buyurdu: "Bir kavim (gelecek) ve bunlar benim sünnetimden başka bir sünnet izleyecekler, benim hidayetimden başka bir yola uyacaklar. Bir takım işlerini uygun görecektir, bir takım işlerini münker görecektir." Yine ben: Peki, bu hayırdan sonra bir şer olacak mı? diye sordum. Şöyle buyurdu: "Evet, cehennem kapılan üzerinde bir takım davetçiler olacak. Bu davetlerini kabul edenleri içine (cehennem ateşine) atacaktırlar." Ey Allah'ın Rasûlü! Onları bize vafeder misin? dedim. Şöyle buyurdu;

"Evet (niteliklerini belirteyim). Bunlar etiyle, kemiğiyle bizden bir topluluktur. Bizim dillerimizi konuşurlar." Ey Allah'ın Rasulül dedim. Eğer ben bu döneme yetişecek olursam, ne yapmamı tavsiye edersin? Şöyle buyurdu: "Yine müslümanlar cemaatine ve onların hak imamlarına bağlı kalacaksın." Ben: Eğer bir cemaatleri de, bir imamları da bulunmayacak olursa (ne yapmamı emredersin?) diye sordum. Şöyle buyurdu: "O takdirde bütün bu fırkalardan uzaklaş, velev ki bir ağacın kökünü azı dişlerinle yakalayacak olsan bile. Ölüm sana gelip yetişince-ye kadar sen bu hal üzere kalmaya devam et."¹

İbn Abbas *-ra-*dan dedi ki: Rasûlullah *-sav-*şöyle buyurdu: "Her kim emirinden hoşuna gitmedik bir şey görürse sabretsin. Çünkü cemaatten bir karış kadar dahi ayrılıp ta ölen bir kimsenin o ölümü cahiliye ölümüdür."²

Bir başka rivayette; 'islam'ın boyunduruğunu boynundan çıkartmış olur"³ denilmektedir.

Ebu Said el-Hudrî *-Radıyatfahu anh-*dan dedi ki: Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurdu: "iki halifeye bey'at edildiği takdirde, siz o ikisinden sonrakini öldürünüz,"⁴

Avf b. Malik *-ra-*, Rasûlullah *-Sallatlahu aleyhi vesellemJn* şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Sizin en hayırlı imamlarınız (devlet yöneticileriniz), sizin kendilerini sevdiğiniz ve kendilerinin sizi sevdiği, kendilerine dua ettiğiniz size dua eden yöneticilerdir. En kötü yöneticileriniz ise kendilerine buğz ettiğiniz, kendileri de size buğz eden. kendilerine lanet ettiğiniz ve size lanet edenlerdir." Ey Allah'ın Rasûlü dedik, o takdirde biz kılıçlarımızla onlara karşı çıkmayalım mı? dedik. Şöyle buyurdu: "Aranızda namazı kıldırarak sürece hayır. Şunu biliniz ki her kimin başına bir yönetici gelir de onun Allah'a isyanı gerektiren bir iş yaptığını görürse, yaptığı bu Allah'a karşı masiyet olan işten hoşlanmasın. Bununla birlikte itaatten de asla el çekmesin."¹Müslim 1855; Müsneet, VI, 24, 28.

Görüldüğü gibi Kıtâb da, sünnet de masiyet ile emretmedikleri sürece ulu'l-emr'e itaatin farz olduğunu ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunu düşünelim: "*Allah'a itaat edin. rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de*" (*en-Nisa, 4/59*) Burada Yüce Allah, "rasûle itaat edin" diye buyurduğu halde, sizden olan emir sahiplerine de itaat edin diye buyurmamıştır. Çünkü emir sahipleri bağımsız olarak kendilerine itaat edilecek kimseler değildirler. Onlara ancak Allah'a ve Rasûlüne itaat etmeleri halinde itaat olunur. İtaati emreden fiil, Allah Rasûlü ile birlikte tekrarlanmıştır. Çünkü Allah Rasûlüne itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Zira Allah Rasûlü, Allah'a itaat olmayan bir işi emretmez. O böyle bir emir vermekten yana korunmuştur. Yöneticiler ise bazen Allah'a itaat olmayan işler emredebilirler. Onlara ancak Allah'a ve Rasûlüne itaat olan hususlarda itaat olunur.

Zulmetseler dahi onlara itaat etme gereğine gelince, buna sebep onlara itaatin dışına çıkıp, ayaklanmanın sebep olacağı kötülükler, onların zulümlerinden hasıl olacak kötülüklerden kat kat fazla olmasıdır. Şüphesiz (zalimlikleri halinde) Yüce Allah onları bizlere ancak amellerimizin fasit oluşu dolayısıyla bize musallat kılmıştır. Ceza da amelin

cinsindedir. O halde bize bütün gayretimizle Allah'tan mağfiret dilemek, O'na tevbe etmek ve amellerimizi ıslah etmek düşer.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Size isabet eden her musibet elleriniz/e kazandıklarınız sebebiyledir. Çoğunu da affeder." (eş-Şura, 42/30); "Böyle iken başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip size çattınca mı 'bu bize nereden geldi?' dediniz. De ki: 'O kendinizdendir.' Şüphesiz Allah herşeye güç yeti-

rendir." (Al-i imran, 3/165); "Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her fenalık da kendindedir." (en-Nisa, 4/79); "İşte Biz kazanmakta oldukları yüzünden de zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz." (el-En'âm, 6/129)

O halde yönetilenler, eğer zalim yöneticinin zulmünden kurtulmak istiyorlarsa, bizzat kendileri zulmü terketsinler.

"Sünnet'e ve cemaate tabi oluruz. Şaz görüşlerden, ihtilâftan ve tefrikadan da uzak dururuz."

Sünnet ve Cemaate Uymak

Sünnet, Rasûlu | ah -sav- yoludur. Cemaat de müslüman cemaattir. Bunlar ise Ashab-ı Kiram, Tabiîn ve kıyamet gününe kadar güzel bir şekilde onlara tabi olanlardır. Onlara tabi olmak bir hidayettir, onlara muhalefet etmek bir sapıklıktır. Yüce Allah peygamberine hitaben şöyle buyurmaktadır: "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Ğalur'dur, Hahim'dir.'" (AL-İ imran, 3/311)

Şaz Görüşlerden ve Tefrika'dan Uzak Durmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!" (sn-Nisa, 4/115)\

"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar, işte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti." (-En'âm. 6/753];

"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp (dinlerinde) ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için pek büyük bir azab vardır." (Al-i İmran, 3/w5)\

"Dinlerini parça parça edip, fırka fırka ayrılan/ar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a aittir. Sonra o yaptıklarını kendi/erine haber verecektir." (ei-En'âm, e/159)

Sünen'lerde Tirmizi'nin sahih diye nitelendirdiği el-İrbad b. Sâriye'den şöyle dediği sabit olmuştur: Rasûlullah -sav- bize son derece etkili bir öğüt verdi. Bundan dolayı gözler yaşardı, kalpler ondan ötürü titredi. Birisi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu Öğüt sanki veda eden birisinin Öğüdüne benziyor. Sen bize neyi emredersin? dedi. Şöyle buyurdu: "Ben size dinleyip, itaat etmeyi emrediyorum. Gerçek şu ki aranızdan benden sonra yasayacak olanlar

çok ihtilaflar görecektir. Sizler benim sünnetimden ve benden sonra gelecek olan hidayete iletilmiş, raşid halifelerin sünnetinden ayrılmayın. Ona sınıksız yapışın, onu azı dışlarınızla kavrayın. Sonradan çıkan uydurma işlerden sakının; çünkü herbir bidat dalâlettir."¹Tirmizi 2676; Ebû Davûd 4603; İbnMâce42; Müsned. IV: 126, 127.

Yine Peygamber -sav- şöyle buyurmaktadır: "Gerçek şu ki (sizden önceki) iki Kitap ehli dinleri hususunda yetmişiki fırkaya ayrıldılar. Şüphesiz bu ümmet de yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Birisi müstesna, hepsi cehennemdedir. Müstesna olan da cemaatfin izlediği yoldur."¹ Müsned. III, 120, 145; İbn Mâce 3992.

Bir rivayette de ashab. Bu fırka hangisidir? Ey Allah'ın Rasûlü! diye sormuş, o da: "Benim ve ashab'ımın üzerinde gittiği yoldur" diye buyurmuştur.²Tirmizî2641

Böylelikle Peygamber -Saiiaiiahu aleyhi veseliem- genel olarak ihtilaf edenlerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat dışında her iki tarafta olanların da helak olacaklarını açıklamış olmaktadır.

Abdullah b. Mes'ud -Radıyaaiahu anfi-in şu sözleri ne kadar da güzeldir: Kim aranızdan bir sünnet izleyecek olursa, Ölmüş olanların sünnetini takib etsin. Çünkü hayatta olanın fitneye düşmeyeceğinden emin olamazsın. Sözü ettiğim bu ölmüş kimseler Muhammed -Saiiaüahu aleyhi vese«em-in ashab'dır. Onlar bu ümmetin en faziletli, en iyi kalplileri, en derin bilgilileri ve yapmacığa sapmaktan ve böylece kendilerini külfetlere sokmaktan en uzak olanlarıydı. Bunlar Allah'ın, peygamberine arkadaş olmaları için, dinini dimdik ayakta tutmaları için seçtiği bir topluluktur. Onların faziletlerini bilip kabul ediniz, izledikleri yollarında onların arkasından gidiniz. Elinizden geldiği kadarıyla onların ahlâklarını huy ediniz, onların yapıştıkları gibi dininize yapışınız. Çünkü gerçekten onlar dosdoğru hidayet üzere idiler.³ Ebu Nuaym, *Hilye*. I, 305.

Yüce Allah'ın izniyle Tahâvî'nin -Allah ona rahmet etsin-: 'Cemaati hak ve sa-vab olarak görürüz. Tefrika'yı da sapıklık ve azab olarak görürüz" sözlerini açıklarken bu hususa dair daha geniş açıklamalar gelecektir.

"Adalet ve emanet ehlini severiz, zulüm ve hıyanet ehline de buğzederiz."

Salih Kimseleri Sevmek, Fasıklara Buğzetmek

Bu ilke imanın kemali ve ubudiyetin eksiksizliğinin bir neticesidir. Çünkü ibadet muhabbetin kemalini ve en son derecesini, zilletin kemalini ve en son derecesini ihtiva eder. Allah rasûllerini, peygamberlerini ve mü'min kullarını sevmek Allah'ı sevmenin bir parçasıdır. Her ne kadar Allah'a ait Çünkü seven kimse, sevdiği kimsenin sevdiğini de sever. Onun buğ-zettiklerine buğzeder, dost edindiklerini dost edinir, düşmanlık ettiklerine düşmanlık eder. O razı olduğu için o da razı olur, o gazablanırsa ondan dolayı o da gazablanır. Onun emirleri ile emreder, yasaklarından o da yasaklar Kısacası her durumda o sevdiğine uygun tutum sergiler,

Allah ihsan edicileri sever, takva sahiplerini sever, tevbe edenleri sever, tertemiz olanları sever. Biz de Allah'ın sevdiklerini severiz.

Allah, hainleri sevmez, fesatçıları sevmez, müstekbirleri sevmez. Bizler de onları sevmeyiz. Yüce Allah'a uyararak biz de onları sevmeyiz ve onlara buğzederiz. Buharî ile Müslim'de, Peygamber *-sav-* şu hadisi kaydedilmektedir: "Üç özellik vardır ki, kimde bulunurlarsa o kimse imanın lezzetini alır: Allah ve Rasûlünü onlardan başka herkesden daha çok seven, sevdiği kimseyi yalnız Allah için seven ve Yüce Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmekten tıpkı cehennem ateşine atılmaktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayan."¹ Buharî 16. 21, 6941; Müslim 43.

Tam ve eksiksiz bir sevgi, sevilen zatın sevdiği ve hoşlanmadığı bütün hususlarda, dostluklarında ve düşmanlıklarında eksiksiz bir muvafakati, ona uygunluğu gerektirir. Bilindiği gibi Allah'ı gereği gibi seven bir kimsenin, O'nun düşmanlarına buğzemesi kaçınılmazdır; onun buğzettiği kimselere karşı cihad etmeyi sevdiği gibi, onun da aynı şeyi sevmesi kaçınılmaz bir şeydir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Gerçek şu ki Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*' (es-Saf, 61/4)

Sevgi ve buğz (nefret) ise o şeydeki hayır ve şer hasletlerine göredir. Kulda hem velayet (dost edinme), hem adavet (düşman edinme) sebepleri ile birlikte sevilmenin ve buğzedilmenin sebepleri de bulunabilir. Bundan dolayı aynı kişi bir açıdan bakıldığında sevilen, bir başka açıdan bakıldığında buğzedilen bir kişi olur. Hüküm ise galib olana göre verilir. Kulun Allah nezdindeki hükmü de bu şekildedir. Şüphesiz Yüce Allah bir şeyi, bir açıdan sever, bir başka bakımdan ondan hoşlanmaz. Nitekim Peygamber *-sav-* Aziz ve Celil olan Rabbin-den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ben yapacağım bir işte ölümden hoşlanmayan, benim de kendisine kötülük yapmak istemediğim mü'min kulunun canını kabzetmekte tereddüt ettiği kadar hiçbir işte tereddüt etmiş değilim."²Buharî 6502 Halbuki ölüm onun için de kaçınılmaz bir şeydir.olan sevgiye, O'ndan başka hiçbir kirnse layık değilse de Allah'tan başkaları Allah için -Allah'la birlikte değil- sevilir.

Böylelikle Yüce Allah tereddüt etliğini beyan etmektedir. Çünkü tereddüt iki iradenin birbiriyle çalışmasıdır. Yüce Allah mü'min kulunun sevdiğini sever, hoşlanmadığı şeyden hoşlanmaz. Kul ölümden hoşlanmıyorsa Yüce Allah da bundan dolayı onun ölümünden hoşlanmaz. Nitekim: " Ve ben ona kötülük yapmaktan hoşlanmadığım halde..." diye buyurmaktadır. Halbuki Yüce Allah ölümü de takdir etmiştir. Ölümün tahakkuk etmesini istemektedir, işte bu hale tereddüt adı verilmiştir. Daha sonra da bu İşin gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğunu beyan etmektedir. Zira bu mü'min kulu daha da sevdiği bir sonuca götürmektedir. "İlmi bizim için müteşâbih olan hususlarda Allah daha iyi bilir, deriz."

Daha önce Tahâvî *-Allah ona rahmet elsin-* şunları söylemişti: "Allah ve Rasû-lüne teslimiyet gösterip, hakkında şüpheyeye düştüğü hususların bilgisini gerçek alimine havale eden kimseler dışındakiler dinlerinde selamete eremezler."

Bilgisizce Söz Söylemek

Bilgisizce konuşan ancak kendi hevasına uyar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan bir hidayet olmaksızın, havasına uyandan daha sapık kim olabilir ki?" (el-Kasas, 28/50); "insanların bazıları Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar. Onun hakkında şu yazılmıştır: 'O, kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür.' " (el-Hac, 22/3-4); "Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışır- lar. Gerek Allah indinde, gerek mü'minler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler." (ei-Mu'min, 40/35); "De ki: 'Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a - hakkında asla bir delil indirmedeği-herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.' " (ei-A'raf, 7/33)

Yüce Allah, Peygamberi Muharnmed -sav-e bilmediği hususları kendisine havale etmesini emretmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'De ki: 'Allah ne kadar kaldıklarını en iyi bilendir. Göklerin ve yerin gaybı yalnız O'nun-dur.'" (el-Kehf, 17/26); "De ki: Rabbim onların sayısını en iyi bilendir." (el-Kehf, 18/22)

Peygamber -sav- de müşriklerin çocukları hakkında soru

sorulunca: "Allah (büyümüş olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini en iyi bilendir."¹ Buhârt 13B4, 6599, 6600; Müslim 2659 Ömer -ra- arttı- da şöyle demiştir: Din hususunda re'yi itham altında biliniz. (Hudeybiye) günü Ebu Cendel hakkındaki kanaatimi bir bilseydiniz. Ben kendi görüşüme dayanarak Rasûlullah -sav- emrini reddediyordum. Ebu Cendel günü elimden geldiğince gayret ediyor, bütün gayretimi ortaya koyuyor, elimden geleni esirgemiordum. O sırada antlaşma metni de yazılıyordu. (Rasûlullah): Bismillahirrahmanirrahim, diye yaz, diye buyurdu. Ancak (Kureyş delegesi): Senin adınla Allah'ım yaz, dedi. Rasûlullah -sav- razı oldu ve bu şekilde yazıldı. Bense karşı çıktım, Peygamber -Saiiallahu aleyhi veseitem-. "Ey Ömer! Sen benim razı olduğumu görüyorken, kendin nasıl yüz çevirirsin" dedi.²Taberânî. el-Mu'cemu'l-Kebir, 82.

Yine Ömer -ra- şöyle demiştir: Sünnet Allah ve Rasûlünün, sünnet olarak ortaya koyduğudur. Sizler hatalı görüşleri ümmete sünnet yapmayınız.

Ebu Bekr es-Sıddîk -ra- şöyle demiştir; Eğer ben Allah'ın Kitabındaki bir âyet hakkında dahi olsa, kendi görüşümü yahut ta bilgi sahibi olmadığım şekilde bir söz söyleyecek olursam, hangi arz beni taşır ve hangi sema beni gölgelendirir.

el-Hasen b. Ali el-HülvanVnin naklettiğine göre; Bize Ârim anlattı, bize Hammad b. Zeyd anlattı. O Said b. Ebi Sadaka'dan, o İbn Sîrin'den şöyle dediğini rivayet eder: Bilmediği hususlardan Ebu Bekr kadar korkup çekinen hiçbir kimse yoktu. Ebu Bekr'den sonra da bilmedikleri hakkında söz söylemekten Ömer kadar korkan hiçbir kimse yoktu. Ebu Bekr bir mesele hakkında hüküm vermek zorunda kalmıştı. O mesele ile ilgili Allah'ın Kitabında asıl bir dayanak bulamamıştı, sünnet'de de bir rivayet tesbit edememişti. Kendi görüşüne

dayanarak içti-had etti, sonra şöyle dedi: Bu benini görüşümdür. Şayet doğru olursa Allah'tandır, eğer hata olursa bendendir. Bunun için de Allah'tan mağfiret dilerim.

"Yolculukta da, mukîm iken de -rivayetlerde geldiği üzere-mestler üzerine mesh edileceği görüşündeyiz."

Yolculukta ve İkamet Halinde Mestlere Meshetmek

Rasûiullah -sav- den mestler üzerine mesh ve ayakların yıkanması hususunda sünnet mütevatır olarak bize kadar gelmiştir. Rafizîler ise bu mütevaîir sünnete muhalefet ederler. Onlara *şöyle* denilir: Peygamber -sav-den söz ve fiil olarak abdesti aktaranlar, ondan abdest almayı öğrenenler, onun döneminde gözünün önünde abdesi aldıkları halde kendilerine itiraz etmediği kimseler ve bunu kendilerinden sonra gelenlere aktaranlar, bu âyetin lafzını nakleden kimselerden sayıca daha çokturlar.

Çünkü bütün müslümanlar onun döneminde abdest alıyorlardı, abdesî de ancak ondan öğrenmişlerdi. Bu uygulama da cahiliye döneminde onlar arasında alışılmış bir şey değildi. Yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin sayısını bilmediği kadar çok kimse, onu abdest alırken görmüşlerdir. Yüce Allah'ın dilediği kadar pek çok sayıda hadiste de ayaklarının yıkandığının söz konusu edildiği rivayetleri nakletmişlerdir. Öyle ki sahih hadis kitaplarında olsun, başkalarında olsun bir kaç yoldan onun şöyle buyurduğu nakledilmiştir: 'Ateşten dolayı topuklara ve ayakların iç taraflarına veyl olsun!'"¹Müsned, IV, 191; İbn Huzeyme 163; Dârakutnî, f, 95; Beyhakî, I, 70. Ayrıca; Butîârî 60, 96, 163, 165; Müslim 241, 242. 6bû Dâvûd 97; Nesaî, I, 77; Tirmizî 41; İbn Mâce 451, 453, 454, Müsned, H, 193, 201,205, 211,226, 451.111,316, VI. 112, 192,258.

Bununla birlikte şayet ayağın üst tarafını meshetmek farz olsaydı, ayağın tamamını yıkamak tabiatın -riyaset ve mal talebinin aksine- kabul edemeyeceği bir külfet olurdu. Eğer abdestin şeklinin mütevatır olarak geldiği hususunda ten-kıd düşünülebilirse, abdest âyetinin lafzının nakledilmesi hususunda böyle bir tenkidin söz konusu olması daha bir ihtimal dahilinde olurdu.

Şayet; âyetin lafzı yalan söylemenin de, hatanın da mümkün olamayacağı bir tevatür ile sabit olmuştur, diyecek olurlarsa şunu belirtelim ki: Abdest almanın ondan nakledilmesine dair tevatürün subutu öncelikli ve daha kamil bir manada söz konusu olmuştur. Ayrıca âyetin lafzı mütevatır olarak gelen sünnete de muhalif değildir. Çünkü "mesh¹ lafzı, mutlak olarak kullanılıp bununla bir şeyi isabet ettirmek manası kastedilebildiği gibi, bu lafız ile suyu akıtmak anlamı da kastedilebilmektedir.Nitekim Araplar şöyle derler: Ben abdest için mestlendim

Ayet-ı kerîme'de ayakların meshedilmesiyle, guslün diğer bir kısmı olan meshin kastedilmediğine, aksine guslün kendisinin bir parçasını teşkil ettiği mes-hin kastedildiğine bir delil vardır. Çünkü Yüce Allah: "iki aşık kemiğine kadar" diye buyurmuş 'aşık kemiklerine kadar" diye buyurmamıştır. Halbuki "ellerinizi dirseklere kadar" diye

buyurmuştur. İşte bu herbir elde tek bir dirsek olduğu gibi, tek bir topuk olmadığına delil vardır Aksine herbir ayakta iki topuk vardır. Buna göre Yüce Allah mesh ile burada çıkıntı teşkil eden iki kemiğin meshini emretmiş olmaktadır. Surdaki emir ise yıkamak anlamındadır. Çünkü meshi özel anlamı ile kabul edenler, ayakların üst tarafı için meshi öngörürler. Ayet-i kerîme'de iki topuğun nihaî sınır olarak belirlenmiş olması, onların görüşlerini reddetmektedir. Onların iddiasına göre farz olan bacak ile ayağın birleştikleri nokta olan ve ayakkabı bağlarının bağlandığı yer olan topuklar kastedilmekte olup, iki ayağın üst tarafının mesh edilmesi farzdır, işte bu iddia görüldüğü gibi Kitab ve sünnet ile merduttur.

Ayet-i kerîme'de meşhur iki kıraat vardır. (Ayaklarınızı anlamına gelen kelimenin) nasb ve cer ile okunması. Bu iki okuyuşun ı'rab'ı ilgili yerlerde genişçe yapılmıştır. Nasb okuyuşu ayakların yıkanmasının farziyeti hususunda açık bir nasıdır. Çünkü mahalle yapılan atf ancak anlamın bir olması halinde söz konusudur. Şairin şu mısranda olduğu gibi:

"Biz dağda değiliz, demir de değiliz,"

: Başıma ve ayaklarıma mesnettim, ifadesi (: Başımı ve ayaklarımı meshettirn, ifadesi ile aynı

anlamda değildir. Birincisinde "be: ile" mücerred mesh'ten ayrı bir mana ifade eder. Bu ise bir miktar suyu başa deydirmektir. O bakımdan atf "ellerinize" buyruğuna yapılmış olmaktadır, Mütevatir sünnet de bazı insanların Kur'ân'ın zahirinden anladıklarının aleyhine hüküm vermektedir. Çünkü Rasûlullah -sav- Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve manasını açıkça beyan etmiştir. Nitekim Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî şöyle demektedir; Bize Kur'ân okutanların anlattıklarına göre Osman b. Alfân, Abdullah b. Mes'ud ve başkaları Peygamber -sav-den on âyet-i kerîme öğrendiler mi bu âyetlerin anlamlarını öğrenmedikçe başka âyetleri öğrenmeye geçmezlerdi."

Ayakların meshinin söz konusu edilmesinde ayaklar yıkanırken kullanılacak suyun az miktarda döküleceğine dikkat çekmek içindir. Çünkü mutad olan ayakların yıkanmasında suyun israf derecesinde çokça kullanılmasıdır. Bu mesele bilinen bir husustur, buna dair açıklamalar furû'a dair (fıkıh) eserlerindedir.

"Hac ve cihad iyileriyle, kötülerıyla müslüman olan ulu'l-emr ile birlikte Kıyamet gününe kadar geçerlidir. Hiçbir şey bunları iptal etmez ve bunların farzîyetlerini kaldırmaz." **İyiye de,**

Kötüye de Hac ve Cihad Bir Yükümlülüktür

Tahâvî - Allah ona rahmet etsin-, "Muhammed -Sallallahu aleyhi vese/lem- \n Soyundan er-Rıza çıkıp da sema'dan bir münadi ona tabi olunuz, diye sesleneceği vakte kadar Allah yolunda cihad yoktur" diyen, Rafızîlerin görüşlerinin reddedildiğine değinmektedir. Bu

görüşün batıl olduğu, ona karşı herhangi bir delil getirmeye gerek bırakmayacak kadar açıktır.

Rafızîler imamın herhangi bir delile dayanmaksızın masum olmasını şartı koşmuşlardır Oysa Müslim'in Sahih'inde Avf b. Malik el-Eşcaî'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah -sav-i şöyle buyururken dinledim: "imamlarınızın en hayırlıları kendilerini sevdiğiniz ve sizleri seven, kendilerine dua ettiğiniz ve sizlere dua eden kimselerdir. En kötü imamlarınız ise kendilerine buğzettiğiniz ve size buğz eden, kendilerine lanet ettiğiniz ve size lanet okuyan kims el erdir." Ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Biz bu durumda onlarla çarpışmayalım mı? Şöyle buyurdu: "Aranızda namazı kıldırdıkları sürece hayır! Şunu bilin ki her kimin başına bir yönetici gelir de o yöneticinin Allah'a isyan olan bir işi yaptığını görürse, Allah'a karşı masiyet olarak yaptığı bu işten hoşlanmasın. Bununla birlikte ona itaat etmekten de el çekmesin."

İmamet meselesini ele alırken bu hadise benzer başka hadisler de geçmiş bulunmaktadır. Bu hadislerin herhangi birisinde; imamın masum olması gerekir, denilmemektedir. Rafızî'ler bu meselede insanlar arasında en hüsranda olanlardır, çünkü onlar masum olan imam ile madûm (mevcut olmayan) imamı aynı şey kıldılar. Bu imamın dinde de, dünyada da kendilerine hiçbir faydası yoktur. Onlar beklenen imamın Muhammed b. el-Hasen el-Askerî olduğunu iddia ederler. Onlara göre bu imam ikiyüzlü olmuş yılında yahut ona yakın bir tarihte Samerra'da bir sirdab'a girmiş ve çıkmamıştır. Oradan çıktığı vakit binsin diye sürekli olarak bir katır yahut bir at bulundurlar. Yine orada tayin ettikleri vakitlerde; "Ey efendimiz çık, ey efendimiz çık" diye seslenecek kimseler bulundurlar ve bu vakitlerde silahlarını kuşanıp çekerler. Halbuki orada kendileri ile savaşıacak hiç kimse de yoktur. Buna benzer akli basında insanların kendilerine gülüp geçeceği başka uygulamaları da vardır

"iyileriyle, kötülerıyla yöneticilerle birlikte" ifadesine gelince, çünkü hac ile cihad farzdırlar ve yolculuk yapmayı gerektirirler. Dolayısıyla bu iki ibadette de insanları idare edecek ve düşmana karşı direnecek bir yöneticiye kaçınılmaz olarak ihtiyaç vardır. İşte bu husus iyi olan imam ile husule gelebildiği gibi, günahkar imamla da husule gelebilir.

"Kirâmen Kâtibin Melekleri'ne iman ederiz. Allah onları üzerimize koruyucular olarak tayin etmiştir."

KİRÂMEN KÂTİBİN MELEKLERİ'NE İMAN

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Halbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar (kirâmen kâtibin) vardır. Onlar ne yaparsanız, bilirler.*" (ei-İnfitâr, 82/10-12);

"Unutma ki sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tesbit eden iki (melek) vardır. O bir söz söylemeye dursun, mutlak onun yanında görüp, gözetlemeye hazır birisi vardır." (Kat, 50/17-18); "Onun önünden, arkasından kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyici/eri vardır." (er-Rad, 13/11); "Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil, hatta e/çilerimiz

de yanlarında-dır, yazıp duruyorlar." (ez-Zuhuuf, 43/80); "işte bu size hakkı söyleyen kitabımızdır. Esasen, Biz işlediklerinizi yazdırıyorduk." (ei-Casiye, 45/29); "Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları hiç şüphesiz yazıyorlar." (Yunus, 10/21)

Sahih-i Buhârî de, Peygamber -sav-in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Aranızdan gece melekleri ile gündüz melekleri birbiri ardından görev yaparlar. Sabah namazı ile ikinci namazında bir arada bulunurlar. O vakitlerde aranızda bulunan melekler yukarı çıkar. (Rableri) onların halini en iyi bilen olduğu halde onlara: Kullarımı ne halde bırakıp geldiniz, diye sorar. Onlar da, biz yanlarına namaz kılarken gittik, yine namaz kılarken onlardan ayrıldık." Buhârî 555, 3223, 7429. 7486; Müslim 632, Mesaî, 1. 240, 241; Muvatta, I, 170, Müsned, II, 257.

312,486

Bir başka hadiste de şöyle denilmektedir: "Sizinle birlikte tuvalete girdiğiniz vakit ile cima hali dışında, sizden ayrılmayan (melek)ler vardır. O bakımdan onlardan haya ediniz, onlara ikramınız olsun."²Tirmizi2800

ikrime de ibn Abbas'tan Yüce Allah'ın: "Onun... Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır." (er-Râd, 13/11) buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Bunlar önünde de, arkasında da onu gözetleyen meleklerdir. Onu korurlar, Allah'ın kaderi geldi mi onu kaderiyle başbaşa bırakırlar."

Müslim ve imarn Ahmed de Abdullah (b. Mes'ud)'un şöyle dediği rivayetini kaydederler: Rasûlullah -sav- buyurdu ki: "Aranızda cinlerden arkadaşı ile meleklerden arkadaşı (onunla birlikte bulunmak üzere) görevlendirilmemiş tek bir kimse yoktur. Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü! dediler, şöyle buyurdu: "Ben de, ama Allah bana ona (cinlerden olana) karşı yardım etti de islam'a girdi. O bakımdan bana hayırdan başka bir şey emretmiyor."¹Müslim 2814; Müsned, 1,385.

Buradaki "islam'a girdi" ifadesi konu ile ilgili iki görüşten daha sahih olanına göre bana teslimiyet gösterdi, bana itaat etti demektir. İşte bundan dolayı 'bana hayırdan başka bir şey emretmiyor" diye buyurmuştur.

Yüce Allah'ın: 'Onun... kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek izleyicileri vardır" (er-Râd, 13/11) buyruğu şöyle açıklanmıştır: Meleklerin onu Allah'ın emri ile korumaları, Allah'ın onlara bunu emretmiş olmaları demektir. Buna da bu manayı pekiştirecek bir kıraat de tanıklık etmektedir.

Diğer taraftan sözü geçen nasslarla sabit olduğuna göre, melekler sözü ve fiili de yazarlar. Niyeti de aynı şekilde yazarlar, çünkü niyet te kalbin bir fiilidir. Bu da Yüce Allah'ın: "Onlar ne yaparsanız bilirler." (ei-Infitar, 82/12) buyruğunun genel kapsamı içerisine girmektedir. Buna Peygamber -Saiiatiahu aleyhi veselem-in şu hadisi de tanıklık etmektedir: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: Kulum bir kötülük yapmak istedi mi; onun aleyhine onu yazmayınız (derim). Şayet onu işleyecek olursa aleyhine onu bir kötülük olarak yazınız (derim). Eğer kulum bir iyilik yapmak ister de onu yapmayacak olursa, onu onun lehine bir

iyilik olarak yazınız(de-rim). Şayet yapacak olursa, bu sefer onu on iyilik olarak yazınız(derim)."²Buhhari 7501, Müslim 128.

Yine Rasûlullah -sav- şöyle buyurmaktadır: 'Melekler dediler ki: işte şu kulun bir kötülük yapmak istiyor. -O kulunu daha iyi gören olduğu halde- şöyle buyurur: Onu gözetleyiniz, şayet o kötülüğü işlerse, onu misli ile kaydediniz. Şayet terkederse o kötülüğü onun lehine bir iyilik olarak yazınız, Çünkü o onu Benim için terketmiştir.' Bu iki hadisi de Bühtan ve Müslim eserlerinde kaydetmişlerdir, lafız Müslim'e aittir.³Müslim 129; Müsned. II, 315.

"Âlemlerin ruhlarını kabzetmekle görevli olan Ölüm Meleşine de iman ederiz."

Ölüm Meleşi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'De ki: Size vekil kılman ölüm meleşi, sizin ruhunuzu alır Sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz.' (es-Secde, 32/11) Bu âyet-i kerime ile Yüce Allah'ın: "Nihayet birinize ölüm gelse, elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar eksik de yapmaz/ar." (ei-En'am, 6/61) buyruğu ile "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Öimeyeninkini de uykusunda (alır), Hakkında ölüm hükmünü verdiği (kimselerinki)ni tutar, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir.'ez-Zumer, 39/42) âyetleri arasında herhangi bir çatışma söz konusu değildir.

Çünkü ölüm meleşi ruhun kabzedilip, çıkartılmasını üstlenir. Daha sonra o ruhu ondan rahmet melekleri yahut azap melekleri alır ve ondan sonra onlar o ruh ile ilgili görevli olurlar. Bütün bunlar Yüce Allah'ın izni, kazası, kaderi ve hükmü ile olur. O halde ölüm esnasında ruh'un kabzedilme işinin sözü edenlerden her birisine duruma uygun bir şekilde izafe edilmesi, doğru bir izafedir.

"Layık olan kimseler için kabir azabına, kabir'de Münker ve Nekir'in kişiye Rabbi, dini ve peygamberi hakkında -gerek Rasûlullah -saiiaiiiahü aleyhi ve senem-üen, gerek Ashab-ı Kiram'dan (Allah tümünden razı olsun) gelen haberlere uygun olarak- soru sormalarına da (iman ederiz.) Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir yahut ateş çukurlarından bir çukurdur."

Kabir Azabına İman Etmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Firavun hanedanını ise kötü azab kuşattı. Ateştir o. Sabah, akşam onlar ona arz olunurlar. Kıyametin kopacağı gün de: 'Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun' (denilecek.)" (ei-Mu'min, 40/45-46)

el-Berâ b. Âzib -Radiyatıatv anh-dan rivayete göre o şöyle demiştir: Bakî el-Garkad'de bir cenaze dolayısıyla bulunuyorduk Peygamber -Saiiaiiabu aleyhi veseitem- yanımıza geldi oturdu, biz de etrafına gelip oturduk. Başlarımız üzerinde adeta kuşlar vardı, O sırada ölenin de lahdi hazırlanıyordu. Üç defa: "Kabir azabından Allah'a sığınırım" diye buyurdu. Sonra şöyle devam etti; "Mü'min kul dünyadan (ilişkisi) kopup, ahirete doğru yöneleceği sırada

onun yanına yüzleri güneşi andıran melekler iner. Beraberlerinde cennet kefenlerinden kefenler, cennet hanut'undan (hoş kokularından) kokular bulunur. Gözün görebileceği kadar bir mesafede yanına otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve başının yanında oturur. Ey hoş ve iyi nefis! Allah'tan bir mağfiret ve bir rızaya kavuşmak üzere çık, der. Bunun üzerine onun canı kaptan bir damlanın akması gibi akarak çıkar. Ölüm meleği, o ruhu alır. Onu alması ile birlikte elinde bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahi bulundurmaksızın o diğer melekler gelir. Onu alırlar, o kefene ve o kokular arasına koyarlar. Ondan yeryüzünde bulunan en güzel misk kokusundan daha güzel hoş kokular çıkar. O ruhu alıp yükseklere çıkarlar. O ruhla beraber geçtikleri herbir yerde -melekler topluluğunu kastederek- mutlaka: Bu güzel ruhta ne oluyor? derler. Onlara bu filan oğlu filandır deyip dünya hayatında iken onu adlandırdıkları en güzel isimlerini zikrederler. Nihayet semaya ulaşırlar, onun için kapıların açılmasını isterler ve ona kapılar açılır. Herbir semadaki mukarreb melekler onu bir sonraki semaya uğurlarlar. Nihayet yedinci semaya ulaşınca, aziz ve celil olan Allah şöyle buyurur: Kulumun kitabını îlliyyln'de yazınız ve onu tekrar yeryüzüne iade ediniz. Çünkü Ben onları oradan yarattım, tekrar oraya iade ederim, ikinci bir defa daha onları yine oradan çıkartacağım.

Peygamber devamla buyurdu ki: Bunun üzerine ruh'u cesedine geri döndürülür. Ona iki melek gelir, onu oturturlar ve ona Rabbın kimdir? derler. O da: Rabbim Allah'tır der, dinin nedir? diye sorarlar. O da, dinim islam'dır der. Ona, şu aranızda peygamber olarak gönderilen adam nedir? diye sorarlar, o da: O Allah'ın Rasûlüdür, der. Yine iki melek ona: Senin bilgin nedir? diye sorarlar, o: Ben Allah'ın Kitabını okudum, ona iman edip tasdik ettim. Bunun üzerine serna'dan bir münadî; Benim kulum doğru söylemiştir, ona cennetten bir döşek yayınız ve ona cennetten bir kapı açınız, diye seslenir. Bunun üzerine cennetin hoş ve güzel kokuları ona gelir ve gözünün alabildiği kadar bir mesafe kabrinde ona genişlik verilir Güzel yüzlü, güzel elbiseli, hoş kokulu bir adam ona gelir. Bu adam ona: Seni sevindirecek şeylerin müjdesini sana veriyorum, işte bugün sana vadolunan gündür, der. Ona: Sen kimsin? Yüzün hayır ile gelen kimsenin yüzüne benziyor, diye sorar. Ona, ben senin salın amelini der. Bu sefer o kişi: Rabbim kıyameti kopart ki ben de aile halkımın yanına ve malıma geri döneyim, diye yakarır.

Peygamber -*Saiiatahu aleyhi veseiiem*- devamla buyurdu ki: Kâfir kulun da dünya ile ilişkisi kesilip ahirete doğru yöneleceği vakit, onun üzerine semadan siyah yüzlü, beraberlerinde kancalar bulunan melekler inerler. Gözün görebileceği kadar bir mesafede otururlar, sonra ölüm meleği gelip onun yanına oturur. Ey kötü nefis! der, Allah'tan bir gazab ve öfke ile çık! Bunun üzerine ruh'u cesedine dağılır. O da kancaları bulunan bir demir çubuk ıslak yünden nasıl sıyrılıp, çekiliyor ise ruh'u öylece sıyrıp alır. Onu aldıktan sonra elinde bir göz açıp

kırpacak kadarlık bir süre tutmaksızın diğer melekler bu ruh'u o kancalar arasında tutarlar. Ondan yeryüzünde görülmüş en kötü ve pis bir koku gibi bir koku etrafa yayılır O ruh ile yukarı çıkarlar, meleklerden bir topluluğun yanından geçtikleri her seferinde mutlaka: Bu kötü ruh da ne oluyor? derler. (Taşıyanlar). Dünya hayatında adlandırıldığı en

kötü isimlerini zikrederek, filan oğlu filandır, derler. Nihayet o ruh ile dünya semasına varırlar. Onun için kapıların açılmasını isterler. Ona kapılar açılmaz, daha sonra RasûJullah -sav- Yüce Allah'ın: "*Hiç şüphesiz (onlara) gök kapılan açılmayacaktır. Onlar deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler,*" buyruğunu okudu. (ei-A'raf, 7/40) Aziz ve celil olan Allah şöyle buyurur: Bunun kitabını en aşağılık yerde Siccîn'de yazınız. Bunun üzerine ruh'u şiddetli bir şekilde atılıp bırakılır. Sonra: '*Kim Allah'a ortak koşarsa o, sanki gökyüzünden düşüp kuşların kaptığı yahut rüzgarın kendisini uzak bir yere attığı kimseye benzer.*" (ei-t-tac. 22/31) buyruğunu okudu.

Nihayet ruh'u cesedine geri döndürülür. Yanına iki melek gelir, onu oturturlar ve ona Rabbin kimdir? derler. O da: hı, hı bilmiyorum der. Bu sefer ona: Aranızda peygamber olarak gönderilen bu adam ne idi? derler. O yine, hı, hı bilemiyorum der. Bunun üzerine semadan bir münadî: O yalan söyledi. Ona cehennemden bir döşek yayınız ve ona cehennem ateşine giden bir kapı açınız, diye seslenir. Cehennemden o yakıcı ve kavurucu sıcağı ona gelir. Kabri üzerine öyle bir daralır ki kaburga kemikleri birbirine girer. Son derece çirkin yüzlü, çirkin elbiseli, pis kokulu bir adanı ona gelerek: Senin hoşuna gitmeyecek şeyleri müjdelemeye geldim, işte (dünyada iken) sana vadolunan günün budur, der. Sen kimsin? diye sorar. Senin yüzün kötü şeyler getiren birisinin yüzüne benzer, der. O da: Ben senin kötü amelini, der. Bu sefer o kimse: Rabbim kıyameti kopartmal der."¹

Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmişlerdir. Nesaî ve İbn Mace onun baş taraflarını rivayet ettikleri gibi, Hakim ile Ebu Avane el-İsferayinî, Sahihlerinde ve İbn Habban da rivayet etmiştir.

Bütün ehl-i sünnet ve hadis ehli bu hadisin gereğini kabul etmişlerdir. Bu hadisin Sahih(-i Buhari)de de destekleyici rivayetleri vardır Buharî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-Said'den, o Katade'den, o Enes'ten kaydettiğine göre Rasûlullah -sav- şöyle buyurmuştur: "Kul kabre konulup da arkadaşları onu bırakıp geri döndüklerinde henüz daha o onların ayak seslerini işitiyorken, yanına iki melek gelir. Onu oturtur ve ona şöyle derler' Sen Muhammed -Saiatiaku aleyhi veseitem- diye bilinen bu adam hakkında ne derdin? Mü'min olan kimse: Ben şahitlik ederim ki o, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür, diye cevap verir. Bu sefer (melek) ona: (Böyle inanmamış olsaydın) senin cehennemdeki yerine bir bak. İşte Allah onun yerine sana cennette bir yer vermiştir (der) ve her iki yeri bir arada görür."²

Katade dedi ki: Bize rivayet olunduğuna göre onun kabri ona genişletilir... deyip hadisi zikretmektedir.

Yine Buharî ile Müslim'de, İbn Abbas -ra-dan rivayete göre Peygamber -sav- iki kabrin yanından geçerken şöyle buyurmuş: "Bu iki kişi azab görmektedirler. Ancak büyük bir günah sebebiyle de azab görmüyorlar. Onlardan birisi sidikten kendisini korumuyordu, diğeri ise laf götürür getirirdi. Daha sonra Peygamber kurumartış bir çubuk getirilmesini istedi. Onu -iki parçaya ayırdı ve bunlar kurumadıkları sürece onların azablarının hafifletileceği ümit olunur, dedi."¹Buharî 216, 218, 1361, 1373, 6052; Müslim 292.

Kabir Azabı Sabit Olmakla Birlikte Keyfiyetini Bilemeyiz

Ehil olan kimseler için kabir azabı ve kabir nimetinin, meleklerin soru sormalarının sabit olduğu hususunda Rasûlullah -sav-den gelen haberler tevatür derecesindedir. O bakımdan bunun sabit olduğuna itikad etmek ve buna inanmak icab eder.

Ancak bunun keyfiyeti hakkında bir söz söylemeyiz. Zira akıl bunun keyfiyetine vakıf olamayız, çünkü bu dünyada buna benzer bir şey bulunmamaktadır.

Şeriat aklın imkansız kabul ettiği bir hususu emretmemiştir. Ancak bazen akılların hayrete düşeceği türden hükümler getirebilir. Ruh'un bedene geri dön-Tiesi, dünya hayatında bilinen bir şekilde değildir. Aksine ruh dünya hayatında alışıla gelmiş şekilden başka bir surette kula iade olunacaktır.

Ruh'un beden ile hükümleri birbirinden farklı beş türlü alakası vardır:

1- Anne karnında cenin iken ruh'un beden ile alakası.

2- Yeryüzüne geldikten sonra ruh'un beden ile alakası.

3- Ölüm halinde iken ruh'un beden ile alakası. Bu halde ruh bir bakıma neden ile alakalıdır, bir bakıma ondan ayndır.

4- Ruh'un Berzah âleminde beden ile alakası. Ruh her ne kadar ondan ayrılmış, ondan soyutlanmış ise hiçbir şekilde onunla bir ilişkisi bulunmayacak ;bir surette büsbütün ondan ayrılmaz. Çünkü müslümanın selam veriş esnasın-ia ruh'un bedenine tekrar geri döndürüldüğü ²Bu Peygamber'e has bir özellik olarak vârid olunsıtır. Ebû Dâvûd 2041, kabirdekinin kendisini gömüp geri dönmeleri sırasında onların ayak seslerini işittiği ³Buhârî 1338, 1346; Müslim 2870 ne dair rivayetler varid ılmıştır. Bu geri çevrilmiş de kıyamet gününden önce bedeninin, hayatta olmasını gerektirmeyecek bir şekilde, özel bir geri çevrilmedir.

5- Cesetlerin diriltileceği günde ruh'un beden ile alakası. Bu ruh'un beden ile alakalı olduğu şekillerin en mükemmelidir. Bundan önceki ilişki türleri ile hiçbir nisbeti söz konusu değildir. Zira bu şekildeki alakalı oluş dolayısıyla artık beden hakkında bir daha ölüm, uyku veya bozulmuş söz konusu olmayacaktır.

Çünkü uyku ölümün kardeşidir.

Bu hususları iyice düşündüğümüz takdirde, bu konu ile ilgili bir çok içinden çıkılamayan mesele kendiliğinden çözülmüş olur.

Şunu belirtelim ki kabir azabı Berzah'taki bir azaptır. Azabı hakederek ölen herbir kirnse bu kabir azabından payına düşeni alır. Kabre ister gömülmüş olsun, ister gömülmemiş olsun. Onu ister yırtıcı hayvanlar yemiş olsun, ister kül oluncaya kadar yakılmış olsun ve külü de havaya savrulmuş olsun, ister asılmış, ister denizde boğulmuş olsun. Tıpkı kabre gömülen kimsenin azab görmesi gibi böylelerinin de ruhu da bedeni de azab görecektir.

Rivayetlerde varid olan kabrinde oturtulup kemiklerinin birbirine girmesi ve buna benzer hallere gelince, bunlarla Rasûlullah *-sav-in* maksadının herhangi bir ifrat ve tefrit'e gidilmeden anlaşılması icab eder. Onun sözlerine ifadelerin kaldıramayacağı anlamlar yüklenmemesi gerektiği gibi, onun maksadına ve maksad olarak gözettiği hidayet ve beyanına aykırı manalar da çıkartılmamalıdır. Çünkü böyle bir şey ihmal edildiği için ve bu maksat gözetilmediği için pek çok sapıklıklar ortaya çıkmıştır. Yüce Allah'tan başkasının bilemediği türden, doğrudan ayrılmalar ve sapmalar meydana gelmiştir. Hatta Allah ve Rasûlünden gelenlerin kötü anlaşılması İslam tarihinde görüle gelmiş her türlü bid'at ve sapıklığın esasını teşkil eder. Feri ve aslî bütün hususlardaki hataların temel sebebi budur. Hele bir de buna kötü maksat ta ilave edilecek olursa... Allah'tan yardımını talep ederiz.

Üç Ayrı Yurt ve Bunların Hükümleri

Hulâsa üç tane yurt vardır: Dünya yurdu, berzah yurdu ve ebedi kalınacak ahiret yurdu.

Yüce Allah herbir yurda ait özel hükümler tesbit etmiştir. Bu insanı da beden ve candan yaratmıştır. Dünya ahkâmı bedenler ile alâkalıdır, ruhlar da bedenlere tabidir. Berzah ile ilgili hükümler ruhlar üzerindedir, bedenler de onlara tabidir. Bedenlerin hasredilip, insanların kabirlerinden kalkacağı gün gelince, hüküm, nimetler ve azab hem ruhlar hem de bedenler hakkında söz konusu olacaktır.

işte bu husus gerçek anlamda düşünülecek olursa, o zaman kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukur olacağı gerçeğinin akla uygunluğu ortaya çıkar ve bunun tartışılmaz bir gerçek olduğu anlaşılır. Böylelikle gayb'a iman eden mü'minler ile böyle olmayanlar da birbirlerinden ayırt edilir.

Şunu da bilmek gerekir ki, kabirdeki ateş ile kabirdeki nimetler ne dünyadaki ateş türündendir; ne de dünyanın nimetleri türündendir. Yüce Allah onun toprağını, üstündeki ve altındaki taşları, dünyadaki kor ateşten çok daha sıcak olacak hale gelinceye kadar kızdırır. Ancak dünya ehlerinden bir kimse elini ona değdirirse hiç te bunu hissetmez.

Bundan daha hayret edilecek husus şudur: iki kişi yanyana gömülmekle birlikte, onlardan birisinin çukuru cehennem çukurlarından bir çukur olabilir, di-ğerininki de cennet bahçelerinden bir bahçe olabilir. Ateş çukurunda olan kimsenin ateşinin hararetinden komşusuna hiçbir şey gitmediği gibi, ötekinin de nimetlerinden yanında bulunana hiçbir şey ulaşmaz. Elbetteki Yüce Allah'ın kudreti bundan da daha geniştir ve bundan da daha hayret vericidir

Şu kadar var ki nefisler bilgisini kuşatamadıkları şeyleri yalanlama eğilimindedir. Yüce Allah ise bu dünya yurdunda kudretinin akıllara durgunluk veren öyle şeylerini göstermiştir ki; bunlar bu sözünü ettiğimiz hususlardan çok ileri derecededir. Yüce Allah kullarının bazılarına bunu göstermeyi dilediği takdirde gösterir, başkalarına da bunu göstermez, gayb olarak muhafaza eder.

Şayet Allah bütün kullara bunları gösterecek olsa idi, elbetteki teklif ve gayb'a imanın hikmeti ortadan kalkardı. İnsanlar birbirlerini gömmeye kalkışmazlardı. Nitekim, Sahih'de şöyle b uyuru l m aktadır: "Eğer birbirinizi gömmemek gibi bir durum söz konusu olmayacak olsaydı, ben Yüce Allah'a sizlere kabir

azabından benim duyduklarımı sizlere duyurması için dua edecektim."¹

Hayvanlar hakkında böyle bir hikmet (birbirlerini gömmeme) kesin olarak ortada olduğundan dolayı, hayvanlar bu sesleri işitir ve bunu idrâk etmektedirler.

"Ba's'a {öldükten sonra dirilişe), Kıyamet gününde amellerin karşılıklarının verileceğine, arz'a, hisab'a, kitapların (amel defterlerinin) okunmasına, sevaba, cezaya, Sırat'a ve Mi-zan'a da iman ederiz."

Ba'sa ve Ceza'ya (Amellerin Karşılıklarının Görülmesine) İman

Meâd (öldükten sonra diriliş) Kitab'ın. sünnetin, aklın ve selim fitratın delâlet ettiği hususlardandır. Yüce Allah aziz Kitabında ona dair haberler vermiş, bu hususta deliller ortaya koymuştur. Kur'ân-ı Kerîm, surelerinin bir çoğunda onu inkâr edenlerin kanaatlerini reddetmiştir.

Çünkü peygamberler (hepsine salat ve selam olsun) âhirete iman gereğini ittifakla bildirip tebliğ etmişlerdir. Âlemlerin Rabbinin varlığını kabul etmek Âdemoğullarında umumi bir özelliktir ve bu fitrîdir. Hepsi âlemlerin Rabhini kabul eder. Firavun gibi inat edenler müstesna.

Âhret gününe iman ise böyle değildir, onu inkâr edenler pek çoktur. Mu-hammed -sav- de peygamberlerin sonuncusu olduğundan ve onun peygamber olarak gönderilmesi ile Kıyametin kopması, şehadet parmağı ile orta parmağın birbirlerine yakınlığı gibi yakın oluşundan¹Bk. Buharı 4936, 5301, 6503; Müslim 295 ve o Haşir ve Mu-kaffi unvanlarına sahip olduğundan dolayı, âhret ile ilgili olarak daha önceki peygamberlerden hiçbirisinin kitabında bulunmayan türden geniş açıklamalarda bulunmuştur.

işte bundan dolayı kimi felseie'ciler ve onlara yakın bazıları Muhammed -sav-den başka bedenlerin tekrar yaratılacağını açıkça ifade eden olmadığı zannına kapılmışlar ve bunu ahiretin bir çeşit hayallendirme, canlandırma ve topluluğa yapılan hitab kabilinden olduğu şeklindeki görüşlerine delil göstermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm ölüm halinde nefsin dönüşünü, büyük Kıyamet esnasında da bedeninin dirilişini birden çok yerde açıklamış bulunmaktadır. Bunlar ise büyük Kıyameti ve bedenlerin yeniden dirilişini inkar ederler ve onlardan kimisi şöyle der: Bunu Muhammed -sav-den başka hayal ve temsil yolu ile haber veren olmamıştır.

Ancak bu bir yalandır, büyük Kıyamet Âdem'den Nuh'a kadar ibrahim'e, Musa'ya, isa'ya ve diğer peygamberlere varıncaya kadar bütün peygamberler tarafından bilinen ve bildirilen bir husustur.

Yüce Allah, Adem'in yeryüzüne indirilişini haber verirken şöyle buyurmaktadır: "Buyurdu ki: 'Kiminiz kiminize düşman o/arak inin. Siz yeryüzünde b/r süreye kadar yerleşip, kalacak ve orada geçineceksiniz. Orada yaşayacaksınız. orada öleceksiniz. Yine oradan çıkarılacaksınız' buyurdu." (ei-A'ral, 7/24-25)

Lanet olasıca iblis de şöyle demişti: "Rabbim, o halde tekrar diriltilecek/e-n güne kadar bana mühlet ver. Buyurdu ki: 'O halde sen kendisine mühlet verilenlerdensin. O belli zamanın gününe kadar.'" (Şad, 33/79-81)

Nuh -Aieyhusselam- da şöyle demişti: "Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir. Sonra sizi yine oraya iade edecek ve sizi bir defa daha çıkaracaktır." (Nuh, 71/17-iei)

ibrahim -Aleyhusselam- da şöyle demişti: "Kıyamet gününde bana günahımı bağışlamasını ümit ettiğim de O'dur..." (eş-Şvâra. 26/82) Yine o şöyle demişti: "Rabbimiz hesabın ayağa kalkacağı gün beni, ana-babamı ve bütün iman edenleri bağışla." (ibrahim, i4/4i)Y\ne şöyle demişti: "Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster..." (el-Bakara, 2/260)

Musa -Aleyh/sselam-a gelince, Yüce Allah kendisine seslendiğinde şöyle buyurmuştu: "Muhakkak Kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığığın karşılığını görsün diye vaktini gizli tutarım. Ona iman etmeyen ve hevâsına uyan kimse ondan seni alıkoymasın. O takdirde helak olursun." (Tâhâ, 2o/i5-i6)

Hatta Firavun hanedanından olup iman eden kişi de öldükten sonra dirilişi biliyordu. O, Musa -Aieyhisseiam-a iman etmişti. Yüce Allah bize onun şu sözleri söylediğini nakletmektedir: "Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağtrışıp çağı-nşma gününden korkarım. O günde arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz." fel-Mu'min, 40/32-33) O bu şekilde sözlerini sürdürmüş ve nihayet: "Ey kavmimi Bu dünya hayatı ancak bir geçimlidir. Âhiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir." lei-Mu'min, 40/39; diyecek noktaya kadar gelmişti Nihayet Yüce Allah'da: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun (denilecek)" (ei-Mu'min, 40/46) diye buyurmuştur. Musa -Aieyhisseiam- da şöyle demişti: "Bize hem bu dünyada, hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz, Sana döndük," (ei-A'uai, 7/156)

Yüce Allah (sureye adını veren) İnek (Bakara) kıssasında bize şunu haber vermektedir: "O sebeble: 'Onun bir parçasıyla ona vurun' dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir.-Akledersiniz diye size âyetlerini gösterir." (ei-Bakara, 2/73)

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîmin bir çok âyet-i kerîmesinde rasûlleri müjdeie-yiciler ve uyarıcılar olmak üzere gönderdiğini haber verdiği gibi, cehennem ehli hakkında cehennem bekçilerinin kendilerine şöyle diyeceklerini de bildirmektedir: "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize okuyan ve bugününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi? Onlar: 'Evet' diyecekler. 'Fakat azab sözü kâfirler aleyhine hak olmuştur.'" (ez-zomer, 39/71)

işte bu cehenneme girecek kâfirlerin bazılarının, rasûllerin bugünleri ile karşılaçıkları hususunda kendilerini uyardıklarına dair bir itiraftır. Kısacası bütün rasûller son peygamberin uyarıp korkuttuğu şekilde'günahkarların dünya ve âhirette görecekleri cezalan

bildirip korkutmuşlardır. Va'd ve vâid'in (tehdidin) söz konusu edildiği Kur'ân-ı Kerîm'in bütün surelerinde bu husus böylece dünyada da, âhirette de söz konusu edilmektedir.

Yüce Allah peygamberine kendi zatı adına öldükten sonra dirilişin gerçekleşeceğine dair yemin etmesini emrederek şöyle buyurmaktadır: "*Kâfirler: 'Sa'at (Kıyamet) bize gelmeyecek' dediler. De ki: 'Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir.'*" (Sebe', 34/3); "*O gerçek midir? diye senden haber almak isterler. De ki: 'Evet, Rabbim hakkı için o elbette haktır ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.'*" (Yunus, 10/53); "*ö kâfir olanlar öldükten sonra as/a dirililmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: 'Hayır, Rabbim hakkı için e/bette diriltileceksiniz. Sonra da işlediğiniz mut/aka size haber verilecektir. Hem bu Allah'a göre pek kolaydır.'*" (et-Teğâbun. 64/7)

Yüce Allah kıyametin yakın olduğunu da haber vererek şöyle buyurmaktadır: "*O saat (Kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı.*" (ei-Kamer, 54/1); "*İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı. Onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler.*" (el-Enbi-ya, 21/1); "*isteyen biri incek azabı istedi o kâfirler içindi'. Onu önleyebilecek yoktur.*" (ei-Mearic, 70/1-2) ve daha sonra da şöyle buyurmaktadır: "*Çünkü onlar, onu (azabı) uzak gördüler. Biz ise onu yakın görürüz.*" (ei-Mearic, 70/6-7)

Yüce Allah öldükten sonra dirilişi inkâr edenleri kınayarak şöyle buyurmaktadır: "*Allah'a kavuşmayı yalanlamış bulunanlar hem en büyük zarara uğramışlardır, hem de doğru yolu bulamamışlardır.*" (Yunus, 10/45); "*Bilin ki o saat hakkında tartışanlar elbette (Haktan) uzak bir sapıklık içindedirler.*" (eş-Şura, 42/18); "*Halbuki âhirete dair bilgileri ardarda (kendilerine) ulaştırılmıştır. Onlar ise ondan yana şüphe içindedir/er. Hatta onlar ona karşı kördürler.*" (en-Neml. 27/66); "*Onlar var güçleriyle: 'Ölecek kimseyi Al/ah diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler. Hayır öyle değil, bu O'nun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaaddir... inkar edenler de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye.*" (en-Nahi, 16/39); "*Elbette Kıyamet mutlaka gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur Sakat insanların çoğu iman etmezler.*" (ei-Mu'min, 40/59);

"*Biz onları Kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzü koyun hasredeceğiz, varacakları yer cehennemdir. Alevi yavaşladıkça Biz onlara alevini arttırırız. Bu onların cezasıdır, çünkü onlar âyetlerimizi inkar ettiler ve: 'Bir yığın kemik ve ufalanmış toprak olunca mı sahi biz mi yeniden yaratılıp diriltileceğiz?' dediler. Onlar gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'ın kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi? Hem onlar için bir ecel tayin ettik ki onda hiçbir şüphe yoktur. Faka! zalimler küfürde kalmaktan başkasında ayak diretmediler.'*" (et-isra, 17/97-99);

"*Ve dedi/er ki: 'Bir yığın kemik ve ufalanmış toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılıp, diriltileceğiz?' De ki: 'Taş veya demir olun yahut gönlünüzce büyük kabul ettiğiniz herhangi bir yaratık.' 'Bizi kim diriltecek?' diyecekler. Hemen deki: 'İlk defa sizi yoktan yaratmış olan.' Sana kafalarını sallayacaklar ve: 'O ne vakit olacaktır' diyecekler. De ki: 'Yakın olması umulur.' Sizi çağıracağı gün O'na hamederek çağrısına uyup geleceksiniz ve ancak pek az b:' süre kaldığınızı zannedeceksiniz.*" (ei-isra. 17/49-52)

Yüce Allah'ın: "*Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirip dedi ki-'Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?'*" (Yasin. 36/78) buyruğundan itibaren surenin sonuna kadar devam eden buyruklar da bu kabildendir.

Şayet insanların en bilgilisi, en fasihi ve en güçlü anlatıma sahip olanları bu delilden daha güzel yahut buna benzer bir delili veciz oluşları ve delillerin ortaya konulup sağlıklı ve yerinde oluşları bakımından benzer lafızlarla böyle bir şeyi ifadeye kalkışacak olursa, elbetteki buna güç yetiremezdi.

Yüce Allah bu husustaki delilin başına bir cevap gerektirecek şekilde, inkarcı birisinin sorduğu bir soruyu sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın: "Kendi yaratılışını unutarak" ifadesinde zaten yeterli cevap vardır, gerekli delil ortaya konulmuştur. Eğer Yüce Allah delili pekiştirmek ve daha bir açıklamak murad etmemiş olsaydı, bu bile şüpheyi izale etmek için yeterli olurdu.

O bakımdan Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " De ki: "Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir." Böylelikle ilk yaratmayı tekrar yaratmaya, birinci var etmeyi ikinci var edişe delil göstermiştir. Çünkü aklı başında olan herkes şunu kesinlikle bilir ki: Bunlardan birisine güç vetiren, ötekine de güç yetirebilir. Eğer ikincisini meydana getirmekten aciz ise, birincisini (yoktan var etmeyi) gerçekleştirmekteki aczi çok daha ileri derecede olmalıydı. Böylece yoktan yaratma, yaratıcının yarattığına muktedir olmasını da gerektirmezdi, tvlahlukatı ile ilgili etraflı bilgi sahibi olmasını icab ettirmezdi, işte bundan dolayı Yüce Allah: "*O her türlü yaratmayı en iyi bilendir.*" (Yasin, 36/79) diye buyurmaktadır.

O ilk yaratmanın her türlü tafsilatını ve cüz'iyatını, maddelerini ve suretini bildiği gibi, ikincisini de bu şekilde etraflı olarak bilir. O'nun ilmi tam, kudreti kamil olduğuna göre çürümüş halleri ile kemikleri diriltmek, O'nun için imkansız olabilir mi?

Daha sonra Yüce Allah karşı konulamaz bir delil ve apaçık bir belge ile du-

rumu daha da pekiştirmektedir. Bu da bir başka inkarcının soru ve cevabını ihtiva etmektedir: Kemikler çürüdükleri takdirde kuru ve soğuk tabiatına geri dönerler. Hayatın maddesi ve hayatı taşıyan varlığın tabiatı ise öldükten sonra dirilişe delil teşkil edecek şekilde sıcak ve nemli olmasını gerektirmektedir, işte bu ifadede aynı anda hem delil, hem de cevap bulunmakta ve şöyle buyurmaktadır: "*O sizin için yeşil ağaçtan, ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz ' (Yasin. 36/80)* Yüce Allah nemlilik ve soğukluk ile dolup taşan yeşil ağaçtan, son derece sıcak ve kuru olan bu unsuru çıkartmış olduğunu haber vermektedir. Bir şeyi onun zıttı özelliklere sahip olan bir başka şeyden çıkartan, bütün yaratıkların madde ve unsurlarıyla kendisine itaat ettiği ve asla karşı koyamadığı zat kim ise, şu inkarcının kabul edemediği çürümüş kemikleri diriltecek olandır.

Daha sonra Yüce Allah bunu daha büyük ve daha değerli olan bir şeyin daha kolay ve daha küçük olana delâleti yöntemini kullanarak pekiştirmektedir. Akıl sahibi herkes şunu bilir ki: Büyük ve üstün olana güç yetiren bir zat, ondan çok daha aşağılarda olan bir şeye daha bir muktedirdir. Bir kantar ağırlığı taşıyabilen bir kimse, bir okkayı çok daha kolaylıkla taşıma gücüne sahip demektir. işte bu maksatla Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Gökleri ve yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?'*" (Yasin, 36/81)

Böylelikle Yüce Allah, üstünlük ve büyüklüklerine, cisimlerinin azametine, genişliklerine, yaratılışlarındaki akıllara durgunluk veren niteliklerine rağmen, gökleri ve yeri yoktan var edenin, çürümüş olan kemikleri diriltip eski haline geri döndürmeye çok daha ileri çapta muktedir olduğunu haber vermektedir. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Göklerle yerin yaratılması andûlsun ki insanların yaratılışından daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" (et-Mu'min, 40/57} Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Peki göklerle yeri yaratmış ve onları yaratmaktan dolayı yorulmamış olan Allah'ın ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi?*" lei-Ankat, 46/33)

Daha sonra Yüce Allah bu hususu daha bir pekiştirmekte ve bir başka şekilde de açıklamaktadır. O da şudur: Yüce Allah'ın fiili; bir takım araçlarla, bir takım külfetlerle, yorgunluk ve meşakatlere maruz kalarak iş yapabilen ve o fiili tek başına ve bağımsız olarak yapma imkanı bulunamayan varlığın fiiline benzemez. Böyle bir varlığın mutlaka bir takım aletlere ve yardımcılarına ihtiyacı vardır. Halbuki Yüce Allah'ın dilediğini yaratması ve meydana getirmesi için bizatihi o işi irade etmesi ve meydana gelecek olan varlığa da "ol" demesi yeterlidir. O derhal O'nun dileyip, irade ettiği şekilde var olur.

Daha sonra Yüce Allah bu delili herşeyin mutlak egemenliğinin elinde bulunduğunu ve fiiliyle, emriyle dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu haber vererek: "*Yalnız O'na döndürüleceksiniz.*" (Yasin, 36/83} buyurarak, sona erdirmektedir.

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "*Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır? O dökülen meniden bir dam/a değil miydi? Sonra o bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş, sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir. Ondandır erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?*" (el-Kıyame, 75/36-40}

Böylelikle Yüce Allah insanı emir ve nehy vermeksizin, yaptıkları karşılığında mükafai ve ceza söz konusu olmaksızın ihmal edilmiş bırakmayacağını, hikmet ve kudretinin bunu asla kabil olmadığını belirterek Kıyamete delil göstermektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannetti-niz?*" (el-Mu'mininun, 23/115) Surenin sonuna kadar bu gerçeği ifade etmektedir.

Şüphesiz ki insanı nutfeden, sülük gibi yapışan bir kan damlacığına, sonra bir çiğnem ete dönüştüren, daha sonra ona gözler ve kulaklar var edip ona duyu organlarını, güç ve kabiliyetlerini, kemikleri ve çeşitli menfaat araçlarını yerleştiren, güç ve kuvvetini teşkil eden sinirleri ve lifleri koyan, hilkatini son derece sağlam ve muhkem kılıp en mükemmel olan bu suret ve bu sekliyle onu dünyaya çıkartan, nasıl olur da onu ikinci bir defa yaratıp var etmekten aciz olabilir? Yahut O'nun hikmeti ve inayeti, onu başıboş bırakıp terketmesini nasıl gerektirebilir? Elbetiki bu O'nun hikmetine yakışmaz ve O'nun kudreti böyle bir şeyi gerçekleştirmekten de acze düşmez.

Şimdi ondan daha vecizi asla mümkün olmayan son derece veciz sözler- -le bu akılları hayrete düşüren demlendirmeye, daha açığı asla düşürülemeyen fevkalâde açıklamaya ve

hiçbir şekilde daha yakın bir örnek düşünülemez şekilde bu örneğin son derece yakın bir yerden verilmiş olmasına gerçekten dikkat etmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu tür delillendirme pek çoktur. Mesela Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey insanlar! Eğer öldükten sonra d iri itilmekten yana şüphemiz varsa muhakkak Biz sizi topraktan yarattık. Sonra nutfeden... onda hiç şüphe yoktur ve Allah muhakkak kabirdekileri diriltecektir.*" (ei-Hac, 22/5-7); "*Andolsun ki Biz insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık... sonra da şüphesiz ki sizler Kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz.*" (ei-Mu'minun, 23/12-16)

Yüce Allah ayrıca Ashab-ı Kehf kıssasını, onları güneş hesabıyla üçyüz yıl, kamerî sene hesabıyla üçyüzdokuz yıl nasıl ölü olarak bıraktığını söz konusu etmektedir. Bu kıssada da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Böylece bulunmalarını sağladık ki Allah'ın (insanları dirilteceğine dair) va' dının gerçek olduğunu*

ve Kıyametin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler" (el-Kehf, 13/21)

Selefin ve akıl sahibi kimselerin büyük çoğunluğunun kabul ettiğine göre, cisimler bir halden bir hale dönüşmektedir. Toprağa dönüştükten sonra Yüce Allah onu yeni bir şekilde yaratmaktadır. Nitekim o, ilk yaratılışında da yeni bir yaratılışa bürünmüştü. Önce o bir nutfe idi, sonra bir kan pıhtısı oldu, sonra bir çiğnemlik et, sonra et ve kemik oldu. Sonra mükemmel ve gayet muntazam bir hilkat halinde onu yarattı, işte sonradan tekrar yaratmak da böyledir.

Yüce Allah, "acbu'z-zeneb" denilen kuyruk sokumu müstesna tamamıyla çürüdüktan sonra tekrar onu yaratacaktır. Nitekim Sahih(-i Buharî)de sabit olduğuna göre Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur: "*Bütün Ademoğlu çürür. acbu'z-zeneb müstesna. Ademoğlu ondan yaratılmıştır ve terkibi ondan yapılacaktır.*"¹Burîârl 4814, **4935**: Müslim **2955**.

O halde iki yaratış aynı cinsin iki türüdür. Bir bakıma birbirleriyle uyum arze-derler ve birbirlerine benzerler. Bir diğer açıdan ise birbirlerinden ayrı ve farklıdırlar. Meâd (yeniden yaratma) ilkin aynısıdır. Tekrar yaratmanın gerekleri ile ilk yaratmanın gerekleri arasında fark olsa bile bu böyledir. (Çürümeden) geriye kalan acbu'z-zeneb'dir. Bedenin diğer bölümleri ise şekil değiştirir ve dönüştüğü ilk maddeden tekrar yaratılır.

Bilindiği gibi birisi küçük bir kimseyi görse, sonra da onu yaşlanmış haliyle görse bu gördüğü kişinin önceden çocuk olarak gördüğü kişi ile aynı şahıs olduğunu bilir. Halbuki her zaman bir halden bir hale geçmiş bir varlıktır. Diğer canlılar ve bitkilerde de durum böyledir. Bir kişi küçük bir fidanı görse, sonra onu büyümüş haliyle görse bu odur der. Halbuki ikinci yaratmanın nitelikleri bu yaratmanın nitelikleri ile aynı değildir. O bakımdan değişmeye uğrayanlar sadece niteliklerdir, denilemez.

Bilhassa cennet ehli cennete -Buharî ve Müslim ile diğer hadis kitaplarında sabit olduğu üzere- Âdem'in sureti üzere altmış arşın boyunda gireceklerdir. Eninin yedi arşın olacağı da rivayet edilmiştir. İşte bu, çeşitli değiştirici etkenlere maruz olmayacak kalıcı bir yaratılış olacaktır. Dünyadaki bu yaratılış ise bozulan ve çeşitli olumsuz etkenlere (afetlere) maruz bir yaratmadır.

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*: "Kıyamet gününde amellerin karşılıklarının görüleceğine,..\" şeklindeki ifadesine gelince; Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "(O) *din günününün mâlikidir.*" (el-Fatiha, 24/3)\ "O gün de Allah onlara hak ettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir.'" (en-Nur, 24/25)

Din, ceza (karşılık) demektir. Mesela "sen nasıl tedeyyün edersen, sana da öylece diyanet olunur," denilirken sen nasıl karşılık verirsen, sana da öylece karşılık verilir, demektir.

Yüce Allah: "Yaptık/arına ceza (karşılık) olmak üzere..." (es-Secde. 32/17, et-Ahkaf, 46/14. ei-Vakıa, 56/24); "Bu (amellerine) uygun bir karşılıktır." (en-Nebe: 73/26); 'iyilik/e gelene bunun on misisi: vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır. Onlara zulmedilmez." (ei-En'âm, 6/160); "Kim iyilikle gelirse ona, ondan hayırlısı vardır. Hem onlar o günde dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler. Kim de kötülükle gelirse, yüzleri üzere ateşe dökülürler. İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız ki?' (denilir.)" (naml, 27/89-90); "Kim iyilikle gelirse, onun için ondan hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse, kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir." (ei-Kasas. 28/84) ve buna benzer bir çok buyrukta bu anlam ifade etmektedir.

Peygamber *-sav-* de Aziz ve Celil olan Rabbinden şu rivayette bulunduğunu Ebu Zerr el-Gıfarî *-Raûiyaiiahu anh-* naklettiği hadisinde bize şöylece bildirmektedir: "Ey kullarım! Bunlar ancak (Sizin karşılığını göreceğiniz) amellerinizdir. Ben onları sizin için tesbit ediyorum, sonra da onların karşılıklarını size eksiksiz olarak vereceğim. Kim bir hayır bulursa, bundan dolayı Allah'a hamdetsin. Kim başka bir şey bulursa, kendisinden başka kimseyi kınamasın."¹Müslim 2577

Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir.

Arz ve Hesab

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'İşte o günde olan (vakıa) o/muştur. Gök yarılmış ve o günde o gevşemiş olacaktır. Melek de onun çevresinde olacsk. o günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin Arşını yüklenir. O günde -hiçbir şeyiniz gizli kalmaksızın- arzolanursunuz.'" (ei-Hakka, 69/15-18) ve surenin sonuna kadar.

"Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp, çabalayacaksın. Sonunda O'na kavuşacaksın. Kîûab'ı sağ eline verilecek kimseye gelince, o kolay bir hesap ile hesaba çekilecek ve o ailesine sevinçli dönecektir. Kitabı arkasından (sol eline) verilecek kimseye gelince, o hemen ölümü çağıracaktır ve alevli ateşi boylayacaktır. Çünkü o ailesi arasında şımarıktı, çünkü o asla dönmeyeceğini sanmıştı. Hayır, şüphe yok ki Rabbi onu çok iyi görendi.'" (et-inşikak, 84/6-15)

"Safhalinde Rabbine arzedilecekler. 'Andolsun ki ilk kez sizi nasıl yaratmış idiysek, öylece Bize geldiniz.'" (ei-Kehf, 18/48)',

"Kitab konulmuş olacak günahkârları onun içindikilerinden korkuya kapılmış göreceksin. Vay bizim halimize; bu kitaba ne olmuş. Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, sayıp dökmüş' diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez.'" (ei-Kehf. 18/49);

"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir, gökier de. (insanlar da) bir olan, kahlâr olan Allah'ın huzurunda toplanacaklardır..." *ibrahim, u/48*) itibaren surenin sonuna kadar.

"ö dereceleri yükseltendir, arşın sahibidir... Şüphesiz Allah hesabı çok çabuk görendir." (*ei-Mu'mın, 40/15-17*)

"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkun. Sonra herkese kazandığı eksiksiz verilecek ve onlara zulmedilmeyecektir." (*ei-Bakara, 2/231*)

Buhârî, -Allah'ın rahmeti üzerine o/sun- Sahih'inde kaydettiği rivayete göre Âişe -ra-, Peygamber -sav-in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Kıyamet gününde hesaba çekilen kişi mutlaka helak olur." Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. Yüce Allah: "Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince, o kolay bir hesab ile hesaba çekilecek" (*ei-înşikak. 84/7-8*) diye buyurmuyor mu? Rasûlullah -sav- şöyle buyurdu: "O arz'da olacaktır. Yoksa Kıyamet gününde inceden inceye hesaba çekilen bir kimse mutlaka azaplandırılır."¹ Buhârî 103, 4939, 6536, 6537; Müslim 6876

Yani eğer Yüce Allah kullarını hesaba çektiğinde, inceden inceye onları hesaba çekecek olursa, mutlaka onları azaplandırır ve bu durumda da onlara zulmetmiş olmaz. Ancak Yüce Allah affedip bağışlar, ileride Yüce Allah'ın izniyle buna dair daha geniş açıklamalar da gelecektir.

Yine Sahih(-i Buhârî)de, Peygamber -sav- Şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz Kıyamet gününde insanlar baygın düşeceklerdir, ilk ayılacak kişi ben olacağım. Musa'nın Arş'ın bir bacağına yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum, acaba benden önce mi kendisine gelmiş olacak, yoksa Tur günü baygın düşmesinin karşılığını mı ona verilmiş olacak?"¹ Buhârî 103, 4939, 6536, 6537; Müslim 6876

işte bu. Yüce Allah insanlar arasında hüküm verip ayırdetmek üzere geleceği, yeryüzü onun nuru ile aydınlanacağı vakit, Kıyametin mevki'inde (durulan yerde) ki baygınlıktır. O vakit bütün mahlukat baygın düşecektir.

Şayet hadis-i şerifte geçen: 'Kıyamet gününde bütün insanlar baygın düşeceklerdir. Üzerinden yerin ilk yarılacağı kişi ben olacağım. Musa'nın Arş'ın bir bacağına yakalamış olduğunu göreceğim.'¹Buhârî 2412, 3298. 4238, 6916, 6917, 7427; Müslim 2374. hadisi hakkında ne dersiniz? diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap veririz:

Şüphesiz bu lafız böylece varid olmuştur, işte izah edilmesi gereken mesele de bu lafızın böyle oluşundan ötürüdür. Ancak ravi bu lafzı naklederken bazı hadislerin ifadelerini diğerine karıştırmıştır. Böylelikle o, iki hadisin lafzını bir araya getirmiş olmaktadır. O bakımdan bu iki hadis de bu şekilde gelmiştir. Hadislerden birisi şu şekildedir: "Kıyamet gününde insanlar baygın düşerler, ilk ayılan kişi ben olurum." Az Önce geçtiği gibi. İkinci hadis de şu şekildedir: "Kıyamet gününde arzın üzerinden yarılacağı ilk kişi ben olacağım." Ravi bu hadisin lafızlarını diğerine karıştırmıştır. Buna dikkat çekenlerden birisi de Ebu'l-Hac-cac e!-Mizzî'dir. Ondan sonra da eş-Şeyh Şemsu'd-Din İbnu'l-Kayyim ile hocamız imadu'd-Din ibn Kesir de buna dikkat çekmişlerdir. Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.

Aynı şekilde kimi ravi de bu hususta tereddüte düşüp şöyle demişlerdir: "Bilemiyorum, benden önce mi ayılmış olacak yoksa Yüce Allah'ın istisna ettiği kimselerden mi? olacak." Ancak sahih rivayetlerin ittifakla kaydettikleri mahfuz şekil birincisidir. Sahih olan mana da odur Çünkü Kıyamet gününde baygın düşmek, Yüce Allah'ın kullar arasında hüküm vermek üzere geleceği vakit, kullarına tecelli etmesi dolayısıyla olacaktır. Musa -as- da eğer onlarla birlikte baygın düşmeyecekse, o takdirde yüce Rabbinin dağa tecelli edip dağt darmadağın ettiği esnadaki baygınlığının karşılığı ona verilmiş olacaktır. Böylece o tecellinin baygınlığı Kıyamet gününde Rabbin tecellisi dolayısıyla bütün yaratıkların baygın düşecekleri baygınlığın bedeli olmuştur, işte bu önemli hususu dikkatle düşünmeli ve bunu gözden uzak tutmamalıyız.

imam Ahmed, Tirmizî, Ebu Bekr b. Ebi'd-Dünya, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ebu Musa el-Eşari'yi şöyle derken dinledim: Rasûlullah -sav- buyurdu ki: 'Kıyamet gününde insanlar üç defa ar-zed ilecekler! i r. İki arz tartışma ve mazeret belirtme arzıdır. Diğer arzda ise amel defterleri (sahiplerini bulmak üzere) uçacaklardır. Kitabı sağ tarafından verilen kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve cennete girecektir. Kitabı sol tarafından verilen de cehenneme girecektir.'²Tirmizî 2427; İbn Mâce 4277; Müsned, IV, 414.

Sırat

Tahavî'nin - - "Sırat'a" ifadesi Sırata da iman ederiz, demektir. Sırat cehennem üzerindeki bir köprüdür, insanların hesap için duracakları yer olan Mevkıf'den ayrılacak olduktan sonra Sırat'ın önündeki bir karanlığa ulaşacaklardır.

Nitekim Âişe -ra- böyle demiştir: Rasûlullah -sav- şöyle soruldu: Yer başka bir yere ve semavat ta başka semalara dönüştürüleceği vakit insanlar nerede olacaklardır? O: 'Köprü'nün berisinde, bir karanlığın içerisinde olacaklar" diye buyurmuştur.¹ Müslim 315.

İşte münafıkların mü'minler-den ayrılacakları ve geride kalarak mü'mrinlerin önlerine geçecekleri, aralarına münafıkların, mü'minlerin yanına ulaşmalarını engelleyecek bir sur çekilip engel olunacağı yer burasıdır.

Beyhakî senedini kaydederek, Mesruk'dan, o Abdullah {b. Mes'ud}dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: 'Kıyamet gününde Allah insanları bir arada toplar... Amelleri rniktarınca herbirisine nur'u verilir Kimisine nur'u önündeki bir dağ gibi verilir. Kimisine nur'un bundan daha fazlasıyla verilir. Kimisine de nur'u sağ tarafındaki bir hurma ağacı gibi verilir. Kimisine de yine sağ tarafında ama bundan daha aşağı şekilde verilir. Nihayet en sonuncu kişiye nur'u ayağının başparmağı üzerinde verilir. Kimi zaman aydınlatır, kimi zaman da söndürülür. Aydınlattığı vakit ayağını öne doğru atar, söndürüldüğünde olduğu yerde kalır. Bu kimse ve diğerleri Sırat'ın üzerinden geçerler. Sırat ise kılıcın keskin tarafı gibidir, oldukça kaygandır. Onlara nur'larınız rniktarınca yol alınız, denilir. Kimisi yıldızın akması gibi hızlıca gider, kimisi rüzgar gibi geçer. Kimisi göz açıp kapamak gibi geçer, kimisi hızlı deve gibi geçer ve hızlıca koşar. Kısacası amelleri rniktarınca yol alırlar. Nihayet nur'u

ayağının başparmağı üzerinde olan kişi de bir eli çekilir, bir eli bir tarafa yapışır. Bir ayağı çekilir, bir ayağı bir yere takılır. Sağ, solu cehennem ateşine değer. Nihayet hepsi (Sırat'ı geçip) kurtulurlar. Kurtuldukları vakit: Bize seni gösterdikten sonra, bizi senden kurtaran Allah'a hamdederiz. Allah bizlere kimseye vermediğini vermiştir, derler ² el-Haysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 340-343

"Cehenneme Uğrama"nm Anlamı

Yüce Allah'ın; '*Şüphesiz ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur.*' (Meryem, t9/7i) buyruğu hakkında sözü edilen "cehenneme uğrayış"dan ne kastedildiği hususunda tefsir alimlerinin farklı görüşleri vardır. Daha güçlü ve daha açık anlaşılan görüş bunun Sırat'ın üzerinden geçiş olduğudur. Çünkü Yüce Allah: "*Bundan sonra takva sahiplerini kurtarıyoruz, zalimleri ise orada diz/eri üzerine çökmüş olarak terke ederiz.*" (Meryem, 19/72) diye buyurmaktadır.

Sahih(-i Müslim)deki rivayete göre de Peygamber -*Saiisiishu aleyhi veseiiem*-şöyle buyurmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki ağacın altında bey'at eden hiçbir kimsenin asla cehenneme girmeyecektir." Hafsa -*Hadıyaaiahu anh-* dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! dedim, Yüce Allah: "*Şüphesiz ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur.*" diye buyurmuyor mu? O da şöyle buyurdu: "Peki onun: "*Bundan sonra takva sahiplerini kurtarıyoruz, zalimleri ise oradan dizleri üzerine çökmüş olarak terke ederiz.*" (Meryem, 19/72) diye buyurduğunu da duymadın mı?"¹

Böylece Peygamber -*Saiiaitahu aleyhi veseilem*- cehenneme uğramanın, cehenneme girmeye gerektirmediğine işaret etmiş olmaktadır. Aynı şekilde şer'-den kurtulmanın önce o şerrin husule gelmesi gerektirmediğini, aksine onun sebebinin gerçekleşmiş olmasını gerektirdiğini belirtmektedir.

Bir kimseyi öldürmek üzere düşmanın takip edip de buna imkan bulamamaları halinde: Allah onu onlardan kurtardı, denilir. Bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Emrimiz gelince Hud'u da... kurtuluşa erdirdik.*" (Hud, Ti/58); "*Emrimiz gelince Salih'i... kurtardık.*" (Hud. n/66); "*Emrimiz gelince Şu-ayb'i... kurtardık.*" (Hud, n/94)

Halbuki azab onlara isabet etmemişti. Ancak azab başkalarına isabet etmişti. Yüce Allah'ın kendilerine özellikle lütfetmiş olduğu kurtuluş sebepleri olmasaydı, elbette kavimlerine isabet eden azab kendilerine de isabet edecekti.

işte ateşe uğrayacakların durumu da böyledir. Onlar Sırat'ın üzerinde ateşin üst tarafından geçeceklerdir, sonra da Yüce Allah takva sahibi olanları kurtaracak, zalimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakacaktır. Nitekim Peygamber -*sav-de* anılan Cabir -*ra-* yoluyla gelen hadiste bunu şöylece açıklamıştır: Burada uğramak (vurûd)dan kasıt, Sırat'ın üzerinden geçmektir.

Mizan ve Hakikati

"Ve Mizan'a" ifadesi Mizan'a da iman ederiz, demektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz.*

Bir harda/ tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak Biz yeteriz." (ei-Enbiya, 21/47); "Kimlerin tartılan ağır gelirse, işte onlar felah bulanların ta kendileridir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse işle onlar kendileri-

1 Müslim 2496.

ne zarar verenlerdir. Cehennemde ebedi kalıcıdır" (ei-Mu'minun, 23/102-103)

Kurtubî der ki: İlim adamları derler ki: Hesab bittikten sonra arkasından amellerin tartılmasına sıra gelir. Çünkü tartı karşılık vermek içindir. Dolayısıyla hesaba çekmekten sonra olması gerekir Hesaba çekiş ise amellerin tesbiti içindir. Tartı da ona göre karşılık vermek maksadıyla amellerin miktarını ortaya çıkarmak için yapılır. Yüce Allah'ın: '*Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız*' buyruğuna göre amellerin tartıldığı bir çok Mizan'ın olması ihtimal dahilinde olduğu gibi, tartılan şeylerin kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Çoğul olması ise tartılan âmellerin çeşitli olmaları göz önünde bulundurularak kullanılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sünnet'in delalet ettiği husus ise şudur: Amellerin kendisinde tartılacağı Mizan'ın hissedilir ve gözle görülür iki tane kefi bulunacaktır, İmam Ahmed'in kaydettiği rivayete göre Ebu Abdu'r-Rahman el-Hubullî şöyle demiştir: Ben Abdullah b. Amr'ı *-ra-* şöyle derken dinledim: Rasûlullah *-sav-* buyurdu ki: "Muhakkak Yüce Allah benim ümmetimden Kıyamet gününde herkesin gözü önünde bir kişiyi çıkartacaktır. Onun aleyhine tam doksandokuz tane sicil yayacaktır. Her bir sicil'in uzunluğu göz alabildiği kadar olacaktır. Sonra da ona bunlardan herhangi birşeyi inkâr ediyor musun? Benim koruyucu yazıcılarını sana zulmettiler mi? diyecek, o: Hayır, Rabbim diyecektir. Yüce Allah: Herhangi bir mazeretin yahut bir iyiliğin var mı? diye soracak, adam şaşırıp kalacak ve: Hayır, Rabbim diyecektir. Yüce Allah şöyle buyuracak: Bilakis senin Bızırn nezdimizde yapmış olduğun bir iyiliğin var. Bugün senin aleyhine sana zuimedilmeyecektir. Bunun üzerine ona üzerinde, "eşhedu enla ilahe illallah ve enne Muhammeder Rasûlullah," yazılı bir parça çıkartılır. (Yüce Allah): Onu huzura getirin, diye buyurur. O kişi: Rabbim, diyecek bu parçanın bu siciller karşısındaki ağırlığı ne olacak ki? Yüce Allah: Şüphesiz ki sana zulm olunmaz, diye buyuracak. Bunun üzerine o siciller bir kefeye konulur. O parça da bir kefeye konulur. (Tartı sonucu) siciller havaya doğru kalkar ve o parça ağır basar. Rahman ve rahim olan Allah'ın adı karşısında hiçbir şey ağır basmaz." Tirmizî 2639; İbn Mâce 4300; Müsned. II, 213

Bu hadisi Tirmizî, İbn İvlace ve İbn Ebi'd-Dünya böylece el-Leys yoluyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî şunu da ekler. Allah'ın ismi ile birlikte hiçbir şey ağır basmaz." Bir başka rivayetinde de şöyle denilmektedir: "Kıyamet gününde mizanlar konulur. Adam getirilir ve bir kefeye konulur..."¹² **Tirmizî 2639; Müsned, II, 221-222**

Bu hadisin ifadelerinde çok önemli bir husus dile getirilmektedir. O da amelde bulunan kimsenin ameli ile birlikte tartılacağıdır. Buna Buharî'nin kaydettiği şu rivayet te tanıklık etmektedir: Ebu Hureyre *-ra-dan,* Rasûlullah *-Saiiat-tahu aleyhi veseitem-* şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde oldukça iri yan, şişman adam getirilicek, faka! Allah nezdinde bir sivrisinek kanadı kadar bir ağırlığı olmayacaktır. (Devamla) buyurdu ki: Dilerseniz Yüce

Allah'ın: 'Biz kıyamet günü on/ar için ölçü tutmayacağız.' (ei-Kehf, 18/105) buyruğunu okuyunuz."¹ Buhârî 4729; Müslim 2785.

İmam Ahmed de ibn Mes'ud'dan şu rivayeti kaydetmektedir: 'ibn Mes'ud bir seferinde Irak ağacından bir misvak koparıyordu. Bacakları oldukça ince idi, rüzgar onun dengesini bozar gibi oldu. Onu görenler buna güldüler, Bunun üzerine Rasûlullah -*Saiiiaa/ıu aleyhi vesei/em-*; "Ne diye gülüyorsunuz?" diye sordu. Ey Allah'ın Rasûlü, bacaklarının inceliğine, dediler. Şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki onlar Mizan'da Uhud'dan daha ağır basacaklardır " Mûsned. I. 420, 421; Tabelânı 8452

Bizzat amellerin tartılacağına dair hadisler de varid olmuştur. Müslim'in, Sahihinde yer alan Ebu Malik el-Eşarî'den gelen şu hadiste olduğu gibi: O dedi ki: Rasûlullah -*sav-* şöyle buyurdu: "Abdest almak imanın yarısıdır, elhamdülillah da mizan'ı doldurur"³ Müslim 223; Tirmizî 3512; Mûsneö, V, 342.

Yine Buhârî ve Müslim'de yer alan ve aynı zamanda Buhârî'nin kitabının son hadisini teşkil eden şu buyruk da böyledir: "İki söz vardır ki bunlar dile hafif gelir. Rahman tarafından sevilirler, terazide de ağır basarlar: SubhanaNahi ve bi-hamdihi subhanallahil aziym."⁴ Buhârî 6406. 6687, 7563; Müslim 2694.

Bu durumda, şöyle diyen inatçı bir inkarcının sözüne iltifat edilmez: Ameller araz'dırlar, tartılmaları kabil değildir. Tartılmaları mümkün olan şeyler cisimlerdir, Şüphesiz ki Yüce Allah önceden de geçtiği üzere araz'ı cisimlere dönüştürecektir. Nitekim İmam Ahmed'in kaydettiğine göre Ebu Hüreyre -*ra-*, Rasûlullah -*sav-* şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kıyamet gününde ölüm beyaz bir koç suretinde getirilir. Cennet ile cehennem arasında durdurulur ve: Ey cennet ehli, diye seslenilir. Onlar da boyunlarını uzatarak bakarlar. Ey cehennemlikler, diye de seslenilir, onlar da boyunlarını uzatıp bakarlar. Artık kurtuluşun gelmiş olduğunu zannederler. O koç (suretindeki ölüm) boğazlanır ve artık ebedi kalacaksınız, ölüm diye bir şey olmayacaktır denilir."⁵ Mûsned, 11,423 Bu hadisi, bu manada Buhârî de rivayet etmiştir.⁶ Buhârî 4730; Müslim 2849.

Böylelikle hem amellerin, hem amelde bulunanların, hem de amel sahifele-rinin tartılacağı sabit olduğu gibi, terazinin iki kefesinin olduğu da sabit olmaktadır. Artık bunun ötesinde ne gibi keyfiyetlerin olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

. Bize düşen o doğru sözlü peygamberin (salat ve selam ona) bize haber verdiği şekilde, eksiksiz ve fazlalıksız olarak gayba ırnan etmektir.

Bu konuda hikmeti kavrayamadığı için sarfın haber verdiği şekilde Kıyamet gününe mahsus, adalet terazilerinin konulacağını kabul etmeyen ve: teraziye bakkal ile manav'dan başka kimsenin ihtiyacı olmaz, sözleri ile nasslara dil uzatan kimselerin hüsrânı ne kadar da büyüktür. Yüce Allah'ın Kıyamet gününde onlara hiçbir ağırlık vermemesi bu gibi kimselere ne kadar da layıktır. Eğer amellerin tartılmasında Yüce Allah'ın bütün kulları tarafından adaletinin görülmesi dışında hiçbir hikmet olmasaydı, bu dahi yeterdi. Çünkü yaptığı isinin mazeret ve gerekçesinin olmasını Allah kadar hiç kimse sevmez.

Bundan dolayıdır ki O, rasûlleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olmak üzere göndermiştir. Hele bunların ötesinde bizim muttali olmadığımız pek çok hik-meller de varsa... Yüce Allah'ın sözlerine karşılık meleklerin verdiği belirtilen ce-vab üzerinde de düşünelim: "*Hani Rabbin meleklere: 'Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Melekler: 'Biz seni hamdinie teşbih ve takdis edip dururken, orada bozgunculuk yapacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacağın' demişlerdi. 'Sizin bilmediğinizi herhalde Ben bilirim' demişti.*" (ei-Bakara, 2/30): "*Size bilgiden ancak pek az birşey verilmiştir.*" (ei-isra, 17/85)

"Cennet ve cehennem yaratılmışlardır. Ebediyyen sonları gelmez ve yokolmazlar. Şüphesiz yüce Allah cennet ve cehennem'i diğer mahlukattan önce yaratmıştır. Her ikisine de girecekleri yaratmıştır. Onlardan dilediği kimseleri kendisinin bir lütfü olarak cennete, yine onlardan dilediği kimseleri adaletinin bir tecellisi olarak cehennemedir. Herkes de kendisi hakkında hüküm verilip bitirilmiş sonuç için amel eder ve ne için yaratılmış ise sonunda oraya varacaktır. Hayır ve şer de kullar hakkında takdir edilmiştir."

Cennet ve Cehennem

"Cennet ve cehennem yaratılmışlardır" sözlerinin ifade etliği gerçek ile ilgili olarak şunu belirtelim ki; ehl-i sünnet ittifakla cennet ve cehennemin yaratılmış ve şu anda mevcut olduklarını kabul etmektedirler. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Mutezile ve Kaderiye'ye mensup bir takım kimseler ortaya çıkıp da bunu inkâr etmelerine ve; Hayır, Yüce Allah bunları Kıyamet gününde yaratacağı, demelerine rağmen bu kanaate sahip olmaya devam etmiştir.

Mutezile ve Kaderiye'yi bunu inkâr etmeye iten ise onların. Yüce Allah'ın fiilleri için bir şeriat olarak tesbit ettikleri ve O'nun şunu yapması gerekir, bunu da yapmaması gerekir diye koydukları fasit ilkeleri sebep olmuştur. Onlar yaratıklarının fiillerini O'na kıyas ederek, bu gibi iddialarda bulunmuşlar ve böylelikle onlar filleri itibariyle Müşebbihe arasına katılmışlardır. Cehmiyye kanaatleri onların arasına da girmiş ve aynı zamanda Muattile de olmuşlardır. Hatta; cennetin amellerin karşılığının verilmesinden önce yaratılmış olması abestir, demişlerdir, çünkü bu durumda cennet çok uzun bir süre atıl kalır ve hiçbir işe yaramaz.

Böylelikle onların Yüce Rab için tesbit ettikleri bu batıl şeriata muhalif olan nassları reddettiler, nassları yerlerinden kaydırarak tahrif ettiler, kendilerinin tesbit ettikleri şeriata muhalefet edenlerin sapık ve bid'atçı olduklarını ileri sürdüler.

Kitabın bu husustaki nasslarının bazıları şunlardır: Yüce Allah cennet hakkında: "*O, takva sahiplen için hazırlanmıştır*" (Al-i imran, 3/133): "*Allah'a ve rasûlüne iman edenler için hazırlanmıştır.*" (-Hadid. 57/21) diye buyurmaktadır Cehennem hakkında da: "*O, kâfirler için hazırlanmıştır.*" (Al-i imran. 3/131); "*Şüphesiz ki cehennem bir pusudur, azgınların dönüp varacaklar/bir yerdir.*" (en-Nebe: 78/21-22); "*Andolsun ki onu diğer bir inişinde görmüştü. Sidretu'l-Müntehâ yanında Cennetu'l-Me'va'da onun yanındadır.*" (en-Necm, 53/73-75; diye buyurmaktadır.

Peygamber *-sav-* Sidretu'l-Müntehâ'yı gördüğü gibi, onun yanında Cennetu'l-Me'va'yı da görmüştür. Nitekim Buharî ile Müslim'de, Enes *-ra-* yoluyla gelen isra'yı anlatan hadiste de böyle denilmektedir. O hadisin sonlarında şu ifadeler yer alır: "Sonra Cibril beni, Sidretu'l-Müntehâ'ya getirinceye kadar yola koyuldu. Onu mahiyetlerini bilemediğim renkler bürüdü- Sonra cennete girdim, orada yüksek kubbeleri andıran inciler gördüm, toprağı misk'ten idi."¹ Buharî3207, 3787; Müslim 164

Yine Buharî ile Müslim'de, Abdullah b. Ömer *-ra-dan* gelen rivayete göre Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurmuştur: 'Sizden herhangi bir kimse öldükten sonra sabah-akşam ona kalacağı yer gösterilir. Şayet cennet ehlinde ise, cennet ehli arasındaki yeri eğer cehennem ehlinde ise cehennem ehli arasındaki yeri gösterilir ve: Bu senin kalacağın yerdir, Kıyamet gününde Allah seni ölümden sonra diriltinceye kadar (oraya) girmeyeceksin," denilir.¹ Muvatta, I, 239; Buharî 1379; Müslim 2866.

el-Berâ b. Âzib *-ra-* yoluyla gelen hadis daha önceden geçmiş bulunmaktadır. O hadiste şu ifadeler yer almaktadır: Semadan bir münadı: Kulum

doğru söyledi, ona cennetten bir döşek yayınız ve cennete giden bir kapı açınız, diye seslenir. Bunun üzerine ona cennetin hoş ve güzel kokuları gelmeye başlar..."² Müsned. IV, 287. 295-296: Ebû Dûvûd 4753

Yine el-Berâ'nın bu hadisinin manasında Enes yoluyla gelen hadis de daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in Sahihinde, Âişe *-ra-dan* şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *-sav-* hayatta iken güneş tutuldu.-, deyip, hadisi nakletti: Hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: Rasûlullah *-sav-* buyurdu ki: "Ben şu bulunduğum yerde size vadolunmuş her bir şeyi gördüm. Öyle ki kendimi, siz beni öne doğru ilerler gördüğünüzde cennetten bir salkım aldığımı dahi gördüm. Andolsun siz beni geri doğru gelirken gördüğünüzde cehennemden birbirini yiyip bitirdiğini de gördüm."³ Buhârî 1212; Müslim 901.

Buharî ve Müslim'de, -lafız Buharî'nin olmak üzere- Abdullah b. Ab-bas'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *-sav-in* döneminde güneş tutuldu. Hadisin geri kalan bölümlerini zikrettikten sonra şu ifadeleri de zikretmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, biz seni bulunduğun bu yerde bir-şey alır gibi gördük; sonra da senin geriye doğru geldiğini gördük. Şöyle buyurdu: "Ben cenneti gördüm ve oradan bir salkım almak üzere elimi uzattım, eğer elime geçirmiş olsaydım, dünya kaldığı sürece siz de ondan yemeye devam ederdim. Cehennem ateşini de gördüm, asla bugünkü gibi korkunç bir manzara görmüş değilim. Cehennem ehlinin çoğunlukla kadınlar olduğunu da gördüm.' Bunun sebebi nedir ey Allah'ın Rasûlü, diye sordular. "İnkarcılık ederler" diye buyurdu. Yanı onlar Allah'ı mı inkar ederler, diye sorulunca şöyle buyurdu: "Onlar kocalarına karşı nankörlük ederler, yapılan iyiliğe karşı nankörlük ederler. Sen onlardan birisine ömür boyu iyilik yapsan da sonra senden küçük bir kusur görse; ben senden asla hayır namına hiçbir şey görmedim, der."⁴ Buharî 1052; Müslim 907.

Müslim'in Sahihinde, Enes'den gelen rivayette de (Peygamber *-sav-* şöyle buyurduğu kaydedilmektedir): "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şayet benim gördüklerimi görmüş olsaydınız, pek az gülerdiniz, çok

ağlardınız." Neler gördün ey Allah'ın Rasûlü, diye sordular: "Cenneti ve cehennemi gördüm" diye buyurdu.¹ Müslim 426

Muvatta' da ve Sumenlerde Kâb b. Malik yoluyla gelen hadiste şöyle dediği kaydedilmektedir¹ Rasûlullah *-sav-* buyurdu ki: 'Mü'minin canı cennet ağaçlarına konan bir kuştur, Taki Yüce Allah, Kıyamet gününde onu tekrar cesedine geri döndürünceye kadar.'² Muvatta, I, 240; Tirmizi 1641; Nesai, IV. 108: ibn Mâce 1449; Müsned. III, 455, 456, 460, VI. 386.

işte bu, Kıyamet gününden önce ruh'un cennete girişi hususunda çok açık bir ifadedir.

Müslim'in Sahih'inde. Sünen'lerde ve Müsned'de Ebu Hureyre *-ra-* yoluyla gelen hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah *-sav-*şöyle buyurmaktadır: "Allah cennet ile cehennemi yarattıktan sonra Cibril'i cen-i net'e gönderdi ve: Git te orayı gör. Orada, oraya girecekler için hazırladıklarına da bak, dedi Cibril gidip oraya, orada oraya girecekler için hazırlananlara baktı ve geri döndü, dedi ki: izzetin hakkı için yemin ediyorum. Onun bu halini kim duyarsa mutlaka buraya girecektir. Bunun üzerine Yüce Allah emir vererek cennetin etrafı hoşlanılmayan şeylerle çepeçevre kuşatıldı. Yine: Dön ve tekrar ona ve oraya girecekler için orada hazırladıklarına bir bak, dedi. Tekrar gitti oraya baktı, sonra geri döndü ve dedi ki: izzetin hakkı için oraya hiç kimsenin giremeyeceğinden korkmaya başladım. Sonra onu cehenneme gönderdi ve. Git oraya ve orada, oraya girecekler için hazırladıklarına bir bak, dedi. Cibril oraya gitti ve baktı. Herbir bölümünün diğerinin üstüne çıkmış olduğunu gördü, sonra da geri dönüp şunları söyledi: izzetin hakkı için onun bu halini kim işitirse buraya mutlaka girmez. Bunun üzerine (Cenab-ı Allah) emir vererek etrafı arzu ve şehvetlerle çepeçevre kuşatıldı. Sonra tekrar ona: Git, orada oraya girecekler için neler hazırladıklarına bir bak, diye buyurdu. O da gitti ve ona bakıp geri döndü ve şöyle dedi: İzzetin hakkı için buraya girmeksizin hiç kimsenin kurtulmayacağından korkmaya başladım."³ Ebû Dâvûd 4744; Tirmizî 2563, Nesaî. VII, 3-4; Müsned, II, 332, 354.

Sünnet'te buna benzer rivayetler çok fazladır.

Vadolunan cennet, Adem'in içinde yaratıldığı ve sonradan çıkartıldığı cennet'tir diyenlerin görüşlerine gelince, cennetin şu anda var olduğuna dair görüş açık bir görüştür. Ancak bu cennet'in Adem'in yaratılıp çıkartıldığı cennet olup olmadığı ile ilgili görüş ayrılıkları da bilinen bir husustur.

Cennet henüz yaratılmamıştır. Çünkü eğer şu anda yaratılmış olsaydı, zorunlu olarak Kıyamet gününde sonunun gelmesi, içinde bulunan herkesin helak olup, yok olması gerekirdi. Çünkü Yüce Allah; 'O'nun vechinden başka herşey helak olacaktır.' (ei-Kasa\$, 28/88)', "Her can Ölümü tadıdır.' (Al-i Imran, 3/185) diye buyurmaktadır, diyenlerin bu husustaki şüphelerine gelince;

Tirmizî, Sünen'inde ibn Mes'ud -*Radıyaaıahu* anı-dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah -*saiıaiat>u aleyhi veseitem*- buyurdu ki: "İsra'ya götürüldüğüm gece İbrahim ile karşılaştım. Bana; Ey Muhammed, ümmetine benden selam söyle ve onlara haber ver ki; cennetin toprağı hoş, suyu tatlıdır ve orası dümdüz bir arazidir. Oraya dikilecek olan ağaçlar ise subhanallahi velharndulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber sözleridir, dedi."¹ Tirmizî; Bu hasen, garib bir hadistir dedi. Yine Tirmizî'de Ebu'z-Zübeyr'ın, İbn Cabir'den rivayetine göre Peygamber -*sav*- şöyle buyurmuştur: "Kim subhanallahi ve bihamdihi diyecek olursa cennette onun için bir hurma ağacı dikilir."² Tirmizî dedi ki; Bu hasen, sahih bir hadistir.

Bu şüphe sahipleri derler ki- Şayet cennet yaratılmış ve bitirilmiş olsaydı, dümdüz bir arazi olmazdı ve bu gibi ağaç dikmelerinin bir manası olmazdı.

Yine derler ki; Yüce Allah'ın Firavun'un hanımının: "*Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap.*" Tahrim. 66/11 dediğine dair buyruk da bu kabildendir. Buna cevab; Eğer sizler bu sözlerinizle cennet şu anda yoktur, Sûr'a üfü-rülmek gibi, insanların kabirlerinden kalkması gibi bir şeydir, demek istiyorsanız bu batıl bir iddiadır. Bu iddiayı bundan önce kaydetmiş olduğumuz deliller ile sözünü etmediğimiz benzeri deliller reddetmektedir. Şayet bu sözlerinizle Yüce Allah'ın cennette, cennete girecekler için hazırladıklarının tamamını yaratması henüz tamamlanmamıştır. Yüce Allah orada yine ardı arkasına bir takım şeyler yaratmaktadır. Mü'minler oraya girdirilecekler! vakit te yine o esnada başka hususları da yaratacaktır, demek istiyorsanız bu haktır, bunun reddedilmesine de imkan yoktur. Sizin ileri sürdüğünüz deliller de ancak bu kadarına delalet etmektedir.

Yüce Allah'ın: "O'nun *vechinden başka herşey helak olacaktır*" (*el-Kasas*, 28/88) buyruğunu delil getirmenize gelince, sizler âyet-i kerîme'nin anlamını yanlış anladığınızdan ötürü bunu delil diye göstermektesiniz. Bu buyruğu cennet ve cehennem şu anda var olmadığına dair delil göstermeniz size benzer görüşleri ileri sürenlerin cennet ile cehennem yok olacaklarına, harab olacaklarına, oradakilerin de öleceklerine dair delil getirmelerini andırmaktadır. Bundan dolayı sizler de sizin gibi görüşleri savunanlar da bu âyeti kavrama muvaffakiyetine mazhar değilsiniz. Bunu anlayabilme muvaffakiyetine İslamın önder ilim adamları mazhar olmuşlardır.

Onların bu husustaki açıklamalarının bir kısmı şöyledir: Buradaki "her-şey'den kasıt, Yüce Allah'ın yok olup fena bulacağını takdir etmiş olduğu herşe-yin helak olacağı, yok olacağı anlamındadır. Cennet ile cehennem ise yok olmak için değil, baki kalmak için yaratılmışlardır. Arş da bu şekildedir ve o cennetin tavanıdır. Bu O'nun mülkü müstesna, diye de açıklandığı gibi, O'nun zatının rızası aranarak yapılmış olanlar müstesna diye de açıklanmıştır. Yine şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Yüce Allah: "*Onun üzerindeki her canlı fanidir*" (*Ş•-Rahman*, 55/26) buyruğunu indirince, melekler: Yeryüzü ahalisi helak oldular, dediler ve kendileri ebedi kalacakları ümidine kapıldılar. Yüce Allah da semadakile-rin de, yerdekilerin de öleceklerini bildirdi ve: "*O'nun vechinden başka herşey helak olacaktır.*" (*ei-Kasas*, 28/88) diye buyurdu. Yani O hayy'dır ve ölmeyecektir. işte o vakit melekler de öleceklerine kesin olarak inandılar.

Bu açıklamaları yapanlar, bu nasslar ile -Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra zikredileceği üzere- cennet ile cehennemin kalıcılığına delâlet eden muhkem nassları bir arada uygun bir şekilde anlamak için yapmışlardır

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet ets/n-*: "Ebediyyen yok olmazlar, fena bulmazlar" sözlerine gelince, selef ve haleften imamların cumhur'unun kabul ettiği görüş budur

Cennet ve Cehennemin Kalıcılığı İle İlgili Görüşler

Cennetin kalıcılığı, cehennemin ise yok olacağı görüşünü selef ile haleften bir topluluk da kabul etmiştir Her iki görüş de (yani cennet ile cehennemin kalıcılığı ile cennetin kalıcılığı, cehennemin son bulacağı görüşleri) pek çok tefsir kitabında ve başkalarında da zikredilmişlerdir.

Hem cennet, hem de cehennemin yok olacağı görüşünü ise Muattile'nir imamı el-Cehm b. Safvan kabul etmiştir. Bu hususta onun seleften uyduğu hiçbir kimse yoktur. Ne Ashab-ı Kiram'dan, ne de güzel bir şekilde onlara tab' olanlardan, ne de müslümanların imamlarından, ne de sünnet ehlinde. Genel olarak bütün ehl-i sünnet onun bu kanaatini reddetmiş ve bundan dolayı onun kâfir olduğunu söylemiş, onu ve yeryüzünün dört bir yanından ona tabi olanları teşhir etmişlerdir. |

Bu görüşü kabul etmesine sebep ise inanmış olduğu temel ilkesidir. O da: Hadis (sonradan yaratılmış} olan varlıklardan sonsuz bir şekilde var oluş, imkansız bir şeydir. Bu ise yerilmiş kelam bilginlerinin cisimlerin sonradan hadis olduklarına ve hâdis'lerden uzak kalmayan varlıkların da hadis olduklarına delil olarak gösterdikleri bir ilkeleridir. Onlar kainatın yaratılmış olduğuna bu ilkeyi temel dayanak kabul etmişlerdir. Cehm de geçmişte başlangıcı bulunmayan ha-rjis'lerin imkansız olduğu bir varlık, gelecekte de bunları kabil değildir, görüşündedir. Ona göre Yüce Allah'ın fiilinin gelecekte de sürekli olarak devam etmesi imkansızdır. Nitekim geçmişte de O'nun hakkında bunun imkansız olması gibi. Mutezile'nin önder hocalarından Ebu'l-Huzeyl el-Allâf ela bu hususta ona muvafakat etmiş olmakla birlikte şöyle der: Bu hareketlerin son bulmalarını gerektirir. O bakımdan şunları da ekler: Cennet ve cehennem ehlinin hareketleri -onlardan hiçbir kimse hareket edecek gücü bulamayacağı ve sürekli bir sükûn içerisinde kalacağı zamana kadar- devam edecek ve o zaman son bulacaktır.

Cennetin ebediliğine ve onun son bulup yok olmayacağına gelince, bu Rasûlullah *-sav-* in kati olarak haber verdiği bilinen hususlardandır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O bahtiyar olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin di/ediği kadarı müstesnadır. Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır.*" (Hud. 11/108) Bu buyruğa göre onların mükafatlarının ardı arkası kesilmeyecektir. Yüce Allah'ın: "*Rabbinin dilediği kadarı müstesnadır*" buyruğu da buna aykırı değildir.

Selef bu istisnânın anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir görüşe göre bunun anlamı: Onların ateşte kalacakları süre müstesnadır, şeklindedir. Bu da aralarından cehenneme girmiş olup sonradan çıkartılmış olanlar için söz konusudur, hepsi için değildir.

Bir başka açıklamaya göre burda kasıt, onların Mevkifte kaldıkları süre müstesnadır. Bir başka açıklamada: Onların kabirlerinde ve Mevkifte kaldıkları süre müstesnadır, şeklindedir. Bir başka görüşe göre buradaki istisna Rabbin yaptığı fakat gerçekleştirmeyeceği bir istisnadır. Nitekim: "Allah'a yemin ederim, mutlaka seni döveceğim. Başka bir görüşe sahip olmam müstesnadır" deyip bu görüşe sahip olmamak aksine onu vurmaya kat'î olarak kararlaştırmak gibi.

Sibeveyh ise buradaki istisna edatını "lâkin" anlamında kabul etmektedir. O takdirde istisna munkatf olur. İbn Cerrir de bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir: Şüphesiz Yüce Allah sözünden caymaz. Nitekim o bu istisnayı: "Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" diyerek bağlamıştır. Bu görüşün sahipleri derler ki: Bir kimsenin: Senin evimde -dilediğim, kadar müstesna- bir yıl süreyle kalmana izin veriyorum, deyip de arkasından: Lakin buna daha fazla bir süre eklemek isteme halim müstesnadır, demeye benzer.

Bir diğer açıklamaya göre buradaki istisna onlara ebedi kalacak olmalarına rağmen Allah'ın meşîetinin hükmüne tabi olduklarını bildirmek içindir. Onların ilahi meşîetin dışına çıkamayacaklarını anlatmaktır, bu ise Yüce Allah'ın onların ebediliklerini kesinlikle kararlaştırmış ve takdir etmiş olmasına aykırı değildir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "*Andolsun ki dilersek sana vahyetti-ğimizi bütünüyle alıveririz. Sonra onu geri almak için bize karşı duracak bir kimse de bulamazsın.*" (st-isra, 17/86); "*Allah dilerse, senin kalbini mühürler.*" (eş-şura, 42/24); "*De ki: 'Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size (Allah) bildirmezdi.'*" (Yunus, 10/16)

Buna benzer buyruklar pek çoktur. Yüce Allah böylelikle bütün işlerin kendi meşîeti ile olduğunu kullarına haber vermektedir. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz.

Buradaki "mâ; (mealde kadarı)'mn 'men: kimseler" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani Yüce Allah'ın bahtiyarlar arasından günahları sebebiyle cehennem ateşine gireceklerini dilediği kimseler müstesnadır. Bunun dışında başka açıklamalar da yapılmıştır.

Durum ne olursa olsun, buradaki istisna müteşabih türündendir. Yüce Allah'ın: "Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" buyruğu ise rnuhkern'dir. Aynı şekilde Yüce Allah'ın: "*işte muhakkak bu Bizim nzkımızdır, tükeneceği yoktur.*" (Şad, 38/54); "*Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de devamlıdır.*" (er-Rad, 13/35); "*Onlar oradan çıkarılacak da değildirler.*" (ei-Hıcr, 15/48) buyrukları da aynı şekilde rnuhkern'dirler.

Yüce Allah cennet ehlinin ebedi kalacaklarını Kur'ân-ı Kerîmin pek çok yerinde "ebed" lafzını da zikrederek te'kid etmiş ve onların: "*Orada ilk ölümden başka ölümü tatmazlar.*" (ed, Duftan, 44/56) buyruğunda ölümü tatmayacaklarını haber vermiştir. Buradaki istisna ise munkatf'dır. Şayet bu istisnayı "Rabbinin dilediği müstesna" istisnası ile birlikte ele alacak olursak, her iki âyetten maksadın ne olduğu açıkça anlaşılmış olur. Onların cennette

bulunmayacakları zamanı ifade eden istisna, ebedi kalacakları süreden yapılmış bir istisnadır. Böyle bir istisna da ilk ölümün genel olarak bütün ölümlerden istisna edilmesini andırmaktadır. İlk ölüm onların ebedi hayatlarından önce gerçekleşmiştir, öbür âyette sözü edilen, cennetten ayrı kalış ise onların cennette ebedi kalmak üzere girişlerinden önce olacaktır.

Cennetin ebedilik ve devamlılığına dair sünnet'ten deliller de pek çoktur. Yüce Allah'ın şu buyruğu gibi: "Kim cennete girerse orada nimetlere garkolur,

orada sıkıntı çekmez, ebedi kalır ve asla Ölmez."¹ Müslim 3836; Müsned, II. 370, 407.

"Bit münadi şöyle seslenecek: Ey cennetlikler! Burada sizin için ebedi olarak sağlıklı olmak ve hastalanmamak vardır. Yaşlanmayacaksınız ve ebediyyen kocamayacaksınız. Ebediyyen hayat bulacak ve asla ölmeyeceksiniz."² Müslim 2837

Ölümün cennet ile cehennem arasında boğazlanacağına ve: "Ey cennet ehli! Artık ebediyyen hayattasınız, ölüm olmayacaktır. Ey cehennem ehli! Artık ebedisiniz ölüm olmayacaktır"³Buhârî 4730; Müslim 2849; Müsned, III. 9. denileceğine dair rivayet de daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Cehennem Ebediliği

Cehennem ebediliği ve devamlılığı hususunda insanların sekiz görüşü vardır:

1- Oraya giren oradan bir daha ebediyyen çıkmayacaktır. Bu Haricilerle, Mutezile'nin görüşüdür,

2- Oraya girenler, orada azab görecekler, sonra tabiatları değişecek ve kendilerinin narî (ateşsel) bir tabiatları kalacaktır. Tabiatları ile cehennem tabiatı arasındaki uygunluk dolayısıyla cehennemden lezzet dahi alacaklardır. Bu ise vahdet-i vücuduların önderi olan İbnu'l-Arabî et-Taî'nin görüşüdür.

3- Cehennem ehli orada belli bir süre azap görecekler, sonra oradan çıkacaklar. Onların arkasından başka bir kavim oraya girecektir. Bu ise yahudilerin Peygamber -sav-e naklettikleri bir görüştür. O da onların bu kanaatlerini yalanlamıştır. Yüce Allah da bu kanaatlerinin gerçek olmadığını belirterek şöyle buyurmaktadır: "*Onlar bir de: 'Sayılı günler dışında bize ateş as/a dokunmaz' dediler. De ki: 'Buna dair Allah'tan bir ah/d mi aldınız? Allah asla ah'dinden dönmez, yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? Hayır, kim kötülük /ş/er ve günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa onlar cehennemliklerdir, orada ebedi kalıcıdır.' (el-Bakara, 2/80-81)*

4- Cehennemlikler oradan çıkacaklar ve o da içinde hiçbir şey olmaksızın, olduğu halde kalacaktır.

5- Hadis (sonradan yaratılmış) olduğundan, kendi kendisine yok olacaktır. Sonradan hadis olduğu sabit olan bir şeyin baki kalması imkansızdır. Bu ise Cehm'in ve taraftarlarının

görüşüdür. Az önceden de geçtiği üzere bu hususta cennet ile cehennem arasında da ona göre bir fark yoktur.

6- Cehennem ehlinin hareketleri son bulacak ve onlar hiçbir acı duymayan, cansız varlıklara dönüşeceklerdir. Bu da -az önce geçtiği üzere- Ebu'l-Hu-zeyl el-Allaf'ın görüşüdür.

7- Yüce Allah -sünnette varid olduğu üzere- oradan dilediği kimseleri çıkartır, sonra da dilediği kadar bir süre varlığını devam ettirir. Sonra da yok eder, çünkü O, cehennem için son bulacağı bir süre takdir etmiştir.

8- Yüce Allah oradan sünnet'te varid olduğu üzere dilediği kimseleri çıkarır. Orada kâfirler ise -Tahâvî'nin dediği şekilde- sonu gelmeyecek ve ebedi olmak üzere kalacaklardır.

Bu son iki görüş dışındaki görüşlerin batıl oldukları açıkça ortadadır. Ehl-i sünnetin benimsediği bu iki görüşün de delillerini tetkik edelim:

Birinci görüşü benimseyenlerin delillerinin bazıları şunlardır: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şöyle buyuracak: 'Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızda ' Şüphesiz Rabbin hikmeti sonsuz olandır, herşeyi bilendir.'*" (el-En'âm. e/128); "*Bedbaht o/anlar ateştedirler. Onlar orada yüksek hırılıtlarla ve inleyerek solurlar. Onlar gök/er ve yer ayakta durdukça, orada ebediyyen kalıcıdırlar, Rabbinin dilediği kadarı müstesna. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır.*" (Hud, 11/116-117) Bu buyruklarda sözü edilen iki istisnadan sonra cennetlikler için sözü edilen istisna yapılmamıştır. O da Yüce Allah'ın: "*Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır.*" (Hud. 11/108) buyruğudur. Yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca, içinde kalacaklar.*" (en-Nebe; 78/23) buyruğu da bu görüşlerine delil gösterilmiştir.

işte bu görüş yani cehennem sonunun geleceği, cennetin ebedi olacağı görüşü Ömer, ibn Mes'ud, Ebu Hureyre, Ebu Said ve başkalarından da nakledilmiştir.¹Bu nakillerin kaynakları ve sıhhat dereceleri ile ilgili etraflı açıklamaları; tercümesini sunduğumuz 'Tehzib'in esas şerhim lam olarak yayınlayan ve tahkiK eden Dr. et-Türkî ile Şuayb el-Arnâvut'un orada kayd ettikleri noktta görmek mümkündür. Bu nottaki açıklamalardan anlaşıldığına göre; adı geçen bütün sahabilere bu hususta nisöet edilen rivâyelerinin senetleri zayıf olup bu konuda delil olabilmeye elverişli değildir, {s.626-627)

Abd b. Humeyd meşhur Tefsir'inde senedini kaydederek Ömer -ra- şöyle dediğini zikretmektedir: "Eğer cehennemliklerin, cehennemde kalacakları süre alic denilen yerin kum tanelen kadar dahi olsa mutlaka o vakit gelip, bitecek ve onlar oradan çıkacaklardır." Abd b. Humeyd bunu Yüce Allah'ın: "*Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar*" (en-Nebe'. 78/23) buyruğunu tefsir ederken zikretmektedir.

Yine bu görüşün sahiplen derler ki: Cehennem ateşi O'nun gazabının bir gereğidir, cennet te rahmetinin bir gereğidir. Peygamber -sav- de şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah mahlukai yaratmayı takdir buyurunca Arş'ın üzerinde nezdinde bulunan bir kitaba şunu yazdı: Benim rahmetim gazabımı geçmiştir.' Bir başka rivayette de: "Gazabıma galip gelmiştir" denilmektedir. Bu hadisi Bu-harî Sahih'inde, Ebu Hureyre -ra-dan gelen bir senetle rivayet etmiştir.

Yine derler ki: Yüce Allah azab hakkında onun: '*Büyük bir günün azabı*' (el-En'âm, 6/i5), "*Can yakıcı*" (Huti. Ti/26) ve '*Akîm (merhamet olunmayacak)*' (ei-Hacc, 22/55) diye nitelendirmektedir. Tek bir yerde ise ihsan edeceği nimetlerin bir günün nimetleri olduğunu bildirmemiştir. Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah buyurdu ki: Ben kimi dilersem, onu azabıma uğrattırım- Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır.*" (el-A'raf, 7/156) Yine Yüce Allah bizlere meleklerin şu sözlerini nakletmektedir: '*Rabbimiz, rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır.*' (el-Mu'min, 40/7j)

O halde (derler) O'nun rahmetinin bu azab görenleri de kuşatması kaçınılmaz bir şeydir. Eğer sonu gelmeyecek bir vakte kadar azapta kalacak olurlarsa, rahmeti onları kuşatmış olmaz. Sahih hadiste de kıyamet günü ellibin yıl ile takdir edilmiştir.^{1Muslum 987,Ebu Davud 1658} Orada azab göreceklerin azapta kalacakları süre ise günahlarına göre olacaktır. Ahkemu'l-Hakimîn ve Erhamu'r-Rahimîn olan Yüce Allah'ın ebedi, sonu gelmeyecek, bitip tükenmeyecek bir şekilde azablandıracağı bir takım yaratıkları yaratmak, O'nun hikmet ve rahmetine sığmaz. Kendilerine ebedi olarak nimetler ihsan edeceği ve sonu gelmez lütuflarda bulunacağı varlıklar yaratması ise hikmetin bir gereğidir, ihsan bizatihi istenen bir şeydir, intikam ise arizî bir sebep dolayısıyla istenir.

Yine bu görüş sahipleri derler ki: Cehennemde ebedi olarak kalıp oradan çıkılmayacağına, cehennem azabının kalıcı olduğuna ve bütünüyle büyük bir ziyan olduğuna dair varid olmuş bütün haberler haklı ve hak oldukları kabul edilir. Bu hususta hiçbir tartışma olmaz. Bu da cehennem bakı kaldığı sürece o azab yurdunda ebedi kalmayı gerektirir. Ancak oradan cehennemden kalıcılığı mevzubahisken tevhid ehli çıkartılacaktır. Dolayısıyla hapsin, hapis olarak kalmaya devam ettiği sürece hapisten çıkan kimse ile hapis yıkılıp harab olduğu için hapsi sona eren kimse arasında elbetteki bir fark olacaktır.

Cehennemden ebedi kalıcılığını ve yok olmayacağını kabul edenlerin delillerinin bazıları şunlardır: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "*Onlar için sürekli bir azab vardır*' (et-Maide, s/37)', "*Onlara (azablan) hafifletilmez. Onlar o azab içinde ümitsiz kalacaklardır.*" (ez-Zut>rof. 43/75); '*İşte tadın; artık azabtan başka bir şeyinizi artırmayacağız.*" (en-Nebe; 78/30); "*Onlar orada ebediyen kalacaklardır.*" (ei-dn, 72/23); '*Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*' (ei-Hıcr. 15/4\$) (Ancak bu buyrukta söz konusu edilenler cennetliklerdir. -Çeviren-); '*Ve onlar ateşten çıkacak da değil/erdir.*' (ei-Bakara, 2/167); '*Onlar deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler.*' (ei-Araf. 7/40); "*Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler, onların üzerinden (cehennem) azabından birşey hafifletilmez.*" (Fatır, 35/36); "*Çünkü gerçekten O'nun azabı kalıcı ve yakayı bırakmayandır.*" (et-Furkan, 25/66) Yani azabı sürekli ve terketmeyendir.

Sünnet'ten pek yaygın şekilde gelmiş rivayetler de cehennemden la ilahe illallah diyenlerin çıkartılacaklarını göstermektedir. Şefaahat hadisleri de günahkar muvahhidlerin cehennem ateşinden çıkartılacakları hususunda açık ifadeler taşımaktadır. BU ise onlara has bir hükümdür, şayet kâfirler de oradan çıkacak olurlarsa, onlar da onların durumunda olacaklar, cehennem ateşinden çıkış iman ehline mahsus olmayacaktır Cennet ve

cehennemin kalıcılığı ise bizatihi o ikisinin sahip olduğu bir kalıcılık hususiyeti ile değil, Yüce Allah'ın onları kalıcılar kılmasıyla olur.

Allah Cennet'e de Cehennem'e de Girecekleri Yaratmıştır:

Tahâvî'nin - "Her ikisine de girecekleri yaratmıştır" ifadesi ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki Biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır.*" (el-A'raf, 7/179)

Âişe -ra-dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah -sav-, Ensar'dan bir çocuğun cenazesine çağırıldı. Ben: Ey Allah'ın Ra-sûlü dedim, ne mutlu buna, cennet kuşlarından bir kuştur. Hiç kötülük yapmadı ve o çağa da erişmedi. Şöyle buyurdu: "Yahut başka bir şey de olabilir, ey Âişe. Şüphesiz Allah cennet'e girecekleri yaratmıştır. Onları daha henüz babalarının sülblerinde iken cennet için yaratmıştır. Cehenneme girecekleri de yaratmıştır. Onları kendileri henüz babalarının sulbünde iken de orası için yaratmıştır." Bu hadisi Müslim, Ebu Davud ve Nesâî rivayet etmiştir. ¹

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Gerçekten Biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu sınar dururuz. Bu sebepten onu işiten ve gören yaptık. Gerçekten Biz ona yolu gösterdik, ister şükredici olsun, ister nankör bir kâfir.*' (el-insan. 76/2-3)

Burada hidayetten kasıt ise umumi hidayettir. Bundan da daha umumi olanı Yüce Allah'ın: "*Rabbimiz bütün herşeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir.*" Tâ'hâ, 20/50) buyruğunda söz konusu edilen hidayettir.¹ Bu hususta geniş açıklamalar için Kurtubî, el-Câmi'ti Ahkami'l-Kur'ân, l. 160'a bakını?.

Varlıklar iki türdür. Birisi tabiatı itibarıyla musahhar kılınmış olanlar, diğerleri ise iradesiyle hareket edenler. Birincisinin hidayeti tabiatı gereği Yüce Allah'ın onu ne için musahhar kılmış ise, ona doğru yol bulması şeklindedir. İkinci türün hidayeti ise kendisine neyin faydalı, neyin zararlı olduğuna dair bilgi ve şuuruna tabi, olarak iradesi ile doğru yolu bulma hidayetidir. Daha sonra bu kısım da üç türe ayrılmıştır:

Bir tür, hayırdan başka bir şey irade etmez ve ondan bunun dışında bir şeyi irade etmesi dahi beklenmez. Melekler gibi.

İkinci kısım serden başka bir şey irade etmez ve ondan serden başka bir şey irade etmesi dahi beklenmez, Şeytanlar gibi.

Üçüncü kısım ise, iki tür irade sahibidir, insan gibi. Sonra bunlar da üç sınıfa ayrılırlar: Bir kesimin iman, marifeti ve aklı, hevâ ve arzularına galib gelir, bu da meleklerle katılır.

Diğer bir kısım bunun tam aksi olup bu da şeytanlara katılır. Üçüncü bir kısım ise hayvani arzuları aklına galib gelir ve o da hayvanlara katılır.

Maksat şudur- Her iki varlığı yani aynî olanı da ilmî olanı da veren Yüce Allah'tır, O'nun var etmesi olmadan hiçbir varlık olamayacağına göre, O'nun öğretmesi olmaksızın

hiçbir hidayet de olmaz. Bütün bunlar ise O'nun kudretinin kemaline, vahdaniyetinin sübutuna, rububiyetinin muhakkak oluşuna delillerdendir. O her türlü kusurdan yüce ve münezzehtir.

Tahâvî'nin - -' "Onlardan dilediklerini kendisinden bir lütuf olmak üzere cennete, yine onlardan dilediklerini adaletinin bir tecellisi olmak üzere de cehenneme koyar..." sözlerine gelince, bilinmesi gerekir ki Yüce Allah, mükâfat kazanma sebebi ortadan kalkmadıkça mükafatı, sevabı engellemez. Mükafatın sebebi ise salih ameldir, çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim mü'min olduğu halde salih ameller işlerse o zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltimesinden de.*" (Tâha, 20/112)

Aynı şekilde Yüce Allah ceza görmeyi gerektiren sebep meydana gelmedikçe de kimseyi cezalandırmaz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir. Çoğunu da affeder.*" -Şûrâ, 42/30)

Veren de, alıkoyan da Yüce Allah'tır, O'nun verdiği kimse engelleyemez, vermediğini de kimse veremez. Ancak O, insana iman ve şalin ameli de lütfedecek olursa, bunun gereği olan mükâfatı da asla insandan alıkoymaz. Aksine ona hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin hatırından geçirmedeği şekilde mükâfatlar ihsan eder ve kendisine yakınlaştırır. Ona böyle bir mükâfatı vermeyecek olursa, bu onun sebebi olan salih amelin bulunmayışından dolayıdır.

Şüphesiz ki O, dilediğine hidayet verir, dilediğini de saptırır. Ancak bütün bunlarda O'nun belli bir hikmeti vardır ve adaletinin bir gereğidir. Mükâfat görmenin sebebini teşkil eden şalin amellerde bulunmayı engellemesi, O'nun hikmeti ve adaletindedir. Sebeplerinin ortaya çıkmasından sonra, sonuçlara gelince hiçbir şekilde onları engellemez. Şayet bunları engellemesi ve cezalandırması söz konusu olursa, bu da iman ve salih amel olmadığından dolayıdır. O kendisinin bir hikmeti ve adaletinin bir gereği olarak ta baştan bunları vermemiştir. Her iki halde de O'na hamdedilir. O her türlü hal dolayısıyla kendisine hamdedilendir. O'nun herbir bağıışı bir lütuftur. O'nun herbir cezası da adaletidir. Yüce Allah hikmeti sonsuz olandır, herşeyi en uygun olan yerine koyar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlara bir âyet gelse: 'Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz' derler. Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir.*~ (el-En'âm. 6/24) \ "*Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: 'Allah aramızdan bunlara mı lütfetti?' desin/er diye. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?*" (el-En'âm. e/53) ve buna benzer başka buyruklar.

Yüce Allah'ın izniyle buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir.

"Kendisi ile fiilde bulunmanın gerekli olduğu istitââ (güç yeti-riş) fiil ile birlikte olup da mahluk'un kendisi ile nitelendirile-meyeceği tevfiik kabilindedir. Sağlıklı oluş. genişlik ve imkân

buluş, araçların esenlikte oluşu yönünden istitââ ise fiilden öncedir ve hitab da bununla alâkalıdır. Bu da Yüce Allah'ın: "Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yükle-mez." bakara, 2/286J buyruğunda dile getirdiği gibidir."

Fiilden Önce ve Sonra İstîtââ

istitââ. takat, kudret, vüs'at (genişlik) anlam itibariyle birbirine yakın lafızlardır. TahâvTnin zikrettiği şekilde istitââ'mn iki kısma ayrılması genel olarak Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği görüştür, orta yollu görüş olan da budur.

Kaderiye ve Mutezile de şöyle demektedir: Kudret ancak fiilden önce olur. Bunların tam aksine Ehl-i Sünnet'ten bir kesim ise istitââ, ancak fiil ile birlikte bulunur, demişlerdir.

Genel olarak ehl-i sünnet'in görüşü de şu şekildedir: Kulun emir ve ne-hy'in esas sebebini teşkil eden belli bir kudreti vardır. Bu da tekliften önce olur, teklif ile birlikte olması icab etmez. Kendisi vasıtasıyla fiilin yapılabildiği kudretin ise fiil ile birlikte olması zorunludur. Dolayısı ile olmayan bir kudretle fiilin var olması da mümkün değildir.

Sağlıklı oluş, güç yetiriş, imkan bulmak ve araçların sağlıklı olması bakımından kudret ise fiillerden önce olabilir. İşte bu Yüce Allah'ın: "Ona bir yol bulabilenlerin o Ev'i hacetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır." (Al-i İmran. 3/97) buyruğunda sözü geçen kudret de budur. Yüce Allah haccı güç yetirene tarz kılmaktadır. Şayet ancak hacceden kimsenin güç yetirmesi söz konusu olsaydı, o takdirde hac, ancak hacceden kimseler için farz olur ve kimsenin haccı terketmek dolayısıyla, cezalandırılmaması gerekirdi. Bu ise islam dininin kesin bilinen gerçeklerinin aksinedir.

Yüce Allah'ın; "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun." (et-Teğâ-bun, 64/16) buyruğu da böyledir. Yüce Allah istitââ (güç yetirebilrne) oranında takvayı farz kılmıştır. Eğer Allah'tan korkmayan takvalı olmaya güç bulamayacak olsaydı, Yüce Allah takvayı yalnızca güç yetirenler için vacib kılmış olur ve takvalı olmayanları da cezalandırmazdı. Bu ise tutarsızlığı apaçık ortada olan bir husustur.

Yüce Allah'ın: "Kim güç yetişemezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır." (ei-Mücadele, 58/4) buyruğu da bu şekildedir. Bundan kasıt ise sebep ve araçlara güç yetirebilmektir.

Yüce Allah'ın bize naklettiği münafıkların şu sözleri de bu kabildendir: "Gücümüz yetseydi herhalde biz de sizinle beraber çıkardık." (et-Tevbe, 9/42) An çak Yüce Allah onların bu sözleriyle yalan söylediklerini belirtmiştir. Çünkü onlar bir işe güç yetirebilmenin hakikati demek olan istitââ'yı (güç yetirebilmeyi) kastetmiş olsalardı, böyle bir güce sahip olmadıklarını söylemekle yalan söylemiş olmazlardı. Yüce Allah'ın onları yalanlamış olması, onların bu sözleriyle hastalığı yahut ta gerekli malî imkanı bulamamayı kastettiklerini göstermektedir. Nitekim Yüce Allah bunu daha sonraki buyruklarında şöylece açıklamaktadır: 'Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şart: ile zayıflara, hastalara..- bir günah yoktur... Yol ancak zengin oldukları halde (geri kalmak için) senden izin isteyenlerin aleyhinedir." (ei-Tevbe, 9/91-93)

Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: '*İçinizden hür olan mü'min kadınları nikahlayacak bir bolluğa güç yediremeyenler...*' (en-Nisa. 4/25) Bu buyruğunda ki istitâa (güç yetirebilme)dan kasıt, gerekli araç ve sebeplere sahip olmaktır. İmran b. Husayn'a, Peygamber -sav-in söylediği şu sözlerde de bu manadadır: "Ayakta namaz kıl, eğer buna gücün yetmiyorsa oturarak, buna gücün yetmiyorsa yanın üzere yatarak {namaz kıl.}" işte bunlara güç yetirilememesi halinde fiile de güç yetirememek söz konusu olur.

Kudretin (güç yetirebilmenin) hakikatini teşkil eden istitâa'nın sabit oluşunun deliline gelince, bu hususta Yüce Allah'ın şu buyruğu delil olarak zikredilmektedir: "(Çünkü) onların iştimize güçlen yetmezdi ve görmez/erdi." (HUĞ, 11/20) Bu buyrukta kastedilen ise araç ve sebeplerin bulunmadığını anlatmak değil, kudretin gerçek anlamıyla bulunmadığını anlatmaktır. Çünkü gerekli araç ve sebepler vardı. İleride "onlar ancak Allah'ın kendilerini mükellef kıldığı şeylere takat (güç) yetirebilirler" sözlerini açıklarken buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir.

Yine Musa -as- arkadaşının söylediği: "Doğrusu sen benimle beraber o/maya asla güç yetiremezsin" (ei-Kehf, 18/67) buyruğu ile: 'Ben sana benim/e beraber olmaya güç yetiremezsin, demedim mi?' (ei-Kehf. 18/72) sözleri de

bu kabildendir,

Bundan kasıt ise sabra güç yetirebilmenin hakikatidir, sabrın sebep ve araçları değildir. Çünkü bunlar vardı. Nitekim bundan dolayı ona sitem ettiğini de görüyoruz. Halbuki bir fiilin işlenmesi için gerekli araç ve sebebi elinde bulunduramayan bir kimse, o fiili yapmadığı takdirde kınanamaz. Ancak fiili yapmaya yanaşmayan bir kimse, o fiile güç yetirebilmeyi yitirdiği için kınanır. Buna sebep ise emrolunduğundan başka bir şeyle uğraşmadır yahut ta bu kudretini emrolunduğunun tam zıttı olan bir yönde kullanmasıdır.

Kudret ancak fiilin işlendiği zamanda bulunur diyenler, şunu da söyler: Kudret iki zıt şeye elverişli değildir. Fiil ile birlikte bulunan kudret ancak, o fiili işlemeye

elverişlidir ve o kudret o fiil ile birlikte bulunur O fiil olmadan, o kudret de olmaz.

Bozuk esaslarına binaen Kaderiye'nin söyledikleri de şudur: Allah'ın mü'mini ve kâfiri, iyi'yi ve kötü'yü muktedir kılması eşit şekildedir. Onlar, Yüce Allah'ın itaatkar mü'mine özellikle kendisi vasıtasıyla imanın hasıl olduğu yardımını verdiğini kabul etmezler. Bilakis kişi, kendiliğinden itaati tercih etmiştir, diğeri de kendiliğinden masiyeti tercih etmiştir, derler. Bir babanın oğullarından herbirisine bir kılıç vermesi gibidir. Onlardan birisi Allah yolunda o kılıçla cihad ederken, diğeri ise o kılıçla yol kesicilik yapmıştır.

Bu görüş ise kader'i kabul eden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in ittifakı ile fasit bir görüştür. Onlar ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Allah'ın itaatkâr kulu üzerinde dinî bir nimeti vardır ve O', bu nimetini kâfir bir yana özellikle ona vermiştir. Kâfire vermemiş olduğu bir yardımcı ile de itaat etmesi için mü'mine yardımcı olmuştur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Fakat Allah size imanı sevdirirdi, onu kalplerinizde süsledi ve küfrü, fışkı ve isyanı size çirkin gösterdi, işte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridir.*' -Hucurat, 49/7J

Kaderiye bunu şöyle açıklar: Bu sevimli ve süslü gösteriş, bütün insanlar hakkında umumidir. Bu da hakkın delillerinin açıkça ortaya konulması ve beyan edilmesi manasınadır.

Halbuki âyet-i kerîme bunun mü'mine has olmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı Yüce Allah." işte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridirler" diye buyurmaktadır. Kâfirler ise doğru yolu bulmuşlar değillerdir.

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslam'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır, sıkıştırır Allah iman etmeyenlerin üstüne işte böyle murdarlık çökertir.*' (el-En'am. 6/125)

Buna benzer âyet-i kerîme'ler, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çoktur. Bunlarla Yüce Allah mü'mine hidayet verenin kendisi olduğunu, berikini saptıranın da kendisi olduğunu beyan etmektedir.

Bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Allah kime hidayet verirse o doğru yola erdirilmiştir Kimi de saptırnsa, artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (dost ve yardımcı) bulamazsın.*' (el-Kehf, 18/17)

İleride Yüce Allah'ın izniyle bu meseleye dair daha geniş açıklamalar da gelecektir, "Kulların fiilleri Allah'ın yaratması ve kulların da kesbi iledir." **Kulların Fiilleri**

insanlar kulların ihtiyarî fiilleri hakkında farklı görüşlere sahiptir.

Başlan el-Cehm b. Safvan et-Tirmizî olan Cebriye'nin iddiasına göre mahlukatın fiillerindeki tedbirin tümü Yüce Allah'a aittir ve bütün fiiller mecburi ve zorunludur. Tıpkı felç olanın titremesi gibidir. Damarların seyirmesi, ağaçların hareket etmesi gibidir. Bu fiillerin mahlukata izafe edilmesi mecazdır. Bu izafe de bir şeyin mahalline izafe edilmesi Kabilinde n di r. Yoksa bir şeyi meydana getirene izafe edilmesi kabilinden değildir.

Bunların tanı aksine Mutezile de şöyle der: Canlı varlıkların yapmış oldukları bütün ihtiyarî fiilleri kendileri yaratırlar. Yüce Allah'ın yaratmasıyla ilgileri yoktur. Mutezile kendi aralarında: Yüce Allah kulların fiillerine kadir midir, değil midir? hususlarında farklı görüşlere sahiptirler.

Hak ehli ise şöyle demektedir: Kullar fiilleriyle Allah'a itaatkâr veya isyankâr olurlar. Fiilleri Yüce Allah tarafından yaratılır. Yüce Allah tek pasına bütün mahlukatı yaratandır. O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur.

Cebriye kaderi kabulde aşırılığa kaçarken, kulun hiçbir fiilinin olmadığını söylemişlerdir. Nitekim Müşebbihe de sıfatları kabulde aşırıya gitmiş ve Allah'ı yaratıklara benzetmişlerdir.

Kader'i reddeden Kaderiye ise kulları Allah ile birlikte yaratıcı konumuna yükseltmişlerdir. O bakımdan Kaderiye bu ümmetin Mecusi'leridirler.

Başkalarının anlaşmazlığa düştüğü hakka Yüce Allah, mü'min sünnet ehlini hidayet eylemiştir. Allah dilediğini dosdoğru yola iletir. Cebriye'ys mensup kimsenin ortaya koyduğu herbir sahih delil, Yüce Allah'ın herşeyin yaratıcısı olduğuna, O'nun herşeye kadir olduğuna, kulların fiillerinin de O'nun yarattıklarının bir bölümü olduğuna, dilediğinin olup dilemediğinin olmadığına delil teşkil etmekle birlikte, kulun hakikat anlamda fail olmadığına irade ve ihtiyar sahibi olmadığına da delil teşkil etmemektedir. Onun ihtiyar hareketlerinin de felçten titreyen kimsenin hareketleri, esen rüzgarın ve ağaçların hareketleri türünden olmadığını göstermektedir.

Kaderiye mensubu bir kimsenin ortaya koyduğu herbir sahih delil de an-

cak kulun gerçek manada fiilinin faili olduğuna, o fiili iradesiyle ve gerçek manada ihtiyar ile yaptığına, fiilin ona izafe ve nisbet edilmesinin gerçek anlamıyla bir izafet olduğuna delil teşkil etmekte, ancak yapılan bu fiilin Allah'ın kudreti dahilinde olmadığına ve Allah'ın meşfet ve kudreti dışında meydana geldiğine de delâlet etmemektedir.

Bundan dolayı herbir kesimin sahip olduğu hak delilleri diğerlerinin hak delillerine kattığımız takdirde ancak Kur'an'ın ve Yüce Allah'ın indirmiş olduğu sair kitapların delâlet ettiği şekilde, Allah'ın kainatta bulunan her türlü ayn ve fiile kadir olup bunların kendi meşfetiyle meydana geldiğine, kulların kendi fiillerini hakikat manasıyla yaptıklarına ve bundan dolayı da övülmeyi ya da yerilmeyi hakettiklerine delâlet etmektedir.

İşte bizatihi olan budur. Şüphesiz ki hakkın delilleri birbirleriyle çatışmazlar. Hak biri, diğerini tasdik eder. Bu özet açıklamalar ise her iki kesimin delillerini ayrıca zikretmeye elverişli değildir. Ancak bu delillerin biri diğerini çürütür. Buna karşılık herbir kesimin ileri sürdüğü delillerden diğerinin iddiasının batıl olduğu ortaya çıkar. Bununla birlikte her iki kesimin delil olarak gösterdiği bazı hususları kaydettikten sonra, kabul ettikleri batıl'a bu delillerinin deli! olamayacağını açıklayalım.

Kulların Fiilleri İle İlgili Cebriye ve Mutezile'nin Görüşleri ve Delilleri

Cebriye'nin gösterdikleri delillerden birisi şudur: "*Attığın zaman da sen atmadın, ama ancak Allah attı.*" (*ei-Enfâi, 8/T7*) Burada Allah, Peygamberinin atmadığını belirtirken, atanın kendisi olduğunu açıklamaktadır, işte bu, kulun herhangi bir fiilinin olmadığına delildir, derler ki: Ceza (amellerin karşılıkları) ise amellere tertib edilen (ameller dolayısıyla verilen) birşey değildir. Buna delil de Peygamber *-sav-* şu buyruğudur: "Hiçbir kimse cennete kendi ameliyle giremez." Ashab: Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü? deyince, şöyle buyurdu: "Ben dahi; Allah'ın kendi lutfuyla ve insanıyla bir rahmete beni daldırması hali müstesna."¹Bulîârî 5673, 6363; Müslim 2816; İbn Mâce 4201; Müsned, II, 235. 256.

Kaderiye'nin gösterdikleri delillerden birisi de Yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*" (*ei-Mu'minûn, 23/14*) Kaderiye der ki: Cezanın (amellerin karşılığının) amellere karşılık olması, bedelin karşılığı kabindendir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onların yaptıklarına bir ceza (karşılık) olmak üzere*"

(Fussilet, 41/17. ei-Ahkaf, 46/14. el-Vakıa, 56/24); " İşte bu cennet, yapageldiğiniz ameller sebebi ile size miras verilmiştir." (ez-Zuhruf, 43/72) ve buna benzer buyruklar.

Cebriye'nin delil olarak gsterdiği Yuce Allah'ın: "Attığın zaman da sen atmadın ama ancak Allah attı" (el-Enfal, 8/17) buyruğu aslında onların aleyhine bir delildir. Çünkü Yuce Allah: "Attığın zaman" buyruğu ile rasulünün de bir atışının

varlığını dile getirmektedir. Böylelikle tesbit edilen ile nefyedilenin aynı şey olmadığı, ayrı şeyler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da şudur: Atmanın bir başlangıcı ve bir de bitişi vardır. Atmanın başlangıcı elden çıkarmak ve fırlatmaktır, bitişi ise isabet etmesidir. Bunların her ikisine de atma tabiri kullanılır. O takdirde mana -doğrusunu en iyi bilen Yuce Allah'tır ya- sen elinden fırlattığın zaman, isabet ettiren sen olmadın, isabet ettiren Allah oldu, demektir. Yoksa onların bu açıklamalarını kabul edecek olursak, şöyle demek gerekir: Namaz kıldığın zaman sen kılmadın ama Allah namaz kıldı. Oruç tuttuğun zaman sen oruç tutmadın, zina ettiğin zaman sen zina etmedin, hırsızlık yaptığın zaman sen hırsızlık etmedin... bu sözlerin tutarsızlıkları ise açıkça ortadadır,

Cezanın amellere bağlı olmasına gelince; Cebriye'de, Kaderiye'de bu hususta sapıtmıştır. Allah ehl-i sünnet'i ise doğruya iletmiştir, hamd ve minnet duygularımız yalnız O'nadır. Gerçek şu ki nefy halinde "be" harfinin kullanılması, olumlu halde "be" harfinin kullanılması gibi değildir. Hz. Peygamberin: "Hiçbir kimse cennete ameli ile giremeyecektir" derken nefy'de kullandığı "be" harfi ivaz besi diye bilinir. O da amelin bir kimsenin cennete girmesi için bir bedel olması anlamını verir.

Nitekim Mutezilede bu kanaattedir. Onlara göre amelde bulunan bir kimse ameli dolayısıyla cennete girmeye hak kazanır ve bu onun Rabbi üzerindeki bir hakkıdır. Oysa bu Allah'ın rahmet ve lütfü ileidir.

Yuce Allah'ın: "Yaptıklarına bir karşılık olmak üzere" (Fussilet, 41/17) buyruğunda ve benzerlerindeki "be" harfi ise sebeblilik bildirir ve bu da amelleriniz sebebiyle anlamındadır. Sebeblerle de, sonuçları da yaratan ise Yuce Allah'tır. Böylelikle hepsi katıksız olarak lütuf ve rahmetine raci olmaktadır.

Mutezile'nin Yuce Allah'ın: "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yuce-dir!" - Mu'minun, 23/14) buyruğuna gelince, âyet suret verip takdir edenlerin en güzeli demektir. "Yaratmak" fiili zikredilmekle birlikte "takdir" anlamı kastedildiği de olur. İşte burada da kastedilen odur. Buna Yuce Allah'ın: "Allah herşeyi yaratandır." (er-râd, 13/16, ez-Zumer, 49/62) buyruğu buna delildir. Yani Allah mahluk olan herşeyin hâlik'idir, yaratıcısıdır. Böylelikle kulların fiilleri de "herşey" in kapsamına girmektedir.

Onların Yuce Allah'ın kelâmını bu "herşey" lafzının genel kapsamına sokmaları şeklindeki görüşleri ne kadar da tutarsızdır! Halbuki kelâm Allah'ın sıfatlarından bir sıfat'tır. O'nun mahluk olması imkansız bir şeydir. Diğer taraftan on-

lar "herşey" lafzının genel çerçevesinin dışına yaratılmış bulunan fiillerini çıkartmışlardır. Peki "herşey" lafzının genel kapsamına mahluk olandan başka bir şey girer mi?

O'nun mukaddes zâtı ve sıfatları ise bu lafzın ulvî kapsamına girmez. Diğer taraftan sair bütün mahlukat bu lafzın genel kapsamı içerisindedir.

Yüce Allah'ın: "*Allah sîzi ve yaptığınız amelleri de yaratandır.*" (*es-Saffat, 37/96*) buyruğu da böyledir. Bizler buradaki "mâ" mastar manası içindir, diyemeyiz. Çünkü O, sizi ve sizin amellerinizi yaratmıştır demektir. Zira ifadelerin akışı "mâ"nın mastar anlamını vermesine engeldir. Çünkü İbrahim -A/ey/1/sse/am- kavminin yontma eylemini değil, yontulmuş varlıklara ibadetleri reddetmiştir. Ayet-i kerimede yontulan nesnelere Yüce Allah tarafından yaratılmış olduklarına delildir. Halbuki bu yontulan şeyler ancak onların fiilleriyle yontulmuştur. Buna göre onların fiillerinin bir etkisi ve sonucu olan bir iş, Yüce Allah'ın da mahluk'u olmaktadır. Eğer yontma işi Yüce Allah'ın mahluk'u olmamış olsaydı, yontulan şey de O'nun mahluku olmazdı. O'nun mahluku sadece tahta yahut ta taş olurdu, başka bir şey olmazdı.

Mutezile'ye mensub müteahhirlerin imamı Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin naklettiğine göre, kulun kendi fiilini ihdas edeceğinin bilinmesi zaruridir (kesindir.) er-Razî'nin zikrettiğine göre de mümkün, muhdes (sonradan yaratılan) bir fiilin, tercih edici bir sebebe muhtaç olması, o fiilin var olması halinde gereklidir; olmaması halinde gerekli olmaması ise zaruri (zorunlu) bir şeydir.

Her ikisinin de sözünü ettiği bilginin zaruriliği doğrudur. Fakat herbirisinin kalkıp: bu zaruri bilgi diğerinin iddia ettiği zorunluluğu çürütür, iddiasında bulunmasını kabul edemeyiz. Aksine her ikisi de zaruri bilgi ile ilgili iddialarında doğru söylemektedir. Ancak yanlışlıkları diğerinin iddiasındaki hakkı inkâr etmekte ortaya çıkmaktadır.

Çünkü kulun kendi fiilini ihdas edici olması ile bu ihdas'ın varlığının Yüce Allah'ın meşîeti ile vacib oluşu arasında bir aykırılık yoktur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Herbir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü hem de takva 'yı ilham edene yemin olsun...*" (*eş-Şems, 91/7-8*)

Yüce Allah'ın: "Sonra da ona hem kötülüğü hem de takva'yı ilham edene" buyruğunda "ona ilham edene" ifadesinde kader isbatlanırken, aynı şekilde kötülüğü ve takvayı nefesine izafe etmekle, kulun fiilini de isbat etmektedir. Böylelikle günahkâr ya da takva sahibinin o nefis olduğu bilinsin diye. Bundan sonra Yüce Allah'ın: "*Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur, onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır.*" (*eş-Şems, 91/9-10*) diye buyurması, aynı şekilde kulun fiilini isbat etmektedir. Bunun benzerleri de pek çoktur.

Velhasıl kulun fiili gerçek anlamıyla kul'a aittir, ancak Yüce Allah'ın da yaratığıdır, Allah'ın yaptığıdır. Bu, bizatihi Allah'ın fiilinin kendisi değildir. Çünkü etmek ile edilgen aynı şeyler değildir, yaratmak ile yaratık aynı şeyler değildir, işte Tahâvî --. "Kulların fiilleri Allah'ın yaratığı, kullar için de bir kes-b'dir" derken bu hususa işaret etmekte ve kulların fiil ve kesbinin olduğunu tesbit ederken, yaratmayı Yüce Allah'a izafe etmektedir. Kesb de, fayda ya da zarar olarak yapanına kendisinden bir şeyler avdet eden fiilin adıdır. Yüce Allah'ın: "*Herkesin kazandığı kendisine, yaptığı da onun aleyhinedir*" (*ei-Bakara, 2/286*) buyruğu gibi.

"Yüce Allah onları ancak takat getirebilecekleri şeylerle mükellef tutmuştur. Onlar da ancak kendilerini mükellef tuttuğu şeylere takat getirebilirler. İşte bu da "la havle ve la kuvvete illâ billah" sözünün açıklamasıdır. Biz fbu sözle): Hiçbir kimse Allah'ın yardımı ile olmadıkça Allah'a isyandan uzak kalmaya çare bulamaz, başka bir tarafa yönelemez ve herhangi bir harekette bulunamaz. Yüce Allah'ın tevfiği ile olmadıkça da hiçbir kimse Allah'a itaati yerine getirmeye, onun üzerinde sebat göstermeye güç bulamaz, demek istiyoruz.

Herşey Yüce Allah'ın meşîeti. ilmi, kaza ve kaderi ile cereyan eder. O'nun meşîeti bütün meşîetlere galip gelir, O'nun kazası da bütün çareleri yenik düşürmüştür. O dilediğini yapar ve

-* ^ _ _ ^ ^ _ ^ _

asla zulmetmez: "O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara sorulur." (*el-Enbyâ. 21/23?*)

"Teklif, Takat'e Göredir

Tahâvî'nın *-Aitah ona rahmet etsin-*. "Yüce Allah onları ancak takat gösterebildikleri şeylerle mükellef tutmuştur" sözü ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz.*" (*el-Bakara, 2/286*), "*Biz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz.*" (*el-En'âm. 6/152, el-A'ral, 7/43. el-Mu'minin, 23/62*)

Ebu'l-Hasen el-Eşârî'den nakledildiğine göre, takat dışında kalan şeylerle mükellef tutmak aklen caizdir. Ancak onun mezhebine mensub olanlar bu şeriatta varid olmuş mudur, değil midir? hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bunun varid olduğunu kabul edenler Ebu Leheb'e iman etmesi emrinin verilmiş olmasını delil gösterirler. Yüce Allah onun iman etmeyeceğini ve alevli bir ateşi boylayacağını haber vermiştir. Bununla birlikte o iman etmeyeceğine inanmakla emrolunmuş idi. Bu ise zıt iki şeyi bir arada bulundurmamak kabilinden bir tekliftir ve bu da imkansızdır.

Böyle bir imkansızlık iddiasına cevap şudur: Bizler onun iman etmeyeceğine inanmakla emrolunmuş olduğunu kabul etmiyoruz. Kendisi vasıtasıyla iman edebileceği istitaat da onda vardı. O imanı elde etmekten âciz değildi. Daha önce istitâ'nın açıklamasında geçtiği üzere ancak güç yetirebildiği şeyle mükellef tutulmuştu.

Yüce Allah'ın meleklere: "*Sana bunların isimlerini haber veriniz,*" (*el-Bakara, 2/31*) diye buyurmuş olması, isimlerini bilmemekle birlikte, bu varlıkların isimlerini haber vermeleri gerekli değildir. Kıyamet gününde suret yapıcılara: "*Yarattığınıza hayat veriniz.*"¹**Buhârî 5951, 7558; Müslim 2108** denilmesi de onların böyle bir şeyi yapabilecek durumda olmalarını gerektirmemektedir. Buna benzer örnekler çoktur. Çünkü bu yapanına mükâfat verilecek, terkedeni de cezalandırılacak bir fiilin yerine getirilmesi şeklinde bir teklif değildir Bu, âciz bırakmak maksadıyla yöneltilecek bir hitabtır.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın şu buyruğunda yer alan: "*Rabbimiz, güç yetinemeyeceğimiz şeyi bize yükletme*" (et-Bakara, 2/286) buyruğunda yer alan mü'minlerin duasından da böyle bir teklifin lüzumu anlaşılmaz. Çünkü güç yeti-n'lemeyen bir şeyin yükletilmesi teklif değildir. Aksine kula takat getiremeyeceği ve ölümü ile sonuçlanacak bir dağı taşımamasını istemesi mümkündür.

İbnu'i-Enbarî der ki: Bu şu demektir: Bizlere edası ağır gelecek bir yük yükleme. Her ne kadar sıkıntılara katlanarak, zorlanarak ve hoşa gitmeyen şey, lere tahammül ederek, güç yetirecek olsak dahi. ö. Araplara akıllarıyla kavrayabilecekleri üslupla hitab etmiştir. Onlardan herhangi bir kimse nefret ettiği bir şahsa -asında böyle bir şeye takati olmakla birlikte-: Seni görmeye tahammül edemiyorum, der. Ancak onu görmesi, ona ağır geldiğinden dolayı böyle söyler Hikmet açısından yapması halinde mükâfat göreceği, yapmaması halinde de ceza göreceği şekilde bir dağı taşımakla mükellef tutmak caiz değildir. Nitekim Yüce Allah, kendi zatı hakkında hiçbir kimseye takati dışında ve güç yetireme-yeceği bir hususu yüklemeyeceğini haber vermektedir.

Onlardan kimisi de şöyle demektedir: Bizatihi imkansız olanı değil de adeten imkansız olanın teklifi mümkündür. Çünkü bizatihi imkansız olan bir şeyin varlığı, zaten düşünülemez. Öbürünün aksine böyle bir şeyi emretmek de akla sığmaz.

Kimileri de şöyle der: Âciz bıraktığından ötürü güç yetirilemeyen bir şeyin teklifi caiz değildir. Onun zıttı ile meşgul olduğundan dolayı güç yetirilemeyen şey ise böyle değildir. Bununla mükellef tutmak caizdir. Bunlar mana itibariyle selef ve imamlara uygun kanaat belirtmişlerdir. Ancak onların kulun terkettiği bir işi, zıttı ile meşgul olduğundan Ötürü onu terkedip güç yetirilemez, olarak değerlendirmeleri hem seri bakımdan, hem dil açısından bir bid'attir. Çünkü bu ifadenin muhtevası kul yapmadığı bir işi yapmaya güç yetiremez, şeklindedir.

Onların böyle bir kanaati kabul etmelerine sebep ise şu görüşü benimsemeleridir: *istitâa* ile *Kudret* ile aynı şey olan *takat* (güç yetirmek), ancak fiil ile birlikte olur. O bakımdan derler ki: Bir fiili yapmayan her kimse, ona takat getiremez demektir. Bu ise Kitab'a, sünnet'e ve selefin icma'ına muhaliftir. Aynı zamanda daha önceden *istitâa*'nın söz konusu edildiği esnada işaret edildiği üzere, genel olarak akıl sahibi kimselerin kabul ettiklerine de muhaliftir.

Ancak fiil ile birlikte var olan güç yetirmeye gelince, bu teklifte aranan bir şart değildir. Bununla birlikte gerçekte fiilî bir irade de vardır. Bu görüşü benimseyenler Yüce Allah'ın: "*Onların işitmeye güçleri yetmezdi.*" (Hud, 11/20); "*Sen benimle beraber sabretmeye güç bulamazsın.*" (ei-Kehf, 18/67) buyruğunu da delil göstermişler, fakat bu buyruklarda onların *istitâa* adını verdikleri şey kastedilme-mektedir. Onların *istitâa* dedikleri şey ise ancak fiil ile birlikte olandır.

Yüce Allah (Hud suresinde) sözü edilen bu kimseleri işitmeye güç yetire-meyişleri dolayısıyla yermektedir. Eğer burada fiil ile birlikte olan *istitâa*'yı kastetmiş olsaydı, elbetteki bütün mahlukat işitmeden önce işitebilme gücüne sa-

hip değildirler. Dolayısıyla onların böyle bir yergj ile özellikle söz konusu edilme-
lerinin bir anlamı da olmazdı. Fakat bunlar -hakka olan nefretleri ve hakkın onlara ağır
gelmesi dolayısıyla ya hak sahibini kıskandıklarından ya da nevalarına tabi oldukları için-
iştirme güc yetiremiyorlardı.

Musa -as- da şeriatın zahirine muhalif olarak gördüğü bu hususta ona dair bilgi sahibi
olmadığı için sabredemiyordu. Arapça'da da, diğer dillerde de böyledir. Başkasına buğzeden
kimse hakkında: Ona iyilik yapma gücünü bulamaz, denilir. Sevdiği kimse hakkında da:
Ona ceza verecek gücü bulamaz, denilir. Buna sebep ise o kimseye karşı beslediği sevgidir,
onu cezalandırmaktan aciz oluşu değildir. Bu gibi ifadeler de mübalağa için kullanılır.
Mesela, ölesiye kadar onu mutlaka döveceğim, demek gibi. Maksat ileri derecede vurmaktır.
Ancak (onların bu hoşlanmayışları) bir mazeret teşkil etmez. Zira Yüce Allah kullara sadece
hoşlarına giden emirler vermiş olsaydı, göklerin ve yerin düzeni bozulurdu. Yüce Allah
şöyle buyurmaktadır: "Eğer hak havalarına uysaydı, göklerle yer ve içlerinde bulunanlar fesada
uğrardı." (ei-Mu'minun, 23/71)

Tahâvî'nin -Allah ona rahmet etsin-. "Onlar da ancak kendisiyle mükellef tuttuğu
şeylere güç yetirebilirler..." sözleri de şu demektir: Onlar ancak kendilerini muktedir kıldığı
şeylere takat getirebilirler, işte bu bir çeşit ilahi tevfiq türünden olan takat'tir. Yoksa sağlık,
güç yetirebilmek, imkan bulmak ve araçların esenlikli olması anlamındaki takat türünden
değildir.

"La havle velâ kuvvete illâ billâh" sözü de kader'in varlığını isbat eden bir delildir.
Bundan sonraki ifadeleriyle de Tahâvî bunun anlamını açıklamıştır. Ancak kendisinin -Atiah
ona rahmet etsin- ifadesinde açıklanması gereken bir taraf vardır. Çünkü teklif muktedir
kılmak manasına kullanılmaz, ancak emir ve nehiy manasına kullanılır.

O ise şöyle demiştir: "Onları ancak takat gösterebildikleri şeylerle mükellef tutmuştur
ve onlar, O'nun kendilerini mükellef tuttuğu şeylere ancak güç yetirebilirler." Bu ifadeler
zahiren aynı manayı dile getirmektedir. Ancak böyle bir şey sahih değildir. Zira kullar
Allah'ın kendilerini mükellef tuttuğunun üstünde de bir takım şeylere güç
yetirebilmektedirler, fakat Yüce Allah kulları için kolaylığı ve yükümlülüklerini hafifletmeyi
murad etmiştir. Şu buyruklarda olduğu gibi: "Allah size kolaylık diler, güçlük istemez." (ei-
Bakara, 2/185); "Allah üzerinizdeki yükleri hafifletmek ister." (en-Nısa, 4/28); "Dinde size güçlük
vermedi." (ei-Hacc, 22/78)

Şayet Yüce Allah bizi mükellef tuttuğu hususları daha da arttırmış olsaydı, onlara da
güç yetirebilirdik. Ancak O, bize lütufta bulunmuş, merhamet etGörüldüğü gibi kendisinin
ifadesinde nisbeten düzeltmeyi gerektiren bir taraf vardır Bunu iyice düşünmek gerekir.

Şer'î Kaza İle Kevnî Kaza

"Herşey Allah'ın meşîeti, ilmi, kaza ve kaderi ile cereyan eder" sözleri ile Allah'ın
kazalından şer'î olanı değil, kevnî kazayı kastetmektedir. Çünkü kaza

hem kevnî, hem şer'î olabilir. İrade, emir, izin, Kitab, hüküm, haram kılmak, kelimeler ve buna benzer tabirler de böyledir.

Kevnî kaza Yüce Allah'ın: "Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı.(Kadâhunne)" (Fussilet, 47/72; buyruğunda dile getirilmektedir.]

1 Dini ve şer'î kaza (hüküm) Yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edilmiştir: 'Rab- î bin şunları hükmetti (Kadâ): Kendisinden başkasına ibadet etmeyin." (ei-isra. 17/23)

Kevnî ve dini iradeye gelince, buna dair açıklamalar daha önceden Ta-hâvî'nin: "Ve ancak O'nun dilediği olur" sözleri açıklanırken geçmişti.

Kevnî emir Yüce Allah'ın şu buyruğunda söz konusu edilmektedir: "O bir şeyi diledi mi, ona emri sadece ol, demesidir. O da oluverir." (Yasın, 36/82)

Şer'î emir, şu buyruklarda dile getirilmektedir: 'Muhakkak Allah adaletle, iyilikle,, emreder." (en-Nahl, 16/90): 'Şüphesiz Altöh size emânetleri ehline vermenizi emreder." (en-Nisa,

Yüce Allah'ın şu buyruğu ile kevnî izine değinilmektedir: "Allah'ın izni olmadıkça, onun/a hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi.'" (el-Bakara. 2/102)

Yüce Allah'ın: "Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz, yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur." (gi-Haşr, 59/5) buyruğunda da seri izin dile getirilmektedir.

Kevnî kitab'a (yazısına) gelince, bu da Yüce Allah'ın şu buyruklarında ifadesini bulur: "Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da, ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitaptadır. Şüphesiz ki bu Allah'a göre pek kolaydır.'" (Fatır, 35/11 y, "An-dolsun ki Biz Tevrat'tan sonra Zebur'da: 'Arza Benim salih kullarım mirasçı olur' diye yazdık," (el-Enbiya. 21-1Q5)

Serî, dini kitab'a (yazmaya) gelince, bu da Yüce Allah'ın şu buyruklarında da ifade edilmektedir: "Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu (farz olarak) yazdık Can'a can..." (ei-Maîde, 5/45); 'Ey iman edenleri Oruç sizden öncekilere (farz ola] rak) yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazıldı." (et-Bakara, 2/183)

Kevnî hüküm de Yüce Allah'ın Yakub -as-ın oğlunun söylediğini nak-

iettiği şu ifadelerde dile getirilmektedir: "Artık ya babam izin verinceye, yahut benim için Allah hükmedinceye kadar katiyyen bu yerden ayrılmam. O hükmedicilerin en hayırlısıdır." (Yusuf, 12/80); "Dedi ki: 'Rabbim, hak ile hükmet. Bizim Rabbimiz Hah-man'dır, sizin niteleyege/diklerinize karşı yardımı istenen O'dur.'" (et-Enbiya, 21/112)

Şer'î hükümden de Yüce Allah'ın şu buyruklarında söz edilmektedir: "İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere, size dört ayaklı davarlar helal kılındı. Şüphesiz Allah dilediği hük-mü koyar." (ei-Maide. 5/26) "Bunlar Allah'ın hükümleridir, aranızda O hükmeder." (ei-Mumtehine, 60/10)

Kevnî haram kılmak da Yüce Allah'ın şu buyruklarında söz konusu edilmiştir: 'Buyurdu ki: 'Artık orası onlara kırk yıl haram edildi. Onlar o yerde (Tih'de) şaşkın şaşkın

dolaşacaklardır." (ei-Maide, 5/26); 'Helak ettiğimiz bir ülke halkının (mahşere) dönmemeleri haramdır (imkansızdır.)' (ei-Enbiya. 21/95)

Şeri tahrim'de Yüce Allah'ın: "Leş, kan... size haram kılındı." (ei-Maide, s/3); "Size anneleriniz... haram kılındı," (en-Nisa, 4/23) buyruklarında dile getirilmiştir.

Kevnî kelimeleri de Yüce Allah'ın şu buyruğunda söz konusu edilmektedir: "Rabbinin İsrailoğullanna olan o pek güzel kelimesi sabretmelerinden ötürü bütünüyle yerini buldu." (el-A'raf, 7/13?) Peygamber -sav-in: 'İyi ya da kötü hiçbir kimsenin kendilerini aşır ileri geçemediği o tam ve eksiksiz olan Allah'ın kelimeleri ile (Allah'a) sığınırım"¹el-Heysemî. Mecmau'z-Zovâiü. X, 127 hadisinde de bu kevnî kelimeler kastedilmektedir.

Seri, dini kelimeler de Yüce Allah'ın: "Hani Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etmişti, O da bunları eksiksiz yerine getirmişti" (et-Bakara. 2/124) buyruğunda dile getirilmektedir.

Yüce Allah Kendisi Üzerine Rahmeti Yazmıştır

Tahâvî'nin -Allah ona rahmet etsin-: "O dilediğini yapar ve O asla zulmedici değildir" sözlerine gelince, Kur'ân'ın delalet ettiği husus Yüce Allah'ın kullarına zulmetmekten kendi zatını tenzih ettiği şeklindedir. Bu da Kaderiye ile Cebriye'nin görüşleri arasında orta bir kanaati benimsemeyi gerektirmektedir.

Ademoğulları tarafından zulüm ve çirkin olarak değerlendirilen bir husus -Kaderiye, Mutezile ve benzerlerinin dedikleri gibi- onun tarafından zulüm ve çirkin bir iş olarak değerlendirilmez. Çünkü bu Yüce Allah'ı yarattıklarına benzetmektir. O'nu, onlara kıyas etmektir. O Ganî (asla muhtaç olmayan) ve herşeye kadir olan bir Rab'tir. Kendileri ise Allah'ın kahır altında O'na muhtaç olan kullardır.

Zulüm ise kelimacıların ve diğerlerinin söyledikleri gibi kudretin kapsamı içerisine girmeyen imkansız şeyler anlamında değildir. Onlar şöyle derler: Kudret çerçevesi içerisinde olup mümkün olan şeylerde zulüm olmasına imkan yoktur. Aksine mümkün olan her bir şey O'ndandır, onu yapacak olursa adalettir. Zira zulüm, ancak başkası tarafından kendisine emir ve yasaklar verilmiş kişi tarafından yapılır. Allah ise böyle değildir.

Yüce Allah'ın şu buyrukları bu görüşün tam aksini ortaya koymaktadır: "Kim mü'min olduğu halde salih ameller işlerse, o zulme uğratılmaktan korkmaz, (mükafatının) eksiltilmesinden de." (Tâ'hâ. 20/12); "Benim yanımda söz değiştirilmez ve Ben kullara as/a zulmedici de değilim." (Kaf, 50/29); "Biz onlara zulmetmedik fakat onlar bizzat zalimler idiler." (ez-zuhruf. 43/76); "Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez. ~ (ei-Kehf, 18/49); "Bugün de herkese kazandığının karşılığı verilir, bugün zulmetmek yoktur. Şüphesiz Allah hesabı pek çabuk görendir." (ei-Mu'min. 40/17)

Allan Rasûlünün, Rabbinden rivayet ettiği şu buyruklar da bu türdendir: "Ey kullarım! Şüphesiz ki Ben kendime zulmü haram kıldım. Aranızda da cnu haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyiniz."¹ Müslim 2577, Müsned. V, 160 İşte bu, iki hususa delil teşkil etmektedir:

1- Yüce Allah, kendisine zulmü haram kılmıştır, imkansız olan bir şey ise böyle nitelendirilemez.

2- O, zulmü kendisine haram kıldığını haber vermektedir. Tıpkı kendisi üzerine rahmeti yazdığını haber verdiği gibi. Bu da onların zulmün ancak kendisine emir ve nehy verilen kimse tarafından söz konusu olabileceği, Yüce Allah'ın ise bu durumda olmadığı şeklindeki delillerini çürütmektedir. Çünkü onlara şöyle denilir: Her türlü eksiklikten münezzehten olan Yüce Allah kendisi üzerine rahmeti yazmış ve kendisine zulmü haram kılmıştır. Görüldüğü gibi O, kendisi üzerine rahmeti yazdığı gibi, güç ve kudreti çerçevesinde olup kendisi için imkânsız olmayan bir hususu da kendisine haram kılmıştır.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın: '*O zulme uğratılmaktan da korkmaz, (mükafatının) eksiltilmesinden de.*' (Tâ'hâ. 20/112) buyruğunu selef zulüm, onun üzerine başkasının günahlarının yükletilmesi, eksiltilmesi ise yaptığı iyiliklerin eksiltilmesi diye açıklanmıştır. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde: '*Hiçbir nefis bir başka nefsin günah yükünü yüklenmez*' (ei-isra, 17/15} diye buyurmaktadır.

Diğer taraftan insanın kudret çerçevesi içerisine girmeyen ve imkansız olan bir şeyden korkması söz konusu değildir ki, bu açıdan ona ayrıca teminat verilmesine gerek duyulsun. Olsa olsa mümkün olan birşeye karşı ona teminat verilebilir. Yüce Allah: "Korkmaz" buyruğu ile zulümden yana ona teminat verdiğine göre, bunun mümkün ve kendisine güç ve kudret yetirilebiien bir iş olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

"Benim huzurumda çekişmeyin" buyruğundan itibaren; "*Benim huzurumda çekişmeyin... ve Ben kullara asla zulmedici de değilim.*" (Kaf, 50/28-29) buyruğunda da aynı şekilde Allah'ın kudreti çerçevesinde olan ve kendisinin yapması imkansız olan bir husus nefyedilmemektedir. Nefyedilen, Yüce Allah'ın kudreti çerçevesinde bulunan ve mümkün olan bir husustur. O da kulların amellerinden başkası ile cezalandırılmalarıdır.

Aksi kanaati savunanların görüşüne göre Yüce Allah, hiçbir fiilden münezzehten değildir ve hiçbir fiili işlemekten yana mukaddes değildir. Aksine hepsi mümkündür. O hiçbir fiili işlemekten tenzih edilmez, aksine O'nun bütün işleri güzeldir. Kötü fiilin de hakikati yoktur. Hatta bu imkansız bir şeydir, imkansız olan bir şeyin de hakikati olmaz.

Kur'an-ı Kerim ise bir çok yerde bu görüşün tam aksine delâlet etmektedir. Bu buyruklarda Yüce Allah kendi zatını, kendisine layık olmayan ve yakışmayan işlerden tenzih etmiştir. Böylelikle O'nun kötü fiillerden, kusurlu ve yerilen işlerden münezzehten ve mukaddes olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim O, kötü vasıflardan, kusurlu ve yerilen sıfatlardan da münezzehten ve mukaddestir. Bu da Yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "*Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?*" (ei-Mu'minun. 23/115) Yüce Allah kendi zatını mahlukatı boşu boşuna yaratmış olmaktan tenzih etmekte ve böyle bir zannı taşıyanların kanaatlerini reddetmektedir, bu ise bir fiildir.

Yüce Allah'ın: "*Biz müslümanlar o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç?*" (et-Kalem, 68/35) buyruğu ile: "*iman edip, salih amel işleyenleri, yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız? Yahut takva sahiplerini günahkarlar gibi mi kılarız?*" (Sad. 38/28) buyruğu ile Yüce Allah'ın bu iki kesimi birbirine eşit kılmasını mümkün gören kimselerin bu kanaatlerini reddetmektedir. Şu buyrukta böyledir: "*Yoksa kötülük işleyenler kendilerini iman edip, salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!*" (ei-Casiye, 45/21)

Bu buyrukta da O'nun bu şekilde hareket edeceğini zannedenlerin kanaatleri reddedilmekte, böyle bir hükmün kötü ve çirkin bir hüküm olduğu ve yüce Rabbin bundan münezzeh olduğu bildirilmektedir.

Ebu Davud ile Hakim'in el-Müstedrek'te kaydettikleri ibn Abbas, Ubade b. es-Samit ve Zeyd b. Sabit yoluyla gelen rivayete göre Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah semavatında ve arzında bulunanların hepsini azaplandırarak olursa, onlara zulmetmesi söz konusu olmaksızın onları azaplandırmış olur Eğer onlara rahmet buyuracak olursa, elbetteki O'nun rahmeti onlar için öz amellerinden daha hayırlı olur."¹ Ebû Davûd 4699; Ibn Mâce 77.

Bu hadis Cebriye'ye karşı gösterilen delillerdendir. Kaderiye'ye gelince, onların benimsedikleri bozuk usûl ve ilkelere uygun düşmemektedir. Bundan dolayı onlar, bu hadisi ya yalanlamışlardır yahut ta olmadık şekilde te'vil etmişlerdir.

Bu hadise karşı takındıkları tutumları dolayısıyla en bahtiyar olan kimseler ehl-i sünnettir. Çünkü onlar bu hadisi tasdik ile karşılamışlar, onun Yüce Allah'ın azamet ve celâlini, mükellefler üzerindeki nimetinin üstün değerini iiade ettiğini bilmişlerdir. Bu hadis ayrıca mahiukatın üzerlerindeki nimetlerin hakkını ödemekten aciz olduklarını da ortaya koymaktadır. Bu da ya onların acizlikleri, ya cahillikleri, ya kusurlu davranışları ve buna aldırmaışları dolayısıyladır. Yahut ta güç ye-tirebildikleri kadarıyla dahi şükürde bulunmaışlarıdır. Bazı yönleriyle dahi bunu ihmal edişleridir.

O'nun semavat ve arz ehli üzerinde hakkı, O'na itaat edilip isyan edilmemesi, anılıp unutulmaması, şükredilip O'na nankörlük edilmemesidir. O'na karşı duyulan sevginin gücü ve O'na dönüşün tevekkül ve haşyetin gözetimi altında bulunma şuuru, korku ve ümidin hepsinin O'na yönelik olması ve O'na bağlı olması gerekir. O kadar ki kalb O'nun muhabbetine ve O'nun uluhiyetine kulluk etmeye kendisini vermelidir. Münhasıran bu şekilde O'na yönelmelidir, dil de sadece O'nu anmalı. organlar da O'na itaate adanmalıdır.

Bunun genel anlamıyla güç yetirilen bir şey olduğunda şüphe yoktur. Fakat nefisler bu hususta cimrilik ederler. Bu cimrilik mertebeleri ise, Yüce Allah'tan başkasının sayısını bilemediği kadar pek çoktur, itaatkârların çoğunun da nefisleri bazı yönleriyle bunun gereğini yerine getirirler bile, diğer bazı yönleriyle yine cimrilik ederler. Allah'ın muradına karşı bir irade ortaya koymayan, yahut yapmasını sevdiği işten başkasını istemeyen bir kimse bulunabilir mi? Yaratılış maksadına muhalif bir iş yapmayan -zamanlardan bir zamanda olsa dahi-kimse var mıdır? Eğer şanı yüce Rabbimiz semavat ve arz ehline

adaletinin gereğini uygulayacak olursa, elbetteki adaletiyle onları azaplandırır ve yine de onlara zulmetmiş olmaz.

Kulun yapabildiği en ileri iş bu kusurlarından tevbe edip, onları itiraf et mektir. Tevbeyi kabul etmek ise O'nun katıksız bir lütuf ve ihsanıdır. Yoksa eğer O, günahları dolayısıyla kulunu azaplandıracak olursa ona zulmetmiş olmaz. Tevbe ettiği varsayılacak olsa dahi.

Ancak Yüce Allah, lütuf ve rahmetinin gereği olarak tevbe edeni azaplan-dırmamayı kendi üzerine yazmıştır. Yine O, kendisine rahmet'i yazmıştır, o bakımdan O'nun rahmet ve affetmesinden başka, mahlukatı hiçbir şey kuşatmaz.

Onlardan hiçbirisinin ameli kendisini ateşten kurtaracak yahut ta ameli dolayısıyla cennete girebilecek dereceye asla ulaşamaz. Nitekim insanlar arasında Rabbine en itaatkâr, ameli itibariyle en üstün ve Rabbine ta'zım ve saygısı en ileri derecede olan yüce zat şöyle demiştir: 'Aranızdan hiçbir kimseyi kendi ameli kurtaramaz.' Sen de mi, ey Allah'ın Rasülü? demeleri üzerine şöyle buyurdu: "Ben dahi, Allah'ın kendi nezdinden bir lütuf ve bir rahmet'e beni daldırması hali müstesna.¹ Buhârî 5673, 6363, 6464, 6467; Muslini 2816, 2818; Müsned. II, 235, 256..., III, 52, 337, 362. VI,125.

Ebu Bekr es-Sıddık. Peygamber -sav-den namazında yapacağı bir duayı kendisine öğretmesini isteyince şöyle buyurdu: "De ki: Allah'ım gerçekten ben kendi nefsimde çok büyük zulmettim. Günahları da Sen'-den başka kimse bağışlamaz. Sen bana nezdinden bir mağfiret ile mağfiret eyle, bana rahmet buyur. Şüphesiz ki Sen Gafur'sun, Rahim'sin."² Buhârî 834, 5326, 8388, Müslim 2705.

Peygamberler ve rasûllerden sonra insanların en faziletlisi olan Ebu Bekr es-Sıddık'ın durumu bu olduğuna göre onun dışındakiler hakkında ne düşünülebilir? Hatta o, bu makama ancak hakkını eksiksiz vermekle sıddık olmuştur. Bu makam ise Rabbini, Rabbinin hakkını, azametini, Rabbine karşı yapılması gerekenleri, Rabbinin kulu üzerindeki hakkını bilmeyi de kendi kusurunu gereği gibi bilmeyi de ihtiva etmektedir.

Yaratılmışın Rabbinin mağfiretine muhtaç olmadığını, buna gereği olmadığını söyleyenler bizden uzaktırlar. Artık bunun ötesinde Allah ve O'nun haklarına dair cehalet düşünülemez, eğer bunu gereği gibi kavrayamayan varsa bu sefer nimetlere ve bu nimetler dolayısıyla yerine getirilmesi gereken vazifelere bir bakılsın. Bu nimetlere karşı şükür ve nankörlük arasında bir karşılaştırma yapılınsın, işte o vakit Yüce Allah, eğer göklerde ve yerde bulunanları azaplandıracak olursa, onlara hiçbir şekilde zulmetmesi söz konusu olmaksızın azaplandırmış olacağı gerçeği de anlaşılabilir olur.

"Hayatta olanların dua ve sadakalarının ölülere bir faydası vardır."

Ölülerin Hayattakilerden Yararlanmaları

Ehl-ı sünnet, ölümlerin hayatta olanların yaptıkları işlerden şu iki yolla yararlanacaklarını ittifakla kabul etmektedirler:

1- Ölünün hayatta iken sebep olduğu işler,

2- Müslümanların Ölene dua etmeleri, mağfiret dilemeleri, sadaka ve haccetmeleri.

Bununla birlikte haccın sevabından ölüye ne ulaşacağı hususunda görüş ayrılığı vardır. Muhammed b. el-Hasen *-rh-şöyle* demiştir: Ölüye sadece hac için yapılan harcamanın sevabı ulaşır. Haccetmenin sevabı ise haccedenedir.

Genel olarak ilim adamları ise, haccın sevabı kendisi adına hac yapılanadır, sahih olan görüş de budur.

Oruç, namaz, Kur'ân okumak ve zikir gibi bedenî ibadetler hususunda da görüş ayrılığı vardır. Ebu Hanife, Ahrned ve selefin cumhuru, ulaşacağı görüşündedirler. Şafii'nin meşhur görüşü ile Malik'in görüşü, ulaşmayacağı şeklindedir.

Kelamcılardan bid'at ehli bazı kimselerin kanaatine göre ise, ne dua ne de başka hiçbir şey ölüye ulaşmaz. Onların bu kanaatleri ise Kitab ve sünnetle reddotunur Şu kadar var ki onlar Yüce Allah'ın müteşabih bir takım buyruklarım da delil göstermişlerdir: "*insan için çalıştığından başkası yoktur.*" (*en-Necm, 53/39*), "*Ve siz ancak iş/ediğinizin karşılığını görürsünüz.*" (*Yasin, 36/54*), "*Herkesin kazandığı kendisine, yaptığı da aleyhinedir.*" (*el-Bakara, 2/286*)

• Peygamber *-sav-* da şöyle buyurduğu sabittir: "Âdemoğlu öldüğü takdirde ameli kesilir. Üç şey müstesna: Sadaka-i cariyeye, yahut kendisine dua edecek salih bir evlat, yahut kendisinden sonra kendisiyle yararlanılacak bir ilim."¹ Müslim 1631; Tirmizî 1376; Ebû Dâvûd 2880; Nesat, VI, 251.

Peygamber, böylelikle kendisi hayattayken sebep olduğu hayırlardan faydalanabileceğini haber vermektedir. Kendisi hayatta iken eğer sebep olmamışsa bunların sevabı kendisinden kesilir, ona ulaşamaz.

Sadece sadaka ve hac gibi vekaletin söz konusu olduğu ibadetlerin ulaşacağını kabul edenler de şunu delil gösterirler: İslam'a girmek, namaz, oruç ve Kur'ân okumak gibi herhangi bir şekilde vekaletin caiz olmadığı ibadet türlerinin mükafatı onları yapana hastır, onu aşır başkasına ulaşmaz. Nasıl ki hayatta iken bunları kimse kimsenin yerine yapamıyor ve bu fiillerde kimse başkasının yerine vekalet edemiyorsa (öldükten sonra da böyledir.) Nesaî senedini kaydederek, ibn Abbas'ın Peygamber *-sav-* şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "Kimse kimsenin yerine namaz kılamaz. Kimse kimsenin yerine oruç tutamaz, ancak onun adına herbir gün karşılığında bir mud buğday yedirir."¹ Nesaî, *es-Sunneru'l-Kûbrâ*, IV/43/1; Tahâvî, *Müşkilu'l-Âsâr*, III, 141. (Mevkuf alarak)

Ölünün kendisinin sebep olmadığı amellerden de faydalanacağına delil ise Kitab. sünnet, icma ve sahih kıyastır.

Kıtabtan delil Yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Onlardan sonra gelenler derler ki: 'Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle...'*"

(*el-Haşr, 59/10*)

Yüce Allah kendilerinden önceki mü'minlere mağfiret diledikleri için onlardan övgüyle söz etmektedir, işte bu, önceden gidenlerin hayatta olanların kendilerine mağfiret dilemelerin den faydalandıklarının delilidir. Yine ümmetin ıcma'ı da cenaze namazında ölüye yapılan duadan ölünün faydalanacağına delil teşkil etmektedir.

Sünnette cenaze namazı duaları oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır. Definden sonra ölüye yapılan dua da böyledir.

Ebu Davud'un, Sünen'inde Osman b. Affan *-ra-*dan rivayete göre Peygamber *-sav-*, ölünün defni bittikten sonra mezarı başında durur ve şöyle derdi: "Kardeşinize mağfiret dileyiniz, ona sebat dileyiniz Çünkü şu anda ona soru sorulmaktadır."² Ebû Dâvûd 3221.

Aynı şekilde kabirlerin ziyareti esnasında onlara dua yapılacağı da pek çok rivayetle sabittir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Bureyde b. el-Husayb'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah *-sav-* onlara kabristana gittiklerinde şu sözleri söylemelerini öğretiyordu:"

: Ey mü'min ve müslümanlardan sakinlerin bulunduğu bu diyarın ehli! Selam sizlere! Şüphesiz bizler de Yüce Allah'ın izniyle sizlere kavuşacağız. Bize de size de Allah'tan esenlik dileriz."¹ Müslim 249; Ebû Dâvûd 3237; İbn Mâve 4306; Müsned, II, 300, 375, 408...

Yine Müslim'in Sahih'inde, Aişe *-ra-*dan Peygamber *-sav-e* şöyle sorduğu rivayet edilmektedir: Kabirdekilere mağfiret dilediğin vakit ne söylersin? Peygamber şöyle buyurdu. "Şöyle de:

: Ey mü'min ve müslümanlardan oluşan bu diyarın ehli! Selam sizlere. Allah bizden önden gidenlere de, sonradan kavuşacak olanlara da rahmet buyursun. Şüphesiz biz de inşaallah size kavuşacağız."²Müslim 974

Sadakanın sevabının ulaşacağı ile ilgili olarak Buharî ve Müslim'de, Âişe *-ra-dan* gelen rivayete göre bir adam Peygamber *-save* gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Annem ansızın öldü ve bir vasiyette bulunamadı. Zannederim konuşabilseydi, tasadduk'ta bulunurdu. Ben onun yerine sadaka verecek olursam, onun için ecir almak söz konusu olur mu? Peygamber *-sav-*: "Evet" diye buyurdu.³Buharî 1388, 2760: Müslim 1004

Buharî'nin Sahih'inde Abdullah b. Abbas *-ra-*dan rivayete göre Sâd b. Ubâde'nin annesi -kendisi yanında bulunmadığı bir sırada- vefat etti. Peygamber *-sav-e* gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Annem ben onun yanında bulunmadığım bir vakitte vefat etti. Onun yerine ben tasadduk'ta bulunacak olursam, ona bir faydası olur mu? Peygamber: "Evet" diye buyurdu. Bunun üzerine Sâd dedi ki: Ben seni el-Mihraf denilen yerdeki bahçemi onun adına sadaka olarak bağışladığıma şahit tutuyorum.⁴Buharî 2756. 2762, 2870: Ebû Dâvûd 2882,

Buna benzer sünnet te pek çok rivayet vardır.

Orucun sevabının ulaşacağına gelince, Buharî ile Müslim'de Âişe *-ra-dan* nakledildiğine göre Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Her kim üzerinde oruç borcu olduğu halde vefat ederse, onun velisi onun yerine oruç tutar."⁵ Buharî 1952; Müslim 1147; Ebû Dâvûd 2400; Müsned, VI, 69 Buharide bunun benzeri daha başka rivayetler de vardır.

Fakat Ebu Hanife *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* ölü adına oruç tutmaktansa, yemek yedirme görüşünü benimsemiştir, Buna sebep de az önce geçen İbn Abbas yoluyla gelen hadis-i şeriftir. Bu husustaki açıklamalar ise fıkıh kitaplarından öğrenilebilir.

Haccın sevabının ulaşması hususunda da Sahih-i Buharî'de İbn Abbas *-ra-* dan şu rivayet delil teşkil etmektedir: Cüheyne'den bir kadın Peygamber *-sav-e* gelerek şöyle sordu: Benim annem haccetmeyi adamıştı, fakat ölünceye kadar haccedemedi. Ben onun yerine haccedeyim mi? Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, onun yerine haccet. Eğer annenin üzerinde bir borç bulunsaydı, ne dersin sen o borcu öder miydin? Allah'ın hakkını ödeyiniz, çünkü Allah hakkı ödenmeye en layık olandır."¹Buharî 1852, 6699, 7315; Müsned, I, 279. Bunun benzeri de pek çoktur.

Müslümanlar borcun ödenmesi halinde ölünün zimmetinin ibra olacağını icma ile kabul etmişlerdir. İsterse bu ödemeyi yapan yabancı birisi olsun ve teri-kesinden yapmamış olsun. Buna Ebu Katade yoluyla gelen hadis delil teşkil etmektedir Çünkü o ölen birisi adına borcu olan iki dinarı ödemeyi taahhüd etmişti. Bunları ödeyince Peygamber *-sav-* şöyle buyurdu: "Şimdi onun teninin (sıcaktan kurtularak) serinlemesini sağladın."²Müsned. II. 330.

Bütün bunlar serî kaidelere uygundur ve kıyas da bunu göstermektedir. Mükâfat amelde bulunanın bir hakkıdır, o bunu müslüman kardeşine bağışlayacak olursa buna engel olunmaz. Hayatta iken malından ona bir şeyler bağışlaması ve vefatından sonra da borcunu ibra etmesi engellenmediği gibi.

Şarî' orucun sevabının ulaşacağını belirterek, kıraatin ve benzeri bedeni ibadetlerin sevabının da ulaşacağına dikkatlerimizi çekmektedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Oruç, nefsin oruç bozucu hususlardan niyet ile birlikte alıkonulmasıdır. Sari' orucun sevabının ölene ulaşacağını açıkça ifade etmiştir. Hem amel, hem de niyet olan kıraat nasıl ulaşsın?

"İnsan İçin Çalıştığından Başkası Yoktur" Buyruğunun **Anlamı**

Yüce Allah'ın: "*insan için çalıştığından başkası yoktur*" (*en-Necm, 53/39*) buyruğunun delil gösterilmesine karşılık verilecek cevaba gelince, ilim adamları buna çeşitli cevaplar vermişlerdir. Bunların en sahih olanları şu iki cevaptır.

1- Kişi kendi çalışmasıyla, güzel geçimiyle arkadaş kazanır, çocuk sahibi olur, eşleri olur, hayırlarda bulunur, insanları sever, sevilir, onlar da ona rahmet okurlar, dua ederler, itaatlerin sevabını ona hediye ederler. İşte bu, onun çalışmasının, sa'yinin bir neticesidir. Hatta müslümanın islam akide bağı çerçevesinde müslümanlar arasına girmesi dahi bütün müslümanların menfaatinin kişiye hayattayken de, ölümünden sonra da ulaşmasında en büyük sevaplar arasındadır. Müslümanların yaptıkları dua da onların hepsini çepeçevre kuşatır.

Yüce Allah'ın, imanı kişinin mü'min kardeşlerinin dua ve çalışmalarıyla yararlanmalarına sebep kılmış olması buna açıklık getirmektedir. Kişi iman etti mi artık bütün bunların kendisine ulaşabilmesini sağlayan sebep uğrunda gerekli sa'yi, gayreti göstermiş dernektir.

2- Bu birincisinden daha güçlüdür. Şöyle ki Kur'ân-ı Kerîm, bir kimsenin başkasının çalışması ve gayretinden faydalanmayacağını belirlememektedir. Aksine sadece kişinin kendi öz çalışmasından başkasına malik olmasını kabul etmemektedir. Her iki durum arasında ise açık bir fark vardır. Yüce Allah insanın ancak kendi çalışmasına malik olacağını haber veriyor. Başkasının çalışması ise o çalışmayı yapanın mülküdür. Eğer bir kimse bu mülkünü başkasına bağışlamak isterse, bağışlayabilir. Kendisinin kalsın isterse, bunu da yapabilir.

Yüce Allah'ın: "*Hiçbir kimse başkasının günah yükünü yüklenmez, insan için kendi çalıştığından başkası yoktur*" (en-Necm, 53/38-39) buyrukları muhkem iki âyettirler ve Yüce Rabbın adaletini gerektirmektedir.

Birinci âyet-i kerîme -dünya hükümdarlarının yaptıklarının aksine- kimsenin başkasının suçunun cezasını çekmemesini, kimsenin başkasının günahından sorumlu tutulmamasını gerektirir.

İkincisi de kişinin ancak kendi ameli ile kurtulabileceğini hükme bağlamaktadır. Böylelikle herkes atalarının, geçmişlerinin, hocalarının, şeyhlerinin ameli ile kurtulacağından yana ümidini kessin Yalan yere umutlanan kimseler gibi olmasın. Ama Yüce Allah: Kendi çalışmasından başka hiçbir şeyden faydalanmaz, da dememektedir.

Yüce Allah'ın: "*Kazandığı kendisinedir.*" (ei-Bakara, 8/286): "*Siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz*" (Yasin, 36/54) buyrukları da bu şekildedir. Bu âyet-i kerîme'ler kulun başkasının amelinin cezasını çekmeyeceğine delildir. Çünkü Yüce Aliah şöyle buyurmaktadır: "*O günde hiçbir kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz ve siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz.*" (Yasin, 36/54)

Karşı görüşü savunanların. Peygamber -sav-in. "Âdemoğlu öldü mü, artık onun ameli kesilir" hadisini delil göstermelerine gelince, bu yerinde olmayan bir demlendirmedir. Çünkü hadis "faydalanması kesilir" dememektedir, amelinin kesileceğini haber vermektedir. Başkasının arneli ise o ameli işleyene aittir, eğer o amelin sahibi onu ölene bağışlayacak olursa amelde bulunan kimsenin yap-

tığı amelin sevabı da ona ulaşır. Kendisinin amelinin sevabı değil. Bu da bir kimsenin başkasına ait olan borcu ödemesine benzer. Böylelikle borçlu, borçtan kurtulur. Ancak borcunun ödenmesini sağlayan şey, kendisine ait olan bir şey değildir.

Malî ibadetler ile bedenî ibadetler arasında fark gözetenlere gelince, peygamber -sav az önce de geçtiği üzere ölen yerine oruç tutmayı meşru kılmıştır. Halbuki oruçta vekalet cereyan etmemektedir. Cabir -Ra-- yoluyla gelen hadiste de böyledir. O dedi ki: Rasûlultah -Sav- ile birlikte kurban bayramı namazı kıldım. Namazı bitirdikten sonra bir koç getirildi ve onu boğazladı ve şöyle buyurdu: "Bismillahu vallahu ekber. Allah'ım bu hem benim adıma,

hem de ümmetinden kurban kesmeyenlerin adına olsun." Hadisi Ahmed, Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmiştir.¹ Müsned, III, 356; Ebu Davûd 2810; Tirmizî 1521

Diğer taraftan iki koç kestiğine dair bir başka hadis de vardır, Bunlardan birisi hakkında: "Allah'ım, bu benim bütün ümmetimin adına olsun" demiş, diğerini keserken de: "Allah'ım, bu Muhammed adına ve Muhammed'in aile halkı adına olsun" demiştir.² Müsned, VI, 391-392.

Kurban kesmekte Allah'a yakınlaştırıcı taraf kanın akıtılmasıdır. Görüldüğü gibi burada bu yakınlığı {İbadeti} başkası adına yapmıştır.

Aynı şekilde hac ibadeti de bedeni bir ibadettir. Mal sahibi olmak haccın bir rüknü değildir, sadece bir araçtır. Nitekim Mekke'de bulunan bir kimseye -mal şartı aranmaksızın- Arafat'a yürüyebilmesi halinde hac farzdır. Daha kuvvetli görülen görüş de budur, yani haccın malî ve bedeni bir ibadet şeklinde mü-rekkeb bir ibadet olmayıp, -Ebu Hanife mezhebine mensub müteahhir ilim adamlarından bir topluluğun da açıkça belirttiği gibi- sadece bedeni bir ibadet olduğu görüşü daha kuvvetlidir.

Bir de kifaye farzlarda bir kısmın yerine getirmesiyle, diğerlerinin de adına yerine getirmiş olduklarına bir bakalım.

Çünkü bu da bir sevabın bağışlanmasıdır. Vekâlet kabilinden değildir. Nitekim hususi bir ecir (işçi)nin kendisinden başkasını vekil tutmak hakkı yoktur, ama aldığı ücreti dilediğine verme hakkına sahiptir.

Kur'ân Tilaveti Karşılığında Ücret

Kur'ân okumak ve onu ölüye hediye etmek üzere Kur'ân okuyucularını ücretle tutmaya gelince, bu işi seleften hiçbir kimse yapmış değildir. Din imamlarından kimse de bunu emretmediği gibi, ruhsat da vermemiştir.

Bizatihi tilavet için ucre ile tutmak herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın caiz değildir.

Görüş ayrılığı Kur'ân öğretmek ve buna benzer başkasına da ulaşan bir faydası bulunan hususlar için ücret almanın caiz olup olmadığı ile ilgilidir. Sevabın ölüye ulaşması ise, ancak amel için Allah için yapılması halinde söz konusudur. Ücretle yapılan böyle bir amel ise halis bir ibadei değildir. Dolayısıyla bundan elde edilecek sevap, ölülere hediye edilecek nitelikte de olamaz. Bundan dolayı hiçbir kimse oruç tutacak, namaz kılacak ve bunun sevabını ölüye hediye edecek bir kimseyi kiralar dememiştir. Ancak Kur'ân okuyan ve Kur'ân öğreten ve öğrenen kimseye, Kur'an ehline bu konuda bir yardım ve destek olmak üzere bir şeyler verecek olursa, bu ölü adına verilen bir sadaka kabilinden olur ve caizdir.

el-ihiyar, da şöyle denilmektedir: Şayet malının bir bölümünün kabri şında Kur'ân okuyacak kimseye verilmesini vasiyet edecek olursa, bu vasiy^ batıldır. Çünkü böyle bir şey {bu iş için} ücret manasıdır.

ez-Zahidî, el-Kinye adlı eserde şöyle demektedir: Şayet kabri üzerindi Kur'ân okuyacak kimselere bir vakıf yaparsa, böyle bir tayin batıl olur.

Ücret Almaksızın Kur'ân Okuyup Sevabını Ölüye Hediye Etmel

Ücretsiz olarak kendi bağışı olmak üzere Kur'ân okuyup onu ölüye hecl | ye etmeye gelince; bu da ölüye -oruç ve haccın sevabının ulaştığı gibi- ulaşır.

s Şayet: Bu selef arasında bilinen bir şey değildi. Peygamber -sav- de onlara böyle bir yol göstermiş değildir, denilecek olursa cevabı! mız şu olur:

Bu soruyu soran kişi eğer hac, oruç ve dua'nın sevabının ulaşacağını ka bul eden bir kimse ise ona şöyle denilir: Peki bunlar ile Kur'ân okumanın seva binin ulaşması arasındaki fark nedir? Selefin böyle bir şeyi yapmamış olmalar sevabının ulaşmayacağına dair bir delil değildir. Biz böyle genel bir nefyi nerejj den çıkartabiliyoruz?

Şayet: Rasûlullah -sav- oruç, hac ve sadaka'nın ulaş-, çağını onlara göstermiş, ancak Kur'ân'ın sevabının ulaşacağını gösterimemiştir, denilecek olursa şöyle denilir:

Peygamber -sav- bizzat öncelikle onlara böyle bir yo» göstermiş değildir. Aksine onun bu yol göstermesi onların sorularına bir cevap vermesi suretiyle olmuştur. Birisi ölmüş yakını adına haccetmeye dair ona sorul sormuş, bu hususta ona izin vermiş. Diğeri ölen yakını adına oruç tutmaya dair |

ona soru sormuş, ona da bu hususta izin vermiştir. Bunların dışında kalan hususları da onlara yasaklamamıştır. Şimdi mücerred bir niyet ve orucu bozan şeylerden uzak durmak (irnsak)den ibaret olan orucun sevabının ulaşması ile, Kur'ân ve zikrin sevabının ulaşması arasındaki fark nerededir?

Rasûlullah -sav-e sevabı bağışlamak hususunda ne dersiniz? diye sorulursa, ona da şöyle cevap veririz: M üte ah hin n'd e n bunu müsie-hab görenler olduğu gibi, bid'at görenler de vardır. Çünkü Ashab-ı Kiram böyle bir şey yapmadılar. Peygamber -saiiaiiahu aleyhi veseiiem- de ümmetinden hayır işleyen herbir kimsenin amelinin aldığı ecrin mislini alır ve amelde bulunan kimsenin ecrinden de bir şey eksilmez. Çünkü ümmetine her türlü hayrın yolunu gösteren ve o hayra kendilerini irşad eden odur.

Ölü yakınında okunan Kur'ân-ı Kerim'den -Allah'ın kelâmını işitiyor olması dolayısıyla- faydalanır, diyenlerin görüşlerine gelince, bu hususta meşhur imamlardan herhangi birisinin böyle bir görüşe sahip olduğu sahih değildir. Ölünün okunan Kur'ân'ı işittiğinde şüphe yoktur Ancak Kur'ân'ı dinlemekle faydalandığı görüşü sahih olarak gelmemiştir. Çünkü dinleme dolayısıyla sevap kazanmak hayatta olma şartına bağlıdır ve bu ihtiyarî bir ameldir. Ölüm ile ihtiyar ortadan kalkar, hatta belki ondan dolayı zarar da görebilir ve acı da çekebilir. Çünkü bu kimse hayatta iken Allah'ın emirlerini ve yasaklarını yerine getirmeyen bir kişi olabilir, yahut ta fazla hayır yapmamış bir kimse de olabilir,

Kabir Başında Kur'ân Okumanın Hükümü

İlim adamları kabir başlarında Kur'ân okumanın hükümü hususunda üç farklı görüş ortaya koymuşlardır: Mekruhtur, sakıncası yoktur; defin vaktinde sakıncası yoktur: ondan sonra mekruhtur şeklinde.

Ebu Hanife, Malik ve bir rivayete göre Ahmed gibi mekruh olduğunu söyleyenler şöyle derler: Çünkü bu muhdes'tir (sonradan çıkmış bir bid'attir.) Bu hususta da sünnet varid olmuş değildir. Kıraat de namaza benzer, Kabirlerin yanında namaz ise yasaklanmıştır, kıraat de böyledir.

Muhammed b. el-Hasen ve bir rivayete göre de Ahmed gibi, sakıncası yoktur, diyenler de İbn Ömer -ra- dan nakledilen şu rivayeti delil göstermişlerdir: İbn Ömer -ra- defnedileceği vakit kabrinin başında Bakara suresinin ilk âyetleri ile son âyetlerinin okunmasını tavsiye etmişti. Muhacirlerden birisinden de Bakara suresinin okunmasını vasiyet ettiği de nakledilmiştir.

Sadece defin zamanında mahzur yoktur -ki bu Ahmed'den gelen bir rivayettir- diyenler de bu konuda İbn Ömer ve muhacirlerden birisinden nakledilen rivayeti delil alırlar.

Bundan sonra kabirlerin başlarında nöbetleşe Kur'ân okumaya gelince-bu mekruh'tur. Çünkü bu konuda sünnet varid olmuş değildir, seleften herhangi bir kimseden de asla böyle bir şey nakledilmemiştir. Bu görüş konu ile ilgili her iki delili de bir arada değerlendirdiğinden ötürü, diğerlerinden belki de daha güçlüdür.

"Yüce Allah duaları kabul eder, ihtiyaçları karşılar."

Dua'nın Kabulü

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: '*Rabbiniz buyurdu ki: 'Bana dua edin, ben de duanızı kabul edeyim...' (et-Mu'min, 40/60), "Kullanın sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım. Bana dua ettiğinde dua eden/erin duasına karşılık verir, kabul ederim. "* (ei-Bakara, 2/186)

Hem müslümanlar, hem sair dinlere mensub olanlar ve başkaları büyük bir çoğunlukla duanın menfaatleri sağlamak, zararları önlemek hususunda en güçlü sebeplerden birisi olduğunu kabul etmektedirler. Yüce Allah kâfirlerin de-nizde bir sıkıntı ile başbaşa kaldıkları takdirde dinlerini Allah'a halis kılarak O'na dua ettiklerini, insana bir zarar dokunacak olursa yanı üzere bulunurken, otururken yahut ayaktaiken dua ettiğini bizlere haber vermektedir.

Yüce Allah'ın kulunun duasını kabul etmesi -müslüman ya da kâfir olsun-ve dileğini ona vermesi, onlara rızık vermesi, onlara yardımcı olması kabilinden-dir. Bu, Yüce Allah'ın kulunun mutlak olarak Rabbinin olmasının bir gereğidir. Diğer taraftan duanın kabulü kişi

hakkında bir zarar ve bir fitne sebebi de olabilir, eğer onun kâfirliği ve fasıklığı bunu gerektirmekte ise.

İbn Mace'nin, Sunen'inde Ebu Hureyre -ra-dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah -sav- buyurdu ki: "Allah'tan dua edip dilekte bulunmayana Allah gazab eder."¹ Ibn Mâce 3827; Müsneü, II, 477

Dua'nın Faydasız Olduğunu İddia Edenlere Cevab

Bir takım filozoflar ile aşırı mutasavvıfların kanaatine göre duanın bir faydası yokmuş. Bunlar derler ki: İlahî meşîet şayet istenen şeyin var olmasını gerektirmiş ise duaya gerek yoktur, eğer gerektirmemiş ise bu sefer duanın faydası yoktur.

Hatta onların bazıları ariflerden havas olanlarının Özel bir makamı olduğunu kabul ederler. Ancak bu kimi şeyhlerin hatalarından birisidir. Böyle bir kanaatin İslam dininin gerçeklerinden ve aklın kabul ettiği hükümlerden kesin olarak tutarsızlığı bilindiği gibi, duanın faydalı olduğu, ümmetlerin tecrübeleriyle, ittifakla sabit olmuş bir husustur. Hatta filozoflar şöyle derler: İbadet için yapılmış heykeller etrafında çeşitli dillerle ve şekillerle yükselen sesler, etkin feleklerin bağladığı düğümlen çözer.

Ancak bu, müşriklerin bir vehmidir.

(Filozoflarla, aşırı mutasavvıfların) şüphesine verilecek cevap ileri sürdükleri iki önermenin de yersiz olduğunu belirtmekten ibarettir. Onların ilahî meşîet ile ilgili olarak belirttikleri, ilahî meşîet ya bunu gerektirir, ya gerektirmez şeklindeki önermelerinin dışında üçüncü bir önerme daha vardır. O da şudur: İlahî meşîet, duada istenilen şeyi bir şart ile öngörmüş, şartsız olarak öngörmemiştir, Dua etmek, bunun şartı olabilir.

Nitekim İlahî meşîetin salih amel olması halinde mükafatı gerekli kılması, olmaması halinde bunu gerektirmemesi buna benzer. Ayrıca İlahî meşîet yemek ve içmek halinde tok olunacağını ve su ihtiyacının karşılanacağını gerektirmiş, bunların yapılmaması halinde böyle bir şeyi gerektirmemiştir. Evlilikle çocuğun hasıl olacağını, ekinin tohumla hasıl olacağını hükme bağlamıştır... Eğer duada istenilen şeyin meydana gelmesi dua ile birlikte olması halinde takdir edilmiş ise, duanın faydası yoktur, demek doğru olamaz. Tıpkı yemenin, içmenin, tohum ekmenin vs. sebeplerin faydası yoktur, denilemeyeceği gibi. O halde bu gibi kimselerin, bu sözleri şeriate muhalif olduğu gibi, aynı şekilde hisse ve fitrata da muhaliftir.

Bir kesim ilim adamının söylediği şu görüş bilinmesi gereken hususlardandır: Esbaba iltifat etmek tevhid'de bir şirktir. Esbabı silerek, onların esbab olmayacaklarını kabul etmek de aklî bakımdan bir eksiklik. Esbab'tan büsbütün yüz çevirmek ise şeriatî tenkid etmektir. Tevekkül ve umudun manası ise, tevhidin, aklın ve şeriatın gereklerini yerme getirmekle gerçekleşir.

Bunu şöylece açıklayabiliriz: Sebebe yönelmek demek, kalbin ona güvenip dayanması; ondan ümit beslemek demek, kalbin ona bel bağlamasıdır. Ancak mahlukat arasında buna layık hiçbir kimse, hiçbir şey yoktur. Çünkü hiçbir mahluk tek başına ve bağımsız olarak var değildir. Onun bir takım ortaklarının ve zıtlarının da bulunması kaçınılmazdır. Bütün bunlarla birlikte eğer esbab'ın müsebbibi onu musahhar kılmayacak olursa, o sebeb müsahhar kılınmaz.

Dua'yı faydasız görenlerin: Eğer ilahi meşiet istenenin gerçekleşmesini hükme bağlamış ise duaya gerek yoktur, sözlerine karşılık şu cevabı veririz: Aksi ne bazen ister dünyevî, ister uhrevî bir maslahatın elde edilebilmesi ve ister dünyevî, ister uhrevî bir başka zararın önlenebilmesi için duaya gerek duyulabilir.

Yine duayı gereksiz görenlerin: Şayet ilahi meşiet bunu gerekli görmüyorsa onda bir fayda yoktur, sözlerine karşılık da şöyle deriz: Aksine dua'nın menfaatleri sağlamak, zararları önlemek bakımından pek büyük faydalan vardır. Nitekim Peygamber *-sav-* bunlara dikkatimizi çekmiştir. Hatta dua sebebiyle kula acilen dünyada verilen Rabbini bilip tanımak, O'nun rububi-yetini ikrar ve itiraf etmek, O'nun herşeyi işiten, pek yakın, herşeye kadir, herşe-yi bilen, merhameti sonsuz olduğunu dile getirmek, kul olarak kendisinin O'na muhtaç olduğunu, zorunlu olarak O'nsuz olamayacağını dile getirmek ve buna bağlı olarak pek üstün bilgiler ve pek değerli haller -ki bunlar en büyük talepler ve istekler arasında yer alırlar- dua ile gerçekleşirler.

Denilse ki: Eğer kendisinden istekte bulunulan kimsenin, istekte bulunana bir şeyler vermesinden aklımızla kavradığımız şekilde, Yüce Allah'ın bir şeyler vermesi, kul'un (dua etmek şeklindeki) fiiline bağlı ise; o takdirde bu dua eden kimsenin kendisine dua edilene -istediğini verinceye kadar- etki etmiş olmaz mı?

Deriz ki: Kul'u kendisine dua etmek üzere harekete getiren de Yüce Rabbi-mizdir. Bu hayır O'ndandır, O'nun kuluna hayrını tamamlamasının bir tecellisidir.

Nitekim Ömer *-ra-* şöyle demiştir: Ben dua'mın kabul edilip, edilmeyeceğini düşünmem. Beni düşündüren dua edebilmektir, o bakımdan bana dua etmem ilham edildiği takdirde duamın kabulü de onunla birlikte dernektir.

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu anlamı dile getirmektedir: '*O herşeyî gökten yere doğru tedbir eder (düzenler.) Sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde O'na yükselir.*' (es-Secde, 32/5) Yüce Allah bu buyruğu ile tedbir'i kendisinin başlattığını, sonra da tedbir ettiği bu işin kendisine yükseldiğini haber vermektedir. O halde kulun kalbine dua etme duygusunu veren ve bunu kendisine vereceği hayırlara sebep kılan O'dur. Tıpkı amellere karşılık mükafat vermesi gibi. Kulu tevbe etmeye muvaffak kılan, sonra o tevbeyı kabul eden de O'dur. Kulu amelde bulunmaya muvaffak kılıp sonra da mükâfatlandıran O'dur. işte dua etme tevfiğ'ini kul'a veren de, sonra bu duayı kabul eden de O'dur. Mahlukattan hiçbir şey bu hususta O'na etki etmiş olamaz. Aksine bizzat O, yaptığı birşeyi yapacağı bir şeye sebep kılmuştur. Tabiîn'in imamlarından birisi olan Mutarrif b. Abdillâh b. eş-Şihhîr şöyle der: Ben

bu işe baktım, iyice düşündüm. Baktım ki başlangıcı da Allah'tandır, tamamlamak ta Allah'a aittir. Bütün bunların anahtarının da dua olduğunu gördüm.

"O herşeye mâlik'tir, hiçbir şey O'na mâlik olamaz. Bir göz açıp kırpacak bir an dahi Allah'a muhtaç olmamak düşünülemez. Bir göz açıp kırpacak kadar bir süre Allah'a muhtaç olmadığını zanneden küfre sapar ve helak olanlardan olur." Bu, açık bir gerçek ve hiçbir kapalılığı bulunmayan bir ifadedir.

"Yaratıklardan kimseye benzemesi söz konusu olmaksızın Allah hem gazab eder, hem razı olur."

Allah'ın Gazabı ve Rızası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah onlardan razı olmuştur." (ei-Maide, 5/119, ei-Mücadele, 58/22, ei-Beyyine, 93/8)', "Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken, Allah mü'minlerden razı olmuştur." (ei-Feth, 48/18}

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın kendilerine lanet ettiği, üzerlerine gazab ettiği-, kimseler" (et-Maide, 5/60); 'Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş...' (en-Nisa, 4/93); 'Allah'tan gelen bir gazaba uğradılar.' (ei-Bakara, 2/62 Buna benzer buyruklar pek çoktur.

Selefin vs. imamların benimsediği görüş gazab, rıza, adalet, velayet, sevmek, buğzetmek ve buna benzer Kitab ve sünnette varid olan sıfatları kabul etmek, diğer taraftan bunları Yüce Allah'a yakışan gerçek manalarından uzaklaştıracak türden olan te'vili de benimsememek şeklindedir. Nitekim *semi'*, *basar*, *kelam* vs. sıfatlar hakkında da buna benzer kanaattedirler. Tahâvî de *-Allah ona rahmet etsin-* daha önce geçen: "Çünkü ru'yetin (Allah'ın görülmesinin) te'vili ve rububiyete izafe olunan herbir anlamın te'vili, te'vili terketmektir, teslimi yapışmaktır. Rasûllerin dini de bu şekildedir." sözleriyle işaret etmiş idi.

istiva sıfatının nasıl olduğu hususunda İmam Malik *-ra-*ın verdiği şu cevaba da dikkatle bakalım: *Istiva*'nın ne demek olduğu bilinmektedir, keyfiyeti ise meçhulümüzdür. Yine Ummu Seleme *-ra-*dan mevkuף olarak bu cevab nakledildiği gibi, Peygamber *-sav-e* merfu olarak da nakledilmiştir. Aynı şekilde Tahâvî de *-Aitah ona rahmet etsin-* daha önceden şunları söylemiştir¹ Her kim nefy'den ve teşbih'ten korunmazsa ayağı kayar ve tenzih'i isabet ettiremez. İleride de şu sözleri gelecektir; "Gerçek şu ki islam ifrat ile tefril arasındır. Teşbih ile ta'til arasındır."

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*: "Mahlukattan hiçbir kimse gibi olmamak üzere" ifadesi teşbih'i nefyetmektedir.

Rıza iyilik yapmak iradesi, gazab da intikam almak iradesidir denilemez. Çünkü böyle bir açıklama sıfatı nefyetmektir. Ehl-i sünnet de ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Allah sevdiği ve razı olduğu şeyleri emreder. Velew ki bunları irade ve mesîeti ile istemesin. Buna karşılık gazab ettiği ve hoşlanmadığı, buğzeltiği şeyleri nehyeder ve bunları yapanlara da gazab eder. Bunu meşîet ve iradesiyle istemiş olsa dahi. Çünkü Yüce Allah irade etmemekle

birlikte bir takım hallerini sevip razı olabilir. Bununla birlikte irade ettiği bazı şeylere de gazab edebilir.

Gazab'ı ve nza'yı iyilik yapma isteği diye te'vil edenlere: Niye böyle bir te'vil'de bulundun? diye sorulursa, şüphesiz şu cevabı verecektir: Çünkü gazab kalbtteki kanın kaynayıp coşması, rıza ise eğilim ve arzu duymak demektir. Böyle bir şey ise Yüce Allah'a yakışmaz.

Ona şöyle cevap verilir: Kalbtteki kanın kaynayıp coşması insanoğlunda gazab sıfatından meydana gelen bir haldir, yoksa o gazabın kendisi değildir. Yine şöyle denilir: Bizim irade ve meşietimiz. hayatta olan kimsenin bir şeye ya da kendisine uygun ve mülayim gelene eğilim duymasıdır. Bizden hayatta olan bir kimse ancak kendisine fayda sağlayacak yahut ta bir zararı önleyecek bir şeyi irade eder ve iradesiyle istediği şeye muhtaçtır. İsteğini elde etmekle de varlığı artar, etmemesi halinde de eksilir. Buna göre (siz bu te'vili yaparken) Allah hakkında uygun görmediğiniz mana ile sizin uygun gördüğünüz mana arasında hiçbir fark yoktur. Eğer bu caiz ise öteki de caizdir, bu caiz değilse öteki de caiz değildir.

Dese ki: Herbirisinin bir hakikati bulunsa bile Allah'ın sıfatı olan iradenin, kulun sıfatı olan irade gibi anlaşılmasından korkulur. Ona şöyle cevap verilir: Bunun yerine: Herbirisinin bir hakikati olmakla birlikte, Allah'ın sıfatı olan gazab ve rıza, kulun vasfı olan *gazab* ve *rtza'ya* muhaliftir, de. Eğer irade ile ilgili olarak söyledikleri bu sıfatlar hakkında da söylenebiliyor ise o takdirde te'vil kaçınılmaz bir yol olmaktan çıkar, aksine terkedilmesi gerekir. Çünkü bu durumda sen çelişkiden kurtulmuş olacağın gibi, Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını gereksiz yere ta'til etmekten de kurtulmuş olursun. Çünkü Kur'ân-ı Kerîmi gereksiz yere zahîrî anlamından ve hakikatinden başka manalara çekip yorumlamak haram-

dır. Başka manaya çekip, yorumlamayı gerektiren de kişinin aklının gösterdiği sebep olamaz. Zira akıllar farklı farklıdır, çünkü herkes başkasının söylediğinden farklı bir şeyi aklının gösterdiğini söylemektedir.

Bu sözler; "Bu adın verildiği sıfatlar mahlukta da vardır. O bakımdan Yüce Allah hakkında bunları düşünmek imkansızdır" gerekçesiyle Yüce Allah'ın sıfatlarından herhangi birisini nefyeden herkese aynen söylenebilir. Çünkü varlık sıfatı dahil, insanın bilip tanıdığından farklı olmayan herhangi bir şeyi Yüce Allah hakkında kabul etmek kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü kulun vücudu (varlığı) ona yakışan bir şekildedir. Yaratıcının vücud sıfatı da O'na yakışan bir şekildedir. Yüce Allah'ın vücud sıfatı hakkında yokluk imkansızdır. Mahluk'un vücud sıfatı hakkında ise yokluk imkansız değildir. Yüce Rabbimizin kendi zatına İsim olarak verdikleri ile mahlukatına verilen isimler -Hayy, Alim, Kadir gibi- yahut ta gazab ve rıza gibi kullandığı bazı sıfatları aynı şekilde bir takım kulları hakkında kullanılmış ise şunu bilelim ki bizler, akıllarımızla, kalplerimizle Yüce Allah hakkında bu isimlerin manalarını idrak edip kavrayabiliriz. Bunlar hakır, sabittir ve vardır. Aynı şekilde bu isimlerin mahlukat hakkında kullanılması halinde ne manaya geldiklerini de kavrayabiliyoruz. Her iki mana arasında bir ortak noktanın bulunduğunu kavramakla

birlikte, elbetteki bu ortak noktanın hariçte (zihnin dışında varlık aleminde) varlığı söz konusu değildir. Çünkü külü müşterek mana ancak zihinlerde ortak olarak bulunur, hariçte ise ancak muayyen ve tahsis edilmiş (şart, sıfat ve nitelikleri belirlenmiş) olarak var olabilir. Böylelikle halik ile mahluk arasında ortak sıfatların herbirisi ilgili olduğu zat hakkında ona yakışan şekilde sabit olur.

Hatta. Cehennem bekçisi olan mâlik'in gazabı ile meleklerden bir başkasının gazabı söz konusu edilecek olursa, bu gazabların Ademoğullarının gazab keyfiyetinin aynısı olması icab etmez. Çünkü melekler dört unsurun karışımından meydana gelmiş varlıklar değildir ki insanoğlunun kızması halinde kalbindeki kanın kaynaması gibi, onların da kalblerindeki kanın kaynaması söz konusu olabilsin, O halde Yüce Allah'ın gazabının, Ademoğlunun gazabından farklı olması öncelikle söz konusudur.

"Rasûlullah *-sa/ia/iahu aleyhi veseiiem-m* ashabını sever onlardan herhangi birisinin sevgisinde aşırıya kaçmayız. Onlardan herhangi birisinden de beri olduğumuzu söylemeyiz. Onlara buğzedenlere ve hayırdan başka türlü onları yadedenlere biz de buğzederiz. Onlardan ancak hayırla söz ederiz. Onları sevmek dindir, imandır, ihsandır. Onlara buğz etmek ise küfürdür, nifaktır, tuğyandır."

Ashab'ı Sevmenin Gereği

Tahâvî *-Allah ona rahmet etsin-*, Rafızîler'in ve Nevasıb'ın kanaatlerinin reddine işaret etmektedir. Yüce Allah da, Rasûlü de Ashab-ı Kiram'dan övgüyle söz etmiş, onlardan razı olmuş ve onlara el-Hüsna'yı (cennet'i) vadetmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

İleriye geçen muhacir ve ensar ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar için orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu en büyük kurtuluştur. "(*et-Tevebe, 9/100*)

"Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla bir/fikte o/anlar, kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler." (*ei-Feth. 43/29*) Surenin sonuna kadar

"Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken, Allah mü'minlerden razı olmuştur." (*el-Feth, 48/18*)

'İman edip, hicret eden, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerle (onları) barındırıp yardım edenler (ensar): işle onlar birbirlerinin velileridirler..." (*ei-Enial. 8/72*) surenin sonuna kadar.

"Aranızdan fetih'ten önce infak edip, savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri fetih sonrasında infak edip savaşanlardan daha büyüktür. Bunun/a beraber Allah hepsine de ei-Hüsna'yı (cenneti) vadetmiştir. Allah yap-tıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (*ei-Hadid, 57/:o*)

"(O fey) yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir, işte onlar sadıkların ta

kendi/eridir. Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip iman 'a sahip olanlar ise kendilerine hicret edenleri severler ve bunlara ve-

rilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymaz/ar. Kendileri fakirlik içinde bulunsa/ar dahi (muhacirleri) öz nelis/erine tercih ederler. Kim nefsinin

cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler der/er ki: 'Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle, kalplerimizde /man eden/ere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbi-miz şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (ei-Haşr, 59/8-10)

Bu âyet-i kerîmeler muhacir ve ensar'a, onlardan sonra gelip onlar için mağfiret dileyen, Yüce Allah'tan kalplerinde onlara karşı bir kin bırakmamasını isteyenlere övgüleri ihtiva ettiği gibi, fey'de hak sahibi olanların da işte bunlar olduğu hükmünü de ihtiva etmektedir. Kalbinde iman edenlere karşı bir kin besleyen, onlar için mağfiret dilemeyen bir kimse Kur'ân nass'ı ile fey'de hak sahibi değildir.

Buharı ve Müslim'de, Ebu Said el-Hudrî -ra-dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Halid b el-Velid ile Abdurrahman b. Avf arasında bir anlaşmazlık oldu. Halid ona sövecek oldu, Rasûlullah -Sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Ashab'ımdan kimseye sövmeyiniz. Sizden herhangi bir kimse eğer Uhud dağı kadar altın infak edecek olsa, onlardan birisinin infak ettiği bir mud-de ve hatta onun yansına dahi erişemez."¹Buharı 3673; Müslim 2541; Dâvûd 4656. Halid'in, Abdurrahman'a sövmesini sadece Müslim söz konusu etmekte, Buharî ondan söz etmemektedir.

İşte Peygamber -sav- Halid'e ve benzerlerine: "Ashab'ıma sövmeyiniz* diyor ve bununla Abdurrahman ve benzerlerini kastediyor. Çünkü Ab-durrahman b. Avf ve benzerleri ilk iman edenler arasındadırlar. Onlar ayrıca Fetih'ten Önce İslam'a girip savaşmış olanlardır. Rıdvan bey'atinde de bulunmuşlardır. O bakımdan onlar, Rıdvan bey'atinden sonra İslam'a giren kimselere nisbetle daha faziletlidirler ve onun daha has ashab'ıdır lar. Diğerleri ise Hudeybiye'den sonra ve Peygamber -Sav- Mekke'lilerle barış yapmasından sonra İslam'a girmişlerdir. Halid b el-Velid de onlardan birisidir. Bunlar da Mekke fethedilinceye kadar müslüman olmaları geciken kimselerden daha önce müslü-man olmuşlardır. Mekke feshedildiği gün İslama girenlere de "et-Tulaka" adı verilmiştir. Ebu Sufyan ile onun iki oğlu Yezid ve Muaviye de bunlardandır.

Hadis'ten maksad Peygamber -sav sonradan ashab arasına karışmış olanların, önceden ashab'dan olanlara dil uzatmalarını yasaklamaktır. Çünkü bunların sonradan ashab arasına katılanlara göre bir imtiyazları vardır ve sonradan ashab arasına katılanların bu hususta onlara ortak olmalarına imkan yoktur. Hatta onlardan birisi Uhud dağı kadar altın infak edecek olsa dahi bu, diğerlerinden birisinin infak ettiği bir mudde yahut onun yarısına dahi denk düşmez.

Hudeybiye'den sonra -Mekke'nin fethinden önce olsa bile- islam'a girenlerin hali bu olduğuna göre, hiçbir şekilde ashab arasında sayılmayan kimselerin as-hab'a karşı durumu ne olur? Allah onların hepsinden razı olsun.

Ensar ve muhacirlerden ilk islam'a girenler Fetih öncesinden infak edip, savaşan kimselerdir. Rıdvan bey'atinde bulunanların hepsi de onlardandır ve bunların sayısı bındörtüüz kişiden fazla idi.

Şöyle de açıklanmıştır: "ilk önde gidenler" iki kibleye doğru da namaz kılanlardır. Ancak bu zayıf bir görüştür, çünkü Kudüs'e doğru namaz kılmak neshedil-miş bir hükümdür, tek başına bir fazilet değildir. Çünkü nesh onların işi değildir, ayrıca bu şekilde bir namaz kılmanın daha faziletli olduğuna delil olabilecek şerT bir delil de yoktur. Halbuki infak ile cihad ile ve ağaç altında Rıdvan bey'atinde bulunmak suretiyle öncelikli oluşun faziletine dair delil teşkil eden buyruklar vardır.

Peygamber -sav-den rivayet edilen: "Ashab'ım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz."¹ hadisine gelince; bu zayıf bir hadistir. el-Bezzar der ki: Bu, Rasûlullah -Saiiaiahu aleyhi veseiem-üen sahih olarak gelen^ bir hadis değildir, güvenilir hadis kitaplarında da yoktur.

Müslim'in Sahih'inde ise Cabir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Âişe -" ra-ya: Bazı insanlar Rasûlullah -sav- ashabını hatta Ebu Bekr ve Ömer'i dillerine doluyorlar denilince, dedi ki: Siz bunun neresine hayret ediyorsunuz ki¹ ibn Abdülberr, *Câmiu Beyânfl-itm.* II. 91.? Onların amelleri (vefatlarıyla) kesildi, Yüce Allah da onların ecirlerinin kesilmesini murad etmedi.

İbn Batta, sahih bir isnad ile ibn Abbas'ın şöyle dediğini kaydetmektedir: 'Muhammed'in ashab'ına sövmeyiniz. Onlardan herhangi birisinin -Peygamber -sav- ile birlikte- bir anlık bulunması, sizden herhangi birisinin kırk yıllık amelinden daha hayırlıdır.'² imam Ahmed. *Fedâ-ilu's-Sahâbe* 20 Vekî' yoluyla gelen rivayette de: "Sizden herhangi birisinin ömür boyu ibadetinden daha hayırlıdır" denilmektedir.

Buharı ile Müslim'de, İrnran b. Husayn ve başkalarının rivayet ettiği hadise göre Rasûlullah -sav- şöyle buyurmuştur: "İnsanların en hayırlısı benim çağdaşlarıdır, sonra onlardan sonra gelenler, sonra onlardan sonra gelenler." imran dedi ki: Kendi çağından sonra iki mi, üç mü çağ zikretti bilemiyorum.³ Buhâri 2561. 3650, 6428, 6695; Müslim 2535; Tilmizi 2221. 2222, 2303.

Müslim'in Sahih'inde, Cabır -ra-dan rivayete göre Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur: "Ağaç altında bey'at edenlerden hiçbir kimse cehennem ateşine girmeyecektir."⁴Müslim 2496. Tirmizî 3859, Ebû DSvûd 4653.

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*Andolsun ki Allah peygamberini de içlerinden bir gurubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar zamanda ona tabi olan muhacirlerle ensar'ı da îevbeye muvaffak etti. Sonra onların bu töbelerini kabul buyurdu.. -" (et-Teobe, 9/7; 7 ile ondan somaki diğer âyetler...)*

Andolsun ki Abdullah b. Mes'ud -*Radyaiiahu anh-* şu sözleriyle onları nitelendirirken doğru söylemiştir: Allah kulların kalplerine nazar etti. Muhammed'in kalbinin kulların kalplerinin en hayırlısı olduğunu gördü. O bakımdan onu kendisi için seçti ve risaletiyle onu gönderdi. Muhammed -*Saiiatiabu sieyh:* vese/tem-in kalbinden sonra diğer kulların kalplerine nazar etti. Ashab'ının kalplerinin, kulların kalplerinin en hayırlısı olduğunu gördü. O bakımdan onları peygamberinin yardımcıları yaptı. dini uğrunda savaştılar. Müslümanların güzel gördükleri şey bundan dolayı Allah nezdinde de güzeldir, onların kötü gördükleri şey bundan dolayı Allah nezdinde de kötüdür.

Bir başka rivayette şu şekildedir: Muhammed'in ashab'ının tamamı Ebu-bekr'i halife seçmek görüşünde birleştiler.

İbn Mes'ud'un: Sizden her kim bir sünnete uyacaksa, ölmüş olanların sünnetine tabi olsun... şeklindeki sözleri Tahâvî'nin: "Ve biz sünnet'e ve cemaate tabi oluruz' sözlerini açıklarken geçmiş idi.

Mü'minlerin en hayırlılarına ve Yüce Allah'ın peygamberlerden sonraki gerçek dostlarının efendilerine, Önderlerine kalbinde bir kin taşıyan bir kimseden daha sapık kim olabilir? Hatta onlara kin duyanlardan yahudi ve hristiyanlar bir hasletleriyle bu bakımdan onlardan üstündürler. Çünkü yahudiler'e: Sizin ümmetinizin en hayırlıları kimlerdir? diye sorulduğunda onlar: Musa'nın as-hab'ıdır, derler. Hristiyanlar'a: Sizin ümmetinizin en hayırlıları kimdir? diye sorulunca onlar da: İsa'nın ashab'ıdır derler. Rafızî'lere: Ümmetinizin en kötülere kimdir? diye sorulunca, onlar da: Muhammed'in ashab'ıdır der, çıkarlar ve aralarından çok az kimseler dışında istisna da yapmazlar. Halbuki onların dil uzatıp, sövdüğü kimseler arasında istisna ettikleri kimselerden kat kat daha hayırlıları bile vardır.

Tahâvî'nin - *Allah ona rahmet etsin-*: "Onlardan herhangi birisinin sevgisinde aşırıya kaçmayız' yani onlardan kimseyi sevmekte -Şia'nın yaptığı gibi- haddi aşmayız. O takdirde bi? haddi aşanlardan oluruz. Yüce Allah ise: '*Ey kitab ehli! Dininizde aşırıya gitmeyin'* (*en-Nisa. 4/171*) diye buyurmaktadır.

Ashab'dan Herhangi Bir Kimse Hakkında Haddi Aşmak Caiz Değildir

Tahâvî'nin - *Allah ona rahmet etsin-*: "Rafızî'lerin yaptıkları gibi onlardan herhangi birisinden beri olduğumuzu da söylemeyiz" sözlerine gelince, çünkü Rafızî'lere göre Berâ olmaksızın veiâ olmaz. Yani Ebu Bekr ve Ömer -*ra-dan* te-berri etmedikçe (onlardan uzak olmadıkça) ehl-i beyt tevelli (dost) edinilmez

Ehl-i sünnet ise onların hepsini veli edinirler ve layık oldukları konumlarında görürler. Bu konuda adalet ve insaf ölçülerini kullanırlar, heva ve taassubla hareket etmezler. Çünkü bütün bunlar haddi aşmanın ta kendisi olan bağy'ın bir bölümüdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlar kendi/erine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki bağy'den dolayı anlaşmazlığa düştüler.*" (*ei-Câsiye, 45/17*)

İşle seleften birisinin şu sözünün manası da şudur: Şehadet te bid'attır, beraet te bid'attır. Hatta bu ashab ve tabiîn'den olan bir grub seleften dahi rivayet edilmektir. Ebu Said el-Hudrî, Hasan-ı Basrî, İbrahim en-Nehaî, ed-Dahhak ve başkaları bunlar arasındadır.

Burada sözü geçen şehadet'in anlamı şudur: Müslümanlardan muayyen bir kimse hakkında cehennemliklerden olduğuna yahut kâfir olduğuna -bu hususta Allah'ın onun vefatı halindeki durumuna dair bir bilgisi olmaksızın- şahitlik etmek demektir.

Tahâvî'nin- *Allah ona rahmet etsin*:- "Onları sevmek din'dir, iman'dır, ihsan'dır" sözlerine gelince, çünkü bu daha önce kaydettiğimiz nass'larda sözü geçen Al-; lah'ın emirlerine uymak demektir.

Tirmizî, Ab.dullah b. Muğaffel'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasû-lullah -sav- şöyle buyururken dinledim. "Ashab'ım hakkında Allah'tan korkun. Allah'tan. Benden sonra onları (atışlarınıza, saldırılarınıza) hedef edinmeyin. Çünkü onları seven beni sevdiği için onları sever, onlara buğzeden de bana olan buğzundan dolayı onlara buğzeder. Onlara kim eziyet ederse, bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiş demektir. Allah'a eziyet edeni de fazla zaman geçmeden Allah yakalar."¹Tirmizî 3862: Müsned, IV, 87, V, 54, 57

Ashab'ı sevmeye iman demek, Tahâvî -*Allah ona rahmet etsin*- adına izahı zor bir şeydir. Çünkü sevmek kalbin bir amelidir, tasdik ile de aynı şey değildir. Buna göre amel de iman adının kapsamı içerisine girmektedir. Halbuki daha önce onun: "iman dil ile ikrar ve kalb ile tasdiktir" dediğini görmüştük ve o ameli iman kapsamı içerisine sokmamaktadır Ebu Hanife mezhebinin bilinen görüşü budur. Ancak böyle bir adlandırma mecazi kabul edilirse, izah edilmiş olur.

"Onlara buğz etmek küfür'dür, münafıklıktır ve tuğyan'dır" sözlerine gelince, bid'at sahibi kimselerin tekfir'i ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Burada sözü edilen küfür de Yüce Allah'ın: "*Allah'ın indirdikleri-le hükmetmeyenler, onlar kâfir/erin ta kendileridir*" (ei-Maide. 5/44) buyruğunda sözü edilen küfrü andırmaktadır. Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Rasûlullah -satiatahu aleyhi vese/tem-den sonra, halifeliği ilk -ve onun faziletinin, bütün ümmetin de önünde oluşunun bir belirtisi olarak- Ebu Bekr es-Sıddîk -*Radiyallahuanne*- için sabit kabul ederiz."

Ebu Bekr -ra- in Halifeliği Ne İle Sabit Olmuştur?

Ebu Bekr es-Sıddîk -ra- halifeliği nass ile mi, yoksa ihtiyar (seçim) ile mi sabit olduğu hususunda ehl-i sünnet arasında görüş ayrılığı vardır.

Hasan-ı Basrî ve hadis ehlinden bir topluluk bunun gizli nass ve işaret ile sabit olduğu görüşündedir. Onlardan açık nass ile sabit olmuştur, diyenler de vardır. Hadis ehlinden. Mutezile ve Eşarîyeden, bir grubun kanaatine göre ise halifelik ihtiyar ile sabit olur.

Ebu Bekr *-ra-* hakkında halifeliğin nass ile sabit olduğuna delil olabilecek bazı rivayetler bulunmaktadır.

Bunlardan birisi Buharî'nın senedini kaydederek Cubeyr b. Mutim *-ra-*dan kaydettiği şu rivayettir: Bir kadın Peygamber *-sav- e* geldi, o kadına kendisine tekrar geri gelmesini emretti. Kadın *-ölümü kasteder-cesine-*: Şayet gelip de seni bulamayacak olursam ne emredersin? diye sorunca: "Beni bulamazsan Ebu Bekir'e git" diye buyurdu.¹Buharî 3659, 7220, 7360; Müslim 2386; Müsned, IV, 32 Buharî bu hadisin bir başka şeklini de ve daha başka hadisler de kaydetmektedir, işte bunlar Ebu Bekir'in imameti hususunda açık bir nass'tır.

Huzeyfe b. el-Yeman dedi ki: Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurdu: "Benden sonraki iki kişiye Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz." Bunu da Sünen sahipleri rivayet etmiştir.¹Tirmizî 3662, 3663; İbn Mâce 97, Müsnef, V, 382, 385.

Buharî İle Müslim'de Âişe *-Allah ondan ve babasından razı olsun-*nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *-sav-*, hastalığı başladığı günü yanına geldi ve bana: "Bana babanı ve kardeşini çağır ki Ebu Bekir'e bir kitap (ahidnâme) yazayım." Sonra da şöyle buyurdu: "Zaten Allah da, müslümanlar da Ebu Bekir'den başkasını kabul etmez."

Bir rivayette: "Bu işe hiçbir kimse göz dikmesin." denilmektedir.

Bir diğer rivayette de şöyle buyurmuştur: "Bana Abdur-Rahman b. Ebu Bekr'i çağır ki Ebu Bekir'e *-ona karşı muhalefet olmasın diye-* bir yazı (ahidnâme) yazayım. Sonra da şöyle buyurdu: "Ebu Bekir hususunda mü'minlerin ihtilafa düşmelerinden Allah'a sığınırım."²Müsiim 2387; Müsned, VI, 47, 106, 144.

Namazda imamete geçirilmesi ile ilgili hadisler ise hem meşhurdur, hem de bilinmektedir. Peygamber *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Ebu Bekir'e emredin, insanlara namaz kıldırın."³Buharî 664, 679, 712, 713, 716.

Buharî ile Müslim'de ki rivayete göre Ebu Hureyre *-Radıyaltahu anh-da* dedi

ki: Rasûlullah *-sav-* şöyle buyururken dinledim: "Ben uyurken kendimi bir kuyu başında gördüm. Kuyunun üzerinde bir kova vardı. Allah'ın dilediği kadar o kuyudan su çektim. Sonra o kovayı benden Ebu Kuhafe'nin oğlu (Ebu Bekir) aldı. Kuyudan bir ya da iki kova çekti, çekişinde biraz zayıflık vardı. Allah ona mağfiret buyursun. Sonra bu kova daha da büyük bir kova halini aldı ve İbnü'l-Hattab (Ömer) onu aldı, insanlar arasında onun çekişi gibi çeken müthiş birisini görmedim. Öyle ki sonunda insanlar onun etrafında kalabalık bir şekilde toplandılar."⁴Buharî 3664, 7021, 7022, 7475; Müslim 2392.

Sahih hadiste de belirtildiğine göre Rasûlullah *-sav-* minberi üzerinde şöyle demiştir: "Eğer yeryüzündekilerden bir hali! (candan dost) edinecek olsaydım, eibetteki Ebu Bekir'i hali! edinirdim. Mescid'e açılan ne kadar kapı varsa *-Ebu Bekir'in kapısı müstesna-* hiçbirisi açık kalmasın, kapatılsın."⁵ Buharî 3654; Müslim 2382, 2353; Tirmizî 3656, İbn Mâce 93; Müsned, I, 377, 379, 409, 433

Ebu Davud'un Sünen'inde ve başkalarında da el-Eş'âs, el-Hasen'den, o Ebu Bekre'den gelen rivayete göre Peygamber *-Satiitahu aleyhi vese/iem-* bir gün: "Aranızdan kim rüya gördü" diye sorunca, bir adam: Ben gördüm dedi, sanki semadan bir terazi indirildi. Sen ile Ebu Bekir tartıldınız, sen Ebu Bekir'e ağır bastın. Sonra Ömer ile Ebubekir tartıldı, Ebu Bekir ağır bastı. Sonra Ömer ve Osman tartıldı, Ömer ağır bastı. Sonra da terazi kaldırıldı. Peygamber *-sav-* yüzünde hoşlanmadığının belirtilerini gördüm: şöyle buyurdu: "(Bu) nübüvvet hilâfetidir, sonra Yüce Allah mülkü dilediğine verecektir."¹Ebu Dâvûd 4634. 2287; Müsned. V, 44, 50.

Böylelikle Rasûiullah *-sav-* bunların yönetimlerinin nebe-vî halifelik olduğunu, bundan sonra ise melik'lik olacağını beyan etmektedir.

Bu hadiste Ali *-Hadıyâiabu* anft-dan söz edilmeyişinin sebebi, insanların onun döneminde birlik olmayışından dolayıdır. Aksine onlar ihtilaf halinde idiler. Onun döneminde ne nebevî hilafet düzenli bir şekilde vardı, ne de mülk

Yine Ebu Davud'da yer alan rivayete göre Cabir *-ra-*, Rasûlullah *-sav-*in şöyle buyurduğunu naklelerdi: "Bu gece salih bir adam rüyasında Ebu Bekir'in Rasûiullah *-sav-e* askıyla bağlandığını, Ömer'in de Ebu Bekir'e aynı şekilde bağlandığını, Osman'ın da Ömer'e öylece bağlandığını gördü." Öbir dedi ki: Rasûlullah *-sav-* yanından kalkınca şöyle dedik: "Salih adam, Rasûlullah *-sav-*der. Biri diğerine bağlanan kişiler de Allah'ın peygamberi ile göndermiş olduğu bu işteki yöneticilerdir."²Ebu Dâvûd 4636; Müsned, III, 355.

Yine Ebu Davud'da yer alan Semura b. Cündeb'den gelen rivayete göre bir adam şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, sanki sema'dan kova gibi bir şey sar-kıtıldığını rüyamda gördüm. Ebu Bekir geldi ve bu kovanın ağzında bulunan değneği tuttu, az birşey içti. Sonra Ömer de geldi, azğzındaki değneği tuttu ve doyasıya içti. Arkasından Osman geldi, o da değneğinden tuttu ve o da doyasıya içti. Sonra Ali gelip değneğinden tuttu ve suyu sıçratacak şekilde çalkalandı, onun üzerine de ondan biraz su döküldü."³Ebu Dâvûd 4637; Müsned, V, 21.

Said b. Cuhman'dan, o Süfeyne'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûiullah *-Sallallahu aleyhi vesellem-* buyurdu ki: "Nübüvvet hilafeti otuz senedir. Sonra Allah dilediği kimseye mülkünü -yahut mülkü- verir."⁴ Ebu Dâvûd 4646,4647.

Peygamber *-sav-* halife olarak kimseyi tayin etmemiştir

diyenler de bu hususla rivayet edilen haberi delil gösterirler. Abdullah b. Ömer'den, o da Ömer'den *-Radıyâiiahu anh-* şöyle dediğini nakletmektedir: Eğer ben halife tayin edersem, benden daha hayırlı olan halife tayin etmiştir. -Ebu Bekir'i kastediyor.- Şayet halife tayin etmezsem, yine benden daha hayırlı olan -Rasû-lullah *-sav-i* kastediyor- halife tayin etmemiştir.¹Buhari 7218; Müslim 1823; Ebu Dâvûd 2930, Tirmizî 2225; Müsned, 1,43, 47.

Âişe *-ra>*dan gelen şu rivayeti de delil gösterirler: Ona Rasûlullah *-sav-* eğer halife tayin etmiş olsaydı, kimi tayin ederdi, diye sorulmuştur.²Müslim 2385

Kuvvetli görünen görüşe göre, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- o kimseyi halife tayin etmemiştir, diyenlerin maksadı yazılı bir ahidnâme bırakmamıştır, şeklindedir. Eğer yazılı

bir ahidname bırakmış olsaydı, bunu Ebu Bekir *-ra-* lehine yazacaktı. Çünkü o böyle bir ahidname yazmayı istemiş, sonra da bundan vazgeçmiş ve: "Allah da, müslümanlar da Ebu Bekir'den başkasına razı olmazlar" demiştir.³

işte bu mücerred bir ahidname bırakmaktan daha belîğ'dir. Peygamber *-sav-* müslümanlara Ebu Bekir'i halife tayin etme yolunu göstermiş ve onlara bu yolu söz ve fiilleriyle bir çok yolda göstermiştir. Onun halife olacağını, bu işten hoşnud olan ve bundan övgü ile söz eden bir eda ile haber verdiği gibi, bu hususta bir ahidname yazmayı da kararlaştırmış idi. Sonra da müslümanların onun etrafında birleşeceğini bildiği için bununla yetinerek yazılı bir ahidname bırakmayı terketmiştir. Sonra hastalığı esnasındaki perşembe günü de buna karar vermiş, ancak bazılarının bu hususta acaba onun bu sözleri hastalığın bir etkisi ile midir yoksa uyulması gereken bir söz müdür? diye şüpheye düşmesi üzerine⁴Buharî 7366, Müslim 1637. yazı yazmayı terkederek Yüce Allah'ın da, mü'minlerin de Ebu Bekir'i halifelik makamına seçeceklerini bilmekle yetinmiştir.

Eğer tayin ümmet için şüpheye düşülen bir husus olacak olsaydı, elbet-teki bunu bu hususta bir mazeret kalmaması için kat'î bir şekilde açıklayacaktı, fakat Ebu Bekir'in halife seçilmesi gereğini bir çok yolla onlara gösterip onlar da bunu anladıklarından maksat hasıl olmuştur. Bundan dolayı Ömer *-ra-* muhacir ve ensar'ın hazır bulunduğu bir sırada irad ettiği hutbesinde şunları söylemiştir: Sen bizim en hayırlımsın, efendimizsin. Rasûlulilah *-sav-* aramızda en çok sevdiği kişi sensin.

O bu sözleri söylediği halde kimse onun bu sözlerine karşı çıkmadığı gibi, Ashab-ı Kiram'dan bir kimse kalkıp hayır Ebu Bekir'den başka muhacirlerden herhangi bir kimse hilafet'e ondan daha bir hak sahibidir, demediği gibi, ensar'dan bir kaç kişi dışında *-ensar'dan bir emir, muhacirlerden de bir emir olur umuduyla-halifetüğü* hususunda kimse onunla tartışmamıştır.

Daha sonra ensar bütünüyle *-Sâd b. Ubade müstesna-* Ebu Bekir'e bey'at ettiler. Çünkü Sad'ın kendisi yöneticiliğe talıbtı. Ashab'tan hiçbir kimse asla; Peygamber *-sav-den'*, Ebu Bekir dışında Ali. Abbas veya bir başkası olsun *-bid'at ehlinin söyledikleri gibi-* diye açık ifadeler kullandığını söyleyen olmamıştır.

Özetle: Ebu Bekir'den başkasının yönetime talib olduğu nakledilenlerin hiçbirisi dini ve şer'î bir delil zikretmediği gibi Ebu Bekir'den başkasının ondan daha faziletli yahut bu işe daha layık ve hak sahibi olduğunu da belirtmemiştir. Bu husustaki ifadeler sadece kabilesini ve kavmini sevdiğinden ortaya çıkmıştır. Onlar Ebu Bekir *-ra-ın* faziletini, Rasûlulilah *-sav-* onu sevdiğini biliyorlardı. Nitekim Buharî ile Müslim'de yer alan rivayete göre Amr b. el-Âs'ı, Rasûlulilah *-sav-Zatu's-Selasil* Gazvesi'ne giden ordunun başında kumandan olarak göndermişti. Amr der ki: Peygamberin yanına vardım, ona: İnsanlar arasında en çok kimi seviyorsun? diye sordum. O: "Âi-şe'yi" diye buyurdu. Ben: Erkeklerden? diye sordum. O: "Babasını" diye cevap verdi. Sonra kimi diye sordum: "Ömer'i" dedi ve daha başka şahıslar saydı.¹Buharî 3662. 4358; Müslim 2384; Tirmizî 3885: Müsned, IV. £03

Yine Buharı ile Müslim'de yer alan rivayete göre Ebu'd-Derdâ şöyle demiştir: Peygamber *-sav-în* yanında oturuyordum. Aniden Ebu Bekir elbisesinin bir yanını diz kapakları açığa çıkıncaya kadar tutmuş olarak geldi. Peygamber *-sav-* şöyle buyurdu: "Sizin bu arkadaşınız, birisiyle tartışmış ve öfkelenmiştir." Sonra gelip, selam verdi ve şöyle dedi: Benimle Hattab'ın oğlu arasında bir anlaşmazlık oldu. Ben acele ederek ona ağır sözler söyledim, sonra pişman oldum. Beni affetmesini istedim, kabul etmedi. Ben de senin yanına geldim. Peygamber: "Allah sana mağfiret buyursun. Ey Ebu Bekir" dedi ve üç defa bu sözünü tekrarladi. Daha sonra Ömer de pişman oldu. Ebu Bekir'in evine gitti ve: O burada mı diye sordu, hayır dediler. Peygamber *-sav-* huzuruna geldi, ona selam verdi. Peygamber *-sav-* yüzü değişmeye başladı. Ebu Bekir korktu, dizleri üzerine çökerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin ederim, daha haksız idim, dedi ve bu sözlerini iki defa tekrarladi. Bunun üzerine Peygamber *-sav-* şöyle buyurdu: "Allah beni size peygamber gönderdi. Sizler: Yalan söylüyorsunuz, dediniz. Ebu Bekir doğru söylüyorsunuz, dedi. Malıyla, canıyla bana karşı fedakarca davrandı. Şimdi siz arkadaşımı bana (ona zarar vermeksizin) bırakmaz mısınız?" Bu sözlerini de iki defa tekrarladi. Bundan sonra kimse Ebu Bekir'i rahatsız edecek bir iş yapmadı. Buharı 3661. 46-10¹

Ebu Bekir'in faziletlerini sayıp dökmeye bu küçük hacimli eserimiz yeterli değildir.

Yine Buharî ile Müslim'de kaydedildiğine göre Âişe *-ra-* şöy | e demiştir: Rasûlullah *-sav-* vefat ettiği sırada. Ebu Bekir es-Sunh'da bulunuyordu. -Hadisi nakletti ve şunları söyledi:- Ensar, Sâd b. Ubade'nin etrafında Benu Saide Sakile'sinde toplandı ve bizden bir emir olsun, sizden de bir emir olsun dedi. Ebu Bekir, Ömer b. el-Hattab ve Ebu Ubeyde b. el-Cerrah onların yanına varıp gitti Ömer konuşmak istedi, Ebu Bekir onu susturdu. Ömer şöyle derdi: Allah'a yemin ederim. Ben konuşmak isterken beni memnun edecek şekilde tasarladığım bir konuşmayı yapmak istemiştim ve Ebu Bekir'in bunları söylemeyeceğinden korkmuştum. Daha sonra Ebu Bekir konuştu ve insanların en beliğ konuşanı olarak sözlerini söyledi. Bu konuşmasında dedi ki: Emir'ler bizleriz, vezirler de sizlersiniz, Hubab b. el-Münzir dedi ki: Allah'a yemin olsun, böyle yapmayacağız. Bizden bir emir, sizden bir emir olsun. Ebu Bekir şu cevabı verdi: Hayır ama emir'ler bizleriz, vezirler sizlersiniz. Onlar (Kureyş'liler) Arap'ların her bakımdan en uygunlarıdır. Şeref ve mevkileri itibariyle en azizleridir. O bakımdan Ömer'e yahut Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'a bey'at ediniz. Bunun üzerine Ömer: Hayır, biz sana bey'at edeceğiz, sen bizim efendirnizsin, bizim hayırlımsın. Rasûlullah *-sav-in* aramızda en sevdiği kişi sensin. Sonra Ömer elini yakaladı, ona bey'at etti. Daha sonra da insanlar ona bey'at ettiler. Onlardan birisi: Sâd'ı öldürdünüz, dedi Bu sefer Ömer: Onu öldüren Allah'tır, diye cevap verdi.² Buharı 3668

Sunh ise el-Aliye diye bilinen yerdir ve bu, Medine bahçelerinden bu isimle bilinen bir bahçedir.

"Sonra Ömer b. el-Hattab *-ra-* halifeliğini (kabul ederiz.)"

Ömer el-Farûk'un Halifeliği

Yani Ebu Bekir'den sonra halifeliği Ömer *-ra-* için sabit kabul ederiz. Bu da Ebu Bekir *-ra-*ın halifeliği ona havale etmesi ve ondan sonra da ümmetin bu hususta Ömer üzerinde ittifakı ile olmuştur. Faziletleri inkar olunamayacak kadar ünlü, zikredilemeyecek kadar çoktur.

Muhammed b. el-Hanefiye'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben babama: Babacığım, Rasûlullah *-sav-*den sonra insanların en hayırları kimdir? O şöyle dedi: Oğulcağızım, bilmiyor musun? Ben: Hayır, dedim. O: Ebu Bekir'dir, dedi. Ben: Sonra kimdir? diye sordum. O: Ömer'dir, dedi. Bu sefer sonra Osman'dır, diyeceğinden korktuğum için hemen: Sonra sen, değil mi? dedim. Şöyle dedi: Ben ancak müslümanlardan bir adamım.¹Buhârî 3651; Ebu Dâvûd 4629

Peygamber *-sav-*in; "Benden sonraki iki kişiye Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz." şeklindeki buyrukları da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde, İbn Abbas *-ra-* şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ömer divan'ına (teneşire) konuldu. İnsanlar *-cenazesi kaldırılmadan-* etrafını sardılar övgüyle söz edip ona dua etmeye koyuldular. Aralarında ben de vardım, arkamdan birisinin omuzumu yakaladığını farkettim. Ona döndüm: Ali olduğunu gördüm. Ömer'e rahmetler diledi ve şöyle dedi: Geriye yaptığı amelin bir benzerini yaparak, Allah'ın huzuruna çıkmayı senden daha çok istediğim bir kimse bırakmadın. Allah'a yemin ederim ki ben Allah'ın seni iki arkadaşın ile birlikte bulunduracağını sanıp durmuştum. Çünkü ben Rasûlullah *-sav-*in: "Ben Ebu Bekir ve Ömer geldik. Ben Ebu Bekir ve Ömer girdik. Ben Ebu Bekir ve Ömer çıktık, dediğini çok duyuyordum. O bakımdan ben Allah'ın seni o ikisi ile beraber kılacağını ümit ederdim *-yahut zannederdim.-*"² Buhârî 3677, 3685; Müslini 2389.

Ebu Hureyre *-ra-* Rasûlullah *-sav-*in gördüğü rüyasına dair hadisi de daha önceden geçmişti. Bu hadise göre Peygamber, gördüğü rüyasında önce kendisi bir kuyudan su çekiyor, daha sonra Ebu Bekir su çekiyor. Daha sonra su çektikleri kova büyükçe bir kovaya dönüşüyor, sonra Ibnu'l-Hattab (Ömer) bunu alıyor. (Peygamber de şöyle buyuruyor): "Ben insanlar arasında Ömer'in çektiği gibi muazzam bir şekilde su çeken kimse görmedim. Öyle ki insanlar onun etrafında çok kalabalık bir şekilde toplandı."

Buhârî ile Müslim'de, Sâd b. Ebi Vakkas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ömer b. el-Hattab, Rasûlullah *-sav-*in huzuruna girmek için izin istedi. Huzurunda Kureyş'ten ve onunla yüksek sesle konuşan Kureyş'ten bazı kadınlar vardı.. Bu hadiste Peygamber *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Yeter, ey Hattab'ın oğlu! Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şeytan senin gitmekte olduğun bir yolda seninle karşılaşacak olursa, mutlaka senin gittiğin yoldan başka bir yolu izler."¹Buhârî 3294, 3683; Müslim 2396, Musned, I, 171

Yine Buhârî ile Müslim'de, kaydedildiğine göre Peygamber *-sav-* şöyle dermiş: "Sizden önceki ümmetlerde ilhama mazhar insanlar vardı. Eğer benim ümmetimde onlardan birisi varsa şüphesiz ki Ömer b. el-Hattab onlardandır."²Buhârî 3469, 3689; Müslim 2398

"Sonra Osman *-ra-* için (halifeliği sabit görürüz.)"

Osman *-ra-* Halifeliği

Yani halifeliği Ömer'den sonra Osman *-ra-* için sabit kabul ederiz.

Buhari *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* Ömer *-ra-* Öldürülmesi ile şûra'nın durumunu ve Osman *-Radıyaüahu anı-a* bey'at edilmesini, Sahih'inde kaydetmiş bulunmaktadır. Ben de onun rivayet ettiği şekilde senediyle bu rivayeti serdetmeyi uygun gördüm:

Amr b. Meymun'dan dedi ki: Ömer *-ra-* Medine'de öldürülmesinden birkaç gün önce gördüm. Huzeyfe b. el-Yeman ile Osman b. Huneyf'in yanında durdu ve: Ne yaptınız? diye sordu. Sizler araziye (Irak sevad'ına) kaldıramayacağı kadar bir yük yükletmiş olmaktan korkuyor musunuz? Onlar, biz o araziye kaldıracabileceği kadar bir yük yükledik. Çünkü yüklediğimiz fazla bir şey değildir. Onlara: Yine sizler o araziye kaldıramayacağı kadar bir yük yükletmiş olup olmadığınızı gözden geçirin, dedi. Onlar; Hayır (fazla yük yüklemedik) dediler. Bunun üzerine Ömer *-ra-* şöyle dedi: Eğer Allah bana esenlik verecek olursa, Irak ahalisinin dul kadınlarını benden sonra hiçbir erkeğe muhtaç bırakmayacağım. (Amr) dedi ki: Üzerinden dört gün geçmeden öldürüldü.

(Amr devamla) dedi ki: Öldürüldüğü gün sabahı ben (safta) ayakta duruyordum ve benimle onun arasında sadece Abdullah b. Abbas vardı. İki saf arasından geçti mi: Saflarınızı düzeltiniz, derdi. Nihayet saflar arasında bir bozukluk görmedi mi bu sefer öne geçer ve tekbir alırdı. Bazen Yusuf yahut Nahl suresini ya da buna yakın uzunluktaki bir sureyi ilk rek'atte okurdu ki insanlar (cemaate) toplanmış olsun. Tekbir alır almaz; onun: O köpek beni öldürdü -yahut beni yedi- sözlerini hançerlediği vakit söylediğini duydum.

Kâîir iki uçlu bıçak ile kaçıp gitti. Kimin yanından, sağında ya da solunda olsun geçtiyse mutlaka ona hançerini saplıyordu. Böylece onüç kişiyi yaraladı, -bunların yedisi öldü. Müslümanlardan birisi onun bu durumunu görünce, üzerine bir bornoz attı. O yakalandığını anlayınca intihar etti.

Ömer, Abdurrahman b. Avf'ın elinden tutarak onu mihraba geçirdi. Ömer'in arkasında bulunanlar benim gördüklerimi gördü, ancak mescidin uzak yerlerinde bulunanlar ise sadece Ömer'in sesini işitmediler ve başka bir şeyin farkına varmadılar. Onlar subhanallah, subhanallah deyip durdular. Abdu'r-Rah-man cemaate kısa bir namaz kıldırdı. Namaz bitince ey ibn Abbas, bak bakalım beni kim öldürdü, dedi. Bir süre dolaştıktan sonra geri geldi ve el-Muğire'nin kölesi dedi. O sanatkar köle mi? diye sordu, ibn Abbas, evet dedi, Ömer: Allah kahretsin onu, halbuki ben onun için iyilikte bulunmasını (efendisi Muğire'ye) emretmişim. Ölümümü müslüman olmak iddiasında bulunan bir adam eli ile gerçekleştirmeyene hamdolsun. Sen ve baban Medine'de bu kâfirlerin çoğalmasını arzu ederdiniz. Abbas da onlardan en çok kölelere sahip olan bir Kimse idi. (ibn Abbas): Dilersen böyle bir şey yaparım yahut ta ben istersem (onları) öldürürüz dedi. Ömer, artık bunu yapamazsınız, onlar sizinle aynı dili konuşuyorlar, sizin kible'mze dönüp namaz kılıyorlar, haccettiğiniz gibi hacc ediyorlar.

Sonra onu evine taşıdılar, biz de onunla birlikte gittik, insanlar sanki bundan önce hiçbir musibetle karşılaşmamış gibiydiler. Kimisi korkulacak bir şey yoktur diyordu, kimisi: Ben onun için korkuyorum, diyordu. Ona, nebiz (şıra) getirildi, içti. Karnından dışarı çıktı, sonra ona sut getirildi, o da karnından çıktı. Artık öleceğini anladılar.

Yanına girdik, insanlar gelip ondan övgüyle sözetmeye başladılar. Genç bir adam gelip: Allah'ın müjdesiyle müjdeler olsun sana ey mü'minlerin emiri! Çünkü sen Rasûlullah -sav- ile arkadaşlık ettin. Erken dönemlerde İslam'a girdin ve bildiğin şeyleri yaptın. Sonra yönetimin başına getirildin, adil davrandın, sonra da işte şehid oluyorsun, dedi. Şu cevabı verdi: Bu işin ba-şabaş çıkmasını çok arzu ederdim. Ne lehime olsun, ne de aleyhime. Geri döndüğünde adamın elbisesinin etekleri yere değiyordu. O delikanlıyı yanıma geri çağırınız, dedi. Ona şunları söyledi: Kardeşimin oğlu, elbiseni yukarı çek. Böylesi elbiseni daha temiz tutar ve Rabbine karşı daha takvalı olursun. Ey Ömer'in oğlu Abdullah, üzerimdeki borçları lesbit et, dedi.

Hesabını yaptılar, seksenaltıbin veya ona yakın miktarda olduğunu tesbit ettiler. (Ömer) dedi ki: Şayet Ömer ailesinin malı bunu ödemeye yeterli gelirse, mallarından o borcu öde. Aksi takdirde Adiy b. Ka'b oğullarının bunu tamamlamasını iste. Onların da malları buna yetmezse, bu sefer Kureyş arasında bunu tamamlamalarını iste ve arûk onlardan başka da kimseden birşey isteme ve benim yerime bu borcu sen öde. Mü'minlerin annesi Âişe'ye git ve ona de ki: Ömer'in sana selamı var, ama sakın mü'minlerin emiri demeyesin. Çünkü ben bugün mü'minlerin emiri değilim artık ve de ki: Ömer b. el-Hattab iki arkadaşının yanında defnedilmek için izin istiyor.

O da gitti, seiam verib izin istedi, sonra yanına girdi. Oturmuş ağlamakta olduğunu gördü, babam Ömer b. el-Hattab sana selâm söyledi ve iki arkadaşı yanında defnedilmek için izin istedi dedi. Aişe dedi ki: Orayı ben kendim için düşünüyordum fakat bugün ben onu kendime tercih edeceğim.

İbn Ömer geri döndüğünde, işte Abdullah geliyor denildi. (Ömer) dedi ki¹ Beni doğrultunuz, bir adam onu kendisine dayadı. Ona: Ne haber? diye sordu. İstedığın oldu ey emir, izin verdi dedi. Buna karşılık dedi ki: Allah'a hamdolsun, bundan daha fazla hiçbir şeyi sevmiyordum. Artık benim işim bittikten sonra beni oraya taşıyınız, sonra yine selam ver ve de ki: Ömer b. el-Hattab izm istiyor, şayet bana izin verirse beni içeri sokunuz. Eğer beni geri çevirecek olursa, siz de beni müslümanların kabristanına geri götürünüz.

Mü'minlerin annesi Hafsa ve onunla birlikte kalabalık halinde başka hanımlar da geldi. Onu görünce ayağa kalktık, ona kapandı ve yanında bir süre ağladı. Daha sonra yanına girmek üzere erkekler izin istedi. Ben de onlarla birlikte girdim, içerden onun ağlayışını duydum.

Huzurunda bulunanlar: Ey mü'minlerin emin vasiyet et, halife tayin et dediler. O şu cevabı verdi: Ben bu işe şu kimselerden yahut ta şu şahıslardan daha hak sahibi kimseyi bulamıyorum. Rasûlullah -sav- onlardan razı olduğu halde vefat etmişti, deyip Ali, Osman, Zubeyr, Talha, Sa'd ve Ab-du'r-Rahman'ın isimlerini verdi ve şunları ekledi: Abdullah b.

Ömer de aranızda hazır bulunacak fakat bu hususta onun herhangi bir yetkisi olmayacak. Bu da onu bir çeşit teselli idi. Şayet emirlik Sa'd'a isabet ederse, o bu işe ehil'dir. Aksi takdirde hanginiz emir olursanız, onun yardımını alınız. Şüphesiz ki ben onu ne acizliğinden, ne de hainliğinden dolayı azletmiş değildim.

(Ömer *-ra-* devamla) dedi ki: Benden sonraki halifeye ilk muhacirleri tavsiye ediyorum Onların haklarını gözetsin, onların saygınlıklarını korusun. Ensar hakkında da ona hayır tavsiye ederim, onlar muhacirlerden önce (Medine denilen) yurttan yerleşmiş ve iman sahibi kimselerdir, iyilik yapanlarını güzellekle mükafatlandırın, kötülük yapanlarını da bağışlasın. Sair İslam diyarlarında bulunan insanlara da hayırla davranmasını tavsiye ederim, çünkü onlar İslam'ın deste-

ğidir. Malı toplayanlardır, düşmanın öfkesidir. Onlardan ancak arta kalanlarından ve gönül hoşluklarıyla alacağını alsın. Bedeviler hakkında da ona hayırla davranmasını tavsiye ederim, çünkü onlar Arapların esası, İslam'ın ana maddesidirler. Mallarının en iyi olanlarından değil, öbürlerinden alsın, fakirlerine versin. Ona Allah'ın ve Rasûlünün zimmeti ile (zimmî'lik) akdi yapmış olanlara ahidlerinin gereklerini eksiksiz olarak yerine getirmesini ve onları korumak için savaşmasını tavsiye ederim, takatlerinden fazlasının onlara yüklenmemesini de tavsiye ederim.

Ruh'unu teslim ettikten sonra onu aldık ve cenazesi ile yürüdük. Abdullah b. Ömer selam verdi ve dedi ki: Ömer b. el-Hattab izin istiyor. (Âişe) dedi ki: Onu içeri getiriniz, içen alındı ve orada iki arkadaşı ile birlikte konuldu.

Defin işi bittikten sonra bu kişiler bir araya gelip toplandılar. Abdu'r-Rah-man b. Avf dedi ki: Aranızdaki bu işi, aranızdan üç kişiye havale ediniz. ez-Zu-beyr dedi ki: Ben hakkımı Ali'ye verdim, Talha da: Ben de hakkımı Osman'a verdim dedi. Sa'd da: Ben de hakkımı Abdu'r-Rahman'a verdim. Abdu'r-Rahman dedi ki: İkinizden hangisi bu işten feragat ediyorsa (halife tayini) işini ona verelim. O da Allah'ın hakkı ve İslam için kendi nefsinde hangisinin daha faziletli olduğuna bir baksın (ve ona görevi versin.)

İki yaşlı (Ali ile Osman) sustular. Abdu'r-Rahman, peki bu işi (tesbit yetkisini) bana verir misiniz? Allah'a yemin ediyorum, ben sizin en faziletliniz kimse onu bulup çıkarmaktan geri kalmayacağım. Her ikisi de evet dedi, onlardan birisinin elini tuttu ve şunları söyledi: Sen Rasûlullah *-sav-* ile akrabasın, İslam'da da bildiğin şekilde bir önceliğin vardır. Allah adına sana ant veriyorum, şayet seni emir tayin edecek olursam, mutlaka adaletle hareket edeceğine ve eğer başkasını sana emir tayin edecek olursam, mutlaka dinleyip itaat edeceğine (söz veriyor musun?) Sonra diğen ile başbaşa kaldı, ona da aynı şeyleri söyledi. Bu şekilde söz aldıktan sonra; elini kaldırdı, ey Osman dedi ve ona bey'at etti. Ali de ona bey'at etti, daha sonra evde bulunanlar içeri girip, onlar da ona bey'at ettiler.¹Buhâri3700

Humeyd b. Abdu'r-Rahman'dan dedi ki: el-Misver b. Mahreme'nin kendisine haber verdiği göre: Ömer'in tayin ettiği kimseler bir araya gelip, istişare ettiler. Abdu'r-Rahman'da onlara: Ben bu hususta sizinle yarışa girecek değilim, fakat sizler arzu ederseniz

aranızdan sizin için birisini seçerim. Bunun üzerine bu işi Abdu'r-Rahman'a havale ettiler, islerini Abdu'r-Rahman'a havale ettikten sonra insanlar Abdu'r-Rahman'a yöneldi. Öyle ki insanlardan kimsenin öbür kimselerin arkasından gittiğini, ayak bastıkları yerlere ayak bastıklarını görmez oldum. İnsanlar Abdu'r-Rahman'a yöneldiler ve o geceler boyunca onunla istişare ettiler. Nihayet sabahı ettiğimiz o gece geldi, biz de Osman'a bey'at ettik. el-Misver b. Mahreme dedi ki: Gece karanlığı iyice bastıktan sonra Abdu'r-Rahman yanıma geldi, kapıyı çaldı, nihayet uyandım. Bana; Uyuduğunu görüyorum, dedi. Allah'a yemin ederim, bu üç gece boyunca pek fazla uyumadım. Haydi kalk bana ez-Zubeyr ile Sa'd'i çağır. Onları Abdurrahman'ın yanına çağırdım. Onlarla istişare etti, sonra beni çağırıldı. Bu sefer: Bana Ali'yi çağır dedi, onu çağırdım. Gece karanlığı aydınlanınca-ya kadar onunla başbaşa konuştu. Sonra Ali onun yanından -umuda kapılmış olarak- kalkıp gitti. Abdurrahman, Ali'den bir hususta çekiniyordu. Sonra bana Osman'ı çağır dedi, onu çağırdım, onunla da başbaşa konuştu. Nihayet müezzin sabah ezanını okuyunca ayrıldılar, insanlar sabah namazını kılıp da o kimseler minberin yanında bir araya gelip toplandıklarında muhacir ve ensar'dan hazır olanlara ve ordu kumandanlarına haber gönderdi. Onlar o hac mevsiminde Ömer ile birlikte idiler. Bütün bunlar bir araya gelip toplandıklarında, Abdurrahman kelime-i şaha-det getirdikten sonra şunları söyledi: İmdi ey Ali, ben insanların durumunu tetkik ettim. Onların Osman'a denk kimse görmediklerini gördüm Sakın kendi aleyhine bir yola sebebiyet vermeyesin. Sonra Osman'a şöyle söyledi: Ben sana Allah'ın sünneti, Rasûlünün sünneti, ondan sonra gelen iki halife'nin sünneti üzerine bey'ai ediyorum deyip, Abdu'r-Rahman ona bey'at etti. Daha sonra diğer insanlar, muhacirler, ensar, ordu kumandanları vs. müslümanlar ona bey'at ettiler.¹

Osman -ra-ın özel faziletleri arasında onun Rasûlullah -sav-iki kızını da nikahlamış olmasıdır. (Bunlar da Rukayye ve Ummu Külsüm -Allah ikisinden de razı olsun- idiler.)

Müslim'in Sahihinde, Âişe -ra- şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah -sav- evinde baldırları yahut bacakları açık olduğu halde uzanmış yatıyordu. Ebu Bekir (huzuruna girmek üzere) izin istedi, ona izin verdi ve bu hali üzere de kaldı. Onunla bir süre konuştu. Sonra Ömer izin istedi, ona da bu hali ile izin verdi, bir süre konuştu Sonra Osman izin istedi, bu sefer Rasûlullah -Sav- oturdu ve elbisesine çeki düzen verdi. Osman girdi ve bir süre konuştu. Çıkıp, gittikten sonra Aişe -ra- dedi ki: Ebu Bekir girdi, onu karşılamak için durumunu değiştirmedin ve aldırmadın. Sonra Ömer girdi, yine durumunu değiştirmedin ve aldırmadın. Daha sonra Osman girdi, oturdun, elbiselerine de çeki düzen verdin. Şu cevabı verdi: "Kendisinden meleklerin dahi haya ettiği bir adamdan ben nasıl haya etmem."²Buhârt 3698, 4066; Tirmizl 706

Sahih(-i Buhari)deki rivayete göre Rıdvan Bey'ati gününde, Osman -ra-Peygamber -sav-Mekke'ye göndermişti. Rıdvan Beyat i de, Osman'ın Mekke'ye gidişinden sonra olmuştu. Rasûlullah -sav- sağ elini gösterib: "Bu Osman'ın eli" dedi ve bunu öbür eline koydu ve "Buda Osman içindir" dedi,

"Sonra Ali b. Ebi Talib -ra- için (halifeliği sabit görürüz,)"

Ali -ra- Halifeliği Ve Fazileti

Yani Osman -ra-dan sonra halifeliği Ali -ra- için sabit görürüz.

Osman -ra-ın öldürülmesinden ve Ali -ra-a bey'at edilmesinden sonra o itaat edilmesi vacib hak bir imarn olmuştur. Kendi döneminde nebevi hilafet halifesi idi. Az önce geçen Süfeyne yoluyla gelen hadis de buna delalet etmektedir. Rasûlullah -Saitaitahu aleyh/veseitem-buyurdu ki: "Nübüvvet hilafeti otuz senedir. Sonra Allah mülkünü dilediği kimseye verir."²Ebu Dâvûd 4634, 4635; Tirmizî 2287; **Müsned, V, 44, 50.**

Ebu Bekir es-Sıddîk -ra- halifeliği iki yıl üç ay idi. Ömer -ra- halifeliği onbuçuk yıl sürdü. Osman -ra- halifeliği oniki yıl devam etti, Ali -ra-ın halifeliği de dört yıl dokuz ay sürdü. Oğlu el-Hasen'in halifeliği de altı ay sürdü.

Müslümanların ilk melik'ı Muaviye -RA-dır. O müslümanların meliklerinin en hayırlısıdır. Şu kadar var ki o, el-Hasen b. Alı -RA- ona halifeliği devredince hak bir imam oldu. Çünkü el-Hasen -RA-a babasının vefatından sonra Iraklılar bey'at etmişti. Bundan altı ay sonra o işi Muavi-ye'ye devretti ve böylece Peygamber -SAV-in: "Benim bu oğlum seyyid'dir. Allah onun vasıtasıyla müslümanlardan iki büyük kesiminin arasını bulacaktır."³Buhârî 2704, 3639, 3746, 7109; Tirmizî 3775 hadisinin doğruluğu da böylelikle ortaya çıkmış oldu.

Halifelik Osman -ra-dan sonra Ali b. Ebi Talib -ra- lehine, Ashab-ı Kiram'ın bey'atıyla sabit olmuştur. Ancak Muaviye ve Şam ahalisi bey'at etmediler.

Hak, Ali -Ra-ı tarafında İdi. Osman -Ra- şehadetiyle sonuçlanan birtakım olaylar gelişmişti. Gerek Osman -Radıyallahu anh-aleyhinde gerekse de Ali, Talha, ez-Zübeyr gibi ashab'ın ileri gelenlerinden olup Medine'de bulunan ashab aleyhinde çokça yalanlar uydurulmuştur. Durumu bilmeyen kimseler için de şüphe içinden çıkılamayacak kadar bir hal almıştı. Yurtları Şam ahalisinden uzaklarda bulunanlar arasından heva ve heveslerinin arkasından gidenlerin nefislerinde çeşitli arzular güç kazanmıştı.

Osman -Radıyallahu anh- sevenler ise ileri gelenler hakkında kötü zanlar besliyordu. Onlara dair bir takım haberler de ulaşmıştı. Bu haberlerin bir bölümü yalan, bir bölümü tahrif edilmişti, bir bölümü de nerden geldiği bilinmiyordu. Buna yeryüzünde üstünlük sağlamak isteyen bir topluluğun hevaları da katıldı.

Ali -ra- askerleri arasında Osman -Radıyallahu anh- o haddi aşmış ve ayaklanmış kimselerden de vardı. Ancak bunların kim oldukları muayyen olarak bilinmiyordu. Kimisi kabilesi tarafından destekleniyor, kimisinin de aleyhine yaptığına dair delil ortaya konulamıyordu. Kimisinin kalbinde münafıklık var, fakat bunu büsbütün açığa çıkaramıyordu. Talhâ ve Ebu'z-Zübeyr mazlum şehidin intikamının alınmadığı görüşüne kapıldılar. Fesad ve düşmanlık yapanların kökünün kazınmadığını kabul ettiler. Aksi takdirde {Hz. Ali'ye itaat etmedikleri için} yüce Rabbin gazabı ve cezası onlar hakkında vacib olurdu. Bunun sonucunda ne Ali'nin, ne Talha'nın, ne de Zübeyr'in tercihi olmaksızın Cemel

fitnesi cereyan etti. Bu fitneyi kışkırtanlar, önce müslüman olmuş olanların tercihi olmaksızın, fesatçılar oldu.

Sonra da görüş ayrılığı sebebiyle Sıffin fitnesi ortaya çıktı. Şöyle ki; Şam halkı hakkında adaleti uygulayamıyor yahut ta adaleti uygulama imkanını bulamıyordu. Onlar ise bir şeye ilişmiyorlardı, ümmet söz birliği edinceye kadar böyle kalacaklardı. Diğer taraftan onlar, orduda bulunanların mazlum şehide haksızlık ettikleri gibi, kendilerine de haksızlık edeceklerinden korkuyorlardı.

Ali -*Radiyallahu anh*- ise itaat olunması gereken raşid ve mehdî (hidayet üzere) halife idi. Ümmetin onun etrafında birleşmesi gerekiyordu. O bakımdan Şam'lıların da hakkında vacib olan itaat ve cemaatin, ancak onlarla savaşmak suretiyle gerçekleşeceğine inandı. Peygamber -*sav*- dönemiyle, ondan sonraki iki halife döneminde olduğu gibi; bunların da kalpleri te'lif edilecek kimseleriden oldukları kanaatinde değildi.

işte onun sahib olduğu; onlara haddi uygulamayı, onları telife çalışmak söz konusu olmaksızın ayaklanmaları önlemeyi şeklindeki dinî kanaati kendisini onlarla savaşmaya itti.

ileri gelenlerin büyük çoğunluğu ise savaşmaktan uzak kaldılar. Çünkü onlar bu hususta fitne zamanlarında oturmayı emreden nassları duymuş ve bellemişlerdi. Fesadı maslahatından daha ileri derecede olan bu fitneyi görünce savaştan uzak durdular.

Bununla birlikte hepsi hakkında da güzel söz söylemek gerekir: "*Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz ki sen çok esirgeycisin, çok merhametlisin.*" (ei-*Haşr*, 59/10)

Onun dönemindeki fitnelere karışmaktan Yüce Allah ellerimizi korumuş bulunuyor. O'ndan dilediğimiz lütuf ve keremiyle, dillerimizi de korumasıdır.

Mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib -*ra*- faziletlerinden birisi de Buharî ile Müslim'deki şu rivayette dile getirilmektedir: Sa'd b. Ebi Vakkas -*ra*-dan dedi ki: Rasûlullah -*Sallailahu aleyhi vesellem*- Ali'ye şöyle buyurdu: Senin bana karşı durumun Harun'un Musa'ya karşı durumu gibidir. Şu kadar var ki benden sonra peygamber yoktur."¹ Buharî 3706, 4416, Müslim 2404; Tirmuzî 3764.

Peygamber -*sav*- Hayber günü şöyle buyurdu: "Yarın bu sancağı Allah'ı ve Rasûlünü seven, Allah ve Rasûlünün de kendisini sevdiği bir kişiye vereceğim." Hepimiz bunu temenni ettik. Şöyle buyurdu: "Bana Ali'yi çağırın." Gözlerinden rahatsız olduğu halde Ali'yi getirdiler. Gözlerine tükürdü ve sancağı ona verdi. Yüce Allah ona zafer nasip etti."²

Şu: "*De ki: 'Geliniz oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım...'*" (Al-i imran. 3/61} âyeti nazil olunca, Rasûlullah -*Sallailahu aleyhi vesellem*- Alı, Fatıma, Hasan ile Hüseyin'i çağırdı ve: "Allah'ım, işte bunlar benim aile halkımdır" diye buyurdu."³Muslim 2406

"İşte raşid halifeler ve hidayete iletilmiş olan imamlar bunlar-dır."

Dört Raşid Halife

Sünen'de sabit olup Tirmizt'nin sahih olduğunu belirttiği el-irbâd b. Sâriye yoluyla gelen hadis daha önceden geçmiş bulunmaktadır, el-irbâd dedi ki: Rasûlullah -*Sav*- bize oldukça etkileyici bir öğüt verdi. Bundan dolayı gözler yaşardı, kalpler titredi. Birisi: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bu veda eden birisinin öğüdüne benziyor. Bize neyi tavsiye edersin? Şöyle buyurdu- "Size dinleyip, itaat etmeyi tavsiye ediyorum. Gerçek şu ki aranızdan benden sonra yaşayacak olanlar pek çok ayrılıklar göreceklerdir. Siz benim sünnetime ve benden sonra hidayete iletilmiş raşid halifelerin sünnetine uymaya bakınız. Ona sımsıkı sarılınız, onu azı dişlerinizle kavrayınız. Sonradan uydurulmuş işlerden (bid'atlerden) çokça sakınınız, çünkü herbir bid'at sapıklıktır ¹Ebu Dâvûd 4607; Tirmiz! 2678; Müsned. IV. 125, 127.

Raşid halifelerin -*Allah hepsinden razı olsun*- fazilet itibariyle sıralanışı, halifelikteki tertipleri gibidir. Ebu Bekir ve Ömer -*ra*-ayrıca bir meziyeti de vardır. Şöyle ki: Peygamber -*sav*- bizlere raşid halifelerin sünnetine tabi olmayı emretmiştir. Ancak fiilleri itibariyle Ebu Bekir ve Ömer'den başkalarının fiillerine uymamızı emretmem işti r. O: "Benden sonraki iki kişiye ıktıda ediniz: Ebu Bekir'e ve Ömer'e."²Tirmizî 3662, **3663**; İbn Mâce 97; Müsnsd. V, 382, 385, 399. 402 Bu sözleriyle raşid halifelerin sünnetine tabi olmak ile onlara ikti-da etme arasında bir fark olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Ebu Bekir ve Ömer'in durumu, Osman ve Ali'nin durumundan daha üstündür. -*Allan hepsinden razı olsun*.-

Ebu Hanife'den Ali'yi, Osman'a takdim ettiğine dair rivayet gelmişse de mezhebinde zahir (kuvvetli) olan Osman'ı takdim ettiğidir. Ehl-i sünnetin geneli de bu kanaattedir.

Abdurrahman b. Avf'ın, Ali -*Radtyaliahu anh-a* söylediği şu söz daha önceden geçmiş bulunuyor: Ben insanların durumuna bir baktım, onların Osman'a kimseyi denk tuttıklarını görmedim.

Eyyub es-Sahtyanî dedi ki: Osman'ı, Ali'ye takdim etmeyen bir kimse . muhacir ile ensar'ı küçümsüyor demektir.

Buharî ile Müslim'de de İbn Ömer'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah -*sav*- hayatta iken biz şöyle diyorduk: Peygamber -*sav*-ın ümmeti arasında ondan sonra en faziletli kimse Ebu Bekir'dir, sonra Ömer'dir, sonra da Osman'dır.³ Buharı 3697.

"Rasûlullah -*saiiaiahu aleyhi veseiem-m* isimlerini saydığı ve kendilerini cennet ile müjdelediği on kişinin de, Rasûlullah -*saitatishu aleyhi vessüemin* lehlerine yaptığı şehadete binâen, cennetlik olduklarına biz de şahitlik ederiz. Çünkü onun sözü hakkın kendisidir. Bunlar: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, ez-Zübeyr, Sa'd, Said, Abdur-Rahman b. Avf ve Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'dır ki o bu ümmetin de emnidir. Allah hepsinden razı olsun."

" Cennet'le Müjdelenmiş On Sahabi

Dört halifenin faziletlerine dair bazı açıklamalar daha önceden geçmişti. Onun geriye kalan altısının fazileti -*Allah hepsinden razı olsun*- ile ilgili bir rivayeti Müslim kaydetmektedir: Âişe -*ra*-dan: Bir gece Rasûlullah -*sav*- uyuyamadı. "Keşke ashab'ından salih bir adam bu

gece gelse de bana bekçilik yapsa" diye buyurdu. (Âişe) dedi ki: Bu esnada silah sesi duyduk, Peygamber -*Sallallahu aleyhi vesellem*:- "Bu kim?" diye buyurdu. Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü. seni korumaya geldim. Bir diğer lafızda: içimden Rasûlulah -*sav-e* bir tehlike gelir diye bir korku geçti, onu korumaya geldim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah -*sav*-ona dua etti ve sonra uyudu.¹Müslim 2410, Buhârî 2885, 7231.

Buhârî ile Müslim'deki rivayete göre Rasûlullah -*Sallallahu aleyhi vesetlem-e* Uhud günü Sa'd b. Ebi Vakkas'a hem annesi, hem de babasını zikrederek: "Ok at, anam babam sana feda olsun" demiştir.²Buhârî 2905, 4058, 4059 6184. Müslim 3411.

Müslim'in Sahih'inde de Kays b. Ebi Hâzim'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ben Talha'nın Uhud günü, Peygamber -*sav*- kendisi ile koruduğu elini felç olmuş haliyle gördüm.³Buhârî 3724. 4063

Yine Müslim'de Ebu Osman en-Nehdî'den söyle dediği kaydedilmektedir. Peygamber -*Sallallahu aleyhi vesellem*-\r\ fiilen savaştığı o günlerin birisinde Rasûlulah -*sav*- ile birlikte Talha ile Sa'd'dan başka kimse kalmamıştı.⁴ Buhârî 3724, 4060; Müslim 2414. Buhârî ile Müslim'de -lafız Müslim'in- Cabir b. Abdullah'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah -*sav*- Hendek günü ileri atılacak er istedi, ez-Zubeyr ileri atıldı. Sonra onlardan aynı isteğini tekrarladı, yine ez-Zubeyr atıldı. Sonra onlara aynı isteğini tekrarlayınca yine ez-Zubeyr atıldı. Bunun üzerine Peygamber -*sav*- şöyle buyurdu: "Her bir peygamberin bir havarisi vardır Benim havarim de ez-Zubeyr'dır."⁵ Buhârî2846, 2847. 2997, 3419, 4113, 7261, Müslim 2415

Buhârî ile Müslim'de, ez-Zubeyr -*Hadiyatihu anh-öar*\ gelen rivayete göre Peygamber -*sav*- şöyle buyurmuştur: "Kim Kureyza oğullarına gidip bana onlara dair haber getirebilir?" Ben yola koyuldum, geri döndüğümde Rasûlullah -*sav*- bana anne ve babasını bir arada zikrederek-"Anam-babam sana feda olsun" dedi.²Buhârî 3720: Müslim 2416; Tirmizî 3743.

Müslim'in Sahih'inde. Enes b Maiik'ten söyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah -*Saiiiaihu aleyhi veseilem*- buyurdu ki: "Muhakkak her bir ümmetin bir emini vardır. Elbette bizim eminimiz de ey ümmet: Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'dır. Buhârî 3744. 4382, 7255; Müslim 2419, Müsned, III, 125.

Buhârî ile Müslim'de, Huzeyfe b. el-Yeman'dan söyle dediği kaydedilmektedir: Necran'lılar, Peygamber -*sav-e* gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü sen bize emin bir kişi gönder. Şöyle buyurdu: "Ben size gerçekten emin bir adam göndereceğim." Herkes ben olurum diye ümide kapıldı. Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ı gönderdi.⁴Buhârî 3745. 4380, 4381, 7254; Müslim 2420

Said b, Zeyd -*ra*- dedi ki: Şahitlik ederim ki Rasûlullah -*sav -i* şöyle buyururken dinledim: "On kişi cennettedir: Peygamber cennettedir, Ebu Bekir cennettedir, Ömer cennettedir, Osman cennettedir, Ali cennettedir, Talha cennettedir. ez-Zubeyr cennettedir, Sa'd b. Malik cennettedir, Abdu'r-Rahman b. Avf cennettedir." İstesem onuncusunun da adını veririm. O kimdir? diye sordular. Said b. Zeyd dedi ki: Onlardan herhangi birisinin

Rasûlullah -*Sav*- ile birlikte yüzünün tozlanması sonucunu verecek bir konumda bulunması, sizden herhangi birisinin -Nuh ömrü kadar yaşayacak olsa dahi- amelinden daha hayırlıdır.⁵Ebu Dâvûd 4649, 4650; Tirmizi 3748 Bu hadisi Ebu Davud, ibn Mace ve Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî sahih olduğunu belirtmiştir, yine Tirmizî bunu Ab-durrahman b, Avf'tan da rivayet etmiştir.

Abdu'r-Rahman b. Avf -*Radıyaliahu* anı-dan rivayete göre Peygamber -*sav*- şöyle buyurmuştur: "Ebu Bekir cennettedir, Ömer cennettedir, Ali cennettedir, Osman cennettedir, Talha cennettedir, ez-Zubeyr b. el-Avvam cennettedir, Abdurrahman b. Avf cennettedir, Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl cennettedir, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah cennettedir."⁶Tirmizî 3748: Müsned, I, 193

Bu hadisi de İmam Ahmed Müsned'inde rivayet ettiği gibi, Ebu Bekir b. Hayseme de bunu rivayet etmiş ve rivayetinde Osman -*ra*- Ali --dan önce zikretmiştir.

Ebu Hureyre -*ra*-dan dedi ki: Rasûlullah -*Saiialahu aleyhi veseilem*- , Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve ez-Zubeyr ile birlikte Hira dağının üzerinde bulunuyorlardı. Kaya sarsılır oldu. Rasûlullah -*sav*- de şöyle buyurdu: "Sakin ol, senin üzerinde bulunanların her biri ya bir peygamberdir, ya bir siddîk'tır, ya bir şehid'dir." Bu hadisi Müslim, Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir.¹Müslim 2417; Tirmizî 3696; Müsned II, 419 Farklı yollardan da rivayet edilmiştir.

Bu On Kişiye Saygı Gösterme Gereği

Bu on kişinin ta'zim edilip onlara öncelik tanınması ehl-i sünnet tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Çünkü onların faziletleri ve üstün menkabeleri pek ünlüdür.

On lafzını söylemekten hoşlanmayan yahut onu bulacak bir iş yapmaktan hoşlanmayan kimseden daha cahil kim olabilir? Onların bundan hoşlanmayış sebepleri ise ashab'ın en hayırlılarına buğzetmeleridir Bunlar ise cennetlik olduklarına şahitlik edilen kimselerdir Ancak bu kimseler Ali -*ra*- istisna ederler. Hayret edilecek bir husus da on kişiden dokuzuna buğz ettikleri halde, dokuz lafzını da benimserler. Ağacın altında Rasûlullah -*sav-e* bey'at eden, öncelikli olarak islam'a girmiş bulunan muhacir ve ensar-dan geri kalanlarına da hep buğzederler. Bunlar da bindörtü yüz kişi idiler.²Buharı 4152: Müslim 1856.

Yüce Allah da şu buyruğunda olduğu gibi, onlardan razı olduğunu belirtmiş bulunmaktadır: "*Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah mü'minierden razı olmuştur.* " (*ei-Feth*, 48/18)

Müslim'in Sahih'inde ve başka kaynaklarda Câbir'den sabit olan rivayete göre Peygamber -*sav*- şöyle buyurmuştur- "Ağaç altında bey'at eden hiçbir kimse cehennem ateşine girmeyecektir."³Müslim 2496: Ebu Dâvûd 4653; Tirmizî 3859, Müsned VI, 362.

Yine Müslim'in Sahih'inde, Câbir'den rivayete göre Hatıb b. Ebi Beltea'mn kölesi: Ey Allah'ın Rasûlü dedi, Andolsun Hâtıb ateşe girecektir. Rasûlullah -sav- şöyle buyurdu: "Yalan söyledin, o ateşe girmeyecektir. Çünkü o hem Bedir'e katılmıştır, hem de Hudeybiye'de bulunmuştur."⁴Müslim 2495; Tirmizi 3864; Müsned, III, 325. 349.

Rafızî'ler ise bunların büyük çoğunluğundan beri olduklarını söylerler Hatta yaklaşık on küsur kadar az sayıdaki sahabe dışında, Allah Rasûlünün butun ashabından beri olduklarını ilan ederler.

Bilindiği gibi eğer dünyada insanlar arasında küfrü en aşırı on kişinin varlığı kabul edilse yine bundan dolayı on adını terketmek icab etmez. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ıslah etmeyen dokuz kişi vardı." (en-Neml, 27/48) (Bu böyledir diye) asla dokuz lafzını terketmek icab etmez. Hatta Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'in bazı yerlerinde, on adının ad olduğu varlıkları övmüştür bile: "İşte bunlar lam on gün eder." (el-Bakara, 2/196); "Musa ile otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık." (ei-A'raf, 7/142); "Andolsun fecre ve on geceye" (ei-Fecr, 89/1-2)

Peygamber -saiiaahu aleyhi veseiem- de Ramazan'ın son on gününde ıtıkafa çekilirdi.¹**Buhârî 2026; Müslim 1172.**

.Kadir gecesi hakkında da şöyle buyurmuştur: "Onu ramazan ayının son on gecesinde arayınız."²**Buhârî 2017. 2019, 2020; Müslim 1169**

Yine şöyle buyurmuştur: "Salih ameli Yüce Allah on günde sevdiği kadar hiçbir günde sevmez."³**Buhârî969;Tirmizi757.** Burdaki on günden kasıt zül-hicce ayının ilk on günüdür.

İmamiye'nin Kabul Ettiği Oniki İmam

Rafızî'ler ise cennetle müjdelenmiş on kişi yerine, oniki imamı veli edinirler. Bunların ilki Ali b. Ebi Talib -ra- Peygamber -sav-in vasisi olduğunu iddia ederler. Ancak bu iddialarının bir delili yoktur. Sonra el-Hasen -Radıyallahu ann-, sonra el-Huseyn -ra-dır. Daha sonra sırasıyla Ali b. el-Huseyn b. Zeyne'l-Âbidîn, Muhammed b. Ali el-Bakır, Cafer.b.. Muhammed es-Sadık. Musa b. Ca'fer el-Kazım, Ali b. Musa er-Radî. Muhammed b. Ali el-Cevad, Ali b. Muhammed el-Hadî, el-Hasen b. Ali el-Askerî, sonra da Muhammed b. el-Hasen gelir.

Bunlara sevgi beslemekte aşırıya giderler ve haddi aşarlar.

Oniki imam ancak onların görüşlerini red ve iptal edecek bir surette (nasslarda) zikredilmiştir. Bu da Buharî ve Müslim'in, Sahihlerinde kaydettikleri şu rivayettir¹ Cabir b. Semura'dan dedi ki¹ Ben babam ile birlikte Peygamber -sav- huzuruna girdim, şöyle buyurduğunu işittim: "insanların başlarına oniki kişi yönetici olarak geldiği sürece yolunda gitmeye devam edecektir." Sonra Peygamber -sav- anlayamadığım bir söz söyledi, babama: Peygamber -sav- ne buyurdu? diye sordum, : "Hepsi Kureyş'ten...¹¹ dedi.

Bir diğler lafız da: "islam oniki halife gelinceye kadar aziz kalmaya devam edecektir."

Bir diğler lafızda da; "Oniki halife'ye. kadar bu iş aziz kalmaya devam edecektir." şeklindedir.¹**Buhârî 7222. 7223; Müslim 1821.**

Gerçekten durum Peygamber *-sav-in* buyurduğu gibi olmuştur. Bu oniki kişi, dön raşit halife, Muaviye, oğlu Yezid, Abdu'l-Melik b. Mer-van ve onun dört çocuğu ile aralarında halifelik devri geçen Ömer b. Abdu'l-Az-iz'dir. Daha sonra iş çözülmeye başladı.

Rafızî'lere göre ümmet bunların döneminde işleri hep bozuk ve hep iyi gitmemiştir. Başlarına zalimler ve haddi aşanlar yönetici olmuştur, hatta münafıklar ve kâfirler onları yönetmiştir. O dönemde hak ehli yahudilerden daha zelil imiş. Onların bu sözlerinin batıl olduğu açıkça ortadadır. Aksine bu oniki kişinin döneminin her günü islam'ın izzeti artarak devam etmiştir.

"Rasûlullah *-sav-in* ashab'ı, her türlü pislikten tertemiz zevceleri ve her türlü kirlilikten uzak mukaddes zürri-yetleri hakkında güzel söz söyleyen kimse münafıklıktan beri olur."

Ehl-i Beyt

Ashab-ı Kiram'ın faziletlerine dair kitab ve sünnet'te varid olmuş bazı nasslar önceden kaydedilmiş bulunmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde, Zeyd b. Erkam'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *-sav-* bize Hum diye bilinen Mekke ile Medine arasındaki bir yerdeki bir su yakınında bir hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı ve şöyle buyurdu: "imdi ey insanlar! Ben ancak bir beşerim. Belki aradan fazla zaman geçmeden, Rabbimin elçisi bana gelir, ben de Rabbimin çağrısını kabul ederim. Ben, sizin aranızda iki ağır (emaneli) bırakıyorum. Bunların ilki Allah'ın Kitabıdır, onda hidayet ve nur vardır. Allah'ın Kitabının gereğini yerine getiriniz ve ona sınıksız sarılınız." Böylece Allah'ın Kitabına sarılmaya teşvik edip durdu, sonra şöyle buyurdu: "Diğeri de benim ehl-i beytim'dir. Ehl-i beytim hususunda size Allah'ı hatırlatırım" dedi ve bunları üç defa tekrarladı.¹

Buhârî'de Ebu Bekr es-Sıddık *-ra-*ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Muhammed'in hatırını, ehl-i beyt'ini gözeterek gözetiniz."²

Rafızîliği İlk İhdas Eden Münafık ve Zındık Birisidir

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin--*. "Münafıklıktan beri olur" demesinin sebebi Rafızî'liğin aslını ortaya koyanın münafık ve zındık bir kimse oluşundan dolayıdır. Bu kişinin maksadı İslam dinini ortadan kaldırmaktı. Rasûlullah *-sav-* tenkid edip ona dil uzatmaktı.

Nitekim ilim adamları bunu böylece zikretmişlerdir. Çünkü Abdullah b. Sebe' müslüman olduğunu ortaya koyunca, hile ve desiseleriyle, kötü maksatla-ryla İslam dinini ifsad etmek istemişti. Tıpkı Pavlos'un hristiyanlığa yaptığının benzerini yapmaya çalışmıştı.

Abdullah b. Sebe' önce çok âbîd birisi olduğu izlenimini verdi. Daha sonra iyiliği emredip münker'den alıkoyar göründü ve nihayet Osman *-ra-* dönemindeki fitneyi ve onun öldürülmesi fitnesini körükledi. Daha sonra Ku-fe'ye geldiğinde Ali *-ra-* hakkında aşırı kanaatler ortaya koydu. Böylelikle maksatlarına ulaşma imkanını bulmak istiyordu.

Bu husus Ali *-ra-a* ulaşınca, öldürülmesini istedi. Ondan kurtulmak için Karkisiya'ya kaçtı. Ona dair bilgiler tarih kitaplarında bilinen şeylerdir. Ancak batıl peşinde olanların nefislerinde Hariciler arasında bulunan Haruri'ier ile Şia'nın bid'atlerinin tohumları varlığını sürdürdü.

işte bundan dolayı Rafızîlik de bir çeşit zındıklıktır. Nitekim Kadı Ebu Bekr b et-Tayyib'in, Batınî'lere dair naklettikleri ve onların İslam dinini nasıl ifsad ettiklerine dair açıklamaları da bu kabildendir. O şöyle der: Dai'ye (propagan-dîste) dediler ki: Sen müslüman diye çağırдыңın birisini bulacak olursan, ilk yapacağın iş senin Şi'liği din ve şiar edildiği kanaatini onda uyandırmaktır. Onu etkilemeyi deneyeceğin ilk kapı selefin Ali'ye nasıl zulmettiklerini ve Huseyn'i öldürdüklerini ortaya koymak olmalıdır. Teym oğullarından, Adıyy oğullarından, Ümeyye oğullarından ve Abbas oğullarından teberrî ettiğini (uzak olduğunu) anlatmalısın. Alı'nın gayb'ı bildiğini ve âlemin yaratılmasının ona havale edildiğini ortaya koymalısın ve buna benzer Şia'nın hayret verici ve cehaletlerini ortaya koyan şeylerini telkin edip durdular Nihayet şunları söyledi: Sen kimi Şi'lerin bu davetine icabet ettiklerini ve buna kulak verdiklerini tesbit edecek olursan, bu sefer Ali'nin ve onun çocuklarının kusurlarını onlara anlatmaya koyulmalısın...

Şüphesiz Ashab'a sövmekten yola çıkıldıktan sonra, Ehl-i beyt'e, ondan sonra da Rasûlullah *-sav-e* sövüp dil uzatmaya kadar gidilir.

"Önceki selef âlimleri ile onlardan sonra gelen tabiîn -haber ve eser ehli ile fıkıh ve nazar ehli- ancak güzellikle anılırlar. Onlardan kötülükle söz eden, hak yolun dışında bir yol üzerindedir."

Mü'minleri ve İlim Ehli'ni Veli Edinmenin Gereği Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"K/m doğru yo! kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygambere karşı gelir, Mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!" (en-Nisa, 4/115)*

O halde her müslümanın Allah ve Rasûlünü veli edindikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'inde açıkça belirttiği gibi mü'minleri veli edinmesi gerekir. Özellikle peygamberlerin mirasçısı olan ve Yüce Allah'ın kendilerini yıldız konumuna çıkarttığı, kara ve denizin karanlıklarında kendileriyle yolun bulunduğu kimseleri. Müslümanlar onların hidayet ve dirayet sahibi olduklarını icma ile kabul etmişlerdir.

Çünkü Muhammed -sav-in peygamber olarak gönderilmesinden önce herbir ümmetin alimleri, o ümmetin en kötüleridir, müslümanlar bundan müstesnadır. Onların alimleri en hayırlıdır, onlar Allah Rasûlü'nün ümmeti arasındaki halife'leridir, sünnetinden ölenleri diriltendir. Kitab onlar vasıtasıyla dimdik ayakta, onlar da Kitab'la ayakta kalırlar, Kitab onlar vasıtasıyla konuşur, onlar da Kitab'la konuşurlar. Hepsisi de katil olarak Rasûlullah -sav-e tabi olmanın farziyyeini ittifakla kabul ederler. Ancak onlardan herhangi birisinin bir görüşüne muhalif sahih bir hadis tesbit edilecek olursa, mutlaka o hadisi almamasında o alimin haklı bir mazereti vardır.

Bu mazeretlerin özü de üç türdür;

- 1 - Peygamber -sav- o sözü söylediğine inanmaması.
- 2- O söz ile bu meseleyi kastettiğine inanmaması.
- 3- O sözün ihtiva ettiği hükmün mensuh olduğuna inanması.

Onlar bizden önce geldiklerinden ve Allah Rasûlü ile gönderilenleri bizlere tebliğ ettiklerinden, bizirn için kapalı olan hususları açıkladıklarından dolayı bizden üstündürler ve bizim onlara karşı minnet duygularımız vardır. Allah onlardan razı olsun ve onları hoşnud kılsın: "*Rabbimizl Bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalbierimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz ki Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.*" (ei-Haşr, 59/to)

"Hiçbir veli zatı, hiçbir peygamber'den -hepsine selam oisw- üstün tutmayız. Hatta: Bir tek peygamber dahi bütün velilerden daha faziletlidir, deriz."

İnsanlar Arasında Peygamberlerden Üstün Yoktur

Tahâvî -Allah ona rahmet etsin-, vahdet-i vücut'çuların ve cahil mutasavvıfların kanaatlerinin reddine işaret etmektedir. Yoksa istikamet ehli olan kimseler ilme tabi olmayı, şeriata tabi olmayı tavsiye ederler. Yüce Allah bütün insanlara peygamberlere tabi olmayı farz kılmuştur. O şöyle buyurmaktadır: '*Biz gönderdiğimiz herbir peygamber'! Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Şayet kendi/erine zulmettiklerinde sana gelib de Allah'tan mağfiret dileselerdi... Aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiği hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmaz/ar.*" (en-Nisa, 4/64-65); '*De ki: 'Eğer Allah 'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı bağışlasın. Allah Gafur'dur, Rahim'dir.*" (Ai-ı İman, 3/31}

Ebu Osman en-Neysaburî dedi ki: Sünnet'i nefesine söz ve fiilleriyle tatbik eden bir kimse hikmet ile konuşur. Nefsine hevâ'yı hakim kılan kimse ise bid'at

ko'uşur.

Bir ilim adamı da şöyle demiştir: Kim sünnet'ten bir şey (bilerek) terke-derse bu ancak nefsindeki bir kibirden dolayıdır.

Durum gerçekten de dediği gibidir. Zira bir kimse eğer Allah Rasûlünün geçirmiş olduğu emre tabi olmuyor ise o, nefsinin iradesiyle amel ediyor demek-ir. Dolayısıyla Allah'tan gelen bir hidayet olmaksızın hevasına uyan bir kimse olur. Bu ise nefsin alciatmasıdır ve bu da kibirden kaynaklanır, bu hal; "*Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz.*" (ei-ETâm, 6/124) diyenlerin sözlerinin bir dalını teşkil eder. Halbuki; "*Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir.*" (si-En'ğm, 6/124)

Bu kabilden olanlardan pek çok kimse ibadetteki olanca gayret ve riya-zetiyle, nefsini arındırmakla, peygamberlerin ulaştığı mertebeye -onların yollarını izlemeksizin- ulaşabileceklerini zannederler.

Hatta onlar arasından artık peygamberlerden daha üstün olduğunu zannedenler de bulunur.

Yine aralarından: Peygamberler ve Nebiler Allah'a dair bilgiyi, Hatemu'l-Evliya (velilerin sonuncusu)nun nurundan alırlar, diyen ve kendisinin Hatemu'l-Evliya olduğu iddiasında bulunan da var.

Böyle bir ilim ise aslında Firavun'un söylediği sözün bizzat kendisidir. O da şudur: Şu görülen varlık alemi bizatihi vacib'tir (varlığı zorunludur.) Onun ondan ayrı bir yaratıcısı yoktur.

Hatta böyleleri: Bu bizzat Allah'tır, derler. Firavun inkârı büsbütün açığa, o'taya koymuştu. Fakat Firavun içten içe Allah'ı onlardan daha iyi bilip, tanıyan b.r kimseydi. Çünkü o bir yaratıcının varlığını kabul ediyordu, bunlar ise yaratılmış olan bu varlık alemini, yaratıcının varlığı zannettiler, ibn Arabi ve benzerleri gibi. Zahir hükümleriyle şeriatın değiştirilmesine imkan olmadığını görünce, sviyle demeye koyuldu: Peygamberlik sona ermiştir, fakai velilik sona ermemiştir-. O öyle bir velilik iddiasında bulundu ki, nübüvvetten de daha büyük, peygamber ve rasûllerin sahib oldukları makamlardan da daha üstündür. Hatta (•onlara göre) peygamberler velilikten istifade ederler, nitekim şöyle demiştir: "Nübüvvet makamı bir berzah'ta (ara bir yerde)dir. Rasûl'den biraz üstte, fakat veli'den aşağıdadır."

Bu ise şeriati altüst etmektir. Çünkü velilik, takva sahibi bütün mü'minler i fin sabittir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı davrananlardır.*" (Yunus, 10/62-63) Nübüvvet ise velilikten daha özel bir makamdır. Risalet te, nübüvvetten daha özeldir. Nitekim daha önceden buna dikkat çekilmişti.

Yine İbn Arabî "Fususu'l-Hikem" adlı eserinde şöyle demektedir: Peygamber -sav-nübüvveti kerpiç'ten yapılmış bir duvara benzetti. Bu duvarın bir kerpiç'lik yer dışında tamamlandığını gördü, işte o kerpiç'in yeri onun idi. Hatemu'l-Evliya (velilerin sonuncusu)nın da bu rüya'dan mutlaka bir payı vardır. O da peygamberin kendisine ait temsili gördüğü gibi görür ve Hatemu'l-Evliya kendisini o duvarda iki kerpiç'in yerinde görür. Nefsinin o iki kerpiciyi tabiatını kazandığını görür. Böylelikle duvarı tamamlar. Onun iki kerpiç olarak görmesini gerektiren sebep de şudur: Duvar, bir kerpiç gümüşten, bir kerpiç altındandır. Gümüşten olan kerpiç onun zahir ve ona tabi olan ahkam'ı temsil eder. Nitekim o suretin zahirinde ona tabi olur görüneni sır'da (gizli halde) Allah'tan alır. Çünkü o (Hatemu' -Evliya) durumu gerçek mahiyetiyle gördüğünden bunu {temsili duvar'ı) da böyle görmesi kaçınılmazdır. Bu ise bâtın'da altın olan kerpiç'in yeridir. Çünkü o rasûl'e vahiy getiren meleğin aldığı madenin kaynağından alacağını alır. işte bizim işaret ettiğimiz bu hususu anladı isen, sen faydalı bilgiyi elde etmiş oldun demektir.

İbn Arabî ve Benzerlerinin Küfrü

Kendisine altın kerpici, Allah Rasûlüne de gümüş kerpiç'i örnek gösteren ve böylelikle kendisini rasûl'den daha üstün ve faziletli gösteren kimseden daha kâfir kim olabilir? Bu onların kuruntularıdır: "*Şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur.*" (ei-Mu'min, 40/56)

Bu sözleri söyleyen bir kimsenin küfrü nasıl açıkça görülmez ki? Onun bu kabilden daha başka sözleri de vardır. Bu sözler arasında küfrün açıkça görülebildiği sözleri de vardır, küfrün gizli saklı bulunduğu sözleri de vardır. Bundan dolayı böyle birisinin sözlerinin sahteliğinin ortaya çıkması için iyi bir sarrafa ihtiyacı yoktur. Bu gibi sahtelikler herkes tarafından açıkça görülebilir. Bazı ifadeler ise ancak çok becerikli ve maharetli sarraflar tarafından anlaşılabilir. Ancak İbn Arabî ve benzerlerinin küfrü; "*Allah'ın peygamberlerine verilen gibi. bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz.*" (ei-En'âm. G/124) diyenlerin küfürlerinden daha da ileri derecededir.

Fakat İbn Arabî ve benzerleri münafık, zındık, cehennemden en alt basamaklarında vahdet-i vücud'çudurlar. Münafıklara ise -müslüman olduklarını açığa vurduklarından-müslüman muamelesi yapılır. Nitekim Peygamber -satiitahu aleyhi veseiiem- hayatta iken münafıklar da böylece müslüman olduklarını -küfrü içlerinde gizledikleri halde- açığa vuruyorlardı, o da onlara zahir olan durumları

dolayısıyla müslüman muamelesinde bulunurdu. Şayet onlardan herhangi bir kimse içinde sakladığı küfrü açığa vuracak olursa, ona da mürted hükmü uygulanır. Şu kadar var ki tevbesinin kabulü hususunda görüş ayrılığı vardır, doğru görüş tevbesinin kabul olunmayacağıdır. Ebu Hanife -Radıyaiiahu anh-dan, Mual-la'nın rivayeti de budur. Allah'tan yardımını talep ederiz.

"Onların (evliya'nın sahih yolla) gelen kerametlerine ve güvenilir kimselerden sahih olarak bize ulaşan rivayetlerine inanırız."

Mucize, sözlük'te olağan üstü herbir şeyi kapsar, imam Ahmed b. Hanbel

ve diğerleri -ki onlar buna "âyet'ler" adını da verirler.- Önceki ilim ehli'nin örfünde "keramet" de bu anlamda kullanılmıştır. Fakat sonraki ilim adamlarının bir çoğu lafız itibariyle aralarında fark gözetirler. O bakından mucize'yi peygamber için, kerameti veli için kabul ederler. Her ikisinin ortak yönü ise olağan üstü olmalarıdır.

Evliya'nın Kerameti

Kemal sıfatları üç hususa raci'dir: ilim, kudret ve muhtaç olmayış (gani'lik). Bu üç husus kemal şekliyle ancak Allah için söz konusudur. O herşeyi ilmiyle kuşatmıştır. O, herşeye kadir olandır ve O. âlemlere muhtaç olmayandır. Bundan dolayı Yüce Allah şu buyruğuyla peygamberine bu üç hususa sahip olmak iddiasından uzak olduğunu bildirmesini emretmektedir: "*De ki: 'Ben size yanımda Allah'ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben gayb'ı da bilmem, şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.'*" (ei-En'âm, e/50)

Nuh -*Aleyhisselam*- da böyle demiştir. O ulu'l-azm peygamberlerin ilkidir. Allah'ın yeryüzü insanlarına gönderdiği ilk rasûldür. işte peygamberlerin ve ulu'l-azm'in sonuncusu da, aynı şekilde hususlardan uzak olduğunu belirtmiştir. Buna sebep ise muhatablarının onlardan;

Kimi zaman: "*Sana kıyamet hakkında onun ne zaman kopacağını sorarlar*" (en-Naziat, 79/42) buyruğunda olduğu gibi gayb'a dair soru sormaları;

Kimi zaman: "*Dediler ki: 'Bize yeryüzünden bir pınar fiskırtmadıkça asla sana inanmayacağız.'*" (el-isra, 17/90 vd.) buyruğunda olduğu gibi etkin olmasını;

Kimi zaman da: "*6u nasıl peygamberdir ki yemek yer ve pazarlarda dolaşır... dediler*" (el-Furkan, 25/7) buyruğunda olduğu gibi beşer olarak bir takım şeylere muhtaç oluşunu ayıplamaya kalkışmalarıdır.

Rasûlullah onlara, onların istediklerini gerçekleştirme imkanına sahip olmadığını bildirmekle emrolundu. O bu üç hususa Allah'ın kendisine bağışladığı kadarıyla sahip olabileceğini bildirdi. O Allah'ın kendisine öğrettiği kadarını bilir. Allah'ın kendisini muktedir kıldığı şeylere güç yetirebilir ve kesintisiz adete muhalif olan yahut ta çoğu insanların adetlerine muhalif olan islerden ancak Yüce Allah'ın muhtaç kılmadığı şeylerden müstağni kalabilir, işte bütün mucizeler ve kerametler bu üç tür hususun dışına çıkmamaktadır.

Diğer taraftan olağanüstü bir olayın şayet dinde arzulanan bir faydası gerçekleşirse, bu dinen ve şer'an ernrolunan salih amellerdendir ve bu tür amel ya vacibtir, yahut müstehabtır. Eğer bununla mubah olan bir husus gerçekleşiyorsa, bu da Yüce Allah'ın şükür

gerektiren dünyevî nimetlerinden birisidir. Eğer hararn yahut kerahet manasına bir yasağı (nehyi) ihtiva ediyor ise o takdirde bu, azaba ya da buğzedil-meye sebeptir. Kendisine verilen bir takım âyetlerden sıyrılıp, uzaklaşan Bel'âm b. Baurâ buna örnektir Bu ise ya bir içtihadı yönelmek, yahut taklid, yahut akıl ve ilim, eksikliği, yahut bir halin etkin olması, acizlik ya da zaruret dolayısıyla olur.

Buna göre olağanüstü haller üç türdür: Dinde öğülen hal, yerilen hal ve mubah olan hal. Şayet mubah olan halde bir fayda varsa, bu bir nimet olur, aksi takdirde hiçbir faydası bulunmayan sair mubahlar gibi olur. Ebu Ali el-Cüzeanî der ki: Sen keramete değil, istikamete talib ol! Çünkü nefsin, keramet talebinde harekete geçer. Rabbin ise senden istikameti ister.

Şeyh es-Sühreverdî de "Avarifu'l-Meârif" adlı eserinde şunları söylemektedir: Bu, bu hususta çok büyük bir esastır. Çünkü kendilerini ibadete vermiş ve bu hususta çok gayret göstermiş pek çok kimse önceden gelmiş, selef-i salih'i ve onlara ihsan edilmiş kerametlerle harkulade olayları işitip durmuşlardır. Bundan dolayı nefisleri sürekli bunların bir kısmını arzulayıp durmuştur. Bunlardan bir parça kendilerine de rızık verilmesini isterler. Hatta böyle bir kimse, böyle bir olağanüstü olaya sahib ve mazhar olamadığı için amelinin sıhhati hususunda nefsinin itham eder durur ve kalbi kırık haliyle kalır. Eğer bunun sırrını bilselerdi, mesele onlar için basitleşirdi. Yüce Allah bir takım sadık mücahidlere bundan bir kapı açabilir. Bundaki hikmet ise bu kimsenin gördüğü olağanüstü olaylar ile kudretin emaresini yakinen müşahede edip dünyadaki zahidlik ile he-vâ'nın gereğini yerine getiren hususların dışına çıkmak hususundaki kararlılığını pekiştirmektir. O halde davasında sadık olan kimselerin izleyeceği yol, neisin istikametine talib olmaktır, işte bütün keramet budur.

Şüphesiz ki kalplerin bedenlere göre daha büyük bir te'siri söz konusudur. Ancak kalpler salih ise etkileri de salih olur. Bozuk olursa, etkileri de bozuk-

tur. Hallerin etkisi de kimi zaman Yüce Allah tarafından sevilir, kimi zaman da hoşlanılmayan bir şeydir.

Fukahâ batınen başkasını öldüren kimseye kisas'ın vacib olduğu hususunu söz konusu etmişlerdir. Bunlar ise batın ve kalpleriyle kevnî emre tanıklık ederler ve herhangi birilerinin sahip olduğu mücerred, olağanüstü durumu Allah'tan kendisine verilmiş bir keramet sayarlar. Halbuki onlar hakikatte keramet istikametten ayrılmamak olduğunu, Yüce Allah'ın sevdiği ve razı olduğu hususlarda kendisine muvafakat etmekten daha büyük bir kerameti hiçbir kuluna luîfetmemiş olduğunu bilmezler. O'nun sevip razı olduğu hususlarda, O'na muvafakat etmek ise Allah'a ve Allah'ın Rasûlüne itaat etmek, O'nun dostlarını dost edinmek, düşmanlarına da düşmanlık etmektir, işte bunlar Yüce Allah'ın haklarında: '*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir.*' (Yunus, w/62) diye buyurduğu Allah'ın velileridirler.

Yüce Allah'ın rahatlık zamanlarında olağanüstü bir halle yahut başkasıyla ya da darlık zamanlarında müptela kıldığı (sınadığı) hususlara gelince; Bunlar kulun Rabbi nezdinde keramet sahibi olduğundan yahut ta değersiz olduğundan dolayı değildir. Bilakis kimi

topluluklar O'na itaat ettikleri takdirde bu olağanüstü halden dolayı bahtiyar olmuşlardır. O'na isyan ettiklerinden de kimileri bundan dolayı bedbaht olmuşlardır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *'Ama insan Rabbi kendisini sımayıp da ona ikramda bulunup nimeliler verse: 'Rabbim beni şereflendirdi, bana lütfetti' der. Faka! ne zaman onu deneyip, rızkının daraltırsa, bu sefer: 'Rabbim, beni alçalttı' der. Hayır...'* (ei-Fecr, 89/15-17)

İşte bundan dolayı insanlar bu hususlarda üç kısımdırlar: Bir kısmının olağanüstü olay sebebiyle dereceleri yükselir, bir kısmı bundan dolayı Allah'ın azabına maruz kalır, bir kısmı için de bu -önceden de geçtiği gibi- mubahlar seviyesinde kalır.

Allah'ın Kelimeleri Kevnî ve Dini Olmak Üzere İki Türdür

Keşf ve tesirin çeşitliliği, Allah'ın kelimelerinin çeşitliliğine göredir. Allah'ın kelimeleri ise kevnî ve dinî olmak üzere iki türdür:

Allah'ın kevnî kelimeleri. Peygamber *-sav-* şu sözlerinde kendileri ile Allah'a sığındığı sözlerdir: "İyi olsun, kötü olsun hiçbir kimsenin kendilerini aşamadığı Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a sığınırım,)"¹ Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: *"O bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesi-dir. O da oluverir."* (Yasin, 35/82); *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir. O 'nün kelimelerini değiştirebilecek yoktur."* (e/-En'am, 6/115)

Kainatın ve oluşların tamamı, vesair olağan üstülükler bu kelimelerin kapsamına girmektedir.

İkinci tür kelimeler ise dinî kelimelerdir. Bunlar da Kur'ân-ı Kerîm'dir, Yüce Allah'ın kulu ile birlikte gönderdiği şeriatidir. Bu şeriat te O'nun emri, yasağı ve haberini ihtiva eder. Kulun bunlardan alacağı pay, bunu bilmek, gereğince amel etmek, Allah'ın emrettiklerini emretmektir. Nitekim kulların Özel ve genel olarak paylan da kevnîyatı bilip onları etkilemektir. Yani kevnîyatın gereğince etkili olmaktır.

Buna göre birinci tür kelimeler tedbiri ve kevnî'dir, ikinci tür ise şerT ve di-nî'dir. Birinci türün keşfi, açıklanması kevnî olayları bilmekle gerçekleşir, ikincilerinin keşfi ve açığa çıkartılması ise şeri emirlere dair bilgi edinmektir.

Birinci tür kelimeler ile ilgili kudret sahibi olmak, kevnîyatı etki ile ortaya çıkar. Bu da ya su üzerinde yürüyüp havada uçmak, ateşin üzerinde oturmak gibi bizzat Kendi nefsinde cereyan eden olaylarla ortaya çıkar yahut ta sağlığa kavuşturmak, helak etmek, zengin ya da fakir kılmak suretiyle başkasını etkilemekle olur.

İkinci tür kelimelerin gücü ise sert hususlarda etkili olmakla kendisini gösterir. Bu da ya Allah ve Rasûlüne itaat edip Allah'ın Kitabına, Rasûlünün sünnetine batınen ve zahiren sıkı sıkıya yapışmak suretiyle bizzat kişinin kendisinde olur yahut ta Allah'a ve Rasûlüne itaati emrederek bu hususta şer'i bir surette ona itaat edilmek suretiyle başkasını etkilemek şeklinde ortaya çıkar

Bu husus, bu şekilde ortaya çıktığına göre şunu bilmek gerekir ki; ilim ve kudret itibariyle olağanüstülüklerle sahip olmamak müslümana dini bakımdan zarar vermez. Gayb olan hususlardan herhangi bir şey kendisine açılmayan, kevnî olaylardan herhangi bir şey kendisine müsahhar kılınmayan bir kimsenin bu hali, Allah'ın nezdindeki mertebesini eksiltmez.

Aksine böyle bir halin olmaması -şayet dinine bağlı bir kimse ise- onun için daha faydalıdır. Aksi takdirde kişi dünyada da, ahirette de helak olur. Şüphesiz ki olağanüstü olaya mazhar olmak, dine bağlı olmakla birlikte de görülebilir, olmamakla birlikte yahut dinin fesadı ya da bağlılığın eksikliği ile birlikte de görülebilir.

O halde faydalı olan olağanüstü haller dine tabidir ve ona hizmet edicidir. Nitekim faydalı olan başkanlık bizzat dine tabi olandır, faydalı olan mal da aynı şekilde. Nitekim faydalı haliyle sultan (otorite) ve mal Peygamber -sav-, Ebu Bekir ve Ömer'in... elinde idi.

Bizzat bunları maksat olarak gözeten kimse ise dini bunlara tabi ve bun-lar için bir araç kılmış olur Bizzat asıl din için bunları vasıta kılmış olmaz. Bunu

yapan bir kimse dini ileri sürerek, dünyalığı yiyen kimseye benzer.

Böyle bir kimsenin hali elbetteki azab korkusu yahut ta cennet ümidi ile dine bağlanan kimsenin hali gibi değildir, çünkü böylesi emrolunan bir husustur. Bu şekilde dine bağlanan bir kimse kurtuluş yoiu üzerindedir, doğru bir şeriat üzere yol almaktadır.

Hayret edilecek bir husus ta şudur: Gayretinin artık ateşten korkmanın yahut cennete talib olmanın çok üstüne çıktığını iddia edenlerin bir çoğu, dini vasıtası ile bütün gayretini dünyadaki olağanüstü hallerin asgarisine dahi yöneltmeye kalkışır.

Diğer taraftan şunu bilelim ki: Bir kimse sahib olduğu dindarlık, ilim ve amel itibariyle olduğu takdirde, böyle bir kimsenin muhtaç olması halinde olağanüstü bir hali gerektirmesi de (ortaya koyması) kaçınılmazdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. '*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir*' (et-Talak, 65/2-3)-, '*Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış (furkan) verir,..*' (et-Enfai, 8/29); '*Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerd, elbette haklarında çok daha hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu. O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükafat da verirdik ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik.*' (en-Nîsa, 4/66-68)-, '*Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir. Onlar iman edip, takvalı daırananlardır. Onlar için dünya hayatında da, ahirette de müjde vardır*' (Yunus, 10/62-64)

Rasûlullah -saiiatiahu aieyni veseUem- de şöyle buyurmuştur: "Mü'minin ferasetinden sakınınız, çünkü o Allah'ın nuru ile bakar." Daha sonra Yüce Allah'ın: "*Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır.*" (ei-Hicr, 15/75) ayetini okudu.¹ Bu hadisi Tirmizî, Ebu Said el-Hudrî yoluyla rivayet etmiştir.¹Tirmizî3127

Rasûlullah -sav-in bize rivayet ettiğine göre de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " Kim Benim bir velime (dostuma) düşmanlık ederse, Bana teketek savaş ilan etmiş demektir. Kulum Bana kendisine farz kıldığım şeylere benzer hiçbir amelle yaklaşamaz. Kulum

nafilelerle Bana yaklaşmayı devam ettirir ve nihayet Ben onu severim. Onu sevdim mi de kendisiyle işittiği Kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle yakaladığı eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum ve andolsun Ben'den isterse ona veririm Bana sığırsa, onu hi-mayeme alırım. Ben yapacağım hiçbir işte -kişi için kaçınılmaz olan ve Ben'im kendisine kötülük yapmak istemediğim fakat ölümden de hoşlanmayan- mü'min kulunun canını almakta tereddüt ettiğim kadar tereddüt etmem."² **Buhâri 6502.**

Böylelikle istikametın Rabbe ait olan bir pay, kerameti talep etmenin ise nefse ait olan bir pay olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Başarı Allah'tandır.

Keramet'in inkarı ile ilgili Mutezile'nin söylediklerinin batıl olduğu açıkça ortadadır. Bu tıpkı hissedilen maddi şeyleri inkar etmeye benzer. Onlar: Keramet'in doğru olduğu kabul edilirse, o vakit bu mucizeye benzer (ona karışır.) Dolayısıyla insanlar peygamber ile veli'yi birbirine karıştırırlar, bu ise caiz değildir, derler.

Böyle bir iddia veli olan kimsenin olağanüstü hali göstermekle birlikte peygamberlik iddiasında bulunması halinde doğru kabul edilebilir. Ancak böyle bir şey görülmemektedir, zaten peygamberlik iddiasında bulunacak olursa veli olamaz. Aksine o yalancı bir peygamberlik taslayıcısı olur. Peygamber ile yalancı peygamber arasındaki farka dair açıklamalar ise daha önceden Tahâvî'nin -Allah ona rahmet etsin-: "Ve şüphesiz Muhammed. O'nun seçilmiş kulu ve seçkin peygamberidir" sözlerini açıklarken geçmiş bulunmaktadır.

"Deccal'in çıkması, Meryem oğlu İsa -Aleyhisselam-ın se-ma'dan inişi gibi Kıyamet alametlerine de iman ederiz. Güneşin batısından doğacağına, Dâbbetu'-arz'ın bulunduğu yerden çıkacağına da inanırız."

Kıyamet Alametlerine İnanmak

Avf b. Malik el-Eşcaî'den dedi ki: Tebuk Gazvesi'nde, Peygamber -sav-

huzuruna -o deriden bir çadır içerisinde iken- vardım. Şöyle buyurdu: "Kıyametten önce gerçekleşecek altı şeyi sayıyorum: Ölümüm, sonra Beytu'l-makdis'in fethedilmesi, sonra aranızda koyunlar arasında salgın ölümleri andıran çokça ölümlerin olması, sonra malın oldukça artması öyle ki bir kişiye yüz dinar dahi verilecek olsa yine razı olmaz. Sonra Arap evlerinden girmedik hiçbir ev bırakmayacak olan bir fitne, sonra sizler ile Sarı oğulları arasındaki bir ateşkes antlaşması, onlar bu antlaşmayı bozacaklar, size herbirisi altında onı-kı-bin asker olmak üzere seksen sancak altında saldıracaklar."¹Buhâri 3176; Ebû Dâvûcf 4293: İbn Mace 4042, Bu hadisi Buharî, Ebu Davud, İbn Mace ve Taberani de rivayet etmiş bulunmaktadır.²Taberânî, *et-Mu'cemu'l-Kebîr*, XIII 40.

Huzeyfe b. Esid'den dedi ki: Biz Kıyamet hakkında konuşurken Peygamber -sav-yanımıza çıkageldi "Neden söz ediyorsunuz?" diye sordu. Kıyametten söz ediyoruz, dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "On tane alamet görülmedikçe Kıyamet asla kopmayacaktır: Duman, Deccal, Dabbe, güneşin batı'sından doğması, Meryem oğlu İsa'nın inmesi, Ye'cuc ile Me'cuc(un çıkması), birisi doğu'da birisi batı'da ve birisi Arap yarımadasında olmak üzere üç

kara parçasının yerin dibine geçmesi. Bunların sonuncusu ise Yemen'den çıkıp insanları mahşerlerine doğru önüne katıp sürükleyecek olan bir ateştir." Bunu da Müslim rivayet etmiştir.¹Müslim 2901

Lafız Buhârî'nin olmak üzere, Buhârî ile Müslim'de, İbn Ömer *-ra-dan* şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber *-sav -in* huzurunda Deccal'in sözü geçti. Şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki Allah size gizli kalmaz (onu tanırırsınız.) Muhakkak Allah'ın bir gözü kör değildir -deyip eliyle gözüne işaret etti.- Şüphesiz Mesih Deccal'in ise sağ gözü kördür, onun gözü adeta kurumuş bir üzüm tanesini andırır."²Buhârî3439

Enes b. Malik *-ra-dan* dedi ki: Rasûlullah *-sav-* buyurdu ki: "Kavmini bir gözü kör deccal ile uyarıp korkutmamış hiçbir peygamber yoktur. Şunu bilin ki onun bir gözü kördür ve elbetteki Rabbiniz kör değildir. Deccal'in gözlerinin arasında "kâfir" yazılıdır."³Buhârî 7131, 7408: Müslim 2933

Buhârî ve başkalarının rivayetine göre Ebu Hureyre *-ra-* dedi ki: Rasûlullah *-sav-* buyurdu ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki fazla zaman geçmeyecek, aranızda Meryem oğlu (İsa) adil bir hakem olarak inecek. Haç'ı kırarak, domuzu öldürecek, cizye'yi kaldıracak. Mal o kadar çoğalacak ki hiç kimse onu kabul etmeyecek, öyle ki bir tek secde dahi dünyadan ve dünyadaki herşeyden hayırlı olacak." Daha sonra Ebu Hureyre der ki: Dilerseniz Yüce Allah'ın: "*Kitab ehlinden ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. O da Kıyamet günü aleyh/erinde bir şahid olacaktır.*" (*en-Nisa. 4/159*) buyruğunu okuyunuz.⁴Buhârî 2222

Deccal ile Meryem oğlu İsa *-as-* sema'dan inip onu öldüreceğine dair hadisler ile Ye'cuc ile Me'cuc'ün Deccal'i (İsa'nın) öldürmesinden sonra onun döneminde çıkacağını ve Yüce Allah'ın onların hepsini, onlara beddua etmesinin bereketiyle tek bir gecede helak edeceğini belirten hadisler bu kısa kitaba sığmayacak kadar çoktur.

Dâbbe'nin çıkışı, güneşin batı'dan doğuşu ile ilgili olarak da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O söz *aleyhlerine gerçekleşince, Biz onlara yerden bir Dâbbe çıkartırız. Onlara: 'insanlar âyetlerimize inanmıyor/ardı' diye söyler.*" (*en-*

Neml. 27/82)

"*Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden yahut Habbinin gelmesinden*

yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: 'Bekleyin, biz

de beklemekteyiz.'" (*ei-En'âm, 6/158*)

Buhârî bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah *-sav-* buyurdu ki: "Güneş batı'sın-dan doğmadıkça kıyamet kopmaz. İnsanlar onu göreceklerinde yeryüzünde bulunanların hepsi iman edecektir. İşte daha

önceden iman etmiş olması hali müstesna hiçbir nefse iman etmenin fayda vermeyeceği zaman o zamandır."¹ Buhârî 4635.

Müslim'in rivayetine göre de Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Rasûlullah *-sav-*den ezberlemiş olduğum bir hadis var ki onu henüz unutmadım. Rasûlullah *-sav-* şöyle buyururken dinledim: "ilk çıkacak olan alamet güneşin batısından doğmasıdır. (Sonra) kuşluk vaktinde Dâb-be'nin insanların üzerine çıkmasıdır. Bunların hangisi diğerinden önce olursa, ötekinin de hemen arkasından çıkması pek yakın dernektir."²Müslim 2941

Alışılmadık alametlerin ilkini kastetmektedir. Deccal ve İsa *-as-* sema'dan inmesi her ne kadar bunlardan önce olacaksa da aynı şekilde Ye'cuc ile Me'cuc'ün çıkışı da böyle ise de; bütün bunlar bir çeşit alışılmışlık özelliğine sahiptir, çünkü bunlar beşer'dirler. Bunların benzerlerini görmek alışılmış bir şeydir. Fakat alışılmadık bir şekilde Dâbbe'nin çıkması, sonra bunun insanlarla konuşması sonra da onları mü'min ve kâfir diye damgalaması olağanüstü bir iştir, işte bu da yeryüzündeki bu tür alametlerin ilkidir. Nitekim güneşin batısından alışılmış adetine muhalif olarak doğması da semada görülecek alâmetlerin ilki olacaktır.

ilim adamları kıyametin alametleri ile ilgili hadislerle dair özel ve meşhur eserler tasnif etmişlerdir. Bu kısa şerh bunların hepsini burada kaydetmeye elverişli değildir.

"Hiçbir kâhin'i, hiçbir arrâf'ı; Kitab'a, sünnete ve ümmetin ic-mâ'ına muhalif herhangi bir iddiada bulunanı da tasdik etmeyiz."

Kahin ve Arraf ın Tasdiki

Müslim ve imam Ahmed, Safiye bint Ebı Ubeyd'den, o Peygamber *-sav-*hanımlarından birisinden, o Peygamber *-sav-*den, dedi ki: "Her kim bir arrâf'a gider de ona birşeye dair soru soracak olursa, kırk gün süreyle onun namazı kabul olunmaz."¹ Müslim 2230; Müsned, IV, 68, V, 380

imam Ahmed de Müsned'inde, Ebu Hureyre'den kaydettiği rivayete göre Peygamber *-saiiiiatu aleyhi vesetiem-* şöyle buyurmuştur: "Kim bir arraf ya da ka-hın'e gider de söylediklerini doğrularsa, o Muhammed'e indirilene kâfir olur."² Ebû Düvûd 3904; Tirmizî 135; ibn Mâce 639; Müsned, II, 408, 429, 475

Müneccim de bazı ilim adamlarına göre arraf ismi kapsamındadır. Bazıları o manaya gelir demektedir. Soranın durumu bu olduğuna göre ya kendisine sorulanın hali ne olacaktır!

Buharî ile Müslim'de ve İmam Ahmed'in Müsned'inde, Âişe *-ra-*dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bazı kimseler Rasûlullah *-sav-e* kahinler hakkında soru sordu, şöyle buyurdu: "Onlar birşey değildir." Bu sefer: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar bazen bir şeyi söylüyorlar ve gerçek oluyor, Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurdu: "İşte o cin'in bellediği hak söz-

dendir. O cin bunu (insanlardan olan) dostunun kulağına fısıldar. Onlar da buna yüz yalandan fazlasını katar, karıştırırlar." Buharî 3210

Sahih(-i Müslim)'de Peygamber *-sav-*in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Köpeğin bedeli pistir. Fahise'nin ücreti pistir. Kahin'in ücreti pistir."⁴Müslim 1564.

Müneccime, putların önündeki oklarla kısmet arayan kimseye, çakıl taşlan atana, kumda çizgi çizene (falciya) verilen ücret de onun kapsamı içerisinde. Bütün bunlara verilen ücret haramdır. Bunların haram olduklarına dair icma'ı birden çok ilim adamı nakletmiş bulunmaktadır. Beğavi, Kadı iyad ve başkaları gibi,

Buharî ile Müslim'de, Zeyd b. Halid'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah *-sav-* Hudeybiye'de bize bir hutbe irad etti. Geceleyin yağmur yağmıştı, şöyle buyurdu: Bu gece Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?" Bizler: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedik. Şöyle buyurdu: "Kullarımdan kimisi bana iman etmiş, kimisi de beni inkar etmiş olarak sabahı etti. Her kim Allah'ın lütfü ve rahmeti ile bize yağmur yağdırdı, dediyse işte o bana iman etmiş demektir. Yıldızları da inkar etmiştir. Her kim de şu. şu yıldızın doğuşu dolayısıyla bize yağmur yağdırıldı demişse o da beni inkar etmiş, yıldızlara imarı etmiş kişidir."¹ Buharî 346, 1038, 4147, 7503: Müslim 71

Müslim'in Sahih'i ile imam Ahmed'in Müsned'inde Ebu Malık el-Eşari'den gelen rivayete göre Peygamber *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin arasında cahiliye işinden dört şey kalacaktır ve onları terketmeyecek-lerdir: Soylarla, soplalarla övünmek, neseplere dil uzatmak, yıldızların hareketleri ile yağmur yağdırılmasını istemek ve ölümler arkasından ağıt yakmak."²Müslim 934; **Müsned.** V, 342-343

Peygamber *-sav-*. ashab'ından ve diğer imamlardan bu hususlara dair yasaklayıcı ifadeler ihtiva eden nass'lar buraya sığmayacak kadar pek çoktur.

Muhtevası bir şeyi muhkem kılmak ve (başkalarını) etkilemek demek olan müneccimlik sanatına gelince, bu sanat yeryüzündeki olaylara felekî hallerin (yıldız ve gezegenlerin yörüngelerindeki değişikliklerin) yahut ta felekî güç ile yeryüzündeki gaileleri birbirine katıp mütalaa ederek bir takım sonuçlar çıkartmayı ön-J gören bir sanattır ve bu sanat Kitab ve sünnet ile haram kılınmıştır. Hatta bütün | peygamberler vasıtasıyla haranı kılınmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz." (*Tâha*, 20/69); "Şu kitaptan kendilerine biraz ; pay verilenlere bakmaz mısın? Cib't'e ve tağut'a inanıyorlar..." (*en-Nısa*, 4/51) ;

Ömer b- el-Hattab *-ra-* ve başkaları cib't, büyücülük demektir demişlerdir. Sahih-i Buharî'de, Âişe *-ra-* anadan şöyle dediği kaydedilmektedir: Ebu Bekir'in getirdiği gelirlerden yediği bir kölesi vardı. Birgün birşey-ler getirdi, Ebu Bekir'de ondan yedi. Köle ona: Bunun neyin kazancından alındığını biliyor musun? O: Bu, neyin nesidir? diye sordu. O da şöyle dedi: Cahiliye döneminde birisine kahin'lik yapmıştım. Halbuki beri kahinliği de bilen birisi değildim, ancak onu aldatmıştım. Benimle karşılaştı, bana bunları verdi, işte senin o

yediklerin bundandır. Ebu Bekir elini ağzına soktu ve karnında ne varsa hepsini dışarı çıkardı.³Buharı 3843.

Yönetici ve yetki sahiplerinin ve gücü yeten herkes, bu müneccimleri, kahinleri, arrâfiarı, kuma. taşla vurarak remil yoluyla fal açanları, falcıları engellemekle görevlidir. Onları dükkanlarda yahut yollarda oturmaktan ya da bu maksatla insanların evlerine girmekten engellemelidir. Bunların haram olduğunu bilip buna güç yetirmekle birlikte ortadan kaldırmaya çalışmayan kimselere de Yüce Allah'ın: "*Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi!*" (*ei-Maide*, 5/79) buyruğu tehdit olarak yeterlidir.

Bu lanet olasıca kimselerin günah sözler söyleyip haram'ı yedikleri hususunda müslürnanlar icma etmişlerdir. Sünen'de. Peygamber *-sav-*in Ebu Bekir es-Siddik'in rivayetiyle şöyle buyurduğu sabittir: "insanlar münker'i gördükleri halde, eğer onu değiştirmeyecek olurlarsa fazla zaman geçmeden Allah kendi katından onların hepsini bir azaba duçar kılar."¹ Ebu Dâvûd 4338: Müsned, 1, 2 5, 7, 9; Tirmizî 2168. 3057

Kitab ve sünnet'in dışında bu tür fiiller işleyen bu gibi kimseler bir kaç çeşittir.

Onların kimisi gerçeği gözden kaçırıp başka türlü gösterme, yalan ve aldatma yolunu seçerler. Bu onlardan herhangi bir kimse cinlerin kendisine itaat ettiğini söyler yahut ta uyduruk, yalancı şeyhlerden yahut yalancı miskinlerden ya da hilebaz tarikatçılardan olup batıl ehli kimselerden hal sahibi birisi olduğunu iddia eder.

Böyleleri hem kendilerini hem de benzerlerini bu tür yalan iddialardan ve insanlara karşı batıl üzere oldukları halde hak ehli imiş gibi kendilerini göstermekten alıkoyacak bir şekilde etkin bir cezalandırmayı hakederler. Hatta bu gibileri arasında öldürülmeyi hakedenler dahi olabilir. Bir takım abuk sabuk laflarla, peygamberlik iddiasında bulunanlar yahut ta şeriatten bir şeylerin değiştirilmesi talebinde bulunanlar vb. gibi.

Bir başka tür de bu hususlar hakkında çeşitli sihirlerle ciddi ve gerçekmiş gibi söz söyler, konuşur, ilim adamlarının büyük çoğunluğu ise büyücünün öldürülmesini öngörürler. Nitekim Ebu Hanife, Malik ve Ahmed'in görüşü budur. Ömer, oğlu (Abdullah), Osman ve bunların dışında (Allah hepsinden razı olsun) kalan bir çok sahabe-i kiram'dan nakledilen görüş de bu doğrultudadır.

Ancak bu görüşün sahipleri büyücünün tevbe etmesi istenir mi, istenmez mi? Büyü yapmakla küfre girer mi, girmez mi? ve yeryüzünde fesad çıkarttığı için mi öldürülür? hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bir başka kesim de şöyle dernektedir: Sihirbaz yaptığı büyü ile başkasının ölümüne sebep olmuşsa öldürülür, aksi takdirde eğer söz ve amelinde küfür yok-sa ölümden daha aşağı bir ceza ile cezalandırılır. Şafiî'den nakledilen görüş budur, Ahmed'in mezhebindeki bir görüş de bu şekildedir. *-Aitah'm rahmeti hepsine otsun-*

Büyünün Hakikati ve Çeşitleri

ilim adamları büyü'nün hakikati ve çeşitleri hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Çoğunluk der ki¹ Büyü yapılan kişinin ölümüne, hastalanmasına -zahiren ona bir şey ulaşması tesbî edilmeksizin- etki edebdir. Bazılarının iddiasına göre de büyü mücerred bir hayal göstermekten ibarettir.

Hepsi de ittifakla şunu kabul ederler: Yedi gezegene yahut başkalarına dua etmek ya da onlara hitab etmek yahut onlara secde etmek ve onlara uygun düşen elbise, yüzük, tütsü vb. şeyler ile yakınlaşmaya çalışmak türünden olan işler küfürdür ve bu, şirkin en büyük kapılarından birisidir. Bu kapının kapanması hatta açılmamak üzere tıkanması gerekir. Bu gibi işler İbrahim -as- kavminin yaptığı türdendir. Bundan dolayı Yüce Allah bizlere onun şu durumunu nakletmektedir: "*Derken yıldızlara bir defa baktı da: 'Muhakkak ben hastayım' dedi.*" (es-Saffat, 37/88-89)

Yine Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "*Gece onu (İbrahim'i) bürüyüp, örtünce bir yıldız gördü: 'Bu muymuş benim Rabbim' demişti... İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince işte onlardır güvenlik ve onlardır hidayete ermiş olanlar.*" (ei-En'âm, 6/76-82)

Yine bütün ilim adamları ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Allah'a şirk koşmayı ihtiva eden herbir okuma yahut kase ve yemin'i telaffuz etmek, kesinlikle caiz değildir, isterse bu sözleriyle cinler ya da başkaları ona itaat etsin. Aynı şekilde küfür ihtiva eden hiçbir sözün telaffuzu caiz olmadığı gibi, anlamı bilinmeyen sözler de söylenmez. Çünkü bu sözlerde bilinmeyen türden bir şirk bulunabilir. Bundan dolayı Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur¹ "Şirk olmadığı sürece rukye (okumak) da bir mahzur yoktur."¹Müslim 2200; Ebü Dâvûd 3886

Cinlere sığınmak caiz değildir. Çünkü bundan dolayı Yüce Allah kâfirleri yermiş ve şöyle buyurmuştur: "*Bir gerçek de şu ki: insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınarlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırdırlardı.*" (el-Cin, 72/6)

Dediklerine göre bir insan, bir vadide konaklayacak olursa, bu vadinin şerlilerinden bu vadi'inin en büyüğü kimse ona sığınırım, der ve böylelikle sabaha kadar güvenlik ve himaye altında uyurmuş. işte "bununla da onların azgınlıklarını arttırdırlardı" buyruğu insanlar cinlere sığınmak suretiyle, onların günahlarını, azgınlıklarını, cüretkârlıklarını ve kötülüklerini arttırmış oluyorlar, buna sebep teşkil ediyorlardı. Bu azgınlıkları da onların: Biz cinlerin de, insanların da efendileri olduk, demeleri idi Cinler kendi kendilerine büyüleniyorlar ve insanlar bu şekilde onlarla muamele ettikçe, onların küfürleri de sürekli artıyordu. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "*O günde onların hepsini hasredecek, sonra da meleklere şöyle diyecek: Bunlar mı size ibadet ederlerdi? Melekler diyecekler ki: Tenzih ederiz seni. Bizim vefimiz (mabudumuz) onlar değil, sensin. Aksine onlar Çin'lere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu or.lara inanıyorlardı"* (Sebe, 34/40-4 J)

işte kendi kanaatlerine göre meleklerle dua edip bu dualarıyla onlara hitab ettiklerini ve meleklerin üzerlerine indiklerini zanneden bu kimseler, sapık kimselerdir. Aslında onların

üzerine inen (melekler değil) şeytanlardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *'Hepsini toplayacağı o günde: 'Ey cin topluluğu! insanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz' (buyuracak.) O zaman onların dosttan olan insanlar da şöyle diyecek: 'Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihayet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik.'* Şöyle buyuracak: *'Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere, içinde ebedi kalıcılar olarak ateş sizin barınağı-nızdır.'* Şüphesiz Rabbin hikmeti sonsuz olmandır, herşeyi bilendir." (et-En'âm, 6/123) insanlardan olanın, cinlerden olandan faydalanması, ihtiyaçlarını karşılaması, emirlerini yerine getirmesi, gaybe dair bir takım hususları kendisine haber vermesi vb. hususlarla olur. Cinlerden olanın, insanlardan faydalanması ise insanın onu ta'zim etmesi, onun yardımını istemesi, ona sığınması ve ona boyun eğip itaat etmesidir.

Bu kabilden iş yapanların bir başka çeşidi de şeytanî halleri, kesifleri söz konusu eden gayb ricali ile konuşan ve Allah'ın velileri olmalarını gerektiren olağanüstü hallerinin bulunduğunu iddia ederler. Bu kimseler arasından müşriklere karşı müslümanlara yardım edenler de vardı. Bunlar şöyle derler: Rasûi kendisine müşriklerin yanında yer alarak, müslümanlarla savaşmayı emretmiştir, çünkü müslümanlar artık isyankardırlar. Böyleleri hakikatte müşriklerin kardeşleridir. Bunların aralarında bulunan ilim ehli kimseler üç gruba ayrılırlar: Bir grub gayb ncal'inin varlığını yalan kabul ederler. Ancak insanlar da bunları görür yahut görenlerden bunların varlıkları sabit olursa yahut ta bunlara güvendikleri kimseler gördüklerini anlatacak olursa, kendileri de bunları görmeleri halinde, artık varlıklarına kesin inanırlar ve onlara boyun eğerler.

Bir başka kesim bunların varlığını bilip kabul ederler ve kadere raci'dir deyip, batın'da Yüce Allah'ın peygamberlerin yolu dışında bir yolunun da bulunduğuna inanırlar.

Bir başka kesim de rasûlün dairesi dışında bir veli'nin varlığını kabul etmenin mümkün olmadığını gördüklerinden şöyle derler: Her iki kesime de yardımcı olan rasûlün kendisidir. Bunlar rasûl'ü ta'zim eden kimseler olmakla birlikte onun dinini ve şeriatini bilmeyen cahillerdir.

Gerçek şudur: Böyleleri şeytanlara tabi olan kimselerdir. Gayb ricat'i denilenler de Çin'lerin ta kendileridir ve onlara "rical" diye ad vermişlerdir, Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bir gerçek de şu ki insanlardan bazı kimseler (rical) cinlerden bazı kimselere (rical'e) sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı, "*(et-cin, 72/6)

Bu, böyledir, Çünkü insanlar görülür ve müşahede olunurlar. İnsan belki bazı zamanlar görülmeyebilir, ancak her zaman için insanların gözlerinden kaybolması söz konusu değildir. Bunların insan olduklarını zannedenler bu konuda hata ediyorlar ve cahilliklerinden bu kanaate kapılıyorlar. Sapmalarının sebebi de kendilerindedir. Bu üç kesimin böyle bir ayrılık içerisinde olmasının sebebi, şeytan'ın velileri ile Rahman'ın velileri arasındaki farkı bilememektir.

Bazı kimseler: Fakirler kendi hallerine bırakılırlar, demektedirler. Ancak bu batıl bir sözdür, aksine onların fiillerini ve hallerini Muhammed-î Şeriat'e arzetmek gerekir. Ona uygun düşen kabul edilir, muhalif olan da reddedilir. Nitekim Peygamber -sav- şöyle

buyurmuştur: "Her kim bizim bu işimize uygun düşmeyen bir amelde bulunursa, o merduttur."¹ **Buhârî 2697; Müslim 1718; Ebû Dâvûd 4606; İbn Mâce 14; Müsned, VI. 270.** Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Kim bizim bu işimizde ondan olmayan bir şeyi ortaya çıkartırsa, o merduttur."

Rasûlullah *-sav-* tarikati dışında tarikat, onun getirdiği hakikatin dışında hakikat, şeriatı dışında şeriat, akidesi dışında akide yoktur. Ondan sonra hiçbir kimse zahiren ve batınen ona tabi olmadıkça Allah'a, Allah'ın rızasına, cennetine, kerametine (lütuf ve ihsanına) erişemez.

Onun verdiği haberleri tasdik etmeyen, kalplerle ilgili batınî hususlara dair emirlerinde olsun, bedenlere dair zahirî amellerde olsun ona itaate bağlanmayan bir kimse Yüce Allah'ın velisi olması şöyle dursun, mü'min olması dahi söz konusu değildir. İsterse havada uçsun, suyun üzerinde yürüsün, isterse gaybdan dilediği harcamaları yapsın, cebinden altın çıkarsın ve isterse her türlü harikulade olayı gösterebilir. Emrolunduğu fiilleri terk ediyorsa, o ancak kişiyi Allah'tan uzaklaştıran, O'nun gazabına ve azabına yaklaştıran, şeytanî hallerin sahibi bir kimsedir.

Ancak mükellef olmayan çocuk ve delilerden mesuliyet kaldırılmıştır, onlar cezalandırılmazlar. Zaten onların zahiren de, batınen de kendilerini Allah'ın mukarreb velileri arasına katacak, kurtuluşa eren hizbinden ve galip gelen askerleri arasına katacak iman ve takvaları da olmaz. Ancak bunlar babalarına tabi olarak İslam'a girmiş olarak kabul edilirler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"/man edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanların, Biz evlatlarını da kendilerine katarız. Amellerinden bir şey eksiltmeyiz. (Çünkü) her kişi kendi kazandıkları karşılığında bir rehinedir."* (et-Tur, 52/21)

Bazı Salakların Veliliklerine İnanmak Bid'at ve Dalâlettir

Bir takım ahmak ve salak kimselerin -söz, fiil ve hallerinde Allah Rasûlüne tabi olmayı terketmekle birlikte- Allah'ın velilerinden olduklarına inanan ve bunların Rasûlullah *-sav-* tarikatine tabi olanlardan üstün olduğuna inanan kimseler dalâlettir, bid'atçidir. Bu inanışlarında yanılmışlardır, çünkü böyle bir salak ya şeytan ve zındık'tır, yahut ta zahiren başkasına zahid ve abid birisi olduğu intibahı veren birisidir yahut ta mazur görülebilecek bir delidir. Böyle bir kimse nasıl olur da Allah'ın dostlarından, Rasûlüne uyan kimselerden daha faziletli ve üstün görülebilir yahut ta ona eşit kabul edilebilir?

Bu kişi her ne kadar zahiren peygamber'e tabi olmayı terk ediyor ise de batınen ona tabi olabilir, denilemez. Çünkü bu da bir hata'dır. Aksine Allah Rasûlüne hem zahiren, hem batınen tabi olmak icab eder. Yunus b. Abdî'l-A'la es-Sadefî der ki: Şafî'ye dedim ki: Bizim arkadaşımız el-leys şöyle derdi: Bir adamın su üzerinde yürüdüğünü görseniz dahi, onun halini Kitap ve sünnet'e arz et-medice, onun bu haline itibar etmeyiniz. Bunun üzerine Şafî' şöyle dedi: Leys *-rh-* biraz müsamahalı bir ifade kullanmış. Hayır, siz bir adamın suda

yürüdüğü ve havada uçtuğunu görseniz dahi, onun halini Kitab ve sünnet'e arz etmedikçe ona itibar etmeyiniz, demesi gerekirdi.

Bazı kimselerin Rasûlullah *-sav-in*: "Ben cennet'e muttali oldum. Ora ehlinin çoğunluğunun eblehlerden oluştuğunu gördüm" diye buyurduğunu söylemelerine gelince, Rasûlullah *-sav-* böyle bir söz söylediği sahih olarak rivayet edilmiş değildir. Bunun ona nisbet edilmemesi gerekir. Çünkü cennet ancak özlü akli sahibleri için yaratılmıştır. Akıllarının ve zihinlerinin kendilerini Allah'a, melek'lerine, kitab'lara, rasûllerine ve âhîret gününe iman etmeye ir-şad ettiği özlü akıl sahipleri için. Yüce Allah cennet ehlini Kitab-ı Kerim'inde nitelikleriyle zikretmiş bulunmaktadır. Onların nitelikleri arasında şu kıt akıllı, zayıf akıllı ebleh'lik yoktur. Aksine Peygamber: "Ben cennete muttali oldum da ahâlisinin çoğunluğunu fakirler gördüm."¹ diye buyurmuştur 'ama ebleh'leri" dememiştir.

Melamiye taife'sine gelince, bunlar kınanmalarını gerektirecek işleri yapar ve biz batın'da şeriate tabı kimseleriz, derler. Bu sözleriyle de riyakâr kimselerin yaptığı gibi amellerini gizlediklerini anlatmak isterler. Onlar kendi batıllarını bir başka batılla çürütmektedirler. Sırat-ı Müstakim ise bu ikisinin arasındadır.

Güzel Nağmeler Dinlemek (Semâ')

Güzel nağmeler dinlediklerinde baygın düşen kimseler de aynı şekilde bid'atçı ve sapık'tırlar. Hiçbir zaman insanın aklının başından gitmesine sebep teşkil edecek şeyleri gerektirecek işler yapmamalıdır. Ashab-ı Kiram ile Tabin arasında Kur'ân'ı dinledikleri zaman dahi böyle hareket eden olmamıştır. Aksine onlar Yüce Allah'ın kendilerini nitelendirdiği şu halde idiler: "*Gerçek mü'mün/er ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını arttırır ve onlar ancak Ftablerine dayanıp, güvenirlir.*" (ei-Enfat. a/2); '*Allah sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen (me-sani) bir kitab halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rablerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir, sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar. Bu Allah'ın hidayetidir, onunla dilediğine hidayet verir. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola ileten olmaz,*" (ez-Zûmer, 39/23)

ilim adamlarının kendilerinden hayırla söz ettiği akıllılar arasından çıkan delilere gelince, bunlar bir zamanlar hayırlı kimselerdiler. Daha sonradan akılları zail olmuştur. Bu gibi kimselerin bir alameti de şudur: Bunların deliliklerinde bazen ayılma ve kendine gelme hasıl olursa, kalplerinde bulunan imanın gereği ile konuşurlar. Hatta akıllarının zail olduğu halde bile bu hususları hezeyanlarında söylerler. Fakat bir çeşit ayılıp kendilerine geldiklerinde küfür ve şirk sözler söyleyen ve akıllarının zevali esnasında da hezeyanlarında bu tür şeyler söyleyenler böyle değildirlir. Deli olmadan önce kâfir ya da fasık olan bir kimsenin sonradan deli olması daha önceden sabit olmuş küfür ya da fasık'lığını izale etmez. Aynı şekilde mü'min ve takva sahibi kimseler arasından deliren bir kimse de mü'min ve takva sahibi kimseler arasında haşredilecektir.

Delilik ya da başka bir sebeble aklın zail olması, böyle bir kimse ister delirmiş veya delirtilmiş diye adlandırılınsın, önceki iman ve takva halinde bir fazlalığı ge-

rektirmez. Aksine önceden hayır ve şer kabilinden neyin üzerinde ise öylece kalır. Yani delilik onun halinde bir artış ya da bir eksikliğe sebep değildir. Ancak delirmesi daha fazla hayır yapmaktan kendisini mahrum eder, diğer taraftan şerre karşılık çekeceği cezasını da engeller. Ancak delilikten Önceki kötülüklerini de silmez.

Neşelendirici nağmeleri, semâ'ı dinlemesi halinde bir takım hezeyanlarda bulunan ve kendisinin alışıl gelmiş konuşmasından başka ve ondan farklı bazı dillerle konuşmalarına şahid olunan kimselere gelince, bu o kimsenin dili ile konuşan bir şeytanın söylediği sözlerdir. Nitekim şeytanın saraya yakalanmış kimsenin diliyle konuşması da bu kabildendir. Bütün bunlar şeytanî hallerdendir.

Hem aklın zevali, dalalet ehli pek çok kimsenin zannettiği gibi Allah'ın ve-li'si olmaya bir sebep yahut şart veya buna yakınlaşmaya bir gerekçe olarak nasıl görülebilir? Öyle ki bu gibi kimselerden birisi şöyle demiştir:

"Onlar öyle bir topluluktur ki düzeni çözmüşler, duvarı yıkmışlar. Onlar için ne farz vardır, ne nafile. Delidir onlar, şu kadar var ki deliliklerinin sın, Çok değerlidir; onun kapılarında akıl secde eder."

Ancak bu sapık, hatta kâfir bir kimsenin söyleyebileceği bir sözdür. Çünkü böyle bir kimse deliliğin, kapısında secde etmesini bir sırrının bulunduğunu zannedecek hale gelmiştir. Bu sözleri söylemelerine sebep ise bazı delilerin bir çeşit mükâşefede bulduklarını yahut ta olağanüstü hayret verici bazı tasarruflarının olduğunu görmüş olmalarıdır. Bu da sihirbaz ve kahinler hakkında söz konusu olduğu gibi, kimi şeytanların bu işe katılmaları sebebiyle olur. O sapık kişi de böylelikle mükâşefede bulunan yahut olağanüstü bir iş yapan herkesi Allah'ın velisi zanneder. Böyle birşeye itikad eden ise kâfirdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Size şeytanların kimin Özerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler.*" (eş-Şuara, 26/221-2221 Şeytanın üzerine nazil olacağı herbir kimsenin de mutlaka yalancılığı ve facir'liği (günahkarlığı) vardır.

Bir takım riyazetlerde bulunarak, halvete çekilerek ibadet eden, cumalara, cemaatlara katılmayı terkeden kimselere gelince, onlar da iyilik yaptıklarını zannetmekle birlikte, dünya hayatındaki çalışmalarını sapıklık noktasına ulaşmış kimselerdir. Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Nitekim sahih hadis'te Peygamber -sav-in şöyle buyurduğu sabittir: "Kim mazeretsiz olarak ve ehemmiyet vermeyerek üç cuma'yı terkedecek olursa, Allah onun kalbine mühür vurur."¹Tirmizi1500; Ebû Dâvûd 1052;Nesaî, III.82;İbn Mace 1125

Allah Rasûlünün sünnetini izlemeyerek başka yol izleyen bir kimse eğer bu sünneti bilen birisi ise gazaba uğramış bir kimsedir, değilse sapıktır. Bundan dolayı Yüce Allah bizlere her namazda bizleri en güzel arkadaş olan ve kendilerine nimetlerini ihsan etmiş olduğu peygamberlerin, siddîkların, şehidlerin ve salihlerin yoluna -kendilerine gazab edilmiş ve sapmışların yoluna değil- iletmesini dilemeyi bize teşri buyurmuştur.

Musa -*Aieyhisseiam-\r* ve Hızır -*Aieyhisseiam-\r* başlarından geçen kıssayı ilahi tevfiğe mazhar olmamış bazı kimselerin iddia ettiği şekilde "ledünnî ilmi" vahye muhtaç olmamanın cevazı hususunda delil diye gösterenlere gelince, bunlar inkarcı ve zındıktırlar.

Çünkü Musa -*Aieytusseiam-*, Hızır'a peygamber olarak gönderilmiş değildir.

Hızır da, Musa -*Aieyhissetam-a* tabi olmakla emrolunmarnıştı. Bundan dolayı ona: Sen israiiogullarının Musa'sı mısın? diye sormuştu. O da: Evet, diye cevap vermişti. Muhammed -*saiiitahu aleyhi veseilem-* ise bütün cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir, eğer Musa ve isa da hayatta olsalardı, onlar dahi onu tabi'lerinden olurlardı, isa -*A/eyhisse/am-da*, yeryüzüne ineceğinde ancak Muhammed -*Saiiiaihu aleyhi veseiiem*ın şeriatı ile hükmedecektir.

Her kim Muhammed -*Saiiiaihu aleyh/ veseiiem-e* karşı durumunun, Hızır'ın Musa -*Aieyhisseiam-a* karşı durumu gibi olduğunu iddia edecek olursa yahutta bunu ümmetten herhangi bir kimse için caiz diye kabul ederse, o kimse İslam'ını tazelesin ve yeniden kelime-i şahadet getirsin. Çünkü o Allah'ın velilerinden olmak şöyle dursun, tamamen islam dininden ayrılan bir kimsedir. Böyle bir kimse ancak şeytanın velilerinden olabilir.

işte bu, zındıkları istikamet sahibi kimselerden ayıran önemli bir ölçüdür.

Tetkik eden görür.

Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, bir takım insanların etrafında dönüp tavaf yaptığını söyleyenlere gelince, Hudeybiye'de Peygamber -*Saiiiaihu aleyhi veseiiem-\n* Kabe'ye ulaşması engellendiğinde niye Kabe yerinden ayrılıp Allah Rasûlünün etrafında tavaf etmedi? Halbuki peygamber onu bir defa olsun görmeyi çok arzuluyordu. Bunlar Yüce Allah'ın şu buyruğu ile nitelendirdiği kimselere benzer: "*Hatta onlardan herbiri kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister. As/a, doğrusu onlar âhiretten korkmazlar.*" (e-Muddessir, 74/52-53)

"Cemaati hak ve doğru, tefrika'yı sapıklık ve azab olarak görürüz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp, ayrılmayın.*" (At-ıman, 3/103)

"Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp, ayrılığa düşenler gibi olmayın, işte onlar için büyük bir azab vardır." (ÂL-i imran. 3/105;

"Dinlerini parça parça edip, fırka fırka ayrılanlar var ya? Senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi (cezalarını vermek) ancak Allah'a aittir. Sonra O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir." (el-En'âm, 6/159)

"Onlarsa hala anlaşmazlık içerisinde/er. Habbi'nin rahmet ettikleri müstesna. " (Hud, T1/118-119)

Böylelikle rahmete mazhar olan kimseleri ihtilâfa düşmekten istisna etmiştir.

"Bunun sebebi: Allah'ın, Kitabı hak ile indirmesidir. Muhakkak ki Kitab hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedirler." el-Bakara, 2/176)

Peygamber *-sav-* şu hadisi daha önceden de geçmişti: "Şüphesiz iki Kitab ehli dinlerinde yetmişiki fırkaya ayrılmışlardır ve şüphesiz bu ümmet yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. -Hevâ ehli fırkaları kastetmektedir.- Hepsi ateştedir, bir tanesi müstesna; o cemaattir."¹Müsned, IV, 102; Ebû Dâvûd 4597.

Bir rivayette de ashab: O hangisidir, ey Allah'ın Rasûlü? diye sormuşlar.

O da şu cevabı vermiştir: "Benim ve ashab'ımın üzerinde olduğu yol."

Böylelikle genel olarak ihtilafa düşenlerin helak içerisinde olduklarını, ehl-i sünnet vel-cemaat'ın bundan müstesna olduğunu, ihtilafın ise mutlaka ve kaçınılmaz bir şey olduğunu beyan etmektedir.

imam Ahmed'in rivayetine göre de Muâz b. Cebel den, Peygamber *-saiiat-lahu aleyhi veseltem-* şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki şeytan insanın kurdudur. Tıpkı koyunların sürüden ayrılmış olanı kapması gibi. O bakımdan sakın kenardaki uzak yollara gitmeyin. Size cemaate, umumi olarak müslümanlarla birlikte olmaya ve mescide devam etmenizi tavsiye ederim;"²Müsned, V, 232-233.

Buhârî ile Müslim'de kaydedildiğine göre Peygamber *-sav-* Yüce Allah'ın: "De ki: "O size üstünüzden" buyruğundan sonra, Peygamber: "Sana sığınırım" dedi. "Yahut ayaklarınızın altından" buyruğundan sonra, Peygamber: "Sana sığınırım" dedi. "Bir azab göndermeye ya da sizi birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır." buyruğundan sonra, (ei-En'âm, 6/65) Peygamber: "İşte bu ikisi daha da ehven'dir." diye buyurdu.³ Buhârî 4628, 7313, 7406; Tirmizî 3065

Bu buyruk onları fırka fırka birbirlerine katmasının ve onlardan kimisinin hıncını kimisine tattırmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Rasûlullah *-sai/ai/atu aleyhi vesâ/iem-* ise bu halden beridir Onlar bu halde olacaklarında bir çeşit cahiliye içerisinde bulunacaklardır, bu sebepten ez-Zührî şöyle demiştir: Rasûlullah *-Saitatishu aleyhi vesei/em-in* ashab'ı daha pek çok iken fitne meydana geldi Onlar, Kur'ân'ın te'viü neticesinde akıtılan herbir kan yahut telef edilen herbir mal yahut herbir ırzın heder olduğunu icma ile kabul ettiler ve bu halleri bir çeşit cahiliye konumunda değerlendirdiler.

Malik de sabit isnadı ile Âişe *-ftadyaiiaru anh-öan* şunu rivayet etmektedir: Âi-şe şöyle derdi: İnsanlar şu âyet-i kerîme gereğince amel etmeyi terk ettiler. O bu

sözleriyle Yüce Allah'ın: "Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ile çarpışarlarsa onların aralarını düzeltin." (ei-Hucurat, 49/9) buyruğunu kastediyordu. Müslümanlar birbirleriyle çarpıştıklarında farz olan, Yüce Allah'ın emrettiği şekilde aralarını düzeltmek idi, ancak gereğince amel olunmayınca fitne ve bir çeşit cahiliye ortaya çıktı.

İhtilaf Konuları Allah'a ve Rasûlüne Havale Edilmelidir

İşte bu şekilde ümmetin usul ve furû'a dair anlaşmazlığa düştüğü anlaşmazlık konuları şayet Allah'a ve Rasûlüne havale edilmeyecek olurlarsa o konularda hak apaçık ortaya

çıkılmaz. Aksine anlaşmazlık içerisinde olanlar işlerinde herhangi bir delil üzere hareket etme imkânını kaybederler. Eğer Allah onlara rahmet buyuracak olursa, biri diğerinin hakkını teslim eder ve biri diğerine haksızlık etmez. Nitekim Ömer ve Osman -Rad/yatiahu anh-\n halifeliklerinde bir takım içtihadî meselelerde anlaşmazlığa düşenlerin biri diğerinin hakkını teslim eder ve ne kendisi haksızlık eder, ne başkasına haksızlık ederdi.

Şayet onlara rahmet olunmayacak olursa, bu sefer aralarında hoş görülmeyen ihtilaf meydana gelir, biri diğerine haksızlık eder. Bu haksızlık ya mesela kâfir ve fasık olduğunu söylemek gibi sözle olur yahut ta o kimseyi hapsedmek, dövmek ve öldürmek suretiyle ful ile olur. Kur'ân'ın yaratılması meselesiyle insanları mihnete düşürenler işte bu kabilden idiler. Onlar bir bid'at ortaya attılar ve bu bid'atte kendilerine muhalif olanların kâfir olduklarını söylediler. Ona haklarının verilmemesini ve onun cezalandırılmasını helal kabul ettiler.

insanlar şayet Yüce Allah'ın, Rasûlü ile gönderdiklerinin bir kısmını farke-demiyecek olurlarsa, bu hallerinde ya adaletlidirler yahut zalimdirler. Aralarında adaletli olan kimseler kendisine ulaşan ve peygamberlerden gelen gereğince amel eder, başkasına zulmetmez. Zalim ise başkasına haksızlık eden kimsedir, bunların çoğunluğu ise zulmettiklerini bile zulmederler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldik-*

ten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düştü/er." (Ai-i imran. 3/19)

Yoksa bildikleri kadarıyla adalet yolunu izleyecek olurlarsa, biri diğerinin hakkını teslim eder. Nitekim taklid edenler ilmin önderlerine karşı bu tavrı takınırlar. Mukallitler kendilerinin Yüce Allah'ın ve Rasûlünün taklit ettikleri meselelerde Allah'ın hükmünü bilmekten aciz olduklarını bilip kabul ederler. O bakımdan kendi taklit ettikleri imamlarını Allah Rasûlünün vekili konumuna getirir ve şöyle derler: Bu bizim gücümüzün ulaşabildiği noktadır. Onlardan adaletli olan başkasına zulmetmez ve söz ya da fiiliyle haksızlık etmez. Ortaya koyacağı bir delil olmaksızın taklit ettiği zatın görüşünün sahih olduğunu iddia etmek ve -müçte-hid mazur olmakla birlikte- taklit ettiği kimsenin görüşüne muhalefet edenleri yermek, böyle bir haksızlıktır.

İhtilâfın Çeşitleri

Tefrika ve ihtilâf asıl itibariyle: Çeşitlilik arzeden ihtilâf ile çelişki arzeden ihtilâf olmak üzere iki türlüdür.

Çeşitlilik arzeden ihtilâf da birkaç şekilde olur. Bir şekilde iki görüş yahut iki fiilin herbirisi ayrı ayrı hak ve meşru olabilir. Ashab-ı Kiram'ın hakkında ihtilaf ettiği kıraatlerde olduğu gibi. Öyle ki Peygamber -sav- (haklılık iddiasında bulunmaktan) vazgeçmelerini söylemiş ve: "Her ikiniz de güzel okumaktasınız." demiştir.¹Buharı 2410, 3476, 5026: Musnecl, i, 393, 412. 456.

Ezanın, ikamet getirmenin, istiftâhın (iftitâh tekbirinden sonra dua okumanın), sehv secdesinin yapılacağı yerin, teşehhüd, korku namazı, bayram tekbirleri ve buna benzer hepsi

de meşru olan türlü ihtilaflar da bu kabildendir. Bazı çeşitlen diğerlerine göre daha tercihe şayan veya faziletli olsa bile bu böyledir.

Ümmetin pek çoğunun bu hususta ikametini çift yahut tek ve buna benzer getirilmesi dolayısıyla bazı kesimlerin birbiriyle çarpışmalarını gerektirecek kadar ayrılığı ileri götürdüklerini görüyoruz. Ancak bu, bizzat haram olan bir iştir. Yine onların bir çoğunun kalbinde bu türlerden herhangi birisini daha çok sevdiğini, diğerinden ise yüz çevirip nehyettiğini -ve böylelikle Peygamber -sav -in nehyettiği tefrikanın kapsamı içerisine düştüğünü- görüyoruz.

Kimi ihtilâflarda da her iki görüşün herbirisi diğer görüş ile aynı manaya gelebilmektedir. Ancak kullanılan ifadeler farklıdır. Bir çok insanların tariflerin lafızlarını, delilleri sıralamalarını, eşyaya verdikleri isimleri ve buna benzer hususlarda ihtilâf etmeleri buna örnektir. Diğer taraftan cehalet yahut zulüm bu iki görüşten birisinin övülmesine yorumlanır, diğerinin ise yerilmesine ve o sözü söyleyene haksızlığa kadar gider ve buna benzer tutumlar.

Çelişki türünden ihtilâfa gelince, bu da ya usul ya da furûda birbirini nef-yeden iki ayrı görüştür. Bu gibi ihtilaflar hakkında cumhur: isabet eden bir kişidir, demektedir. Bu tür ihtilafta iş daha zordur, çünkü her iki görüş birbirini nef-j yetmektedir. Ancak bunların bir çoğunun tartışma içerisinde bulunduğu karşı tarafın batıl görüşünde bir dereceye kadar hak hususlar da bulunduğunu yahuij ta onunla birlikte bir dereceye kadar hakkı gerektiren bir delil bulunduğunu ve bu reddedilirken dolayısıyla hak ve batıl'ın beraberce reddedildiğini ve nihayet te bunu reddedenin de kısmen batıl içerisinde kalmaya devam ettiğini -karşı görüşü savunanın asıl itibariyle batıl içerisinde olduğu gibi- görüyoruz. Bu da ehl-i sünnet arasında çokça görülen bir durumdur.

Bid'at ehline gelince, onların durumu açıkça ortadadır. Allah'ın kendisine bir hidayet ve bir nur kıldığı kimseler bunu açıkça görür ve kendisine iaydalı olmak üzere Kitab ve Sünnette varid olan bu ve benzeri hususlar ile ilgili nehyi idrak eder. Eğer kalpler sağlıklı ise bu gibi bid'atleri reddeder fakat kimi nur, kimisinden üstündür.

Çeşitlilik ihtilâfı türünden olan birinci ihtilâfta yermek, diğerine haksızlık eden kimse hakkında söz konusudur. Kur'ân-ı Kerîm böyle bir durumda eğer haksızlık husule gelmeyecek olursa her iki kesimin her birisinin de övülebilece-ğine delil teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "*Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kok/eri üzere dikili bırakmanız hep Allah'ın izni ile olmuştur.*" (ei-Haşr, 59/5) Halbuki daha önce ağaçların kesimi hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Kimileri ağaç kesmiş, kimileri kesmemişti.¹Buharı 4884; Müslim 1746.

Yüce Allah'ın şu buyruğunda da benzeri bir durum dile getirilmektedir: "*Davud ve Süleyman'ı da (an.) Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu hemen Süleyman'a kavrattığımız, bununla beraber herbirine hikmet ve ilim verdik.*" (et-Enbiya, 21/78-79)

Böylelikle Yüce Allah, Süleyman'ı olayı kavramak özelliği ile zikrederek her ikisinden de hüküm ve bilgi sahibi olmakla övgüyle söz etmiş bulunmaktadır.

Peygamber *-sav-in*, Kureyza oğulları gününde ikinci namazını vaktinde kılanların da Kureyza oğulları diyarına ulaşınca kadar erteleyenlerin de uygulamalarına itiraz etmemiş olması da bu türdendir.²Buharı 946, 4119; Müslim 1770.

Peygamber *-sav-*. "Hakim içtihad edip de isabet ederse, onun için iki ecir vardır. İçtihad edip, hata ederse onun için bir ecir vardır"³Buhârî7353; Müslim 1716

buyruğunda da benzeri bir durum söz konusudur ve buna benzer diğer hususlar da böyledir.

ikinci tür ihtilâfta ise iki kesimden birisinden övgü ile söz edilir, diğeri ise yerilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "*Eğer Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirlerini öldürmezlerdi Fakat anlaşmazlığa düştüler de kimi iman etti, kimi de kâfir oldu.*" (*ei-Bakara, 2/253*)

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "*Bunlar Rableri hakkında davalanan iki hasımdırlar Kâ'ir olan/ar için ateşten elbiseler biçilir...*" (*ei-Hac, 22/19...*)

Ümmet arasında sonuç itibariyle hevâların peşine takılmaya götüren ihtilâfın büyük çoğunluğu birinci kısma girer. Aynı şekilde bu, kanların dökülmesine, malların mubah görülmesine, düşmanlığa ve nefretleşmeye de götürür. Çünkü ıkı kesimden biri diğerrinin sahib olduğu hakkı kabul etmediği gibi, ona insafla da muamele etmemektedir. Hatta kendisinin sahib olduğu hakka daha başka batıllar ilave etmek yoluna gider, diğeri de böyle davranır, işte bundan dolayı Yüce Allah şu buyruğunda bu tür ihtilâfın kaynağını haddi aşmaya bağlamıştır: "*Halbuki kendilerine o kitabın verildiği kimseler ancak apaçık delliler onlara geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan (haksızlıktan) dolayı ona dair anlaşmazlığa düştüler.*" (*el-Bakara, 2/213*)

Çünkü bağı (haksızlık, kıskançlık) haddi aşmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu husus, bu ümmete ibret teşkil etmesi için bir kaç yerde söz konusu edilmiştir.

Buhârî ile Müslim'in Sahihlerinde rivayet ettikleri şu hadiste bu tür ihtilâfa benzer bir durumu dile getirmektedir: "Ebu'z-Zinâd el-A'rec'den, o Ebu Hureyre *-ra-dan* rivayetine göre Rasûlullah *-sav-* şöyle buyurmuştur: "Ben size ilişmediğim sürece siz de beni bırakınız. Çünkü sizden öncekiler ancak çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri dolayısıyla helak olmuşlardır. Bundan ötürü ben size bir şeyi yasaklayacak olursam, ondan uzak durunuz. Size bir hususu emrecek olursam, gücünüz yettiği kadarıyla onu yerine getiriniz."¹Buhârî 7288; Müslim 1337; Müsned, II, 258.

Böylelikle peygamber onlara emrolunmadıkları husus hakkında soru sormamalarını emretmektedir. Buna sebep de öncekilerin helak olmalarının ancak çokça soru sormaları, sonra da masiyetleriyle peygamberlere muhalefet etmeleri olduğunu göstermiştir.

Kitab Etrafında İhtilaflar

Kitab'ı kabul edenlerin, kitab ile ilgili ihtilafları iki türdür:

1- Kitab'ın indirilişi ile ilgili ihtilaf.

2- Te'vili ile ilgili ihtilaf. Her ikisinde de bir bölümüne iman söz konusudur, bir bölümüne de değil.

Birinci türe örnek, Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i kelâm olarak söylemiş olması ve indirilmesi ile ilgili ihtilâf gösterilebilir. Bir kesim şöyle demiştir: Bu kelam O'nun kudret ve meşîeti ile hasıl olmuştur, ancak bu kelam O'nunla kaim olmayıp, O'ndan başkasında mahluktur.

Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Kelâm O'nun zatı ile kaim bir sıfatıdır ve mahluk değildir. Fakat O, kendi meşîet ve kudretiyle konuşmaz.

Her iki kesimin de görüşlerinde hak ile batıl bir arada bulunmaktadır. O bakımdan görüşlerindeki bir kısım hak dolayısıyla mü'mindir, diğerinin görüşündeki hakkı da yalanlamaktadır. Bu hususlara dair işaret daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bir bölümüne imanı ihtiva etmekle birlikte, bir bölümüne de imanı ihtiva etmeyen te'vilindeki ihtilaf Örnekleri ise pek çoktur. Buna örnek olarak Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği şu hadistir: Rasûlullah -sav- bir gün kader ile ilgili tartışmakta iken ashabının yanına çıktı. Bu bir âyet-i kerîme'yi delil gösteriyor, diğeri bir başka âyeti. Peygamber -sav-in yüzünden adeta nar tanecikleri gibi terler boşaldı, şöyle buyurdu: "Size emrolunan bu mudur? Yoksa size bu işler mi görev olarak verildi? Allah'ın Kitabını bir bölümünü, diğer bölümüne vurmak mı? Size ne emrolun-duysa ona bakın ve ona uyun, size ne yasaklandıysa ondan da uzak durun."¹**Müsned, II, 181, 185, 195, 196; İbn Mâce 85; Müslim 2666**

Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Ey kavmim sizden önceki ümmetler bununla sapıttılar. Peygamberlerine muhalefet etmekle ve kitab'ın bir bölümünü diğeri bölümüne çarpıştırmakla. Gerçek şu ki Kur'ân-ı Kerîm bir bölümünü diğeriyle çarpıştırasınız diye indirilmemiştir. Ama Kur'ân bir bölümü diğeri tasdik ederek nazil olmuştur. Ondan bildiğiniz ile amel ediniz, sizin için mü-teşâbih görüne de iman ediniz."

Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "Sizden önceki ümmetler ihtilâfa düşünceye kadar lanete uğramadılar. Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm hakkında inatlıca tartışmak küfürdür." Bu hadis meşhur bir hadis olup, müsned'lerde ve sünenler'de rivayet edilmiştir.

Bu hadisin aslını Müslim, Sahih'inde rivayet etmektedir. Abdullah b. Re-bah el-Ensari'nin rivayetine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Bir gün öğle sıcağında Rasûlullah -av-in yanına gittim. Bir âyet hakkında ihtilâf eden iki adamın seslerini işitti. Rasûlullah -sav- \ yüzünden öfkeli olduğu okunur haliyle yanımıza çıkıp geldi ve şöyle buyurdu: "Sizden öncekiler ancak Kitab hakkındaki ihtilâfları sebebiyle helak oldular."¹**Müslim 2666**

Bütün bid'at ehli Kur'ân'ın te'vili hususunda ihtilâf etmektedirler. Bir bölümüne iman ederken, bir bölümüne etmemektedirler. Yani onlar görüşlerine uygun düşen âyetleri kabul ederler, muhalif olanları da etmezler. Ya sözleri yerlerinden tahrif edecek bir şekilde o muhalif âyetleri te'vil ederler, yahut ta: Bu müteşa-bih'tir, kimse bunun manasını bilmez, diyerek Allah'ın indirmiş olduğu manalarının bir bölümünü inkar ederler. Bu da buna bir çeşit küfür anlamındadır, çünkü bir anlamı olmayan lafza iman, Kitab ehlinin imanı türündendir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendilerine Tevrat yükletilip sonra onu yüklenmeyenlerin ha'fi kocaman kitaplar taşıyan eşşeğın hali gibidir.*" (ei-Cuma. 62/5); "*Onların arasında kuruntu dışında Kitab'ın ne olduğunu bilmeyen ümmi'ler vardır.*" (el-Sakara, 2/78) Yani manasını anlamadan onu okumaktan başka bir şey bilmezler.

Böyle bir kimse ise Kur'ân-ı Kerîm'den anlayıp da anladığı kadarıyla amel eden, bir bölümü kendisine müteşabih geldiği takdirde de onun ilmini Allah'a havale eden ve Peygamber -sav-in: "Ondan bildiğiniz kadarı ile amel ediniz. Bilmediğinizin de bilgisini onu bilene havale ediniz" buyruğunda emrettiği şekilde, peygamberinin emrine uyan mü'min gibi değildir.

"Allah'ın yeryüzündeki dini de, semadaki dini de birdir. O da islâm dinidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah nezdinde din İslâm'dır." (Ai-i imran,3/19)Y\ne Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim." (ei-Maide, s/3) O din aşırı gitmek ile kusurlu kalmak arasında, teşbih ile ta'til arasında, Cebriye ile Kaderiye arasında, kendisini emin hissetmek ile ümit kesmek arasında bir yoldur."

Göklerde ve Yerde Allah'ın Dini Birdir

Sahih(-i Buhârî)de, Ebu Hureyre -ra-dan rivayete göre Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur: "Muhakkak biz peygamberler topluluğuyuz ve bizim dinimiz birdir."¹Buhârî 3443; Müslim 2365. Yüce Allah'ın: "*Kim islam'dan başka bir din ararsa o, ondan asla kabul olunmaz.*" (Al-ı imran, 3/85} buyruğu ise her zaman için umumidir, ancak şer'î hükümlerde çeşitlilik olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sizden herbiriniz için bîr şeriat ve bir yol tayin ettik.*" (ai-Maide, 5/48)

Buna göre islam dini Yüce Allah'ın kullan için peygamberleri vasıtasıyla teşri' ettiği'dir. Bu dinin esasları da, fûrû'u da peygamberlerden kalan miraslardır. Bu din gayet açıktır. Küçük büyük, fasih olan ve olmayan, zeki olan ve olmayan, mümeyyiz olan her kimsenin en kısa zamanda bu dine girmesi mümkündür. Bundan daha hızlı bir şekilde de bir kelimeyi inkar etmek, yahut yalanlamak, yahut ona karşı çıkmak, yahut Allah'a iftira etmek, yahut Allah'ın buyruğu hakkında şüpheye düşmek, ya da indirdiğini reddetmek, yahut Yüce Allah'ın şüphe edilmemesini emrettiği hususlarda şüphe etmek veya bu kabilden başka herhangi bir tutum dolayısıyla da bu dinden çıkmak söz konusu olabilir.

İslam'ı Öğrenmek Çok Kolaydır

Kitab ve Sünnet islam dininin apaçık olduğuna, onu öğrenmenin kolay olduğuna, uzaktan gelen bir kimsenin onu öğrenip aynı zamanda geri dönebileceği kadar kolay öğrenilebildiğine delâlet etmektedir. Peygamber -sav- bu dini öğretirken bir takım lafızlarda farklılık görülmesi, öğrenen kimsenin durumuna göredir.

Çünkü imam b. Sa'lebe ile en-Necdî ile Abdu'l-Kays hey'etleri²Bk. Buharı 46, 53, 1891, 2678, 6956; Müslim 11, 17; Muvatla, I, 175. gibi yurtları uzak olan kimselere Peygamber -sav- bilmemeleri uygun olmayacak türden olan hususları öğretmiştir.

Bununla birlikte o, dininin her bir tarafa yayılacağını biliyordu. Onlara gerek duyacakları sair hususlarda, kendilerine dini öğretecek kimseleri göndereceğini de biliyordu. Kaldığı yurdu yakın olup da, tedrici olarak öğrenebilme imkanı olacak şekilde her vakit gelebilen yahut ta peygamberin, bilmesi kaçınılmaz olan hususları bildiğini tesbit ettiği kimselere de yine scru soranın halının karinesinin delaletine uygun olarak, durumuna ve ihtiyacına uygun şekilde cevap vermiştir. Onun: "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol,"¹Müslim 38; Tirmizl 2410; Müsned, III, 413, iv, 385 buyruğu gibi.

Allah'ın izin vermediği bir dini teşri' eden kimselere gelince şunu bilmek gerekir ki, böyle bir dinin esaslarının Peygamber -Sailailahu aleyhi veseiiem-der\ da. ondan başka diğer rasûllerden de nakledilmiş olması imkansız bir şeydir. Çünkü böyle bir din batıldır, batılın gerektirdiği şey de batıldır. Nitekim hakkın gerektirdiği şeyin hak olduğu gibi.

İslam Dini Orta Yoldur

TahâvTnin -Allah ona rahmet etsin-: "Aşırı gitmek ile kusurlu kalmak arasındadır" ifadesi ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey kitab ehli! Dininizde aşırı gitmeyin, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin." (en-Nısa, 4/171); "De ki: 'Ey kitab ehli' Dininizde haksız yere haddi aşmayın..." (et-Maide, 5/72)

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan helal ve tertemiz olarak yiyin ve siz iman ettiğiniz Allah'tan korkun." (ei-Maide, 5/87-88)

Buharî ile Müslim'de, Âşe -Radıyaliahu anh-dan rivayete göre Rasûlullah -sav-\r\ ashabından bazı kimseler Peygamber -sav-in hanımlarına insanlardan gizli olarak yaptığı ameline dair sorular sordular. Kimileri: Ben et yemiyeceğim. dedi. (Kimileri)¹ Ben de kadınlarla evlenmeyeceğim, dedi. (Bir diğeri): Ben de yatak üzerinde uyumayacağım, dedi. Bu Peygamber -sav-e ulaşınca şöyle buyurdu: "Bir takım kimselere ne oluyor ki onların biri böyle, diğeri böyle diyor? Fakat ben hem oruç tutarım, hem yerim, hem uyurum, hem namaz kılarım, eti de yerim, hanımlarla da evlenirim. Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir."²Bu lafızla: Müslim 1401, Müsned, III, 241, 259

Buharî ile Müslim'den başkasında da: "Onun insanlardan gizli yaptığı ibadetine dair soru sordular ve sanki onu azımsar gibi oldular" denilmektedir.

İslam Teşbih İle Ta'til Arasıdır

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-*: "Teşbih ile ta'til arasındadır" ifadesine gelince, daha önceden de açıkladığımız gibi Yüce Allah kendisinin kendi zatını, Rasûlünün de kendisini vasfettiği şekilde vasfedilmeyi *-teşbih (benzetmek)* söz konusu olmaksızın- sever. O bakımdan O'nun işitmesi bizimki gibidir, görmesi bizimki gibidir ve buna benzer sözler söylenmez.

Ta'til'e (işlevsiz kılmak) de gidilmez, yani O'nun kendi zatını nitelendirdiği herhangi bir sıfat yahut ta insanlar arasında O'nu en iyi bilen Allah Rasûlünü ona izafe ettiği hiçbir sıfat reddedilmez, çünkü bu *ta'tit* dir. Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bu sözlerinin bir benzeri de daha önceden söylediği: "Her kim (sıfatları) nefyetmekten ve teşbih'ten sakınmayacak olursa, ayağı kayar ve tenzih'i isabet ettiremez" sözleridir.

Bu mana ise Yüce Allah'ın şu buyruklarından anlaşılmaktadır: "*Hiçbir şey O'nun gibi değildir. O herşeyi işitendir, herşeyi görendir*" (eş-Şura, 43/11) Yüce Allah'ın: "*Hiçbir şey O'nun gibi değildir*" buyruğu *Müşebbihe'nurt* görüşlerini reddetmektedir. "O herşeyi işitendir, herşeyi görendir" buyruğu da Muaff/fe'nin görüşlerini reddetmektedir.

İslam Cebriye ile Kaderiye Arasında Orta Yoldur

Tahâvî'nin *-Allah onarahmet essin-*: "Cebriye ile Kaderiye arasındadır" ifadesinin anlamına dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Oradaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, kul fiil ve sözleri hususunda mecbur değildir. Bunlar felç olmuş kimsenin titreme hareketleri ayarında, ağaçların, rüzgarların ve başka şeylerin hareketleri seviyesinde değildir ve bunlar kul tarafından yaratılmış da değildir. Aksine, fililer kulun fiili ve kesbidir, Yüce Allah'ın da yaratması ile meydana gelir.

İslam Güven Duymak İle Ümit Kesmek Arasıdır

"Güven duymak ile ümit kesmek arasındadır" şeklindeki ifadelerinin dile getirdiği anlam hakkında da açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. Kulun, Rabbi'nin azabından korkan, rahmetini ümid eden bir halde olması gerekir. Korku ile ümitin kulu Yüce Allah'a giderken ve ahiret yurduna doğru yol alırken, iki kanadı seviyesinde olduğu belirtilmiş idi.

"İşte bu bizim dinimiz, zahiren ve batnen itikadımızdır. Bizler yüce Allah'a, sözünü ettiğimiz ve açıkladığımız hususlara muhalefet eden herkesten uzak olduğumuzu bildiririz. Yüce Allah'tan bizlere iman üzere sebat vermesini ve iman ile hayatimizi sona erdirmesini, cemaate muhalefet eden, dalâlet ile

- ahidleşmiş bulunan Müşebbihe, Mutezile, Cehmiye, Cebriye, Kaderiye ve diğer çeşitli hevâlardan, farklı farklı görüşlerden ve bayağı mezheplerden muhafaza buyurmasını

dileriz. Biz onlardan uzağız, bize göre onlar sapıklıktırlar, bayağıdırlar. (Bunlardan) koruyacak olan ve başarıyı ihsan edecek olan Allah'tır."

Sapık Fırkalardan Uzaklaşma (Teberri)

Tahâvî'nin *-Allah ona rahmet etsin-* "işte bu" sözleri kitabın başından itibaren buraya kadar geçen bütün ifadelere bir işarettir.

*Müşebbihe'*öen kasıt, Yüce Allah'ı sıfatları itibariyle mahlukata benzeten kimselerdir. Onların söyledikleri, hristiyanların söylediklerinin aksidir. Çünkü hris-tiyanlar mahluk'u -ki o isa *as-da-* Yüce Halık'g benzetmişler ve onu ilah diye kabul etmişlerdir. Bunlar ise Halık'ı, mahluk'a benzetmişlerdir. Davud el-Cevaribüve benzerleri gibi.

Mutezile ise Amr b. Ubeyd, Vasıl b. Ata el-Gazzal ve onların kanaatlerini kabul eden kimselerin adıdır. Bu isim onlara merhum Hasan el-Basri'nin vefatından sonra ikinci yüzyılın başlarında cemaatten i'tizal etmeleri (ayrılıp uzaklaşmaları) üzerine verilmiştir. Onlar başkalarından ayrı, kendi başlarına otururlardı. Katade ve başkası da: İşte onlar mutezile (ayrı duranlar)dir, derdi.

Mutezile'nin Beş Esası

Denildiğine göre *Mutezile* mezhebinin esaslarını ortaya koyan Vasi! b. Atâ'dır. Hasan-ı Basri'nin öğrencisi Amr b. Ubeyd de ona tabi olmuştur. Harun er-Reşid döneminde de Ebu'l-Huzeyl, *Mutezile*'ye dair iki kitab telif etmiş ve bunlarda mezhebierinin beş esasını açıklamıştır. Onlar bu beş esaslarına "adi, evhid, jnfâdu'l-vaîd, el-menziletu beyne'l-menziletayn, el-emr b'l-ma'ruf ve'n-lehy ani'l-münker" adını vermişlerdir. Onlar bu beş esasta hakkı batıl'a karıştır-nışlardır. Çünkü böyle bir bid'atin özelliği hem hakkı, hem batıl'ı ihtiva etmektir.

Mutezile fiillerde *Müşebbihe'*dir, çünkü *Mutezile* Yüce Allah'ın fiillerini kul-arın fiillerine kıyas etmişler. Kullar tarafından yapılması halinde güzel görülen lususları Allah'tan da güzel görülür, kullar tarafından yapılması halinde çirkin görülen hususları da Allah tarafından yapılması halinde çirkin kabul etmişler ve jöyle demişlerdir: Allah için şunu yapmak vacibtir, şu işi yapmak caiz değildir. Bunu da fasit bir kıyas'ın gereği olarak ileri sürmüşlerdir.

• ilkelerinden birisi olan *adi* (adalet)'in mahiyetine gelince: Bunun altına tader'ı reddi gizlemişler ve şöyle demişlerdir: Şüphesiz ki Allah şer diye bir şey /aratmaz ve onu hükmetmez. Zira şer yaratacak, sonra da bundan dolayı kulları-ı azaplandırarak olursa bu bir zulüm olur. Yüce Allah ise adaletlidir, zulmetmez.

Bu bozuk esaslarına binaen Yüce Allah'ın mülkünde, O'nun irade etmediği şeylerin cereyan etmesi gerekir. O bir şeyi irade ettiği halde, o iş olmaz. Bu-ıun ayrılmaz sonucu ise O'nun acizlik ile vasıflandırılmastır. Yüce Allah bundan münezzehtir.

• *Tevhid* ilkesinin altına da Kur'ân'ın yaratılması görüşünü gizlemişlerdir. Çünkü eğer Kur'ân mahluk değilse, kadim olanların birden çok olması gerekir.

Bu bozuk görüşlerine binaen ise Yüce Allah'ın ilim, kudret vs sıfatlarının da mahluk olduğunu kabul etmeleri yahut ta çelişkiye düştüklerini kabullenme-eri gerekir.

• *Va'id*"t şöyle açıklarlar: O kullarından herhangi birisine bir va'id'de (tehditte) bulunacak olursa, onları azablandırmaması ve va'dini yerine getirmemesi :aiz değildir. Çünkü o verdiği va'dinde caymayandır. Dolayısıyla -onlara göre-dilediği kimseyi affetmez, istediği kimseye mağfiret etmez.

• *ei-Menziletu beyne'l-menziletayn*: Onlara göre bir kimse büyük bir günah işlerse imandan çıkar, fakat küfre girmez.

• *Emr bi'l-ma'ruf*: Hakkında şöyle derler: Bizim emrolduğumuz hususları, başkalarına da emretmek ve bizim için bağlayıcı olan hususların başkaları için de bağlayıcılığını sağlamak bizim vazifemizdir. İşte el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker denilen şey budur.

Onlar bu ilkelerinin kapsamına zalimlik etmeleri halinde yöneticiler ile sa-
vaşarak karşı çıkmanın caiz olduğu hükmünü de sokmuşlardır.

Bu beş şüphenin cevabı ile ilgili açıklamalar da, ilgili yerlerinde daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Mutezile'ye göre *tevhid* ve adl (adalet) aklı esaslardan olup semin sıhhati ancak bunlardan sonra bilinebilir. Bu hususlara dair semi deliller getirecek olsalar dahi, onlar bu semi delilleri, semi delillere olan itmad ve güvenlerinden dolayı değil, aklı kanaatlerini pekiştirmek için zikrederler ve şöyle derler: Bu husus sem ile sabit olmamaktadır, aksine bu hususa dair bilgi naklin sıhhatine dair bilgidir öncedir.

Kimileri de bu semi delilleri esaslar ile ilgili olarak söz konusu etmez. Zira onlara göre bunların bir faydası yoktur. Kimileri de sadece semin akla uygunluğunu açıklamak ve onlara güvenip dayanmak maksadıyla değil de insanların bu delillerle konuya daha bir ısınmalarını sağlamak maksadıyla zikrederler.

Onlara göre Kur'ârı Kerîm ile hadis bu hususlarda aranan asgari şahit mikiarından daha aşağıdaki şahitler seviyesindedir. Kendilerine ihtiyaç bulunmayan askeri gücün daha sonra gelip yardıma katılması ve bir kimsenin hevâsı-na tabı olurken, şeriatın da onun havasına uygun gelmesi seviyesindedir.

Ömer b. Abdü'l-Azîz der ki: Sen hevasına uygun düştüğü vakit hakka tabi olan, hevasına muhalefet ettiği vakit ana muhalefet eden bir kimse olma. Çünkü o takdirde sen hakka muvafakat ettiğin için mükafat kazanmazsın. Ancak hakkı terkettiğinde, ettiğin kadarıyla cezalandırılırsın, çünkü sen her iki halde de aslında sadece hevâna tabi olmuştun.

Ameller niyetlere olduğuna göre ve her kişiye ancak niyet ettiğinin karşılığı verileceğine göre, amel de o ameli isleyenin maksat ve iradesine tabi bulunduğuna göre, güçlü itikadın arkasından da aynı şekilde buna dair bir bilgi ve buna dair tasdik gelmelidir. Eğer bu ilim ve tasdik imana tabi ise, bu da imandandır,

Nitekim salih amel, salih bir niyet ile yapılırsa şalin olur, aksi takdirde olmaz. Mutezile arasında pek çok zındıklar olduğu gibi, yine onların aralarında güzel bir iş yaptıklarını zannetmekle birlikte dünya hayatında yaptıkları boşa gitmiş olanlar davardır.

Cehmiye

Cehmiye, Cehm b. Safvân et-Tirmiziye müntesib olanlardır. Sıfatları nefyemeyi ve ta'tili açıkça dile getiren odur. O ise bu kanaatleri Abdullah b. Halid el-Kasrînin, Vasıfta kurban niyetine kestiği el-Câd b. Dirhem'den almıştır. Halid b. Abdullah kurban bayramı günü insanlara hutbe ırad ederken şöyle demişti: Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesiniz, Allah keseceğiniz kurbanları kabul buyursun. Ben de el-Câd b. Dirhemi kurban edeceğim, çünkü o Yüce Allah'ın İbrahim'i halil edinmediğini, Musa ile özel bir şekilde konuşmadığını iddia etmektedir. Yüce Allah el-Câd'in söylediğinden çok yüce ve münezzehtir. Daha sonra minberden inip, el-Câd'ı boğazladı. Bunu ise çağdaşı ilim adamlarından fetva aldıktan sonra yapmıştır ki bunlar da selef-İ Salih'tirler. -*Yüce Allah'ın rahmeti üzettenne otsun.*-

İşte Cehm. el-Câd'den sonra Horasan'da ortaya çıkmış ve orada onun görüşlerini açığa vurmuştur. Bir takım insanlar da bu görüşleri benimseyerek ona uymuşlardır. Rabbi hususunda şüphe ettiği için kırk gün namazı terkettikten sonra bu açıklamalarda bulunmuştur. Bu şüpheye düşmesi ise bir takım müşriklerle tartışmasından sonra olmuştur. Bunlar da Hind filozoflarından es-Süme-niyye diye adlandırılırlar. Bunlar maddi olarak hissedilenler dışındaki şeylerin bilgisini inkar ederler.

Cehm'e şöyle demişlerdi: Senin tapındığın bu Rabbin görülür, koklanır, tadına bakılır yahut elle kendisine dokunulabilir bir şey midir? O: Hayır, deyince, onlar da: O halde O yoktur. Bunun üzerine kırk gün süreyle hiçbir şeye ibadet etmeksizin durdu. Daha sonra kalbinde ibadet edeceği bir ilahın bulunmamasının boşluğunu hissetti, şeytan da onun içine fikriyle yonttuğu bir itikad nakşetti ve o da: Mutlak bir varlık vardır, deyip bütün sıfatları reddetti ve bu görüşleriyle de el-Ca'd'a katılmış oldu.

Söyle de denilmiştir: el-Ca'd, Harran'lı Sabî filozoflarla ilişkiye geçmişti. O aynı şekilde dinlerini tahrif eden ve Peygamber -*Sa/iaiiahu aleyhi vese//em-ı* büyüleyen, büyücü Lebîd b. el-A'sam ile bağlantıları bulunan ve dinlerini tahrif eden bir takım yahudilerden bazı şeyler de öğrenmişti. Cehm, Horasan'da Selm b. Ahvez tarafından öldürülmüştür, ancak o sırada görüşleri insanlar arasında yaygınlaşmış idi, mutezile'de ondan sonra onun bu görüşlerini taklid ettiler. Fakat Cehrn, Mute-zile'ye göre ta'til'de daha ilen dereceye gitmişti. Çünkü o hakiki isimleri de inkâr ediyordu. Ancak Mutezile hakiki isimleri değil sadece sıfatı inkâr ederler.

İlim adamları Cehmiye'nin, acaba bunlar yetmiş iki fırkanın içinde midirler, değil midirler? hususunda görüş ayrılığı halindedirler. Bu hususta onların iki görüşleri vardır- Onların yetmiş iki fırka içerisinde bulunmadıklarını söyleyenler arasında Abdullah b. el-Mübarek ile Yusuf b. Esbat da vardır.

Cehm'in bu görüşü İmam Ahmed b. Hanbel ile sünnet-i seniye'nin diğer ilim adamlarının mihnete uğramasından itibaren yaygınlık kazanmıştır. Çünkü onlar Me'mun'un emirliğinden itibaren güçlenmiş ve sayıca çoğalmışlardır. Çün-

kü o da Horasan'da bir süre ikamet etmişti. Onlarla bir araya gelmiş, sonra da 218 yılında Tarsus'tan mihnete dair mektub yazmış ve o senede ölmüştü.

Bunun üzerine imam Ahmed'i, Bağdat'ta 220 yılına kadar tekrar hapse koymuşlardı. O dönemde de Ahmed b. Hanbel'in, Mu'tasım tarafından mihnete uğratılması gerçekleşmiş ve kelâm sıfatı ile ilgili olarak onlarla tartışmaya girişmişti.

Onların ileri sürdükleri delilleri tek tek çürütüp bu hususlarda onların herhangi bir delillerinin bulunmadığını, insanlardan kendilerine muvafakat etmelerini isteyip, bu uğurda onları mihnete tabi tutmalarının bir cahillik ve bir zulüm olduğunu ortaya koymuştur.

Mu'tasım onu serbest bırakmak istemiş ancak onun yakınlarından birisi maslahatın onu sopalamak olduğu görüşünü belirtmiştir. Böylece ardı arkasına halifeliğin saygınlığının zedelenmesinin önleneyeğini belirtmiştir. Onu dövmeye başlamaları üzerine bu sefer herkes bundan dolayı kızıp öfkelenmeye başladı. Yönetim de bundan korkunca onu serbest bıraktı. Buna dair açıklamalar tarih kitaplarında mevcuttur.

Cehm'in tek başına savunduğu kanaatlerden birisi de şudur. Cennet ile cehennem yok olurlar. İman sadece bilgidir, küfür de yalnızca cehaletten ibarettir. Hakikatte hiç kimsenin bir fiili yoktur, yalnız Allah'ın fail oluşu söz konusudur. İnsanların fiilleri, insanlara nisbet etmeleri mecazidir. Ağaç hareket etti, felek (yörünge) deveran etti, güneş batıya kaydı, demeye benzer.

Nakledildiğine göre Ebu Hanife'ye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* araz ve cisimler hakkında söylenen sözlere dair soru sorulmuş, şu cevabı vermiştir: Allah Amr b. Ubeyd'e lanet eylesin. Bu hususta söz söyleme kapısını ilk açan kişi odur.

Cebriye

Önceden de geçtiği üzere Cebriye'nin görüşlerinin esası el-Cehm b. Saf-van'a dayanır. Onlara göre kulun fiili, uzunluğu, boyu, poşu ve rengi seviyesindedir. Onlar Kaderi reddeden Kaderiye'nin aksi konumdadırlar. Kaderiye'nin kadere nisbet edilmeleri onu nefyettiklerinden ötürüdür. Nitekim Mürcie de ircaı nefyettikleri için bu adı almışlardır. Onlara göre hiç kimse Allah'ın emrine murce' (bırakılmış, havale edilmiş) değildir. O, onları ya azablandırır yahut tevbelerini kabul eder. *Cebriye* 'ye de bazen *Kaderiye* adı verildiği olur, çünkü Cebriye de kaderi kabullenmekte aşırıya gitmişlerdir. Nitekim va'd ile vaid namına

hiçbir şeyi kabul etmeyenlere de bu ismin verildiği olmaktadır. Bunlar ise her işi irca' etmekte aşırıya giderler. Onlar tevbe edenin, sevab kazanacağını kesin söylemezler, tevbe etmeyenin ceza göreceğini de kesin söylemezler, tıpkı muayyen bir kimse hakkında kesin bir kanaat belirtmedikleri gibi.

ilk Mürcie mensubları Osman ve Ali -*Radıyaaiahuanft*-ın durumlarını da ircâ'da bulunurlar ve ne rnü'rnin olduklarına ne de kâfir olduklarına şehadet ederlerdi.

Kaderiye'nin yerilmesi ile ilgili bir takım hadisler rivayet edilmiştir ki, hadis alimleri bunların sıhhati hususunda bir takım tenkidlerde bulunmuşlardır. Sahih olan bu hadislerin -Haricilerin zernmedilmesine dair varid olmuş hadislerden farklı olarak- mevkuf olduklarıdır. Çünkü Hariciler'in yerilmesi ile ilgili sadece sahih hadis kitaplarında on hadis yer almaktadır. Buharî bunların üçünü rivayet etmiş, diğerlerini de Müslim rivayet etmiştir.

Ancak Kaderiye'nin mecusilere benzerlikleri açıkça ortadadır. Çünkü Me-cusiler iki yaratıcının varlığına inanmışlardır. Kaderiye de (biri Allah, diğeri fiillerini yaratan kul olmak üzere) iki yaratıcının varlığına inanırlar.

Birbirinin zıttı olan bu bid'atler ümmet arasındaki çeşitli zamanlarda ortaya çıkmış fitnelerden meydana gelmiştir. Buharî'nin, Sahihinde Said b. el-Müseyyeb'den zikrettiğine göre o şöyle demiştir: Birinci fitne yani Osman'ın öldürülmesi fitnesi meydana geldi. Bedir ashab'ından kimseyi geri bırakmadı. Sonra ikinci fitne -el-Harre fitnesini kastediyor- meydana geldi. Bu fitne sonunda da Hudeybi-ye'ye katılanlardan hiç kimse kalmadı. Sonra üçüncü fitne meydana geldi, insanların başında akıl diye bir şey bırakmadı.¹Buharî 4024 no'lu hadisin akabinde.

Haricilerle, Şia birinci fitnede ortaya çıktılar. Kaderiye ile Mürcie ikinci fitnede. Cehrniye ve benzerleri ise üçüncü fitneden sonra ortaya çıktılar.

İşte böylelikle dinlerini bölük pörçük edip kendileri de fırkalara ayrılan bu kimseler bid'ate karşılık bid'atle ortaya çıktılar.

Bunların ilki Ali hususunda aşırıya kaçtılar, diğerleri ise onu tekfir edecek noktaya vardılar. Onların kimileri vaîd'de öyle aşırıya gittiler ki kimi rnü'mınlerin ebedi cehennemde kalacağını söyleyecek hale geldiler, diğerleri vâd'de o kadar aşırıya gittiler ki artık vaîd diye bir şeyin olmadığını kısmen dahi olsa kabul etmeyecek hale geldiler. Bunlardan da kasıt Mürcie'dır.

Kimileri sıfatları nefyedecek hale gelinceye kadar tenzihte aşırıya giderken, diğerleri teşbihe düşünceye kadar sıfatları isbatta aşırıya gittiler.

Bunun sonucunda meşru olmayan bir takım delil ve meseleleri bid'at olarak ortaya koymaya başladılar. Meşru olan emirden ve işlerden de yüz çevirir oldular. Bu bid'at görüşleri savunanlar arasında daha önce gelmiş olan yahudi, hrisiiyan, mecusî ve sabitlerin bir takım görüşlerinden de istifade ettiler.

Çünkü bunlar onların kitaplarını okudular, bunun sonucunda onların sapıklıklarından öğrendiklerinin bir bölümünü kendilerinin gündeme getirdikleri mesele ve delilleri arasına kattılar. Kimi zaman aldıkları bu görüşleri lafzen değiştirdiler, kimi zaman da mana itibariyle değiştirdiler. Böylelikle hakkı batıl'a karıştırdılar. Peygamberlerinin getirmiş olduğu hakkı gizlediler, tefrika'ya düştüler, ihtilaf ettiler, şte o vakit de cisim, araz, tecsim ile ilgili kabul ve red çerçevesinde görüşler belirttiler.

Sapıklığın Sebebi Sırat-ı Müstakîm'den Uzaklaşmaktır

Bu fırkaların ve benzerlerinin sapıtmalarının sebebi ise Yüce Allah'ın bizlere kendisine tabi olmamızı emretmiş olduğu sırat-ı müstakîm'den sapmaktır, uzaklaşmaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz ki bu Benim dosdoğru yo-lumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın, sonra sizi O'nun yolundan ayırır/ar.*" (el-En'âm, 6/153); "*De ki: İşte bu benîm yolumdur. Ben (insanları) Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum: Ben de, bana uyanlar da...*" (Yusuf, 12/103)

Görüldüğü gibi Yüce Allah "kendi yolunu: sırat ve sebil" tekil olarak zikrederken, ona muhalif olan "yolları: es-subul" çoğul olarak zikretmiştir.

ibn Mes'ud -ra- dedi ki: Rasûlullah -Sallalla.hu aleyhi vesellem- Önümüze bir çizgi çizdi ve: "Bu, Allah'ın yoludur." dedi. Sonra o çizginin sağında ve solunda bir takım çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu: "Bunlar da değişik bir takım yollardır. Bu yolların herbirisinin başında ona davet eden bir şeytan vardır." Daha sonra Yüce Allah'ın: "*Şüphesiz ki bu Benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar, işte sakı-nasınız diye Allah size bunları tavsiye etti*" (el-En'am, 6/153} buyruğunu okudu,¹Müsned, 1,435,465.

işte buradan şunu anlıyoruz: Külün Rabbinden dosdoğru yola iletilmeyi istemesi her türlü zorunlu ihtiyacın da üstündedir. Bundan dolayı Yüce Ailah namazda herbir rek'atte Fatiha'yı okumayı teşri' buyurmuştur. Bu Fatiha'nın okunması, bu husustaki ilim adamlarının farklı görüşlerine göre ya farz ya da va-cib'tir. Buna sebep kulun bu çok değerli, en üstün ve en şerefli ihtiyacı kapsayan böyle bir duaya muhtaç oluşudur. Yüce Allah bize: "*Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiklerinin yoiuna, gazaba uğramışlarınkine de, sapıklarınkine de değıl*" (el-Fatîha, 1/6-7) diye dua etmeyi emretmiştir. Peygamber -sav- -den de: "Yahudiler kendilerine gazab edilmiş olanlar, hristiyanlar

da sapıtmış olanlardır" dediği sabittir.¹Tirmizî 2954, 2955; Müsned, IV, 378

Sahih(-i Buharî)de de sabit olduğuna göre Peygamber -sav- şöyle buyurmuştur; "Sizden öncekilerin yollarını karış karış izleyeceksiniz. Öyle ki bir kertenkele deliğine girecek olsalar dahi siz de oraya gireceksiniz," Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar yahudilerle, hristiyanlar mıdır? diye sormuşlar. O da: "Başka kim olabilir ki" diye buyurmuştur.²Bulîârî 3456, 7320; Müslim 2669; Müsned, III, 84, 89, 94

Seleften bazıları şöyle demiştir: ilim adamlarından olmakla birlikte sapanlarda, yahudilerden bir takım şüpheler vardır, ibadete kendilerini vermiş olanlar arasından sapanlarda da hristiyanların bir takım şüpheleri vardır.

İşte bundan dolayı kelâm ehli arasından sapanların çoğunu teşkil eden Mutezile ve benzerlerinde yahudilerinkini andıran bir takım şüpheler vardır. Öyleki yahudi ilim adamları, Mutezile'ye mensub ileri gelen ilini adamlarının kitab-larını okuyorlar, onların yöntemlerini güzel bulup benimsiyorlar. Aynı şekilde ileri gelen Mutezile iim adamları da yahudilere meyleder ve onları hristiyanlara tercih ederler.

ibadete kendilerini veren sapık bir takım mutasavvıf ve benzerlerinde ise hristiyanların şüphelerini andıran şüpheler vardır. Bundan dolayı bunlar da bir çeşit ruhbanlığa ve hulul, ittihad ve buna benzer kanaatlere meyi ederler. Kelâmı ve kelâmcıları da zemmederler. Onların ilen gelen ilim adamları da bunların izledikleri yolu ayıplarlar. Sema¹, vecd ve bunların ortaya koymuş oldukları fazla zahidlik ve ibadetin yerilmesine dair de kitaplar yazarlar.

Sapıklık Fırkalarının Vahye Karşı Tutumları

Sapıklık fırkalarının vahye karşı biri *tebdil* yolu, diğeri de *techil* (cahil bırakma) yolu olmak üzere iki yöntemleri vardır. Tebdil yapanlar da iki türdür. *Vehm ve tahyil*(hayallendirme) ehli kimseler ile *tahrif ve* tevil yapan kimseler.

Vehmve tahyil yapanlar der ki: Peygamberler Allah'tan, ahiret gününden, cennet ve cehennemden, durumun gerçek vaziyetine uymayan bir takım hususlarla haber vermişlerdir. Onlar durumu gerçeği gibi haber vermek yerine Allah'ın büyük bir şey olduğunu, bedenlerin tekrar diriltileceğim, onların maddi bir takım nimetlere ve maddi ve hissedilir bir takım cezalara ma'ruz kalabileceklerini hayallerinde canlandıracak ve vehmetmelerini sağlayacak bir şekilde hitab etme yolunu seçmişlerdir. Durum böyle olmamakla birlikte cumhur'un maslahatı böyle bir yolu seçmeyi gerektirmektedir, yalan dahi olsa. Bu cumhur'un faydasına söylenmiş bir yalandır, işte İbn Sina ve onun benzerleri "Kanun"larını bu esasa bina ederek ortaya koymuşlardır.

Tahrif ve te'vil! ehline gelince: Bunlar şöyle derler: Peygamberler bu sözleriyle bizatihi hakkı olduğu şekliyle haber verme maksadını gülmemişlerdir. Hak gerçek mahiyeti itibariyle bizim akıllarımızla bilip öğrendiğimiz şeydir.

Bundan sonra bu görüşleri artık çeşitli te'vil yollarıyla kendi kanaatlerine uygun düşecek şekilde te'vil etmek için olanca gayretlerini harcarlar. İşte bundan dolayı onların önemli bir çoğunluğu açıktan açığa tevil lafzını zikretmez, bunun yerine; Şu kastedilmiş olabilir, demek yolunu seçerler. Bunların bütün bilgileri ise lafzın ihtiva etmesi muhtemel olan manadan ibarettir.

Techil ve tadil ehli kimselere gelince, bunların görüşlerinin gerçek mahiyeti şudur: Peygamberlere tabi olanlar cahil ve sapık kimselerdir. Bunlar Allah'ın kendi zatını vasfetmiş olduğu âyetlerden ve peygamberlerin buyruklarından Allah'ın neyi murad ettiğini bilmezler

deyip sözlerini şöyle sürdürürler; Nass'ın Allah'tan başka hiçbir kimsenin, ashab ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlar şöyle dursun, Cebrail'in de, Muhammed'in de sair peygamberlerin de bilemeyeceği bir te'vilinin olması mümkündür. Muhammed -sav-: "Rahman Arş'a istiva etti." (Tâhâ. 20/5): "Güzel söz yalnız O'na yükselir." (Fatır, 35/10y. "Kendi ellerimle yarattığıma secde'den seni ne alıkoydu?" (Şad, 38/75) buyruklarını okurdu ama bu âyetlerin ne manaya geldiğini bilmezdi. Aksine bu buyrukların delâlet ettiği manayı Allah'tan başkası bilemez, derler ve selevin yolunun bu olduğunu zannederler.

Kimileri de şöyle der: Bu buyruklardan kasıt, zahirinden anlaşılan medlul değildir, bunların maksadını kimse bilemez. Tıpkı kıyametin ne zaman kopacağıının bilinmeyeceği gibi.

Bazıları da şöyle der: Bu gibi buyruklar zahirleri gibi kabul edilir ve zahirlerine göre yorumlanırlar. Bununla birlikte bunların te'vilini Allah'tan başkası bilemez. Böylelikle bu görüşün sahipleri bir taraftan zahirlerine muhalif bir tevillerinin bulunduğunu söylerken, bununla birlikte: Bunlar zahirlerine göre yorumlanır, diyerek çelişkiye düşmektedirler.

Bunların görüşlerinin ortak noktası şudur: Rasûl -kendilerinin- müşkil ya da tnuşeabih kabul ettikleri nasslardan neyin kastedildiğini açıklamamıştır. Bundan dolayı onların herbir kesiminin müşkil kabul ettiği nasslar diğer bir kesimin müşkil kabul ettiğinden farklıdır.

Kimileri de yine: Bunların manaları bilinmez der ve bunların arasından bazıları şu kanaati ileri sürer: "Bunların ilmini peygamber açıklamamıştır Bunun yerine, bunları açıklamayı aklî delillere ve bu nassları te'vil etmek yolunda ilimde olanca gayretini harcayan kimselere havale etmişlerdir. Bunların da ortak noktası şudur: Rasûl bilmezdi yahut bildirmedi. Biz hakkı akıllarımızla biliriz, sonra da Allah Rasûlünün kelamını aklımızla kavradıklarımıza uygun şekilde yorumlarız. Peygamberler ve peygamberlere tabi olanlar aklî bilgileri bilemezler, sem'î bilgileri de kavrayamazlar."

Bütün bunlar ise doğru yoldan bir sapmadır ve başkalarını saptırmadır.

Yüce Allah'tan, kabul edeni cehenneme kadar götüren bu aslı astarı o| mayan görüşlerden kurtarıp esenlik ve afiyet ihsan etmesini dileriz.

Onların vasfedegeldiklerinden münezzeh olan, izzetin Rabbi olan senil Rabbin, her türlü eksiklikten münezzehdir. Selam olsun peygamberlere; hamdolsun âlemlerin Rabbi Allah'a.

İÇİNDEKİLER

Tahâvî akidesi'ne yapılmış şerhler..	6
Akide'nin müellifi imam et-Tahâvî	7
Adı ve nesebi.....	7

Doğumu ve yetişmesi..	7
ilmî seviyesinin yükselmesi ve içtihad derecesine ulaşması	7
İlim adamlarının imam Tahâvî hakkında söyledikleri	8
Eserleri ..	10
Vefatı.....^	
Akîde'nin sarihi ibn Ebi'l-İzz	11
Adı ve nesebi.....	11
Doğumu	11
Ailesi.....	11
Yetişmesi...	11
Mezhebi ..	12
Bulduğu Görevler.....	-14
Eserleri.....	-15
Vefatı.....	-16
Hasbiyallahu ve Ni'me'l-vekîl	19
Dinin esasları ilmi, ilimlerin en şereflişidir.....	19
icmalî iman herkese f arzdır.....	20
Genel olarak iti kadî konularda sapmanın sebebi.....	-.21
Ebû Ca'fer et-Tahâvî.....	-.22
Peygamberlerin sonuncusu Peygamberimiz Muhammed.....	23
Hak olan herşey Rasûlün getirdiğindedir; O hem yeterlidir hem eksiksizdir...24	
Selefin keiârni ilmini değerlendirmeleri.....	-.25
Selefin bir takım sözleri kullanmaktan hoşlanmayışının sebebi.....	26
Peygamberlerin ilk daveti: Tevhîd	27
Mükellefin ilk sorumluluğu: Şehadet getirmek	28
Tevhidin türleri ve anlamları.....	29
Sıfatların tevhidi.....	30
Rubûbiyyettevhidi	30
Uluiyyet tevhîdi, Rubûbiyyet tevhidin i de kapsar.....	30
Kur'an-ı Kerîm'in uluiyyet tevhidine dair açıklamaları.....	32

Kur'ân'ın verdiği örnekler, dinin gereklerini ortaya koyan aklî ölçüleri de ortaya koyar.....	35
Yüce Allah'ın ortağının bulunmasına imkân yoktur.....	36
Ululhiyyet tevhidinin, rubhubiyyetin tevhid'ini kapsaması.....	37
Bilgi ve maksat itibariyle tevhid... ..	39
Kur'an surelerinin büyük çoğunluğu tevhid'i bütün türleriyle dile getirmektedir.....	39
Şehadetin anlamı ve mertebeleri... ..	40
işitmek (sem ¹) yoluyla açıklaması.....	41
Yüce Allah'ın göndermiş olduğu bütün peygamberlerle birlikte mutlaka doğruluklarına delil teşkil edecek bir belge vardır.....	42
Yüce Allah'ın isim, sıfat ve fiilleriyle vahdaniyetine delil göstermek.....	43
Tevhid bakımından kemal derecesinde olanlar.....	44
Kelâm'cılarının yöntemine gerek yoktur.....	45
Allah'ın benzersiz olmasının anlamı.....	46
Allah'ın sıfatlarının bulunduğunu kabul etmek, yaratıklara benzemesini ve cisim olmasını gerektirmez.....	49
Yüce Allah'ın kudreti kemai derecesindedir. O'nun için acizlik sözkonusu değildir.....	51
Nefy ve isbat konusunda selefin yolu.....	52
Hakkı, serî lafızlarla ifadelendirmek Ehl-i Sünnetin yoludur.....	53
Kelime-i Tevhid.....	54
Kıdem ve beka sıfatları.....	55
Kelâm'cıtann izledikleri doğru yöntemler Kur'ân'ın zikrettiğine uygun olanlardır.....	55
Kelâmçıların Yüce Allah'ın isimleri arasına "el-Kadim"i sokmaları.....	56
İrade etmek ve sevmek.	58
insanlar Yüce Rab'lerini isim ve sıfatlarıyla tanıyabilirler....	61
Cehmiye'nin alâmeti.....	62
Hayy ve Kayyûm isimlerinin diğer Esmâ-i Hüsnâ ile ilişkisi.....	64
Yaratma ve nızık verme sıfatları	64

Yüce Allah ezel ve ebed'de kemal sıfatlarına sahiptir	66
Cehmiyye'nin, öncesi olmayan sonradan olma olayların imkânsız olduğuna dair iddiası.....	67
Kudret sıfatına ilişkin hususlar.....	70
Mümkün ve mevcut olmayan bir şey hariç'te (dış dünyada) yok demektir.....	71
Kemal'i ihtiva eden en yüce Örnek (el-Meselu'l-A'lâ) yalnız Yüce Allah'a aittir	72
Âdem ile Musa arasındaki tartışma ile ilgili hadis.....	78
Peygamberlerin nübüvvetlerinin delilleri.....	81
Karine'lerle, haber verenin doğruluğunun bilinmesi	84
Muhammed'in risaletini inkâr etmek, Yüce Allah'a dil uzatmak demektir....	89
Nebîile Rasûl arasındaki fark	90
Peygamberler arasındaki fazilet farkı.....	92
Peygamberin halil'liği	96
Kur'an, Allah'ın kelimasıdır. Yaratılmış değildir	98
Kelâm sıfatıyla ilgili Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ¹ in görüşü.....	101
Yüce Allah'ın cennetliklerle ve başkalarıyla konuşması.....	102
Kelâm Allah'ın bir sıfatıdır ve mahluk değildir.....	102
"Allah her şey'in yaratıcısıdır" buyruğunun anlamı.....	104
Kur'ân'ın yaratıldığını iddia edenlerin delillerinin tutarsızlığı	104
Allah'ın kelâmının mahluk olmadığı Ehl-i Sünnet ve'l-Cernaat tarafından ittifakla kabul edilmiştir.....	107
Yüce Allah'ın kelâmı.....	110
Akıl Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîmi nasıl söylediğini idrâk etmekten âcizdir...! 13 Kelâm-ı Nefsi.....	115
Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu inkar etmenin hükmü.....	118
Kur'an hem lafzı hem de manası itibariyle mucizedir	119
Yüce Allah'ın sıfatları, insanların sıfatlarına benzemez	120
Cennetliklerin Rab'lerini görmeleri.....	122
Fasit te'villerin zararları.....	122
Nazar (bakma)nın kullanımına göre değişik anlamlara gelmesi	123

Ru'yetullah'ı reddeden mutezile'nin kanaatlerinin çürütülmeği	125
Ru'yetullah ile ilgili hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır.....	127
Usulu'd-din {itikad meseleleri) ancak Allah' n Kitabı ve Rasûlünün Sünnetinden öğrenilebilir.....	129
Yüce Allah'ın dünyada gözle görülemeyeceği hussunda ittifak vardır.....	130
Sahih ve f asit te'vil.....	131
Sahih nakil ile aklın kabul ettiği apaçık gerçekler arasında çelişki yoktur	134
Rasûl'e tam anlamıyla teslimiyetin gereği... ..	135
Aklın, naklin önüne geçirilmesi gereği iddiası.....	137
Dini hususlarda bilgisizce söz söylemek yasaklanmıştır	139
Tevhid'i eksik olan teslim olmaz.....	149
imam Gazzalî'nin cede! ve kelâm ilmi ile ilgili görüşleri.....	14-]
Lafızların anlamlarını sınırlandırmakta Allah'ın ve Rashulünün buyrukları esastır.....	^
Sapıklığın sebebi, Allah ve Rasûlünün sözünden yüz çevirmektir.....	144
Kelam ilmi, bizzat bu ilmin ileri gelenlerinin itirafına göre şaşkınlığa sebeptir.....	145
Te'vil'in Müteahhirîn'e göre anlamı	150
Kitap ve Sünnet'te te'vil anlamı.....	151
Müfessirlere göre te'vil Allah'ın kelâmının açıklanması ve anlamının beyan edilmesidir.....	152
Yanlış teVil'in sakıncaları.....	154
Nefy ve teşbih kalp hastalıklarındandır.....	156
Teşbih'in iki çeşidi	156
Yüce Allah'ın tenzih'i	157
Nass'larda vârid olmuş lafızları kullanmak.....	158
"Cihet" lafzı	161
Tahâvî'nin; "Altı cihet O'nu kuşatamaz" sözünden maksat.....	162
isra ve Mı'rac.....	162
Havz ve nitelikleri	166
Hadislere göre havz'ın nitelikleri	167

Şefaât ve çeşitleri.....	168
Dünyada Peygamber'den ve başkalarından şefaât istemenin hükmü	174
Allah'tan başkası adına yemin caiz değildir.....	176
Allah nezdinde şefaât, insanlar nezdindeki şefaâten farklıdır.....	178
Allah Cennetlik ve Cehennemlikleri ezelden beri bilir	186
Kader'in aslı.....	189
Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin kader görüşü.....	189
Sapıklığın menşei.....	191
Yapılması istenen şey (murad) iki türdür: Bizatihî murad ve liğayrihî murad	192
Hayrın üç sebebi.....	196
İlahi takdir ve kaza'dan razı olunan ve olunmayan	199
Kader hususunda söz söylemekte aşırıya kaçmak.....	200
Dinin bozulmasının sebebi şüpheler ve arzulardır.....	202
Ubudiyyetin ve iman in esası teslimiyettir	202
Kitab'ın hükmünü reddedenin küfründe şüphe yoktur.....	204
Levh-ı Mahfuz'a kalem'e iman etmek.....	205
Kalem ve 'Arş'ın yaratılışları	205
Kıyamete kadar olacaklar kalemle yazılmış ve bitmiştir.....	207
Herşey bir kader ile olduğuna göre yalnız Allah'tan korkmalı.....	208
Sebepleri yerine getirmek tevekküle aykırı değildir.....	210
Yüce Allah'ın kâinata dair bilgisi onların yaratılmasından öncedir.....	212
Kader'e iman tevhid'in ve Allah'ın rububiyetini kabul etmenin bir gereğidir..	214
Kader'in ihtiva ettiği esaslar.....	215
Kalbin hayat bulması ve hastalanması.....	216
En faydalı gıda iman. en faydalı ilaç Kur'ân.....	218
'Arş ve Kürsî.....	219
Üstte oluş	223
Yüce Allah'ın fevkiyyetini ortaya koyan çeşitli nass'lar	225
Uluvv (yukarda oluş) sıfatının kabulünü ortaya koyan, selefın bazı sözleri ...	228

Yüce Allah'ın yukarda oluşunun (Uluvv) akli delilleri.....	230
Allah'ın yüceliğinin fitrat ile isbatı.....	231
Yüce Allah'ın kelim ve muhabbet sıfatları	232
Halil'lik muhabbetten daha önce bir makamdır.....	233
Meleklerle, Kitaplara ve Peygamberlere iman.....	234
Ehl-i Sünnetin inancı Peygamberlerin getirdiklerine tabî olmaya dayanır	234
Melekler ve yapmakla görevli oldukları işler.....	235
Melek kendisini elçi gönderenin emrini yerine getiren bir Rasûldür.....	236
Meleklerden ve mertebelerinden söz eden buyruklar	237
Nebi ve Rasûllere iman etmek ;.....	238
Ulu'l-Azm Peygamberler	238
Kitaplara iman.....	239
Ehl-i Kible.....	240
Allah hakkında ileri geri konuşmak ve dini hakkında tartışmak	241
Kur'ân hakkında tartışmanın yasaklanması.....	241
Tekfir meselesi.....	244
Belli bir kimsenin tekfir'i.....	246
Bazı Nass'larda bir takım günahlara "Küfür" denilmesinin açıklanması	248
Bir takım ameller hakkında küfür lafzını kullanmak lafzi bir ihtilaftan ibarettir.....	251
Korku ile ümit arasında bulunmak.....	254
Günahın cezasını düşürmesi mümkün olan sebepler.....	256
Korku ile ümit arasında olmak.....	259
İman'ın mahiyeti	262
İman'ın mahiyeti hususunda Ebu Hanife ile sair imamlar arasındaki görüş ayrılığı şekilden ibarettir.....	263
İcmalî ve tafsilî bakımından iman'ın artışı.....	266
İman'ın artıp eksilmesi	267
Ebu Hanife'nin kanaatini kabul edenlerin delilleri.....	268
Amellerin imanın kapsamına girdiğini gösteren hadisler.....	271

Kitab ve Sünnet'ten İman'ın artıp eksildiğine dair deliller:.....	273
"Din" İman, islam ve ihsan'ı kapsar.....	278
islam neye denir?.....	279
irnan ve islam lafızlarının ayrı ayrı bir birlikte zikredilmeleri	280
iman'da(inşaallah diyerek) istisna yapmak.....	284
Nass'ların askıya alınması.....	284
Ehl-i Sünnet nass'tan ayrılmazlar.....	287
Ümmet tarafından kabul gören vahid haber	287
Sünnet ya ibtidaî'dir (kitabta olmayan bir hükmü koyar) yahutta	
Allah'ın şeriatını beyan'dır.....	290
Veliler ve velilik.....	290
Hayrıyla şerrjyle kader'e iman etmek.....	298
Allah katıksız şer yaratmaz... ..	300
En faydalı dua fatiha duasıdır	301
Sebebler bağımsız olarak istenen şeyler değildir.....	303
Peygamberlere İman.....	304
Büyük günahlar ve bu günahları işleyenler.....	306
Büyük günahlar.....	306
iyi ve günahkâr kimselerin arkasında namaz kılmak.....	310
iyilerin de günahkârların da cenaze namazı kılınır.....	313
Muayyen kimselerin cennet'lik yada cehennemlik olduklarını söylemek	314
Muayyen kimselerin kâfir yada münafık olduklarını söylemek	315
Müslümanlarla savaşmak.....	315
Yöneticilere itaat etmek.....	316
Sünnet ve Cemaate uymak.....	319
Şaz görüşlerden ve îefrika'dan uzak durmak	319
Salih kimseleri sevmek, (asıklara buğzetmek	320
Bilgisizce söz söylemek.....	322
Yolculukta ve ikamet halinde mestlere meshetmek	324
iyiye de, kötüye de Hac ve Cihad bir yükümlülüktür	326

Kirâmen Kâtibin Melekleh'ne İman	327
Ölüm Meleği.....	329
Kabir azabına iman etmek.....	329
Kabir azabı sabit olmakla birlikte keyfiyelini bilemeyiz.....	332
Üç ayrı yurt ve bunların hükümleri	333
Ba'sa ve ceza'ya (amellerin karşılıklarının görülmesine) iman.....	335
Arz ve Hesab	342
Sırat.....	345
"Cehenneme uğrama"nın anlamı.....	345
Mizan ve hakikati.....	346
Cennet ve Cehennem	350
Cennet ve Cehennem'in kalıcılığı ile ilgili görüşler.....	354
Cehennem'in ebedi lilği.....	357
Allah Cennet'e de Cehennem'e de girecekleri yaratmıştır.....	360
Fiilden önce ve sonra istitâa	363
Kulların fiilleri.....	366
Kulların fiilleri ile ilgili cebriye ve mutezile'nin görüşleri ve delilleri	367
Teklif, iakat'e göredir.....	371
Şer'î kaza ile kevnî kaza.....	374
Yüce Allah kendisi üzerine rahmeti yazmıştır.....	375
Ölülerin hayattakilerden yararlanmaları	380
"İnsan için çalıştığından başkası yoktur" buyruğunun anlamı.....	383
Kur'ân tilaveti karşılığında ücret.....	385
Ücret almaksızın Kur'ân okuyup sevabını ölüye hediye etmek.....	386
Kabir başında Kur'ân okumanın hükmü.....	387
Dua'nın kabulü	388
Dua'nın faydasız olduğunu iddia edenlere cevap	388
Allah'ın gazabı ve rızası	391
Ashab'ı sevmenin gereği	394
Ashab'dan herhangi bir kimse hakkında haddi aşmak caiz değildir.....	398

Ebu Bekr'in halifeliği ne ile sabit olmuştur?	399
Ömer el-Farûk'un halifeliği	404
Osman'ın halifeliği.....	406
Ali'nin halifeliği ve fazileti	411
Cennetle müjdelenmiş on sahabi.....	415
Bu on kişiye saygı gösterme gereği.....	417
imamiye'nın kabul ettiği on iki imam	418
Ehl-ıBeyt.....	419
Rafızîliği ilk ihdas eden münafık ve zındık birisidir.....	420
Mü'minleri ve ilim ehli'ni veli edinmenin gereği.....	421
İnsanlar arasında peygamberlerden üstün yoktur.....	422
ibn Arabîve benzerlerinin küfrü.....	424
Evliya'nın kerameti	425
Allah'ın kelimeleri kevnî ve dinî olmak üzere iki türlüdür.....	427
Kıyamet alametlerine inanmak....	430
Kahin ve arraf'ın tasdiki.....	433
Büyünün hakikati ve çeşitleri.....	436
Bazı salakların veli'liklerine inanmak bid'at ve dalâlettir.....	439
Güzel nağmeler dinlemek (semâ ¹).....	440
ihtilaf konuları Allah'a ve Rasûlüne havale edilmelidir.....	444
İhtilâfın çeşitleri.....	445
Kitab etrafında ihtilaflar.....	448
Göklerde ve yerde Allah'ın dini birdir.....	450
islam'ı öğrenmek çok kolaydır.....	450
İslam dini orta yoldur.....	451
islam teşbih ile ta'til arasıdır.....	451
islam Cebriye ile Kaderiye arasında orta yoldur.....	452
İslam güven duymak ile ümit kesmek arasıdır.....	452
Sapık fırkalardan uzaklaşma (laberri).....	453
Mutezile'nin beş esası.....	453

Cehmiye.....	455
Cebriye.....	457
Sapıklığın sebebi sırat-ı müstakîm'den uzaklaşmaktır	459
Sapıklık fırka'iarının vahye karşı tutumları.....	460
içindekiler.....	467